

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANTONY BEEVOR ARNHEM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'NIN SON ZAFERİ

ÇEVİRİ: ARIF KAPLAN

ARNHEM
İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Son Zaferi

—
ANTONY BEEVOR

KRONİK KİTAP: 416

İkinci Dünya Savaşı Tarihi Dizisi: 17

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

ÇEVİRİ

Arif Kaplan

EDİTÖR

Ali Kaan Cerit

KAPAK TASARIMI

Penguin Books

KAPAK UYGULAMA

Kutan Ural

MİZANPAJ

Kronik Kitap

1. Baskı, Ağustos 2023, İstanbul

ISBN

978-625-6989-76-4

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. №8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

*Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 49639*

www.kronikkitap.com

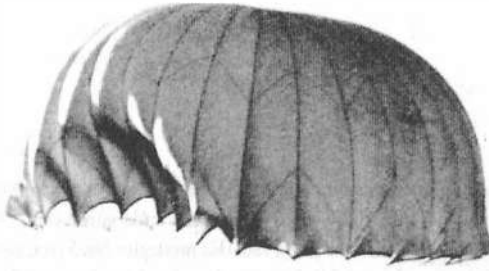
   kronikkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI

© Antony Beevor, 2018, "Arnhem: The Battle for the Bridges, 1944" özgün adıyla Penguin Books tarafından yayımlanan, Ocito Ltd c/o Andrew Nurnberg Associates Limited ve Anatolia.Lit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

ANTONY BEEVOR ARNHEM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'NIN SON ZAFERİ

ÇEVİRİ: ARIF KAPLAN

Kronik

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Antony Beevor

1946'da Londra'da doğdu. İngiliz Sandhurst Kraliyet Harp Akademisi'nde eğitim gördü. 11. Hussar Süvari Alayı'nda görev yaptı. Teğmen rütbesini aldıktan bir süre sonra askerlik mesleğini bırakarak tarihçiliğe yöneldi. İngiltere'nin en büyük tarihçilerinden biri olarak görülen Beevor, yazdığı önemli kitaplarla adını tarihe altın harflerle kazıdı.

Arif Kaplan

1988 yılında Ankara'da doğdu. 2010 yılından bu yana sürdürdüğü çalışmalarını son yıllarda 20. yüzyıl Avrupa tarihi üzerine yoğunlaştırdı. İstanbul'da yaşıyor.

İçindekiler

GÖRSEL LİSTESİ	7
HARİTA LİSTESİ	15
1. Kovalamaca Sürüyor!	17
2. “Çılgın Salı”	28
3. Birinci Müttefik Hava İndirme Ordusu	47
4. Artık Şüpheye Yer Yok	70
5. Hesaplaşma Günü	80
6. Son Dokunuşlar	95
7. Harekâtın Arifesi – 16 Eylül Cumartesi	107
8. Hava İndirme Baskını- 17 Eylül Pazar	120
9. Alman Kuvvetlerinin Reaksiyonu – 17 Eylül Pazar	144
10. İngiliz Atmaları – 17 Eylül Pazar	154
11. Amerikan İndirmeleri 17 Eylül Pazar	169
12. Arnhem'den Gecedan Sabaha – 17-18 Eylül	193
13. Arnhem – İkinci Parti İndirmeler – 18 Eylül Pazartesi	215
14. Amerikan Tümenleri ve 30. Kolordu – 18 Eylül Pazartesi	231
15. Arnhem – 19 Eylül Salı	255
16. Nijmegen ve Eindhoven – 19 Eylül Salı	285
17. Nijmegen – Waal'ı Geçmek – 20 Eylül Çarşamba	304
18: Arnhem Köprüsü ve Oosterbeek – 20 Eylül Çarşamba	332
19. Nijmegen ve Cehennem Otobanı – 21 Eylül Perşembe	358

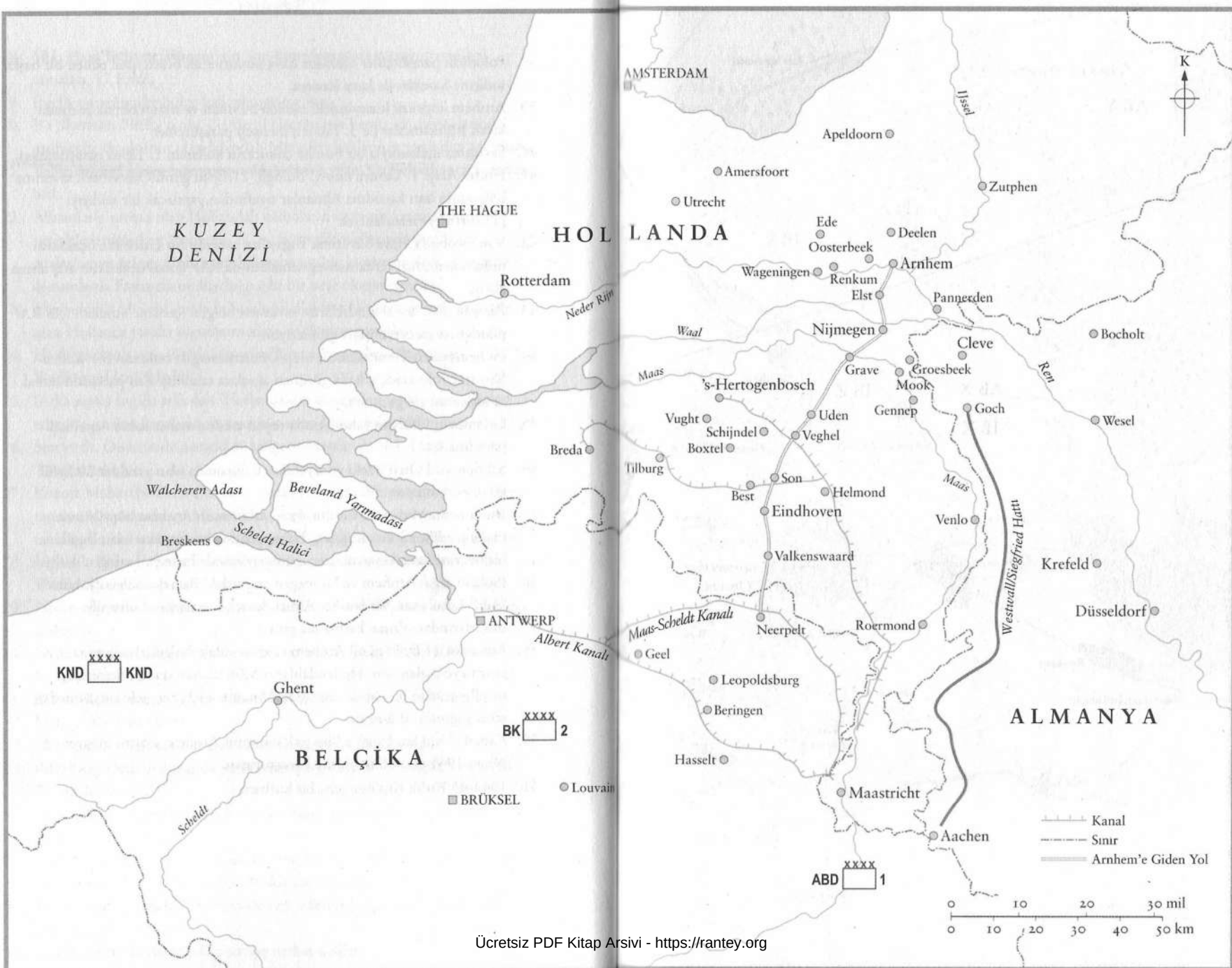
20. Oosterbeek – 21 Eylül Perşembe	377
21. Kara Cuma – 22 Eylül	399
22. 23 Eylül Cumartesi	423
23. 24 Eylül Pazar	439
24. Berlin Harekâtı – 25 Eylül Salı	461
25. Oosterbeek, Arnhem, Nijmegen – 26 Eylül Salı	480
26. Arnhem'in Tahliyesi ve Yağma – 23 Eylül – Kasım 1944	494
27. Erkekler Adası – Eylül'den Kasım 1944'e	506
28. Kıtık Kışı – Kasım 1944 – Mayıs 1945	521
 BİBLİYOGRAFYA	 545
TEŞEKKÜR	551
DİZİN	555

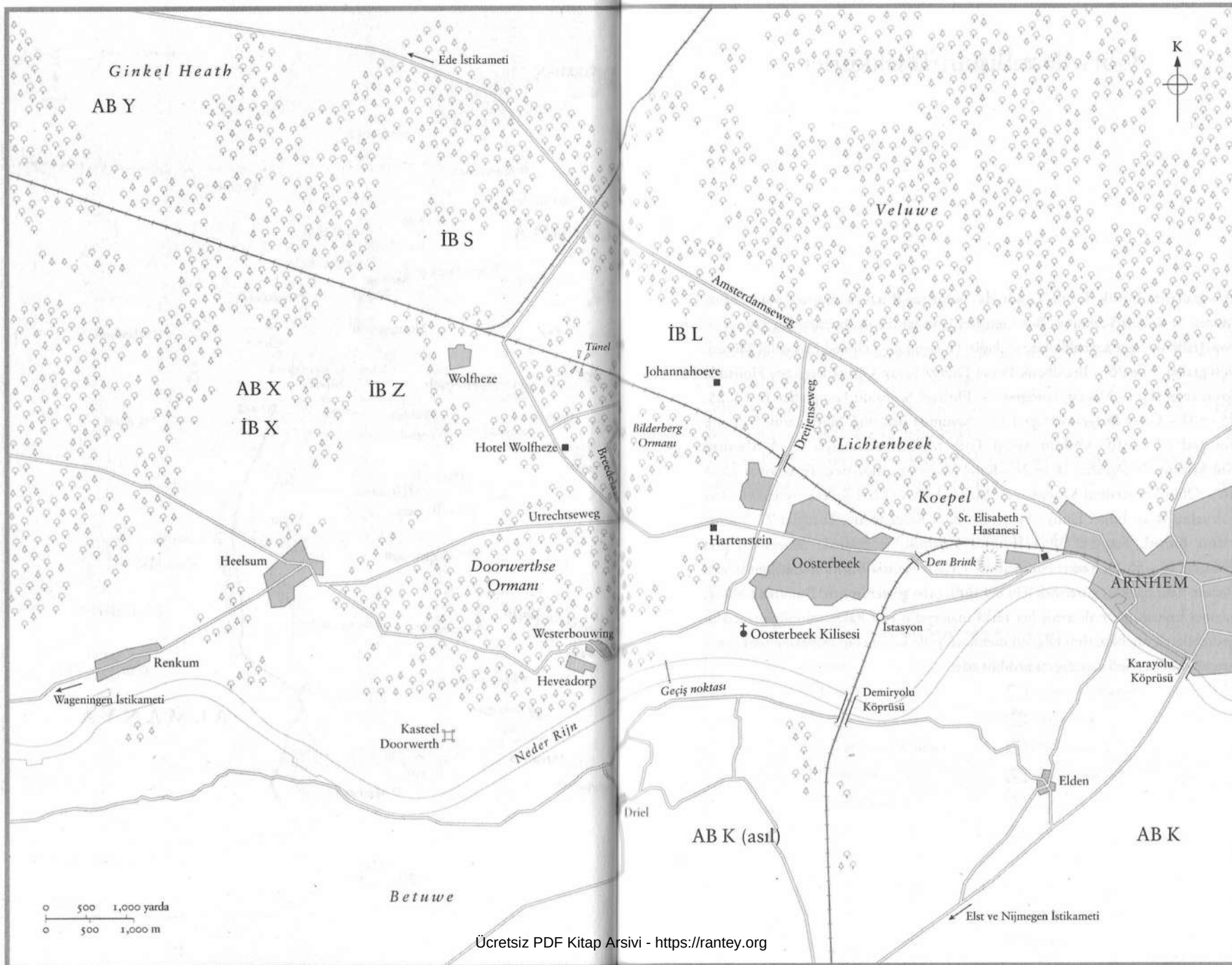
Görseller Listesi

1. Amiral Sir Bartram Ramsay (sağda), Antwerp Limanı'nı açmak maksadıyla Scheldt Halici'ni emniyete almaya yönelik ivedi talebini reddeden Mareşal Montgomery ile birlikte.
2. (Müteakip iki sayfa) Neder Rijn veya Aşağı Ren üzerindeki hayati önemi haiz Arnhem köprüsünün savaştan hemen önce çekilmiş bir fotoğrafı.
3. NSB, yani Nationaal-Socialistische Beweging mensubu bir grup Hollandalı Nazi, savaş öncesi dönem.
4. Genç Waffen-SS mensupları.
5. "Boy" Browning (sağda), planlarına açıkça itiraz etmiş olan Polonya paraşüt birliği komutanı Tümgeneral Sosabowski ile.
6. Viktor Grabner, 17 Eylül tarihinde yalnızca bir gün göğsünde taşıyabileceği Demir Haç Şövalye Nişanı alırken.
7. Müttefiklerin Arnhem'e ilerleyişini yavaşlatan SS birliğinin komutanı Sepp Krafft.
8. Alman komuta heyeti karşı hamlelerini planlarken. (soldan sağa) Model, Bittrich, bir kurmay subay ve 10. SS Panzer Tümeni Komutanı Harmel.
9. 9. SS Panzer Tümeni Hohenstaufen Komutanı Walter Harzer.
10. Horrocks, Montgomery ve Prens Bernhard.
11. 101. Hava İndirme Tümeni Komutanı Tümgeneral Maxwell Taylor.
12. 82. Hava İndirme Tümeni Komutanı Tuğgeneral Jim Gavin.
13. 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü mensubu kılavuzlar Stirling uçaklarına binmeden önce. Bunlardan yirmi kadarı intikam peşinde olan Yahudilerdi.
14. 1. Hava İndirme Tümeni planörleri, arkada görünen Neder Rijn ve Batavya'nın bataklık toprakları üzerinde uçaklar tarafından çekiliyor.
15. (Önceki sayfa) Uçan armada Hollanda semalarında.
16. Arnhem'in kuzeybatısında bulunan planör iniş bölgesi.
17. (Solda, daha sonradan Bastogne harekâtıyla adını duyuracak olan) Tuğgeneral Anthony McAuliffe 101. Hava İndirme Tümeni subaylarıyla.

18. 101. Hava İndirme Tümeni'nin Son kuzeybatısında yaptığı paraşütçü atmaları, 17 Eylül.
19. İngiliz paraşütçüler bölge halkıyla çay içerken.
20. Bir Sherman Firefly tankı, Garden Harekâtı'nın henüz ilk dakikalarında muharebe dışı kalmış olan İrlandalı Muhafız tanklarının yanından geçerken.
21. Valkenswaard güneyinde pusuya düşürülmüş olan 30. Kolordu araçlarından biri.
22. Almanlarla yatmış olan Hollandalı kadınların saçlarını kazımak suretiyle gerçekleşen hürriyet karnavalı. "...ve berberlerin ellerinde tecelli eden adaleti seyre dalmış Hollandalı kalabalıktan hiç kimsenin yüzünden benzer durumlarda Fransızların duyduğu gibi bir neşe okunmuyordu."
23. İçlerinde bir MG-34'ün de bulunduğu silahları Almanlardan ele geçirmiş olan Hollanda yeraltı örgütlenmesinin mağrur mensupları.
24. Hayli gecikmiş olan Zırhlı Muhafız Tümeni'nin gelişini kutlayan Eindhovenliler 19 Eylül.
25. (Arka sayfa) İngiliz askerleri, Hollandalılar tarafından tanklarının üzerine tebeşirle yazılan karşılama ve teşekkür mesajlarını şaşkınlıkla okumuştular.
26. Son ve St. Oedenrode arasındaki bölgede karşılanan 101. Hava İndirme Tümeni askerleri.
27. Knaust Muharebe Grubu'na teslim edilmek üzere *Blitztransport* trenleriyle taşınan Alman tankları. Müttefikler, düşmanın Almanya topraklarından tankları bu kadar süratli bir şekilde getirebileceğini asla tahmin etmiyordu.
28. İngiliz 1. Hava İndirme Tümeni tarafından Arnhem batısında esir alınan Waffen-SS mensupları.
29. Alman topçusu bir düşman konvoyunu Cehennem Otobanı'nda beklemeye zorluyor.
30. Grabner'in keşif taburundan geriye kalan enkazı gösteren bir RAF hava fotoğrafı.
31. Kitabı Mukaddes'ten kesitler okuyarak yaralıları teskin eden "Arnhem Meleği" Kate ter Horst.
32. Hartenstein Oteli önünde poz veren Tümgeneral Roy Urquhart.
33. Bildelberg Oteli doğusunda mevzilenmiş olan Hafif Topçu Alayı'na ait bir 75 mm'lik obüs.
34. Luftwaffe kara unsurlarında biri Oosterbeek kuzeyinde görev başında, 19 Eylül.
35. 280. Taarruz Topu Tugayı'na ait bir Stug III, 1. ve 3. Paraşüt Taburlarının imha edilmesinin ardından Ren Köşkü yakınlarında.
36. SS mekanize piyadeleri, Arnhem'de terk edilmiş İngiliz malzemelerinin arasında, 19 Eylül.
37. St. Elisabeth Hastanesi'nden tahliye edilen siviller.

38. Polonyalı paraşütçüler olumsuz hava şartlarından ötürü iptal edilen bir başka indirme harekâtı ile karşı karşıya.
39. Arnhem köprüsü kuzeyindeki okulda bulunan ve teslim olmak zorunda kalan istihkâmcılar ile 3. Tabur'a mensup paraşütçüler.
40. Savunma maksadıyla bir bomba çukurunu kullanan 1. Tabur paraşütçüleri.
41. Hudut Alayı 1. Taburu'nun C Bölüğü, 21 Eylül günü Oosterbeek savunma bölgesinin batı kanadına Almanlar tarafından yapılacak bir saldırıyı püskürtmeye hazırlanıyor.
42. Von Swoboda Hava Savunma Tugayı'na mensup bir Luftwaffe uçaksavar mürettebatı, Amsterdamseweg semalarında RAF ikmal uçaklarını ateş altına alıyor.
43. Paraşütçüler, ikmal sandıklarını savunma bölgesi içerisine atmaları için RAF pilotlarına çaresizce işaret gönderiyor.
44. Hohenstaufen Tümeni'ne ait olup Dreijenseweg'de bulunan bir Waffen-SS yarı tırtıllı aracı, arkada görünen ağaçlara takılmış olan paraşütlü ikmal sandıklarını ele geçiriyor.
45. Cehennem Otobanı yakınlarında topçu ateşine maruz kalan Amerikalı paraşütçüler.
46. Schoonoord Otelindeki yürüyecek durumda olan yaralılar 20 Eylül günü esir alınıyor.
47. Brinkmann Muharebe Grubu, Frost taburunun Arnhem köprüsünde mağlup edilmesinin ardından, Nijmegen'den bastırmakta olan İngiliz birliklerine karşı koymak üzere güney yönünde Batavya'ya doğru ilerliyor.
48. (Soldan sağa) Arnhem ve Nijmegen arasındaki Batavya bölgesi yahut "Ada"da bulunan Waffen-SS, Alman kara kuvvetleri ve Luftwaffe unsurlarından oluşan karma bir grup.
49. Almanlar 24 Eylül günü Arnhem ve civarındaki bölgeleri cebren tahliye ettirmeye başlamıştır. Hollandalıların Müttefiklere verdiği desteğe bir misilleme olan bu hamle sayesinde Almanlar hiçbir engelle karşılaşmadan şehri yağmalayabilmiştir.
50. Kanada birlikleri harap edilip terk olunmuş Arnhem şehrini nihayet 14 Nisan 1945 günü hürriyetine kavuşturuyor.
51. 1944-45 Kıtık Kışı'nın genç bir kurbanı.

Görsellere İlişkin Teşekkürler

Fotoğrafların büyük kısmı Londra'da bulunan Britanya İmparatorluk Savaş Müzesi ile Robert Voskuil ve Bob Gerritsen'e ait şahsi koleksiyonlardan alınmıştır. Fotoğrafların diğer kaynakları ise şöyledir: Fotoğraf 2 – Lelystad Havacılık Müzesi; Fotoğraflar 3 ve 26 – Beeldbank İkinci Dünya Savaşı Görsel Bankası- Hollanda Savaş ve Soykırım Müzesi; Fotoğraf 7 – Ehrhard Schmidt; Fotoğraflar 11,23, 25, 45 ve 51 – Getty Images; Fotoğraf 15 – Savunma Bakanlığı Hava Tarihi Bölümü; Fotoğraf 17 – ABD Ordusu Askeri Tarih Merkezi aracılığıyla S.L.A Marshall Koleksiyonu; Fotoğraflar 18 ve 24 - Karel Margry Koleksiyonu; Fotoğraflar 22 ve 36 – Ohio Üniversitesi Kütüphanesi Mahn Arşiv ve Özel Koleksiyonlar Merkezi Cornelius Ryan İkinci Dünya Savaşı Belgeleri Koleksiyonu; Fotoğraf 27 – Karl-Heinz Kaebel; Fotoğraf 38 – Polonya Enstitüsü ve Sikorski Müzesi-Londra; Fotoğraf 47 – SS-Pk Raske; Fotoğraf 49 – Maria Austria Instituut aracılığıyla Sem Presser. Telif hakkını gözetmek için her türlü çaba gösterilmiştir. Bununla birlikte, yayıncı kaynak gösterilmemiş her türlü materyalin telif hakkı sahipliğine açıklık getirebilecek nitelikte tüm bilgileri memnuniyetle kabul edip müteakip baskılarda gerekli düzeltmeleri yapacağını taahhüt eder.

Harita Listesi

Brüksel'den İlerleyiş, 6 – 14 Eylül 1944	36
Market Garden Harekâtı, 17 – 26 Eylül 1944	63
101. Hava İndirme Tümeni Atma ve İniş Bölgeleri	174
82. Hava İndirme Tümeni Atma Bölgeleri	181
Arnhem Köprüsü, 18 Eylül 1944 Pazar	195
Batı Arnhem Muharebesi, 19 Eylül 1944	256
1. Hava İndirme Tümeni'nin Oosterbeek'e Çekilmesi, 19-20 Eylül 1944	265
Nijmegen Muharebesi ve Waal, 21 Eylül 1944	294
Oosterbeek Savunma Bölgesi, 21-25 Eylül 1944	349
Cehennem Otobanı'na Alman Karşı Taarruzları, Eylül 1944	372
Ada (Batavya), 21-25 Eylül 1944	507
Kıtlık Kışı	531

Askeri Sembollerin Anahtarı

MÜTTEFİK	ALMAN
 Ordular Grubu Karargâhı	 Ordular Grubu Karargâhı
 Ordu	 Panzer Kolordusu
 Mekanize Piyade Kolordusu	 Piyade Tümeni
 Zırhlı Tümen	 Paraşüt Tümeni
 Piyade Tümeni	 Paraşüt Alayı
 Piyade Tugayı	 Panzer Tümeni
 Piyade Alayı	 Panzer Tugayı
 Hava İndirme Tümeni	 İstihkâm Savaş Taburu
 Paraşüt Alayı	 Hava Savunma Tugayı
 Paraşüt Taburu	 Topçu Alayı

Kovalamaca Sürüyor!

27 Ağustos 1944 Pazar günü Normandiya’da tam bir yaz havası hakimdi. Evreux’un güneyinde bulunan Saint-Symphorien-les-Bruyeres’deki bir araziden yükselen kriket maçının sesleri insanın uykusunu getiriyordu. Buranın hemen yanındaki armut bahçesinde ise Normandiya’yı ele geçirmek için verilen mücadelenin doruk noktası olan Falaise Cebi Muharebesi’nden henüz çıkmış Sherwood Gönüllü Süvari Alayı’na ait Sherman tanklarının bakım ve onarımı yapılıyordu. Kriket sopaları, toplar, kale direkleri ve pedler ikmal kamyonlarının biriyle gizlice getirilmişti. Oyunculardan birisi günlüğüne şöyle yazmıştı: “Avrupa Seferi’ne hazırlıksız gelmiş olduğumuz asla söylenemez.”¹

Hareket emri alaya normalde yirmi dört saat önceden verilirdi; fakat bu defa öğle yemeğinin hemen ardından bir saat içinde harekete geçmeleri emredildi. Yetmiş dakika sonra tanklar Seine Nehri’ne doğru yola koyuldu; önceki gün Vernon’dan nehri geçen 43. Wessex Tümeni bunu başaran ilk İngiliz birliği olmuştu. Birleşik Devletlerin General George Patton komutasındaki 3. Ordusu Seine Nehri’ni kendilerinden altı gün önce geçmişti ve İngilizler bunu biraz kıskanıyordu.

Mevcutları neredeyse 1 milyona ulaşmış olan Müttefik kuvvetleri 29 Ağustos 1944 günü Seine Nehri doğusundaki köprübaşlarından harekete geçerek Belçika içlerine ve Almanya sınırına doğru ilerlemeye başladılar. Normandiya Muharebesi nihayet kazanılmıştı ve Almanlar darmadağın bir vaziyette ricat ediyordu. Bir Amerikan subayı günlüğüne şöyle yazıyordu: “Ana ikmal hatları boyunca hava kuvvetlerimizin düşman üzerinde yarattığı etkiler görülebiliyordu. Bombardıman ile

1 Stuart Hills, *By Tank Into Normandy*, Londra, 2003, s. 148.

tahrip edilen kamyonetler paramparça olup yol kenarlarına dağılmıştı; kamyonetlerin kasalarından şişmiş sığır leşleri gibi dışarı sarkan petrol varillerini veya harap olmuş yük vagonlarının eğri büğrü çelik iskeletlerinin arasından fışkıran yakıt bidonlarını daha da sık görür olduk.”²

İngiliz tank alaylarının kovalamacası sürüyordu. 30. Kolordu Komutanı Korgeneral Brian Horrocks, dayanamayıp komuta tankının kulesine çıkmıştı. Daha sonradan, “İşte benim asıl sevdiğim muharebe şekli buydu,”³ diye yazacaktı. Toplam sayıları altı yüzü bulan Sherman, Churchill ve Cromwell tankları elinin altındayken kim böyle bir muharebeyi sevmezdi ki? Muhafız Zırhlı Tümeni, 11. Zırhlı Tümen ve 8. Zırhlı Tugay seksen kilometrelik bir cephe boyunca taarruza geçti. Horrocks, “Mısır tarlasına giren bir biçerdöver gibi düşman saflarının arasından geri bölgelerine sarkıyorduk,” diye de ekleyecekti.

Seine ve Somme arasındaki arazi “açık ve geniş tarlalarla kaplıydı, yolların durumu iyiydi ve üzerlerinde engel bulunmuyordu.”⁴ Normandiya’nın dip dibe girmiş otlaklar ve bataklık haline gelmiş yollardan ibaret olan manzarası artık çok gerilerde kalmıştı. Sherwood Gönüllüleri, Kuzey Afrika Seferi’nde tatbik ettikleri eski çöl harekâtı düzenini uyguluyordu; bir Sherman taburu öne çıkarılıyor, ardından alay karargâhı ilerliyor, diğer iki tank bölüğü ise kanatları himaye ediyordu. “Almanların tabana kuvvet kaçıyor olduklarını bilerek güzel bir günün sabahında zorlu ve açık arazide azami süratle ilerlemek, en hafif ifadeyle neşe vericiydi ve herkesin morali olabilecek en yüksek seviyedeydi. Sanki ülkeden ülkeye uzanan bir engelli parkur yarışında gibiydik,”⁵ diye yazmıştı bir tank bölük komutanı notlarına.

Tankların yaklaşmasıyla birlikte kilise çanları çalmaya başladı. Neredeyse her ev, Fransızların ulusal renkleri olan kırmızı, beyaz ve mavi renklerle süslenmişti. Normandiya’nın tahribatından sağ kurtulmanın neşesiyle kendinden geçmiş köylüler, ellerinde meyveler ve şişe şişe şaraplarla askerleri karşılamak üzere bekliyordu. Direniş’in saçı sakalı birbirine karışmış mensupları, kollarında pazubentleriyle birliğin en önünde ilerleyen araçlarına binmeye çalışıyordu. Bunların “emniyeti

2 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

3 Brian Horrocks, *A Full Life*, Londra, 1960, s. 195.

4 Hills, *By Tank into Normandy*, s. 148.

5 Age.

bir kenara bırakıp silahlarını coşkuyla tuhaf bir şekilde sağa sola savurmaları”⁶ Staghound zırhlı aracına binmiş olan Muhafız Zırhlı Tümeni’ne mensup bir kurmay subayın dikkatini çekmişti.

Tankların yakıtı zaman zaman tükenirdi. Bu durumda araç, yolun bir kenarına çekip alayın üç tonluk ikmal kamyonları gelip de yanlarına yanaşınca dek hareketsiz bir şekilde beklemek zorunda kalırdı. Daha sonra motor bölmesinin üzerine çıkan tank mürettebatına kamyonlardan kovalarla yakıt uzatılarak ikmal yapılırdı. Önde ilerleyen İngiliz kuvvetlerinin yetişip yakaladığı Almanların teslim olmayı reddetmesi halinde, sık sık ani ve kısa süren ateş muharebeleri gerçekleşirdi. Direnen bu tür küçük düşman gruplarını etkisiz hale getirmeye “pire temizliği”⁷ deniyordu.

Horrocks, 30 Ağustos akşamüzeri ilerlemenin halen yeteri kadar hızlı olmadığına kanaat getirdi. Tümgeneral “Pip” Roberts’a, 11. Zırhlı Tümeni geceleyin harekete geçirerek şafakla birlikte Amiens’i ve bu şehrin Somme Nehri üzerindeki köprülerini ele geçirmesi emrini verdi. Tank sürücülerini yorgunluktan yarı uyur vaziyette olsalar da köprülere ulaşabildiler ve üç tonluk kamyonlar günün ilk ışıklarıyla şehri kontrol altına alabilmek için bir tugay büyüklüğünde piyadeyi intikal ettirmeyi başardı. Roberts’in hemen arkasından onu tebrik etmek üzere Horrocks yetişti. Roberts, harekâtla ilgili bilgi verdikten sonra kolordu komutanına şöyle dedi: “Size bir sürprizim var General.”⁸ Siyah panzer üniforması giymiş bir Alman subayı generallerin huzuruna getirildi. Yüzü tıraşsızdı ve burnunun büyük bölümünü koparmış olan, Birinci Dünya Savaşı’nda aldığı bir yaranın izi halen suratındaydı. Horrocks’un naklettğine göre Roberts, “en iyi öküzü önünde, gururla tarlasını süren bir çiftçi gibiydi.”⁹ Esir alınan bu Alman subayı, 7. Ordu’nun uykusunda gafil avlanmış olan komutanı Korgeneral Heinrich Eberbach’dı.

Ertesi gün, yani 1 Eylül, Almanya’nın savaşı başlatan hamlesi olan Polonya’nın işgalinin beşinci yıldönümüydü. Tuhaf bir tesadüftür ki o gün Müttefik kuvvetlerin her iki ordu grubu komutanı da kendi kargâhlarında oturmuş, portrelerini çizdiriyordu. General George S.

6 TNA WO 171/837.

7 Age.

8 Horrocks, *A Full Life*, s. 198.

9 Age.

Patton'ın Seine Nehri'ne yaptığı başarılı taarruz harekâtının keyfini çıkarmakta olan General Omar N. Bradley'yi, Quensberry Markisi'nin eşi Cathleen Mann çiziyordu. O güzel günde hiç değilse soğuk birer içkinin keyfini çıkarabildiler. Başkomutan Dwight D. Eisenhower, Bradley'e hediye olarak bir buzdolabı göndermiş, yanına da şu notu eklemişti: "Tanrı aşkına! Karargâhını her ziyaret ettiğimde ılık viski içmekten bıktım."¹⁰

Mareşal Sir Bernard Montgomery ise artık alametifarıkası haline gelmiş olan balıkçı yakalı gri süveteri, fitilli kadife pantolonu ve çift kokartlı siyah beresiyle İskoç portre sanatçısı James Gunn'un karşısında oturuyordu. Karargâhı, Rouen ve Paris'in tam ortasındaki Chateau de Dangu'nun bahçesinde kuruluydu. O sabah mareşalliğe terfi etmiş olduğundan ötürü aldığı kutlama mesajlarına rağmen haletiruhiyesi öylesine kötüydü ki konuğu olduğu Dangu Dükü'nün ve yerel direniş üyelerinin görüşme tekliflerini reddetti. Kendi komutası altında Almanya'ya düzenlemeyi düşündüğü taarruza dair umutları suya düşmüştü; zira Eisenhower kara kuvvetleri başkomutanlığını ondan devralıyordu. General Bradley de artık Montgomery'nin astı değil eşiti konumuna geliyordu. Montgomery'e göre Eisenhower kuvvetlerini birleştirmeyi reddetmek suretiyle zaferi âdeta elinin tersiyle itmiş oluyordu.¹¹

Öte yandan bazı yüksek rütbeli Amerikan subayları Montgomery'nin terfi etmesine çok daha fazla sinirlenmişti. Bu terfi ile Montgomery beş yıldızlı generalliğe yükselirken, esasen kendisinin üstü olan Eisenhower hâlâ dört yıldızla sahipti. Komutası altındaki 3. Ordu'yu çoktan Fransa doğusundaki Verdun yakınlarına sevk etmiş olan Patton ise o gün karısına şöyle yazmıştı: "Bu mareşallik meselesi bizi, yani Bradley ve beni çılgına çevirdi."¹² Bazı yüksek rütbeli İngiliz subayları bile Winston Churchill'in Monty'nin ve İngiliz basınının ağzına çaldığı bir parmak bal ile bu dolaylı rütbe tenzilinini üzerini kapatmasının fahiş bir hata olduğunu düşünüyordu. Müttefik Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Sir Bertram Ramsay de günlüğüne şöyle yazmıştı: "Monty mareşalliğe terfi etti. Bu akıllara zarar bir karar ve duyduğum hayal kırıklığını kelimelere sığdırmam mümkün değil. Kanımca

10 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

11 Nigel Hamilton, *Monty: The Field Marshal 1944–1976*, Londra, 1986, s. 8-14.

12 PP, s. 535.

başbakan bunu kendi kendine yaptı. Bu çok aptalca bir hamle, en çok da Eisenhower ile Amerikalılara kızıyorum.”¹³

Ertesi gün, yani 2 Eylül Salı günü Patton, Eisenhower ve 1. ABD Ordusu Komutanı Korgeneral Courtney H. Hodges Lady Queensberry’nin tablolarını sakladığı yer olan Bradley’nin 12. Ordu Grubu karargâhında bir araya geldiler. Bradley’nin emir subayına göre, Hodges “üniforması içinde her zaman olduğu gibi şık ve tertipli” görünüyorken Patton ise “kocaman aracı ve parlayan pirinç düğmeleri ile şatafatlı” bir görüntü veriyordu. Harekât planını ve ciddi boyutlara varan ikmal problemini görüşmek üzere toplanmışlardı. Umulmadık bir süratle ilerleyen harekât, Amerika’nın devasa askerî nakliyat filosunun dahi kapasitesini aşmalarına sebebiyet vermişti. O sabah Patton Bradley’e âdeta yalvardı: “Bana 400.000 galon yakıt verin, iki güne sizi Almanya’ya götüreyim.”¹⁴

Bradley de onunla tamamen hemfikirdi. Elde mevcut tüm hava unsurlarının Patton komutasındaki 3. Ordu’yu desteklemeye devam etmesini o kadar istiyordu ki Müttefiklerin ilerleyişini hızlandırmak için planlanan hava indirme harekâtlarına dahi karşı çıktı. “Siegfried Hattı’nı fişek gibi delip geçme”¹⁵ hayaliyle epeydir yanıp tutuşan Patton, yağmalardan ele geçirdiği şampanyaları çoktandır nakliye uçaklarının pilotlarına rüşvet olarak veriyordu ama ikmal hâlâ yeterli değildi. En ufak bir esneklik dahi göstermeyen Eisenhower ise bir yandan da kuzeydeki asıl taarruz mihverinde ilerleyebilmek için ikmal önceliğini kendi mıntıkasına isteyen Montgomery’ye göğüs germeye çalışıyordu.

Müttefik kuvvetler diplomasisi, Başkomutan’ın iki ordu grubunun birbiriyle çatışan taleplerini mümkün olan en dostane şekilde dengelemesini gerektiriyordu. Bu gereklilik Eisenhower’ı her iki komutanı da memnun etmeyecek olan bir “geniş cephe stratejisi”¹⁶ benimsemeye

13 Robert W. Love ve John Major (haz.), *The Year of D-Day: The 1944 Diary of Admiral Sir Bertram Ramsay*, Hull, 1994, s. 129.

14 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

15 PP, s. 539.

16 Eisenhower’ın geniş cephe stratejisi Alman başkomutanlığınca memnuniyetle karşılanmıştı. Bir karargâh subayının yazdığına göre, “Alman tarafından bakıldığında düşmanın tüm kuvvetlerini neden bir noktaya yoğunlaştırıp sıklet merkezi teşkil ederek savunma hattını yarmayı başaramadığı konusu halen gizimini korumaktadır...Düşman, bunun yerine kuvvetlerini tüm cephe boyunca yayıp savunmamız

mecbur kıldı. Eisenhower'ın kurmay başkanı Korgeneral Walter Bedell Smith, Montgomery ve Bradley arasındaki sorunlarla ilgili savaş sonrasında bazı yorumlarda bulunacaktı. Ona göre, "Böylesine becerikli komutanların, iş her iki tarafı da bağlayacak ortak bir karar alıp buna uymaya gelince kendilerine bu denli yazık etmeleri inanılır gibi değildi. Sanki birbirleriyle çekişen assolistler gibiydiler. Daha alçakgönüllü gibi duran Bradley'nin egosuyla uğraşmak bile sorun yaratmıştı."¹⁷

Eisenhower'ın Montgomery ve Bradley'in birbiriyle çatışan stratejilerini karara bağlamakta başarısız olması bir yol kazası ile daha da içinden çıkılmaz bir hale geldi. Başkomutan o akşamüzeri Chartres'deki 12. Ordu Grubu karargâhından ayrıldıktan sonra Normandiya'nın Atlantik kıyısındaki Granville'de bulunan kendi komuta yerine döndü. Muharebelerin artan bir hızla geliştiği cephe hatlarından bu denli uzak bir komuta yeri seçmiş olması hayati bir hataydı. Aslına bakılırsa Bradley'in de söylediği gibi, Eisenhower Londra'da bile bulunsaydı muhabere açısından daha iyi bir yere konumlanmış olabilirdi. Granville'e dönüş yolundaki uçuşun sonlarına doğru Eisenhower'ın hafif uçağı bir motor arızası verdi ve pilot uçağı bir plaja indirmek zorunda kaldı. Dizlerinden birini zaten daha önce sakatlamış olan Eisenhower, kumun üzerinde uçağı iterek döndürmeye çalışan mürettebata yardım ederken ötekini de mahvedince Bradley ve Montgomery'nin görüşmesinden hemen önce bacağında sargılarla yatarak tedavi görmek zorunda kaldı. Tam bir hafta boyunca hareketsiz kalması durumunun ne kadar ciddi olduğunu ortaya koyuyordu.

Aynı günün akşamı Horrocks, Douai'deki Muhafız Zırhlı Tümeni karargâhına geldi. O gün Tournai'ye yapılacak bir hava indirme harekâtına yer açma mecburiyetinden ötürü birliklerini geri çekmek zorunda kalmış olmaktan ötürü öfkeliydi. 19. Amerikan Kolordusu askerlerinin planlanan atlama bölgelerini çoktan zapt etmiş olmaları ve hava şartlarının elverişsizliğinden dolayı ilerleyişi durdurmak zorunda kalmıştı. Bunun üzerine, karşısına dizilmiş Muhafızlara biraz da abartarak ertesi

üzerine sakın bir rüzgâr gibi eserek Alman komuta heyetine bir jest yapmıştır." OKW günlüğü, FMS B-034.

17 Forrest C. Pogue, Bedell Smith röportajı 13.5.47, OCMH 2. Dünya Savaşı Röportajları, USAMHI.

günkü hedeflerinin yaklaşık yüz on kilometre mesafedeki Brüksel olduğunu söyledi. Konuşurken soluk soluğa kalmıştı. Horrocks ayrıca, Roberts'in 11. Zırhlı Tümeni'ne de doğrudan *Sabot* Harekâtı'ndaki devasa Antwerp Limanı'na ilerlemesini emretti.

Önlerinde Kraliyet Süvari Alayı 2. Taburu'nun zırhlı araçlarıyla Galli Muhafızlar sağdan, Muhafız Mekanize Piyadelere bağlı bir birlik de sol kanattan ilerlerken bir subay günlüğüne şöyle yazıyordu: "O gün amansız bir rekabet ruhu hâkimdi ve bizi kimse durdurmazdı."¹⁸ Brüksel'e ilk kimin varacağı ciddi bir bahis konusu haline gelmişti. Sabah 06.00'da âdeta bir krupiye, "*Les jeux son faits- rien ne va plus!*"¹⁹ diye bağırması gibi her iki grup da ilerlemeye başladı. İhtiyattaki İrlanda Muhafızları ise birkaç saat geriden takibe devam edecekti. Bu birliğin 2. Tank Taburu'nun harp ceridesine, "o güne kadar ki en uzun intikalimizdi, on üç saatte 132 kilometre,"²⁰ diye not düşülecekti. Fakat bazı birlikler için bu pervasız ilerleyiş pek de eğlenceli değildi. Mekanize piyadeler bir grup SS'le tutuştukları şiddetli çatışma sonucunda yirmi askerini kaybetmişti.

Muhafız Zırhlı Tümeni'nin o akşam Belçika başkentinde ansızın peydahlanması, Paris'in kurtuluşu esnasında bile görülmemiş bir coşkuya yol açtı. Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'nden bir subayın naklettiğine göre, "Buradaki en büyük sorun kalabalığın verdiği rahatsızlıktı,"²¹ kendilerini sık sık yol kenarlarına kümelenmiş "*Tipperary*"²² şarkısını söyleyen ve zafer anlamında V işareti yapan güruhların arasında buluyorlardı. Aynı subay, "Hürriyete kavuşanların bir diğer evrensel âdeti ise kalabalığın arasından yavaş yavaş ilerlemeye çalışan araçların sağına soluna 'Hoş Geldiniz!' mesajları yazmaktı," diye de eklemişti. "Durduğumuzda bir kovandaki arılar gibi başımıza üşüşüyorlar, araçların

18 TNA WO 171/837.

19 "Bahisler kapandı, geri dönüş yok." (ç.n.)

20 TNA WO 171/1256.

21 TNA WO 171/837.

22 *It's a long, long way to Tipperary*, yazarlar Jack Judge ve Harry Williams tarafından kaleme alınan şarkı. Birinci Dünya Savaşı sırasında uygun adım yürüyüş şarkısı olarak kullanılmış ve "o savaşın şarkısı" haline gelmiştir. Şarkıda geçen Tipperary, İrlanda'da, adanın kuzeybatı ucundaki bir bölgedir ve *It's a long, long way to Tipperary* (Tipperary'ye çok, çok uzun bir yol var) halk arasında nüktedan bir ifadeyle, "Uzun yoldan geldiniz," anlamında kullanılmaktadır. (ed.n.)

üzerini meyve ve çiçeklerle kaplayıp bize şarap ikram ediyorlardı.” Kraliyet Süvarileri ve Galli Muhafızlar, her ne kadar “durup da yolu sormaya kalktıklarında yaşadıkları hayati tehlikeye, araçlarından dışarı çekilip kadınlar ve erkekler tarafından öpücüklere boğulmak gibi, rağmen bu yarışı küçük bir farkla kazandılar.”

Alman askerleri halen başkentin dışındaki hava meydanını ellerinde bulunduruyordu ve Tümgeneral Allan Adair’in komuta çadırını kurduğu Kraliyet Sarayı’nın önünde bulunan bahçeye “beş pare yüksek patlayıcı top atışı” yaptılar.²³ “Birliklerinden ayrılarak kaçmaya çalışan pek çok Alman askerini yakalamak açısından ne kadar değerli olduklarını kanıtlamış olan” Belçika Direnişi’nin *Armée Blanche*’i²⁴, İngilizlere ciddi yardımlarda bulunuyordu. Siviller ise kendilerini işgalden kurtaranları öpmekle meşgul olmadıkları zaman gördükleri tüm Alman esirleri aşağılıyor, yuhalıyor ve tekmeliyordu.

Öte yandan pek çok İngiliz askeri de Belçika’da karşılaştıkları ve Normandiya ile taban tabana zıt olan bu ortam karşısında şaşkına dönmüştü. Köylerinin ve evlerinin maruz kaldığı korkunç bir yıkımın ortasında kalmış Normandiya’daki insanların karşılamaları pek de coşkulu değildi. Bir subayın yazdığına göre, “Belçika’daki insanların kıyafetleri çok daha güzeldi, herkes temiz ve sağlıklı görünüyordu; Fransa’dakiler ise bitkin ve perişan haldeydiler.”²⁵ Fakat dış görünümlere göre yapılacak olan bir varsılık mukayesesi gerçeği yansıtmıyor olabilirdi. Alman işgalciler gıda, kömür ve diğer kaynakların tedarikini kendi kontrolleri altına almıştı ve 500 binden fazla Belçikalı zorunlu olarak fabrikalarda çalıştırılmak üzere Almanya’ya sevk edilmişti. Yine de Belçika, hiç değilse Müttefiklerin hızlı ilerleyişinden istifade edebilmişti ve bu sayede savaşın getirdiği tahribat ile Wehrmacht’ın sonlara doğru yaptığı yağma ve uyguladığı yakıp yıkma politikasından pek zarar görmemişti. Bununla birlikte Belçika Direnişi’nin geri çekilmekte olan Alman birliklerine yaptığı sorumsuzca saldırı ve tacizlere, özellikle de SS birlikleri acımasız ve hedef gözetmeksizin misillemelerde bulunmuştu.

23 Age.

24 Hollandalı direnişçilerin, Almanların işgal sonrası işbirlikçilerden oluşturduğu Kara Tugay’ına karşılık olarak teşkil ettikleri Beyaz Tugay. Felemenkçe *Witte Brigade*, Fransızca *Brigade blanche* adındaki teşkil için yazar ordu, *Armée* kullanımını tercih etmiştir. (ed.n.)

25 Binbaşı Edward Eliot, Glasgow Highlanders 2. Piyade Taburu, IWM 99/61/1.

Almanlar o gün Müttefik ilerlemesinin sürati karşısında şoke olmuştu. Bir astsubay günlüğüne düştüğü notta bunu şöyle açıklıyordu: “Bu, tüm tahmin ve hesaplamaları boşa çıkaran bir olaydı. Hatta 1940 yılında gerçekleştirdiğimiz Yıldırım Harbi’ni bile gölgede bırakacak düzeydeydi.”²⁶ Yarbay Fullriede ise, “Subaylar ordugâhta Batı Cephesi’nde artık düğümün çözüldüğünü konuşuyor. Düşman Belçika’ya girip Almanya sınırına dayandı bile. Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Finlandiya da ateşkes talep ediyor. Durum tıpkı 1918’deki gibi,” diyordu.²⁷ Diğer bazıları da başlıca müttefiklerini suçluyordu. Astsubay Oskar Siegl evine gönderdiği mektupta “bütün kabahatin İtalyanlarda” olduğunu yazmıştı.²⁸ Kimileri ise Almanya’nın İtalya tarafından uğratıldığı “ihneti” Birinci Dünya Savaşı’nda Avusturya’nın yaptığına benzetiyordu. Bazen de bu durum sersemlemiş bir şekilde kendine karşı duyulan bir acıma hissi ile kendini gösteriyordu: “Biz Almanların dünyada yalnızca düşmanları var, acaba neden her yerde bize karşı nefret besleniyor diye kendi kendimize sormamız gerekiyor. Dünyada bizimle ilişki kurmak isteyen bir ülke dahi yok.”²⁹

Müttefik generalleri de yaşananları Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçları ile benzeştiriyordu. İyimsenlik öylesine had safhadaydı ki Bradley’in 12. Ordu Grubu karargâhı “Almanya’da yapılacak operasyonlar” için çoktan yirmi beş ton ağırlığında harita sipariş etmişti.³⁰ Bradley’in emir subayı Binbaşı Chester M. Hansen, “Herkes bir dans gecesi arifesindeki çömez üniversite öğrencileri gibi heyecanlıydı,” diye belirtiyordu.³¹ 12. Ordu Grubu karargâhındaki “her konuşmaya ... tabii ki savaş o kadar uzun sürerse... ifadesi ekleniyordu.”³²

Albay Claus Graf Schenk von Stauffenberg’in 20 Temmuz günü Hitler’e düzenlediği bombalı suikast girişimini tamamen yanlış değerlendirmiş, Müttefik komutanları bu olayı Alman ordusu içerisindeki çözülmenin başlangıcı olarak yorumlamıştı. Oysaki, bu girişimin

26 Çavuş Heinrich Voigtel’in günlüğü, 3.9.44, Stab/ Beob.Abt. 71, 59 160 A, WLB-SS.

27 2.9.44, *Fullriede Günlüğü*, BArch-MA MSG2 1948; ayrıca RAN 80/328.

28 Oskar Siegl, 6.9.44, *Feldpostprüfstellen* 1944, BArch- MA RH13/49, 62.

29 A. Schindler, Reichenberg, 10.9.44, *Feldpostprüfstellen* 1944, BArch-MA RH13/49, 65.

30 1.9.44, Raymond G. Moses Koleksiyonu, USAMHI.

31 CBHC, Kutu 41.

32 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

başarısız olması ve sonrasında uygulanan bastırma politikası beklenilenin tam tersinde bir etki yaratmıştı. Nazi Partisi ve SS artık tam bir hâkimiyete sahipti; genelkurmay ve tüm ordu birlikleri artık Führer'in son nefesine kadar savaşmaya mecbur bırakılacaktı.

3 Eylül sabahı Müttefiklerin öncü birlikleri Antwerp, Brüksel ve Maastricht mevkielelerinde ilerlerken, Generaller Brádeley ve Hodges, Korgeneral Miles Dempsey komutasındaki İngiliz 2. Ordusu karargâhına uçmaktaydı. Amaçları, Montgomery ile "Ruhr bölgesinde yapılacak müteakip harekâtı" görüşmekti.³³ Sakat bacağıyla Granville'de istirahat etmekte olan Eisenhower haricinde, Ağustos 1942'de icra edilip felakete sonuçlanan çıkarma harekâtında hayatlarını kaybeden tüm vatandaşları için bir anma yürüyüşü yapmak için Dieppe'de kalmak konusunda ısrarcı olan 1. Kanada Ordusu Komutanı Korgeneral Henry Crear da görüşmede yoktu. Eğer orada olsaydı, Manş Denizi'ndeki limanları ele geçirmenin ve Pas de Calais'den ayrılıp Scheldt Halici'ndeki Antwerp'in batısında bulunan bir cebe doğru geri çekilmiş olan 15. Alman Ordusu ile başa çıkmanın zorluklarına dikkat çekebilirdi. Antwerp Limanı, Ren Nehri'ni geçip Almanya içlerine doğru yapılacak her türlü ileri harekât için de hayati önemi haizdi; fakat ne Montgomery ne de Bradley birbiriyle örtüşmeyen niyetlerinden vazgeçecek gibiydi. İngilizler kuzeye, Amerikalılar doğuya ilerliyordu.

Bu toplantının doğru düzgün bir sonuç tutanağı tutulmamıştı ve Bradley, Montgomery'nin kendisini kasten yanlış yönlendirdiğini sonradan anlayabildi. Ertesi gün Liege civarında Maas Nehri üzerindeki köprülere yapılacak hava indirme harekâtının iptal edilmesi gerektiğini belirtmiş, Montgomery de bunu açık bir şekilde onaylamıştı. "İkimiz de mevcut tüm hava vasıtalarının nakliye görevlerine sevk edilmesi gerektiğine, ancak bu sayede ilerleme tempomuzun korunabileceğine inanıyoruz,"³⁴ demişti Mareşal. Fakat hemen o akşamüzeri saat 16.00 civarında, kurmay başkanına o sırada İngiltere'de bulunan 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu ile irtibat kurup çok daha iddialı başka bir plan üzerinde çalışmalarını söylemesini emretti. Yeni düşüncesi, emrindeki

33 . CBHC, Kutu 42, S- 2.

34 M148 *Montgomery Papers*, alıntılıandığı yer Hamilton, *Monty: The Field Marshal*, s. 18.

21. Ordu Grubu'nu Ren Nehri üzerinden Ruhr'un kuzeyine sevk etmek maksadıyla "Wesel ve Arnhem" arasındaki köprüleri ele geçirmekti.³⁵ Montgomery, eğer Ren Nehri'nde köprübaşı tesis etmeyi başaran ilk unsur olursa Eisenhower'ın ikmal önceliğini ona tahsis edeceğine ve kendisini Amerikan birlikleri ile destekleyeceğine inanıyordu.

Eisenhower'ın o toplantıya katılmaması büyük talihsizlikti. Bradley, Montgomery'nin uzlaşmaya varılanın aksine hareket ettiğini anladığında çok öfkelenildi. Montgomery, neredeyse diğer tüm üst rütbeli İngiliz subaylarının farkına vardığı bir gerçeği kabullenmiyordu. İngiltere artık İttifak'ın küçük ortağıydı; zira Amerikalılar askerlerin büyük bir kısmı ile önemli miktarda teçhizatı ve petrolün çoğunluğunu temin eden taraftı. Britanya'nın halen başat bir güç olduğu fikri, Churchill'in kendisinin bile gerçekten inanmadığı halde çaresizce dayatmaya çalıştığı bir fanteziden ibaretti. Aslına bakılırsa, bugün bile devam etmekte olan ve İngilizlerin boyundan büyük işlere kalkıştığı kabulü etrafında dönen o talihsiz klişenin başlangıcının Eylül 1944 olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

35 Age, s. 22.

“Çılgın Salı”

4 Eylül Pazartesi, yani Brüksel'deki kutlamaların ikinci gününde, Hollanda Kraliçesi Wilhelmina Londra'dan bir mesaj yayımladı: “Yurttaşlar! Malumunuz olduğu üzere hürriyet ufukta görünmüştür. Herkesin iştmesini arzu ederim ki Prens Bernhard'ı Başkomutan General Eisenhower'in maiyetine Hollanda kuvvetlerinin kumandanı olarak tayin etmiş bulunmaktayım. Silahlı mukavemetimizin idaresi Prens Bernhard'da olacaktır. Tekrar görüşmek üzere. Wilhelmina.”¹

Almanların Hollanda üzerinden Reich'a doğru ricatı 1 Eylül'de başlamış ve bunun dört gün sonrasında *Dolle Dinsdag*² -yani *Çılgın Salı*- olarak tarihe geçen günde doruk noktasına ulaşmıştı. Montgomery'nin ordularının çoktan hududa vardığı haberleri kulaktan kulağa yayılıyordu; *BBC* radyosunun Hollanda bürosu 4 Eylül akşamında hatalı olarak Müttefiklerin Breda ve Roermand'a kadar ulaştığını dahi duyurmuştu. Hatta ertesi sabah Amsterdam'da insanlar Müttefik tanklarını karşılamak üzere sokaklara döküldü.

Ricatlar çoğu zaman hazin görüntülere sahne olagelmıştır; fakat Wehrmacht döküntülerinin görkemli bir istila sonrasında pejmürde ve acınası gruplar halinde Fransa ve Belçika'dan geri çekilmesi,

1 C. A. Dekkers and L. P. J. Vroemen, *De zwarte Herfst. Arnhem 1944*, Arnhem, 1984, s. 18.

2 *Dolle Dinsdag* (Çılgın Salı), için ayrıca bkz. Karel Margry, *De Bevrijding van Eindhoven*, Eindhoven, 1982; H. Lensink, NIOD 244/313; HKNTW, s. 265; Jack Didden ve Maarten Swarts, *Einddoel Maas. De strijd in zuidelijk Nederland tussen September en December 1944*, Weesp, 1984; Albertus Uijen'in Günlüğü, RAN 579/ 23- 33; Antonius Schouten, CRCP 123/35; Rahibe M. Dosithée Symons, St Canisius Hastanesi, CRCP 123/39.

Hollandalıların sıra dışı boyuttaki coşkusu ve aşağılayıcı kahkahaları arasında gerçekleşiyordu. Eindhovenlı bir kadın, “Hayatımızın hiçbir anından, bir zamanların o kudretli ordusunu darmadağın bir halde geri çekilirken izlediğimiz kadar keyif almamıştık,” diye yazıyordu.³ *Schiffs-Stamm-Abteilung*’lar⁴ gibi kimi doğaçlama birlikler Atlantik kıyılarından ta buralara kadar yürüyerek gelmişlerdi. Bazıları ise yanlarında marşpiyeler olan Citroen marka eski otomobiller veya arkasından duman tüte tüte giden, odun ateşiyle çalışan kamyonetler gibi yolda buldukları herhangi bir aracı kullanmıştı.

Hollandalıları âdeta kendine hayran bırakarak coşkulandıran bu manzara mutlak Nazi mağlubiyetini doğrular nitelikteydi. Halk sandalyelerini sokakların kenarına koymuş olanları seyrediyordu. 1940 yazında ülkelerini kolaylıkla yakıp yıkarak ilerleyen bir zamanların yenilmez Wehrmacht motorize birliklerinden geriye kala kala, başta bisikletler olmak üzere işlerine yarayabilecek ne kadar ulaşım aracı varsa yağmalayan çapulcu bir güruh kalmıştı.

Savaşın başlangıcında Hollanda’da 4 milyon, yani toplam nüfusun yarısı kadar bisiklet bulunuyordu. Temmuz 1942 başlarında Wehrmacht bunların 50 binine el koymuştu ve şimdi binlerce daha fazlası, üzerlerinde teçhizat ve yol boyunca talan edilen eşyalarla Almanya’ya ilerliyordu. Etrafında kauçuk olmayan tahta tekerli bisikletlerle pedal çevirmek hayli güç bir iş olsa da bunları kaybetmiş olmak Hollandalılara ciddi boyutta zarar verecekti. Yeraltı örgütlenmeleri haberleşme için bunlara ihtiyaç duyuyordu, sıradan insanların uzaktaki çiftliklerden yiyecek bulup getirme imkanları da tamamen bisikletlere dayalıydı.

Almanların Fransa ve Belçika’da yağmaladıkları motorlu araçların da çoğunun lastiği yoktu. Jant üzerinde ilerleyen araçların çıkardığı gürültü etraftaki herkesi ürkütüyordu. Motorlu araçların çoğunu Alman subayları almıştı ve o gün Eindhoven’da olan biteni seyredenlerden birinin naklettiğine göre, “Araçların çoğunda Almanlara dost olmuş genç kadınlar oturuyordu.”⁵ Pek çoğu olağan *collaboration*

3 Bayan Crielers’in Günlüğü, RHCE D-0001/1383/ 2042.

4 Alm. *Schiffs-Stamm-Abteilung*, ilkin Alman İmparatorluk Donanması’nda donanma teftiş birliği olarak oluşturulmuştu. Kıyıda konuşlu denizciler olarak gemiye çıkacak askerlerin temel askeri ve bahriye eğitimlerini veriyordu. (ed.n.)

5 H. Lensink, NIOD 244/313.

*horizontale*⁶ şüphelisi olan bu Fransız, Belçikalı ve Hollandalı kadınlar belli ki yurda döndüklerinde kendilerini bekleyen, tahmin etmesi pek de güç olmayan o sondan kaçıyorlardı. Nörolog Louis van Erp de “kucaklarında kâh Alman, kâh Fransız kadınlarla”⁷ pek çok Alman subayı görmüştü. Subayların yanında şişeler dolusu brendi de vardı. O kadar ki kimi kasabalarda o güne “Konyaklı Salı”⁸ da deniyordu. Alman askerleri bu içkilerin ve yağmaladıkları eşyaların bir kısmını satmaya çalışıyordu. Az sayıda Hollandalı bu fırsattan yararlanıp dikiş makinesi, fotoğraf makinesi, kol saati, elbise ve yolun sonuna kadar canlı kalması pek muhtemel olmayan kafes kuşları için takasa tutuşmuştu.

Araçların bazıları da Hollandalı Nazi sempatzanı *NSB* örgütüne, yani Hollanda Nasyonal-Sosyalist Hareketi’ne aitti. Bunlar, Hollanda güneyindeki Brabant vilayetinin Alman koruması olmaksızın kendileri için çok tehlikeli olacağını biliyordu. Olası bir intikamdan kaçanlar arasında Fransız işbirlikçiler ile aşırı Katolik ve Nazi yanlısı Belçikalı Reksistler⁹ de vardı. Sadık Hollandalılar, *NSB* üyelerini “bozuk”¹⁰ Hollandalılar veya “kara yoldaşlar” olarak nitelendiriyor ve Almanlardan daha suçlu görüyordu. Utrecht’teki bir Alman subayı, “Hollanda halkının *NSB*’ye yönelik tutumu tamamıyla olumsuzluğunu koruyor,”¹¹ diye belirttiği raporuna şöyle devam etmişti: “Genel görüş on Alman’ın bir *NSB* mensubundan evla olduğu yönündedir ve Almanlara dair ne varsa reddeden bir topluluğun bile bunu söylüyor olması dikkate değerdir.”

Diğer araçlar arasında, tuhaf otobüsler ve çatışma hukukuna aykırı bir şekilde ne kadar silahlı varsa yanlarına almış askerlerle dolu Kızıl Haç ambulansları bulunuyordu. Tahta kafesler içerisinde tavuk, ördek ve kaz

6 1940 yılında Fransa’nın düşmesiyle birlikte işgalci Nazilerle iş birliği yapan kadınlara yüklenen suç. Savaş sonrasında bu suça karışmış kadınların toplumda ifşa edilmesi maksadıyla saçları kazınmış, benzer uygulamalar Nazi işgaline uğrayıp kurtulmuş olan başka Avrupa ülkelerinde de gerçekleştirilmiştir. (ç.n.)

7 Louis van Erp, CRCP 120/18.

8 P. Nuis, CRCP 93/5.

9 Reksizm. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve demokrasiyi ortadan kaldırarak kilise öğretileriyle Belçika halkının ahlaki anlamda yenilenmesini amaçlayan faşist siyasi görüş. (ç.n.)

10 Didden ve Swarts, *Einddoel Maas*, s. 22.

11 Feldkommandantur Utrecht, 28.12.43, BArch-MA, RW 37/v21, alıntılandığı yer Gerhard Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration: The Netherlands under German Occupation 1940– 1945*, Oxford, 1988, s. 307.

dolu at arabaları ile hırsızlık malı koyun ve domuz yüklü kamyonetlerle kaçan Alman askerleri de mevcuttu. Bir otobüsün içinde iki öküzün düşe kalka gittiğini söyleyen biri bile vardı, bir rahibe de ambulansla taşınan bir inek görmüştü. İşgal edilen ülkelerde hayasızca yapılan gıda talanında bu tür kareler küçük ve acı tebessümlerle karşılanabiliyordu. Tuhaf itfaiye araçları, hatta deve kuşu tüyleriyle süslü, toz toprak altında kalmış bir cenaze aracı bile görülmüştü. Wehrmacht araçlarının önlerinde, yeraltı örgütlenmelerinin yollara serptiği mıh ve çivileri süpürerek yolu temizlemek maksadıyla yerleştirilmiş çam dalları bulunuyordu.

Harap bitap düşmüş yaya askerlerin, yani Hollandalıların Alman işgalcilere koyduğu o aşağılayıcı isimle *Moffen*'in¹² üstü başı dağılmış, saç sakalı birbirine karışmış ve yüzleri kirden kararmış vaziyetteydi. Bu askerler ile araçlarda ilerleyen subaylardan oluşan darmadağın kervanın Reich hududunu geçişi büyük bir sansasyon yarattı. Kara mizah ürünü espriler ve arsız dedikodular kulaktan kulağa yayılıyordu. Bir Alman neferi ailesinden şunu işitmişti: "Söylediklerine göre dün akşam Kaiserslautern'de Führer araçlarını kendi muayene etmek durumunda kalmış."¹³ Siviller subayların sahip olduğu ayrıcalığı ve onların sıradan askerlere, yani Landser'e, davranış şeklini de teessüfle karşılıyordu: "Beyefendiler ağzına kadar dolu arabalarıyla giderken, Landser'in ayaklarına kara sular iniyormuş."

Almanya genelinde Doğu Cephesi askerleri ile diğerlerine, yani *Westfrontkämpfer*'e, karşı kolayca fark edilebilen iki ayrı tutum gelişti. Pek çoğuna göre batıdaki Alman askerleri Fransa ve Benelüks'teki dört yıllık görece kolay bir işgal görevinde gevşeyip yumuşamıştı. "Sivil halkın Batı Cephesi'ndeki askerlere yönelik tutumunun pek de olumlu olduğu söylenemez," diye yazıyordu bir kadın kocasına, "...ve şuna tamamıyla ikna olmuş durumdayım ki doğudaki askerlerimiz batıda olsaydı bu bozgunu yaşamayacaktık."¹⁴

12 Almanlar için kullanılan Hollanda dilindeki *Moffen* sözcüğü İngilizce konuşanların kullanıldığı *Kraut* veya Fransızcadaki *Boche*'nin eşanlamlısıdır. Bu terim, Hollanda'nın hemen doğusunda bulunan Kuzey Almanya topraklarının *Muffe* olarak adlandırıldığı on yedinci yüzyıla dayanmaktadır. Nispeten zengin ve elit Hollandalılar bölge halkını basit ve kaba görek küçükseştirir. Bu ifade, Almanların Hollanda'yı işgal etmesiyle tekrar kullanılır hale gelmiştir. (ç.n.)

13 Onbaşı Laubscher'e mektup, 7.9.44, Feldpostprüfstellen 1944, BArch-MA RH13/49, 24.

14 Bayan Chr. Jansen, Niederbieber-Neuwied, 17.9.44, Feldpostprüfstellen 1944, BArch- MA RH13/49, 42.

Bir topçu erinin evine yazdığı mektup da Batı'daki çöküş algısını doğrular nitelikteydi: "Gördüklerimi kelimelerle tarif edebilmemin imkânı yok. Bu bir ricat harekâtı değil, olsa olsa tabanları yağlayıp kaçmak."¹⁵ Yine de bu er kaçışın hayli ihtiyatlı olduğunu da yadsıyamıyordu: "Arabalar *Schnapss*, sigara, yüzlerce teneke yağ ve et konservesiyle dolu." Alman istila makamları da batan geminin mallarını yağmalmaktan geri kalmamıştı. Kilise çanlarını çoktan eritmişlerdi ve başta kömür ve demir cevheri olmak üzere hammaddeleri aceleyle Reich'a sevk ediyorlardı. Ardından gözlerini motor ve vagonlara diktiler. Bu tür davranışları Müttefiklere "ekonomik bir avantaj"¹⁶ sağlamamaları gerektiği bahanesiyle kendilerince haklı çıkarıyorlardı. Kayda değer miktarda yakıp yıkmaya eylemi de gerçekleştirdiler. Almanlar Eindhoven'da mühimmat depolarını ve havaalanı tesislerini yerle bir ederken¹⁷ bir dizi devasa patlama kulakları sağır ediyor, çıkan duman güneş ışınlarını koca bir perde gibi karartıyordu.

Tabii bunca malzemeyi Reich'a taşımak öyle kolay bir iş değildi. Hollanda yeraltı örgütlenmesi Eylül ayının ilk yarısında sabotaj türü harekâtlar gerçekleştirdi. Bununla birlikte, bir Alman subayının gözlemine göre "demiryolu trafiğinin neredeyse durma noktasına gelmesinin sebebi yakıt sorunundan ziyade lokomotiflerin büyük bir kısmını vurup çalışmaz hale getiren İngiliz savaş pilotlarıydı."¹⁸ O esnada Londra'da sürgünde olan Hollanda hükümetinin tüm memnuniyetsizliği ve hatta öfkesine rağmen,¹⁹ Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) lokomotiflerin muazzam bir şekilde patlayan buharlı motorlarını havaya uçurma zevkine karşı koyamıyordu.

Sivilleri tatmin eden tek şey ise *NSB* mensupları ve ailelerinin Almanya'ya umarsız kaçışlarının bu gecikmelerden ötürü zora girmesi sonucu nasıl da deliye döndüklerine şahit olmaktı. İçine düştükleri bu müşkül durum Arnhem'in güneyindeki bir kasabada tam bir *Schadenfreude*'ye²⁰ yol açmıştı. Ahaliden biri olan Paul van Wely'ye göre, "...

15 Er Felix Schäfer, OKH-Funkstelle, 10.9.1944, WLB-SS s. 12.

16 HKNTW, s. 266.

17 Eindhoven'ın harap edilmesine dair bkz. RHCE D- 0001 N. 2042.

18 Yarbay Helmut Hänsel, 15.9.1944, Heeres-Bezugs-Abnahmestelle für die Niederlande, 36 610, WLB-SS.

19 TNA FO 371/ 39330.

20 Başkalarının mutsuzluğundan keyif alma duygusu. (ç.n.)

Bu harika bir manzaraydı. Tren istasyonunun bekleme odası âdeta avarelerin mesken tuttuğu bir hurdaliğa dönmüştü.”²¹ Otuz bin civarında *NSB* mensubu ve aileleri savaşın son aylarındaki çözülme dönemi esnasında bir kenarda unutulacakları Almanya’ya gitmişti. Bir tarihçinin de dediği gibi, “Hollanda’daki örgütlü faşizm 5 Eylül tarihinde deyim yerindeyse çöktüverdi.”²²

Hükümdarsız bir ara döneme benzeyen ve Hollanda polisinin işgal günlerindeki ikircikli rolünden dolayı şu veya bu şekilde saklanır halde olduğu o süreçte, yeraltı örgütlenmesi bazı *NSB* üyelerini, hatta birkaç tane de Alman resmî yetkilisini kaçırmıştı. Bunlardan bazıları sonrasında Alman polisi tarafından kurtarılacaktı. O Çılgın Salı günü *Reichkommissar*²³ Dr. Arthur Seyss-Inquart olağanüstü hâl ilan etti: “İşgal kuvvetlerine karşı her türlü direniş, Alman birliklerine verilmiş talimatlar doğrultusunda silah zoruyla bastırılacaktır.”²⁴ Hatta en ufak bir mukavemetin bile ölümle cezalandırılacağı şeklinde bir tehditte bulunacak kadar da ileri gitti.

Pek çok Alman subayı, Hollanda halkının kendilerini özgürleştirmeye gelen Anglosakson kurtarıcıları çiçekler ve bayraklarla karşılamaya hazırlanmasına öfkeleniyordu. Bu, Nazilerin neden-sonuç ilişkisi kurma yönünde yaşadıkları kafa karışıklığının tipik bir örneğiydi. Sanki tarafsız bir ülkeyi haince istila ve işgal etmemişler gibi, hâlâ yerel halkın kendilerine sadakat göstermesini bekliyorlardı. Üsteğmen Helmut Hansel öfke içerisinde şunları yazmıştı: “Hollandalılar sadece korkak değil, aynı zamanda ağır ve tembel.”²⁵

Bununla birlikte pek çok sıradan askerin düşüncesi bu yönde değildi. Savaşta bıkmış olanlar ironik bir dille şöyle diyordu: “Kahramanca can vermeye olan hasretimi tamamıyla giderdim.”²⁶ Hollanda’da yaşayan ve çalışan Almanlar, altmış yaşında olanlar da dahil olmak

21 Paul van Wely, CRCP 122/5.

22 Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration*, s. 310.

23 Seyss-Inquart’ın tam unvanı “ele geçirilmiş Hollanda topraklarının Reich komiseri” olup, Hollanda’yı Reich bünyesine katmaya yönelik başlangıçtaki Nazi planını yansıtır niteliktedir. (ç.n.)

24 *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*, TNA FO 371/39330.

25 Yarbay Helmut Hänsel, 4.9.44, Heeres- Bezugs- Abnahmestelle für die Niederlande, 36.610, WLB-SS.

26 GA-CB 2171/1.

üzere, bu kriz nedeniyle silahaltına alındıklarında şaşkına dönmüşlerdi. Hallerinden anlıyor gibi görünen bir Hollandalıya göre, “Bunlar bir yolunu bulup firar edebilme umuduyla üniformalarının altına sivil elbiselerini giymişlerdi ama asla başıboş bırakılmıyorlardı.”²⁷

Amiral Ramsay günlüğüne, “İngilizler hayli yağışlı ve fırtınalı bir günde Brüksel ile Antwerp’e ulaştılar. Antwerp Limanı’ndaki hasar pek de ağır değildi ama yine de haliç ve yaklaşma istikametleri düşmandan temizlenene kadar burası kullanılamazdı.”²⁸ Ramsay’in endişeleri haki üniformalı meslektaşları için geçerli değildi. Onlar hâlâ kaydettikleri büyük ilerlemenin neşesiyle sarhoş vaziyetteydiler.

11. Zırhlı Tümen’in Antwerp’e olan intikali “mahşerî kalabalıkların son derece coşkulu ve heyecanlı karşılamalarından ötürü hayli zor şartlar altında gerçekleşmişti.”²⁹ Almanlar öylesine ani bir baskınla karşılaşmıştı ki pek azı gerçek anlamda kararlı bir direniş gösterebildi. Hepsinden de önemlisi, direniş örgütü liman tesislerini ele geçirerek Almanların son anda yapabilecekleri tahribata engel olmayı başarmıştı. Direniş üyelerinin “keskin nişancılara karşı koyma ve harp esirlerini kontrol altına alma konusunda da epey yardımları dokunmuştu.” Alman esirler; subaylar, astsubaylar ve erbaş/erler olarak tasnif edilip Antwerp hayvanat bahçesindeki boş kafeslere ayrı ayrı yerleştirilmişti. Diğer kafeslerden birinde hainler ve işbirlikçiler, bir başka kafeste ise bunların karıları ve çocukları ile Almanların yatağına girmekle suçlanan genç kadınlar bulunuyordu. Kafeslerin asıl sakinleri olan hayvanlarsa işgal günlerinde açlıktan ölmüş veya kesilip yenmişti.

Müttefiklerin Antwerp’e açılan dar koridorunu korumak için birlikler yol kenarlarından yanlara doğru açılmıştı. Sherwood Gönüllüleri, sekiz gün önce kriket oyunlarını yarıda bırakarak başladıkları intikalle dört yüz kilometre ilerleme kaydetmiş ve Gent’in güneyindeki Renaix’e ulaşmıştı. Sherman tanklarıyla yaklaşık 1.200 kişilik bir Alman alayını kuşattılar. “Üstü başı düzgün ama kilodan boynu bile görünmeyen, tıknaz ve kısa boylu bir adam”³⁰ olan Alman alay komutanı, hayli uzun

27 Dagboeken Burgers, AAMH.

28 4.9.44, Robert W. Love ve John Major (haz.), *The Year of D-Day: The 1944 Diary of Admiral Sir Bertram Ramsay*, Hull, 1994, s. 131.

29 NARA RG407, 270/65/7/2.

30 Stuart Hills, *By Tank into Normandy*, Londra, 2003, s. 153–4.

süren pazarlık boyunca hiç değilse direnmiş gibi davranılarak subaylık izzetinefsinin korunması yönünde ısrarcı oldu. Bu nedenle epey zaman kaybedildi; fakat Sherwood Gönüllüleri karşı tarafın en ufak bir kazanma şansı olmasa da olası bir çatışmanın her halükârda bu pazarlıktan uzun süreceğini biliyordu.

Nihayet o gece Alman komutan, hiçbir askerinin Direniş'in eline bırakılmaması koşuluyla alayının silahlarıyla birlikte teslim olmasını kabul etti. Albay ayrıca on beş dakikalık bir konuşmayla askerlerini onurlu bir şekilde silah bıraktıklarına ikna etme müsaadesi de almıştı. Konuşmasını bitirdikten sonra emir astsubayına dönerek başıyla bir işaret yaptı, astsubayın komutuyla bütün alay tüfek dipçiklerini aynı anda yere vurdu. "Ardından tüm askerlerin sağ ellerini havaya kaldırıp hep bir ağızdan üç kez *Sieg Heil!* diye bağırması,"³¹ teslim olmakta olan bir birlik için biraz çelişkili görünüyordu. İntikamdan mahrum kalmış olan Direniş üyeleri, eski işgalcilerinin bir toplama kampına doğru yürüyüşlerini öfkeyle seyretmekle yetindi.

Horrocks'un çarpıcı bir ilerleme kaydetmiş olan iki zırhlı tümeni Antwerp ve Brüksel'e ulaştıklarında araç bakımı ve dinlenme için durdu. Brüksel'e doğru ilerlediği esnada Horrocks, en önde ilerleyen birliklerin yetişip temas sağladığı bir Alman tankı tarafından vurulmuştu. Muhafız Süvari Alayı'nın 2. Taburuna ait zırhlı araçlar yol devriyesi icra etmek üzere geri gönderildi, kolordu komutanı ise Leaken Sarayı'nın bahçesinde karargâhını kurduruyordu. Yine bir kutlama havasının hâkim olduğu şehirde muzaffer birlikler tören geçidi yapıyordu. Muhafız Zırhlı Tümeni'nin ardında Belçikalı askerlerden kurulu bir tugay ilerliyordu. Muhafız Tümeni'nden bir subaya göre bu, "Bütün Belçikalıların coşkuyla sokaklara döküldüğü unutulmaz bir manzaraydı."³² Bir yandan da harp esirleri, zaman zaman tüfeklerini kaldırıp havaya ateş açan Belçika Direnişi'nin *Armée Blanche*'i tarafından etrafta gezdiriliyordu.

Kısa bir süre sonra Muhafız Mekanize Piyadelerin bir piyade taburu ve bir tankıyla teşkil edilen bir grup, Louvain'i (veya Felemenkçe adıyla Leuven'i) almak üzere Brüksel'den doğuya doğru ilerlemeye

31 Age.

32 TNA WO 171/837.

başladı. Alaydaki pek çok asker için bu intikal yaklaşık dört sene önce Dunkirk'e geri çekildikleri günlerin anılarını canlandırmıştı. Mareşal Montgomery de eski günlerin hülyalarına dalmıştı. Karargâhını Brüksel'in on beş kilometre doğusunda, Louvain yolu üzerinde bulunan Chateau d'Everberg'e kurdurmuştu. Montgomery burayı çok iyi tanıyordu. Daha sonradan elden geçirilmiş olan bu on sekizinci yüzyıldan kalma yapı, aşağı yukarı dört sene önce, yani 1940 baharının sonlarında 3. Tümen karargâhı olarak kullanılıyordu. Şatonun sahibesi Prenses Merode, önceki dönemde Montgomery'nin karargâh subaylarının şarap mahzenini nasıl kurduklarını gayet iyi hatırladığından, konuklarını tekrar ağırlamaktan pek de hoşnut değildi. Evinin "tıpkı bir otel gibi"³³ kullanıldığı hissine engel olamıyordu. Luftwaffe'nin JG 51-yani meşhur *Jagdgeschwader Mölders*- birliğinin savaş pilotları daha o sabah aceleyle şatoyu terk etmiş, onlardan üç saat sonra da İngilizler gelip burayı ele geçirmişti.

Eylül ayının ilk haftasının sonu itibarıyla yakıt yetersizliği hem Montgomery'nin 21'inci, hem de Bradley'nin 12'nci Ordu Grubu üzerinde etkisini göstermeye başladı. Bradley'in emir subayı Hansen'in 6 Eylül günü yazdığına göre, "kolordu komutanları bile araçlarını yürür halde bulundurmak için bizzat giderek şuradan buradan bidonlarla yakıt almak zorunda kalıyordu."³⁴ Henüz Manş'taki limanların hiçbiri açılmadığından, ikmal maddeleri ta Normandiya'nın batısından dola- narak durmaksızın işleyen ve "*Red Ball Express*" adıyla bilinen, Afro- Amerikan askerlerin sürdürdüğü binlerce kamyonla oluşan bir konvoyla getiriliyordu.³⁵ Hansen, "O devasa *Red Ball Express* konvoyları tonlarca petrolle yollarda gidip geliyor, gece boyunca saate seksen kilometre hıza kadar çıkıyor ve farları yolları aydınlatıyordu," diye ekliyordu.

33 Alistair Horne ve David Montgomery, *The Lonely Leader: Montgomery 1944- 1945*, Londra, 1994, s. 328.

34 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

35 Bu ikmal hattına *Red Ball Express* denilmesinin sebebi, 1892'de ABD'deki Santa Fe demiryolunun öncelikli yük ve çabuk bozulabilen mallar için gerçekleştirdiği acele posta taşımacılığıydı. Acele posta hizmeti veren trenler ve bu trenler için özel hazırlanan raylar kırmızı yuvarlak işaretlerle belirtilmişti. 1920'lerde bu terim daha da yaygınlaşmış ve nihayetinde savaş sırasında Amerikalılarca kullanılmaya devam etmiştir. (ed.n.)

Brüksel'de bulunan Muhafız Zırhlı Tümeni önce Albert Kanalı'na, ardından da Eindhoven'a varmadan Hollanda sınırı yakınlarındaki Leopoldsburg'a ilerleme emri aldı. Bu ilerleme esnasında yalnızca "zayıf bir direniş bekleniyor, kanal ve köprülerde ise" mukavemetin daha kuvvetli olması öngörülüyordu.³⁶ Wehrmacht'ın kendine ayırdığı ve içi içkiyle dolu geniş bir depo keşfedilmiş, İrlandalı Muhafızlar buraya bir kamyon göndererek muzaffer ilerleyişlerini kutlamak için yirmi sekiz kasa şampanyanın yanı sıra bol miktarda şarap ve likör aldirtmıştı. Muhafızlar Almanların köprüyü havaya uçurmasına rağmen Albert Kanalı üzerinde bir tutunma noktasını Beringen'de teşkil etmeyi başarabildiler. Bir istihkâm müfrezesi tahrip edilen köprünün yerine gecedan sabaha bir Bailey köprüsü³⁷ inşa etti.

Ertesi günün ortasına gelindiğinde, Muhafız Zırhlılar "çiçekleri, meyveleri ve öpücükleri bir kenara bırakıp adam gibi çalışmak zorunda olduklarını"³⁸ fark ettiler. Düşmanın mukavemeti ansızın yükselmışti. "Hayli karmaşık olan o günde, bir subay ve kırk SS askerinden oluşan küçük bir düşman kuvveti kırktan fazla ikmal aracını imha ettikten sonra mavnalara binerek kaçtığında köprünün kullanım dışı kalma tehlikesi dahi baş göstermişti." Harp ceridesini tutan görevli, "Hem Coldstream, hem de Galli Muhafızlar ağır bir darbe aldı," diye not düşmüş, şunu da eklemeyi ihmal etmemişti: "Tüm SS'leri öldürmek ya da yaralamak gerekir, tabii kim ilkin tercih etmez ki?"

Gözcülük yapan Hollandalı siviller, savaşma azimlerini kaybetmiş Almanların şehirlerini terk ettiği esnada bile askerî faaliyetlerinde değişiklikler fark etmeye başlamıştı. Bir Eindhovenlı, "Almanların geri çekilmesi pazartesi günü de devam ediyor; fakat aynı zamanda ters yönde bir hareketlenme de dikkat çekiyor. Ağaç dallarıyla iyice kamufle olmuş kalabalık bir birlik şehirden geçerek Belçika hududu istikametinde ilerliyor," diye rapor ediyordu.³⁹

36 İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu harp ceridesi, TNA WO 171/1256.

37 Bailey köprüsü, İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Donald Bailey'nin icadı olan köprü. Kurulması için özel veya ağır herhangi bir ekipmana ihtiyaç duymayan köprü, kamyonlarla taşınan hafif ama dayanıklı tahta ve metal aksamdan meydana gelir ve bir vince gerek duyulmaksızın elle kaldırılabilir. Bu köprüler tankları taşıyabilecek kadar dayanıklıdır. (ed.n.)

38 TNA WO 171/837.

39 Bayan Crielaers'in günlüğü, RHCE D-000i/1383/ 2042.

İngilizlerin 4 Eylül günü Antwerp'i ele geçirdiği haberi Doğu Prusya'da bulunan Führer karargâhı Kurt İni'nde bomba gibi patladı. Haberi alan Hitler, haziran sonunda Mareşal Gerd von Rundstedt'i görevden almasına neden olan koşulları bir kenara bırakarak onu tekrar batı cephesi başkomutanlığına atadı. Orgeneral Kurt Student ise Luftwaffe'nin Fallschirmjager, yani hava indirme birliklerinin Berlin'deki Wansee adasında bulunan karargâhında iken Kurt İni'nden bir telefon aldı. Fallschirmjager birliklerinin mimarı olan Student, 1940'ta Hollanda'da ve ertesi sene de Girit'te hava indirme harekâtlarına komuta etmişti. Hitler'den bu defa gelen emir "Albert Kanalı boyunca bir savunma hattı teşkil ederek burayı sonuna kadar savunmaktı."⁴⁰ Emrinde meşhur 1. Hava İndirme Ordusu bulunan Student'in nüktedan subaylarından birisi şöyle diyordu: "Tüm zamanların en büyük kumandanı Führer kendi kendine şöyle düşünmüş: 'Acaba Hollanda'yı kim savunmalı? Tabii ki orayı kim fethettiyse o.' İşte Student Hollanda'ya bu yüzden gelmiş."⁴¹

Student, başta Yarbay Friedrich Freiherr von der Heydte'nin 6. Hava İndirme Alayı olmak üzere bulabildiği her hava indirme unsurunu emrine alacaktı. Aynı zamanda yeni birlikler de kurdurdu; eğitim merkezlerinde ve hatta Luftwaffe'nin yer hizmetlerinde görevli askerlerden piyade taburları teşkil edildi. 1941 yılında Girit'e yapılan hava hücum harekâtına da katılmış olan Heydte, eğitimsiz Luftwaffe personelinin hava indirmeci olarak görevlendirilmesini yerden yere vuruyordu. Çevresindeki subaylara, "Bu yeni hava indirme 'tümenleri' vasat uçaksavar birliklerinden fazlası değil," demiş ve şöyle devam etmişti: "Göring'in lüzumsuz işleri işte... 'Olur da savaş bitiverirse, kendine özel bir ordusu olan tek kişi Himmler olmamalı,' diye düşünüyor belli ki."⁴²

6. Luftwaffe Taburu (özel görev kuvveti) esasen İtalya'dan buraya getirilen bir sürgün taburuydu. Yetersiz görülen subaylar ile çeşitli suçlardan dolayı ceza almış Luftwaffe yer hizmetleri personelinden ve havacılarından müteşekkildi. Silah kadroları acınacak haldeydi ve hâlâ tropikal iklim üniforması giiyorlardı. Heydte'nin meşhur alayı bile, Normandiya'da Amerikan 101. Hava İndirme Tümeni ile girdiği mücadelelerden ötürü eski gücünün çok gerisindeydi. Heydte şöyle diyordu: "Alayın muharebe imkân ve kabiliyeti zayıftı. Personel birbiriyle kaynaşamamıştı, toy ve

40 ALDS.

41 Heydte, TNA WO 208/4140 SRM 1180.

42 CSDIC, TNA WO 208/4140 SRM 1156.

tecrübesiz takviyeler mevcudun dörtte üçünü oluşturunuyordu ve pek az eğitim görmüşlerdi. Alayda, hayatında eline silah bile almamış olup ilk kurşunlarını sağladıkları ilk temasta atacak yüzlerce asker vardı.”⁴³

Yeni teşkil edilen alaylardan üçü 7. Hava İndirme Tümeni⁴⁴ bünyesine katılmıştı. Student, kurmay başkanı Korgeneral Erdmann’a bu birliğe komuta etmesini emretmişti. Student’in emri altında kıyı savunmasıyla görevli 718. Piyade Tümeni ile müzmin hastalar ve nekahet dönemindeki yaralılarından müteşekkil 176. Piyade Tümeni de bulunuyordu. Bunlar da “soğukkanlı ve tecrübeli bir komutan”⁴⁵ olan Korgeneral Hans Wolfgang Reinhard komutasındaki 88. Kolordu emrine verildi. Aralarında Jagdpanther tanksavarlarının da bulunduğu, bir tugaya yetecek kadar ilave taarruz silahı tahsis edilse de Student’in Kuzey Denizi’nden Maastricht’e kadar yaklaşık iki yüz kilometrelik bir cephede tertiplenecek olan ve “zar zor hareket edebilen küçük” ordusunda yalnızca yirmi beş tank vardı.

Student’in Hava İndirme Ordusu, B Ordu Grubu’na dahil edildi. Emrinde topçu birliği bulunmayan Student, Reich Hava Filosu’ndan uçaksavar birlikleri talep etti; zira bunların 88 mm’lik silahları tanklara karşı son derece etkiliydi. Student, biraz da abartarak şöyle yazmıştı: “... ve bunun üzerine Mecklenburg’daki Güstrow’dan tutun da Lorraine’deki Bitsch’e kadar Almanya geneline dağılmış olan bu birlikler, yıldırım hızıyla Albert Kanalı’na sevk edildi. Alman teşkilatlanmasının ve genelkurmayının kendisine hayran bırakan dakikliğini bir kez daha tebrik etmek gerekiyordu. Birlikler 6 ve 7 Eylül günlerinde, yani alarmı aldıktan sonra yalnızca kırk sekiz ila yetmiş iki saat içerisinde bölgemize ulaşmayı başardılar. Bu olayın asıl dikkate değer noktası şudur ki sevk edilen birlikler görev bölgelerine geldiklerinde, yeni kurulmuş olan beş adet hava indirme alayının Almanya’nın farklı yerlerinden getirilmiş silah ve teçhizatı hazır halde bekliyordu.”⁴⁶

Almanların kontrolsüzce gerçekleştirmekte oldukları ricata karşı münferit tepkiler de görülüyor değildi. Korgeneral Kurt Chill, İngilizlerin Antwerp ve Brüksel’e el attığını duyunca 85. Piyade Tümeni’nden geriye kalan birlikleriyle 4 Eylül günü Turnhout’da durdu ve birliklerini

43 BArch- MA RL33/115.

44 Orgeneral Kurt Student, FMS B-717.

45 Age.

46 Age.

Albert Kanalı'na konuşlandırmak üzere geri döndü.⁴⁷ Chill'in tümeni Normandiya ve sonrasında gitgide güç kaybederek bir alaydan daha küçük bir birlik haline gelmişti. Brüksel üzerinden ricat eden birliğe yolda zayıf bir şekilde teçhiz edilmiş olan bir tabur kadar takviye kuvvet de katılmıştı. General Reinhard tamamen şans eseri olarak 85. Piyade Tümeni'nin irtibat subayına rastlamış ve Chill'in döküntüleri toplamakta ve halen geri çekilmekte olan her türlü topçu birliğini emrine almakta olduğunu şaşkınlıkla öğrenmişti. Chill bu birlikleri Albert Kanalı kıyısında Hasselt'den Herentals'e kadar bir savunma hattı teşkil etmek için kullanıyordu.

İşte bu nedenle 85. Piyade Tümeni Student'in Hava İndirme Ordusu'nun en önemli yapı taşlarından biri haline gelmişti. Subaylar ve boyunlarında zincirle asılı metal armalar taşımalarından ötürü *Kettenhunde*, yani "tasmalı köpekler", olarak adlandırılan ve hemen hemen herkesin nefret ettiği inzibat kuvvetleri, pek çok bölgede döküntüleri silah zoruyla yeni teşkil edilen birliklere dahil ediyordu. Hatta bir subay, ricat bölgelerinden birinde görevlendirilen bir disiplin subayından şöyle bahsediyordu: "Bu adam, albay ve daha ast rütbedeki herhangi bir askeri gerektiğinde silah dahi kullanarak, zorla işe koşma yetkisine sahipti."⁴⁸

Student, 5 Eylül Salı günü Model ile görüşmek üzere Liege yakınlarındaki Verviers'e uçtu. Yeni teşkil edilecek hattı savunmaya yetecek kadar birlik toplayabilmek adına tek umudunun General Gustav-Adolf von Zangen'in 15. Ordusu'na bağlı olduğunu söyledi. İngilizlerin Antwerp'te durma ve Scheldt Halici'ni ele geçirmeme kararı sayesinde, Student hakikaten de 15. Ordu'dan takviyeler almaya başladı. Personel ve teçhizat, Müttefiklerin hava saldırılarından korunmak adına Scheldt Halici'nden geceleyin mavnalarla taşınıyordu. İngilizlerin böylesine büyük bir takviye kuvveti engellemeyi başaramaması, bu birliklerin kuzey yönünde Arnhem'e doğru giden yolu savunmakta olan Amerikan paraşütçülerinin batı kanadına taarruz edebilmesinde önemli bir pay sahibi olacaktı.

Student, daha sonra 88. Kolordu komutanı General Reinhard'la da görüşmeye gitti. Yol üzerinde gördüğü 719. Tümen'in vagonlarını çeken Shire atları, Alman ordusunun artık yoksul bir kuvvet olarak mücadele verdiği gerçeğini yüzüne bir tokat gibi çarpmıştı. Ertesi gün, yani 6

47 Chill'in 85. Tümeni hakkında bkz. Jack Didden, 'A Week Too Late?', John Buckley ve Peter Preston-Hough (haz.), *Operation Market Garden: The Campaign for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016, s. 74–98.

48 Binbaşı Zapp, 16. Disiplin Alayı, TNA WO 208/4140 SRM 1126.

Eylül Salı günü Korgeneral Chill rapor verme fırsatını nihayet bulduğunda Student İngiliz tanklarının Beringen’de kanalı geçmekte olduğu haberini Reinhard’la birlikteyken aldı. Chill’e, Heydt’e nin 6. Hava indirme Alayı ile 2. Hava İndirme Taburu’nu emrine alarak bir karşı taarruz gerçekleştirmesini emretti. Bu birliklerin desteğinde bir tabur kadar da tank avcısı bulunuyordu. Beringen’in hemen kuzeyindeki Beverlo’da bir köyde çetin bir çatışma devam etmekteydi; Muhafız Zırhlı Tümeni tanksavar roketi atışlarıyla bir miktar tankını kaybetmişti.

Müttefiklerin komuta heyeti, Normandiya’daki nihai kriz anında bizzat Hitler tarafından gönderilerek B Ordu Grubu’nun başına geçen Mareşal Walther Model’in azim ve iradesini hafife almıştı. Tek camlı gözlük kullanan bu kısa boylu ve tıknaz adam, Hitler’in hiç de hazzetmediği aristokrat karargâh subaylarına benzemiyordu. Mütevazı geçmişle bir halk adamı imajına sahip olup Hitler’e mutlak sadakatiyle tanınan Model, tıpkı bir “itfaiyeci” gibi Doğu Cephesi’ndeki yangını söndürme görevine getirildiğinde Hitler’in güvenini kazanmış olduğunu zaten ortaya koymuştu.

Model, emrindeki subaylar arasında çelişkili tepkilere neden olmuştu. Bir SS Mekanize Tümeni’ndeki alay komutanlarından biri onun için “Model Batı Cephesi’nin mezarını kazan adamdır”⁴⁹ derken, aynı tümenden bir başkası ona açıkça hayranlık duyuyordu. “Doğaçlama planlar yapmakta usta bir sanatçı gibidir. Bir kurt kadar soğukkanlıdır ve askerleri tarafından çok sevilir. Çünkü onların halinden anlar ve kendini onlardan ayırmak için yapmacık tavırlar takınmaz. Karargâhındaki subaylar ise ondan nefret ederler; zira bu adam kendi ne kadar çalışırsa onları da o kadar çalıştırır... Model kendinden emin ve coşkulu bir adamdır, her zaman özgün fikirleri vardır ve en alışılmadık durumlarda bile en az üç çözüm yolu bulur. Öte yandan dediğim dedik bir adamdır, hiçbir itirazı kabul etmez.”⁵⁰ Bir başka üst düzey subay da ondan “küçük bir Hitler”⁵¹ diye bahsederek Model’in kritik durumlarda astlarına en ufak bir söz hakkı tanımadığını⁵² doğrulamaktadır.

49 SS Yarbayı Lönholdt, 17. SS Mekanize Piyade Tümeni, TNA WO 208/4140 SRM 1254.

50 SS Albayı Lingner, TNA WO 208/4140 SRM 1206.

51 TNA WO 171/4184.

52 Albay Wilck, Aachen komutanı, TNA WO 208/4364 GRGG 216.

Fransa'dan düzensiz bir şekilde kaçarcasına ricat eden birlikler, Hollanda'daki Wehrmacht Kuvvetleri Başkomutanı Luftwaffe Generali Friedrich Christiansen'i endişeye gark etmişti. Verdikleri dağınık görüntünün kendi birliklerinin de moralini düşüreceğini hissediyordu. Bu döküntüler Waal başta olmak üzere önemli akarsuların üzerinde bulunan köprülerde durdurulmaya ve *Alarmeinheiten* denen mürettep birlikler halinde yeniden teşkilatlandırılmaya başladı.

Nazi kontrolü altındaki Hollanda'da gücü elinde bulunduran üç kişiden biri olan Christiansen, Birinci Dünya Savaşı'nda bir deniz uçağı pilotu olarak görev almıştı. Zekâsından ziyade, Führer'e sadakati ve Hermann Göring'e olan mutlak itaati ile nam salmıştı. Komutan yardımcısı ise eski toprak, sıska bir Prusyalı olan Korgeneral Heinz-Hellmuth von Wühlichsh'ti ve kendisiyle benzer düşünce yapısına sahip olan subayları karargâhında toplamıştı. Yine de Christiansen'in şüpheli damarı tutmuş ve Hitler'e yapılan bombalı suikasttan sonra Wühlichsh'in ihanet ettiğini ya da en azından böyle bir potansiyele sahip olduğunu düşündüğünden, birliğine casuslar yerleştirmeye çalışmıştı. Savaştan sonra bile Wühlichsh hakkında, "O masum değildi, zaten intihar ederek de bunu kanıtlamış oldu," diyecekti.⁵³

Hollanda'daki Nazi yönetiminin başında, kâğıt üzerinde de olsa, işgalden sonra ülkeye vali olarak atanan Avusturyalı Arthur Seyss-Inquart bulunuyordu. Aslında bir avukat olan Seyss-Inquart, daha sonra ana yurdunu Büyük Almanya'nın Ostmark vilayeti haline getirecek olan Hitler projesinin Mart 1938'deki plancısıydı. Avusturya'nın ilhakını müteakip vali olarak görevlendirilmiş ve Yahudilere ait mülklere el koyulmasını emretmişti. Polonya'nın ele geçirilmesinden sonra ise, bu ülkenin valiliğini yapan ve kötülüğüyle bilinen bir Nazi olan Hans Frank'ın yardımcılığına getirilmişti. Katı bir antisemitizm taraftarı olan bu adam, Mayıs 1940'ta tarafsız Hollanda'nın işgal edilmesinden sonra ülkedeki tüm Yahudilerin tutuklanmasını gündeme getirmişti.⁵⁴ Hollandalı yetkililer, Wehrmacht kamu binalarını ele geçirmeden önce nüfus kütüğü kayıtlarını imha etmeyi maalesef başaramamıştı. Resmî kayıtlardaki dinî inanç bilgisi, ülkedeki toplam sayıları 140 bini bulan yabancı ve Hollandalı

53 GA-CB 2171/1.

54 Arnhem Yahudilerinin akıbeti hakkında bkz. Margo Klijn, *De stille slag. Joodse Arnhemmers 1933– 1945*, Westervoort, 2014. Eindhovenlı Yahudiler için bkz., Margry, *De Bevrijding van Eindhoven*.

Yahudi'nin büyük çoğunluğunun teşhis edilmesine sebebiyet verdi. 1944 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise Hollanda yeraltı örgütlenmesinin gücünü gözünde oldukça büyüten Seyys-Inquart, ülke genelinde gerçekleşebilecek bir kalkışma korkusuyla Amsterdam, Rotterdam ve Lahey'i savunma merkezleri haline getirmeyi planlıyordu.

Hollanda'daki Nazi üçler erkinin sonuncu ve pek çok bakımdan en güçlü üyesi ise bir başka Avusturyalı, SS Generali ve Kolluk Amiri Hanns Albin Rauter'di.⁵⁵ Haziran 1942'de Almanlar Yahudileri toplama başladığında itiraz ve protesto gösterileri yapıldı; fakat bu girişimler birer cesaret göstergesi olmanın haricinde baskıyı daha da artırmaktan başka bir işe yaramayacaktı. Hollanda'daki 140 bin Yahudi'den 110 bin kadarı sınır dışı edildi ve savaş bittiğinde bunların yalnızca altı bini hayatta kalabildi. Kalan otuz bin Yahudi'nin pek çoğu sıradan Hollandalı vatandaşlar tarafından saklanmış veya ülkeden kaçırılmıştı. 1.700 Arnhemli Yahudi'nin 1.500'den fazlası da Almanya'daki toplama kamplarına götürülerek katledildi. Yine de az sayıda Yahudi, Johannes Penseel başta olmak üzere, yeraltı örgütlenmesi üyeleri tarafından saklanarak kurtarılabilmişti.

Yahudi olsun ya da olmasın, Almanlardan kaçarak âdeta ortadan kaybolanlara *onderduiker*, yani kelime anlamıyla “dalgıç” deniyordu. Bazı bölgeler Yahudileri saklamak konusunda daha başarılıydı. Örneğin Eindhoven'daki toplam beş yüz Yahudi'nin yarısı dalgıç olup kurtulabilmişti. Hollanda'da geniş ormanlar ve dağlar olmadığından silahlı direniş neredeyse imkânsızdı. Bu nedenle yeraltı örgütlenmeleri tehdit altında olanlara sahte kimlikler ve yemek karneleri temin etme, Müttefik kuvvetleri için istihbarat toplama ve vurulan uçaklardan sağ kurtulan düşman pilotlarını Belçika ve Fransa üzerinden İspanya'ya uzanan kaçış rotalarında yakalamaya yoğunlaşmış durumdaydı.

Rauter merhamet nedir bilmeyen bir adamdı. 2 Mart 1944 günü sunduğu raporda “Hollanda'daki Yahudi sorunun çözüldüğünü söylemek hiç de yanlış olmaz” diye gururlanıyordu.⁵⁶ Sonraki on gün içerisinde kalan son Yahudiler de Westerbork Kampı'ndan alınarak doğuya sevk edildi. Rauter'in her türlü direniş hareketine misliyle karşılık verme yönündeki emirleri ileride “Hollandalılara karşı sistematik bir şekilde terörizm uygulamak” olarak tanımlanacaktı. Hollandalıların ileri

55 SS-Obergruppenführer Hanns Albin Rauter, *Höhere SS und Polizeiführer*. (ed.n.)

56 RvOD, s.615.

gelenleri rehin alınıp infaz ediliyordu. Bir trenin Hollanda yeraltı örgütlenmesi tarafından havaya uçurulması üzerine, Audrey Hepburn'un amcası olan ve o dönem Arnhem'in hemen dışında yaşayan Kont van Limburg Strium'u tutukladılar. Ardından beraberindeki dört kişi ile birlikte 15 Ağustos 1942'de onu da infaz ettiler. Alman makamları çoğunlukla doktor ve öğretmenleri rehin alıyordu. 1944 yılından itibaren olası bir Müttefik istilas beklentisiyle paniğe kapılarak zulmün derecesini artırdılar; Alman görevlilerin öldürülmesi veya sabote edilmesi olaylarına çok daha sert karşılıklar verilmeye başlandı.

Çılgın Salı'nın kendine has bir trajedisi vardı. SS komuta heyeti, içinde bulunduğu genel panik havasıyla kalan 3.500 esiri de Vught'taki toplama kampına⁵⁷ (Almanlar arasında bilinen adıyla *Herzogenbusch*) gönderme kararı aldı. Bu andan itibaren Hollanda'daki Yahudi sayısı hayli azaldı, esirlerin çoğunluğunu Yahudi olmayan Hollandalılar ile Fransızlar ve Belçikalılar oluşturuyordu. 2.800 kadar erkek Sachsenhausen'e, 650'den fazla kadın da Ravensbrück'e sevk edildi.⁵⁸

Hollanda'nın işgali Avrupa batısında gerçekleşenler arasında muhtemelen en kanlı olandı. Alman Naziler Hollandalıların Aryan kardeşleri olarak kendilerine katılacağını umuyordu. Hatta Rauter bile Hollanda SS'ine ısrarla "Cermen SS'i" diyordu. Dolayısıyla Alman komuta heyeti Hollanda nüfusunun kahir ekseriyetinden gördükleri kararlı muhalefet karşısında önce şaşkınlığa uğradı, ardından da bunun acısını öfkeyle çıkardı. Tüm öğrencilere Nazi rejimine destek verdiklerini beyan etme mecburiyeti getirildi. Bu beyanı reddeden herkes 6 Şubat 1943'te toplu olarak tutuklandı. Bu tutuklamalardan bir şekilde kaçabilenler de dalgıç olarak ortadan kaybolmak zorunda kaldılar. Neredeyse 400 bin Hollandalı zorla alıkonulup *Arbeitseinsatz*, yani köle işçi olarak Reich'a gönderildi.

Ülkenin gıda kaynakları da sistematik olarak yağmalanmıştı. Kırılara yakın yaşayanlar zor kullanılarak yerlerinden edilmiş, koruyucu bentler kasten yıkılarak geniş tarım alanları su altında bırakılmıştı.

57 Vught Toplama Kampı için bkz. Didden ve Swarts, *Einddoel Maas*, s. 26.

58 Elde mevcut bilgilere göre toplama kamplarındaki en yüksek ölüm oranları Hollandalılar arasında gerçekleşmişti. Bünyeleri bolca tükettikleri mandıra ürünlerinden yağlı bir beslenme şekline alışık olan bu insanların, "yağdan neredeyse tamamen yoksun olan kamp yemeklerine" uyum sağlama çabasının etkisi yıkıcı olmuştu. Presser, *Ashes in the Wind: The Destruction of Dutch Jewry*, Londra, 1968, s. 495.

Hitler'in "Avrupa Kalesi" savunma planının bu kısmı, Alman talanları sonrasında zaten ciddi şekilde azalan gıda kaynaklarının daha da kıtlaşmasına yol açtı.

Bazı gözlerden uzak yerlerde zulmün şiddeti çok daha yüksekti. Uzun Menzilli Füze Birlikleri Başmüfettişi Korgeneral Walter Dornberger, silah arkadaşı olan SS Albayı Behr'in faaliyetleriyle ilgili daha sonradan bir İngiliz esir kampında arkadaşlarıyla yaptığı ve gizlice kayda alınan konuşmada şunları söylüyordu: "Hollandalılara V-2 füzeleri için tesisler inşa ettiriyor, sonra da onları bir araya toplayıp makineli tüfeklerle kurşuna diziyordu. Askerleri için her birinde yirmi Hollandalı kız bulunan genelevler kurdurmuştu. Bu kızlar askerlerden edinebilecekleri bilgileri ifşa etmesin diye burada iki hafta kaldıktan sonra vurularak öldürülüyor, yerlerine yenileri getiriliyordu."⁵⁹

Hollandalılar işgalcilerden gördükleri zulüm yetmezmiş gibi, maalesef, müttefiklerinden de çok çektiler. Londra'daki Özel Kuvvetler İdaresi'nin sebebiyet verdiği ve tüm savaş genelinde affedilmesi en zor güvenlik zafiyeti olan bir ihlal, yeraltı örgütlenmelerine destek vermek için paraşütle ülkeye inen Hollandalı ajanların ihanet etmesine neden oldu. Alman istihbarata karşı koyma birimi tarafından gerçekleştirilen *Englandspiel*,⁶⁰ yani İngiliz Oyunu Harekâtı, İngiliz özel kuvvetler personeli oyuna getirmeyi başararak Hollanda-İngiltere ilişkilerine ağır bir darbe indirdi. Ardından 22 Şubat 1944'te korkunç bir hata daha yapıldı. Gotha'da bulunan bir Messerschmitt fabrikasını imha etmek üzere uçuşa geçen Amerikan bombardıman uçaklarının bir kısmı geri çağırılınca, bunlar bombalarını fabrika yerine bir Alman kasabasına bırakmaya karar verdiler. Fakat Hollanda sınırını kısa bir süre önce geçmiş olduklarının farkında değillerdi ve Nijmegen şehrinin tarihî kesiminin büyük bir bölümünü yerle bir ederek⁶¹ sekiz yüz kadar sivilin ölümüne sebebiyet verdiler. Maalesef Hollanda güneyini özgürleştirmek üzere girişilen muharebelerin sebep olduğu tahribat da öncekilerden daha az değildi. Fakat Hollandalılar özgürlük yolunda öylesine çaresizlerdi ki üstün cesaret sahibi olmanın yanında ne kadar bağışlayıcı olduklarını da ispat ettiler.

59 CSDIC, TNA WO 208/4178 GRGG 341.

60 Bu harekât hakkındaki en detaylı kayıtlar için bkz. M. R. D. Foot, *SOE in the Low Countries*, Londra, 2001.

61 22 Şubat 1944 tarihli Nijmegen Bombardımanı hakkında bkz. HKNTW, cilt 8, s.96.

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu

İngiliz ve Amerikan kuvvetleri Seine Nehri'nden Almanya sınırına doğru ilerliyor, İngiltere'de bulunan 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni ise harekâtların birbiri ardına iptal edilmesinden ötürü köpürüyordu. 11. Paraşüt Taburu'dan Binbaşı J.E. Blackwood günlüğüne şöyle yazıyordu: "Günlerden Cumartesi, 2 Eylül. *Hun*'ların¹ Scheldt Nehri'ni geçerek gerçekleştirecekleri ricatın önünü kesmek için Kortrijk güneydoğusuna atılacağımız yönünde bir ön emir aldık ama yere batasınca fırtına nedeniyle bu harekât iptal edildi. 3 Eylül Pazar. Maastricht yakınlarına atılacağımız haberi geldi. Bu harekât da *Yanki* zırhlı birliklerinin gereğinden daha hızlı ilerlemesi nedeniyle iptal edildi. Kahrolası *Yanki*'ler!"²

1. Hava İndirme Tümeni personeli hakikaten bıkmış usanmış vaziyetteydi; zira D-Day'de de olayın dışında tutulmuşlardı. Olası bir takip veya fırsat harekâtında kullanılmak üzere öylesine uzun süre ihtiyatta bekletilmişlerdi ki artık alay konusu haline geldiler. Hatta iki farklı teşebbüste tümen uçaklara bindirildikten ve planörler pist başı yaptıktan sonra iptal haberi gelmişti.

Montgomery tarafında hazırlanan ilk plana göre Tümen, Caen'i ele geçirmek maksadıyla düşman savunmasında bir gedik açmak üzere haziran ayının ikinci haftasında Evrecy dolaylarına atılacaktı. Or-general Sir Trafford Leigh-Mallory bu planı katiyen kabul etmiyordu. Kendince bu itirazda sonuna kadar haklıydı; fakat D-Day günlerindeki atmaların tam bir felaketle sonuçlanacağına yönelik isabetsiz tahmini

1 Almanlar kastediliyor (ç.n.)

2 Binbaşı J.E. Blackwood, 2. Alay, 4. Paraşüt Tugayı, NIOD 244/1237.

nedeniyle Montgomery onun “ödlek bir bozguncu”³ olduğuna kesin olarak kanaat getirmişti.

Ağustos ayında Patton’ın Normandiya’dan harekete geçmesiyle birlikte birbiri ardına hava hücum harekâtları gerçekleştirileceği tasavvur edilerek, nakliye uçakları Patton birliklerinin ilerlemesini desteklemek üzere yakıt ikmali yapmakla görevlendirildi. Yeni teşkil edilmiş olan 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu Komutanı Korgeneral Lewis H. Brereton, Başkomutan’a şu itirazda bulundu: “Şunu arz etmek zorundayım ki aralıksız olarak yapılan malzeme ikmali, Birlik Nakil Komutanlığı’nın başarılı bir hava indirme harekâtı için birlikleri uygun şekilde sevk etmesini imkânsız kılacaktır.”⁴ Bu düşüncesinde haksız sayılmazdı. Brereton’u göreve getirirken esas vazifesinin 9. Birlik Nakil Komutanlığı’na sey-rüsefer eğitimi yaptırarak, birliklerin 1943’te Sicilya’da ve daha sonra Normandiya’da olduğu gibi yanlış noktalara atılmasına artık bir son vermek olduğunu söyleyen Eisenhower’ın ta kendisiydi.

Bir başka fikir ise Seine Nehri geçiş noktalarını kontrol altına almaktı; fakat General Patton çoktan oraya varmıştı. Planlamanın başlangıcında 17 Ağustos günü Boulogne doğusunda bulunan Pas de Calais’e bir indirme yapılması kararlaştırıldı. Fakat ardından Brereton ve Montgomery’nin kurmay başkanı Tümgeneral Francis de Guingand (namıdiğer “Freddie”), kuvvet çoğunluğunun düşmanın esas ricat istikametine verilmesi konusunda anlaştılar. 3 Eylül gününe planlanan *Linnet* Harekâtı’nın hedefi Belçika hududundaki Tournai’yi ele geçirmek ve Scheldt Nehri üzerinde bir köprübaşı tesis etmektir. *Linnet*, 1. Amerikan Ordusu önüne atılacak üç hava indirme tümeniyle Meuse Nehri üzerinde köprübaşları tesis etmek üzere *Linnet* II adıyla yeni bir harekât planlanması üzerine 2 Eylül günü iptal edildi. Ertesi gün Bradley ve Montgomery bir toplantıda bir araya geldi ve ardından bu harekât da iptal edildi.⁵

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu henüz 2 Ağustos 1944 tarihinde General Eisenhower’ın emriyle kurulmuştu. Eisenhower’ın Müttefikler arasındaki ilişkilerde dengeyi koruma kararlılığına rağmen General

3 Montgomery’dan F. de Guingand’a, TNA WO 205/5D.

4 Brereton’dan Eisenhower’a, 20.8.44, FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 19.

5 İptal edilen harekâtlarla ilgili olarak bkz. HQ FAAA, 12.9.44, NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

Lewis Brereton'un kurmay heyeti çoğunlukla Amerikalı havacı subaylardan oluşuyordu. Karargâhları olan Ascot yakınlarındaki Sunninghillpark'ta her cumartesi kendi aralarında dans geceleri düzenliyor, "*Kansas City Kitty*" veya "*Louisiana Hayride*" gibi filmleri seyrediyorlardı.⁶

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu karargâhındaki tek kıdemli İngiliz subay, Brereton'un yardımcısı olan Korgeneral Frederick Browning'di. Havacı bir Amerikan generali ve kurmaylarının emri altındaki iki büyük kara unsurundan-18. Amerikan Hava İndirme Kolordusu ve 1. İngiliz Hava İndirme Kolordusu- oluşan ordu teşkilatı, rol dağılımını ve öncelik sıralarını karmakarışık bir hale getirmişti. "Boy" Browning ve Brereton'un arasındaki karşılıklı hoşnutsuzluk sebebiyle meseleler kolay kolay çözüme kavuşturulamıyordu. Bu iki adamın tek ortak yönleri gösteriş meraklısı olmalarıydı. Ufak tefek ve geçimsiz bir adam olan Brereton öylesine iflah olmaz bir kadın düşkünüydü ki, ahlak timsali olarak görülen Amerikan Genelkurmay Başkanı General George C. Marshall onu davranışlarından ötürü çok sert bir şekilde muaheze etmişti.

Keskin yüz hatlarıyla bir film yıldızı edasına sahip bir Muhafız Mehanize Piyade subayı olan Browning, yazar Daphne du Maurier'le evliydi (İngiliz paraşütçülerinin giydiği kestane rengi bereyi "General'in at yarışlarındaki favori jokey ceketi rengi olması sebebiyle"⁷ o seçmişti). Cesaretinden şüphe olmayan Browning bir o kadar da sinirli bir adamdı. Gergin olduğu anlarda bıyıklarıyla oynamaktan kendini alamazdı. Jilet gibi bir üniforma ve emredici bir tavırla tamamlanan hırslı yapısından ötürü diğer kıdemli subayların, özellikle de Amerikalı paraşüt birliği komutanlarının hiç de hoşuna gitmiyordu. "Tatlı dilli ve parlak 'Boy' Browning'i"⁸ kendilerine komutanlık taslayan çıkarıcı bir tahakküm meraklısı olarak görüyorlardı.

Maalesef bu gerginlik doruk noktasına ulaştığında Browning yanlış ata oynadı ve Brereton'u istifa etmekle tehdit etti. Bradley'in ilerleyişini desteklemek üzere planlanan Linet II Harekâtına yönelik 3 Eylül günü yaptığı itiraza şöyle resmî bir girizgâh ile başladı: "Komutanım, yazılı olarak sunmak istediğim bu itirazımda..."⁹ Ardından Maas Nehri'nin

6 Bkz. FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 18.

7 Bayan Claire Miller, CRCP 197/26.

8 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

9 HQ FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 19.

Maastricht ve Liege arasında bulunan geçiş noktalarını ele geçirmek maksadıyla ikisi Amerikan ve biri İngiliz olmak üzere üç hava indirme tümeni indirme planının neden başarısızlıkla sonuçlanacağını açıklayarak devam etti. Bütün bu işlere başlamak için otuz altı saatten az bir süre vardı. 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu personele araziye tarif etmek için gerekli olan bölge haritalarından yoksundu, düşmanın tertiplenmesi ve uçaksavar mevzilerinin yerleri hakkında bilgi mevcut değildi ve Müttefiklerin hava kuvvetleri unsurları tüm harekât sahasını kapsayacak şekilde destek veremeyecekti.

Şüphesiz, Browning haklıydı; fakat *Linnet* II Harekâtı aynı gün Bradley ve Montgomery arasında gerçekleşen bir görüşme sonucu çok farklı bir gerekçeyle iptal edildi. Bu gerekçe, karşılanması mümkün olmayan miktarda bir yakıt ihtiyacıydı. Nihayetinde Browning'in itirazı, İngilizlerden ziyade Bradley birliklerini desteklemeyi yeğleyen Breton'u tahrik etmekten başka bir işe yaramadı. Şartlar ne olursa olsun, bu kadar kısa bir aradan sonra tekrar istifa tehdidinde bulunması da söz konusu değildi. Savaş bitmeden önce bir hava indirme kolordusuna muharebe esnasında fiilen komuta etme arzusuyla yanıp tutuşan Browning, bir sonraki restinde Breton'un onu görevden alma fırsatı kaçırmayacağını çok iyi biliyordu. Browning'in Amerikalı mevkidaşı 19. Hava İndirme Kolordusu Komutanı Tümgeneral Matthew Bunker Ridgway uzun zamandır bu göreve getirilmeyi bekliyordu ve kendisinden daha ehildi. 82. Hava İndirme Tümeni'nin başında Sicilya Harekâtı esnasında İtalya'ya ardında da Normandiya'ya ayak basmış olan Ridgway tecrübe olarak da ondan üstündü. Browning ise Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hiçbir sıcak çatışmada yer almamıştı.

Montgomery, Bradley ile 3 Eylül tarihinde yaptığı (ve kurnaz bir şekilde hava indirme birliklerini kullanmamayı kabul ettiği) bir görüşmenin hemen ardından saat 16.00'da kurmay başkanı Freddie de Guingand'a acele kodlu bir emir verdi: "Bir İngiliz tümeni ile Polonyalıların, 6 Eylül akşamı veya 7 Eylül sabahı Ren Nehri'nin Wesel ve Arnhem arasındaki geçiş noktalarını kontrol altına almalarını rica ederim."¹⁰ Harekâtın adı ise *Comet* olacaktı.

10 M148 alıntıladığı yer Montgomery Papers, Nigel Hamilton, *Monty: The Field Marshal 1944–1976*, Londra, 1986, s. 22.

De Guingand önce Brereton'un karargâhıyla irtibat kurdu ve Brereton'un kurmay başkanı Tuğgeneral Floyd L. Parks General Browning'i arayıp emri ilettili. "Derhal Arnhem ve Wesel arasındaki bölgede Ren Nehri boyunca yapılacak bir hava indirme harekâtı planlanmanız emrediliyor."¹¹ Browning bu defa itiraz etmedi. Bir hava indirme harekâtını yönetmeye yönelik kişisel hevesinin yanı sıra, 1. Hava İndirme Tümeni'nin de son anda iptal edilen harekâtlardan ötürü oluşan moral-sizliğine de bir son verilmesi gerekiyordu.

Hava indirme birliklerini kesin sonuç noktalarında¹² etkili bir şekilde sevk ve idare etme arzusu bakımından Browning hiç de yalnız sayılmazdı. Gerek 82. Hava İndirme Tümeni Komutanı Tuğgeneral James M. Gavin, gerekse 101. Hava indirme Tümeni'ne komuta eden Tümgeneral Maxwell D. Taylor hava indirme birliklerinin harbi kazanmak konusunda hayati önemi haiz olduğunu ispatlamaya çok heveslilerdi. Üstelik Churchill de bu harekâtın İngiliz kuvvetlerinin kaybetmekte olduğu itibarını geri kazanmasına yardımcı olacağına inanıyordu. Montgomery için ise bu harekât "Müttefik stratejisine hâkim olmak" imkânı demekti.¹³

Hem İngilizler hem de Amerikalılar altı buçuk tünden oluşan 1. Hava İndirme Ordusu'nu teşkil etmek için hatırı sayılır miktarda kaynak seferber ettiler.¹⁴ Konvansiyonel bakımdan küçük bir ordu gibi görünse de bu kuvvet o güne değin teşkil edilmiş en büyük ve en donanımlı hava indirme birliğiydi. Washington'da bulunan Genelkurmay Başkanı General Marshall ve ABD Hava Kuvvetleri Komutanı General "Hap" Arnold bu birliği geniş çaplı stratejik bir harekâta kullanmak için sabırsızlanıyordu. Hava indirme harekâtlarının geleceğin harbini

11 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 5.

12 Kesin sonuç noktaları, ele geçirildiğinde veya temin edildiğinde komutanın düşmana karşı belirgin bir üstünlük elde etmesine veya muharebeyi kazanmasına doğrudan katkı sağlaması beklenen kritik arazi arızaları yahut imkân ve kabiliyetler şeklinde tanımlanabilir. (ç.n)

13 Prof. Dr. Gary Sheffield, RUSİ sunumu, 20.11.2013.

14 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu şu birliklerden müteşekkildi; bünyesinde 82. ve 101. Hava İndirme Tümenlerini barındıran 8. Amerikan Hava İndirme Kolordusu, halen eğitimine devam eden 17. Hava İndirme Tümeni, 1. ve 6. Hava İndirme Tümenlerinin kuruluşunda olduğu 1. İngiliz Hava İndirme Kolordusu ve 52. Lowland Tümeni'ne entegre edilmiş olup ele geçirilecek hava meydanına müteakiben incek birlik olan Polonya 1. Bağımsız Paraşüt Tugayı.

temsil etmekte olduğu yorumları, Amerikan basınında kendine geniş bir yer bulmaya başlamıştı. Hatta *Time* dergisi bile “savaş sonrası dönemde barışın sürdürülebilmesinin uluslararası bir hava indirme ordusu teşkil edilmesine bağlı olduğu” savına inanıyordu.¹⁵ Tabii ki bu düşünce, tam yüklü birlik nakil uçaklarının görece epey kısa hareket sığasına¹⁶ sahip olması gibi çok temel kısıtları dahi göz önünde bulundurmeyen bir sanrıdan daha fazlası değildi. Bu aynı zamanda, konuya daha hâkim olması beklenen pek çok generalin de müştereken hataya düştüğü konulardan biriydi.

Browning ve de Guingand 4 Eylül’de Fransa’ya uçtu ve saat 19.00’da Dempsey’in komutasındaki 2. Ordu karargâhında toplantı başladı. Dempsey o günle ilgili olarak şöyle diyordu: “Nijmegen ve Arnhem’i ele geçirmeye yönelik planlar hakkında fikir teatisinde bulunduk. 7 Eylül 1944 sabahı 30. Kolordu ile Antwerp’ten ilerlemeye başlayacaktım ve Hava İndirme Kolordusu da köprüleri ele geçirmek için 7 Eylül sabahında iki ya da üç hava indirme tugayını bölgeye atacaktı.”¹⁷

O esnada İngiltere’de bulunan İngiliz ve Polonyalı subaylar ise üstlerinin *Comet* Harekâtı’na yönelik coşkusunu paylaşmıyordu. Aşağı Ren bölgesinde bulunan Arnhem’deki köprüyü ele geçirmek için Alman hatlarının neredeyse yüz on kilometre gerisine bir hava indirme tugayı atma ve Tümgeneral Stanislaw Sosabowski komutasındaki Bağımsız Polonya Tugayı’na ek olarak bir hava indirme tugayı ile hem Nijmegen şehrini hem de buradaki devasa köprüyü ve şehrin güneydoğusuna doğru uzanan hâkim araziye ele geçirme planı, “İngilizlerin ve Polonyalıların Hollanda’yı bir başlarına kurtaracak olması” gibi alaycı yaklaşımların baş göstermesine neden olmuştu.¹⁸ Polonya harp akademisinde öğretim elemanı olan Sosabowski, brifing esnasında Tümgeneral Roy Urquhart’ın sözünü keserek, “Peki ya Almanlar ne olacak General... Almanlar!”¹⁹ demiş, bu fikrin sahiplerine de “dahi planlamacılar”²⁰ diye dokundurmadan edememişti. Tuğgeneral John ‘Shan’

15 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

16 Bir aracın veya silahın muharebe yükü ve tam dolu bir yakıt deposuyla kat edebileceği mesafe. (ç.n.)

17 Dempsey günlüğü, 4.9.44, TNA WO 285/9.

18 Üsteğmen Stefan Kaczmarek, Polonya Paraşüt Tugayı, CRCP 132/38.

19 Tümgeneral R. E. Urquhart (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008, s. 17.

20 Tümgeneral Sosabowski, CRCP 132/45.

Hackett da harekât günü her şeyin yolunda gideceğini varsayan fazlaca iyimser tahminlerden rahatsızdı. Arnhem Köprüsü'ndeki birliklere komuta edecek olan Yarbay John Frost ise subaylarına karşı son derece açık sözlüydü: “Bana inanın, kan gövdeyi götürecektir.”²¹

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu, kıta genelindeki karargâhlarda hâkim olan iyimserliğin sarhoşluğuyla düşmanın azim ve kararlılığını da hepten hafife almıştı. Ordu İstihbarat Başkanı, “Gündüz vakti hava hücum harekâtı yapma imkân ve kabiliyeti olan kalabalık hava indirme birlikleri, düşmana korku salarak muharebe düzenlerini tamamen bozacaktır,” diye yazıyordu.²² Brereton, Eisenhower tarafından 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'nun Montgomery birliklerini destekleyeceğine yönelik bir emir verilmesine rağmen, bu ordunun Bradley'e destek vermesini de temin etti. Hatta *Comet* Harekâtı'nın kararlaştırıldığı tarihten iki gün sonra, yani 5 Eylül'de, Brereton “ABD Hava İndirme Kolordusu'nu Siegfried Hattı'nın ötesine taşıyarak Köln civarına atma yönünde bir plan yapılmasını” dahi onayladı.²³ Eğer gerçekleşseydi bu plan tam bir felaketle sonuçlanabilirdi. Zira Almanlar elde mevcut tüm kuvvetlerini şehri ve şehirdeki Ren Nehri geçiş noktalarını savunmak üzere buraya kanaliz edebilirlerdi.

Eisenhower, Antwerp limanını açarak 15. Alman Ordusu'nu tuzağa düşürmek maksadıyla Scheldt Halici'ni ele geçirmek üzere bir şeyler yapılması konusunda ısrarcıydı. Montgomery'nin karargâhı bu talebe ancak 8 Eylül günü, *Comet* Harekâtı için planlamanın devam ediyor olmasına rağmen, Walcheren Adası'na bir hava hücum harekâtı icra edilmesini isteyerek karşılık verdi. Brereton ve Browning bu defa itiraz eden taraflar olarak yan yanaydı. Browning “hava kuvvetlerinin Scheldt Halici güneyinden tahliye edilen düşman birliklerine taarruz ederek aynı etkiyi yaratabileceğine inanıyordu.”²⁴ Fakat bu o kadar da kolay değildi; zira Almanlar tahliyeyi yalnızca geceleri gerçekleştiriyordu. Brereton ise “Ada'nın yeteri kadar geniş olmamasından ötürü suya düşerek boğulabilecek asker sayısının haddinden fazla olabileceği” gerekçesiyle karargâhın fikrine karşı çıkıyordu.²⁵ Üstelik arazi planörlerin

21 Üsteğmen Robin Vlasto, A Bölüğü, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 111/7.

22 FAAA, NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

23 FLPP, Kutu 2.

24 FAAA, NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

25 FAAA, NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

inişi için uygun değildi ve Walcheren Adası'nda kuvvetli bir uçaksavar savunması mevcuttu.

Gerek 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'nun gerekse Montgomery karargâhının her gün yeni bir hava indirme harekâtı planlamasının artık vakayı adiyeden sayılır hale gelmesi akıl alacak gibi değildi. Montgomery'nin İstihbarat Başkanı Tuğgeneral Edgar "Bill" Williams daha sonradan şöyle bir itirafta bulunacaktı: "D-Day günlerinde olduğu kadar ciddi bir çalışma şeklimiz yoktu. Brüksel'de kutlamalar yapıp iyi vakit geçirmeye bakıyorduk. Herkes çalışıyordu ama akıllar başka yerdeydi."²⁶ Ayrıca Montgomery hava indirme harekâtları ile ilgili yalnızca Browning'le görüşüyordu. Harp Ofisi ve Hava Kuvvetleri Bakanlığı, Sicilya'daki hava indirme karmaşasından sonra planlama safhasını hava kuvvetlerinin yönetmesi konusunda hemfikir olmuştu ama Montgomery, RAF'nin görüşünü almaya yanaşmıyordu. Muhtemelen Browning de nihai kararların, öyle ya da böyle, Brereton'un karargâhındaki ABD Hava Kuvvetleri subayları tarafından alındığını Mareşal'e hissettirmek istemiyordu. Her halükârda, hava ve kara unsurları arasındaki iletişim tam bir skandal değilse de acınacak vaziyetteydi. Hava unsurlarının kendi arasında bile doğru düzgün bir irtibat yoktu. Leigh-Mallory Brereton'a sunduğu bir raporda, *Comet* Harekâtı'nda önemli bir role sahip olan RAF'nin 8. ve 46. Filo komutanlarını planlama toplantılarına davet etmeyi başaramadığını bildirmek durumunda kalmıştı.²⁷

Sosabowski 9 Eylül günü 1. Hava İndirme Tümen Komutanı Tümgeneral Urquhart ile beraber *Comet* Harekâtı hakkında görüşmek üzere Cottesmore Havalimanı'nda Browning'le buluştu. Polonyalı general herhangi bir girizgâha gerek duymaksızın, "Komutanım, çok üzülerek söylüyorum ki bu harekâtın başarıya ulaşmasına imkân yoktur," dedi.²⁸

"Nedenmiş o?" diye sordu Browning. Sosabowski böylesine küçük birliklerle bu işe kalkışmanın bir intihar olacağını söyledi. Bunun üzerine Browning iltifat edercesine, "Fakat sevgili Sosabowski, Kırmızı Şeytanlar ve yürekli Polonyalıların başaramayacağı şey yoktur," diye yanıtladı. Böylesine ucuz bir komplimandan etkilenmediği ortada olan

26 Tuğgeneral E. T. Williams, FCPP, Kutu 24.

27 Letter Leigh-Mallory'den Brereton'a gönderilen rapor, 6.9.44, NARA RG331/Kayıt 253/ Kutu 5.

28 Sosabowski, CRCP 132/45, ve PISM A.v.20 31/19.

Sosabowski, yine de çizgisini bozmadan, “Evet ama insan yeteneğinin de bir sınırı vardır,” dedi. Ardından Urquhart’a dönüp olası bir felaket durumunda sorumlu tutulmayı reddettiği için tüm emirlerin yazılı olarak verilmesi talep edeceğini söyledi. Browning, birliklerin yetersiz olduğunu dolaylı olarak kabul etmiş oluyordu ama Sosabowski’nin bu tutumundan ziyadesiyle rahatsız olmuştu.

Belçika’da bulunan General Dempsey de Sosabowski ile benzer kanaat-
teydi. Evvelsi gün 30. Kolordu Komutanı General Horrocks’u kısa bir toplantı için Brüksel hava meydanına çağırtmıştı. General Horrocks Albert Kanalı üzerindeki köprübaşının “düşman tarafından kuvvetli bir şekilde savunulmakta olduğunu”²⁹ söyleyerek onun tahminlerini doğruladı. Dempsey ertesi gün endişelerini Montgomery’ye bildirdikten sonra akşamüzeri tekrar uçağına binip Horrocks’la görüşmek üzere Brüksel’e döndü. O görüşmeleri günlüğüne şöyle not düşmüştü: “Düşmanın toparlayabildiği her birliği Albert Kanalı’nın savunmasına tahsis ettiği ve Arnhem-Nijmegen bölgelerinin ehemmiyetinin farkında olduğu aşıkardır. Görünüşe göre düşman burayı savunmak için gerekli tüm çabayı sarf edecektir. Hal böyle iken kuzeydoğu yönünde süratle ilerlemek gerektiğiyle ilgili herhangi bir soru işareti yoktur. Bakım durumumuz on günden yahut azami iki haftadan fazla fiilen muharebe etmemize imkân sağlamamaktadır. 2. Ordu’yu Arnhem’e sevk etmekle doğru mu yapıyoruz? Yoksa Albert Kanalı boyunca sol kanadı tutup, buradan doğuya doğru Köln istikametinde 1. Ordu ile koordineli bir taarruz mu gerçekleştirmeliyiz?”. Öte yandan bu Montgomery’nin arzu edeceği son şeydi. O, kuzeye ilerleyerek Amerikalıları kendini desteklemeye mecbur bırakmak istiyordu.

Dempsey ertesi gün, yani 10 Eylül sabahı erkenden Montgomery’nin karargâhına gitti ve onu “Arnhem-Nijmegen bölgesinde 2. Ordu cephesine düşen Alman kuvvetlerinin artmakta olduğu dikkate alındığında, burada yalnızca bir hava indirme tümeni bulundurulmasının yeterli olmayacağına ikna ederek üç hava indirme tümeni için olurunun almayı başardı.”³⁰

29 Dempsey günlüğü, 8.9.44, TNA WO 285/9.

30 Age.

Montgomery, *Comet* Harekâtı'nın iptal edilip yerine 82. ve 101. Amerikan Hava İndirme Tümenlerini de kendi komutası altına sokacak olan daha geniş çaplı bir harekât planlanması fikrini beğenmişti. Fakat Montgomery'nin bu görüşmede, önceki gün Londra'dan gelen bir haberi de çıtlatması Dempsey'i dehşete düşürdü. Rotterdam ve Amsterdam bölgelerinden ateşlendiği düşünülen iki V-2 füzesi İngiltere topraklarını vurmuştu. İngiltere hükümeti, Montgomery'den orduyuyla birlikte söz konusu bölgeyi tecrit etmesinin ne kadar zaman alacağına dair acil malumat istemişti. Bu gelişme, Dempsey ve karargâhındaki diğer subaylar gibi Wesel üzerinden doğuya değil de Arnhem üzerinden kuzeye ilerlemek isteyen Montgomery için âdeta haklı bir gerekçe yaratmış oluyordu.

Mareşal'in zihnini meşgul eden tek bir soru işareti kalmıştı ama bu öyle kolay kolay giderilecek bir şey değildi. Eisenhower'ın Patton ve Bradley'nin Lüksemburg güneydoğusundaki Saar'a ilerlemelerine göz yumduğunun farkındaydı. Başkomutan'ın Kuzey Ordu Grubu'na birinci öncelik vermeyi kabul etmiş olduğunu düşünüyordu ama gerçek böyle değildi. 650 kilometre batıda bulunan Eisenhower'ın taktik komuta yerindeki muhabere sorunları nedeniyle meseleler çözüme kavuşturulamıyordu. Bu sırada Montgomery, Birleşik Krallık Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir Alan Brooke'a hitaben uzun bir mektup kaleme aldırıyor ve Eisenhower'la irtibatın tamamen kesildiğinden, bu nedenle de harekâta dair gelişmelere vâkıf olamadığından yakınıyordu: "Eisenhower'ın Almanlarla savaşmanın nasıl bir şey olduğuyla ilgili hiçbir şahsi fikri yok, karargâhına da doğru adamları aldığı söylenemez. Bu nedenle oradakilerin hiçbiri meseleyi idrak edemiyor."³¹

Dempsey, Browning'i taktik komuta yerine çağırttı ve birlikte iki saat içerisinde taslak bir plan hazırladılar. Market Garden olarak adlandırılan bu yeni harekât iki bölümden oluşacaktı. Hava ayağı olan Market kapsamında 82. ve 101. Amerikan Hava İndirme Tümenleri Eindhoven'dan Nijmegen'e kadar olan bölgede, Maas ve Waal Nehirleri üzerinde yer alan (Avrupa'nın en büyük köprüsü de dahil olmak üzere) tüm akarsu ve kanal geçiş noktalarını ele geçirip kontrol altında tutacak; daha ötede ise 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni ile Polonya Tugayı

31 M524 Montgomery Papers, alıntılandığı yer Hamilton, *Monty: The Field Marshal*, s. 44.

Arnhem yakınlarına indirilip Neder Rijn üzerindeki büyük karayolu köprüsünü ele geçirecekti. Market ayağını kara unsurlarının önüne serilmesi gereken “havadan inecek bir halı” olarak tanımlayan Browning, yaptığı bu benzetmeyi herkesten önce kendisi beğenmişti.

Harekâtın Garden ayağını ise genel olarak Horrocks’un 30. Kolordusu teşkil edecek; tanklar ara sıra görülen koruluklar ve tarlalar haricinde her iki yanı denizden kazanmış bataklık topraktan ibaret tek bir mihver üzerinde kuzeye ilerleyecekti. Kolordu birlikleri, hava indirmecilerin emniyete aldığı köprüleri aşarak nihayet Arnhem’e vardıklarında Luftwaffe’ye ait Deelen hava meydanını ele geçirecekti. Ardından İngiliz 52. Tümeni³² buraya inecek, 30. Kolordu ise buradan hareketle başlangıçtan itibaren yüz elli kilometreden fazla bir mesafe kat ederek IJsselmeer Gölü kıyılarına varacaktı. 2. İngiliz Ordusu’nun hedefi 15. Alman Ordusu’nu ve tüm Hollanda kuzeyini tecrit etmek, Siegfried Hattı’nı yararak Ren Nehri’ni geçip Ruhr Havzası’nı kuzeyden kuşatabilecek bir konuma gelmek, hatta mümkünse Berlin’e el atmaktı.

Bu esnada Montgomery, yardımcısı Müttefik Hava Kuvvetleri Komutanı Sir Arthur Tedder ile Brüksel hava meydanına gelmiş olan Eisenhower’la görüşmeye gidiyordu. Bu toplantı yalnızca birkaç gün önce ayarlanmıştı ve gündemde hava indirme harekâtı yoktu. Dizindeki sakatlıktan halen mustarip olan Eisenhower uçaktan inemediğinden görüşmeler uçağın içinde gerçekleşecekti. Brooke’a yazdığı mektupta belirttiği gibi öfkeden küplere binmiş olan Montgomery inatçı bir tavır takınmıştı. Eisenhower’ın lojistik başkanı Korgeneral Sir Humfrey Gale’in toplantıya katılmasına karşı çıkarak kendi idari işler amiri Tümgeneral Miles Graham’ın hazır bulunması konusunda ısrar etti. Cebinden bir tomar telgraf çıkarıp havada sallayarak, “Bunları bana siz mi gönderdiniz?” diye sordu. “Elbette. Niçin soruyorsunuz?” diye yanıtladı Eisenhower. “Çünkü bunlar bir yığın işe yaramaz kâğıttan daha fazlası değil.” Bir süre Montgomery’nin öfkesini kusmasına müsaade eden Eisenhower,

32 52. Tümen, bir hava indirme tümeni (*airborne*) değil, havadan indirilen tümendir (*airlanding*). Havadan indirilen tümen, hava indirme teşkillerine dahil olmayan ve bir hava indirme harekâtında hava aracıyla taşınan ve indirilen tümen sınıfındadır. Tümen yapısı, muharebe düzenleri ve kadrolarıyla hava indirme birliklerinden ayrılan standart bir kara tümenidir. (ed.n.)

oturduğu yerden öne doğru uzanarak elini Mareşal'in dizine koydu ve, "Monty, benimle böyle konuşamazsın. Ben senin komutanınım," diye uyardı.³³

Hararetili çıkışı bir anda kesilen Montgomery'nin dudaklarından belli belirsiz bir özür ifadesi döküldü. Fakat Patton'un kati surette durdurulması, Hodge'un 1. Ordusu'ndan iki Amerikan kolordusunun kendi ordu grubunun emrine verilmesi ve "gerekirse diğer tüm operasyonların bir kenara bırakılarak mutlak bir ikmal önceliği" temin edilmesi konularında ısrarını sürdürdü.³⁴ Eisenhower "öncelik" ifadesine itirazla hedefin Berlin değil Ruhr olduğunun altını çizdi. Montgomery'e gereken önceliği vermeye hazırdı; fakat bunu yaparken Patton'ı da durdurmayacaktı. 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'nun halihazırda Montgomery'nin desteğinde olduğunu hatırlattı. Bu hatırlatma nihai hava indirme planının kısa bir şekilde yeniden özetlenmesi anlamına geliyordu.

Eisenhower standart bir Amerikan ordusu yöntemi uyguluyor, genel strateji üzerinde anlaşıldıktan sonra artık müdahalede bulunmanın gerekliliğine inanmıyordu. Montgomery ilerleyen günlerde bu yaklaşımdan istifade ederek, Eisenhower'ın toplantı sırasında Market Garden planına onay verdiği çıkarımını yapacaktı. Geriye yalnızca harekâtın zamanı ve ikmal konularında soru işaretleri kalmıştı ve Montgomery daha fazlasını alabilmek için durumu olduğundan da dramatik bir şekilde aksettirmekten geri durmuyordu. Eisenhower'ın belki de hava araçlarının hareket sığasını sorması gerekirdi. Brereton, Müttefik hava indirme tümenleri ve birlik nakil unsurlarının kıta Avrupası'na intikal edip buradan yola çıkmak durumunda olduğu, aksi takdirde Ren Nehri'nin ötesine yapılacak bir harekâtın icrasının mesafeden ötürü mümkün olamayacağına dair kendisini uyarmıştı. Fakat Eisenhower "Monty'nin idari işlere ilişkin çizdiği olumsuz tablo karşısında alarm durumuna geçerek"³⁵ Dempsey'nin 2. Ordusu'na yapılacak ikmalin artırılması hususunu düşüneceğini kabul etti. Genel durumdan haberdar olan Graham, gün başına beş yüz tonluk bir ikmalin Market Garden için fazlasıyla yeteceğini; fakat Montgomery'nin istediği gibi kuzeye

33 LHCMA 15/15/48 ve LHCMA Gale 11/22.

34 Tedder'dan Portal'a, 10.9.44, Tedder belgeleri, 1944 Temmuz- Eylül kopyaları, s. 347, AHB.

35 LHCMA Gale 11/22.

doğru Almanya derinliklerinde yapılacak müteakip bir harekât için kâfi gelmeyeceğini biliyor olmalıydı. Eisenhower da Tedder da “ikmalinin çoğunu halen Bayeux kuzeyindeki plajlardan almakta olan bir ordu ile Berlin’e yürümekten bahsetmenin hayalperestlik olduğunu” düşünüyordu.³⁶ Evvela Antwerp limanının açılması şarttı.

Bu sırada Dempsey son derece hızlı hareket ediyordu. Günlüğüne düştüğü notlara bakılırsa, Montgomery Brüksel hava meydanından taktik komuta yerine dönene kadar Dempsey “(Browning ile birlikte) harekât tasarısını hazırlamıştı” bile. Ona göre “Montgomery en erken 16 Eylül günü bu harekâtı icra etmeye hazır olabilirdi.” Dempsey’in bir sonraki ziyaretçisi Horrocks’tu. “30. Kolordu Komutanı’nı karar-gâhımda kabul ettim ve kendisine sağda 7. solda ise 12. Kolorduların himayesinde hava indirme birlikleri ile 30. Kolordu’nun müştereken icra edeceği harekâtın planını teslim ettim.”³⁷

Montgomery, 1.Müttefik Hava İndirme Ordusu’na Başkomutan tarafından uygun bulunmuş bir plan sunarak durumu oldubittiye getirmek istiyordu ve bu amacına ulaştı. Ayrıca, kaçınılmaz bir şekilde Amerikan 1. Ordusu ile paylaşmak zorunda kalacağı bir geçiş noktası olan Wesel yerine de Arnhem’i istiyordu.

Browning’in de Wesel’i tercih ettiğini öne sürenler vardı; fakat o Arnhem’i de içine alan bir harekât olan *Comet*’i hararetle destekliyordu. Çünkü mevcut durumda aynı görevi icra etmek için elinde bir buçuk yerine üç buçuk tümen büyüklüğünde bir kuvvet mevcuttu ve dolayısıyla Mareşal’in bu konudaki fikrine itirazda bulunması beklenemezdi. Browning’in 10 Eylül günü Montgomery’ye Arnhem için “epey uzak bir köprü”³⁸ demiş olduğu iddiası da pek olası değildi. Zira o gün bir

36 Tedder’dan Portal’a, 10.9.44, Tedder belgeleri, 1944 Temmuz- Eylül kopyaları, s. 347, AHB.

37 Dempsey günlüğü, 10.9.44, TNA WO 285/9.

38 İng. *A bridge too far. Market Garden* Harekâtı’nı anlatan 1977 yapımı filme adını veren ifade. Tarihçi Cornelius Ryan tarafından yazılan *A Bridge Too Far* kitabının uyarlamasıdır. Tarihçi Ryan, bu ifadenin Browning’dan ortaya çıktığı söylerken Beavor ise burada Ryan’ın argümanının altının boş olduğunu belirtmektedir. *A bridge too far* ifadesi günlük konuşmaya da geçmiş, İngilizcede “kendi sınırlarını aşan, gerçekçi olmayan, aşırı yüksek bir hedef” anlamlarında kullanılan bir deyim haline gelmiştir. (ed.n.)

araya dahi gelmemişlerdi. Dempsey'in günlüğünde Browning'in o sabah erkenden Montgomery ile görüştüğüne dair hiçbir bilgi yoktu. Browning ancak gün ortasında, yani Montgomery Eisenhower'ın yanındayken Dempsey'in karargâhına varabilmişti.

Hava indirme kolordularını nihayet bir muharebe görevi esnasında görebilecek olan Browning'in heyecanı yüzünden okunuyordu. Dempsey'in karargâhından Sunninghill'deki 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'na yalnızca "yeni"³⁹ sözcüğünden ibaret şifreli bir mesaj gönderdi. Bu mesaj, o akşam karargâha döndüğünde bir planlama toplantısı yapılacağı anlamına geliyordu.

Öte yandan General Brereton, Montgomery'nin kendisine önceden danışmak üzere en ufak bir teşebbüste dahi bulunmamış olmasından oldukça gücenmiş olsa gerekti. Bu tavrında da tamamen haklıydı. Eisenhower'ın genel direktifine göre her türlü planlama faaliyeti paylaşılmalıydı.⁴⁰ Montgomery bu emri açıkça görmezden gelmişti. Mareşal Brooke'a şöyle yazıyordu: "Walcheren'i ele geçirmeme yardımcı olsunlar diye Hava İndirme Ordusu'ndan birlik talep etmiş fakat geri çevrilmiştim... ve şimdi benim onlardan istediğim şeyi Ike'in emriyle yapacaklar."⁴¹

Yirmi yedi kıdemli subay, General Browning'den o gün Belçika'da alınan kararları dinlemek üzere saat 18.00 itibarıyla Sunninghill Park toplantı salonunda hazır bulunuyordu. Brereton'ın yanı sıra kurmay başkanı Tuğgeneral Parks, 9. Birlik Nakil Unsuru'ndan Tümgeneral Paul L. Williams, 82. Hava İndirme Tümeni'den Tuğgeneral James Gavin ve 101. Hava İndirme Tümeni'nden Tuğgeneral Anthony C. McAuliffe de salondaydı.⁴² İlginçtir ki ne 1. Hava İndirme Tümeni Komutanı Tümgeneral Urquhart, ne de Tümgeneral Sosabowski toplantıya davet edilmişti. Brereton'un karargâhındakiler hariç olmak

39 TNA WO 205/692.

40 "Kuzey Ordu Grubu Komutanı, kendisine verilen vazifeleri yerine getirmek için elde mevcut tüm hava indirme kuvvetlerinin emre alınması ve idaresini 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu ile müştereken planlayıp sevk ve idare edecektir." Eisenhower'dan Brereton'a, FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 19.

41 M196 Montgomery belgeleri, alıntılандığı yer Hamilton, *Monty: The Field Marshal*, s. 58.

42 Katılımcıların listesi için bkz. 10.9.44, FAAA, Tuğgeneral Floyd L. Parks günlüğü, FLPP.

üzere, toplantıya çağırılan tek İngiliz subayı 38. Grup Komutanı Tümgeneral Hollinghurst olmuştur. Browning, Urquhart'ın toplantıda bulunmamasını bizzat istemiş olmalıydı. Böylece planlamayı tamamıyla tek başına yönlendirebilecekti.⁴³

Browning, *Linnet* Harekâtı'nın hava indirme planını baz alan bir zaman çizelgesi üzerinden kendisinin ve Dempsey'nin üzerinde çalıştığı tasarımı arz etti. Bir kurnazlık yaparak Eisenhower'ın, aslında hiç görmemiş olmasına rağmen, tasarımı uygun bulduğunu ima etti. Brereton ve kurmayları, kendi aralarında bu tasarının "farazi bir taslaktan ibaret"⁴⁴ olduğunu tartışarak onu yok saydılar. Browning, harekâtın 14 ve 16 Eylül tarihleri arasında, yani yalnızca üç gün sonra başlayacağını söyleyerek sunumunu bitirdi. Bu, tehlike yaratabilecek kadar kısa bir süreydi.

Brereton ilk kilit soruyu gündeme getirdi; harekât gece mi yoksa gündüz mü icra edilecekti? Alman savaş uçakları gece şartlarında "kendi savaş uçaklarından daha etkili olacaktı; fakat gündüz de uçaksavarlar daha isabetli atışlar yapabiliyordu." Brereton, "dost kuvvetlerin hava desteğinin uygun bir şekilde kullanılması durumunda düşman uçaksavar mevzilerinin önceden ateş altına alınıp, hava indirme safhası esnasında da tamamen etkisiz hale getirebileceği" düşüncesi ile harekâtın gün ışığı altında yapılması gerektiğini savunuyordu.⁴⁵ Karargâhı ise "harekâtın Market ayağı bölgesindeki düşman uçaksavar kuvvetlerinin %35 oranında artırılmış olması, birlik nakil uçaklarında zırh bulunmaması, uçakların yakıt depolarının sızdırmazlık özelliğine sahip olmaması ve saatte 200-220 kilometre hızla seyretmelerinden ötürü" bunun cesur bir karar olduğunu düşünüyordu. Fakat Tuğgeneral Gavin'nin toplantıda hazır bulunan istihbarat kısım amiri, bu düşüncüyü biraz abartılı bulmuştu. Brereton'un "düşman uçaksavarlarına ilişkin tahmini, 2. Amerikan Bombardıman Tümeni'nin yalnızca dört saat önce yapmış olduğu değerlendirmeden ciddi oranda ayrışıyordu. Bu değerlendirmeyi yapan tümen, Nijmegen bölgesinde günlük olarak uçuş görevleri icra etmekteydi."⁴⁶

43 Bkz. Sebastian Ritchie, *Arnhem: Myth and Reality. Airborne Warfare, Air Power and the Failure of Market Garden*, Londra, 2011, s. 180– 81.

44 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

45 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

46 Yarbay John Norton, 82. Hava indirme Tümeni İstihbarat Kısım Amiri, CRCP 100/3.

Brereton, müteakiben Tümgeneral Wiliams'ın söz almasını istedi. Birlik nakil unsuru komutanının sözleri Browning'de âdeta şok etkisi yaratmış olmalıydı. O gün Dempsey ile üzerinde çalıştıkları tasarının temel kabulleri tamamen suya düşüyordu. "General Williams, planörlerin ikişerli olarak çekilmesini öngören hava nakliye planının intikal mesafesinden ötürü değiştirilerek, planörlerin teker teker çekilmesi gerektiğini ifade etti."⁴⁷ Bu da Dempsey ve Browning'in hesapladığının aksine, her bir nakliye uçağının iki yerine bir adet Amerikan planörü çekebileceği anlamına geliyordu. Yani her bir partide düşündüklerinin yarısı kadar planör çekilebilecekti. Ayrıca Eylül ortalarından beri günler kısaldığından ve sabahları sis hâkim olduğundan, Williams uçak başına günlük iki sorti eksiltmişti.

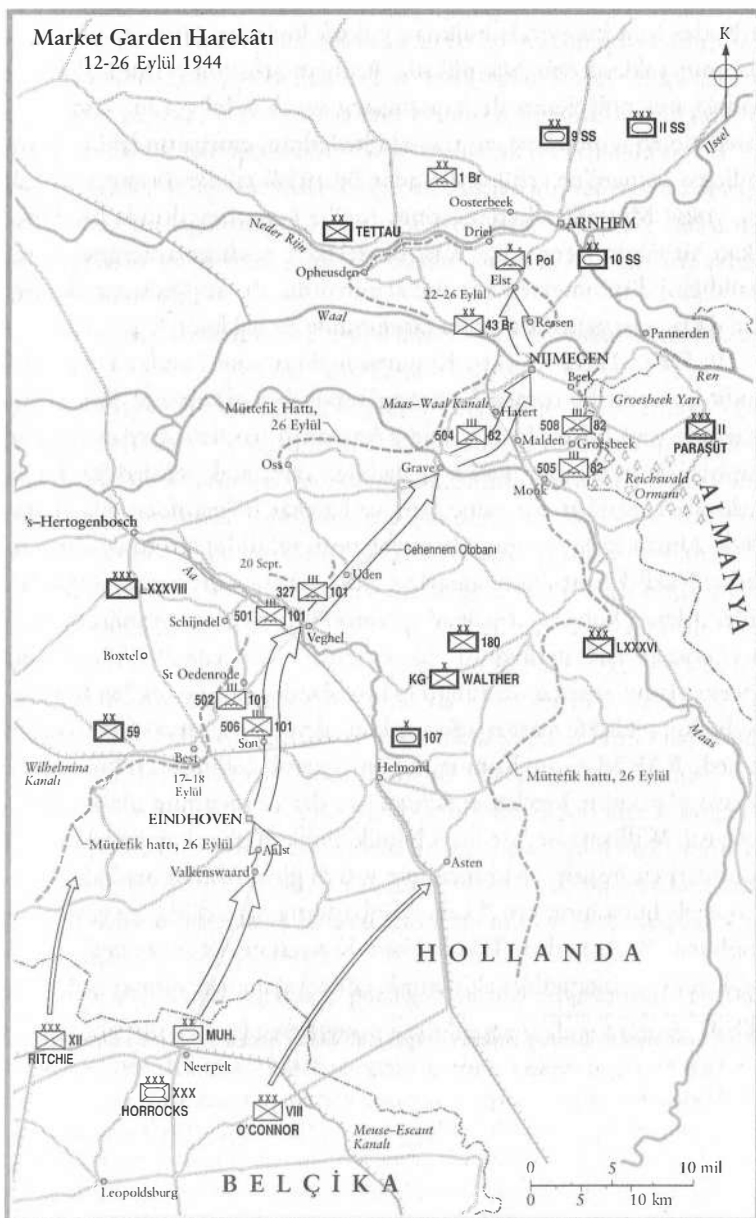
Bu değişiklikler, hava indirme tümenlerinin bölgeye sevkîyatının üç gün kadar sürebileceği, bunun da ancak mükemmel hava koşullarında mümkün olabileceği anlamına geliyordu. Harekâtın hava indirme ayağı olan Market'ın hayati önemi haiz olan ilk gününde ancak *Comet* Harekâtı'ndaki kadar taarruz unsuru sevk edilebilecekti; zira elde mevcut kuvvetlerin yarısı müteakip sevkîyatların atma ve iniş bölgelerini emniyet altında tutmak üzere tahsis edilmek zorundaydı. Üstelik, Müttefik kuvvetlerin niyetini açığa çıkarmayı başarmış olan Almanlar, harekâtın müteakip günlerinde birlik ve hava savunma bataryalarını bu noktalara teksif edebilecekti. Williams'ın harekâtın hava ayağının önceden kendisine danışılmamasından ötürü bu inatçı tavrı sergilemiş olduğu düşünülebilir; fakat bunun asıl sebebi Montgomery ve onun düşüncesizce yaptığı planlamaydı.

Tümgeneral Urquhart ertesi sabah, yani 11 Eylül günü, Browning'in brifingine katıldı. Londra'nın hemen kuzeybatısında bulunan 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni karargâhı, korint düzeni sütunlardan oluşan devasa revakiyla geniş ve tafsilatlı, palladyen tarzda bir bina olan Moor Park'ta konuşluydu. Browning, üzeri pudra kaplı haritaya üç tümenin hedeflerini temsilen üç geniş çember çizdi. Bunlardan sonuncusunu çizdiği esnada gözlerini sarsıcı bir bakışla Urquhart'ın üzerine dikerek, "Arnhem Köprüsü- burayı ele geçirin," dedi.⁴⁸

47 Parks günlüğü, FLPP.

48 Urquhart, *Arnhem*, s. 1.

12-26 Eylül 1944

Ardından daha detaylı bir şekilde yapılan arazi incelemesi gösterdi ki Neder Rijn kuzeyinde bulunan yüksek kesimler, köprüyü savunma planının yaklaşık yüz bin nüfuslu Arnhem şehrinin bütünü ile etrafındaki iniş bölgelerini de kapsamasını mecbur kılıyordu. Urquhart, harekâtın en tehlikeli ve en uzaktaki hedefinin, emri altındaki 1. Hava İndirme Tümeni'ne kabiliyetlerinden ötürü bir takdir göstergesi olarak mı, yoksa Müttefik diplomasisinin İngiliz komutası altında bir Amerikan birliğinin uğrayacağı olası bir felaketi kaldıramayacağından mı verildiğini düşünmekten kendini alamıyordu. Bu düşüncelerin ikincisi ona daha olası geliyordu ve bu tahmininde de haklıydı.⁴⁹

9. Birlik Nakil Unsuru Komutanlığı'nın yine Londra kuzeybatısında bulunan Eastcote'daki karargâhında bir öncekinin devamı niteliğinde yeni bir toplantı yapıldı. Amerikalı havacı subaylar atma ve iniş bölgelerinin yerlerini öyle ya da böyle dayatarak belirlediler. Temel maksatları, harekât bölgesine giriş ve harekât bölgesinden çıkış esnasında Alman hava savunma bataryalarının tehdidinden uzak olmaktı. Birlik Nakil Unsuru'nun subayları elde mevcut zamanın kısalığından ötürü işlerini kolaylaştırmak adına önceki harekâtlarda yapılmış planları güncelleyerek ilerliyordu. Buna rağmen Tümgeneral Williams, bir önceki planın anahtar unsurlardan biri olarak planörle çekilen birliklerin baskın şeklinde taarruzlarla ana köprüleri ele geçirmesi fikrini kabul etmedi. RAF 38. Grup Komutanı Tümgeneral Hollinghurst bu hususta önceki plana göre hareket etmekten son derece memnun olacağını belirtmişti. Williams ise "standart büyüklükteki baskın kuvvetlerinin ana köprüleri ele geçirip savunmak için yeterli güce sahip olmadıkları" gerekçesiyle buna itiraz etti.⁵⁰ Fakat bir hatıratı nakledildiğine göre Hollinghurst, 8. Amerikan Taktik Hava Kuvveti'ne ait savaş uçaklarının şafak veya alacakaranlık vakitlerinde görev yapamıyor olması nedeniyle

49 Eisenhower'ın kurmay başkanı Korgeneral Walter Bedell Smith, Arnhem'deki birliğin bir İngiliz tümeni olması gerektiğinin SHAEF (Müttefik Sefer Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı) tarafından mı emredildiği sorusuna savaştan sonra şöyle cevap verecekti: "Hayır, biz böyle bir emir vermedik ama orada İngiliz birliği bulunmasından son derece memnundum. Eğer bir Amerikan hava indirme tümeni, İngiliz planları gereğince tarumar edilseydi bunun Birleşik Devletlerde doğuracağı siyasi sonuçlar tam bir felaket olurdu. Pogue'un Bedell Smith röportajı, 13.5.47, OCMH 2. Dünya Savaşı Röportajları, USAMHI.

50 TNA CAB 106/1133.

harekâta katılacak tüm birlikleri bölgeye gündüz şartlarında sevk etmek niyetindeydi ve baskın şeklindeki taarruzlar bu yüzden iptal edilmişti.⁵¹ Amerikalıların görüş şartlarına ilişkin standartları RAF'ye nispeten ka-
tıydı. Öte yandan, Normandiya'daki *Pegasus Köprüsü* Harekâtı'nda ol-
duğu gibi, şafak sökmeden önce bölgeye atılacak bir bölüğün henüz asıl
kuvvet harekât bölgesine ulaşmadan tüm Alman kuvvetlerinin köprüye
odaklanmasını sağlayacağı da gün gibi ortadaydı. Browning de bu ne-
denle gündüz şartlarında yapılacak baskın şeklinde bir taarruzu aklına
dahi getirmemişti.

İzlenecek güzergâhın ilk altmış kilometrelik kısmından sorumlu olan
101. Hava İndirme Tümeni Komutanı Tümgeneral Maxwell Taylor, ele
geçirmekle görevli olduğu yedi köprünün her birinin yakınlarında “yedi
ayrı atma noktası”⁵² planlanmasını kabul etmedi. Tümeninin dağılma
riski onu çok endişeleniyordu. Atma noktalarının sayısı ikiye düşürüldü,
ardından Dempsey ile yaptığı bir görüşmeden sonra da kuzey istikame-
tinde sorumlu olduğu mesafe yirmi beş kilometreyle sınırlandırıldı.⁵³

Atma noktalarının birbirinden ayrılmasını Gavin'in de hoşuna git-
miyordu ama Williams bu konuda değişiklik yapmayı kesin bir dille
reddetti.⁵⁴ Harekâtın merkezine en yakın birlik olan 101. Hava İndir-
me Tümeni hiç değilse en yüksek sayıda hava aracının desteğine sa-
hip olacaktı. Onların ardından en fazla tahsis yapılan birlik olarak 82.
Hava İndirme Tümeni geliyor; 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni ise,
biraz da Browning'in otuz sekiz adet planörü kendi kolordu karargâhı-
na ayırmasından ötürü, kendisine en az hava aracı tahsis edilen birlik
olarak öne çıkıyordu. (Alman subayları harekâtı analiz ederken tam
tersi bir sonuca ulaşmış ve en uzaktaki tümenin en güçlü şekilde des-
tekleneceğini değerlendirmişti.)

Hava araçlarının izleyeceği güzergâh ve iniş bölgelerinin yeri bü-
yük oranda Alman uçaksavarlarının tertiplenme şekline bağlıydı. Birlik
Nakil Unsuru Komutanlığı harekâtın başlıca hedefleri olan Arnhem
ve Nijmegen köprülerinden mümkün olduğunca uzak durmaya çalı-
şıyordu; zira buralarda kuvvetli bir hava savunma sistemi mevcuttu.

51 Hollinghurst'un 11.9.44 tarihli bu anısı için John Howes'a şükranlarımı sunarım.

52 11.9.44, TNA WO 219/4997.

53 Ritchie, *Arnhem: Myth and Reality*, s. 119.

54 Bkz. FCPP, Kutu 24.

Arnhem'in hemen kuzeyinde Luftwaffe'ye ait Deelen hava meydanının bulunması da bir başka tehditti. Nihayetinde İngiliz tümeninin epey batıda kalan bir noktaya atıldıktan sonra, geniş bir meskûn mahal içerisinde geçen yaklaşık on ila on beş kilometrelik bir yaklaşıma yürüyüşle köprüye ulaşmasına karar verildi. Böylece, hava indirme harekâtının en önemli prensiplerinden biri olan baskın etkisi, henüz tümen havalanmadan kaybedilmiş oluyordu.

Gavin'in istihbarat kısım amiri Albay Norton'a göre "bu harekâtın icrasındaki en büyük tahditlerden biri, Birlik Nakil Komutanlığı'nın esneklikten yoksun olan planlamasıydı; kara planı uygulamada hava planının gerisine itilmişti."⁵⁵ 1. Hava İndirme Tümen Komutanı Tümgeneral Urquhart'ın Birlik Nakil Komutanlığı ile sıkı bir pazarlığa tutuşacak kadar tecrübesi yoktu. Belirlenen iniş ve atma noktalarını olduğu gibi kabul etti. İleride "Son söz havacılarındı ve biz de bunun farkındaydık" diye yazacaktı.⁵⁶ Gel gör ki havacılar da seçilenlerin haricinde alternatif noktalar olmadığına dair kesin bir kanaate sahipti.

Pek çok tarihçi, Market Garden Harekâtında alınan İngiliz mağlubiyetiyle alakalı olarak, "keşkeci" bir yaklaşımla nelerin yanlış yapıldığına ilişkin farklı noktalara gereğinden fazla odaklanarak asıl sebebi gözden kaçırmaktadır. Bu harekâtın baştan sona çok kötü bir şekilde planladığı aşikârdı. Diğer tüm sorunlar da bundan kaynaklanmıştı. Montgomery, hava indirme harekâtlarının icrasında yaşanması muhtemel sorunlara çözüm getirmekle hiç ilgilenmemişti. Çoğunlukla bir keşmekeş ortamında icra edilmiş olan Kuzey Afrika, Sicilya ve Normandiya'daki Cotentin Yarımadası'na yapılan hava indirme harekâtlarını etüt etmek için kısıcak bir vakit dahi ayırmamıştı. Montgomery'nin istihbarat başkanı Tuğgeneral Bill Williams da, "Monty, karar verme süreci esnasında Arnhem harekâtının temeli olan saha çalışmasını yapmayı ihmal etmişti," diyerek buna işaret etmekteydi.⁵⁷ Hakikaten de Montgomery, her iki yanı da denizden kazanmış bataklık topraktan ibaret tek bir mihver üzerinde zırhlı araçların ilerlemesinin imkânsız olduğu hususunda kendisini ikaz eden Hollanda Başkomutanı Prens Bernard'a inatla kulak vermemişti.⁵⁸

55 Norton, CRCP 100/3.

56 Urquhart, *Arnhem*, s. 7.

57 FCPP, Kutu 24.

58 HKNTW, s. 385.

Williams 21. Ordu Grubu'nda "düşman kuvvetleri değerlendirilmesinin çok zayıf olduğunu ve genel durum hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını" da belirtmiştir.⁵⁹ Fakat tüm bunların ötesinde, harbin yazısız bir kuralı olarak düşmanla temastan itibaren her planın boşa çıkacağı gerçeği apaçık ortadayken, hiçbir zaman açıkça söylenmese de bu harekâtın başarısı her şeyin tamamen yolunda gitmesine bağlıydı. Üstelik bu yazısız kural hava indirme harekâtında çok daha katıydı. Nijmegen'de bulunan Waal Nehri üzerindeki devasa köprünün Almanlar tarafından havaya uçurulabileceği ihtimali üzerinde doğru düzgün durulmamıştı bile. Oysaki Almanlar bunu yaptığı takdirde, 30. Kolordu'nun Arnhem'deki 1. Hava İndirme Tümeni ile tam vaktinde buluşabilmesi pek de mümkün olamazdı. Almanların hayret verici bir biçimde bu köprüyü tahrip etmemeleri onlar adına hiç beklenmedik bir hata olacaktı; fakat yine de Müttefik kurmaylarının böyle bir olasılığa asla güvenmemeleri gerekirdi.

11 Eylül günü Amiral Ramsay de Eisenhower'ın Montgomery ile Brüksel hava meydanında yaptığı görüşmeden sonra dönmüş olduğu Granville'e uçtu. Bu görüşmeyle ilgili olarak günlüğüne şu notları düşmüştü: "İke'ı görmeye gittiğimde pijamalarını giymiş oturuyordu ve dizinin durumu yine kötü görünüyordu. Çay saatine kadar kaldım ve Monty, emir-komuta hususları, onunla çalışmanın zorlukları, müteakip planlar gibi konularda bana içini döktü. Endişeli olduğu her halinden belliydi ve bunun nedeninin Monty'nin davranış şekli olduğuna kuşku yoktu. Ike onun sadakatine güvenmiyordu ve görünüşe göre bunun için haklı sebepleri vardı. Daha önce bana hiç bu şekilde dert yanmamıştı."⁶⁰

Amiral Ramsay sonraki birkaç gün boyunca, geniş Antwerp Limanı'nı kullanıma açabilmek üzere Scheldt Halici hakkında Montgomery ile görüşme fırsatı kolladı; fakat Mareşal onunla görüşmeyecekti. Montgomery'nin bildiği kadarıyla Antwerp, 1. Kanada Ordusu'na hedef olarak tahsis edilmişti. Fakat o, saplantı derecesindeki sabit fikirliliği nedeniyle coğrafi anlamda bir ilerleyiş konusunda ısrarcıydı. Kanadalılar ilk önce kıyı boyunca ilerleyerek daha küçük ve daha az zarar

59 Tuğgeneral E. T. Williams, FCPP, Kutu 24.

60 Robert W. Love ve John Major (haz.), *The Year of D-Day: The 1944 Diary of Admiral Sir Bertram Ramsay*, Hull, 1994, s. 137.

görmüş olan Kanal limanlarını işler hale getirmeliydi. Montgomery bir şekilde Ren'den karşıya geçmeyi başarabilirse Antwerp'le daha sonra da ilgilenebileceğine inanıyordu.

Montgomery bir yandan da alabileceği her ne varsa elde etmek için yoğun bir çaba gösteriyordu. 11 Eylül günü Brüksel hava meydanında Eisenhower'ın uçağında yaptığı görüşmeden sonra Başkomutan'a bir mesaj iletti: "Kuzey istikametinde Ruhr'a doğru ilerlemek konusundaki kararınız, sizin de bildiğiniz gibi diğer operasyonlara ters etki yapabileceğinden ötürü öncelik sahibi olmamalıdır... Gözden geçirilmiş *Comet* Harekâtı planı 23 Eylül'den önce gerçekleşmemelidir, tekrar ediyorum; gerçekleşmemelidir. Gecikme, düşmana daha uygun savunma hazırlıkları yapabilme fırsatı sunacaktır."⁶¹ Bu mesajda yeterli miktarda ikmal maddesine sahip olmadığını fark ettiğini de iletmişti. Eisenhower, Müttefik kuvvetlerin hem Ren Nehri'nde bir köprübaşı tesis etmek, hem de Antwerp'i ele geçirmek konusunda başarısız olması endişesiyle, söz konusu hususlarla ilgilenmek üzere kurmay başkanı General Walter Bedell Smith'i gönderdi.

Bedell Smith ertesi gün Mareşal'in taktik komuta yerine uçtu. Üç Amerikan tümenini nakliye vasıtalarından mahrum bırakmak pahasına Montgomery'ye günlük beş yüz ton kadar ilave ikmal maddesi sözü verdi ve 1. Amerikan Ordusu'nun da ikmal önceliğine sahip olacağını garanti ederek sağ kanadının emniyeti konusunda onu temin etti. Bu karar Patton'ı Saar'da bekletmek anlamına geliyordu, bu nedenle Montgomery "büyük bir zafer" kazandığını hissetmişti. Eisenhower'a ilettiği mesajın heyecan verici sonuçlar doğurduğunu Mareşal Brooke'a, mağrur bir eda ile bildiriyordu. "İke fikrimi onayladı ve bugün Bedell'i yanıma gönderdi. Saar hücumu durduruldu."⁶²

İstedikini almış olan Montgomery, Eisenhower'a bir mesaj daha gönderdi: "Benimle görüşmesi için Bedell'i göndermenizden ötürü şükranlarımı arz ederim. Günlük bin tonluk ikmal maddesi teminatı ve Hodges'un ihtiyaç duyduğu bakım onarım hizmetlerini artık alabilecek olması nedeniyle sorunlarımı tekrar gözden geçirdim. MARKET

61 DDEP; Kutu 83 ve TNA WO 205/693.

62 M196 Montgomery belgeleri, alıntılандığı yer Hamilton, *Monty: The Field Marshal*, s. 57–8.

Harekâtı'nın başlangıç gününü 17 Eylül olarak belirlemiş durumdayım.”⁶³ Bütün bunlar olurken kendisine hiç danışılmamış olduğundan ötürü küplere binmiş olan Bradley, haberi alır almaz plana “şiddetle karşı çıktığını” Eisenhower’a ilettili.⁶⁴ Patton’ın da öfkeden deliye dönmüş olduğu günlüğüne yazdığı şu satırlardan anlaşılabilirdi: “Monty aklına eseni söylüyor, bizim Ike da ‘Emredersiniz komutanım’ diyor.”⁶⁵ Esasen Montgomery kendisine söz verilen hiçbir şeyi alamayacak, bunu da ileride Market Garden Harekâtı’ndaki başarısızlığın sorumluluğunu üzerinden atmak için kullanacaktı. General Eisenhower, ömrünün son anına dek, Montgomery’nin nasıl olup da yanlış giden herhangi bir şeyden sorumlu olduğunu asla kabullenemediğini anlayamayacaktı.

63 DDEP, Kutu 83.

64 Omar N. Bradley, *A Soldier's Story*, New York, 1964, s. 410.

65 PP, s. 548.

Artık Şüpheye Yer Yok

Dempsey'in Montgomery'yi *Comet* Harekâtı'nı iptal etmesi konusunda ikna etmeyi başardığı 10 Eylül gününün sabahında, 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni karargâhına bu gelişmeyi bildiren mesaj ulaştı. Frost'un 2. Taburu'ndaki bir subayın naklettiğine göre "haberi alır almaz bütün tugay Nottingham veya Lincoln'e kafaları çekmeye gitmişti; zira yalnızca 1. Paraşüt Tugayı iptalin gerekçesinden haberdardı."¹ Kafaları çekmeye gidenler ancak kör kütük bir vaziyette birliğe döndüklerinde yeni veya daha büyük bir harekâta katılacaklarını öğrenebildiler.

Urquhart'ın kurmay başkanı Yarbay Charles Mackenzie, özenle tıraş edilmiş bıyıkları olan, güler yüzlü ve esprili, ufak tefek bir adamdı. O ve birkaç arkadaşı harekâtın iptal edildiğini duyduklarında o günü Thames Nehri'nde tekne turu yaparak geçirmeye karar vermişlerdi. Akşamüzeri döndüklerinde General Urquhart heyecan içerisindeydi: "Gelin bakalım. Yeni bir harekât için emir aldık ve yapacak işlerimiz var."² Haritaları masaya yayıp incelemeye koyuldular, neyin değişmiş olabileceğini anlamaya çalışıyorlardı. Tabii ertesi gün verilecek olan iki brifinge kadar net bir sonuca varamayacaklardı. Mackenzie üçten fazla tümenle yapılacak yeni bir harekâtın öncekilere göre hiç değilse daha gerçekçi durduğunu düşünüyordu.

Normandiya'da yeterli kadar sıcak çatışma görmüş olan Amerikalı paraşütçüler, İngiliz 1. Hava İndirme Tümeni'nde baş göstermeye başlayan alaycı tavırdan etkilenmiyordu. Yeni bir harekât haberinin onlar üzerindeki etkisi "sıradaki gelsin" dercesine takındıkları sakin ve kararlı

1 Üsteğmen Robin Vlasto, 2. Paraşüt Taburu A Bölüğü, CRCP 111/7.

2 Yarbay Charles Mackenzie, 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

bir yüz ifadesi oldu. 82. Hava İndirme Tümeni'nden Frank Brumbagh, Normandiya'dan Nottingham'a elinde "bir çuval dolusu Alman miğferiyle" dönmüş, bunları hediyeelik eşya niyetine satıyordu. Fakat müşteriler yeni ve parlak olanlardan ziyade, üzerinde darbe ve kurşun delikleri olanları tercih ediyor; o da yağmaladığı Walther P-38 tabancasıyla vurduğu malları bir ila beş Pound'dan satışa çıkarıyordu. "Kocaları ve sevgilileri Uzak Doğu'ya savaşmaya gitmiş olan İngiliz kadınlarının ihtiyaçlarını tatmin etme konusunda da hiçbir fırsatı kaçırmazdık... Karanlık bastırıldığında parklarda dolaşıp yarı zamanlı kız arkadaşınızla kendinize uygun bir yer bakarken, yerlere uzanmış sevişen çiftlere ayağınız takılmadan yürüyebilmek için çaba sarf etmeniz gerekirdi."³

Normandiya'da o denli büyük bir zayıat verilmişti ki kimi taburların yüzde altmışı personel bütünlemesiyle gelen yeni askerlerden oluşuyordu.⁴ 508. Paraşüt Alayı 2055 mevcutla başladığı harekâtta yalnızca 918 kişiyle çıkabilmişti. Yeni gelenleri muharebeye hazırlayabilmek için eğitimler yoğunlaştırılmıştı ama yapılan şakaların da ardı arkası kesilmiyordu. Amerikalı paraşütçüler, 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni'nin aksine, harekâtın iptal edilmesinden dolayı hiç de hayal kırıklığına uğramamıştı. İptal haberiyle birlikte "Muharebe demek, postu deldirme tehlikesi demektir!"⁵ ve "Bırakın da Patton savaşı kendi kazansın!"⁶ çığlıkları duyulmuş; zira 3. Ordu hızla ilerleyerek iptal edilen harekâtın hedef bölgesini çoktan ele geçirmişti.

101. Hava İndirme Tümeni personelinin de çoğunluğu, komutanlarının aksine, harekât iptal edildiğinde derin bir nefes almıştı. Tümgeneral Maxwell Taylor gereğinden fazla "hevesli" biri olarak bilinir; maiyetine durmadan, "Şöyle güzel bir görev almadan içim rahat etmiyor," derdi.⁷ Onlar ise farklı bir muharebe kabiliyetiyle iftihar ediyorlardı: "101 izin yaparken şehirde görevlendirilecek bir inzibat birliği, günün sonunda Başkanlık Takdirnamesi ile ödüllendirilebilir."⁸ 82. Hava İndirme Tümeni Doğu Midlands bölgesinde konuşluyken 101'in

3 Joseph F. Brumbaugh, I/508/82, EC-UNO.

4 Edward C. Boccafogli, B/I/508/82, EC-UNO.

5 Brumbaugh, EC-UNO.

6 Yüzbaşı Patrick J. Sweeney, H, 506/101, CRCP 98/40.

7 Yüzbaşı A. Ebner Blatt, Sıhhiye Birliği, 502/101, CRCP 97/31.

8 Gordon Carson, 506/101, EC-UNO.

İngiltere güneyinde bulunuyor olması büyük şanstı; zira bu iki birliğin personeli birbirleriyle yumruk yumruğa kavga etmekten büyük keyif alırdı. 82, 101'in omuz peçine bakarak "Cıyaklayan Kartallar- İmdat! İmdat!"⁹ diye alay ederdi.

Elbette bu iki tümenin tüm personeli içki, kadın, kumar ve kavga bağımlısı değildi. 101. Hava İndirme Tümeni'nin 327. Planör Alayı'ndan şair Louis Simpson, âdeta kendilerine ev sahipliği yapan ülkenin ruhunu yansıtıyordu. "Şu İngilizler ne harika millettir, biz gibi abartıp çarpıtmazlar gerçeği. Kızlar aile fotoğraflarını neşeyle gösterir size, sanki ülkesi bombardımana tutulmamış yahut kardeşi geçen sene Afrika'da can vermemiş gibi. Bu çıplak kayıtsızlık bazen ürpertir beni, yeğlerim yaşamı gereğinden fazla önemsemeyi."¹⁰

Polonyalı paraşütçüler tamamen farklıydı. Her muharebeden "bir partiymişçesine" bahsedip savaşın korkunç yüzüyle alay ederek keyiflerine bakan İngilizler gibi değillerdi. Bir an önce savaşı kazanıp evlerine dönmek isteyen Amerikalılara da benzemiyorlardı. Polonyalılar sürgündü, millî kimliklerinin varoluşu için mücadele ediyorlardı. Eğitimlerine tanık olmuş Amerikalı bir subay onlardan "ipeksi katiller"¹¹ diye söz ediyordu. Polonyalıların vatanseverliği İngilizlerinki gibi çoğunlukla utana sıkıla ifade edilen bir duygu değil, âdeta alev alev yanan bir maneviyat ateşiydi.

O günlerde Polonyalıların kadın ve erkek yurttaşları Varşova Ayaklanması'nda kazanması imkânsız bir zafer için mücadele veriyordu. Onbaşı Wojewodka "Polonyalılar olarak kaybedilmiş bir dava uğruna savaş verdiğimiz biliyor; fakat 'asker' sıfatıyla da harbin süresini kısaltabileceğimizi umuyorduk. Bazılarımız ise Rusların Polonya'ya girmeden durdurulabileceğine inanıyor, safi bir niyetle bir mucize gerçekleşsin diye dua ediyordu," diye yazmıştı.¹² İngilizler, savaşın Polonyalılar için ne ifade ettiğini asla tam olarak idrak edemiyordu. Polonyalı bir paraşütçü ise şunları söylüyordu: "İskoç yavuklum ağlıyor. Belki de sonsuza

9 Binbaşı Richard Winters, E/506/101, EC-UNO.

10 Louis Simpson, *Selected Prose*, New York, 1989, s. 92.

11 Polonyalı paraşütçülerin eğitimin seyreden kimliği belirsiz Amerikalı subay, PISM A.v.20 31/16 35.

12 Onbaşı Boleslaw Wojewodka, CRCP/47.

dek ayrılacağımızın farkında ama Polonyalı bir askerin ülkesi uğruna savaşa devam etmek zorunda olduğunu anlayamıyor.”¹³

Komutanları Tuğgeneral Stanislaw Sosabowski zor ve müşkülpeşent bir adamdı. Emri altındakiler onu pek sevmez ama ondan korkar ve ona güvenip saygı duyardı. Çünkü o, kendisinin yapamayacağı hiçbir şeyi astlarından beklemezdi. Askerleri ona Polonya dilinde “ihtiyar” anlamına gelen “*Stary*”¹⁴ lakabını takmıştı. Ölümüne vatansever ve sert bir adam olan elli iki yaşındaki General’in derin göz çukurları ve kötü hava şartlarından ötürü yıpranmış bir yüzü vardı. Kendinden daha kıdemli subaylarla tartıştığında dahi, onların hatalı olduğunu düşünüyorsa olabildiğince cesur davranıp itaatkârlıktan uzak bir tavır takınırdı.

Sosabowski ve adamlarının diğer her şeyin önünde gelen tek bir düşüncesi vardı. Tugaylarının sloganı “En Kısa Zamanda” idi ve vazifeleri anavatanlarının özgürleştirilmesine öncülük etmektir. Polonya Başkomutanı General Wladyslaw Sikorski, daha 1940 yılı Ekim ayı başlarında “Polonya Genelini Kapsayacak Bir Ulusal Ayaklanma İçin Yapılacak Hazırlıklar” başlıklı direktifini yayımlamıştı.¹⁵ Ardından gelen pek çok emir gibi bu da kayda değer bir belgeydi ve harbin inkişafına dair ileri görüşlü bir yapısı vardı. Bir yandan da İngiltere’de bulunan Polonya kuvvetlerinin dönüp anavatanda düşmanla çarpışmasını bekleyecek kadar çaresiz ve iyimserdi. Bu direktife göre ileride zırhlı tümenleri dahi havadan bölgeye atmaya yönelik olası planlar yer alıyordu.

Sikorski, İngiliz mercilerine azimle direniyordu. Sosabowski’nin komutanlığında 1. Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı teşkil edildiğinde, bu birliğin Müttefiklerin komutası altına girmeyip Polonya’da baş gösterebilecek olası bir kalkışmaya destek vermek üzere hazırda tutulması konusunda ısrarcı olmuştu. İngilizler, şüphesiz “çılgın Polonyalılara” biraz itiraz edip homurdanarak da olsa, bu koşulu kabul ettiler. Fakat 17 Mayıs 1943 tarihinde Browning Sosabowski’ye yanaşarak, Fransa’nın işgaline yönelik planların konuşulduğunu ve anlaşma şartlarının değişebileceğini söyledi. Sosabowski’ye göre, Browning bundan dört ay sonra “ya İngiliz hava indirme kuvvetlerinin bir parçası olursunuz, ya

13 Stanley Nosecki’nin anıları, PISM A.v.20 31/38 26.

14 Teğmen Jerzy Lesniak, 1. Polonya Paraşüt Tugayı 1. Taburu, CRCP 132/41.

15 PUMST A 048-055.

da tüm eğitim ve teçhizat desteğimizden mahrum kalırsınız” şeklinde bir çıkış yapmıştı.¹⁶

Ertesi sene, D-Day için planlama safhasında sona yaklaşıldığında, Harp Ofisi artık Polonya’daki herhangi bir kalkışma veya harekâtın Normandiya’daki asıl amaçtan saptırıcı bir unsurdan fazlası olmadığına inanıyordu. Montgomery, “Polonya tugayının kullanımına yönelik herhangi bir tahdidi kabul etmiyordu.”¹⁷ Sosabowski de 1. İngiliz Hava İndirme Kolordusu bünyesinde faaliyet gösteren bir komutan haline gelmişti.

Kızıl Ordu’nun Bagration Harekâtı’nda beklenmedik bir süratle ilerleyerek Temmuz 1944’te, deyim yerindeyse, Varşova kapılarına dayanması Polonya için yeni bir trajedi doğurmuştu. Polonyalıların planlarına göre büyük kalkışma “Alman mağlubiyeti kaçınılmaz bir hale gelene” kadar gerçekleşmeyecekti.¹⁸ Fakat Polonya başkentinin bundan daha önce Sovyetler tarafından işgal edilmesine engel olunamayınca Anavatan Kuvvetleri, ya da “*Armia Krajowa*”, 1 Ağustos’ta Varşova Ayaklanması’nı başlattı.

Varşova yaklaşık iki hafta içerisinde kendini sonu olmayan bir savaşın ortasında buldu. Polonya başkomutanı, Sosabowski’ye biraz da mahcubiyetle şöyle yazıyordu: “Senin ve tugayının en azından yarısının kalbinizin ve hayallerinizin ait olduğu yerde görev alabilmesi için elimden gelen her şeyi yaptım, zaten vakti geldiğinde bunları duyarsın. Fakat maalesef önümüze çıkan engeller senin ve benim irademe baskın geldi. Yine de dışımızı sıkıp doğru bildiğimiz yolda içtenlikle yürümeliyiz. Moralinizi yüksek tutun ve Polonya askerinin yüreğindeki sönmez ateşle kadere karşı gelerek önündeki her engeli aşabileceğini tüm dünyaya kanıtlayın... Kahramanca savaşın Almanları yenin, böylece dolaylı olarak Varşova’ya yardım etmiş olacaksınız. Kendi adımıza Polonya’ya yeteri kadar silah ve mühimmat desteği verilmesini temin etmeye devam edeceğiz.”¹⁹ Fakat Varşova’daki direnişçilerin havadan ikmal alması da neredeyse Arnhem’deki paraşütçüler kadar zor olacaktı.

Sosabowski ve personeli, yakın zamanda bir eğitim kazasında çakılan iki Dakota C-47 uçağında otuz altı silah arkadaşlarının hayatlarını

16 PISM A.v.20 31/60 28.

17 Age.

18 PUMST (2.3.2.1.3.1/4) Klasör A.053.

19 General Sosnkowski, 16.8.44, PISM A.v.20 31/16 16.

kaybetmiş olmalarına rağmen, azimlerinden hiçbir şey kaybetmemişti. Varşova'ya inemiyorsak hiç değilse "Almanya'ya arka kapıdan girme"²⁰ şansını kaçırmayalım düşüncesiyle kendilerinde gerekli motivasyonu buluyorlardı. Fakat Ayaklanma doruk noktasına ulaştığında Varşova'da olamamanın öfkesiyle âdeti deliye döndüler. Orada olmak zorundaydılar, bunun için eğitilmişlerdi. C-47'lerin bütün paraşütçüleri Polonya'ya götürüp tekrar İngiliz üslerine getirme kapasitesine sahip olmadığı apaçık ortadayken dahi duygularının yoğunluğu dinmiyordu.

Sosabowski, 12 Eylül günü Moor Park'ta Urquhart'la yeni bir toplantı yaptı ve ondan Polonya tugayına yalnızca 114 uçak ile 45 Horsa planörü tahsis edildiğini öğrendi.²¹ Elbette bundan memnun olmamıştı. Bu, topçularını geride bırakması, tanksavar birliğinin de yalnızca cipleri ve silahları ile her bir mürettebattan yalnızca iki kişi alabilecek olması anlamına geliyordu. Polonya tugayının büyük kısmı güneye atılacakken, tanksavar birliği 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni ile birlikte kuzeyde Neder Rijn'e indirilecekti.

Planın mahzurları günden güne daha belirgin olmaya başladı. Sosabowski, 14 Eylül günü saat 16.00'da Lincolnshire'daki Stamford'da bulunan Wittering hava meydanında Urquhart'la bir araya geldi. Tugayının Arnhem'de Neder Rijn karşısına geçmesinin, yalnızca İngilizlerin köprüleri önceden emniyete alması durumunda mümkün olacağını söyledi. Polonyalı komutan, toplantı tutanağına kendine özgü son derece resmî bir dille şunları yazmıştı: "Sosabowski, 1. Hava İndirme Tümeni'nin 1. Tugayı tarafından tesis edilecek köprübaşının on altı kilometreden daha da uzak bir mesafede olduğuna dikkat çekme hakkını kendinde görmektedir. Polonya tugayı bölgeye ulaştığında İngilizler henüz oraya varamamış dahi olabilecektir ve bu durumda Polonyalılar dar bir alanda etrafı düşmanla çevrilmiş halde kalabilecektir. Böyle bir durumda Polonya tugayı, İngilizler gelip yerlerini alana kadar öylece beklemek zorunda kalacaktır."²²

Sosabowski ilaveten şu hususların da altını çiziyordu: "1. Hava İndirme Tümeni ve 1. Polonya Paraşüt Tugayı tarafından tesis edilecek köprübaşının çetin bir arazi boyunca yaklaşık on kilometre uzunluğa

20 Üsteğmen Stefan Kaczmarek, Polonya Paraşüt Tugayı, CRCP 132/38.

21 12.9.44, Harp Ceridesi, 1. Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

22 14.9.45, PISM A.v.20 31/19.

erişmesi ve 1. Hava İndirme Tümeni'nin bu genişlikte bir bölgede ter-
tiplenip burayı kontrol altında tutamayabilecek olması nedeniyle, G+2
gününde Polonya Tugayı bölgeye ulaşmadan önce himaye mevzilerinin
düşman tarafından işgal edilmiş olma ihtimali daima mevcuttur. Bu
durumda Polonya Tugayı, Arnhem doğusunda kendisine tahsis edilen
mevzilere ulaşabilmek için taarruz etmek durumunda kalacaktır.”²³
Urquhart elbette böyle bir ihtimalin söz konusu olduğunun farkınday-
dı; fakat “kuvvetli bir düşman mukavemeti beklemiyordu.”

Sosabowski, “Polonya tugayının Neder Rijn Nehri’ni geçebilmesi
için, 1. Hava İndirme Tümeni’nin köprüyü elde bulundurması veya
farklı bir nehir geçiş vasıtası temin etmesi gerektiğini” de vurguluyor-
du.²⁴ Görünüşe göre Urquhart, 1. Hava İndirme Tümeni’nin bunu
sağlayabileceği ve Polonya Tugayı’nın atma bölgelerini emniyet altında
bulundurulacağı hususlarında Sosabowski’ye garanti vermişti. Kısa bir
süre sonra gerçekleşecek olaylar Sosabowski’nin endişelerinde ne kadar
haklı olduğunu kanıtlayacaktı.

Büyük oranda 1. Hava İndirme Tümeni’nin yeni bir harekât iptali-
ni daha kaldıracak durumda olmamasından ötürü, İngiliz tugay komu-
tanlarının plana pek bir itirazı yoktu. Artık bir şekilde işe koyulmak is-
tiyorlardı. 1. Hava İndirme Tugay Komutanı Tuğgeneral Philip Hicks’e
göre, Market Garden hiç değilse önceki pek çok harekât planına kıyasla
daha yüksek bir başarı ihtimali vaat ediyordu, “önceki planlardan bazı-
ları hakikaten akıl dışıydı.”²⁵ Bu yeni plana itirazda bulunulmamasında
göz ardı edilemeyecek bir etmen daha söz konusuydu. Hem subaylar
hem de diğer askerler, bir hava indirme harekâtı icra edilmezse normal
bir piyade tümeni gibi sahaya sürüleceklerini veya parçalara ayrılarak
diğer birlikleri takviye etmekte kullanılacaklarını iyi biliyorlardı.²⁶

82. Tümen Komutanı Tuğgeneral Jim Gavin, Urquhart’ın asıl hede-
finden böylesine uzak atma ve iniş bölgelerini kabul etmesini şaşkınlıkla
karşlamıştı. Fakat Gavin’in kendisi de önceliğin Nijmegen güneydo-
ğusundaki Groesbeek tepeleri olacağı konusunda bizzat Browning’dan

23 Harp Ceridesi, 1 Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27 3.

24 Age.

25 Tuğgeneral P. H. W. Hicks, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 112/3.

26 Bkz. John Peaty ‘Operation MARKET GARDEN: The Manpower Factor’, John
Buckley ve Peter Preston-Hough (haz.), *Operation Market Garden: The Campaign
for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016, s. 58–73.

talimat almıştı. Bu tepeler Alman sınırı boyunca uzanan ve tanklara gizleme sağlayacağı değerlendirilen devasa Reichswald Ormanı'na hâkim bir konumda bulunuyordu. Browning, Almanların Groesbeek tepelerini daha önce ele geçirmesi halinde topçularını kullanarak 30. Kolordu'nun Nijmegen'e ilerlemesini engelleyebileceğini düşünüyordu. Bu durumda Nijmegen'deki büyük köprü, biraz da 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'nun planörlerle baskın niteliğinde iniş yapmayı reddetmesinden ötürü, önceliğini yitirecekti. Bir yandan da General Brereton, Washington'da bulunan General Arnold'a harekâtın kara kuvvetleri ayağını planlayanların "çok sayıda hedef tahsis etmek" konusunda ısrarcı olmalarını şikâyet ediyordu.²⁷ Montgomery'nin planının en az üç adet büyük ve bunların yanında sayısız nispeten küçük su engelinin aşılmasını gerektirdiği düşünüldüğünde bu çok da beklenmedik bir serzeniş değildi. Brereton da dahil hiç kimse, bu planın yalnızca Alman ordusunun dağılmakta olduğu varsayımına dayalı kötü bir plan olduğunu söyleme cesaretini gösteremiyordu.

İngilizler 6 Eylül günü Beringen'de Albert Kanalı'na varmış olsalar da General Student düşmanın önünde çok zorlu bir arazi bulacağını düşündüğünden ötürü rahattı. Daha sonra yazdığına göre, "Genel olarak üzerinde mutabık kalınan görüş, savunana büyük avantaj sağlayan ve taarruz eden tarafın zırhlı birliklerini büyük topluluklar halinde kullanmasını engelleyen labirent gibi bir arazi olan Hollanda kanal sistemine düşmanın hiç girmeyeceği yönündeydi."²⁸

7 Eylül günü Beringen ve Hechtel'de muharebeler devam ederken, Dempsey 50. (Northumbria) Tümen'e Geel güneyinden Albert Kanalı'nı geçme emri verdi.²⁹ Kanalin bu kesimi Korgeneral Chill'in en ateşli alay komutanının emrindeki Dreyer Muharebe Grubu tarafından savunuluyordu. 6. Green Howards Alayı köprübaşı tesis etmeyi başardı. Birliğin gafil avlanmasından ötürü elbette öfkelenmiş olan Yarbay Georg Dreyer, üst üste karşı taarruzlar gerçekleştirdi.

27 General H. H. Arnold'dan Brereton'la ilgili anısı, JMGP, Kutu 15.

28 Orgeneral Kurt Student, FMS B-717.

29 Geel Muharebesi hakkında bkz. Jack Didden, 'A Week Too Late?', Buckley ve Preston-Hough (haz.), *Operation Market Garden*, s. 85–7; Stuart Hills, *By Tank into Normandy*, Londra, 2003, s. 157–72 ve Heydte, BArch-MA RL33 115.

Çatışmaların ciddi bir muharebeye dönüştüğünü fark eden 50. Tümen Komutanı, Brüksel yakınlarında bulunan bir tugaydan destek talep etti. Ertesi sabah, yani 9 Eylül günü, Sherwood Gönüllüleri'ne ait tanklar geceleyin Kraliyet İstihkâmcıları tarafından inşa edilen Bailey köprüsünü titreterek karşıya geçti. Bu birlik, 6. Durham Hafif Piyadeleri'ni takviye etti ve 10 Eylül günü Geel kasabasını ele geçirdiler. Sherwoord Gönüllüleri'nden bir bölük komutanı daha sonra şöyle yazacaktı: "Alman ordusuna ilişkin, köşeye sıkıştırılmış ve hasar almış Tiger tanklarına azami ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini öğrenecek kadar bilgiyi Normandiya'da edinmiş olmam gerekiyordu. Fakat bu ders Geel'e kalmıştı."³⁰ General Reinhard fazla vakit kaybetmeden, 559. Ağır Tanksavar Taburu'nun bölüklerinden biri ile Heydte'nin 6. Paraşüt Alayı'na, Dreyer Muharebe Grubu'nun bölgeyi yeniden ele geçirmesi için destek vermelerini emretti.

Muharebenin ilk gününden sonra, Geel'de bulunan Sherwood Gönüllüleri'nin C Taburu kasabanın tamamıyla kontrolleri altında bulunduğundan emin olmuş ve bölge halkının bundan duyduğu memnuniyete şahit olmuştu. Fakat tank mürettebatları günün sonuna doğru endişelenmeye başladılar; zira kasaba sakinlerinin Belçika ve Müttefik bayraklarını alelacele indirdiklerini fark etmişlerdi. Tabur'un mühimmat durumu kritik seviyedeydi, Durhamlar ise Normandiya'da verdiği zayıttan ötürü zaten ciddi anlamda personel sıkıntısı çekiyordu. Halen kasabanın civarındaki mevzilerde kalmış olan Almanlar gece çöktüğünde haykırarak meydan okuyorlardı. Telsizden, bölgede Alman tank veya kundağı motorlu tanksavarlarının bulunduğu dair bilgiler geliyordu. Neyse ki karargâh taburundan yürekli bir çavuş, kamyonuyla Alman mevzilerinin arasından geçerek mühimmat ikmali yapmayı başardı.

Alman piyadeleri yoklama saldırıları gerçekleştirdi. Sherman tankının kulesinden etrafı gözetlemeye çalışan bir bölük komutanı bashedan vuruldu, ardından da tankın kendisi isabet alıp alevler içinde kalınca mürettebatın geri kalanı yanarak can verdi. Bir başka bölük komutanı Stuart Hills, bir düşman tanksavarını tam zamanında tespit etti. Sherman'ın nişancısı, düşman tankı kendilerine nişan almakta

30 Hills, *By Tank into Normandy*, s. 157.

iken onu vurup imha etti. Bölükteki Firefly tanklarından birisi de 76 mm'lik son derece güçlü topuyla bir düşman ağır tanksavarını köşeyi döner dönmez on metre mesafeden avlamayı başardı. Patlamanın oluşturduğu infilak etkisi epey uzaktan bile hissedilebilmişti.

Şafak söktüğünde Sherwood Gönüllüleri, girdikleri muharebelerin yorgunluğundan ötürü Durhamların mevzilerini terk etmeye başladığından endişelenmekteydi. Zaman geçtikçe anlaşıldı ki, ilerleme esnasında kendilerini Alman roketatar nişancılarına karşı himaye etmek üzere hiçbir yaya piyade unsuru kalmamıştı. Öğlene doğru taburdaki tank sayısı altıya kadar düştü. Geri çekilme emri geldiğinde ise Sherwood Gönüllülerinin on bir tankı imha edilmiş, iki tankı da ağır hasar almış durumdaydı. Bu temas, Normandiya'da tecrübe ettiklerinin hepsinden daha kanlı olmuştu. Karşılarında mağlubiyeti kabul etmiş bir ordu olmadığı kesindi.

Hesaplaşma Günü

İngiliz 2. Ordusu güneyden Hollanda sınırına doğru hafif kayıplar vererek ilerlerken, Hollanda'da bulunan Alman işgal kuvvetlerinin endişesi belirgindi ve *NSB* mensubu Hollandalı işbirlikçiler ülkeden kaçmaya devam ediyordu.

Utrecht'te görevli bir tahsildar olan Heinrich Klüglein, 8 Eylül'de gerçekleşen yeni bir düzensiz ricatı şöyle aktarıyordu: "İngiliz tanklarının Hollanda güney sınırına doğru ilerlemekte olduğu haberi ulaşınca, sivil ve askeri tesislerin neredeyse tamamen plansız bir şekilde terk edilmesi sonucu ulaşım vasıtaları talan edilmeye başlandı. Kaçanların yağmaladığı tren ve araçlar yolları tıkayıp öylece kalınca, Müttefiklerin hava ve kara kuvvetleri unsurları bu hedefleri rahatlıkla ateş altına alıp imha etmeyi başardı. Kısacası, bu bizim adımıza liderlik ve disiplin açısından son derece vahim ve talihsiz bir manzaraydı."¹ Kendi biriminin tüm kadın çalışanlarını Rotterdam ve Amsterdam'dan Utrecht'e çağırıldığını ve insanların Almanya'ya ve Hollanda kuzeylerine gitmek istemesi ihtimaline karşın trenlerin hazır bulundurulduğunu belirten Klüglein, Hollandalıların kendilerine nispeten sakin bir şekilde muamele ettiğini belirterek sözlerine devam ediyordu.

Hollanda'daki üst düzey Nazi yetkilileri, elbette Tahsildar Klüglein'e kıyasla çok daha gergindi. Kimi yerlerde ağaçları devirerek yolları kapatmaya başlayan Hollanda yeraltı örgütlenmesinin gücü, gerçekte olanın çok üzerinde tahmin ediliyordu. Naziler bir "*Bjiltjesdag*" ya da "hesaplaşma günü" yaşanmasından endişe duyuyor, yeraltı örgütlenmesi

1 O'Zahlm.d.R. Heinrich Klüglein, Heeres Kraftfahrzeugpark 550, Utrecht, 8.9.44, WLB-SS.

üyelerinin ortaya çıkıp kendilerini öldüreceklerini düşünüyorlardı. Seyss-Inquart halk tarafından kol ve bacaklarının koparılacağından korkmakla birlikte, firar edip Almanya'ya dönmesi durumunda yargılanıp Hitler'in emriyle idam edilme riskinin de söz konusu olduğunun farkındaydı. Kafasındaki plan Amsterdam, Lahey ve Rotterdam'ı Alman savunmasının merkezi haline getirerek kalan kuvvetlerle bu bölgeye çekilmektir. SS Korgenerali Rauter ise böyle bir savunma hamlesine şiddetle karşı çıkıyordu. Her ikisi de Avusturyalı olmasına rağmen bu iki adam zaten pek de iyi anlaşmazdı. Seyss-Inquart, Hollandalı Yahudileri toplu bir şekilde katletmekle övünen SS Generali ve Kolluk Amiri Rauter hakkında bir defasında çarpıcı biçimde aşağılayıcı bir ifade kullanarak, onun “zalim bir koca bebek”² olduğunu söylemişti.

General von Wühlich, Seyss-Inquart'ı teskin etmek için, Almanlara yapılacak herhangi bir sabotaj durumunda bundan sorumlu mahalledeki tüm evlerin yakılıp mahalle sakinlerinin rehin alınacağını bildiren tehditkâr bir duyuru yayımlayacağını söyledi. Seyss-Inquart bu gaddarca çözüm önerisini beğenmişti; fakat Wühlich'i de sevmeyen ve ona hiç güvenmeyen Rauter ertesi gün çok daha sert tedbirler içeren kendi beyannamesini yayımladı. Yani Hollanda'daki Wehrmacht ve SS makamları, yeraltı örgütlenmesini sindirebilmek için kimin daha acımasız olabileceği konusunda âdeta yarışa girmişti.

Ertesi gün Rauter, Gestapo ve SD'ye (*Sicherheitsdienst*)³ kendi özel direktifi olan “*Bekämpfung von Terroristen und Saboteuren*”i⁴ yayımlayarak şunu emrediyordu; “yasa dışı toplantıların yapıldığı yerler merhamet gösterilmeksizin havaya uçurulacak ve evler İngiliz bomba ve patlayıcıları ile imha edilecektir.”⁵ Rauter bundan üç gün sonra SS Genel Komutanı Heinrich Himmler'den telem kanalıyla şöyle bir talimat aldı: “Model şu an bölgenizde, derhal onunla irtibat kurun.”⁶ B Ordu Grubu karargâhının Oosterbeek'e çekildiğini daha önceden öğrenmiş

2 GA-CB 2171/24d.

3 Nazi Partisi ve SS'in alt birimlerinden olan silahlı polis ve istihbarat teşkilatı. (ç.n.)

4 Age.

5 Burada sözü edilen İngiliz patlayıcıları, İngilizlerin yetersizliğinden ötürü yakalanan talihsiz Hollandalı ajanlara SOE (İngiliz Özel Kuvvetler İdaresi) tarafından tedarik edilen malzemelerden ele geçirilmişti.

6 Age.

olan Rauter, Model ve kurmay başkanı Korgeneral Hans Krebs'le görüşmek üzere Tafelberg Oteli'ne gitti.

Rauter, daha sonradan iddia ettiğine göre Müttefiklerin Maaş, Waal ve Neder Rijn üzerindeki köprüleri ele geçirmek üzere bir hava indirme harekâtı yapacağını tahmin edebilmiş; fakat Model ve Krebs bu fikri dikkate almamıştı. Onlara göre Arnhem, buradaki köprüyü ele geçirip paraşütçülerin tertiplenmesini himaye edecek olan birlikler için oldukça uzak bir hedefti. Hatta Model "İngilizlerin Arnhem'e ulaşabilmesi imkân dahilinde değildir," bile demişti.⁷ Böyle bir planın Montgomery gibi hayli ihtiyatlı bir komutan için fazla cesurca olduğunu düşünüyordu. Hava indirme tümenleri, her halükârda, bu şekilde öne sürülmek için fazla değerliydi: "İki tane İngilizlerin, iki tanecik de Amerikalıların hava indirme tümeni var."⁸ Dolayısıyla Müttefikler, Ren Nehri'ni geçebilmek için tam anlamıyla hazır olana kadar bu tümenleri riske edemezdi.⁹

Christiansen ve WBNyani *Wehrmacht-befehlshaber der Nederlande*¹⁰ adıyla bilinen karargâhı Müttefiklerin hava indirme harekâtı yapabileceğine ihtimal veriyordu; fakat böyle bir harekât ancak ve ancak Hollanda'ya yapılacak bir çıkarma ile eşzamanlı olarak icra edilebilirdi. Arnhem'in hemen kuzeyinde bulunan Deelen'de konuşlu Luftwaffe 3. Taarruz Tümeni'nin önsezisi ise daha kuvvetliydi. Bu birliğin daha birkaç gün önceki harp ceridesinde "bölgemizde bir hava indirme harekâtı beklenmektedir" yazıyordu.¹¹

7 Age.

8 Age.

9 Rauter, Model ve Krebs hakkında ayrıca bkz. RvOD.

10 Yüzbaşı Ritter von Schramm, BArch-MA MSG2 2403.

11 Savaştan hemen sonra, Market Garden harekât planının cüssesinden ötürü "King Kong" lakabıyla tanınan Christiaan Antonius Lindemans adında bir Hollanda yeraltı örgütlenmesi mensubu tarafından Almanlara sızdırıldığına dair bir dedikodu türedi. Rotterdam doğumlu Lindemans babasının garajında çalışıyordu. Mart 1944 tarihinde *Abwehr*'in (Wehrmacht haber alma teşkilatı) Hollanda'daki İstihbarata Karşı Koyma Şefi Binbaşı Hermann Giskess tarafından göreve alınmıştı. Tüm harekât planının sızdırıldığını savunan iddialar hiçbir zaman yeteri kadar ikna edici olmadı; tüm zira Alman kaynakları tamamen gafil avlandıklarını itiraf ettiler. Bir Hollanda mahkemesi tarafından idam cezasına çarptırılan Lindemans, 1946 yılında cezaevinde iken intihar etti.

Bir tarihçi olan ve savaş döneminde istihbarat subayı olarak görev yapan Hugh Trevor-Roper tarafından hazırlanan bir savaş sonrası raporuna göre, SD Yabancı

Himmler, Müttefiklerin Hollanda güneydoğusunu işgal etmesi durumunda, Rauter'in önem arz eden köprüleri imha etmekle sorumlu olduğunu emretmişti. Bu nedenle de Rauter, Oosterbeek ziyaretinde Model ile yaptığı görüşme esnasında bu konuyu gündeme getirdi. Model, köprüleri imha etme kararının tamamen kendi tasarrufunda olması konusunda ısrarcıydı. İleride, bu kararı almaktaki maksadının Nijmegen Köprüsü'nü daima işler halde tutarak düşmanın herhangi bir okbaşı kuvvetini gerektiğinde karşı taarruzla durdurabilmek olduğunu söyleyecekti. Hatta Model, olası bir topçu ateşinin tetiklemesi sonucu köprülerin patlayarak imha olma ihtimaline karşın, daha önceden yerleştirilmiş olan patlayıcıların da kaldırılmasını emretti.

Hollanda'da kayıtlara yeteri kadar vahşet geçirmiş olan SS Korgenerali Rauter artık faal bir askerî görev üstlenme arzusundaydı. Bir hafta sonra gerçekleşecek olan hava indirme harekâtı ona, kendi verdiği isimle, Rauter Muharebe Grubu'na komuta etme fırsatını sunacaktı. Bu Muharebe Grubu; Amersfoort Toplama Kampı'ndan bir SS Muhafız Taburu veya bir başka deyişle *Wachbataillon Nordwest*, *Ordnungspolizei*'den bir alay ve 34. SS Mekanize Tümeni *Landstorm Nederland* adıyla bilinse de esasında Albert Kanalı'nda bir süredir Hollanda Kraliyet Ordusu'nun Prenses Irene Tugayı tarafından hırpalanmakta olan iki tabur kadar gönüllü Hollandalıdan ibaret birliklerden teşkil edilecekti. Öte yandan Bradley birlikleri bir Hollanda SS tugayına karşı güneydoğu bölgesinde çok çetin bir mücadele vermekte olduğunu rapor ediyor, Bradley'in emir subayı olanları şöyle aktarıyordu: "19. Kolordu ayın on dördünde bir tugay büyüklüğünde ve hayli inatçı bir Hollanda SS birliği ile mücadele etmekteydi. Bunlar pek az beklentisi olan paralı askerlerdi ve hiç acımadan öldürülmeleri gerekiyordu. Japonların teslim olmaya karşı dirençleri ile bunların savaşıma azimlerini kıyaslamaktan kendimizi alamıyorduk."¹²

İstihbarat Birimi'nin başında bulunan SS Tuğgenerali Wlater Schellenberg, 1944 Eylül ayı ortalarında Müttefiklerin Ren Nehri üzerindeki köprülerden birini ele geçirmek için Hollanda'ya bir hava indirme harekâtı planlamakta olduğunu değerlendiren bilgiler edinmiş; fakat buna yönelik herhangi bir tedbir almamıştı. 10.9.44 3. Avcı Uçağı Tümeni harp ceridesi BArch-MA RL8 171,3 Trevor-Roper Raporu, TNA CAB 154/105. Bu bilgileri bana ulaştıran Max Hastings'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

12 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

Rauter, Hollandalı “Cermen SS” birlikleri ile gurur duysa da bunların çoğu aslında *NSB* mensubu dahi değildi. Çoğunluğu kolayca manipüle edilebilen yahut Almanya’ya gönderilerek kamplarda çalışmaya mecbur tutulmaktan kurtulmaya çalışan fırsatçı gençlerden ibaretti. SS’e katılırken tek görevlerinin Amersfoort’ta bulunan toplama kampındaki Yahudiler ile siyasi tutsakların kontrolünü sağlamak olduğu söylenmişti. Canları tehlike altında olmayacak ve aileleri fazladan gıda ve yakıt istihkakı elde etme ayrıcalığından yararlanacaktı. O dönem yeteri kadar gönüllü bulunamadığından eksik kadrolar hapishanelerden ve ıslah evlerinden tamamlandı. Pek çoğu okuma bilmeyen bu “gönüllüler” Almanca sözleşmeler imzalamak mecburiyetinde bırakılmıştı.

Başlarındaki subay ve kıdemli astsubaylar Almandı, tabur komutanları olan SS Binbaşısı Paul Helle ise Tirollü bir Avusturyalıydı. Helle, utanma duygusu olmayan yolsuz bir oportünistti. Hollandalı bir harp tarihçi olan Albay Theodor Boeree’ye göre, “Almanya’da karısı ve çocukları olmasına rağmen yanında gereğinden fazla samimi bir kadın arkadaş vardı. Bu kadınının teni en az Java’daki beşiği kadar esmerdi ve Helle kuzeyli ırkların açık renk saçları ve mavi gözleri ile diğerlerinden üstün olduğundan dem vurduğu o meşhur konuşmalarını yaparken bütün tabur pis pis sırtırdı.”¹³ Üstlerine yalalaklık yapıp kendinden düşük rütbelilere kibirli davrandığından astları Helle’yi pek sevmezdi. Helle de adamları da, İngiliz paraşütçülerle savaşmak şöyle dursun, mahkûmlara zorbalık etmenin ötesinde hiçbir görev almayı beklemiyordu.

Neder Rijn’in kuzeyinde ise çok daha farklı bir birlik olan 2. SS Panzer Kolordusu bulunuyordu. SS Korgenerali Wilhelm Bittrich komutasındaki bu birlik, 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen* ve 10. SS Panzer Tümeni *Frundsberg*’den müteşekkildi. Durmaksızın maruz kaldıkları hava taarruzları ve yorgunluğa ilaveten Normandiya’dan geri çekilirken tanklarının neredeyse tamamını kaybetmiş olmaları, Bittrich’in kendi ifadesiyle “muharebe üstünlüğü hissiyatının” azalmasına sebebiyet vermişti.¹⁴ Üstüne üstlük, personel mevcutları sefer kadrolarının yüzde yirmisinin de altına inmişti.

13 GA- CB 2171/29b.

14 2. SS Panzer Kolordusu, FMS P- 155.

10. SS Panzer Tümeni *Fruntsberg* 3 Eylül günü Maastricht'e intikal emri aldı. Tümen, geri çekilmekte olan Luftwaffe birliklerinden motorlu araç ve ikmal maddeleri tedarik edecek ve burada muharebe için terip lenip yeniden teşkilatlanacaktı. 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen* ve kolordu karargâhı ise otuz beş kilometre batıda, Belçika'da bulunan Hasselt'e yönlendirildi. Bittrich, hemen ertesi gün her iki tümenini de Neder Rijn kuzeyindeki Apeldoorn ve Arnhem bölgelerine çekip burada bakım ve onarım faaliyetlerine devam ederek muharebeye hazır olma emri aldı. Bazı kolordu bağlı birlikleri ile karargâhını yanına aldı ve hendeklerle korunan şık kalesiyle Arnhem'in otuz kilometre doğusunda bulunan Dotinchem'e gitti.

Bittrich, kara kuvvetlerindeki mevkidaşları tarafından sayılan ve sevilen belki de tek SS generaliydi. Uzun boylu ve daima dimdik duran bu adam zeki, kültürlü, düşünceli ve nüktedan bir subaydı. Leipzig Konservatuvarı'nda eğitim görmüştü ve esasen bir müzisyen yahut orkestra şefi olmak istemişti. Resmîyette bir Nazi olsa da partinin ileri gelenleri ile Hitler'in yakın çevresindekilere karşı küçümseme dışında bir şey hissetmiyordu. 16 Temmuz günü Normandiya'da Mareşal Erwin Rommel ile yaptığı bir görüşmede Führer karargâhını ve bu karargâhın batı bölgesinde bir felaketin yaklaşmakta olduğunu kabullenmeyişi öylesine eleştirmişti ki, âdeta Rommel'in Müttefiklerle gizli istişareler yapma planına katıldığını ima eder gibiydi. Emrindeki subaylardan biri, 20 Temmuz'da Hitler'e yapılan başarısız suikast girişiminde dahil olduğu gerekçesiyle Orgeneral Erich Hoepner'in asılmasına Bittrich'in şiddetle itiraz ettiğini Berlin'e rapor etti. Bunun üzerine Bittrich'in görevini bırakması emredildi ama Normandiya'daki durumun felakete dönüşmek üzere olmasından dolayı böyle bir generalden yoksun kalma riski göze alınamayıp vazgeçildi. Hollanda'ya ricat esnasında Bittrich'i disipline etmeye yönelik müteakip girişimler de Mareşal Model tarafından engellendi.

Bittrich'in önceliği emrindeki iki tümene eski muharebe gücünü kazandırmaktı. 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen* tarafından getirilen sekiz adet antika Renault tankı haricinde 10. SS Panzer Tümeni *Fruntsberg*'de faal durumda yalnızca üç adet Mark 5 Panzer tankı mevcuttu.¹⁵ Bunların dışında iki tank da bakım kademesindeydi. Ayrıca, iki tümenin elinde toplam sayıları ancak yirmiyi bulan zırhlı muharebe

15 BArch- MA RS3-9, s. 3-4.

aracı, kundağı motorlu top ve ağır havan bulunuyordu. Böylesine çaresiz bir ortamda dahi Bittrich elindeki kuvvetleri azaltmak mecburiyetinde kaldı. Hohenstaufen Tümeni'nden emrindeki Segler ve Henke Muharebe Gruplarını, İngilizlerin Hollanda sınırının hemen yakınında Maas-Scheldt Kanalı kıyıları boyunca tesis ettiği yeni köprübaşını tutmak üzere Albay Hanke komutasında teşkil edilen karma bir birliği desteklemek üzere göndermesi istenmişti.¹⁶ Bununla birlikte Hohenstaufen Tümeni, caydırıcı birer unsur olarak keşif taburu ile üç adet mekanize piyade taburunu halen bünyesinde bulunduruyordu.

Market Garden planlanırken 2. SS Panzer Kolordusu'nun kuvveti hakkında epey tartışma yaşanmıştı. Bu kolordunun Arnhem civarında bulunduğu bilgisi, Hollanda yeraltı örgütlenmesi tarafından Müttefiklerin istihbarat birimlerine sunulan raporlar ve *Comet* Harekâtı planlanırken yapılan *Ultra* gizlilik dereceli kestirmelerle elde edilmişti.¹⁷ Fakat kısmen bu düşman birliğinin Fransa'dan çekilme esnasında neredeyse tamamen imha olduğu düşüncesi, kısmen de birliklerin moralinin zayıflamasını engellemeye yönelik hatalı teşebbüs nedeniyle, verilen brifingler esnasında 2. SS Panzer Kolordusu'ndan nadiren söz ediliyordu.

Bedell Smith talep edilen ilave ikmal desteğini sağlayacağını sözünü vermek üzere 12 Eylül günü Montgomery ile görüşmeye gittiğinde, SHAEF'te bulunan istihbarat başkanı Tümgeneral Kenneth Strong'u da beraberinde götürmüştü. Savaştan sonra şöyle yazacaktı: "Harekât, 21. Ordu Grubu'nda kararlaştırılmıştı. Aklımızda daima bu harekâta dair şüpheler vardı. 1. Hava İndirme Tümeni'nin atılacağı bölge ve civarında üç panzer tümenine ait unsurlar olabileceğine dair kuvvetli bir görüş mevcuttu."¹⁸ Bedell Smith ayrıca Arnhem'e gönderilecek olan İngiliz birliğinin "yeteri kadar kuvvetli olmadığına" inanıyordu.

Öte yandan Montgomery'nin karargâhının 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'na sunduğu rapora göre, "düşmanı takviye etmek üzere Hollanda'ya intikal etmekte olduğu bilinen tek unsur, an itibarıyla Hollanda adaları yoluyla Belçika'yı terke etmekte olan 15. Ordu'nun

16 FMS P- 188.

17 Bkz. 5 & 6.9.44, TNA DEFE 3/221.

18 Pogue'un Bedell Smith röportajı, 13.5.47, OCMH 2. Dünya Savaşı Röportajları, USAMHI.

düzensiz ve moralsiz döküntüleriydi.”¹⁹ Hatta Montgomery “benim kendi istihbaratçılarım var”²⁰ diye çıkışarak Strong’la görüşmeyi dahi reddetmiş, Bedell Smith’in bütün itirazlarını da “ciddiyetten uzak bir tavırla geçiştirmişti.”²¹

İstihbarat başkanlarının aralarındaki rekabet ve karşılıklı hoşnutsuzluk kimi zaman komutanlarınkini dahi geride bırakıyordu. Montgomery’nin zeki fakat bir o kadar da delibozuk istihbarat başkanı Tuğgeneral Bill Williams, Eisenhower’ın karargâhındaki mevkidaşı Tümgeneral Strong’u yerden yere vuruyordu. Williams, Amerikalı tarihçi Forrest Pogue’la savaş sonrası yaptığı bir görüşmede Strong’dan, “Her şeyden endişe duyardı, âdeta başsız bir korku ve yüzsüz bir evhamdı,” diye söz ediyor, hatta onun “cephe hattına yaklaşamayacak kadar ödlele olduğunu” düşünüyordu.²²

Kişilik çatışmalarını bir tarafa bırakacak olursak, bu adamların her biri farklı açılardan hatalıydı. Hohenstaufen ve Frundsberg Tümenleri hakikaten de bölgedeydi ve Montgomery ile Williams’ın düşündüğü gibi tamamıyla bitik durumda da değillerdi. Fakat yalnızca üç adet faal Panther tankı ve altı binden daha az piyadeye sahip bu birliklere “SS Panzer Tümeni” demek bile yanlış olurdu. Komutanlarından birinin dediği gibi, bunlar “güç bela alay mevcuduna erişebiliyordu.”²³

Müttefikler, Alman ordusunun sürat ve azimle tepki verebilmek konusundaki olağanüstü kabiliyetini algılayamıyordu. Bu iki Panzer tümeni böylesine yıpranmış bir vaziyette dahi etraflarındaki görece tecrübesiz birlikleri bünyelerine katarak çekirdek bir kuvvet oluşturabilirlerdi.

Browning’in istihbarat subayı Binbaşı Brian Urquhart da komutanının içinde bulunduğu rehavetten gitgide daha fazla rahatsızlık duyuyordu. Arnhem bölgesinde Alman tanklarının bulunduğundan o kadar emindi ki bir fotokeşif talebinde bile bulunmuştu.²⁴ Keşif sonucunda elde edilen havâ fotoğrafları, Hermann Göring Tümeni’nin eğitim

19 NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

20 FCPP, Kutu 24.

21 Charles B. MacDonald, *The Siegfried Line Campaign*, OCMH, Washington, DC, 1963, s. 122; ayrıca bkz. Kenneth Strong, *Intelligence at the Top*, Londra, 1968, s. 49.

22 Tuğgeneral E. T. Williams, FCPP, Kutu 24.

23 Harmel, GA-CB 2171/24.

24 Bu fotokeşif görevi için bkz. Sebastian Ritchie, *Arnhem: The Air Reconnaissance Story*, AHB, 2015.

ve takviye taburlarına ait olup şoför eğitiminde kullanılan Mark 3 ve Mark 4 tanklarının bölgedeki mevcudiyetini ortaya koyuyordu. Bu tanklar Urquhart'ın sandığı gibi 2. SS Panzer Kolordusu'na ait değildi. Müttefiklerin Market Garden'da karşılaşacağı tankların büyük çoğunluğu harekâtın başında bölgede bulunmuyordu; *Blitztransport* trenleri kullanılarak harekâtın ilerleyen safhalarında akıl almaz bir süratle Almanya'dan sevk edileceklerdi.

2. SS Panzer Kolordusu'nun ne gibi kuvvetli ve zayıf tarafları olursa olsun, 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni'nin hayatta kalabilmesi büyük ölçüde Horrocks'un 30. Kolordusu'nun Arnhem'e uzanan yüz üç kilometrelik yolu tek bir mihver üzerinde ne kadar hızlı kat edebileceğine bağlıydı. Bu mesafenin ilk baştakine göre biraz daha kısalmasının nedeni Muhafız Zırhlı Tümeni'nin Maas-Scheldt Kanalı üzerinde, Neerpelt mevkiinde bir köprübaşı tesis etmeyi başarmış olmasıydı.

2. Muhafız Süvari Alayı'ndan Teğmen Creswell'in takımı, tümenin raporuna göre "etrafından dolaşacak bir yol bulma konusundaki olağanüstü maharetleri sayesinde"²⁵ kanal önlerinde düşmanın arkasına sarkmayı başarmıştı. Zırhlı araçları ile keşif arabalarını Alman saflarının epey gerisinde bulunan bir ormanlık alana gizlediler. Creswell ve takım çavuşu Cutler, keşif görevi için çaldıkları bisikletlerle ilerleyip nihayet bir fabrikaya vardılar ve bu fabrikanın çatısına çıktıklarında Alman mevzilerini arkadan gözetleme şansını elde ettiler. Hazırladıkları rapora göre De Groote engel hattındaki köprü sağlamdı; fakat ne kadar kuvvetli savunulursa savunulsun, harita üzerinde mevzilerinin yerleri tespit edilebiliyordu.

İrlandalı Muhafızlar'ın 3. Taburu'nun 10 Eylül tarihli harp ceridesinde şunlar yazıyordu: "Gün batımında köprü bölgesine ulaştık. Tabur komutanı (Yarbay J.O.E. Vandeleur) acele bir keşiften sonra hücum etme kararı aldı. Bu görev için 2. Bölük ile bir tank takımı seçildi. Tanklar doğrudan köprüye ateş açmak suretiyle çok sayıda 88 mm'lik uçaksavarı imha etmeyi başardı. Ardından Teğmen Stanley-Clarke'ın takımı önünde bir tank kısmı ile köprüye hücum ederek karşı yakaya geçmeyi başardı. 2. Bölük'ün geri kalan kısmı ile 3. Bölük süratle köprüyü geçerek bunlara katıldı ve ibre bizden yana döndü. Tabur

25 TNAWO 171/837.

istihkâm subayı da köprüyü imha etmek üzere yerleştirilmiş olan tahrip kalıplarını patlamadan önce etkisiz hale getirebildi.”²⁶ Bu beklenmedik başarı yalnızca bir ölü ve beş yaralıya mal olmuştu.

Elde ettikleri kazanımla büyük bir gurur duyan İrlandalı Muhafızlar, tabur komutanları Yarbey J.O.E. Vandeleur’a atfen bu köprüye “Joe Köprüsü” adını verdiler. Komşu birlikleri olan zırhlı taburun harp ceridesi övünçle şunları kayda geçiriyordu: “Muvaffakiyetimiz sayesinde 2.Ordu’ya günlerle ölçülebilecek kadar çok vakit kazandırdık.”²⁷ Ertesi sabah saat 09.00’da, Almanlar kundağı motorlu tanksavar topları ve piyadelerle karşı taarruza geçti. Tanksavar toplarından birisi tabur karargâhının birkaç yüz metre yakınına kadar girebildiyse de Almanlar ağır zayıat vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. İrlandalı Muhafızlar’ın piyade taburu ise, PIAT tanksavar silahıyla Alman tanksavar toplarından birini imha etmeye çalışırken hayatını kaybeden bir yüzbaşının da aralarında bulunduğu, toplam on dört zayıat verdi.

Tümen komutanı Tümgeneral Allan Adair, Muhafız Süvari Alayı’na kuzey istikametinde Eindhoven’a uzanan yolun keşfinin yapılmasını emretti. Valkenswaard yakınlarındaki Dommel Nehri üzerinde bulunan köprünün, tankların geçişine imkân sağlayabilecek durumda olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Yeni teşkil edilmiş olan Walther Muharebe Grubu’nun sektörü hızla takviye etmekte olduğu bir ortamda bu zorlu görevdi. Almanca bilen Teğmen Rupert Buchanan-Jardine yanına sadece iki adet keşif aracı aldı.²⁸ Sabahleyin, sis henüz güneşe yüzünü gösterme fırsatı vermeden yola çıkıp Alman hatlarının arasından neredeyse hiçbir engelle karşılaşmadan geçip gittiler. Almanların yaklaşık on kilometre ötesindeki Valkenswaard yakınlarına vardılar. Buchanan-Jardine önce kasabalılara köprüyle ilgili sorular sorup, ardından da kendisi iyice kontrol ettikten sonra aracına döndü. Araç kapaklarını kapatıp dönerken, tekrar Alman hatlarının arasından geçtikleri esnada makineli tüfekler ve piyade tüfekleri keşif araçlarına kuşun yağdırdı. Almanların tanksavar silahlarını tevcih edecek kadar vakitleri olmamasından ötürü keşif kolundakilerin hayli şanslı oldukları söylenebilmirdi. Bu küçük seyahatleri Alman hatlarının epey ötesinde dahi

26 İrlandalı Muhafızlar 3. Tabur, TNA WO 171/1257.

27 Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

28 HCR, TNA WO 171/837 ve CRCP 114/46.

ciddi bir arbedeye neden oldu. Eindhoven'daki inzibatlar megafonlar kullanarak tüm sivillerin derhal sokakları boşaltmasını emretti.

Almanlar, 3 Eylül günü sabahın ilk ışıklarıyla Neelpert köprübaşına zayıf bir karşı taarruz başlattı. Şafak vaktinin dinçliğiyle hazır bulunan Muhafızlar gafil avlanmadı. Düşmanın muhtemel taarruz mevzilerini hedef mesafe kartlarına²⁹ önceden işlemiş olan topçular süratle reaksiyon gösterdi ve Alman taarruzu neredeyse başlamadan sona erdi. Eindhovenlı bir kadın o sabah yaşananları günlüğüne şöyle not düşüyordu: “Topçu atışlarını duyduk. Gelen son bilgilere göre Müttefikler artık yalnızca birkaç kilometre uzaktaydı...Muhtemelen Valkenswaard'daydılar. Acaba Hollanda'nın özgürlüğe kavuşan ilk kenti Eindhoven mı olacaktı? Yurdumuzun daha fazla acı çekmemesi için tanrıya yalvarıyoruz.”³⁰ Aynı gün, Hermann Göring Tümeni'nden Yarbay Fullriede, 30. Kolordu'nun bir haftadan kısa bir süre sonra geçeceği yol yakınlarına gelmişti. Nijmegen ve Grave'deki ana köprülerin “tamamen yetersiz kuvvetlerle müdafaa edildiğini” düşünüyordu.³¹ Ayrıca, ona göre köprüler tahrip için de uygun şekilde hazırlanmamıştı. Günlüğüne “bu resmen bir suç” diye not düşüyordu.

Muhafız Zırhlı Tümeni, “birkaç günlük soluklanma” fırsatı bulmuş, taburlar takviye tanklarla kadrolarını tamamlıyor ve Garden Harekâtı'na hazırlanıyordu. İrlandalı Muhafızlar, 30. Kolordu'dan gelen emri “toparlan, ikmal yap, enerji depola ve birkaç gün boyunca yerinden oynama” şeklinde yorumlamıştı.³² Subaylar için “enerji depola” kısmı Brüksel'e kaçıp yeni tanışılan kız arkadaşları ziyaret etmek ve askerlerden hesap alınmayan “*Le Filet de Sole*” restoranda keyif yapmak anlamına geliyordu. Neferler ise bu kadar şanslı değildi; başlarındaki astsubaylar onları araç bakımıyla meşgul tutuyordu.

1.Müttefik Hava İndirme Ordusu ve harekâtı planlayan Belçika'daki İngiliz komutanlar arasında yapılan görüşmeler pek de verimli geçmemişti. Brereton ve kurmayları, “30. Kolordu'nun yaklaşık yüz

29 Hedef mesafe kartı, savunma mevziinde beklenirken hazırlanması gereken, ilgili mevziin sorumluluk sahasındaki hedef ve arazi arızalarının mesafe ve istikamet açılarını içeren kroki. Bilhassa gece veyahut zayıf görüş şartlarında vakit kaybetmeksizin ateş edebilmeyi sağlar. (ç.n.)

30 Age.

31 Fullriede Günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

32 TNA WO 171/837.

on kilometrelik ileri harekâtının yalnızca dokuz metre genişliğinde bir yol üzerinde gerçekleşeceğini”³³ ancak planlama başladıktan birkaç gün sonra fark edebildiler. Hava indirme kolordusunun ihtiyatı olan 52. İngiliz Hava İndirme Tümeni’nin ne zaman bölgeye indirileceği konusunu kimse çalışmamıştı. Luftwaffe’nin Deelen’deki hava meydanının ele geçirilmesiyle birlikte ihtiyattaki tümenin de oraya atılacağına dair genel bir kabulle hareket ediliyordu.

1. Hava İndirme Tümeni, başta Alman ordugâhları ile uçaksavar mevzilerinin ateş altına alınması olmak üzere, hava desteğini kararlaştırmak üzere 12 Eylül günü bir toplantı yapmıştı. Bundan üç gün sonra 8. ve 9. Amerikan Taktik Hava Kuvvetleri, Bombardıman Komutanlığı, RAF’ye ait eskort savaş uçaklarını tahsis edecek olan Büyük Britanya Hava Savunma Komutanlığı, Kıyı Komutanlığı ve Müttefiklerin deniz kuvvetleri unsurlarından temsilcilerin katılımıyla daha büyük bir toplantı icra edildi.³⁴ 2. Ordu, 30. Kolordu ve hatta RAF’nin Kıta Avrupası’ndaki 2. Taktik Hava Kuvveti’nden toplantıya katılan olmadı. Yalnızca 101. Amerikan Hava İndirme Tümeni’nin 30. Kolordu ile koordinasyon yapma girişimleri oldu. Tümen Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Anthony McAuliffe, Yarbay C. D. Renfro’yu³⁵ Horrocks’un karargâh subaylarıyla görüşmesi için plan subayı sıfatıyla yanına alarak, 12 Eylül günü Brüksel’e uçtu. İlk olarak Dempsey’in karargâhına, ardından da Renfro’nun toplantıya katılımının kibarca reddedilecek olduğu Hechtel güneyindeki Horrocks’a gittiler.

12 Eylül Salı günü Tümgeneral Urquhart da paraşüt tugayını ve bazı ast birlik komutanlarını bilgilendirmek üzere toplantıya çağırdı. Kısaca “Roy” adıyla bilinen Robert Urquhart, fırça gibi siyah bıyıklı, iri cüsseli ve ağır bir adamdı. Gözü pek bir piyade tugay komutanı olarak İtalya’da savaşmış olan bu adam, 1. Hava İndirme Tümeni’ne komuta edeceğini duyduğunda çok şaşırmıştı ve daha sonradan “paraşütlerin nasıl çalıştığıyla ilgili en ufak bir fikrim dahi yoktu” itirafında bulunacaktı.³⁶ Hayatında hiç paraşütle atlamamıştı ve hava indirme

33 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 6.

34 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

35 CRCP 96/1.

36 Tümgeneral R. E. Urquhart (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008, s. 10.

harekâtına dair hiçbir şey bilmiyordu, üstelik kendisini uçak tutuyordu. Yine de böyle bir terfii reddetmesine imkân yoktu.

Urquhart 1944 yılının ocak ayı başlarında katılışını bildirmek üzere henüz emrine girmiş olduğu Browning'in yanına tekmil vermeye gittiğinde, üzerinde hâlâ eski birliği olan İskoç Hafif Piyade Alayı'nın dar pantolonlu, ekoseli üniforması vardı. Browning hızla kendisini süzdükten sonra, "Gidip üzerine doğru düzgün bir şeyler giysen çok iyi olur," demişti. Urquhart, tecrübesizliğinden ötürü bir süre paraşütle atlama alıştırmaları yapmak istediğini söylediğinde ise Browning karşısındaki adamın cüssesine bakıp: "Yerinde olsam paraşütle atlamayı öğrenmeye çalışmazdım. Senin görevin tümenini Avrupa'nın ele geçirilmesi için hazırlamak. Paraşütle atlayabilmek için gereğinden fazla iri olmanın yanında yaşın da pek müsait değil," diyerek karşı çıkmıştı.³⁷ Urquhart kırk iki yaşındaydı. Browning, kendisinin de o güne kadar yalnızca iki kez paraşütle atlayıp bu denemelerin her ikisinde de sakatlandığını, bu yüzden de paraşütçülük yerine planör pilotluğuna yöneldiğini ekledi.

Urquhart, hava indirme camiasına sonradan katılan biri olarak her zaman bir yabancı gibi görüleceğinin, bu nedenle de gerek subaylar gerekse diğer askerler tarafından yoklanacağını tamamen farkındaydı. Etrafındakiler onu sevmiyor değildi; hatta pek çoğu cesareti, adaleti ve espri anlayışından ötürü onu takdir etmeye dahi başlamıştı. Fakat alışlagelmiş askerî kariyerinden ötürü sahip olduğu, "hava indirme tümenlerinin de iyi eğitilmiş piyadeler ile bunların beraberindeki ateş destek ve istihkâm unsurlarından müteşekkil birlikler olarak yere indiklerinde klasik yaya piyadeler gibi savaşmaya devam edeceği" varsayımı onun belki de en büyük dezavantajıydı.³⁸ Gerçek durum kesinlikle böyle değildi. Bir hava indirme tümeni, klasik yaya piyadelerden farklı olarak yeterli miktarda topçu, ateş desteği ve ulaştırma vasıtalarına sahip olmaması nedeniyle, yere ayak basar basmaz baskın prensibinden faydalanmak mecburiyetindeydi.

Urquhart'ın emrinde üç tugay komutanı vardı. Bunların en yaşlı olanı, bünyesinde üç adet planör piyade taburu olan 1. Hava İndirme Tugayı'nın komutanı Pip Hicks'ti. İçine kapanık ve sıkıcı bir adam olan Hicks, Sicilya seferi esnasında içinde bulunduğu planörün denize

37 Age s. 15.

38 Age.

zorunlu iniş yapması sonucu boğulmaktan kıl payı kurtulmuştu. 1. Paraşüt Tugayı'nın uzun boylu ve zarif komutanı Gerald Lathbury ise daha farklı bir subaydı. Urquhart'a göre bu adam çok cansız bir tonda konuşuyordu ama kafası zehir gibiydi. Subay ve erlerinin pek çoğu Tunus ve Sicilya'daki muharebelerde zorlu birer sınav vermiş olan Paraşüt Alayı'nın 1., 2. ve 3. Taburları da Lathbury'nin emrindeydi. Urquhart'ın tugay komutanlarının en genç ve parlak zekâlısı ise, 8. İrlandalı Kraliyet Hafif Süvari Alayı'ndan, ufak tefek ama özgüveni hayli yüksek bir adam olan Shan Hackett'ti. 4. Paraşüt Tugayı'na komuta eden Hackett, neyse ki aptallarla uğraşmak zorunda kalmıyordu. Bununla birlikte, emrindeki üç taburun personeli tecrübe ve profesyonellik açısından Lathbury'nin adamlarıyla boy ölçüşemezdi.

Urquhart, Neder Rijn güneyindeki doldurma araziye atılacak olan birinci parti birliklere katılmak istemiş; fakat RAF Arnhem yakınlarındaki Alman uçaksavar mevzilerinden ötürü bu talebi kesin bir dille geri çevirmişti. 1. Hava İndirme Tümeni'ni taşıyacak uçaklar İngiltere'den gelen partinin kuzey ve sol kanadını teşkil edecek, dolayısıyla da paraşütçüleri attıktan veya planörleri bıraktıktan sonra, 82. Hava İndirme Tümeni'ni Nijmegen'e atacak olan uçaklarla birbirlerine girmemek için rotalarını sola çevirip ayrılacaktı. Eğer nehrin güneyinde Arnhem'e kadar ilerlerseler, düşman uçaksavar mevzilerinin üzerinden dönmeye başlayarak tam Deelen'deki Luftwaffe hava meydanı üzerinde rotalarına girmiş olurlardı. 9. Birlik Nakil Komutanlığı'nın koyduğu tahditlerinin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, Urquhart'ın Anhem-Deelen bölgesinin uzağında atma ve iniş bölgeleri belirlemekten başka pek bir seçeneği yoktu. Öte yandan Sosabowski'nin başında olduğu Polonya Paraşüt Tugayı Arnhem köprüsünün güneyine atılacaktı; fakat bu ancak Urquhart'ın inişinden sonraki üçüncü güne gerçekleşebilecekti. 9. Birlik Nakil Komutanlığı'nın varsayımına göre de bu esnada köprü'nün kendisi ve tüm uçaksavar mevzileri zaten ele geçirilmiş olacaktı.

Hava indirme harekâtı konusunda yeteri kadar tecrübesi olan herkes, Arnhem'e olan mesafeleri batı yönünde on üç kilometreyi bulan İngiliz atma ve iniş bölgelerinden çıkarak baskın etkisi sağlamanın pek de mümkün olamayacağını görebilirdi. *D-Day*'de 6. Hava İndirme Tümeni'ne komuta etmiş olan Tümgeneral Richard Gale, baskın etkisinden faydalanacak birlik sayısının yetersiz olması durumunda bunun bir

felaketle sonuçlanabileceği ve böyle bir planı kabul etmektense istifa etmeyi tercih edeceği hususlarında Browning'i ikaz etmişti.³⁹ Browning ise Gale'e katılmadığını belirtmiş, birliklerin moralini bozabileceği gerekçesiyle de bu düşüncüyü hiçbir yerde dile getirmemesi yönünde onu tembihlemişti. Hareket tarzındaki bu temel mahzurun fazlasıyla farkında olan Urquhart ise keşif bölüğünü üzerinde makineli tüfek monteli ciplere bindirmek suretiyle öncü görevinde kullanmayı planlıyordu. Keşif Bölüğü'nün "hayat dolu, kırmızı suratlı ve gümüş rengi saçlı"⁴⁰ komutanı Binbaşı Freddie Gough'ın toplantıya geç kalması ve bu nedenle sert bir şekilde paylanması pek de hayra alamet değil gibiydi.

Hareket tarzındaki diğer temel mahzurla ilgili ise Urquhart'ın yapabileceği pek bir şey yoktu. Lathbury'nin 1. Paraşüt Tugayı'nın köprüye doğru ilerleyişi esnasında, Hicks'in 1. Hava İndirme Tugayı geride kalıp ertesi gün atılacak olan Hackett'in 4. Tugayı'nın atma ve iniş bölgelerini emniyet altında tutacaktı. Bu da asıl hedefini ele geçirebilmesi için Urquhart'ın elinde yalnızca bir tugayı olacağı anlamına geliyordu. Tümeni, henüz harekâtın başında aralarında uzun bir mesafe olan iki ayrı parçaya bölünebilirdi. Muhabere subaylarından birinin endişeyle belirttiğine göre, böyle bir bölünme durumunda arada kalacak olan Arnhem meskûn mahali ve ormanlık alanlardan ötürü standart 22 model telsizlerle irtibat kurulamama ihtimali işleri daha da kötüleştiriyordu.⁴¹

39 Richard Mead, *General 'Boy': The Life of Lieutenant General Sir Frederick Browning, Barnsley*, 2010, s. 120.

40 Urquhart, *Arnhem*, s. 10.

41 1. Hava İndirme Tümeni'nin muhabere problemleri ile ilgili olarak bkz. Lewis Golden, *Echoes from Arnhem*, Londra, 1984, s. 139–69.

Son Dokunuşlar

Hollanda’da işgalciler ile işgale edilenler arasındaki gerilim ansızın artmaya başladı. 10 Eylül Pazar günü Nijmegen’de, yaşı on yedi ila elli beş arasında olan tüm erkeklerin zorunlu olarak tahkimat çalışmalarına katılmak üzere yetkili mercilere başvurması emredildi. Bu emre uymayanların evlerinin yakılarak yok edileceği, mallarına el konulup eş ve çocuklarının da tutuklanacağı uyarısı yapıldı. Şehir halkının kendisinden nefret ettiği bir *NSB* üyesi olup Almanlar tarafından atanan belediye reisi, öğretmenleri bir toplantıya çağırarak okullarındaki öğrencileri kontrol altında tutmalarını emretti. Bir kadın, günlüğüne o günün ertesine ilişkin şunları not düşüyordu: “Emre uymayan öğretmenlerin evleri, bu itaatsizliğe bir misilleme olarak Almanlar tarafından talan ediliyor ve orada geçmekte olanlar da bu talana katılmaya zorlanıyordu.”¹ Almanlara göre ise el konulan ev eşyaları Reich’taki evleri bombalanmış olan ailelere veriliyordu.² Öğretmenler de diğer dalgıçlar gibi saklanmak zorunda kalmıştı.³

Nijmegen’in eli ayağı tutan gençleri 13 Eylül itibarıyla küreklerini alıp tahkimat inşasına katılmayı halen reddetmekteydi. Ertesi gün *Radio Oranje* Maastricht’in kurtuluşunu müjdelerken, tam teçhizatlı SS mensupları sokaklarda boy göstermeye başladı. Tutuklanma endişesinden ötürü pek az sivil erkek ne olup bittiğini anlamak için sokağa çıkabildi. Almanlar yeni bir ihtarname yayımlayarak her türlü sabotaj girişiminin idam ve evlerin yakılmasıyla cezalandırılacağını duyurdu.⁴

1 11.9.44, Johanna Marie Fokkinga günlüğü, RAN 579/662.

2 Bkz. P. C. Boeren, Nijmegen şehir arşivcisi, CRCP 124/1.

3 Bkz. Albertus Uijen günlüğü, RAN 579/ 23- 33.

4 Albertus Uijen günlüğü, RAN 579/ 23- 33.

Student'in komutasındaki 1. Paraşüt Ordusu'nun raporuna göre "dokuz terörist vurularak etkisiz hale getirilmiş" bunların haricinde beş kişi de casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştı.⁵

SS Korgenerali Rauter, 15 Eylül günü Osterbeek'te bulunan Model komutasındaki B Ordu Grubu karargâhına bir mesaj göndererek eli kulağında olan bir ayaklanma teşebbüsünden duyduğu çekinceyi bildiriyor, bu nedenle de "üniformalı birer terörist"⁶ olabilecekleri ihtimaline karşı tüm Hollandalı polislerin silahsızlandırılmasını öneriyordu. O gün, Arnhem'in hemen bitişiğinde bulunan Molenbeke'de bir grup erkek çocuğu bir mühimmat yığınına⁷ ateş vermeye çalıştı. Buna karşılık olarak, biri bu girişime liderlik etmek suçlamasıyla olmak üzere, toplam üç kişi idam edildi. O günlerde yaşça daha büyük pek çocuk telefon hatlarını kesiyor ve Wehrmacht araçlarının lastiklerini patlatıyordu. Bunlardan birisi daha sonradan, "Bunda ne gibi bir tehlike olabileceğini bilmiyorduk," diyecekti.⁸ Arnhem batısındaki Wolfheze kliniğinde nöroloji uzmanı olarak çalışan Dr. Van der Beek⁹ ise, iki gün önce kaçırılmış olan bir NSB mensubunun serbest bırakılmaması durumunda üç kişinin daha idam edileceğine ilişkin bir duyuru yapıldığını söylüyordu. Ardından isimsiz bir telefonla hayatta olduğu bildirilen bu adam sağ salım vaziyette bulundu.

Hem bir görme engelli bakımevine hem de bir akıl hastanesine ev sahipliği yapan küçük Wolfheze köyü minik bir tren istasyonu civarındaki ormanlık alanda yer alıyor, bu da Almanların birlik ve mühimmatını gizlemeleri için burayı ideal bir yer kılıyordu. Fabrikadan yeni çıkmış kırk adet 105 mm' lik obüs 11 Eylül günü Almanlara teslim edilmiş; genç ve yaşlılardan kurulu altı yüz kişilik bir topçu birliği de demiryoluyla getirilip ağaçların arasına konuşlandırılmıştı. Bu birliğin komutanı Yüzbaşı Bredemann'ın disiplini tesis etmekte zorlandığı konuşuluyordu; zira bölgedeki bazı evlerde *Blitzmädel* adıyla bilinen kadın Luftwaffe muhaberecileri kalıyordu. Bredemann'ın şu sözleri de bunu doğrular nitelikteydi: "Akıl hastanesi uzun zamandır birtakım

5 07.45h, 16.9.44, BArch-MA RH 19 IX/22, 187.

6 21.50h, 15.9.44, H.Gr.B., Feindlagebeurteilungen, BArch-MA RH 19 IX/19, 3.

7 Arnhem yakınlarında mühimmat yığını hakkında bkz. isimsiz günlük, NIOD 244/1040.

8 CRCP 121/26.

9 NIOD 244/5.

Alman şıfıntılarının âdeta işgali altındaydı. Bunlar Deelen hava meydanında *Blitzmädel* olarak yarı zamanlı çalışıyordu. Bu isim aynı zamanda fahişeler için kullanılan yeni bir sözcüktü; zira kimi zaman samimi bir ekip çalışması için sıraya dahi giren askerlere oldukça kısa bir sürede zevk verebiliyorlardı.”¹⁰

Obüslerin mühimmatı 15 Eylül günü bölgeye ulaştırıldı ve ormanlık alan içerisinde bir cephane yığını oluştu. El koyulmuş atların çektiği çok sayıda top, IJssel Nehri hattının savunma planı kapsamında Arnhem’in kuzeydoğusundaki Doesborg’a götürüldü. Wolfheze bundan tam iki gün sonra, tamamen bir rastlantı sonucunda, 1. Hava İndirme Tümeni’nin atma ve toparlanma bölgelerinin hemen bitişiğinde olmasından ötürü Urquhart’ın talebi üzerine bombalandı.¹¹ Amerikan Hava Kuvvetleri’nin görme engelliler bakım merkezi ve çevresinde, buranın sakinlerinden ziyade Alman askerlerinin bulunduğu dair bir garanti istemiş olduğuna şüphe yoktu. Urquhart’ın kurmay başkanı Yarbay Mackenzie, pek de emin olmamasına rağmen, bu garantiyi vermişti. Bu hava saldırısının çok trajik sonuçları oldu; fakat bunun asıl sebebi ağaçların arasındaki cephane yığının isabet almasıydı.

Piet Kruijff önderliğindeki *Landelijke Knokploegen* direniş şebekesi (LKP veya KP), Arnhem çevresinde son derece düzenli bir örgütlenmeye sahipti.¹² AKU suni ipek imalathanesinde bir mühendis olarak çalışan Kruijff, gizliliğe önem veren disiplinli bir çalışma şekli benimsemişti. Şebekeyi, her birinin üyeleri kendi liderleri tarafından gizlice seçilen alt gruplara ayırmıştı. Silah ve patlayıcıları, ağustos ayında Arnhem kuzeyindeki Veluwe tepelerine SOE tarafından paraşütle atılmıştı. Kruijff’in yardımcıları arasında iş arkadaşı Albert Horstman, üstün cesareten ötürü verilen en yüksek dereceli Hollanda nişanı Willemsorde ile taltif edilmiş bir deniz subayı olan Binbaşı Douw van der Krap, patlayıcı sorumlusu Harry Montfroy ve haberleşme mesulü Johannes Penseel bulunuyordu. Bu şebeke, Elst’te bir treni havaya uçurmak gibi çeşitli sabotaj faaliyetlerinde bulunmuştu.

10 GA-CB 2171/1. [Yazar bu cümlede *blitz* üzerinden bir kelime oyunu yapıyor. Yıldırım anlamına gelen *blitz*, hızlı ve süratli manasında da kullanıldığından, Deelen hava meydanında görev yapan kadınların diğer personelleri de yıldırım hızıyla “tatmin” ettiklerini ifade ediyor. (ed.n.)]

11 Bkz. CRCP 93/3.

12 Bkz. Albert Horstman, LKP, CRCP 120/28.

Kruijff'in ekibi 15 Eylül günü önemli bir viyadüğün bir bölümünü havaya uçurdu. Beklenenin altında bir tahribat gerçekleşmesine rağmen, Almanlar ertesi gün bir ihtarname yayımlayarak bu eylemden sorumlu olanların teslim olmaması halinde ellerinde tuttukları on iki rehineyi 17 Eylül Pazar gün ortasında vurarak infaz etmeye başlayacaklarını duyurdular. Bunun üzerine doktorlar, öğretmenler ve diğer bazı ileri gelen vatandaşlar kaçınılmaz tutuklamalardan kurtulmak üzere derhal saklandılar. Kruijff'in beraberindekilerden bazıları, masum insanların hayatını kaybetmesinden kendilerini teslim olması gerektiğini düşünüyordu. Kruijff ise kararlıydı. Bu bir savaştı ve hiç kimse teslim olmayacaktı. Neyse ki pazar sabahı başlayan Müttefiklerin yoğun hava saldırıları bu çıkmazı bir çözüme kavuşturdu; artık Almanların üzerine eğilmesi gereken daha önemli konular vardı.

Kruijff'in Arnhem ve diğer bölgelerdeki, bilhassa da Nijmegen'deki şebekesi, haberleşmenin ne kadar önemli olduğunun bilincindeydi. Ya mevcut telefon işletmenlerini göreve alıyor ya da kendi elemanlarından bazılarını içeri sızdırıyorlardı. Hollanda'nın telefon teşkilatı *PTT*'de görevli bir mühendis olan Nicholas de Bode¹³, yeraltı örgütlenmesinin yirmi dokuz haneli özel sayılar kullanarak ülkenin kuzeyi ve güneyi arasında otomatik çevirmeli bir bağlantı ile irtibat kurmasına yardım etmişti. Almanlar santralde yapılan şüpheli arama yönlendirmelerini tespit etmek ve Wehrmacht çağrılarını yanıtlamak üzere buralara kendi personellerinden de görevlendirme yapmış olmalarına rağmen o kadar da zeki değildiler. Ayrıca PGEM elektrik şirketinin¹⁴ Arnhem ve Nijmegen arasında kendine ait özel bir telefon şebekesi olduğunu da bilmiyorlardı; zaten yeraltı örgütlenmeleri de bu şebekeyi kullanıyordu. Fakat İngilizler başka yerlerde edindikleri olumsuz tecrübelerden ötürü, maalesef, herhangi bir direniş grubuna itimat etmiyordu. Vakıtzamanında İtalyan partizanlardan güvenilir olmayan bilgiler edinmiş olan Tümgeneral Urquhart, bu tür bilgi kaynaklarının tamamen "küçük kahramanlık masallarından" ibaret olduğunu düşünme temayülü gösteriyordu.¹⁵ Mareşal Montgomery de Prens Bernhard'a "direniş elemanlarının pek de bir işe yarayacağına inanmadığını" açık açık

13 Bkz. CRCP 120/11.

14 GA-CB 2171/17.

15 HKNTW, s. 384.

söylemişti.¹⁶ Hatta Market Garden öncesindeki bazı istihbarat brifingleri, bilhassa Nijmegenliler olmak üzere sınıra yakın yerlerdeki Hollandalıların taraf değiştirerek Alman yanlısı olma ihtimallerinin bulunduğunu belirtiyordu.

Piet Kruijff'in Wouter van de Kraats adlı bir arkadaşı, 14 Eylül günü Arnhem'in beş kilometre kadar batısında bulunan Oosterbeek'teki Alman askeri unsurlarında olağandışı bir hareketlenme fark etti. Bu sessiz ve huzurlu köy, pek çoğu bakımlı bahçelerin ortasında bulunan geniş villa ve müstakil evlerden müteşekkildi. Köyde, âdeta *Arts and Crafts*¹⁷ akımının Hollanda versiyonu denebilecek şekilde özenle dizilmiş sazlardan mamul çatılara sahip evlerin yanı sıra, dış cephe kaplamaları ve pembe kiremitli çatılarıyla yaş pastaya benzer villalardan oluşan karma bir mimari tarz hâkimdi. Neder Rijn'in kuzey kıyıları boyunca uzanan Oosterbeek; ağaçlık alanları, sunduğu güzel nehir manzaraları ve uzanımındaki doldurma Batavya bölgesiyle üst düzey yetkililer ile Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'nın varlıklı tüccarlarını yıllardan beridir emeklilik yılları için ideal bir yer olarak cezbediyordu.

Önceden herhangi bir duyuru yapılmaksızın Oosterbeek'e dev ikaz levhaları asıldı; "*Deutsche Wehrmacht- Einritt Verboten!* (Alman Silahlı Kuvvetleri-Girişler Yasaklanmıştır!)"¹⁸ Uçaksavarlar ve hatta bunların yanında bir tane de tanksavar topu tek bir yolu özellikle kontrol altında tutuyordu; burası Pietersbergsweg'ti. Wouter van de Kraats'ın¹⁹ gözlemlediğine göre faaliyetler Tafelberg Oteli üzerinde odaklanmıştı. O civarda oturuyormuş gibi davranarak ilk nöbetçiyi ikna etti ve geçiş izni aldı. Ardından daha uyanık ve kararlı görünen ikinci bir nöbetçi ise tüfeğini üzerine doğrultarak ona bölgeyi terk etmesini emretti. Wouter van de Kraats bu emre memnuniyetle itaat etti; zira görmesi gerekenleri çoktan görmüştü bile. Otelin önündeki baklava desenli metal flama burasının bir ordu grubu karargâhı olduğuna işaret ediyordu ve bu karargâhın komutanı tek bir kişi olabilirdi.

16 Prens Bernhard, CRCP 120/2.

17 19. yy sonlarında İngiltere'de ortaya çıkan bu sanat akımı, Viktoryen dönemin ucuz ve kötü seri üretim mallarının niteliksizliğini vurgulamış ve geçmişin el sanatlarına dönmeyi amaçlamıştır. Akımın öncüsü William Morris'tir. (ed.n.)

18 Oosterbeek, *Niet te vergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 17.

19 CRCP 125/8.

Bitmek tükenmek bilmeyen enerjisiyle Model, hiç vakit kaybetmeden yeni karargâhına şöyle bir göz atmaya gelmişti. Hemen ardından da bölgedeki en önemli ast birlik komutanı olan SS Korgenerali Bittrich'i, Arnhem'in yirmi beş kilometre doğusunda Doetinchem'de bulunan, etrafı hendekle çevrili Slangenburg Kalesi'ndeki taktik komuta yerinde ziyaret etmek üzere yola çıktı.

Model, 14 Eylül akşamı gün batımından hemen önce Slangenburg Kalesi'ne vardı. Bu defa yanında kurmay başkanı Korgeneral Krebs olmaksızın; gri renkli deri pardösüsü sırtında, gözündeki de sıkıca yerine yerleştirilmiş tek camlı gözlüğü ile hızlı hızlı yürüyordu. Bittrich, ordu grubu komutanına göre epey uzun boyluydu. Daha sonradan yazdığına göre "Model ancak kulak hizasına kadar geliyordu."²⁰ Bittrich, emrindeki 10. SS Panzer Tümeni *Frundsberg* Komutanı SS Tuğgenerali Heinz Harmel ile 9. SS Panzer *Hohenstaufen* Tümeni Komutanı SS Albayı Walter Harzer'i de yanına çağırmişti. Model toplantı boyunca hiç oturmadı ve "Elinizde ne kadar kuvvet kaldı?", "Ne kadar sürede harekete geçebilirsiniz?" gibi soruları birbiri ardına sıraladı.

Bittrich, her iki tümenin de cephe hattında yaklaşık 1.500 asker bulunduğunu, genel mevcutlarının ise bunun yaklaşık iki katı kadar olduğunu söyledi. Ardından birliklerinin yeniden silahlandırılması hususunu görüştüler. Reich'teki Waffen-SS karargâhında bu iki tümendenden birinin sıfırdan teçhiz edilerek yeniden teşkilatlanması için Almanya'ya döndürülmesine, diğerinin de o an Hollanda'nın neresinde bulunuyorsa toparlanıp orada kalmaya devam etmesine karar verilmişti. Bittrich, kendi eski tümeni olan Hohenstaufen Tümeni'ni kayırarak Almanya'ya onların dönmesini istedi. Bunun üzerine Model, bu birliğin subaylarına ellerindeki zırhlı araçlar ile diğer ağır silahların yanı sıra belirli sayıda personeli de orada kalacak olan tümene teslim ettikten sonra ayrılmasını emretti. Harmel'in bu karardan pek de hoşnut olması beklenemezdi. Ona göre bu iki tümendenden daha zayıf olanı kendisinin kiydi ve yeniden teşkilatlanmak üzere Almanya'ya onların gönderilmesi gerekiyordu. Model, doğru düzgün yüzlerine dahi bakmadan, "Başka sorusu olan var mı beyler? Herhangi bir şey? Yok mu? O halde görüşmek üzere," diyerek ayrıldı.

20 Wilhelm Bittrich, Boeree röportajı, GA-CB 2171/33a.

2. SS Panzer Kolordusu Komutanı Bittrich, her ne kadar Model Normandiya'da ve ricat esnasında kendisini korumuş da olsa, bazı şeyleri komutanının bilmesini istemiyordu. Bittrich Goethe'nin "*Faust*"u ve Platon'un "*Devlet*"i gibi kitaplardan hoşlanır gibi görünmek isterdi²¹; fakat en sevdiği boş zaman aktivitesi nispeten resmiyetten uzak bir eğlenceydi. Berlin'de "küçük bir dansçısı" vardı.²² Kısa bir zaman öncesine kadar kurmay başkanlığını yapan SS Albayı Harzer, Model ne zaman arayıp Bittrich'in yerini sorsa komutanını bir şekilde korumayı başarmıştı. 9. SS Panzer Tümeni Komutanı SS Tuğgeneralı Stadler Normandiya'da aldığı yaralardan ötürü bir süre sonra hastaneye yatmak zorunda kalınca, Bittrich onun yerine Harzer'i atamıştı.

Fruntsberg Tümeni'ne komuta eden Harmel, kendisinin tümenini ayağa kaldırma konusundaki onca çabasına rağmen, Bittrich'in seçimini Harzer'den yana kullanmış olmasına oldukça gücünmişti. Normandiya'nın devamındaki o karman çorman ricat esnasında, Fruntsberg Tümeni vagonlarında silah yüklü, terk edilmiş bir Alman trenine rast gelmişti. Harmel, askerlerine bu silahları alıp beraberlerinde götürmelerini emretmiş; Hollanda'ya varır varmaz da bu silahlarla, fiziksel yeterliliğe de öncelik verecek şekilde, yoğun bir eğitim programı uygulamaya başlamıştı. Hatta her askerin on sekizine varmamış bir delikanlı kadar çevik olması gerektiği anlamına gelen, "*Keiner über Achtzehn*" ifadesini Fruntsberg Tümeni sloganı olarak belirlemişti.²³

Model ayrılır ayrılmaz, Bittrich Berlin yakınlarındaki SS karargâhından takviyeler ve yeni araç tahsisleri yapılmaya başlandığını öğrendi ve tümen komutanlarından birini bizzat buraya gönderirse işlerin daha hızlı ilerleyeceğini düşündü. İki tümen komutanı arasında daha yüksek rütbeli olan Harmel'i göndermeye karar verdi; bu defa tercihinin bir mantığı vardı. Harmel iki gün sonra, yani 16 Eylül günü bölgeye varmış olacak ve Model'e bu konudan bahsedilmeyecekti.

Harmel toplantı yerinden ayrılıp tümenine döndükten sonra, Harzer Bittrich'e tedbiren Hohenstaufen Tümeni'nin keşif taburundaki tüm araçların paletlerini ve silahlarını söktürüp son ana kadar âtil vaziyette tutacağını söyledi. Böylece birliği muharebe edemez gibi

21 Age.

22 Walter Harzer, Boeree röportajı, GA-CB 2171/25.

23 Harmel, GA- CB 2171/25.

görünmeye devam edecekti. Bittrich bu fikre karşılık olarak sessizce, “Ben bir şey duymadım,” dedi.²⁴

Mareşal Model ilk toplantısını ertesi akşam Tafelberg’de SS Kor-generalı Rauter ve Korgeneral von Wühlisch ile yaptı. Otel, gizlenmiş olabilecek herhangi bir dinleme cihazı veya patlayıcı ihtimaline karşın didik didik edildi ama bir yandan da eskiden harp esiri olup Almanlara katılan ve zorunlu bir şekilde hizmetçi olarak istihdam edilen Rus *hiwi*’ler²⁵ mutfakta patates soyuyordu. Şüphesiz, bunlar Model’in 250 kadar inzibattan oluşan muhafız birliği tarafından dikkatle izleniyordu.

Tafelberg’teki en mutlu adamlar Model’in karargâh subayları olsa gerekti. Oradan oraya gidip durmak yerine, kısa bir süreliğine de olsa, bir yerde sabit kalabileceklerini anlamışlardı. Üsteğmen Gustav Jedelhauser günlüğüne, “Oosterbeek cennete benziyordu; her şey öyle temiz ve hoş görünüyordu ki...” diye yazacaktı.²⁶ Ayrıca, son birkaç haftadır aralıksız bir şekilde hareket ettikten sonra nihayet çamaşırlarını yıkatma imkânı da bulmuşlardı. Çamaşırlarının 19 Eylül’e, yani dört gün sonrasına hazır edileceği söylenmişti. Ayrıca subaylar, Normandiya’daki başarılarından ötürü verilip yakın zamanda onaylanmış olan terfileri kutlamak için o akşam bir parti organize etmeye de karar verdiler. Karargâhındaki bazı subayların aksine, Model Oosterbeek’in aldatıcı sükûnet ortamında henüz rahatlatma fırsatı bulamamıştı.

Yarbay Fullriede 15 Eylül’de günlüğüne şöyle yazıyordu: “Doğan her gün, düşmanın yapacağı kapsamlı bir taarruz harekâtını bekliyoruz.”²⁷ Hitler’in Batı Cephesi Genel komutanı olarak tekrar göreve getirdiği, Model’in ilk sıralı amiri Mareşal Von Runstedt o gün Führer karargâhındaki Orgeneral Jodl’a bir rapor gönderdi: “B Ordu Grubu’nun içinde bulunduğu durum son bir haftada iyice kötüleşti. Bu Grup altı üstü on iki tümenlik kuvveti ve an itibarıyla toplam sayıları seksen dört olan taarruz topu, tank ve tanksavar topuyla, dört yüz

24 Walter Harzer, Boeree röportajı, GA-CB 2171/25.

25 *Hiwi*. Almanca “hilfswilliger” (gönüllü yardımcı) sözcüğünden kısaltmayla türetilmiş olup İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri ile iş birliği yapan başta Ruslar olmak üzere tüm Doğu Avrupalıları tanımlayan terim. (ç.n.)

26 Üsteğmen Gustav Jedelhauser günlüğü, CRCP 130/3.

27 15.9.44, Fullriede Günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

kilometre genişliğinde bir cephede tam teçhizatlı en az yirmi tümen ve işler halde 1700 kadar tanka karşı mücadele vermektedir.”²⁸ Mareşal, raporunun devamında ise müstakil panzer tümenlerinin veya en azından hücum topu tugaylarının doğudan batıya kaydırılmasını talep ediyordu.

Hem Model’in hem de Rundstedt’in gözü kulağı, o gün Maas-Scheldt Kanalı üzerindeki Neerpelt köprübaşına yapılacak karşı taarruzdaydı. Komuta yeri hemen kuzeydeki Valkenswaard’da bulunan Walther Muharebe Grubu, General Student’in 1. Hava İndirme Ordusu’nun emrine girmişti. Fakat Walther karargâh subayları, muhabere personeli ve hatta ikmalcilerinin dahi olmamasından mustaripti. 6. Hava İndirme Alayı’ndan Yarbay von der Heydte’nin de vurguladığı gibi, Alman komuta heyeti “olabildiğince kötüydü.”²⁹ Heydte, düşmanın kati surette saldıracağı bir ana yolun kendi alayı ile Frundsberg Tümeni’nin iki adet mekanize piyade taburunun ara hattı olarak belirlenmesinin saçma olduğunu düşünüyordu. Hiç kimsenin bu yolu savunmakla doğrudan görevlendirilmediği konusunda Walther’in en kıdemli harekât subayını ikaz etti ama bunun pek bir faydası olmadı.

Topçu desteğinden yoksun Alman taarruzu, İngilizlerin isabetli atışlarıyla bir kez daha hızla etkisini kaybediyordu. Heydte, kiliselerin çan kulelerini tanksavar toplarıyla vurup imha etmek suretiyle bu düz arazideki düşman ileri gözetleyici subaylarını engellemeye çalışıyordu.³⁰ Komuta yerine varır varmaz İngiliz bataryaları buraya ani bir topçu barajı düzenlediler. Üsteğmen Voltz, top mermileri birbiri ardına düşerken tanıklık ettiği manzarayı şöyle tasvir ediyordu: “Heydte çevik bir sıçrama ile giriş katın penceresine dalıp kayboldu. Ben ise uçuşan şarapnellerin arasında, âdeta toz ve siva parçalarıyla kaplanmıştım. Delicesine çalan telefon giderek sinirime dokunuyordu. Ahizeye ulaşamıyordum; zira bu uğultulu şarapnel fırtınasında böyle bir şeye yeltenmek intihar demekti. Düşman ateşinin verdiği kısa bir fasılda telefonun öbür ucundaki 1. Hava İndirme Ordusu karargâh subaylarından Binbaş Schacht’ın sesini duydum. Askerî protokolün gerektirdiği üzere,

28 15.9.44, B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi BArch-MA RH 19 IX/5, 238.

29 BArch-MA RL33 109/5.

30 Bkz. TNA WO 208/4140 SRM 1195.

en azından cari duruma ilişkin kısa bir bilgilendirme yapılmaksızın, telefonda bekletilmeye pek de alışkın olmadığını söylüyordu.”³¹

Heydte öfkeliydi. Alayı “kayda değer” miktarda zayıat vermişti.³² Bir başka öfkeli adam olan Fullriede ise o akşamı günlüğüne şöyle not düşmüştü: “Yeni silah altına alınmış ve neredeyse eğitimsiz olan askerler, başlarındaki subaylar devre dışı kalınca âdeta akıllarını yitirmiş gibi tank ateşine doğru koşmaya başladılar. Söylenebilecek tek iyi şey, Almanya’daki yakınlarının bu askerlerin ne denli anlamsız ve sorumsuz bir şekilde canlarını feda ettiklerine dair herhangi bir fikirlerinin olmayacağıydı.”³³ Student’in karargâhı yeni taarruz emirleri de yayımladı; fakat Albay Walther bir hiç uğruna daha fazla adamını kaybetmek istemediğinden bu emirlere itaat ediyormuş gibi yapmakla yetiniyordu.

Batı’daki Alman askerleri Müttefiklerin hava kuvvetleri tarafından sık sık ateş altına alınıyordu ve bu saldırılar Doğu’da gördüklerini gölgede bırakır türdendi.³⁴ Geri bölge emniyet taburundan bir askerin aktardığı üzere, “Cephe hattındaki havai fişek gösterileri, düşük irtifadan yapılan tarama atışları kadar tehlike arz etmiyordu.”³⁵

İngiltere’de ise 1.500 nakliye uçağı ve beş yüz planörün yanı sıra, görevleri düşman hava meydanlarını, ordugâhlarını ve uçaksavar mevzilerini önceden imha etmek olan yüzlerce bombardıman, avcı ve avcı-bombardıman uçağından oluşan birinci dalga kuvvetleri iki gün sonra gerçekleşecek olan hava unsuru planına³⁶ ilişkin son dokunuşlarda bulunuyordu. 17 Eylül günü sabahın erken saatleriyle Bombardıman Komutanlığı’ndan iki yüz Lancaster ve yirmi üç Mosquito uçağı Almanların Leeuwarden, Steenwijk-Havelte, Hopsten ve Salzbergen hava meydanlarına 890 ton bomba bırakacaktı. Elli üç adet Spitfire da şafak söker sökmez Walcheren’deki kıyı savunmasında görevli uçaksavar bataryalarına 535 ton bomba ile hava saldırısı yapacaktı. (Kıyaslayacak

31 Heinz Volz, ‘Fallschirmjäger Regiment von Hoffman’, *Der Deutsche Fallschirmjäger* 2/55, alıntılıdığı yer Robert Kershaw, *It Never Snows in September*, Londra, 1976, s. 27.

32 BArch-MA RL33 109/5.

33 15.9.44, Fullriede Günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

34 Bkz. L. Brümmer, BArch-MA RH 13 v.54.

35 Adolf Kutsch, Güvenlik Taburu 772, 9.9.44, 1o 731A, WLB-SS.

36 Market hava planı için bkz. FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

olursak, Britanya Hava Muharebesi esnasında Luftwaffe'nin Londra'ya gerçekleştirdiği en büyük saldırısında 350 ton kadar bomba kullanılmıştı.) 8. Amerikan Hava Kuvveti'nin Uçan Kaleleri³⁷ Eindhoven hava meydanına saldırırken, 161 adet P-51 Mustang ile desteklenen büyük kısım ise birlik nakil uçaklarının güzergâhları ile atma ve iniş bölgelerinin civarında tespit edilen 117 adet uçaksavar mevziini imha edecekti.

Brereton'un 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu, planlarının gizliliğine ne kadar ihtimam gösterse de birtakım detaylar duyuldukça hava indirme tümeninden bazı subayların keyfi kaçmaya başlamıştı. Amerikalılar planör başına yalnızca bir pilot tahsis etmişti; bu da olası bir yaralanma veya can kaybı durumunda, daha önce hiç planör uçurmamış alelade bir askerin kontrolü ele almak zorunda kalacağı anlamına geliyordu. Kıdemli subayları taşıyan planörlerde ise ikişer pilot bulunacaktı. 82. Hava İndirme Tümen Komutanı Tuğgeneral James Gavin, 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni'nin Arnhem'deki planlamasından ötürü dehşete kapılmıştı; fakat General Browning'in "Groesbeek'teki hâkim arazinin mevcut ve müteakip harekâtın başarısı açısından Nijmegen köprülerinden çok daha önemli olduğu"³⁸ savına asla karşı çıkmıyordu. Browning, Gavin'e Alman karşı taarruzlarının Nijmegen'in güneydoğusunda bulunan hududun hemen üzerindeki Reichswald bölgesinden geleceğini düşündüğünü söylemişti. Almanlar hâkim araziye ele geçirdikleri takdirde, 30. Kolordu ve ağırlıklarının³⁹ kullanacağı yol ile köprülerin bir kısmını topçu ateşi altına alabileceklerdi. Yine de doğrudan asıl hedefe, yani kuvvetle muhtemel düşman tarafından tahrip edileceği değerlendirilen büyük Nijmegen Köprüsü'ne ilerlenmeyecek olması Gavin'e hâlâ tuhaf geliyordu. Öyle ya da böyle, Gavin Sicilya'da komuta ettiği 505. Paraşüt Alayı'nın kendisini ansızın Hermann Göring Panzer Tümeni'nin kucağında bulduğunu aklından çıkarmamıştı.⁴⁰ Bu defa kendi topçularını da planörlerle mümkün olduğunca çabuk getirmek niyetindeydi.

37 Boeing B-17 ağır bombardıman uçağı. (ç.n.)

38 TNA CAB 106/1133.

39 Ağırlık(lar). Bir birliğin muharebe eden unsurlarını belirli bir mesafeden takip eden ve bu birliğin çeşitli lojistik destek unsurlarından oluşan kısmı. Birliğin seviyesi ile birlikte, "kolordu ağırlıkları" örneğindeki gibi kullanılmaktadır. (ç.n.)

40 Bkz. JMGP, Kutu 1.

Tümgeneral Urquhart'ın da endişe etmek için haklı sebepleri vardı. Komuta aracı Moor Park golf sahasının iç yolundaki heybetli bir karaağacın altında park halindeydi, bu sayede 15 Eylül Cuma günü biraz golf oynamak için vakit bulabilmişti. Oyun esnasında bir ara kafasını kaldırdı ve bir süredir kendisiyle görüşebilmek için fırsat kollayan kurmay başkanını dinledi. Yarbay Mackenzie hortlak görmüş gibi bakıyordu. Az önce kendilerine tahsis edilen planör sayısının azaltıldığını öğrenmişti. Urquhart şöyle bir düşündü ve taşınacak silahlar ne kadar azaltılırsa azaltılsın tanksavar toplarının, özellikle de 76 mm'liklerin bu uygulamadan hariç tutulmasını emretti.

Urquhart'ın içinde bulunduğu durum kolay değildi. Her rütbeden subay, korkaklıkla itham edilme endişesiyle kendilerine iletilen planları eleştirmekten sakınıyordu. Urquhart ise Market ayağının sütliman geçeceğine hiç mi hiç inanmıyordu, aksi takdirde tanksavar toplarını muhafaza etme konusunun bu kadar üzerine düşmezdi. Öte yandan endişelerini emri altındakilerden de gizlemek durumundaydı. Ne raporlarında ne de savaştan sonra yazdığı kitabında Urquhart'ın uygulaması emredilen plana itiraz ettiğine dair en ufak bir ipucu bulunuyordu. O, münakaşaya girecek bir adam değildi ve Arnhem muharebesinin bir kahramanlıkla sonuçlanabilecek olması ihtimaline de kesinlikle balta vurmak istemezdi. Buna rağmen General Browning'in emir subayı Yüzbaşı Eddie Newbury'e göre Urquhart, 15 Eylül günü Browning'in Moor Park'ın ikinci katında bulunan ofisine gelip masasının önüne dikilmiş ve, "Komutanım, bana bu harekâtı planlamamı emrettiniz ve ben de bu emri yerine getirdim. Şimdi ise bunun bir intihar harekâtı olacağını arz etmek istiyorum," dedikten sonra arkasını dönüp gitmişti.⁴¹

41 Yüzbaşı Eddie Newbury, Browning'in emir subayı, CRCP 108/5.

Harekâtın Arifesi

16 Eylül Cumartesi

Leopoldsburg, Neerspelt köprübaşının güneybatısında bulunan nispeten sıkıcı bir garnizondur. 16 Eylül Cumartesi sabahı, Korgeneral Brian Horrocks'un demiryolu istasyonunun karşısındaki sinemada vereceği brifinge katılacak olan 30. Kolordu'nun ast ve bağlı birlik komutanlarını taşıyan cipler sokakları doldurmaya başladı. Beyaz eldivenli ve kırmızı başlıklı inzibatlar trafiği yönlendirmeye çalışıyor; fakat pek çok kıdemli subay bunların talimatlarına kulak asmıyor ve araçlarını istedikleri yere park ediyordu.

Birbirinden farklı renklerde bere ve kepler takan yüzden fazla albay, tuğgeneral ve tümgeneral arkadaşlarıyla bir araya gelmiş laflıyor, gürültülü konuşmaları sinemanın fuayesini inletiyordu. Sayıları kendilerinden fazla olan inzibat kuvvetlerine kimlik kartlarını gösterdikten sonra sırayla salondan içeri girdiler. Saat 11.15'te de Horrocks giriş yaptı. 8. Ordu'nun çöl savaşlarından beri üniformaya gösterdiği kayıtsızlığı devam ettirerek gömleğinin içine balıkçı yaka bir kazak, en üste de kamuflaj desenli bir paraşütçü ceketini giymişti. Etkileyici ve popüler bir komutan olan Horrocks, kendisini devasa bir güneybatı Hollanda haritasının beklediği sahneye doğru ilerlerken koridorun her iki tarafında bulunan personel tarafından alkış ve tebrik yağmuruna tutuldu.

Horrocks sahneye çıkıp yüzünü katılımcılara döndüğünde curcunanın yerini nihayet sessizlik aldı. General'in sözlerine "Önümüzdeki harekât, hayatınızın geri kalanı boyunca torunlarınızı sıkıntıdan patlatmaya yetecek kadar hikâye biriktirmenizi sağlayacak."¹ diye başlamasıyla

1 TNA WO 171/837.

tekrar gürültülü bir kakhaha koptu. Ardından Horrocks, Garden safhasının hedefine geçmeden önce genel durumu, elde mevcut kuvvetleri ve düşman durumunu nizami bir şekilde aktardı. Hava indirmecilerin görevini 30. Kolordu'nun önüne Eindhoven'dan Arnhem'e kadar bir halı sermek olarak betimliyordu. Roket atan Typhoon filoları ve on dört adet topçu alayıyla desteklenen Muhafız Zırhlı Tümeni, Alman savunma hattı üzerinde kuzeye doğru uzanan gedikler açacaktı. Ardından Horrocks'un "Kulüp Rotası"² adını verdiği; fakat daha sonradan Amerikalıların "Cehennem Otobanı" olarak adlandıracakları, toplam uzunluğu yüz üç kilometre olan tek bir yolu takiben Arnhem'e kadar ilerlemeye devam edeceklerdi.

Bu yol üzerinde aşılması gereken yedi büyük su engeli vardı ama Muhafız Zırhlı Tümeni'nin hemen ardında ilerleyecek olan 43. Tümen, Almanların köprüleri tahrip etme olasılığına karşın bot ve seyyar köprü ekipmanları ile teçhiz edilecekti. Yol üzerinde yaklaşık yirmi bin araç olacak ve trafiği açık tutmak için çok katı kurallar uygulanacaktı. Doldurma yolun her iki tarafındaki alçak bataklık arazi, yan emniyetin yaya piyadeler tarafından alınmasını mecbur kılıyordu; zira zemin zırhlı araçlar için fazla yumuşaktı. Arnhem'den sonraki nihai hedef, 15. Alman Ordusu'ndan geriye kalacakların batı istikametinde karşı taarruzlarda bulunmasını engellemek adına IJsselmer'i (veya Zuyder Zee) ele geçirip Ruhr'a ve doğudaki sanayi bölgelerine el atmaktı. Harekâtın bu iddialı kapsamının açıklığa kavuşmasıyla birlikte, toplantıda hazır bulunan personel tek tanklık cephe genişliğine sahip bir mihverde ilerlenmesini öngören acelece hazırlanmış bir taarruzunun olası sonuçlarından endişe duyanlar ve bu taarruzun cüretkârlığından cesaret alanlar olarak ikiye ayrıldı.

Horrocks notlarına neredeyse hiç bakmaksızın yaklaşık bir saat kadar konuştu.³ 101. Hava İndirme Tümeni'nin 30. Kolordu'daki irtibat subayı olan Yarbay Renfro, "General'in heyecanından ve harekâtın başarısına olan inancından etkilenmişti."⁴ Fakat "Muhafız Zırhlı Tümeni'nin iki ya da üç saat içinde Eindhoven'a, altmış saat içinde de Arnhem'e varacağı" düşüncesine karşı şüpheli tavrından ödün vermiyordu.

2 HKNTW, s. 366.

3 Horrocks brifingi için bkz. Brian Horrocks, *Corps Commander*, Londra, 1977, s. 96–100.

4 Yarbay C. D. Renfro, CRCP 96/1.

Prences Irene Tugayı'ndan toplantıya katılan kimi subaylar, Horrocks'un Hollanda'nın sahip olduğu zenginliklerden ötürü bu harekâtın âdeta bir "Altına Hücum" olacağı şeklindeki şakasına katılmıyordu. Aslına bakılırsa, İngilizlerin bu işi çantada keklik olarak görüyor olmasını garipsiyorlardı: "Önce bu köprüyü alacağız, sonra şunu, ardından da nehri geçip devam edeceğiz."⁵ Hollandalılar arazinin yapısına ve beraberinde getirdiği zorluklara aşinaydı; zira bu güzergâh kurmay kolejlerindeki sınavlarda temel sorun alanlarından birini teşkil ediyordu. Nijmegen'den anayolu kullanarak doğruca Arnhem'e ulaşmaya niyetlenen birisi başarısızlığa mahkûmdu ve İngilizler de tam olarak bunu planlamıştı. İngiliz plancılar ne yazık ki bu konuyu Hollandalılara danışmayı ihmal etmişti. Kendisi de toplantıda hazır bulunan tugay kurmay başkanı, Tugay Komutanı Albay de Ruyter van Steveninck'e Napolyon'a atfedilen o meşhur vecizeyi hatırlatıyordu: "Zaferden en az yüzde yetmiş beş oranında emin değilseniz asla savaşa girmeyin, geri kalan yüzde yirmi beşi ise şansa bırakabilirsiniz."⁶ Horrocks'un planında ise bu oranların tam tersi yönde olduğu konusunda hemfikirtiler.

Horrocks, vaktinden önce ağarmış saçları ve sahte tebessümü ile kimselerinin nazarında generalden ziyade bir rahibe benziyordu. Nasıl bir acı içerisinde olduğunu asla belli etmezdi. Söz konusu bu acı, Birinci Dünya Savaşı'nda karnından aldığı ağır yaradan değil, bir önceki sene İtalya'da bir Alman uçağından yapılan tarama atışından ötürüydü. Bir mermi bacağına delip geçmiş, bir başkası ise akciğerini parçalayıp vücudunu terk ederken omurgasına isabet etmişti. Hayatını kaybetmediği veya felç kalmadığı için çok şanslıydı. Ardı ardına ameliyatlar olurken genel kanı bir daha asla faal bir görev alamayacağı yönündeydi. Fakat "Jorrocks" (Montgomery ona bu şekilde seslenirdi) Montgomery'nin âdeta yumuşak karnıydı ve ona ağustos ayında 30. Kolordu'nun komutasını devralmasını emretti. Bu erken alınmış bir karardı. Horrocks, tamamen iyileşmesi bir haftayı bulabilecek olan yüksek ve ateş ve şiddetli ağrı gibi etkilerden halen mustarıptı.⁷ Tümenleri Seine Nehri'ni geçmek üzereyken fenalaştı. Neler olduğunu kolaylıkla tahmin edebilen

5 Yarbay Charles Pahud de Mortanges, CRCP 122/32.

6 Binbaşı Jhr Jan Beelaerts van Blokland, Prences Irene Tugayı, CRCP 127/39.

7 Horrocks'un rahatsızlığı hakkında bkz. Brian Horrocks, *A Full Life*, Londra, 1960, s. 191–2.

Montgomery, önceden haber vermeksizin Horrocks'un komuta yerini ziyaret etti ve kendisini eve göndermeyeceğine söz verdi. Horrocks'un komuta aracını kendi karargâhına çekti ve ordudan en mahir tabiplerini getirtip onunla ilgilenmelerini emretti.

Horrocks'un karar verme sürecinin o güz geçirdiği bu sancı nöbetlerinden ne kadar etkilenmiş olduğunu değerlendirebilmek imkân dahilinde değildir. Fakat Almanların aralık ayında Ardenlere gerçekleştireceği geniş kapsamlı karşı harekât esnasında düşmanın Meuse'i geçmesine müsaade edip onları Waterloo düzlüklerinde mağlup etmek gibi çılgınca bir karar alacaktı. Bunun sonucunda Montgomery bile öylesine çileden çıkacaktı ki onu zorla İngiltere'ye, hava değişimine gönderecekti. Öyle ya da böyle, Montgomery ve Dempsey'den aldığı emirler doğrultusunda Horrocks'un Garden planı son derece açıktı. Buna rağmen kuzey yönünde gerçekleştirecek olan ileri harekâtın okbaşı olarak Robert'in 11. Zırhlı Tümeni yerine Muhafız Zırhlı Tümeni'ni seçmesinden ötürü eleştiri yağmuruna tutuluyordu. Horrocks bu görev için neden onları uygun gördüğüne dair ileride şöyle diyecekti: "...çünkü ne pahasına olursa olsun başaracaklarından emindim. Başlarında bir an bile duraksamadan canlarını feda etmeye hazır subay vardı ve piyadeleri diğerlerinden çok daha iyiydi."⁸

Muhafız Zırhlı Tümeni, olası bir Alman istilasında sayıları yetersiz kalacak tank birliklerini takviye etmek üzere Haziran 1941'de İngiltere'de teşkil edilmişti.⁹ Hitler aynı ayın sonlarına doğru Sovyetler Birliği'ne saldırınca, Manş Denizi karşısına yapılacak bir düşman tarruzu olasılığı iyiden iyiye azalmış, fakat Muhafız Piyade Alaylarının çok sayıda yedek taburu olmasından ötürü bunlardan bazılarının zırhlı birliklere dönüştürülmeleri süreci devam etmişti. Kraliyet ailesiyle olan yakın ilişkilerinden ötürü Muhafızlar uzun zamandır çok etkili olagelmisti ve neredeyse başlarına buyruk hareket ediyorlardı. Asker alma sistemleri dahi ordunun geri kalanından bağımsızdı, bunun bir sonucu olarak da namı diğer "Muhafızlar Tugayı" birliklerinin sayısı yirmi altı

8 Horrocks röportajı, 15.5.46, LHCMA 15/15/130.

9 Muhafız Zırhlı Tümeni'nin terkibine ilişkin bir analiz için bkz. John Peaty, 'Operation MARKET GARDEN: The Manpower Factor', John Buckley ve Peter Preston-Hough (haz.), *Operation Market Garden: The Campaign for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016, s. 58–73.

tabura kadar çıkmıştı. Öte yandan, tören geçidinde boy gösterecekleri için bilhassa iriyarı askerlerden seçilen bu birliklerin nasıl olup da bundan sonra tankların kısıtlı alanlarına tıktırılacağı pek çok kişi için merak konusuydu. Muhafızların emir-komuta zincirine olan olağanüstü bağlılıkları ise daha önemli bir çelişkiydi. Zira bu yaklaşım zırhlı birlik harekâtının en hayati unsuru olan inisiyatifi engelleyici nitelikteydi.

Kendisi de Coldstream Muhafız Alayı'nda görev yapmış olan tarih profesörü Sir Michael Howard, daima bir Muhafız Zırhlı Tümeni kurma fikrinin “büyük bir hata” olduğunu düşünmüştü. Ona göre muhafız alayları “savunma için birebirdi, fakat taarruz harekâtında asla o kadar etkili değildi.”¹⁰ Onlara “ölmeleri” öğretilmişti, öldürmeleri değil. Bunu, “Can alma güdüsünden yoksunduk,” diye açıklıyordu. Ona göre yalnızca İrlandalı Muhafızlar bu niteliğe sahipti. Dolayısıyla Horrocks ya da Tümen Komutanı Tümgeneral Allan Adair, taarruzun öncülüğünü yapmak üzere doğru alayı seçmişti.

İrlandalı Muhafızlar'ın 3. (Motorize) Taburu'na komuta eden Yarbay Vandeleur, epey muharebe tecrübesine sahip uzun boylu, sağlam ve kırmızı suratlı bir adamdı. Dedeleri Waterloo da dahil olmak üzere pek çok büyük savaşta görev almıştı; fakat Horrocks'un kuzeye doğru gerçekleştirilecek taarruzun okbaşı olarak İrlandalı Muhafızlar'ı seçtiğini duyduğunda verdiği ilk tepki “Aman Tanrım!”¹¹ oldu. 5. Tugay Komutanı Tuğgeneral Norman Gwatkin aynı akşam İrlandalı Muhafızlar'ın subaylarına kendi komuta yerinde bir brifing verdi: “Yarından sonraki gün için köprübaşından çözülerek kuzey istikametinde Zuyder Zee (IJsselmeer) bölgesine intikal emri aldık.”¹² Vandeleur, bir kez daha okbaşı göreviyle vazifelendirildiklerini öğrendiklerinde subaylarından duyduğu “homurdanma benzeri”¹³ tepkilerden ötürü şaşırmamış olsa gerekti. “Joe Köprüsü”nü ele geçirdikleri için bir istirahati hak ettiklerini düşünüyorlardı. Gwatkin “Arnhem'de 1. Hava İndirme Tümeni ile buluşmak için kırk sekiz saatimiz var,” duyurusunu yaptı.¹⁴ Kimileri bunun mümkün olmadığını belirtecek şekilde kafalarını salladı. Alman

10 Sir Michael Howard, yazar ile görüşmesi, 16.12.15.

11 Yarbay J. O. E. Vandeleur, CRCP 102/17.

12 Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 3. Taburu, TNA WO 171/1257.

13 Binbaşı Edward Tyler, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/33.

14 Yüzbaşı Roland Langton, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/4.

direnişinin son on gün içerisinde ne denli kuvvetlendiğini biliyorlardı ve IJsseelmer'e olan mesafe 145 kilometreden fazlaydı.

İngiltere'de ise o gün verilen brifingler aşırı özgüvenden gereksiz şüpheciliğe kadar geniş bir yelpazede çok çeşitli tepkilerle karşılandı. Pek çok paraşütçüye Market Garden'ın savaşı hızlı bir şekilde sonuçlandıracağı söylenmişti. Hatta bazı subaylar, her şey yolunda giderse, Noel'i evde geçireceklerini söyleyecek kadar ileri gittiler. Browning'in Moor Park'ta verdiği son brifinge göre kuzey yönünde gerçekleştirilecek ileri harekât o kadar fazla Alman birliğini devre dışı bırakacaktı ki düşman birkaç hafta içerisinde teslim olmayı düşünecekti.

Harekâtın gündüz şartlarında icra edileceğini duyan herkesin içine su serpiliyordu. Normandiya'ya katılmış olanlar, paraşütçülerin birbirinden kopuk bir şekilde Cotentin Yarımadası'nın dört bir yanına dağıldığı o gece atlayışındaki karmaşayı asla unutamazlardı. 82. Hava İndirme Tümeni'nden bir takım komutanı, kendilerine verilen brifingi Birlik Nakil Komutanlığı'nın subaylarına aktardı. Ardından hava kuvvetlerinden Albay Frank Krebs konuşmasını bitirir bitirmez, 508. Paraşüt Alayı tabur komutanlarından Yarbay Louis G. Mendez ayağa kalkıp etrafındakileri usulca süzdü. Kısa süreli fakat derin bir sessizliğin ardından pilotlara şöyle seslendi: "Beyler, subaylarım bu haritaların gösterdiği bölgeyi avuçlarının içi gibi bilir ve biz harekete geçmeye hazırız. Taburumla Normandiya'dan önce verilen brifinge geldiğimde, kendi seviyesindeki birlikler arasında gelmiş geçmiş en yüksek harbe hazırlık düzeyine sahip birliğe komuta ediyordum. Beyler, Normandiya'da taburumu hazır ettiğim o günden bu yana adamlarımın tamamına yarısını kaybettim." Bunları söylerken, gözlerinden sızan yaş yanaklarından aşağıya doğru iniyordu. "Hepinize söylüyorum; bizi ister Hollanda'ya ister cehenneme atın. Fakat hepimizi aynı yere indirin, yoksa ölüp mezara da girseniz orada bile sizi rahat bırakmam."¹⁵ Sonra da arkasını döndü ve yürüyerek çıkıp gitti.

Paraşütçülerden bazıları "harekâtın kod adı olan Market Garden'ın sanki bahçelerden elma toplanacakmış yahut lalelerin arasında dolaşılacakmış gibi bir çağrışım" yapmasından rahatsızdı.¹⁶ Daha sert bir isim

15 Üsteğmen Neal W. Beaver, H/3/508/82, CRCP 105/27.

16 Dwayne T. Burns, F/II/508/82, EC-UNO.

verilmesinin uygun olacağını düşünüyorlardı. Normandiya'ya katılmış olanlar, "tetik çekemeyecek kadar yaşlı adamlar veya ülserden mustarip taburlar gibi bayatlamış hikâyelerden ötürü"¹⁷ düşman kuvvetlerine ilişkin cesaretlendirici nitelikteki istihbarat raporlarını göz ardı etme remayülü gösteriyordu. Fakat bir yandan da kurmayların kendilerini bir felakete göndermeyeceğine inanmayı tercih ediyorlardı. 82. Hava İndirme Tümeni'nden bir yüzbaşı, günlüğüne şöyle yazıyordu: "General Brereton'un gıcır gıcır Müttefik Hava İndirme Ordusu'nu göz göre göre ölüme göndermeyeceğinden adımız gibi emindik."¹⁸

Brifinglerinden anlaşıldığı kadarıyla, pek çok Amerikan hava indirme birliğinin İngiliz müttefiklerine ilişkin tereddütleri vardı. 504. Paraşüt Alay Komutanı Albay Reuben H. Tucker subayların yaptığı bir bilgilendirmede şunları söylüyordu: "Sizlere şunu söylemem gerekiyor, bu harekâta dünyanın bugüne kadar gördüğü en büyük zırlı birlik desteğinin arkamızda olacağı tarafımıza aynen bu şekilde iletildi".¹⁹ Bu sözlerinin ardından yükselen kahkahalara karşılık olarak da, "Belki bir tane hafif makineli tüfek gönderirler," diye mırıldandı. Albay Tucker komutasındaki 504. Paraşüt Alayı Sicilya'ya indirilmiş, ardından Apeninlerde piyade olarak kullanılmak üzere İtalya'da hazırda bekletilmiş ve hatta Anzio Çıkarması'nda dahi görev almıştı. Tüm bunlardan ötürü bu alay, çektiği çilelerin bir karşılığı olarak *D-Day*'de 82. Hava İndirme Tümeni bünyesinden çıkarılarak harekâttan hariç tutulmuştu. Görünüşe göre bu durum, 82. Hava İndirme Tümen Komutanı Jim Gavin ile Tucker arasında pek de uzun sürmeyecek bir gerginliğe de sebebiyet vermişti.

Polonyalılar için savaşın anlamı düşmana, yani Almanlara, yaklaşp onları öldürmektir; bunun vakti de artık gelmişti. Polonyalı bir paraşütçü şöyle diyordu: "Gideceğimizin farkında olduğumuzdan herkes çok ciddi. Görmek isteyen gözler için intikam ve korku hissi yüzlerden rahatlıkla okunabiliyordu. Korku tamamen doğal bir duyguydu; zira tatbikata değil, düşmanla yüz yüze gelmeye gidiyorduk. Her şeye rağmen bir tür coşku içerisindeydik."²⁰

17 Yüzbaşı Carl W. Kappel, H/504/82, CRCP 103/1.

18 Age.

19 Age.

20 PISM A.v.20 31/32 43.

“Her şeye rağmen” derken, elbette her birinin Anayurt Ordusu ile birlikte katılmak için can attığı Varşova Ayaklanması’ndan bahsediyordu. Hollanda’daki hedeflerinin haritaları ve hava fotoğrafları gösterilirken Stanley Vosecki gözlerini kapatmış, “Poniatowski Köprüsü’nü, Zygmunt Sütunu’nu, Kral Kalesi’ni ve Meçhul Asker Anıtı’nı hayal ediyordu.”²¹ Merak ediyordu; “Acaba hâlâ Varşova’nın meşhur Nowy Swiat ve Tamka caddelerinde savaş devam ediyor muydu? İki haftada bir pazar günleri papaz yardımcısı olarak hizmet ettiği Kutsal Haç Kilisesi halen yerinde miydi?”

İngilizler brifinglerini genellikle kum havuzları etrafında verirdi. Frost’un 2. Taburu’ndan Çavuş Robert Jones, hava keşif fotoğraflarına bakarak Arnhem’deki köprüünün ve yaklaşma istikametlerinin yedi metre-karelik bir modelini oluşturmak için saatler harcamıştı. Bu model, Doğu Midlands bölgesindeki Grantham yakınlarında bulunan Viktoryen bir yazlık köşk olan Stoke Rochford Malikanesi’ndeki kütüphanenin zemininde hazırlanmıştı.

Kimileri, bu kez kendilerini desteklemek üzere iki Amerikan hava indirme tümeni hazır bulunacak da olsa, bunu da üzerinden daha iki hafta bile geçmemiş olan *Comet* Harekâtı brifingi gibi rahatsızlık verici buluyordu. Market Garden’in da son anda iptal edileceğini düşünüyorlardı; tam uçaklara binmiş ve havalanmaya hazır şekilde beklerken yine iptal haberi gelecekti. Alman direnişinin zayıf olacağına dair rahatlatıcı bilgiler, 1. Paraşüt Tugayı’nın Kuzey Afrika ve Sicilya harekâtlarına katılmış olan daha deneyimli paraşütçülerini ikna edememişti ama bu adamların gıkı da çıkmıyordu. 1. Tabur’dan bir subay kendisiyle beraber pek çok kişinin köprüden bu denli uzak bir atma bölgesi seçilmiş olmasına şiddetle itiraz ettiğini öne sürüyor ve “toplu olarak hedef bölgesinin biraz güneyine atılmaya gönüllü olduklarını söylüyordu. Bu talep gerekçesiyle birlikte üst komutanlığa iletildi; fakat kuzeydeki Deelen hava meydanı ile güneydeki doldurma arazinin bataklık zemininin kabul edilebilir düzeyin üzerinde zayıta neden olabileceğinden dolayı reddedildi. Fakat “güvenli” olduğu düşünülen atma bölgeleri, harekâtın sonuna gelindiğinde teklif edilenlerle kıyaslanamayacak kadar çok zayıta neden olacaktı.”²²

21 PISM A.v.20 31/38 26.

22 E. J. Vere-Davies, D Bölüğü, 1. Tabur, AAMH, DOOS NO: 038.

Subaylar, kafalarında hâlâ soru işaretleri olmasına rağmen, plana uymak ve iyi birer örnek teşkil etmek durumunda olduklarını biliyordu. Bu durum İngiliz ordusunda çoğu zaman o eski şakaların yapılmasına neden oluyordu; depocuların hava indirmecilere paraşütleri teslim ederken, “Açılmazsa getir, değiştirelim,” demesi gibi.²³

Hollandalılar hafta sonu rutinlerine uymaya çalışıyordu ama korku ve umut diğer tüm duygulara baskın geliyordu. Nijmegen’deki büyük konser salonu De Vereeniging’in müdürü Martijn Louis Deinum, şehrin geneline hâkim olan gerginliği günlüğüne şöyle aktarmıştı: “Bir şeylerin yaklaşmakta olduğunu biliyorduk.”²⁴ Arnhem’in hemen bitişiğindeki Oosterbeek’te, Hendrika van der Vlist adında genç bir kadın, saklanmakta olan erkek kardeşine gizlice kahvaltı götürüyordu. Babaları, Almanlar tarafından el konulan Schoonoord Otelі’nin sahibiydi. Ayrılırken her tarafı darmadağın etmiş, ne kadar çiçek varsa da araçlarını süslemek için söküp götürmüşlerdi. Alman askerleri halen savaşı kazanabileceklerine inanmaya çalışıyordu. İçlerinden birisi Hendrika’ya, “Yeni silahlar gelsin göreceksiniz,” demişti.²⁵

SS Korgenerali Rauter o sabah sivil halkın “köprülerin üzerinde veya civarında, köprülere erişim sağlanan tüm yollarda ve Alman komuta yerleri yahut tesisleri civarındaki herhangi bir alt geçitte durup beklemesini” yasaklayan emirler yayımlamıştı.²⁶ Mareşal von Rundstedt’in karargâhı ise o esnada daha ziyade 1. Amerikan Ordusu’nun Aachen şehrine ilerleyişi ile ilgileniyordu. Mareşal, 12. Piyade Tümeni ile 116. Panzer Tümeni’nin yanı sıra 107. Panzer Tugayı ve Danimarka’daki 280. Zırhlı Tugayı göreve çağırırdı.

Doğu Prusya’daki Kurt İni’nde son derece önemli bir gündü. Geçirmiş olduğu sarılık nöbetinden ötürü hasta yatağından henüz kalkabilmiş olan Hitler, gündüz durum değerlendirmesi toplantısının hemen ardından orada hazır bulunan generalleri şaşkınlığa gark edecekti. Ardenler üzerinden, hedefi Antwerp olan geniş kapsamlı bir karşı taarruz gerçekleştirme²⁷ kararını açıklamak amacıyla Orgeneral Jodl’un sözünü kesti.

23 Yüzbaşı R. Temple, 4. Paraşüt Tugayı Karargâhı, CRCP 117/36.

24 16.9.44, Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

25 HvdV, s. 22.

26 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/5, 232.

27 Bkz. Korgeneral Kreipe günlüğü, FMS P-096.

Bu planı, hastalığı esnasında ilaçlarla beslenen fantezi dünyasında kurgulamıştı. Ellerinde Aachen'i savunmaya dahi yetecek kadar birlik yokken Hitler söz konusu karşı taarruzda otuzdan fazla tümen kullanmayı düşündüğünü söyleyince generaller âdeta şok oldu. Jodl, Müttefiklerin hava üstünlüğüne dikkat çekip düşmanın Danimarka, Hollanda ve hatta Almanya kuzeyi bölgelerine her an hava indirme harekâtı yapabileceğini beklediklerini söyleyerek ortama biraz gerçeklik katmak istedi. Dikkatleri Aachen'de eli kulağında bekleyen tehlikeye çekmeyi başarmıştı; fakat Hitler'in bu yeni fikrini bir kenara atmaya da hiç niyeti yoktu.

O akşam bir Führer direktifi yayımlandı: "Batı'daki savaş Alman anayurdu dahilinde geniş bir çevreye yayılmıştır. Alman köy ve kasabaları savaş alanı haline gelmiştir. Bu gerçekler, harp yönetim tarzımızı sertleştirmeyi mecbur kılmıştır ve eli silah tutan tüm erkeklerin katılımıyla, en yürekli bir şekilde mücadele şiddeti artırılacaktır. Her bir mevzi, Alman kasabalarındaki evlerin tümü ve bütün Alman köyleri birer müstahkem mevki haline getirilecektir. Öyle ki, düşman ya tamamen yok edilecek ya da göğüs göğüse muharebe ile ordugâhları kendilerine mezar olacaktır."²⁸

Hollanda ve kuşatma altındaki Kanal limanları için yakıp yıkmaya politikası emredileli çok olmuştu. 15. Ordu Kurmay Başkanı "Ostend Limanı'nda 18 geminin batırıldığını" rapor ediyordu.²⁹ Rotterdam ve Amsterdam Limanlarının havaya uçurulmasına ilişkin toplantılar da sona ermişti. Bu arada General von Zangen, geceleyin Scheldt Haliç'i'nden karşıya birlik ve ağır silah taşımaya devam ediyordu.

Fruntsberg Tümeni Komutanı SS Tuğgeneralı Harmel, Bittrich'in panzer kolordularının yeniden teçhiz edilmesi konusunu görüşmek üzere o akşamüstü arabayla Berlin'e doğru yola çıktı.³⁰ Fakat patlamaların yol üzerinde açtığı derin çukurlardan ötürü ertesi günün öğlen vaktine kadar Berlin'e ulaşamadı. Harmel için bundan daha kötü bir zamanlama olamazdı.

Harmel'in aksine SS Binbaşı Sepp Krafft, ertesi gün Arnhem batısında indirmeler gerçekleşirken tam da o bölgede olacaktı. Otuz

28 16.9.44, B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19IX/5,241.

29 16.9.44, B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi saat 11.20 BArch-MA RH 19 IX/90.

30 Bkz. SS- Tuğgeneralı Harmel, FMS P-163, ve CRCP 130/13.

yedi yaşında bir subay olan Krafft, doğu cephesinde inzibat olarak görev yapmakta iken bir seneden daha kısa bir süre önce Waffen-SS'e katılmıştı. Bu koyu mavi gözlü ve uzun boylu adam, o güne kadar 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu haricinde herhangi bir birliğe komuta etmiş olmamasına rağmen âdeta bir hırs küpüyüdü. Hava indirme harekâtı başlayana kadar kadere inanır mıydı bilinmez; fakat o günden sonra inanmaya başlayacağına dair pek bir şüphe yoktu. Ayrıca biraz da paranoyaktı; ona göre SS Korgenerali Bittrich "kendisinin Himmler'in bir ajanı olduğunu düşünüyordu."³¹ Krafft, Arnhem muharebeleri sona erdiğinde Bittrich tarafından Demir Haç Şövalye Nişanı için aday gösterilmeyi hak ettiğini düşünecek, bu ödül ile taltif edilmeyince de epey sinirlenecekti. Bittrich ise bariz bir kibirle, "O adamı hatırlamıyorum bile," diyecekti.³²

Krafft'ın üç taburlu bölüğü Arnhem ve Ooesterbeek bölgeleri arasında yayılmış haldeydi. Eğitilmek üzere kendisine gönderileceği söylenen bin kadar yeni asker henüz katılış yapmamıştı. Krafft bulunduğu yere geleli henüz birkaç gün olmuştu ki bir kurmay binbaşı gelip Mareşal Model'in karargâhının Oosterbeek'e taşınmakta olduğunu, bu nedenle de bölgeyi terk etmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Krafft, taburunun bir kısmını kasabanın hemen kuzeydoğusundaki ormanlık alanda mevzilendirdi. Wolfheze'ye yakın olan ast birliklerinden birisi, 1. Hava İndirme Tümeni için seçilen atma ve indirme birliklerinin neredeyse dibine denk gelmişti.

Krafft 16 Eylül akşamı Arnhem'e doğru ilerlerken, yolda eski bir "Akbaba Lejyonu" (İspanyol İç Savaşı'nda Franco'yu desteklemek üzere gönderilen bir Luftwaffe birliği) mensubu olan General Walter Grabmann'la karşılaştı. Halihazırda Luftwaffe'nin Deelen'de konuşlu 3. Avcı Uçağı Tümeni'ne komuta eden Grabmann, yeni yeraltı komuta yerini göstermek üzere Krafft'ı akşam yemeğine davet etti. Bu yemek esnasında General diken üstünde oturduğunu ifade etti. Gökyüzü sakın görünüyordu, Müttefik hava kuvvetlerinin faaliyetleri âdeta bıçak gibi kesilmişti. Grabmann, "İngilizler koskoca bir günü boş geçirmeyi göze alamaz, hele bundan sonra asla," dedi.³³ Bu ifadesinden de anlaşıldığı

31 GA-CB 2171/24a.

32 GA-CB 2171/24c.

33 Krafft günlüğü, TNA WO 205/1124.

üzere, General düşmanın büyük bir iş peşinde olduğunu ve hatta belki de bir hava indirme harekâtına hazırlandığını düşünüyordu. Daha önce Model'in karargâhına gidip endişelerini Kurmay Başkanı Korgeneral Hans Krebs'e iletmişti. Fakat Krebs kendisine alaycı bir karşılık vermiş ve onu bu tür şeyleri dile getirmeye devam ederse gülünç duruma düşeceği konusunda uyarılmıştı. Tüm bunları duyan Krafft, kontrolü altında bulunan görkemli Waldfriede Köşkü'nün kulesine bir gözetleme postası yerleştirmeye karar verdi.

O cumartesi gecesi, Krafft'ın adamları böylesine hoş bir yerde mevzilenmiş olmanın keyfini çıkarıyordu. SS Kıdemli Eri Bangard şöyle diyordu: "Burada yaşam bir ana kucağı kadar huzurlu."³⁴ Ellerde birer şişe Danzig Altınsuyu likörü; kimisi akordeon çalıyor, kimisi de en sevdiği şarkıları söylüyordu. Pek çoğu gece üçe kadar ayakta kalmıştı.

Aynı akşam İngiltere'de, 82. Hava İndirme Tümeni personeli ise mini bir konser veren orkestrayı dinliyordu. Dwayne T. Burns'ün aktardığına göre: "Askerlerden bazıları kendi kendine dans ediyor, diğerleri de müziğin ritmine uygun olarak alkışlarla eşlik ediyordu. Kimileri top oynarken bir başkaları kampetlerine uzanmış; gürültüden ve kaygıdan uzak, ölü gibi yatıyordu. Atlama gündüz şartlarında gerçekleşecekti, hepimiz biliyorduk ki işler Normandiya'daki gece atlamaları kadar zor olmayacaktı."³⁵ Kumar bağımlılarının kıyasıya mücadelesi de hız kesmeksizin devam ediyordu. Öte yanda birileri kasaturalarını birlerken kurşun zehirlenmesinden mustarip *Kraut*'lar hakkında espriler yapıyor yahut tutkuyla bağlı oldukları son derece özel birer eşya olan silahlarıyla ilgili muhabbet ediyordu. Askerlerden bazıları tüfeklerine veya Thompson makineli tabancalarına sanki birer evcil hayvanmış gibi isim dahi koymuştu. Genellikle dipçiklerini söktükten veya daha farklı gayrinizami değişiklikler yaptıktan sonra *Tommy*lerini sahiplenirlerdi. Bununla birlikte bu silaha karşı derin bir nefret besleyenlerin sayısı da az değildi. Üstçavuş Neal Boyle şöyle diyordu: "O silahtan nefret ediyorduk. Mecbur kalmasam bir daha asla taşımazdım."³⁶

34 SS-Kıdemli Eri K. H. Bangard, 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu, GA-CB 2171/24a.

35 Dwayne T. Burns, F/II/508/82, EC-UNO.

36 Üstçavuş Neal Boyle, E/II/506/101, EC-UNO.

101. Hava İndirme Tümeni'nden bir takım komutanı olan Üsteğmen Ed Wierzbowski o gece rahatsız edici bir konuşmaya maruz kaldı. Bindirme hazırlık bölgesindeki üçgen çadırların arasında takım astsubayı Üstçavuş John J. White yanına gelip: "Üsteğmenim, içimden bir ses bu kez sağ çıkamayacağımı söylüyor," dedi. Wierzbowski bir espriyle karşılık vererek onu bu vesveseden uzaklaştırmaya çalıştı; fakat çabaları nafileydi. Üstçavuş son derece sakin görünüyor, kendisini böyle bir sonun beklediğine kati surette inandığı gözlerinden okunuyordu. "Ardından gülümseyerek: 'Sabah görüşmek üzere Üsteğmenim,' dedi ve oradan uzaklaştı."³⁷ Wierzbowski o gece bir türlü uykuya dalamadı; White'in gözlerindeki bakış ona rahat vermiyordu.

37 Üsteğmen Edmund L. Wierzbowski, H/III/502/101, CRCP 98/5.

Hava İndirme Baskını

17 Eylül Pazartesi Sabahı

Hayli yoğun geçecek olan o günün ilk ışıklarının hemen ardından, toplamda seksen dört adet Mosquito avcı-bombardıman uçağının yanı sıra 2. Taktik Hava Kuvveti'nden Boston ve Mitchell orta bombardıman uçakları Nijmegen, Cleve, Arnhem ve Ede'de bulunan Alman ordugâhlarını vurmak üzere havalandı. Bu gelişme, 8. Amerikan Taktik Hava Kuvveti ve Bombardıman Komutanlığı'nın Luftwaffe hava meydanlarını gece boyunca bombalamasının ardından yaşanıyordu. Aynı esnada, parça tesirli mühimmat taşıyan 872 adet B-17 Uçan Kale uçağı tespit edilen uçaksavar ve piyade mevzilerini imha etmek üzere gruplar halinde Hollanda'ya ilerliyordu. Bu uçaklara yan ve tepe emniyetini alacak şekilde 147 adet P-51 Mustang refakat ediyordu. Refakat uçaklarına pek bir iş düşmesi beklenmiyordu; zira o gün hâkim olan düşünce "Luftwaffe'nin çekingen bir tepki vereceğı" yönündeydi.¹ Yalnızca on beş adet Focke-Wulf 190'la karşılaşmış, bunların da yedisi sadece bir Amerikan avcı uçağı kaybedilerek vurulmuştu.

Müttefiklerin uçakları hedeflerine doğru ilerlerken Amerikan ve İngiliz paraşütçüler kahvaltı sırası bekliyordu. Amerikalıların menüsünde pankek, reçel, garnitürlü kızarmış tavuk ve elmalı pasta vardı. John Frost'un 2. Taburu'ndaki İngiliz askerlerinin sefer tasları ise, bir çavuşun aktardığına göre "çoğu uçağın zeminine dökülmüş olan" tüt-sülenmiş mezgitle doluydu.²

1 Hollanda Müttefik Hava Harekâtları Komutanlığı, TNA AIR 37/1214.

2 Çavuş Robert Jones, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 110/50.

Frost'un kendisi ise yumurta ve domuz pastırması yiyordu. Keyfi yerindeydi. *Comet* Harekâtı'nda uğradığı hayal kırıklığının ardından, bu defa hiç değilse yapılan planlamanın çok daha iyi olduğunu düşünüyordu. Şubat 1942'de Fransa kuzeyinde konuşlu bir Alman radarının ele geçirildiği son derece başarılı Bruneval Baskını'nı yönetmiş olan Frost, Tunus ve Sicilya'da yaşanan felaketleri de deneyimlemişti. Yaklaşan harekâtın çok da kolay olmayacağını farkındaydı; yine de daha sonra komuta aracı ile yanlarına gelecek olan postası Wicks'e smokinini, golf sopalarını ve av tüfeğini çantasına koymasını emretti.³ Ardından kırk sekiz saatlik kumanya, 45'lik Colt tabanca ve taburunu yönlendirmek için kullandığı av borazanı da dahil olmak üzere şahsi teçhizatını kontrol etti. İnancı sağlam ve dindar bir adam olan Frost, adamları tarafından çok sevilirdi. Ondan şöyle bahsederlerdi: "Bizim Johnny Frost Reis; bir elinde İncil, ötekinde 45'lik."⁴

Üç tümen, sekizi İngilizlere on yedisi de Amerikalı ait olmak üzere kendilerine tahsis edilen hava meydanlarına intikal ederken sislerin arasından parıldayan güneş, hoş bir sonbahar sabahını gün yüzüne çıkarıyordu. Toplamda 1544 nakliye uçağı ve 478 planör, yirmi bin askerin taşınacağı birinci sorti uçuşlar için hazır bekliyordu. Pistlerdeki manzara muazzamdı; her bir çekici uçak ardında planörüyle ip gibi dizilmiş, kalkış emrini bekliyordu. Birlik Nakil Komutanlığı'nın C-47 Dakotaları da aynı şekilde sıralanmış, yirmişer saniye aralıklarla havalandırılmaya hazırды.

General Browning, Swindon hava meydanındaydı ve keyfi yerindeydi. Nihayet bir hava indirme kolordusunun başında harekâta katılacaktı. Planör Pilotu Alayı Komutanı Albay George Chatterton'un kullanacağı planöründe kendisiyle birlikte emir eri, aşçısı ve doktorundan oluşan maiyetinin yanı sıra çadırı, cipi ve valizleri de bulunuyordu. Browning'in biyografisine kaleme alan yazara göre, General yanına üç adet de oyuncak ayı almıştı.⁵ İlk sorti uçuşta kolordu karargâhı için en az otuz sekiz planörün hazır edilmesini istemiş olması, hele de 1. Hava İndirme Tümeni'ne tahsis edilen uçak sayısından kesinti yapıldığı bir

3 John Frost, *A Drop Too Many*, Barnsley, 2008, s. 124.

4 Er James Sims, 2 Para, CRCP 111/1.

5 Richard Mead, *General 'Boy': The Life of Lieutenant General Sir Frederick Browning*, Barnsley, 2010, s. 125.

ortamda, kimileri tarafından düpedüz israf olarak görülüyordu. Üç tümenin birbirinden bağımsız hareket edecek olduğu bir durumda, hem de hayati önem arz eden bu ilk günde kolordu karargâhına ne kadar ihtiyaç duyulabilirdi ki?

Hava meydanında beklediği esnada Urquhart'ın beyninde bir şimşek çaktı; muharebe dışı kalması durumunda emir komutayı hangi tugay komutanına devredeceğini netleştirmemişti. Hemen kurmay başkanını yanına çekti ve “Dinle Charles. Bana bir şey olursa emir komutayı sırasıyla şu kişiler alacak; Lathburry, Hicks ve Hackett.”⁶ Mackenzie, “Emredersiniz komutanım!” diye karşılık verdi ama işlerin o raddeye varacağını aklının ucundan dahi geçirmiyordu. İleride her ikisi de bu komuta devri planını tugay seviyesi için de yapmadıklarına pişman olacaktı.

1. Hava İndirme Tümeni uçaklara binmeden önce çay ve sandviç dağıtımı için sıraya girerken, kimi paraşütçülerin abartılı bir iyimserlik içerisinde olduğu fark edilebiliyordu. Bir çavuş yanında havası indirilmiş bir futbol topu götürüyordu; güya köprüyü ele geçirir geçirmez topu şişirip maç yapacaktı. Bir başka asker ise kendisine neden harekâta dart tahtası götürdüğü sorulduğunda bu oyunun “sıkıcı akşamlarda vakit öldürmek için birebir” olduğunu söylüyordu.⁷ 1. Paraşüt Tugayı karargâhından bir yüzbaşı, köprünün ele geçirilişini kutlamak için yanına bir şişe beyaz İspanyol şarabı almayı ihmal etmemiştir.⁸ Planörle gidecek olanlar, uçakların kamuflajlı brandadan gövdesine tebeşirle müstehcen şakalar yazma yarışı içerisindeydi. General Urquhart'ın kendisi bile bir Horsa planörünün üzerine “Alman kızlarının etekleri için!” yazıldığını görmüştü.⁹ Kara mizahın bini bir paraydı. Bir planör pilotunun günlüğünde yazdığına göre “Çocuklar her zamanki gibiydi. Birisi kaçımızın postu deldireceğine dair bahis açıyordu. Peki dönüp kazancını toplayacağı veya borcunu ödeyebileceği ne belliydi?”¹⁰

Görünüşe göre Amerikan iyimserliği yabancı ülkeler hakkındaki fantastik inanışlara dayanıyordu. Genç bir teğmen aklından şunları geçirmişti: “Acaba ayaklarında tahta ayakkabıları ve ısıltılı gözlerinden

6 Yarbay Charles Mackenzie, GSO1, 1st Airborne Division, CRCP 108/3.

7 Harry Butcher, *Three Years with Eisenhower*, Londra, 1946, s. 573.

8 Yüzbaşı B. W. Briggs, 1. Paraşüt Tugayı Karargâhı, CRCP 109/30.

9 Urquhart, CRCP 93/3.

10 Üstçavuş Leslie Gibbons, D Bölüğü, alıntılандığı yer George Chatterton, *The Wings of Pegasus*, Londra, 1982, s. 187.

yansıyan yel değirmenleriyle o sarışın kızlar nasıl görünüyordu?”¹¹ Bazı paraşütçüler ise Hollanda’nın elmaslar diyarı olduğunu duymuştu ve kendilerine yeni bir hayat kurmaya yetecek kadar ganimetle eve dönebileceklerine inanıyordu.

Öte yandan, ölümün ansızın gelip kapıyı çalabilecek olması da dinî düşüncelere sebep oluyordu. Özellikle de Katolikler savaşta ruhsal bir teselli fırsatı bulmuştu. Amerikan hava indirme tümenlerinin Katolik inancına sahip İspanyol, Alman, Polonyalı, İrlandalı ve İtalyan kökenli askerlerin de aralarında bulunduğu zengin bir etnik yapısı vardı. Münferit olarak günah çıkarmanın imkânsız olmasından ötürü, 101. Hava İndirme Tümeni’nden Peder Sampson hava meydanının bir köşesinde diz çökmüş kel kafalı adamlardan oluşan bir güruha topluca af bahşediyordu. Bu ana tanık olanlardan biri, “Katolik rahibin altın rengi ve beyaz karışımı cübbesi, etraftaki baskın renk olan hâki ile son derece uyumsuz bir görüntü veriyordu,” diye yazmıştı.¹²

Kimi genç paraşütçülerin ise, iyimserlik şöyle dursun, korkudan neredeyse ödü kopacaktı. İçlerinden ikisi evvelsi gün brifingin ardından firar etmişti. Bir başkası ise 101. Hava İndirme Tümeni hava meydanına intikal ettirilmek üzere kamyonlara bindirirken M-1 tüfeği ile kendi ayağını vurmuştu. Pistin hemen kenarında duran bir C-47’nin arkasına saklanan biri daha aynı şeyi yapmıştı.¹³ Tuğgeneral McAuliffe’in de daha sonradan doğruladığı üzere, “Bazı askerler firar etmişti ve uçak-
tayken de pek çok askerin paraşütü kazayla çantasında çıkmıştı.” Bir paraşütün bu şekilde çantasından çıkması sahibinin atlayamayacağı anlamına geliyordu; fakat elbette bu yola başvuranlar askerî mahkemede cesaretsizlik suçlamasıyla yargılanıyordu. Pek çok asker de atlama anı geldiğinde kendini kaybedip atlamayı reddetmekten endişe ediyordu.

Paraşütçülerin yükü öylesine ağırdı ki güçlkle hareket edebiliyorlardı, birinin onları uçağın merdivenlerinden yukarı çekip içeri atması gerekiyordu. Çantalarında şu malzemeler bulunuyordu; çene altlarından kayışla bağlanmış olan gizleme ağı kaplı miğferler, hücum yelekleri, içine tıraş takımı ve sigara gibi kişisel eşyaların koyulduğu ekmeklikler,

11 Üsteğmen Sam H. Bailey, 505/82, CRCP 104/4.

12 Laurence Critchell, *Four Stars of Hell*, New York, 1947, s. 113.

13 Bkz. Tuğgeneral Anthony C. McAuliffe, CRCP 96/9, ve Richard L. Klein, III/501/101, CRCP 97/11.

üç günlük kumanya, yedek mühimmatın taşındığı bej rengi dokuma kütüklükler, tanklara karşı kullanılan özel bir el yapımı patlayıcı olan Gammon bombaları ve standart el bombaları, M-1 piyade tüfeği yahut Thompson makineli tabanca, havan mermileri, makineli tüfek şeritleri veya genel maksatlı kullanılmak üzere anti-tank mayınları ve tabii ki paraşütler. Roketatar nişancıları, havancılar, makineli tüfek nişancıları ve telsiz/telefon operatörleri ise yukarıdakilere ilave olarak kadro silahları veya telsizlerinin tamamını yahut bir kısmını da taşıyordu. Ortalama olarak her askerin sırtında hemen hemen kendi vücut ağırlığı kadar yük vardı. İçlerinde pek azı bu haldeyken sigaralarına erişebildiğinden, bir çavuş koridor boyunca sigara tutup yakarak ilerliyordu.

Tuğgeneral Jim Gavin uçağına binmeden önce, kendisine bugüne kadar bir C-47'nin kapısından hiç atlayış yapmadığı itirafında bulunan Hollandalı irtibat subayı Yüzbaşı Arie Bestebreurtje ile sohbet ediyordu. Daha önce hep İngiliz uçaklarının zemininde bulunan atlama deliklerini kullanmıştı; bu nedenle de Gavin hemen oracıkta ona kısa bir ders vermeye başladı: "Tıpkı bir otobüsten iner gibi dışarıya adımını at."¹⁴ Yaklaşık 1,90 m'lik boyuyla Gavin'den uzun olan Bestebreurtje yeşil komando beresi takmıştı ve üzerindeki İngiliz kamuflaj elbisesinin omuz peçindeki turuncu renkli aslan figürünün altında "*NETHERLANDS*" yazıyordu. Birisi kolordu karargâhına, diğeri de her bir hava indirme tümenine tahsis edilmiş olan iki unsurdan oluşan bir Jedburgh¹⁵ timinin personeliydi. İngiliz özel kuvvetleri tarafından Amerikan Stratejik Hizmetler Bürosu iş birliğiyle teşkil edilen bu timler, çokuluslu küçük grupları eğitip paraşütle bölgeye indirmek suretiyle yerel Direniş mensuplarıyla birleştirerek Alman hatlarının ötesinde kargaşa yaratmayı hedefliyordu. Hollanda'daki temel vazifeleri yeraltı örgütlenmeleriyle irtibatı sağlayıp bunların faaliyetlerini Müttefikleri destekleyecek şekilde organize etmekti.

14 JMGP, Kutu 15.

15 İngiliz Savunma Bakanlığı tarafından rastgele bir kod adı seçilerek İngiliz Özel Kuvvetler Komutanlığı tarafından planlanan bu operasyon kapsamında İngiliz, Amerikalı, Fransız, Hollandalı ve Belçikalı askerler tarafından teşkil edilen karma timler görev alıyordu. Bu timlere erkek isimleri veya ilaç isimleri gibi gelişigüzel seçilmiş isimlerle adlandırılıyor, bu sayede Alman istihbarata karşı koyma birimleri şaşırtılmaya çalışılıyordu. Klasik bir Jedburgh timi; komutan, icra subayı ve muhabere astsubayı olmak üzere üç kişiden oluşuyordu. (ç.n.)

İlk kalkış yapacak uçak her bir tümenin kılavuzlarını da taşıyordu. Bu kılavuzlar, kendi birliklerine tahsis edilen bölgelere indikten sonra, varsa buralardaki Alman unsurlarını etkisiz hale getirecek, arkalarından gelecek olan büyük kısımları yönlendirmek maksadıyla Eureka radyofarlarını çalıştıracak ve yaklaşma yollarını belirtmek üzere renkli sis kullanacaktı. Gloucestershire'daki Fairford kasabasında bulunan RAF'ye ait on iki Stirling uçağı, 1. Hava İndirme Tümeni'nin atma ve iniş bölgelerini işaretlemek üzere 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü'nü taşıyordu. Bu bölükte, Kraliyet İstihkâm Kolordusu'ndan nakille gelen en az yirmi Alman ve Avusturyalı Yahudi vardı. Olur da düşmanın eline geçerse Yahudi oldukları anlaşılmasın diye künye levhalarında İskoç veya İngiliz isimleri yazıyor, çoğunun din hanesinde de "İngiltere Kili-sesi" ibaresi yer alıyordu. Bu adamlar düşmana kendi dilinde hakaretler savurarak gaddarca muharebe edecekti.

İkinci sırada ise 1. Hava İndirme Tugayı'nı, tümen karargâhlarını ve sahra sıhhiye taburlarını taşıyan 320 planör ve bunların römork uçakları kalkacaktı. Horsa planörleriyle birlik, ikmal maddesi ve mühimmatın yanı sıra cipler, treylerler, motosikletler ve 57 mm'lik mini tanksavar topları da taşınıırken; daha geniş olan Hamilcar planörler ise Bren ZPT'lerini ve 76 mm'lik tanksavar toplarını taşıyordu. Çeki halatı tamamen açılıp gerekli gerginliğe ulaşana kadar römork uçağı yavaşça ilerleyecek ve ardından nihayet planör de harekete geçecekti. Planör pilotu arkasını dönüp "Emniyet kemerlerini takın, çeki halatı bağlandı... Halatın boşluğunu alıyorlar...Sıkı tutunun!"¹⁶ diye ikaz ettikten sonra yalpalayarak gelen bir teğmen tekrar edecekti: "Kuyruk yukarı, burun aşağı, kontrplak gıcırıyor ve pistte hızla ilerliyoruz. Römork uçağı havalanmadan çok önce, ulaştığımız sürat tüy gibi hafif planörümüzü gökyüzüne gönderdi bile."

Nihayet sıra C-47 birlik nakil uçaklarına geldi. Motorlar kulakları sağır eden bir gürültüyle ansızın çalışmaya başladı, pervanenin yarattığı şiddetli rüzgâr pistin gerisindeki çimenleri dümdüz etti ve hayli ağır yüklü uçaklar hızla ilerlemeye başladı. Paraşütçüler, uçak gövdesini oluşturan metal kafes sisteminin içinde alüminyumdan yapılma öne yatar koltuklarına gömülmüş, dar bir koridorun her iki yanında yüzleri

16 Teğmen William 'Buck' Dawson, JMGP, Kutu 15.

birbirine bakacak şekilde oturuyor; pek çoğu seyir yüksekliğine erişilinceye kadar göz temasından kaçınıyordu.

Belçika'da ise General Horrocks, 101. Hava İndirme Tümeni irtibat subayı Yarbay Renfro'dan hava indirme planıyla ilgili bilgi alıyordu. "Kaç günlük kumanyayla atlayacaklar? Ne kadar süre dayanabilirler?" diye sordu.¹⁷ Horrocks'un bizzat verdiği briefing Muhafız Zırhlı Tümeni'nin birkaç saat içinde Eindoven'da olacağını söylemiş olmasından ötürü bu sorular Renfro'yu hayli şaşırtmıştı. Ardından Horrocks ve kurmay başkanı Tuğgeneral Harold Pyman, Renfro'ya planları hakkında ne düşündüğünü sordu. "Gayet güzel," diye soğuk bir karşılık verdi. Karşısındakinin şüphelerini farkında olan Horrocks gülümsedi. Renfro bu tebessümün gerginlikten mi ileri geldiğini, yoksa Horrocks'un blöf mü yaptığını çözememişti.

Onlar konuşadursun, kolordu ve Kanal'ın yakınlarındaki tümenin topçuları Zırhlı Muhafızların taarruzunu desteklemeye yönelik hazırlıklarına devam ediyordu. Bir ağır, üç orta ve on sahra topçu alayı¹⁸ ateş mevzilerine girmiş, dakikada yüz seksen metre süratle ilerleyecek olan hareketli topçu barajı için hazır bekliyordu. Ne pahasına olursa olsun önlerinde uzanan yolda çukur açmamaları emredilmişti. Neyse ki yol ip gibi düzdü. Muhafız Zırhlı Tümeni'ni takip edecek devasa araç konvoyu, geride bulunan intikal subayları ve askerî inzibat ekipleri tarafından tasnif ediliyordu.

Bombardıman ve avcı-bombardıman uçakları Saat 10.30'dan hemen önce Nijmegen ve Arnhem'deki uçaksavar mevzilerine saldırdı. Waal kıyılarındaki PGEM elektrik üretim tesisinin isabet almasından ötürü ansızın bütün bölgenin elektriği kesildi. Kafası çalışanlar, olur da elektrik geldiğinde pompalar çalışmazsa diye hemen küvetleri ve kovaları doldurmaya koyuldular. Dürbünü veya eskimiş teleskobu olanlar da saldırıyı seyretmek üzere çatılara çıktılar.¹⁹ Hızlı davranmaları gerekiyordu. Mosquito avcı-bombardıman uçakları Arnhem'deki ana

17 Yarbay C. D. Renfro, NARA RG407, Kayıt 427B, ML 2124.

18 TNA WO 171/1256.

19 C. A. Dekkers ve L. P. J. Vroemen, *De zware herfst. Arnhem 1944*, Arnhem, 1984, s. 22.

ordugâh olan Willemskazerne’i bombalamak için kulakları sağır eden bir gürültüyle alçak uçuş yapıyor, buranın karşısındaki Royale Restoran’ı da vuruyorlardı. Civardaki bir sahaf, “Patlamanın etkisiyle burun ve kulaklarından kanlar akar halde, harap olmuş Willems enkazının arasında düşe kalka kaçmaya çalışan Almanları” görmüştü.²⁰ Müttefiklerin bombardıman uçakları, Wehrmacht’ın daha önceden terk etmiş olduğu bir deponun yanında bulunan St. Catharina Gasthuis²¹ adlı bir yaşlı bakımevini de kazara vurdu. Bu bakımevinin kimi sakinleri enkaz altında kaldı. Avcı uçakları alçak irtifadan yalama uçuşları yaparak hava saldırıları icra ediyordu. Rahibe Christine van Dijk²², Alman askerlerinin avcı uçakları tarafından açılan makineli tüfek atışlarından korunmak maksadıyla ağaç gövdelerinin ardına sığındığına tanıklık etmişti.

Hollandalılar olası da bir hava saldırısında en güvenli yerin tren istasyonu olduğu; zira RAF’nin buraya yaptığı saldırılarda asla isabet kaydedemediği konusunda espriler yapıyordu.²³ Fakat Arnhem’in kimi noktaları şaka yapılacak durumda değildi. Düşman ordugâhının yakınlarında bulunan pek çok evde yangın çıkmıştı ve bu konuda yapılabilecek pek bir şey yoktu. Almanlar, her ne kadar Müttefiklerin hava saldırılarında hayatlarını kaybedenlerin arasında iki yüz kadar sivil de olsa, bu saldırılara destek veren Hollandalılardan intikam almaya çalışıyordu. Bunun ilk örneği olarak, kimliği belirsiz bir günlük yazarına göre “Almanların kendilerini doğrudan hedef almalarından ötürü itfaiye araçları yangınlara müdahale edememişti.”²⁴ RAF’nin öncelikli hedefi Arnhem karayolu köprüsü etrafındaki hava savunma bataryalarıydı; fakat Model’in karargâhı kendi kendine “Arnhem civarındaki hava saldırılarının köprüyü yerle bir etmek maksadıyla yapıldığına” inanmıştı.²⁵

Arnhem hayvanat bahçesinde çalışan genç bir bakıcı olan Ton Gieling o pazar sabahı Müttefik bombardımanı başladığında evine doğru gitmekteydi. Bloemstraat’ta bir kafenin önünde ölü ve yaralı Alman askerleri yere serilmiş yatıyordu. Derken onu şaşırtan bir şey oldu ve

20 Sahaf Gerhardus Gysbers, CRCP 120/20.

21 Willem Tiemens, CRCP 121/22.

22 CRCP 120/15.

23 Jan Voskuil, CRCP 125/22.

24 İsimli günlük, NIOD 244/1040.

25 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 17.9.44, BArch-MA, RH 19 IX/5, 249.

“fena halde yanmış bir tavşan hemen önünden yolun karşısına geçerek gözden kayboldu.”²⁶ Ardından ölümcül şekilde yaralanmış birinin sedyeye yüklendiğini gördü. Güçlü bir adam olan Gieling sedyenin bir ucundan tuttu ve yaralıyı St. Elisabeth Hastanesi’ne götürdüler; fakat buraya varınca öğrendiler ki adam hastaneye getirilirken yolda hayatını kaybetmişti. Diğer pek çok insan gibi Gieling de hastanede kalıp Kızıl Haç gönüllüsü olarak görev yaptı. Arnhem’in batısındaki Ede’de yalnızca yüz seksen Alman askeri bulunuyordu ama kasaba yerle bir edilmişti.

General Urquhart’ın teklifiyle hedef listesine eklenen Wolfheze de Saat 11.40’ta ağır bir şekilde bombalandı. Atılan mermilerden biri, maalesef, ağaçların altındaki topçu mühimmatı yığınına isabet etti ve ciddi bir hasara neden olan şiddetli patlama sonucunda hayatını kaybedenler oldu. Wolfheze Görme Engelliler Bakımevi de vurulunca, buranın başhemşiresi ormanda hazırlanmış sığınaklara doğru düzgün bir tahliye işlemi gerçekleştirdi. Fakat hemen yan binada yatılı olarak tedavi gören bin yüz akıl hastası saldırıdan nasibini almıştı. Hemşireler yere dev bir haç şeklinde beyaz çarşaflar serip müteakip saldırıları önlemeye çalışıyordu. Doktor Marius van de Beek²⁷ ve diğer tabipler seksen civarında yaralıyı tedavi etmeye başladı, saldırıyı izleyen cuma günü seksen bir ölü defnedilecekti.

O pazar günü hem Katolik hem de Hollanda Reform kiliseleri alışının aksine pek de kalabalık değildi; zira kilise ayinleri neredeyse tamamen kadın ve çocuklara özel gerçekleştiriliyordu. Yetişkin erkekler, viyadüğü hedef alan saldırıya misilleme olarak rehin alınmaktan veya vurularak infaz edilmekten korunmak maksadıyla “dalgiç” olmuştu.²⁸ Patlamalar camları titretti ve elektrikler kesilince lambaların sönmesiyle eş zamanlı olarak kilise orgları da ansızın susuverdi. Bazı kiliselerde rahipler cemaati takdis etti ve katılımcılar süratle kiliseden ayrıldı. Oosterbeek’teki Hollanda Reform kilisesi cemaati ise bu hava saldırısını hürriyetin eli kulağında olduğu şeklinde yorumladı. Hep bir ağızdan, mazisi on altıncı yüzyılda İspanyolların Hollanda’yı işgaline karşı başlayan bir ayaklanmaya dayanan millî marşları “*Het Wilhelmus*”u söylemeye başladılar.

26 Ton Gieling, GAA 1557/1511.

27 Bkz. NIOD 244/5.

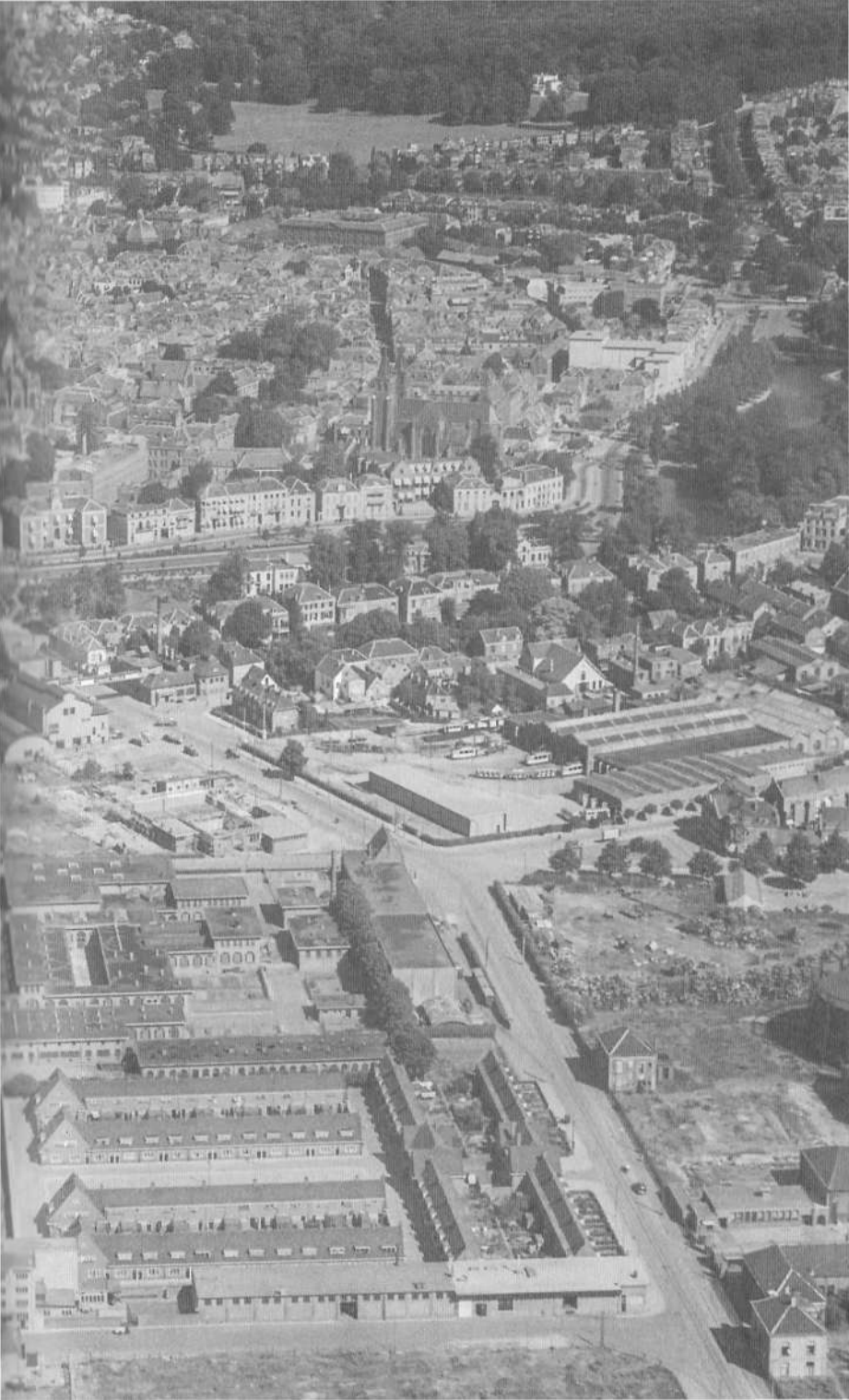
28 Heimrich Bisterbosch, CRCP 120/10.

1. Amiral Sir Bartram Ramsay (*sağda*), Antwerp Limanı'nı açmak maksadıyla Scheldt Halici'ni emniyete almaya yönelik ivedi talebini reddeden Mareşal Montgomery ile birlikte.

2. (*Müteakip iki sayfa*) Neder Rijn veya Aşağı Ren üzerindeki hayati önemi haiz Arnhem köprüsünün savaştan hemen önce çekilmiş bir fotoğrafı.

3. NSB, yani Nationaal-Socialistische Beweging mensubu bir grup Hollandalı Nazi, savaş öncesi dönem.

4. Genç Waffen-SS mensupları.

5. "Boy" Browning (*sağda*), planlarına açıkça itiraz etmiş olan Polonya paraşüt birliği komutanı Tümgeneral Sosabowski ile.

6. Viktor Grabner, 17 Eylül tarihinde yalnızca bir gün göğsünde taşıyabileceği Demir Haç Şövalye Nişanı alırken.

7. Müttefiklerin Arnhem'e ilerleyişini yavaşlatan SS birliğinin komutanı Sepp Krafft.

8. Alman komuta heyeti karşı hamlelerini planlarken. (soldan sağa) Model, Bittrich, bir kurmay subay ve 10. SS Panzer Tümeni Komutanı Harmel.

9. 9. SS Panzer Tümeni Hohenstaufen Komutanı Walter Harzer.

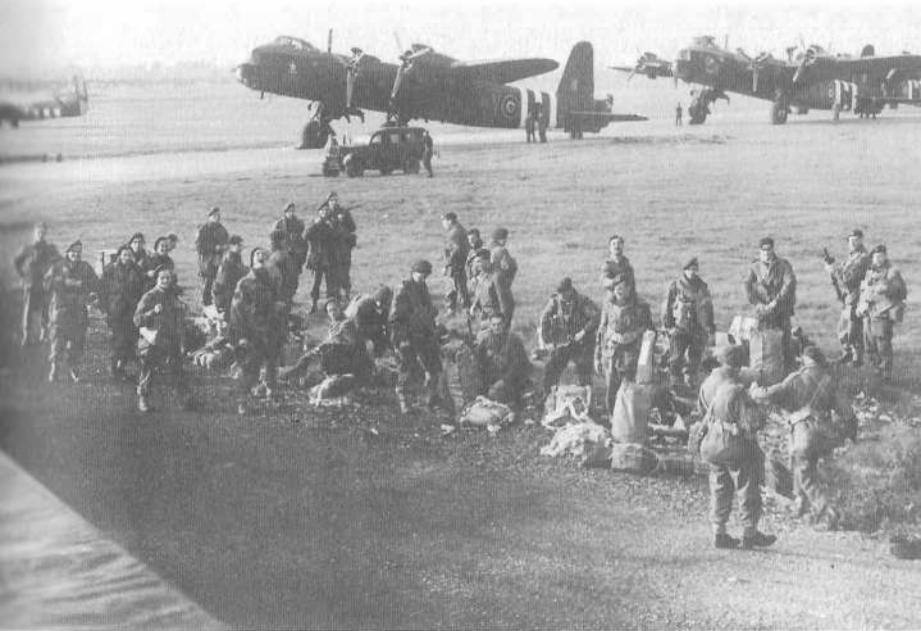
10. Horrocks, Montgomery ve Prens Bernhard.

11. 101. Hava İndirme Tümeni Komutanı
Tümgeneral Maxwell Taylor.

12. 82. Hava İndirme Tümeni Komutanı
Tuğgeneral Jim Gavin.

13. 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü mensubu kılavuzlar Stirling uçaklarına binmeden önce.
Bunlardan yirmi kadarı intikam peşinde olan Yahudilerdi.

14. 1. Hava İndirme Tümeni planörleri, arkada görünen Neder Rijn ve Batavya'nın bataklık toprakları üzerinde uçaklar tarafından çekiliyor.

Batavya'da, yani Arnhem'le Nijmegen arasında kalan ingin bölgede, insanlar bu iki şehirden yükselen dumanları daha iyi görebilmek için bentlerin üzerine âdeta hücum etmişti. Nijmegen şehri ise 22 Şubat tarihindeki korkunç Amerikan bombardımanını yaşamış olmaktan ötürü haliyle tedirgindi; fakat ahali Mosquito ve Typhoon uçaklarının ana hedeflerinin köprü yakınlarındaki uçaksavar bataryaları ile güneydoğuda bulunan Hazenkampseweg'deki Alman mevzileri olduğunu anladığında rahat bir nefes bir nefes aldı. Islık çalarak uçan roketlerin sesi kesilip uçaklar gözden kaybolur kaybolmaz halk sokaklara döküldü. Müttefiklerin ilerleyişine devam etmekte olduğuna dair o erken dedikoduların ardından nihayet umut hâkim olmuştu.

Orgeneral Student ve 1. Paraşüt Ordusu karargâhı Vught güneyinde, kötülüğüyle nam salmış olan toplama kampının yakınlarındaydı. Student, kurmayları tarafından el koyulmuş bir villada evrak yığınlarına gömülmüş, "Harp meydanına geldik yine de şu kâğıt kürek işleri yakamızı bırakmadı," diye yakınıyordu.²⁹ "Odamdaki pencereleri sonuna kadar açmıştım. Gün ortasına az bir zaman kala düşmanın hava faaliyetleri aniden canlanıverdi. Bölük bölük avcı uçakları ve küçük bombardıman uçağı grupları üstümüzden geçip duruyordu. Atılan bombaların, patlayan makineli tüfeklerin ve uçaksavar silahlarının seslerini duyabiliyorduk." Yine de o an bu hareketlenmeyi yeteri kadar ciddiye almamıştı.

Arnhem tren istasyonunda Hohenstaufen Tümeni personeli, birliklerinin yeniden tertip edileceğı Almanya'ya gönderilmek üzere silah ve teçhizatlarını vagonlara yüklemeye devam ediyordu. Çok sayıda malzemeyi daha önceden 10. Frundsberg Tümeni'ne devretmişlerdi; fakat Hohenstaufen'in bir kısmı son iki günde ayrılmış olmasına rağmen, bölgede hâlâ hatırı sayılır bir kuvvet bulunuyordu. Bu kuvvet; 9. SS Panzer Alayı'nın hiç tankı olmayan tank mürettebatları, iki adet mekanize piyade taburu, bir topçu taburu, Deelen hava meydanı yakınlarında bulunan 9. SS Panzer Keşif Taburu, bir istihkâm bölüğü, tümen kılavuz bölüğü ve üzerlerinde dörder adet 20 mm'lik uçaksavar silahı monteli iki adet yarı tırtıllı muharebe aracından ibaretti.

29 ALDS.

Bombalamanın başladığı saat 10.30'da SS Albayı Harzer beraberinde Hohenstaufen'den iki subayla birlikte, Deelen hava meydanının kuzey kenarında bulunan keşif taburuna doğru arabayla seyir halindeydi. SS Binbaşı Viktor Gräbner'in komuta ettiği yaklaşık beş yüz kişilik bu tabur, yanlarında çok sayıda sekiz tekerlekli zırhlı ve yarı tırtıllı araçla birlikte açık bir alanda içtimaya çıkarılmıştı. Harzer birliğe hitap ettikten sonra, Normandiya'da gösterdiği cesaret ve liderlik dolayısıyla Gräbner'e Demir Haç Şövalye Nişanı takdim etti. Törenin ardından da öğlen yemeğini Gräbner ve subaylarıyla birlikte yedi.

Harzer, üzerindeki silah, palet ve tekerlekleri söktürmek suretiyle araçlarının "muharebeye hazır olmadığı"³⁰ algısı oluşturmaya çalışan Gräbner'in bunları Frundsberg Tümeni'ne devretmeye gönüllü olmadığının farkındaydı. En yakın düşman kuvveti en azından doksan kilometre güneyde iken, zırhlı muharebe araçlarının ani hazırlık seviyesinde bulunmasının ne gibi bir sebebi olabilirdi ki?

İrlandalı Muhafızlar Joe Köprüsü'nü geçmiş ve sınır hattının bir kilometre kadar gerisinde tesis edilen köprübaşında mevzilerini işgal etmişti. Dürbünleriyle hudut devriyelerini bile görebiliyorlardı. Pek çok asker yaklaşan tehlikenin ayak seslerini iliklerine kadar hissediyordu. Bacağından ağır bir şekilde yaralanana kadar fişek gibi bir süvari olan Joe Vandeleur o anı şöyle hatırlıyordu: "Sanki bir yarışın başlangıcı gibiydi. Başlangıç çizgisinde yerlerimizi almıştık, bitiş çizgisi de 145 kilometre uzaktaki Zuyder Zee'deydi."³¹ Hareketli topçu barajı ile önlerindeki düşman silah mevzilerini ateş altına almak maksadıyla dalıp roket atan Typhoon uçaklarının varlığı biraz olsun içini ferahlatıyordu. Bir arkasındaki araçta RAF'den bir ileri hava kontrolörü ile topçu birlikleriyle doğrudan irtibatı olan bir telsiz sistemi mevcuttu.

Vandeleur her zamanki gibi kadife pantolonunu giyip parkasını üzerine geçirmiş, zümrüt yeşili İrlanda fularını boynuna dolamıştı. Kendisini eleştirecek yüzü olmayan Horrocks Vandeleur'un bir muhafız subayına pek de yaraşır olmayan kıyafetine takılmadan edemedi. Komuta aracının tepesine çıkmış olan Vandeleur, ikinci sıradaki tank bölüğünün hemen ardında yerini almıştı. Emrindeki piyadeler ise Yarbay

30 GA-CB 2171/4.

31 Yarbay J. O. E. Vandeleur, CRCP 102/17.

Giles Vandeleur'un komuta ettiği İrlandalı Muhafızlar'ın 2. Zırhlı Taburu'na ait Sherman tanklarının üstünde ilerleyecekti. Bu iki kuzen kardeşten de öteydi.

C-47'ler havada daireler çizerek intikal düzenlerinin oluşmasını beklerken bazı askerleri uçak tutmaya başlamıştı bile. 82. Hava İndirme Tümeni'nden bir teğmen, uçağın açık kapısından aşağıya bakınca âdeta transa geçmişti; aşağıdaki manastırın avlusuna çıkmış rahibeler³² hayranlıkla kendilerini seyrediyordu. Kime paraşütçüler ise İngiltere kırsalının "ekoseli küçük tarlalarına"³³ bakıyordu.

Planör çok hafif olduğundan daima kendisini çeken uçaktan daha yüksekte uçuşa temayülü gösteriyordu; bu da yolcularına diğer uçaklardan arınmış bir gökyüzü manzarası sunuyordu. Fakat öte yandan dayanıksız yapıları bu hava araçlarını tehlike kılıyordu. Stirling mürettebatlarından birinin korktuğu başına geldi ve çektikleri Horsa planörünün kanatları koptu; yere çakılan gövdenin içinden elbette sağ çıkan olmayacaktı. Bir başka olayda, 101. Hava İndirme Tümeni'ne tahsisli bir Waco planöründe bulunan askerlerden biri, planör Doğu Anglia semalarında iken paniğe kapılıp kendini kaybetti. "Bulunduğu yerden sıçrayıp planörü römork uçağına bağlayan halatın çözme kolunu çekiverdi. Planör İngiltere'ye inebildi."³⁴ Tabii bu delikanlı askerî mahkemede yargılanıp uzun yıllar boyunca hapis yatacağı. Yine bir İngiliz planör pilotu arkasını dönüp baktığında bir grup İskoç Kraliyet Muhafızının kontrplak zeminde sefer taşıyla çay demlediklerine şaşkınlıkla tanık oluyordu.³⁵ Böylesine bir umursamazlık karşısında öfkeden deliye dönüp bağırduğunda ise askerler ona bir fincan çay isteyip istemediğini sordular. Lakaytlığın farklı bir örneğinde ise başrol 82. Hava İndirme Tümeni'ne yeni katılmış bir teğmenindi. Havalı görüldüğü gerekçeyle beyaz ipekten bir fular takıyordu. Beyaz renkli her şeyin kolayca hedef alınabileceği nedeniyle boynundaki fuları çıkarması söylendi. Bu çağrıya kayıtsız kalmanın bedelini inişten sonra başına alacağı ciddi bir yarayla ödeyecekti.³⁶

32 Üsteğmen James J. Coyle, E/II/505/82, CRCP 92/9.

33 Dawson, JMGP, Kutu 15.

34 Yarbay Harold W. Hannah, CRCP 96/7.

35 Çavuş William Oakes, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/41.

36 Philip H. Nadler, F/II/504/82, CRCP 103/12.

Yaklaşık bin fit aşağıdaki kıyı şeridi sanki ayaklarının altından kayıp gidiyordu. Artık Amerikan askerlerinin Yıldırım Deresi³⁷ dedikleri Kuzey Denizi üzerindeydiler. Daha önce onca harekâtın iptal edilmiş olmasında ötürü birisi, “Bu defa iptal vermekte biraz geciktiler,” diye espri yapıyordu.³⁸ Uçakların deniz üzerindeki gölgelerini seyreden pilotlar, iki Horsa planörü ve bir C-47’nin denize zorunlu iniş yaptığını fark ettiler. Uçağın içindekiler kanatların üzerine çıkmış, kendilerine doğru yaklaşan kurtarma gemisini bekliyordu. Bir planör “su yüzeyinde iki buçuk saat kadar durduktan sonra denizcilerin atışlarıyla batırılmak zorunda kalmıştı.”³⁹ Birkaç gün sonra ise bir başka planör bunu on yedi saat boyunca yaparak yeni rekorun sahibi olacaktı. Zaman zaman tuhaf savaş gemilerini tespit ediyorlardı ama asıl görülmeye değer olan Thunderbolt, Mustang, Spitfire ve Typhoon filolarının refakat ettiği o devasa uçan armadaydı. Ohiolu bir paraşütçü şaşkınlığını şöyle ifade ediyordu: “Vay canına! Şu havada olanları görmek için Clevelandlılar neler vermezdi ki?”⁴⁰

Uçakların geçişi esnasında Paraşüt Alayı’ndan bir er silah arkadaşlarını gözlemliyordu: “Bazıları rahat ve kendinden fazlasıyla emindi, bazılarıysa sessiz ve düşünceli. Asıl enteresan olan ise sessiz ve düşüncelilerin vahşet dolu Kuzey Afrika muharebelerini tecrübe etmiş olmalarıydı. Kendilerini neyin beklediğini biliyorlardı.”⁴¹ Bir başka paraşütçü ise şöyle diyordu: “Durup durup sahte gülümsemelerle birbirimize bakıyor fakat pek konuşmuyorduk.”⁴² Bazı uçaklarda paraşütçüler, özellikle de takviye olarak gelenler, bir hava indirmeci şarkısı tutturmaya çalışıyordu. Herkesin hoşuna giden bir şarkı olarak “*John Brown’s Body*” melodisiyle söylenen “Gory, Gory, ölmek için ne de güzel bir gün!... Herifi bir kâse çilek reçeli gibi asfalttan kazıdılar,” öne çıkıyordu. Amerikalı paraşütçüler de benzer bir ezgiyle “Bir daha atlamayacağım diye” şarkılar söylüyordu.⁴³

Kimileri ise uyuyor yahut hiç değilse gözlerini kapatıp uyuyormuş gibi yapıyordu. 101. Hava İndirme Tümen Komutanı Tümgeneral Maxwell Taylor ile aynı uçakta bulunan Yarbay Patrick Cassidy şöyle

37 Dawson, JMGP, Kutu 15.

38 Onbaşı Percy Parkes, Light Regiment RA, CRCP 113/55.

39 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

40 JMGP, Kutu 15.

41 Er James Sims, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 111/1.

42 CRCP 97/3.

43 Çavuş Paddy Campbell, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 110/34.

aktarıyordu: “Tümen komutanı uçuşun büyük bir kısmını uyuyarak geçirdi. Bir ara kumanya yemek için uyandı, sonra tekrar daldı.”⁴⁴ Komutanın olduğu uçakta haliyle şarkı söylenmiyordu: “Askerlerin büyük çoğunluğu da uyuyor, nadiren konuşma sesleri duyuluyordu.”

Pilotlar gergindi. Hollanda’ya “uçaksavar mıntıkası” adı da veriliyordu. Zira Almanya’ya ilerleyen Müttefik bombardıman uçakları için en kısa güzergâhın geçtiği bu bölge, düşmanın sayısız uçaksavar mevzii tarafından korunuyordu. Dayanaksız araçları üzerindeki hâkimiyetleri son derece sınırlı olan planör pilotları, izli fişekler kendilerine doğru sakin sakin kavis çizerken hepten savunmasız hissediyordu. Aşağıdan gelebilecek bir şarapnel ihtimalinden ötürü pek çok asker kurşun geçirmez yeleklerinin üzerine oturmuş, hassas noktalarına ekstra koruma sağlamaya çalışıyordu. Hatta bazı pilotlar, sanki çok bir faydası olacaktı gibi, uçuş esnasında üstüne oturmak üzere kum torbaları dahi getirmişti.

Tehlikenin eli kulağında olması, askerler üzerinde öleceğini hissetme duygusu ve çeşitli batıl inançların tetiklenmesi gibi etkiler yaratıyordu. Bazıları İncil’den çeşitli bölümler okuyarak alın yazıları hakkında bir işaret arıyordu. 82. Hava İndirme Tümeni’nden bir roketatar nişancısı olan Er Belcher, öleceğine kesin kanaat getirmiş olsa gerekti ki arkadaşı Patrick O’Hagan’dan yüzüğünü ve İncil’ini kız arkadaşına vermesini rica ediyordu. O’Hagan’ın anlattığına göre arkadaşı “atladık-tan hemen sonra havada vurulmuştu.”⁴⁵ Öte yandan kendi ölümlerini tahmin etmiş olmasına rağmen hayatta kalmayı başaranlar, daha sonra bu tahminleri tamamen unutma temayülü gösteriyordu. Her şeye rağmen, Kuzey Afrika, Sicilya ve İtalya’yı yaşamış olanların hayatta kalma şanslarının gitgide düşmekte olduğunu düşünmesinin de mantıklı bir tarafı yok değildi. Bir üstçavuş kendisini “ortalamalar kanunu kaçağı”⁴⁶ olarak tanımlıyordu.

Hollanda kıyılarına varmaları, demirlemiş mavnalar üzerine monte- li uçaksavar bataryalarından oluşan bir savunma hattına da merhaba

44 Yarbay Patrick Cassidy, I/502/101, FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

45 Er Patrick J. O’Hagan, E/II/505/82, CRCP 104/73.

46 *law of averages*. Yeteri kadar tekrar edilen olayların olası sonuçlarının nihayetinde eşit bir dağılıma sahip olacağını öngören istatistik teorisi. Burada kanun (law) sözcüğünün iki farklı anlamına birden vurgu yapılarak nükteli bir ifade oluşturulmuş. (ç.n.)

demeleri anlamına geliyordu. 504. Paraşüt Alayı'ndan Papaz Kuehl o anları şöyle anlatıyordu; "İzli fişekleri görebiliyorduk ve biliyorduk ki gözle görülen her iki fişeğin arasında bunlardan onlarcası daha vardı. Yanımızdaki uçaklardan birinden ansızın atlayış yapan askerleri gördüğümüzde şoke olduk; zira aşağıda sudan başka bir şey yoktu. Ardından fark ettik ki uçakları alev aldığı için atlamışlardı."⁴⁷ Bir başka paraşütçü ise kendilerine doğru kavis çizerek yaklaşan makineli tüfek mermilerini "havada kırmızı izler bırakan golf toplarına" benzetiyordu.⁴⁸

Kıydan içeriye doğru uzanan arazinin büyük kısmı Almanlar tarafından bentlerin kaldırılması suretiyle kasti olarak sular altında bırakılmıştı. Haziran ayında Normandiya'daki Cotentin Yarımadası'na inmiş olanlar, şimdikine benzer koşullarda orada boğulan silah arkadaşlarını kederle yad ettiler. Yalnızca çatıları görünen evleri, kiliselerinin sivri çan kulesi yahut bu virane içerisinde ayakta kalabilmiş tuhaf görünüm-lü ağaçları ile bütünüyle su altında kalmış olan köyler hepsinden daha iç karartıcıydı. Tamamen kuru topraklar üzerine geldiklerinde paraşütçüler nihayet can yeleklerini çıkarabildiler.

82. Hava İndirme Tümeni karargâhında görevli Hollandalı bir subay olan Yüzbaşı Bestebreurtje, düşman işgali altında olmasından ötürü tam tamına dört senedir göremediği aşağıdaki tanıdık ovalara bakınca ziyadesiyle duygulanmıştı. Daha sonradan şöyle diyecekti: "Aşağıdaki araziye görünce âdeta içim ısınmıştı. Tarlaları ve çiftlik evlerini seçebiliyordum, hatta dönen bir yel değirmeni bile vardı. Kendi kendime 'Ah benim zavallı Hollandam! İşte şimdi seni hürriyete kavuşturmak için buradayız.' diye düşündüğümü net bir şekilde anımsıyorum."⁴⁹

Rotası görece güneyden geçen 101. Hava İndirme Tümeni ise Belçika üzerindeydi. 502. Paraşüt Alayı'nın bir paraşütçü kolunu taşıyan uçak Gent üzerinden geçerken, caddelerdeki coşkulu siviller "(İngilizcede zafer anlamına gelen) "*victory*" sözcüğünün baş harfi olan V'yi temsilen" iki parmaklarıyla uçağı selamlıyordu. Alaycı bir tip, heyecana gark olmuş bir nefere, "Şuraya bak, sağ çıkamama olasılığımız üzerine ikiye bir oranında bahis oynamışlar," diye takılıyordu.⁵⁰ Belçika üzerindeki keşif

47 Papaz Kuehl, alıntılıdığı yer T. Moffatt Burriss, *Strike and Hold*, Washington, DC, 2000, s. 105.

48 CRCP 104/74.

49 CRCP 92/9.

50 CRCP 92/9.

uçaklarından birinde bulunan bir *BBC* muhabiri, uçan armadayı gözlemliyordu: “Gökyüzü kusursuz bir düzen içerisinde uçan birlik nakil uçaklarından ötürü kapkaraydı. Bu uçakların etrafı kendilerine refakat eden Typhoon, Spitfire, Mustang, Thunderbolt ve Lightninglerle çepeçevre sarılmıştı. Sanki havada çok katmanlı bir pasta vardı... Uçağımızın pilotu ‘Burada *Jerry*’lere yer yok!’ diye bağırıyordu.”⁵¹

Bu devasa uçan armadadakilerden bazıları hayatlarında hiç uçaksavar görmemişti. Tümgeneral Maxwell Taylor’ı taşıyan uçakta ABD Kara Havacılık Komutanlığı’ndan gözlemci olarak katılan bir albay da vardı. Etraftaki siyah duman kümelerini işaret ederek, “Bunlar da neyin nesi?” diye sordu. Yardımcı pilot cevap verdi: “Albay, sizi temin ederim ki bunlar sigara dumanı değil”.⁵² Paraşütçüler uçaksavarlardan nefret ederdi; zira bu silahlara karşı tamamen çaresizdiler, “karşı koymanın bir yolu yoktu.”⁵³ Henüz uçaktayken uçaksavar atışlarıyla yaralanan ve atlayamayacak hale gelen paraşütçüler uçağın en gerisine gönderiliyor ve tedavi edilmek üzere İngiltere’ye götürülüyordu. Kimi subaylar, uçaksavar atışları başlar başlamaz uçağın isabet alıp yanması ihtimaline karşın her an atlayışa hazır olmak maksadıyla emirleri altındaki paraşüt kollarını ayağa kaldırıp atlama kancalarını taktırıyordu.

Planörlerde bulunanlar ise daha da savunmasız hissediyordu. 326. Hava İndirme İstihkâm Taburu’ndan bir grup askerin içinde bulunduğu planör karşı kıyıya geçer geçmez bir uçaksavar mermisi planör tabanına delerek pilotun bir bacağına, bir kolunu ve de göğsünü yaraladı. Planörde yardımcı pilot yoktu, bu nedenle Melton E. Stevens adlı bir istihkâmcı pilot koltuğuna oturdu ve yaralı pilot “bitap düşüp bayılmadan önce planörün nasıl uçurulup indirileceğine dair gerekli talimatı verebildi.”⁵⁴ İniş bölgelerine kadar bir şekilde uçmayı ve “planörün burnu ön camın tepesine kadar toprağa sapsansa da” sağ salım yere inmeyi başardılar. Ardından Stevens ve arkadaşları yaralı pilotu kol gücüyle çekilen bir mühimmat arabasına bindirip bir sıhhiyeciyi aramaya koyuldular.

51 British Broadcasting Corporation, *War Report: A Record of Dispatches Broadcast by the BBC’s War Correspondents with the Allied Expeditionary Force, 6 June 1944 – 5 May 1945*, Londra, 1946, s. 233.

52 Albay Frank J. McNees, 435 TCG, CRCP 107/16.

53 Dwayne T. Burns, F/II/508/82, EC-UNO.

54 Melton E. Stevens, 326. Hava İndirme İstihkâm Taburu, gaziler röportajı, 101. Hava İndirme Tümeni, USAMHI, Kutu 2.

İngiliz hava indirme istihkâmcıları, uçuş boyunca endişeli bakışlarla önlerinde duran patlayıcı yüklü cipi seyrettiler.⁵⁵ Sıyrıp geçen bir uçaksavar mermisi dahi bu patlayıcıların tamamının patlamasına neden olabilirdi. Böyle bir durumda tek teselli ölümün bir anda gerçekleşmesi olurdu. Uçaksavarları “yormaktan”⁵⁶ başka çareleri yoktu. Güvenebilecekleri tek şey kendilerine refakat eden uçaklardı. Alman uçaksavarları ateş açar açmaz Spitfirelar, roket atan Typhoonlar ve P-47 Thunderboltlar ansızın dik açıyla hedeflerine dalıp ellerinde ne varsa boşaltacaklardı. Planörlerden birinde bulunan askerler bir anda yanlarında beliriveren P-51 Mustang’i fark etti. Pilot sanki selam verir gibi uçağın kanatlarını salladı ve kendilerine ateş açan uçaksavar mevziine dalıp etkisiz hale getirdi, ardından da tekrar yükselip kanatlarını sallayarak selam verdikten sonra bir başka saldırı için dalışa geçti.

506. Paraşüt Alayı’na komuta eden cengâver Albay Robert Sink, C-47’nin kapısının hemen kenarında oturmuş, bulundukları koldaki bir başka uçağa açılan uçaksavar ateşini izliyordu. Derken bir anda kendi uçağı sarsıldı ve Albay uçağın bir kanadının tahrip olduğunu gördü. Uçakta bulunanlara, “Kanadımıza elveda deyin,” diye seslendi.⁵⁷ Pilot kelimenin tam anlamıyla bir mucizeyi gerçekleştirdi; zira uçaktakileri ilk hedefleri olan Son’daki köprünün hemen kuzeybatısındaki iniş bölgelerine sağ salim götürmeyi başarmıştı. Birlik nakil uçaklarının pilotları buna benzer birkaç durumda olağanüstü birer cesaret örneği göstererek, alev almış uçakları dahi kendi canları pahasına bir şekilde dengede tutarak içindeki paraşütçülere atlama imkânı tanıdılar.

Yarbay Cassidy, alevlerin yakınlarındaki bir uçağı nasıl teslim aldığına bizzat tanıklık ediyordu. Pilot, kendisinin ve mürettebatının yere çakılıp ölebileceğini bildiği halde paraşütçülerin atlayabilmesi için uçağı dengede tutmaya çalışıyordu. Bu dramatik manzara dikkatini dağıtmış olacak ki Cassidy yeşil ışıkların yandığını fark etmemişti bile. General Maxwell Taylor sakın bir ses tonuyla, “Cassidy, yeşil yandı,” diye kendisini ikaz edince, “Emredersiniz komutanım!” diye karşılık verdi.⁵⁸ Gözleri hâlâ alev alev yanan uçakta olduğu halde atlayışını yaptı ve

55 Yüzbaşı Eric Mackay, 1. Kraliyet Paraşütçü İstihkâm Taburu, CRCP 110/55.

56 FAAA, NARA RG 331/Kayıt 254/Kutu 20.

57 CRCP 96/1.

58 CRCP 97/1.

ardında da tümen komutanı atladı. İleride Başkan Kennedy iktidarında ABD Genelkurmay Başkanlığı makamına da oturacak olan General Taylor'ın ardından Yugoslav kökenli bir Princeton mezunu olan koruması Stevan Dedijer atlayacak ve garip bir şekilde, atlayışını yaparken, "Çok Yaşa Stalin!" diye bağıracaktı.⁵⁹

En azından birkaç paraşütçünün o esnada paniğe kapılmış olması kaçınılmazdı. 101. Hava İndirme Tümeni Harekât Subayı Yarbay Hank Hannah'nın anlattığına göre, kendisiyle aynı uçakta bulunan bir paraşütçü "aniden cesaretini kaybedip yedek paraşütünün açma halatını çekmiş ve atlayamayacağını" söylemişti.⁶⁰ Hannah bu askere güzel bir fırça çekip öyle ya da böyle atlamak zorunda olduğunu hatırlattı. Tam o esnada uçak isabet aldı ve deminki korkak paraşütçü acil durum paraşütünü kullanarak seve seve atlayıp uçağı terk etti. Bir başkası ise tamamen kazayla paraşütünün açma halatını bir çıkıntıya takıp açılmasına sebep oldu ve ağır bir mahcubiyet içerisinde İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı.

Birlikler kendilerine tahsis edilen atma noktalarına yaklaşırken subaylar araziye bakarak yönlerini tayin edebilecekleri referans noktaları arıyordu. Yüzbaşı Bestebreurtje heyecan içerisinde Gavin ve karargâhının ineceği Nijmegen'den Groesbeek'e uzanan ağaçlı bayırı görmeye çalışıyordu. Yarbay Mendez'in "ister Hollanda'ya ister cehenneme atın" çıkışından sonra bazı subaylar içinde bulundukları uçağın pilotuna Normandiya'daki iniş bölgelerinin ne kadar uzağına atıldıklarından dem vurarak takılıyordu. Bunlardan biri olan 504. Paraşüt Alayı'ndan Yarbay Warren R. Williams⁶¹ tükürdüğünü yalamak zorunda kaldı; zira uçağın pilotu onları İngiltere'deyken alay komuta yeri olarak belirledikleri okulun iki yüz metre yakınına indirmeyi başarmıştı.

Birlik nakil uçaklarından birinde bulunan radyo muhabiri Edward R. Murrow gördüklerini an be an aktarıyordu: "An itibarıyla iniş bölgemize yaklaşıyoruz ve oturduğum yerden uçağın ortasındaki koridoru seyreliyorum. Ekip komutanı uçağın en gerisinde dizleri üzerine çökmüş, iç konuşma cihazı vasıtasıyla pilotlarla görüşüyor... İşte, düşmanın ilk uçaksavar atışını şu an görebiliyoruz. Öyle sanıyorum ki Kanal'ın hemen kenarındaki şu küçük köydeki bir yerlerden geliyor. Gitgide

59 Stevan Dedijer, *Princeton Alumni Weekly*, 21.12.94, EC-UNO.

60 Yarbay Harold W. Hannah günlüğü, CRCP 96/7.

61 Bkz. Yarbay Harold W. Hannah günlüğü, CRCP 96/7.

daha fazla izli mermi uçağımızın burnunu sıyırıp geçiyor. Paraşütçüler şu anda kapının önünde sıralanmış, atlamayı bekliyorlar... Belki de sırayla paraşüt açma halatlarını nasıl kontrol ettiklerini işitebiliyorsunuzdur. Dinleyin; 3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18 ve evet, uçaktaki tüm paraşütçüler atlamış durumda.”⁶² Murrow’ın dinleyicileri şanslıydı çünkü her şey planlandığı gibi gitmişti; oysa 506. Paraşüt Alayı’ndan iki asker feci şekilde can verecekti. Bulundukları uçakta sırası gelen paraşütçüler sorunsuzca atlayışlarını gerçekleştirmiş; fakat “paraşütçülerini indirdikten sonra kontrolü kaybedip düşüşe geçen bir başka uçak gelip bu talihsizlerin uçağına çarpmış ve parçalara ayırmıştı.”⁶³

501. Paraşüt Alayı’ndan bir atlayış koordinatörü, uçağının kapısında dikilmiş, yüz-yüz elli metre aşağıda heyecanla hoplayıp zıplayan Hollandalılara el sallıyordu. Kimi paraşütçüler atladıkları yerin tam da hayal ettikleri gibi olduğunu şaşkınlıkla seyrediyordu; su yolları, yel değirmenleri ve yemyeşil çayırlar. Uçaktaki en kıdemli subay genellikle ilk atlayan olur, ondan sonraki en kıdemli subay ise atlayanları “itiş koordinatörlüğü” vazifesini üstlenir ve en son da kendisi atlardı. 82. Hava İndirme Tümeni’nden Yüzbaşı Ferguson uçağın açık olan kapısının kenarında dikilmiş yeşil ışığı bekliyor; “tiz bir sesle uğuldayan rüzgâr yüzünü okşarken uçak hızını azalttığı anda aşağı doğru bakıyor ve kendini bırakıyordu.”⁶⁴ Patlayan her uçaksavar mermisinin etkisiyle uçak sendelediğinden nihayet yeşil ışığın yanması huzur vericiydi. Sabırsızlıkla atlayış sırasının kendilerine gelmesini bekleyen paraşütçüler, yeri kaplayan kumuk ve sidik üzerinde kaymadan ne kadar hızlı ilerlenebilirse o kadar hızlı bir şekilde paytak paytak yürüyerek kapıya yanaşıyordu. Pilotlar, uçakların gövde altına bağlanmış paraşütle atılacak ağır yükleri serbest bırakma kolunu çekmeyi de unutmamalıydı. Paraşütü açılmayan bir grup anti-tank mayını yere bohça gibi düşerek korkunç büyüklükte bir patlamaya sebep olmuştu.

Bir Waco planörü pilotu, kendilerini uçağa bağlayan naylon halatı serbest bıraktığı esnada arkadakileri de “Hazırlanan, halatı çözüyorum!”⁶⁵

62 Edward R. Murrow, CBS, British Broadcasting Corporation, *War Report*, s. 233-4.

63 William True, EC-UNO.

64 Yüzbaşı Arthur W. Ferguson, III/504/82, CRCP 102/23.

65 JMGP, Kutu 15.

diye yüksek sesle ikaz etti. Ardından hızını azaltmak için planörü durmaksızın bir sağa bir sola yatırdı; buna rağmen saatte yüz kilometre kadar bir hızla iniş alanına temas ettikten sonra tozu dumanı birbirine katıp âdeta bir pulluk gibi toprağı eşerek ancak yavaşlayabileceklerdi. Planör nihayet tamamen durduğunda birisi, “Haydi çıkıyoruz!” diye bağırdı ve herkes yan kapıdan dışarıya döküldü. Yeni sürülmüş bir tarlaya inmek paraşütçülerin arzuladığı bir şeydi; zira buralarda toprak yumuşak olurdu. Fakat pullukların açtığı izi hizalayamadan iniş yapan planörler için bu felakete neden olabilir; zira planörün burnu toprağa saplanabilirdi.

101. Hava İndirme Tümeni’nden bir tabibin yazdığına göre “sıhhiyeciler lime lime olmuş uçak enkazlarından kanlı ve kırık kemiklerle dolu bedenleri çıkarmak için epey uğraş veriyordu.”⁶⁶ 506. Paraşüt Alayı’na tahsisli planörlerden ikisinin havada birbirine girip çok sayıda can kaybına neden olduktan sonra yere çakılarak iniş alanını bir kontrplak yığınının çevirmesi ise yaşanan en feci kaza olmuştu. Olaya tanıklık eden bir asker “planörlerden birinin içindeki bir cip uçarak gelince aşağıdakilerin çil yavrusu gibi dağıldığını” hatırlıyordu.⁶⁷ 82. Hava İndirme Tümeni’nden bir subay şöyle yazmıştı: “Birbirinden tuhaf şekiller almış yüzlerce planörün arasında, bir yel değirmenine saplanıp kuyruğu yerle altmış beş derecelik bir yapacak şekilde havaya dikilmiş bir tanesi de vardı.”⁶⁸

Kuzey rotasını izleyen 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni, Waal ve Neder Rijn nehirleri arasında kalan Batavya bölgesinin meyve bahçeleri ve bataklık topraklarının üzerinde ilerliyordu. Atma bölgelerine yaklaştıkça gerginlik de artıyordu. Albay Frost şöyle diyordu; “Askerlerin gülümsemelerindeki yapmacıklık ve sigaralarından hızlı hızlı çekmeye çalıştıkları son nefesler, düşman hatlarının gerisine uçup atlayış yapmanın herhangi bir insanın sinir sistemi için kolay bir imtihan olmadığını hatırlatıyordu.”⁶⁹

Paraşütçüler, uçağın en gerisinden öne doğru koridor boyunca sıralanmış, her biri sol elini bir önündekinin omzunu koymuş vaziyette bekliyordu. Yüzbaşı Eric Mackay⁷⁰ ve 1. Kraliyet Paraşütçü İstihkam

66 Yüzbaşı Patrick J. Sweeney, H, 506/101, CRCP 98/40.

67 Gordon Carson, E/III/506/101, EC-UNO.

68 Yüzbaşı Adam A. Komosa, 504/82, CRCP 103/5.

69 Yarbay John Frost, 2. Paraşüt Tabur Komutanı, CRCP 110/42.

70 Bkz. 1. Kraliyet Paraşütçü İstihkâm Taburu, CRCP 110/55.

Taburu'nu taşıyan C-47 isabet almış, yaklaşık yirmi mm büyüklüğünde bir şarapnel kapı üzerindeki kırmızı ve yeşil ışıkları parçalamıştı. Sonuç olarak Mackay uçağın açık kapısından bakarak diğer uçaktakilerin ne zaman atladığını görecekti ve onları takip edecekti.

Bir makineli tüfekten daha büyük çaplı herhangi bir silahla vurulan bir planörün yoluna devam edebilme şansı çok düşüktü. Atma bölgesine çok uzak olmayan bir noktada, Stirling römork uçağının mürettebatı ani bir sarsıntı hissetti. Bir uçaqsavar mermisi, çekmekte oldukları Horsa planörünün kuyruğunu parçalamış ve bir kanadını koparmış, çeki halatı da serbest kalmıştı. Daha sonradan olay anında yanlarında uçan bir başka uçağın pilotundan, vurulan planör havada parçalara ayrıldıkça⁷¹ içinden cansız bedenlerin etrafa savrulduğunu öğreneceklerdi.

Bir planör pilotu Neder Rijn'e yaklaştıkları anları şöyle aktarıyordu: "Artık neredeyse römork uçağından ayrılma noktasına varmıştık ve aşağıdaki manzara bir önceki gün brifingde gösterilen fotoğrafların tıpatıp aynısıydı. Sağ tarafımda uçuşumuzun asıl hedefi olan Ren Nehri üzerindeki köprüyü görebiliyordum."⁷² Onlarca planör Wolfheze'nin kuzeybatısındaki fundalık araziye aynı anda iniş yapmaya çalışınca kaos kaçınılmaz hale gelmişti. Hava trafiği kontrolü söz konusu değildi; bu nedenle de planörlerin pilotları inişe konsantre olmuşken, eğer varsa yardımcı pilotlar durmaksızın etrafı gözetleyerek diğer planörlerin nereye ineceğini anlamaya çalışıyordu. Bir diğer problem ise ineklerdi.⁷³ Önlerindeki bir ineğin yanlara kaçmak yerine dümdüz koşmaya devam etmesi Çavuş Roy Hatch'ın umutlarını tüketiyordu. Yere sağ salim indikten sonra dahi askerlerin güvende olduğu söylenemezdi. Kontrolü kaybetmiş bir başka planörün gelip kendilerine çarpma ihtimali halen söz konusuydu. Açıkta beklemenin daha emniyetli olmasından ve planör kapılarının iniş esnasında kasılarak sıkışmasından ötürü, askerler çoğunlukla planörlerin gövdesini yırtarak veya parçalayarak dışarı çıkarmak durumunda kalıyorlardı.

General Horrocks demir bir merdivenle Joe Köprüsü yakınlarındaki bir fabrikanın çatısına çıkıp buradaki yerini almıştı. 101. Hava İndirme

71 Asteğmen Allan Schofield, RAF 38. Grup, CRCP 117/32.

72 Chatterton, *The Wings of Pegasus*, s. 183.

73 Çavuş Roy Hatch, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/2.

Tümeni'ni taşıyan birlik nakil uçakları ve planörler üstlerinden geçerken, habercisine S-saatinin 14.35 olduğunu söyledi. Destek mesafesindeki Kraliyet Topçularının 350 adet namlusu saat tam 14.00'da atışlara başladı ve açılan bu ateşin himayesinde İrlandalı Muhafızlar taarruz çıkış hattındaki nihai taarruz mevzilerini işgal ettiler. S-saati beklenirken topçular Almanların ileri mevzilerini dövmeye devam ediyordu. Ardından, "Sürücü! İlerle!"⁷⁴ komutuyla Teğmen Keith'in komuta ettiği en öndeki tank harekete geçti.

İlk birkaç dakikada her şey yolunda gidiyor gibiydi; fakat hudut karakolunu geçip Hollanda'ya girmeleriyle birlikte tanklar birbiri ardına isabet almaya başladı. Kısa bir süre içerisinde dokuz tank alevler içinde kalmıştı. Vandeleur, RAF'den destek istedi. Daha sonradan o anı şöyle anlatacak: "Hayatımda ilk kez Typhoon uçaklarını iş başında görmüştüm, aman tanrım pilotlar ne kadar da yürekliydi. Birer birer gelip bizim açtığımız baraj ateşinin içinden geçtiler, hemen üzerimde bir tanesinin parçalara ayrıldığını gözlerimle görmüştüm. Etraftaki gürültüyü hayal dahi edemezsiniz. Silahlar patlıyor, tepemizde uçaklar uğulduyor, askerler çığlık çığlığa küfürler savuruyordu. Sesimi duyurabilmek için telsizin mikrofonuna konuşurken dahi bağırarak durumunda kalıyordum."⁷⁵ Tüm bu kargaşanın ortasında tümen karargâhı telsizle işlerin nasıl gittiğini soruyordu. "Komutan yardımcım Denis Fitzgerald telsiz mikrofonunu eline aldı ve 'Dinleyin.' dedi". Bir subay birbirine karışan patlama sesleri ve çığlıklara maruz kalmaktansa kulaklığını takmış, telsizin boş arka plan "cızırtısını"⁷⁶ dinliyordu.

Vandeleur'un komuta aracının hemen arkasında, ileri hava kontrolörleri Binbaşı Max Sutherland ve Yüzbaşı Donald Love'u taşıyan iki adet RAF aracı bulunuyordu. Love dışarıya baktığında korkudan deliye dönmüş sığırların konvoyun her iki tarafında gelişigüzel daireler çizerek şuursuzca koştuğunu görüyordu. Hudut karakolunda da "hani üzerinde şeritler olan küçük kutulardan birinin içinde parçalanmış bir insan kafası, birkaç metre ötesinde de bir Alman askerinin başsız bedenini" görmüştü.⁷⁷ Love'ın korktuğu başına gelmişti; pilotların

74 Brian Horrocks, *A Full Life*, Londra, 1960, s. 212.

75 J. O. E. Vandeleur, CRCP 102/17.

76 Üsteğmen John Quinan, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/21.

77 Yüzbaşı Donald Love, CRCP 115/17.

elinde arazinin gereğince bölümlendirilmiş bir haritası olmadığından, Binbaşı Sutherland'in ilettiği hedefler yeteri kadar etkili bir şekilde vurulamıyordu. Bunun yerine yanan tankları "düşman birliklerinin konumlarını tarif etmek için yardımcı nokta" olarak kullanmak zorunda kalıyorlardı.

Typhoonlar öylesine alçak uçuyordu ki Sutherland dost birliklerin yerini belli etmek için sarı sis kullanmak istedi; fakat yerlerinin Alman nişancıları tarafından kolayca tespit edebilmesine olanak sağlayacağı için bu çok riskli bir hamle olurdu. Vandeleur bir an için Typhoon uçaklarının sehven İrlandalı Muhafızlar'ı top ateşi altına aldığını sanmış, ardından yanıldığını anlamıştı. Tanklarının kulelerine atılan mermiler olduğunu düşündüğü şeyler, aslında hemen üzerlerinde uçan Typhoonların düşmana attığı mermilerin kovanlarıydı.

Alevler içindeki Sherman tankını terk etmiş olan Yarbey John Quinan, bir keskin nişancı tarafından kalbinden vurulmuş birinin yanında dikiliyordu. Quinan, vurulan adamın yere düşerken, "Aman Tanrım!" dediğini net bir şekilde hatırlıyordu: "Acaba ölümden önce mi, ölüm esnasında mı, yoksa öldükten sonra mı bunu söylediği teolojik bir sorun olarak kafamı hep meşgul edegelmiştir."⁷⁸

2. Bölüğün tankları isabet alır almaz, Binbaşı Edward Tyler kendi tanklarını derhal sağa manevra ile yol kenarındaki bataklık toprağa indirdi; neyse ki toprak tankların ilerlemesine el verecek kadar kuruydu. Kartal gözleriyle nam salmış olan Onbaşı Cowan, gizlenmiş bir düşman kundağı motorlu tanksavar topunu tespit edip Sherman Firefly tankının 76 mm'lik topuyla imha etti. Düşman mürettebatının komutanı kendisine teslim olunca, Cowan ona tankının arkasına atlamasını emretti. İlerlemeye devam ederlerken bu harp esiri, Cowan'ın gözden kaçırdığı bir başka düşman tanksavar topunu gösterdi. Tankçılar bunu da imha etti. "... ve bu eski düşman komutanı ile İrlandalı Muhafız onbaşısının alışmışın dışındaki iş birliği ile üçüncü bir düşman topunun da üstesinden gelindi."⁷⁹ Alman esir yeteri kadar İngilizce biliyordu ve Firefly'nin isabetli atışlarına hayran kalmıştı. Az önce garip bir şekilde düşmana yardım etmesine gerekçe olarak da profesyonel bir

⁷⁸ Quinan, CRCP 115/21.

⁷⁹ Binbaşı Edward Tyler, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu CRCP 115/33 ve TNA WO 171/1256.

asker olduğunu ve hatalı teknik uygulayan herhangi birini görünce müdahalede etmeden durmadığını göstermişti.

3. Tabur ile koordineli ilerleyen piyadeler harp esirlerini geri götürüyordu. Muhafızlar esir düşmüş keskin nişancılara çok sert davranıyor, yol boyunca arkalarından süngüyle dürterek koşmaya zorluyordu. Bir harp esiri, kim bilir belki de paniğe kapılarak, koşup kaçmaya yeltendi. “Aslına bakarsanız bu düşünceyi kafasına koyduğu anda zaten ölmüştü. Hiç kimse bu adama bir kurşun sıkmaktan geri durmadı. Parçalara ayrıldığında on beş, bilemediniz yirmi metre anca kaçabilmişti.”⁸⁰

Vandeleur şöyle naklediyordu: “Alman harp esirleri eller ensede araçlarımızın yanından geçerken, ansızın bir hareket gözüme çarptı. Piçlerden biri üzerinde sakladığı el bombasını çıkarıp bir zırhlı muharebe aracımıza fırlatıverdi...Ardından bir çavuşumuzun bacakları kopmuş halde yolun kenarında yattığını gördüm.”⁸¹ Saniyesinde vurularak öldürülen Alman, Walther Muharebe Grubu’ndaki von Hoffman Paraşüt Alayı’nın personeliydi. Hoffman’ın adamlarının namert savaş yöntemlerinden dolayı, İrlandalı Muhafızlar onlara “bunlardan ne kadarını öldürsek kâr” gözüyle bakıyordu.

Teğmen Buchanan-Jardine’in birkaç gün önce gerçekleştirdiği çığır keşif görevi, Almanların Valkenswaard kırsalında sivil halka zorla tanksavar mevzileri kazdırdığını ortaya çıkarmış; Vandeleur da bunun üzerine yürüyüş kolunun başına yakın bir yere pulluklu bir tank koydurmuştu. Bunun ne kadar yerinde bir karar olduğu, dokuz adet vurulmuş tank yolu tıkayıp arkadakilerin geçişini engellediğinde anlaşıldı. Pek çok tankının muharebe dışı kalmasına neden olan bu düşman pususu, Vandeleur’u kendilerini daha nelerin beklediği konusunda derin düşüncelere gark etti.

80 Quinan, CRCP 115/21.

81 J. O. E. Vandeleur, CRCP 102/17.

Alman Kuvvetlerinin Reaksiyonu

17 Eylül Pazar

Sonbaharın başlarındaki o güneşli pazar günü görevi olmayan Krafft'ın 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu, önceki içkili gecenin ardından sabah hayli geç uyanmıştı. SS Kıdemli Eri Bangard şöyle hatırlıyordu: "Oosterbeek'ten Arnhem'e giden tramvayın sesini uzaktan duyabiliyorduk."¹ Krafft, Ooesterbeek Hoog demiryolu istasyonunda bulunan karargâhında evrak işlerine gömülmüştü. Mosquitoların Arnhem'e, B-17'lerin de Wolfheze'ye doğru saldırı uçuşuna geçtiğini gördüğünde hayretler içinde kaldı. Buraların askerî açıdan neredeyse hiçbir kıymeti yoktu. Kısa bir süre sonra avcı bombardıman uçakları bölgedeki hava savunma bataryalarına saldırı düzenleyince, derhal kendi 20 mm'lik uçaksavarlarını devreye soktu. Ansızın çalışıveren uçaksavarların sesine hayrandı: "Ne harika bir ses, sanki bir trampet gibi. Âdeta kalplerimizi yumuşatıyor."²

Vught yakınlarında bulunan Orgeneral Student de kendi evrak işlerine devam etmekteydi. O anı hatıratında şöyle yazmıştı: "Masama eğilmiş çalışırken, ansızın duyduğum ve giderek artan heyecan verici bir sesle irkildim. Hemen balkona çıktım, gökyüzü dağınık düzende ve son derece alçak bir irtifada uçan hava araçlarıyla kaplıydı; birlik nakil uçakları, planörler..."³

Görmüş geçirmiş bir paraşütcü olan Student, kendini nostaljik bir şekilde 1940 Hollanda ve 1941 Girit hava indirme harekâtlarındaki

1 SS Kıdemli Eri K. H. Bangard, 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu, CRCP 131/9.

2 SS Binbaşısı Sepp Krafft, GA-CB 2171/24a.

3 ALDS.

anılarını düşünürken buldu: “Ansızın karşıma çıkan bu göz alıcı manzara beni derinden etkilemişti. O an karşı karşıya kaldığımız tehlikeyi düşünmek yerine, zihnim geçmişteki harekâtlarımızın özlemi ve anılarıyla doldu.” Yeni kurmay başkanı Kurmay Albay Reinhard hızla balkona çıkıp yanına gelince, Student ona, “Keşke benim emrimde de böylesine görkemli bir kuvvet olsaydı,” demişti. İki subay birlikte evin düz çatısına çıktılar. Karargâhın şoför ve yazıcıları tüfeklerini alıp dışarı çıkmış, neredeyse başlarının üstünden geçen uçaklara ateş ediyordu.

Mareşal Model, Tafelberg Otelі’nin kapısında dikilmiş, tepesinden uçan B-17 Uçan Kaleleri seyrediyordu. Ona göre uçakların hedefi Almanya’ydı. O günün ilerleyen saatlerinde, Kurmay Albay Hans Georg von Tempelhoff öğlen yemeği esnasında bir telefon aldı ve kendisine pencereden dışarı bakması söylendi. Paraşütçüleri ve planörleri gören Tempelhoff, derhal birlikte yemek yediği Model ve Krebs’e haber verdi. Her ikisi de tek camlı gözlük kullanan bu iki adamın şaşkınlıktan fal taşı gibi açılan gözlerindeki camlar yere düştü. Krebs, “Bu harbin kesin sonuç noktası işte bu muharebe olacak” yorumunu yaptı.⁴

“Bu kadar dramatize etmenin manası yok, zaten her şey ortada. Tempelhoff, haydi iş başına!” diye çıkıştı Model. Harekât subayı olan Tempelhoff derhal telefonun başına döndü ve 2. SS Panzer Kolordusu başta olmak üzere bölgedeki tüm birlikleri aradı. Yeteri kadar birliğe ulaştıktan sonra da Mareşal von Runstedt’in karargâhına haber verdi. Tempelhoff karargâhtakilerin sakinliğinden ötürü şoke olmuştu; kendi tabiriyle “neredeyse umurlarında değil gibiydi.”

Mareşal Model’in Tafelberg Otelі’nden ayrılışına dair kayıtlar farklılık göstermektedir. Kimilerine göre bu panikle alınmış bir karardı. O sırada orada bulunmayan SS Korgenerali Bittrich’e göre “Model yatak odasına koşmuş, âlelacele şahsi eşyalarını valizine tıktırdıktan sonra süratle merdivenlerden inerek dışarı çıkıp yolun karşısına geçmiş, hatta bu esnada valizi açılıp içinde ne var ne yok etrafa saçılmıştı. Ardında da adamlarının yardımıyla tekrar eşyalarını toparlayıp toz olmuştu.”⁵ Bir başkasına göre ise Krebs telaştan şapkasını, palaskasını ve Hollanda’dan ta İsviçre’ye kadar tüm cephe hattındaki Alman mevzilerini gösteren

4 Üsteğmen Gustav Jedelhauser günlüğü, CRCP.

5 GACB 2171/24c.

durum haritalarını unutmuştu. Daha gerçekçi bir tevatiire göre ise acele etmiş olmalarına rağmen oteli derli toplu bir şekilde terk etmişlerdi.

Fakat elbette hiçbir aksaklık olmamış da değildi. Bir karargâh subayı, Tafelberg Otelinde unuttuğunu purolarının keyfini kendisinin yerine bir düşman subayının çıkaracağından ötürü son derece öfkelenildiğini hatırlıyordu. Bunun da ötesinde, örneğin Teğmen Jadelhhauser gibi bazıları çamaşırlarını otelde unutmuştu ve üzerlerindeki kilerden başka kıyafetleri kalmamıştı. Herkesin mutabık olduğu tek bir fikir vardı: Model ve karargâhına göre bu hava indirme harekâtı, B Ordu Grubu'nun komuta kademesini ele geçirmek üzere tasarlanmış daha büyük bir planın parçasıydı. Oosterbeek'te bulunduklarını düşmana gammazlayanlar da Hollandalılardan başkası olamazdı.

Model'in konvoyu süratle Arnhem'e doğru ilerliyordu. Merkez Komutanı Tuğgeneral Kussin'in karargâhında kısa bir mola verdiler. Model ona tam olarak nelerin olup bittiğini öğrenmesini emretti. Motosikletli inzibat birlikleriyle yoluna devam eden konvoy evvela Model'in Terborg'daki geri bölge karargâhına uğradı, ardında Bittrich'in yalnızca birkaç kilometre uzaklıktaki Doetinchem kasabasının Slangenburg Kalesi'nde bulunan karargâhına intikal etti.

B Ordu Grubu karargâhının Oosterbeek'ten ansızın ayrılması üzerine ana yol üzerindeki Schoonoord Otelinde⁶ dehşet verici olaylara sahne oldu. Alman subayları delirmiş gibi oradan oraya koşuşturup valizlerini kamyonet ve arabalara yüklerken, üniformalarının renginden ötürü "gri fareler" olarak bilinen Alman kadınlardan oluşan destek personeli ise bir an önce Utrechtseweg'teki birliklerine dönüp eşyalarını topladıktan sonra kaçıp kurtulma telaşındaydı.

Dr. Gerhardt şöyle naklediyordu: "Panik, Arnhem'de konuşlu geri bölge birlikleri arasında hızla yayılıyordu. Subaylar, tahsildarlar ve kadın destek elemanlarını taşıyan ve bavulların yanı sıra diğer bagajlarla tepeleme doldurulmuş olan otobüsler, içi insan dolu kamyonetler, bisikletler, gruplar halinde veya yalnız yürüyen askerler... Hepsi artık güvenli olmadığına inandıkları bu şehri mümkün olan en kısa sürede terk etmek amacındaydı."⁷ Evlerinin ve bahçe kapılarının önünde dikilen Hollandalı siviller ise bir an evvel neler olup bittiğini

6 CRCP 125/73.

7 Dr. Erwin Gerhardt, CRCP 131/21.

anlamak arzusundaydı. Elektrikler kesik olduğundan telgraf sistemi de çalışmıyordu.

Luftwaffe'nin Deelen'de bulunan 3. Avcı Uçağı Tümeni'ni de panik esir almış gibiydi. Tümen harekât subayı, düşman paraşütçüleri tarafından el geçirilme ihtimaline karşın birlik ceridesinin son altı aylık kayıtlarının imha edilmesini emretti. "Karargâhımız düşman avcı bombardıman uçaklarının saldırısına uğradı," şeklinde bir mesaj yayımladılar.⁸ İddia ettiklerine göre "tümen karargâhının çevresine batı, güneybatı ve kuzeybatı" yönlerinden yapılan hava indirmeleri nedeniyle sığınakları terk etmeleri imkân dahilinde değildi. Bunun üzerine, 1. Avcı Uçağı Kolordusu'ndan sığınaklarını havaya uçurup kuzey Ruhr bölgesindeki Duisburg kentine doğru çekilmeleri yönünde bir emir aldılar. Fakat bunun hilafına hareket ederek yer birliklerinden acele bir kuvvet teşkil ettiler ve bu kuvveti Amsterdamseweg'e ilerleyebilecek herhangi bir İngiliz paraşütçü grubunu engellemek üzere güneye gönderdiler.

Gün ortasına gelindiğinde Krafft'un taburu için sular tekrar durulmuş gibiydi.⁹ Bangard şöyle aktarıyordu: "O gün pazar olduğundan güzelce karnımızı doyurduk. Adam başı birer tane lezzetli mi lezzetli pirlolanın yanında tatlı olarak da koca birer kâse puding yemiştik. Saat 13.40 sularında birisi 'Paraşütçüler!' diye bağırdı."¹⁰ Evvela bunun bir yanılgıdan ibaret olduğunu düşündüler. Krafft ise tüyler ürpertici bir "Planörler!" çılgılığı duymuştu. Batıya döndüğünde ağaçların üzerinden planörleri bırakan römork uçaklarını görebildi. Krafft, Almanların bu tür konularda yaptığı gibi son derece içten bir şekilde şunları söylüyordu: "Midem ağzımdan çıkacak gibiydi. Kemerimi çözüp çalılarının arkasına geçtim."¹¹ Döndüğünde rahatlamış olacak ki "donunu toplayıp"¹² komuta yerine gitti ve "Tabur! Harekete hazır ol!" emrini verdi.¹³

Krafft'ın adamları bir yandan komutanlarının verdiği emirleri dinlerken, öteki yandan da ceplerine ve fişekliklerine fazladan mühimmat

8 BArchMA RL8 171, 4.

9 Krafft'ın taburuna dair kayıtlar, 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu harp ceridesi, TNA WO 205/1124, ve GA-CB 2171/24a kaynağına dayanmaktadır.

10 Bangard, CRCP 131/9.

11 Krafft, GA-CB 2171/24c.

12 Age.

13 Bangard, CRCP 131/9.

dolduruyordu. Bangard'ın dediğine göre: "Hummalı bir acele ile son hazırlıklarımızı yapıyorduk; çelik başlık kafada, silah elde, hadi yallah!"¹⁴ Krafft, düşman harekâtının asıl hedefinin Arnhem'deki karayolu köprüsü olduğunu değerlendiriyordu. Model'in karargâhını ele geçirmek için bu kadar büyük bir kuvvet toplamak manasız olurdu ve söz konusu köprü bölgedeki tek stratejik hedefti. Sunacağı rapora "onları durdurma vazifesi bana düşmüştü."¹⁵ diye yazacaktı. Batı istikametinden Arnhem'e uzanan iki ana yol ile demiryolu hattını kapatacak şekilde bir savunma tertiplemeye karar verdi, "fakat bu hattı Ren Nehri'ne kadar uzatmaya yetecek sayıda adamı yoktu." Krafft'ın taburu on üçü subay, yetmiş üçü astsubay ve 349'u erbaş/er olmak üzere toplam 435 kişiden ibaretti.¹⁶ Bildiği kadarıyla yakınlarında askerî birlik de yoktu; tabii "kendilerine verecekleri desteğe pek de güvenemeyecekleri B Ordu Grubu karargâhı sayılmazsa." Hakikaten de kurmay subayları bordo zıhlı jokey pantolonlarıyla yere çökmüş; kafalarında miğfer, ellerinde makineli tabanca ile savaşırken görmek ne tuhaf olurdu. Krafft şöyle yazıyordu: "Neferlerim toy ve tecrübesizdi; fakat her ne kadar bir teğmenim firar etmiş ve sonradan askerî mahkemede yargılanmış da olsa, iyi astsubay ve subaylarım vardı." Bölgede o esnada silahlı Hollandalı sivillerin mevcudiyetine dair herhangi bir bilgi yoktu ama Krafft pek de inandırıcı olmayan bir şekilde şöyle övünüyordu: "Tabii, Hollandalı teröristlerle de sorun yaşadık...Gerektiği gibi de icaplarına baktık!"

Krafft, habercisini sepetli bir motosikletle Wolfheze Oteli yakınlarındaki kendi 2. Bölüğü ile Ağır Makineli Tüfek Grubu'na şu emri iletmesi üzerine gönderdiğini iddia ediyordu: "Derhal taarruz ederek düşmanın mevzileri hakkında isabetli istihbarat bilgileri temin edin."¹⁷ Fakat bu iddianın aksine, İngiliz kaynaklarında ani bir karşı taarruzdan bahsedilmiyordu. Krafft aynı zamanda havan bölüğünü de harekete geçirdiğini iddia etmekteydi. Bu bölüğün envanterinde korkunç bir gürültüyle atış yapan *Raketemwerfer* çok namlulu roketatar sistemi bulunuyordu; bu sayede de düşmana taburun gerçekte sahip olduğunun

14 SS Kıdemli Eri K. H. Bangard, CRCP 128/2.

15 GA-CB 2171/24c.

16 Tabur mevcudu hakkında bkz. 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu harp ceridesi, TNA WO 205/1124.

17 Harp Ceridesi, TNAWO 205/1124.

çok daha üzerinde bir ateş gücü varmış gibi bir izlenim verilebilirdi. Gerçek anlamda muharebe, Arnhem'e ilerleyen ilk İngiliz kuvvetleri en az bir saat sonra Krafft'ın Bilderberg Ormanlarının batısında teşkil ettiği savunma mevzilerine çatınca başlayacaktı.

Küçük bir kuvvetin kendisinden çok daha büyük bir kuvvete taarruz etmemesi gerektiği sık sık dile getirilse de Krafft daha sonradan mağrur bir hava ile "Alman ulusunun varoluşu için gerçekleştirilen bu savaşta yiğitçe saldırarak zafere uzanmak için daima fırsatlar olduğu fikrini"¹⁸ savunduğunu belirtecekti. Adamlarının çok etkili bir şekilde muharebe ettiği şüphesizdi; fakat onun öne sürdüğü gibi taarruzda değil, savunmada.

Saat öğleden sonra üçü vurduktan hemen sonra, Arnhem Merkez Komutanı Tuğgeneral Kussin Wolfheze Oteli'ne gelip Hollanda'daki Wehrmacht Kuvvetleri Başkomutanı Korgeneral Christiansen'i davet ettiğini söyledi. Takviye kuvvetler günbatımında bölgeye ulaşabilecekti. Krafft, dönerken Utrechtseweg yolunu kullanmamaları konusunda Kussin'i ikaz etti. Fakat yanında iki subay ve bir de şoför bulunan Kussin bunun herhangi bir problem teşkil etmeyeceğini düşünüyordu. Birkaç dakika sonra bir takım büyüklüğündeki İngiliz paraşütçülerinin tam ortasından geçerken dördü de hayatını kaybetti.

SS Albayı Harzer, Hohenstaufen Tümeni Keşif Taburu'ndaki öğle yemeğinin sonlarına doğru saat 13.40 civarında karargâhından acil bir telefon aldı. Luftwaffe muhaberecileri SS Korgenerali Bittrich'i az önce ilk düşman birlikleri ve planörleri hakkında bilgilendirmişti. Telefondaki ses SS Korgenerali'nin Harzer'e mesajını okuyordu: "Paraşütçüler Arnhem'e indi. Acil kodlu alarm. Müteakip emirleri bekleyiniz."¹⁹ Harzer derhal Gräbner'e seslenip personelin işe koyulmasını söyledi. Yarı tırtıllı zırhlı araçların toparlanıp silahlarının tekrar monte edilmesinin ne kadar süreceğini bilmek istiyordu. Kör talihe sövmenin bir faydası yoktu. Gräbner'in, araçları büsbütün değil de kısmi olarak işlemez hale getirmeye yönelik ufak hileleri olmasa bunları kullanabilmeleri olanaksızdı. Gräbner en kıdemli teknisyenine danıştıktan sonra Harzer'e üç saat içinde harekete hazır olacaklarını taahhüt etti.

18 Age.

19 GACB 2171/25.

Harzer süratle elde mevcut kuvvetlerini değerlendirmeye başladı. Bir kısmı Almanya'da bulunan Siegen'e çoktan gönderilmişti ve geri çağırılmaları gerekiyordu. Hohenstaufen Tümeni Panzer Alayı'nın muharebeye hazır durumda tek bir tankı dahi yoktu, dolayısıyla mürettebat piyade gibi muharebe etmek durumundaydı. Harzer, en çok da iki mekanize piyade taburunu Eindhoven güneyindeki Walter Muharebe Grubu'na göndermek zorunda kalıp muhteşem Euling Taburu'nu da komşu tümenleri olan Frundsberg'e vermiş olmaktan hayıflanıyordu.

Arnhem'in kuzeydoğusunda, Zutphen yolu üzerindeki Brummen'de Hohenstaufen Tümeni İstihkam Savaş Taburu'ndan SS Yüzbaşısı Hans Möller, yardımcısı SS Üsteğmeni Grupp'la birlikte güneşli günün keyfini çıkarmaktaydı. Gökyüzünde uzaktan görünen küçük beyaz noktalar birden gözlerine çarptı. "Yumakbulutlar mı dersin?"²⁰ diye yanındakine danıştı; fakat sonra kendi fikrine karşı çıktı ve, "Hayır, uçaksavar atışı bunlar! Ama yok, bu kadar atışı kim yapacak?" dedi. Ardından civardaki Hollandalı sivillerin de kafalarını kaldırmış gökyüzüne baktıklarını fark etti ve şunu söyledi: "Yok artık. Grupp, bunlar paraşütçü lan!" Derhal koşar adımlarla alarm vermeye gittiler.

İngiliz ordusunun aksine Alman subayları yukarıdan emir beklemezdi; dolayısıyla kendi inisiyatifi ile harekete geçen tek birlik Krafft'inki değildi. Hem Möller'in eksiltilmiş istihkâm savaş taburu, hem de konuşlu olduğu Dieren'de düşmana birkaç kilometre daha yakın olan Hohenstaufen Tümeni Topçu Alayı mümkün olan en yüksek süratle düşmana yaklaşıyordu. Möller, keşif takımını derhal Kıdemli Üstçavuş Winnerl komutasında ileriye gönderdi. Birliğin geleni kalanı da müteakip iki saat içinde keşif takımına katılacaktı. Eski bir Prusya ordusu özdeyişi olan "Silahların patladığı yere doğru" prensibini diğer birlikler de benimsedi. Topçu Alayı Komutanı SS Yarbayı Spindler, günbatımına varıldığında emrine verilen Hohenstaufen birliklerinin de katılımıyla teşkil edilip adına Spindler Muharebe Grubu denen tuhaf bir karma kuvvete komuta edecekti.

Herhangi bir silahı ateşleme kabiliyetine sahip olup, Hollanda'da yahut Reich sınırlarındaki komşu garnizon olan Wehrkeis VI'da bulunan tüm geri bölge kuvvetleri de birer birer seferber edildi. Bunların

20 9.SS İstihkâm Savaş Taburu, Brinkmann Muharebe Grubu, BArch-MA N756 158A.

arasında inzibat taburları ve hatta kahverengi üniformalarından ötürü Hollandalıların Hitler Gençliği zannettiği Reich İşgücü Hizmetlerinde (*RAD*) görevli gençler bile vardı. Bir onbaşı, alarm emrini aldıkları anı günlüğüne şöyle not düşmüştü: “Arnhem ve Nijmegen bölgelerine paraşütçülerin indirildiğini öğrendik. Dışarı çıkmamız emredildi. Silahlar, mühimmat ve kumanya konserveleri hazırlanıyor. Kesin detayları henüz bilmiyoruz.”²¹

Genç bir bahriye öğrencisi olan Herbert Stelzenmüller, o pazar günü sirenler çaldığında, Alman sınırının tam üzerinde bulunan tarihî Kleve kentinde gezintideydi. İnzibat kuvvetleri araçlarıyla sokaklarda dolaşiyor, tüm askerî personele derhal birliklerine katılmalarını emrediyordu. Askerî öğrenciler 1940 yılında ele geçirilmiş olan Hollanda veya Belçika tüfekleriyle teçhiz edilip Nijmegen’e gönderilmişti. Stelzenmüller ve yanındaki arkadaşları, beraberinde turuncu pazubentler takan iki alıkonulmuş Hollandalı genç olan bir *RAD* subayı gördüler: “*RAD* komutanı tabancasını çekip Hollandalı silahsız çocukların ikisini de gözünü kırpmadan vurdu. Cansız bedenler yolun ortasına düşüverdi.”²²

Frundsberg Tümeni Komutanı SS Tuğgeneralı Harmel, o pazar ancak öğle vaktinde Berlin’e ulaşabildi. Buraya vardığında, Waffen-SS İdari Hizmetler Komutanlığı’nın bombalamadan korunmak amacıyla kısa bir süre önce oradan ayrılıp başkent in doğusundaki Bad Saarow bölgesine intikal ettiğini öğrendi. Tam gün ortasına gelindiğinde Harmel de Bad Saarow’a vardı. Beyaz saçları, soluk, pürüzsüz teni ve çerçevesiz gözlükleriyle Waffen-SS’in komutanından ziyade zengin bir dış hekimi ne benzeyen SS Korgenerali Hans Jüttner’le yapacağı toplantı için biraz beklemesi gerekiyordu. Fransa’dan çaresizlik içerisinde ricat edilmesi ve yaşanan son gelişmeler karargâhı müşkül bir duruma sokmuş gibiydi.

Toplantı esnasında emir subaylarından biri getirdiği telem mesajını Jüttner’in önüne bıraktı ve Jüttner mesajı yüksek sesle Harmel’e okudu. Mesaj Bittrich’ten geliyordu: “Harmel, derhal geri dön. Arnhem bölgesinde hava indirme harekâtı gerçekleşiyor.” Bir vedalaşma ne kadar kısa olabilirse o kadar kısa bir cümleyle oradan ayrılan Harmel koşar adımlarla arabasına döndü ve şoförüne uçmasını söyledi. Ruhr’daki

21 Onbaşı Schulte-Fabricsius günlüğü, 19.9.44, WLB-SS.

22 Stelzenmüller, CRCP 132/18.

bombardımandan ve gece çöktüğünde karartmalı farlarla devam etmek durumunda olacağından yol en az dokuz saat sürecekti. Harmel ise bir an önce adamlarının yanına dönmek istiyor, “yalnızca süratle aksiyon alırlarsa şansları olduğunu” biliyordu.²³

SS Korgenerali Hans Rauter hava indirme harekâtının haberini aldığında Lahey’de bulunuyordu. İlk olarak, Amersfoort Toplama Kampında bulunan Hollanda SS Muhafız Kuzeydoğu Taburu’ndan SS Binbaşısı Helle’yi aradı. Fakat Helle, Javalı metresinin koynunda dış dünya ile bağlantısını kesmiş; yardımcısı Üsteğmen Naumann’a asla rahatsız edilmemesine yönelik net bir emir vermişti. Merkez Komutanlığı’ndan bir binbaşı arayıp doğu yönüne çok sayıda paraşütçü atıldığını bildirdiğinde, Naumann komutanının emrini uygulamış ve hiçbir şey yapmamıştı. Fakat telefon ikinci kez çaldığında²⁴ karşısında bizzat SS Korgenerali Rauter’i bulan Naumann, oturduğu yerden fırlayıp ayağa kalktı. Rauter, taburun derhal harekete geçmeye hazır olmasını emretti. SS Binbaşısı Helle de derhal General von Tettau’yla irtibata geçti. Naumann bu defa komutanının rahatını bozmuştu.

Tümgeneral Hans von Tettau’nun karargâhı, Arnhem’in batısındaki Wageningen yakınlarında bulunan Grebbeberg’de yer alıyordu. Christiansen, Normandiya’dan yapılan ricat esnasında dağılan ve Neder Rijn’in kuzey kıyıları boyunca kaçmakta olan silahsız ve moral-siz birlikleri toparlamayı başarmıştı. Hollanda’da bulunan asıl birliklerinin moralini de düşürmelerini istemediğinden bunları ayrı bir yerde tutmaya karar verdi. Bu döküntülere çeki düzen verip disiplini yeniden tesis ederek halihazırda muharebe etmekte olan birliklere entegre etme sorumluluğu Tettau’nun omuzlarındaydı. Fakat yorgun ve bayık yüzüyle Tettau insanları güçlendiren bir lider olmaktan hayli uzaktı ve pek çok kıdemli subay gibi başlangıçta İngilizlerin Deelen hava meydanına indirme yaptığını sanmıştı. Yarbay Fullriede günlüğünde kendi kendine şöyle yakınıyordu; “Komutanlarımız resmen acınacak halde. Tettau ve karargâhı bir lokalde vakit öldüren emekli ihtiyarlara benziyorlar.”²⁵

23 SS Tuğgenerali Harmel, FMS P-16.

24 GA-CB 2171/1.

25 Fullriede Günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

Bu nedenle Rauter, General Christiansen'in komutan yardımcısı Korgeneral von Wühlisch'i aradı. Ona Amersfoort'ta bulunan Helle'nin taburuna verdiği emirlerden bahsetti. Rauter, Wühlisch'in nihayet "hesaplaşma gününün" geldiğinden korkarak kendisine "Anlıyorum. Fakat böyle yaparak kendi konumuzu tehlikeye atmış olmuyor musunuz?"²⁶ diye sorduğunu iddia ediyordu. Wühlisch'e çok sert bir karşılık verdi: "Şu an cephe hattımız Arnhem'dir. Savaşabilecek durumdaki tüm askerlerin oraya gönderilmesini istiyorum. Olur da cephe hattında bir isyan çıkarsa gerektiğinde yazıcılarımız, habercilerimiz ve telefon işletmenlerimizle dahi muharebeye devam edeceğiz. İhtiyattaki birliğim bile çoktan harekete geçti." Helle'nin, muhtemelen, henüz üstünü bile giyinmediğini düşünecek olursak "ihtiyattaki birliğin harekete geçtiği" ifadesi gereğinden biraz fazla iyimser olmuştu. Wühlisch soğuk bir şekilde, "O halde bol şans dilerim," dedi ve telefonu kapattı.

Kendi anlattıklarına bakılırsa, Rauter Berlin'de bulunan SS Genel Komutanı Heinrich Himmler'i de arayıp onu düşman faaliyeti ile ilgili bilgilendirmişti. Himmler kendisine, "Peki ne yapacaksın?" diye sormuş, o da, "Derhal Arnhem'e gidiyorum. Umarım Direniş beni böylesine kritik bir durumda rahatsız etmez!" diye cevap vermişti. Himmler "Başarılar dilerim Rauter," dedikten sonra telefonu kapatmış; Rauter de hemen yola düşüp "teröristlerin" pusularına yakalanmadan yoluna devam edebilmişti. Ona göre kendisinde "asker şansı" vardı.

26 GA-CB 2171/24d; ayrıca bkz. RvOD, s. 614.

İngiliz İndirmeleri

Pazar, 17 Eylül

1. İngiliz Hava İndirme Tümeni'nin ilk atılacak unsuru 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü'nün kılavuz heyeti idi. Saat tam 12.40'ta on iki adet Stirling bombardıman uçağından planladıkları şekilde atlamayı başardılar. Talihsiz bir onbaşı emniyetsizliğiyle nam salmış Sten makineli tabancasını iniş esnasında yere düşürünce ateş alan silahtan çıkan mermiler zavallının yaşamına son verdi.¹ Takımlar S ve Z iniş bölgeleri ile Z atma bölgesini emniyete aldı ve ardından Eureka radyofarları çalıştırıldı. Alman bir motosikletli yanlarına yaklaşıp hiç *Tommy* görüp görmediklerini sordu; kılavuz heyetinden birinin gözlemine göre "bu hayati bir hataydı".

Toplam sayıları üç yüz olan planörlerin ilk partisi saat 13.00'da çeki halatlarını yaklaşık bir buçuk kilometre kadar önce çözerek inişe başladı. Hava indirme tugayı, S ve Z iniş bölgeleri üzerindeki demiryolu hattının hemen kuzeyine indi. Kısa bir süre sonra sıhhiye ekipleri hasar almış planörlerde bulunan yaralıları tedavi etmeye başlamıştı bile. Tugaya tahsisli planörlerden on altısı ortada yoktu; bunların yarısı İşkoç Kraliyet Hudut Muhafızları'nın (İKHM) 7. Taburu'nu taşıyordu. Bir gaydacı "*Blue Bonnets Over The Border*"² ezgisini çalmaya başladı ve bu işaret sayesinde herkes kendi bölüğüne ayrıldı. Hızlıca bir yoklama alındı; eksik planörlere rağmen İKHM taburunun mevcudu kırk subay ve yedi yüz er kadardı. Görevleri, Güney Staffordshire Alayı'nın 2. Taburunun bir bölümü ve Hudut Alayı'nın 1. Taburu ile birlikte iniş ve atma bölgelerini emniyet altında tutmaktı.

1 Onbaşı Jones'un ölümü hakkında bkz. Er Alfred Jones, CRCP 114/12.

2 Yarbay Robert Payton-Reid, KOSB, CRCP 111/36, MPRAF.

Müteakip kırk dakika içerisinde, tümen personelini taşıyan Horsalar ve bir grup Hamilcar Z iniş bölgesine vardı. Bunlar Hafif Topçu Alayı'nın 75 mm'lik obüslerinin yanı sıra tanksavarları, cipleri, Bren ZPT'lerini , Kraliyet İstihkamları'nın hava indirme taburunu, sahra ambulanslarını ve keşif taburunu taşıyordu. Kıdemli sıhhiye subayına göre bir Hamilcar “sert bir iniş” yapmıştı: “Görünüşe bakılırsa oldukça yüksek bir süratle bir patates tarlasına inmiş, yaprak yayların arasında giren bol miktarda toprak fren görevi yaparak planörün tepesi üzerine dikilmesine yol açmıştı. Pilotlardan biri hayatını kaybederken diğeri yaralanmış ve üzerine binen yükten ötürü içeride sıkışıp kalmıştı.”³

Ortalıkta görünmeyen planörlerinden birinin, SS Götz Berens ven Rautenfeld⁴ Alayı'ndan “bir Moors Taburu'na” bağlı müfrezelerden biri tarafından vurulmuş olduğu biliniyordu. Breda-Tilburg yolundaki bir engeli savunmakla görevlendirilmiş olan bu müfreze, koca planörü hafif silah ateşleri ile düşürmeyi başarmıştı. Komutanları Teğmen Martin'in günlüğünde yazdığına göre “planörün üzerine tebeşirle ‘bu seyahate gerçekten gerek var mıydı?’” yazılmıştı.⁵ İngiliz nüktedanlığının bir göstergesi olarak, o dönem yurt içi seyahatleri azaltma çağrısı yapan hükümet kampanyalarına bir gönderme yapan bu küçük şaka, görünüşe göre genç Alman subayının hatırında cevapsız bir soru olarak kalacaktı.

Üzerinde üniforması ve elinde ilkyardım çantasıyla aslen bir postacı olan Jan Donderwinkel adındaki adam, yardım etmek üzere S iniş bölgesine gelmişti. Bir planörün kuyruğundan tutup içindeki cipi çekerek çıkaran askerleri görünce şaşırıp kaldı. Ardından, bir başka planörün inişi esnasında parçalanarak yere uzanmış yatan bir asker buldu. “Sen postacı mısın?” diye sordu asker, Donderwinkel, “Evet,” diye yanıtladı. “E, yok mu bana bir mektubun?” “Yok,” diye yanıtladı Donderwinkel, “Peki senin bana verecek sigaran var mı?”⁶ Yaralı asker gülümsedi ve ona bir paket *Player's* sigarası uzattı. Donderwinkel, yaralı

3 Albay Graeme Warrack günlüğü, GAA 1557/322; FAAA, NARA hhRG 331/Kayıt 256/Kutu 35.

4 O sırada Yugoslavya'da partizanlarla çarpışmakta olan 13. SS Handschar Tümeni'ne mensup Müslümanlarla Hollanda'da karşılaşmak şaşırtıcı olsa da imkân dahilindedir; zira 12. SS Kolordusu'nun emrine verilmiş olabilirler.

5 Üsteğmen Martin günlüğü, Rautenfeld Alayı Mohren Taburu, yayımlandığı yer *Veghelse Courant*, 19.3.49.

6 Jan Donderwinkel, CRCP 125/1.

askeri 131. (Paraşütçü) Sahra Sıhhiye Taburu'nun kurduğu yaralı ayırma istasyonunun hemen yakınında bulunan Wolfheze zihinsel engelliler bakımevine götürdü. Ormanda avare dolaşan bakımevi sakinleri, yakınlarındaki mühimmat yığnında gerçekleşen patlamanın şokunu atlatabamıştı. Onları geri dönmeye ikna etmek neredeyse olanaksızdı.

Binbaşı Freddie Gough komutasındaki keşif taburuna ait otuz iki cipinin önemli bir bölümünün intikal esnasında kaybedildiğine dair bir söylenti yayıldı; gerçekte ise bu sayı sadece dörttü. Fakat bunlar haricinde altı adet cip de iniş esnasında hasar alan planörlerin içinde sıkışık kalmıştı; bu durumda da planörün kuyruk kısmı sökülmeden içindekileri çıkarmak olanaksızdı. Genç bir keşif subayı şöyle anımsıyordu: "Planörümüz sert bir iniş yapıp burnu üzerine dikilmiş, kuyruğu havada kalmıştı. İçindeki yükü boşaltmamız tam dört buçuk saat sürdü."⁷

Keşif taburunun köprüye ilk el atan birlik olması gerekiyordu. Yaşanan gecikmenin üzerine, Gough'un planörlerden nefret etmesinden ötürü paraşütle atlamakta ısrar etmiş olması⁸ da eklenince durum hepten sarpa sarmıştı. Personelinin çoğu da aynı fikirdeydi ve paraşütle atlamayı tercih etmişti. Sonuç olarak harekât bölgesine üzerlerinde çifte Vickers K makineli tüfeği olan ciplerle gelememiştir. Gough, *Comet* harekât planında olduğu gibi taburuna Neder Rijn'in hemen güneyinde, Arnhem ve Nijmegen arasında bulunan Elst yakınlarına inme vazifesi verilmemiş olmasından ötürü son derece sinirliydi. Nihayetinde keşif taburunun ilk birliği saat 15.40'a, yani planörlerinin inişinden iki saat sonrasına kadar yola koyulamadı.

Saat 13.50'de 145 adet C-47 Dakota'dan oluşan uçuş kolu gökyüzünde görüldü ve pek çoğu Tuğgeneral Gerald Lathbury komutasındaki 1. Paraşüt Tugayı personeli olan yaklaşık 2.700 kadar askeri bölgeye atmaya başladı. Tugay karargâhının emniyet ve muhafız takım komutanı Teğmen Patrick Barnett bulunduğu uçaktan ilk atlayan paraşütçüydü ve yere indiğinde kendisiyle birlikte atlayan kolun geri kalan kısmının nerede olduğunu anlayamadı.⁹ Sonradan öğrendiğine göre

7 Üsteğmen John Stevenson, 'Arnhem Diary', *Reconnaissance Journal*, Say. 4, Nu. 1, Sonbahar 1947.

8 Gough'un paraşüt ısrarı hakkında bkz. Binbaşı C. F. H. Gough, 1. Hava İndirme Keşif Taburu, CRCP 114/17.

9 Bkz. Teğmen Patrick Barnett, 1. Paraşüt Tugayı Emniyet ve Muhafız Takım Komutanı, CRCP 109/26.

habercisi sinirlerine hâkim olamayıp son anda atlamaktan vazgeçmiş, olduğu yere oturunca da kolun geri kalanının atlayışına mâni olmuştu. Bu nedenle pilot da atma bölgesinin üzerine tekrar gelebilmek için havada geniş bir daire çizmek zorunda kalmıştı.

Ardından bölge halkından çiftçi ve kadınlar ortaya çıkıp, asıl amaçları paraşütlerin kıymetli ipekten malzemelerini alıp elbise ve çamaşır yapmakta kullanmak da olsa, askerlerin paraşüt iplerini kesmelerine yardım ettiler.¹⁰ On dakikadan biraz uzun bir süre içerisinde tüm paraşütçüler hatırı sayılır miktarda kırık kemikle inişlerini tamamlamıştı. Bir sıhhiyecisi olan Onbaşı Terry Brace inişin hemen ardından saçlarını tarıyordu. Bu hareketini gören Bölük Astsubayı şöyle bağırdı: “Brace, lanet kafanı kaybedeceğin yerde saçının nasıl görüldüğüyle ilgilenmenin hiçbir mantığı yok.”¹¹

2. Paraşüt Taburu personeli yere indiğinde yine Yarbay John Frost’un av borazanından çıkan o bilindik sesle çağırıldı. Frost vakit kaybetmiyordu. Taburu saat 15.00’da güneye doğru Heelsum istikametinde ilerlemeye başladı. Ardından doğuya doğru kanat kırıp, “Aslan” kod adını verdikleri ve nehre en yakın olan güzergâhları üzerindeki Doorwerthse Ormanları istikametinde intikale devam ettiler. Asıl hedefleri, her iki ucunda da rampa bulunan ve toplamda altı yüz metrelik uzunluğa sahip, Ren Nehri üzerindeki çelikten mamul devasa karayolu köprüsüydü.

O gün süratin her şeyden daha önemli olduğunu kanıtlarcasına en çabuk yola koyulan ekip on bir kişiden oluşan inzibat kuvvetiydi.¹² Derhal Arnhem istikametinde yönelip, hiçbir düşman mukavemeti ile karşılaşmaksızın hedefleri olan polis merkezine vardılar. Bina, yaklaşık kırk sekiz saat sonra SS birlikleri tarafından ateş altına alınana kadar burada son derece etkili bir şekilde gözlerden uzak vaziyette kalabileceklerdi.

Bu arada, yine Arnhem’e intikal emri almış olan 3. Tabur da Utrechtseweg üzerinden geçen “Kaplan” kod adlı merkezi güzergâhı kullanıyordu. Her şeyin yolunda gittiğine kanaat getiren Lathbury, ihtiyat birliği olan 1. Tabur’a ise Arnhem’e uzanan “Leopar” kod adlı Amsterdamsweg güzergâhını kullanmasını emretmişti. Daha sonra

10 Bkz. AAMH 50EO 0782.

11 Onbaşı Terry Brace, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP 109/29.

12 CRCP 109/29.

keşif taburuyla ilgili olarak kendisini yanlış bilgilendiren raporu duyunca Frost'a bir mesaj göndererek olabildiğince süratli bir şekilde hedefe el atmasını emretti. Görünüşe göre bu safhada telsiz irtibatlı oldukça iyiydi; fakat ağaçlık alanlar ve binalar çağrılarının iletilmesini gitgide güçleştiriyordu. Muhabere subaylarının önceden de uyardığı gibi Set 22 telsizlerin güçsüzlüğü bariz bir şekilde ortadaydı. Ayrıca Almanlar tümen çevrimini etkilemek maksadıyla oldukça güçlü bir karıştırma istasyonu işletiyordu. Yedek frekanslara geçişe ilişkin ayrıntılı talimatlar da maalesef önceden dağıtılmamıştı. Sonuçta, yeni telsiz frekansı Paraşüt Tugayı'na saat 17.30'da motosikletli bir haberci vasıtasıyla gönderilmek zorunda kaldı. Fakat haberci birkaç saat sonra tugay karargâhını bulamadan geri döndü.

101. Hava İndirme Tümeni'nden teşkil edilmiş olup Teğmen Paul B. Johnson komuta ettiği kalabalık Amerikan hava desteği müfrezesi¹³ için muhabere faaliyetleri nispeten iyiydi. Bölgeye İngilizlerle birlikte planörle gelmiştiler. Sakin bir iniş yaptılar ve beş dakika içerisinde ciplerini planörden çıkarıp toplanma noktasına doğru sürmeye başladılar. Planörlerinin yalnızca bir tanesi indiği zemindeki yumuşak toprağı burnuyla sürmüş ve içindekiler "hafif bir sarsıntı" geçirmişti. Johnson'ın ekibi iniş bölgesinin hemen kenarında bulunan tümen geçici komuta yerine varır varmaz telsiz setlerini çalıştırdı; fakat telsizler gönderme yapmıyordu. Bir başka birlik de aynı sorunu yaşıyordu: "Günün öğleden sonrasında bir istasyonla birden fazla kez bağlantı kurduk; fakat bu istasyon doğrulama çağrımıza cevap vermek yerine bize sinyal şiddetinin nasıl olduğunu sorup kendisine V serisi telsiz göndermemizi söyledi." Bu nedenle karşılarındakinin kendilerini yanıltmaya çalışan bir Alman karıştırma istasyonu olduğunu düşündüler. Muhabereciler tüm gece irtibat kurmaya uğraşmaya devam ettiler ama hiç şansları yoktu.

Saat 15.30'da, yani tam olarak 1. Taburun yola koyulduğu saatte, 1. Paraşütçü Kraliyet İstihkâmcıları Taburu'nun da cipleri teker döndürdü. İçlerinden birisi arkadaşlarına moral vermek için radyosunda çalan "*Tiger Rag*"¹⁴ şarkısını telsize verdi. Hafif Topçu Alayı'nın obüslerini çeken cipler ilerlerken Astsubay Çavuş Jones gayriihtiyari olarak

13 Bkz. FAAA, NARA RG331/ Kayıt 253/Kutu 1.

14 Binbaşı E. M. Mackay, 'The Battle of Arnhem Bridge', *Royal Engineers Journal*, Aralık 1954, s. 306.

aracını yolun solundan sürünce,¹⁵ batarya astsubayı İngiliz olduklarını ele verdiği için kendisine bir güzel sövdü.

Her şey yolunda gibi görünüyordu. Paraşütçüler bu gündüz atlayışının Sicilya'daki veya 6'ncı Hava İndirme Tümeni'nin Normandiya'daki kaotik gece atlayışına nazaran son derece sakin geçmesini memnuniyetle karşılamıştı. Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı Albay Graeme Warrack'ın belirttiğine göre "Gerek uçuş gerekse iniş esnasında neredeyse hiçbir düşman mukavemeti ile karşılaşılmadığından verilen zayıat beklenenin çok altındaydı."¹⁶ Başlangıçtaki izlenim Alman askerlerinin teslim olacağı yönündeydi. Hatta beraberinde utanç içerisindeki Hollandalı kız arkadaşı ile teslim olan bir askerin de aralarında bulunduğu birkaç kişiye bizzat şahit olmuşlardı. Kızın aksine sevgilisi olan Landser hiç de utanır gibi değildi, memnuniyet içerisinde teslim oluyordu.

Derken ansızın her şey değişiverdi. İlk ciddi temas, Teğmen Bucknell'in keşif kıtası¹⁷ Wolfheze'de demiryolu hattını geçip üzerinde çift Vickers K makineli tüfek monteli cipleriyle ilerlemeye devam ederken Krafft'ın unsurlarıyla karşılaşınca gerçekleşti. Bu demiryolu uzanımında bir kilometreden daha yakın bir mesafede bulunan geçitte, cipler Krafft'ın 2. Bölüğünün iyi seçilmiş mevzilerinden açtığı yoğun bir ateşe maruz kaldı. Bucknell ve altı adamı hayatını kaybederken, dört tanesi de yaralanıp esir düştü. Bucknell'i arkadan takip etmekte olan Gough ileriden gelen silah seslerini duymuştu. Ciplerin de çatışmaya dahil olduğunu anladı; zira üzerlerindeki Vickers K makineli tüfeklerin seslerini rahatlıkla ayırt edebiliyordu. Geriye dönüp Yarbay David Dobie komutasındaki 1. Paraşüt Taburu'nu yolun tıkalı olduğu konusunda ikaz etti. Dobie, Arnhem'e uzanan Amsterdamseweg'i takip etmeye karar verdi ve rotasını kuzeye çevirdi.

Bu sırada, ilerlemenin ne safhada olduğuna ilişkin sabırsızlıkla bilgi almaya çalışan Tümgeneral Urquhart, Wolfheze hemzemin geçidinde bulunan 1. Hava İndirme Tugayı komuta yerine gidip tugay komutanı Hicks'in neler bildiğini öğrenmeye çalışıyordu. O an Hicks'in aklını kurcalayan asıl şey,¹⁸ planörü bölgeye ulaşamayan Hudut Alayı

15 Onbaşı James Jones, 1. Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/52.

16 Albay Graeme Warrack günlüğü, GAA 1557/322; FAAA, NARA RG331/Kayıt 256 / Kutu 35.

17 Gough, CRCP 114/17.

18 Bkz. Tuğgeneral P. H. W. Hicks, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 112/3.

komutanının yokluğuydu. Fakat Luftwaffe yardımcı birliklerinden son derece genç bir Alman kadını ilk harp esiri olarak kendisine getirilince keyfi yerine geldi. Zavallı kız o kadar korkmuştu ki kendisine sunulan bir fincan çay ve çikolatayı reddetti. İçlerinde tehlikeli maddeler olduğunu düşünüyor olduğuna şüphe yoktu.

Urquhart, keşif taburu ciplerinin bölgeye varamadığı konusundaki yanlış bilgiyi işte bu esnada elde etmişti. Aslında o an kendisine hayli yakın olan Gough'a bir mesaj göndererek acilen yerini bildirmesini istemişti. Keşif taburunun köprü bölgesindeki baskın kuvvetlerinden biri olma rolünü değiştirip, bunun yerine onlara taburların önlerinde uzanan üç ana güzergâhın keşfini yapma vazifesini vermek istiyordu. Gough, yola koyulup iniş bölgesinin hemen kenarındaki tümen komuta yerine geri döndü; fakat Urquhart bu sırada Lathbury'yi ve 1. Paraşüt Tugayı karargâhını bulmak üzere oradan ayrılmıştı. Haliyle Gough boşa kürek çekerken Urquhart da, elbette telsiz irtibatının çökmesinden ötürü, büyük bir hata yaparak kendi karargâhı ile irtibatı kaybetmiş oldu. İşte bu andan sonra neredeyse her şey ters gidecekti.

Ormanın içinden Amsterdamseweg'e doğru ilerlemekte olan 1. Tabur, Deelen'den teşkil edilmiş mürettep bir Luftwaffe birliğine çatıp bir miktar zayıat verdi. Bu Luftwaffe ani müdahale birliği çok geçmeden Hohenstaufen Tümeni'nin Gräbner komutasındaki keşif taburundan zırhlı araç takviyeleri alarak kuzeyden ilerleyen "Leopar" güzergâhını başarıyla tıkamaya muvaffak oldu. Günbatımına doğru telsizin çalıştığı nadir anlardan birinde Dobie bir çağrı duydu; buna göre Frost komutasındaki 2. Tabur köprüye el atmak üzereydi. Bunun üzerine Dobie, Arnhem kuzeyini kapama görevinden vazgeçip taburunun yönünü güneye çevirerek Frost'a yardım etmeye karar verdi.

Öncü takımıyla Tuğgeneral Kussin'i öldürmeyi başaran 3. Tabur ise merkezden ilerleyen Utrechtsewg güzergâhını izliyordu. Oosterbeek'e varmak üzereyken, yolun alt tarafından kendilerine doğru hücum eden bir Alman kundağı motorlu taarruz topunun saldırısına uğradılar. Alman taarruz topu bir cip, bir de 57 mm'lik tanksavar topunu imha etmeyi başardı; ardından yoğun bir hafif silah ateşiyle geri püskürtüldü. Önlerindeki yolun kapalı olabileceğinden endişe duyan Yarbay John Fitch, Binbaşı Peter Lewis komutasındaki C Bölüğünü yeni bir yol bulması için ileri çıkardı. Lewis adamlarıyla demiryoluna çıktı ve

yol üzerinde gerçekleşen birkaç küçük çatışmadan alınlarının akıyla çıkıp Arnhem'e kadar rayları takip ettiler. Böyle devam ederlerse gece yarısından önce karayolu köprüsüne varabilirlerdi ki bu son derece etkileyici bir kazanım olurdu.

Girdikleri küçük çatışmalarından birinde karşılarındaki, muhtemelen, düşman komutanlarını irtibatın kopma tehlikesi ile yüz yüze olduğuna ikna etmeyi başaran Krafft taburundan bir birlikti. SS Binbaşısı, mevzilerini elde tutmak için bulunacağı tüm teşebbüsleri iptal edip, karanlık bastırıldığında birliklerini kuzeydoğuya çekti. Burada, kendi tıkama hattını kurmaya hazırlanan Spindler Muharebe Grubu'nun bir bölümüyle karşılaştılar. O ana kadar Krafft'ın varlığından haberdar olmayan Spindler, Bittrich tarafından Krafft taburunu kendi birliğinin bir parçası olarak emrine almakla görevlendirildi.

Harekâtın temposunun düşüklüğünden ötürü artık derin bir endişe içerisinde olan Tümgeneral Urquhart hâlâ Tuğgeneral Lathbury'yi arıyordu. Nihayet Lathbury'nin tugay subayı Tony Hibbert'i bulabildi. Hibbert o anları şöyle aktarıyordu: "General, aracına binmiş geliyor-du ve öfkeli olduğunu rahatlıkla fark edebiliyordum. Bizim 'kağrı gibi yavaş' hareket ettiğimizi söyledi."¹⁹ Ardından Urquhart tekrar aracına binip Lathbury'yi aramaya devam etmek üzere yol koyuldu. Hibbert, Urquhart'ın endişeleri konusunda Frost'u uyarmaktı.

Fitch'in 3. Taburunun geri kalan kısmı, kırmızı taşlı yollarıyla Oosterbeek'e varır varmaz şaşırtıcı bir coşku ve cömertlik gösterisine tanık oldu. "İnsanlar sokaklara dökülmüş sevinç çılgınlıkları atıyor, gülüyor, bizi işaret ederek alkışlıyor; küçük çocuklar hoplayıp zıplıyordu,"²⁰ diye yazmıştı Jan Voskuil. Jan Eijkelhoff, paraşütçü başlığının çorba kasesine benzeyen klasik İngiliz miğferinden farklı olmasından ötürü onlara Amerikalı olup olmadıklarını sormuştu. Gelen cevap biraz sertti; "Ne alakası var! Biz İngiliz'iz."²¹

Tatlı Hollanda kızları, askerlerin sıcaktan ve yürümekten terlemiş yüzlerine öpücükler konduruyordu: "Dostluğun ve selamlaşmanın bir

19 Hibbert altınılandığı yer John Waddy, *A Tour of the Arnhem Battlefields*, Barnsley, 2011, s. 59.

20 Jan Voskuil, CRCP 125/22.

21 Jan Eijkelhoff, CRCP 125/3.

nişanesi olarak herkes birbirine Churchill'in V işaretini yapıyordu.”²² Siviller tezahürat ediyor, kadınlar ve yaşlı erkekler askerlere meyveler ve cin de dahil olmak üzere çeşit çeşit içkiler sunuyordu. Subaylar hiç kimsenin durmaması ve içki içmemesi yönünde bağırarak emirler veriyordu. Genç Hollandalı erkekler ise saklandıkları yerlerden çıkmış, askerlere katılıp onlarla yan yana savaşmak için yalvarıyordu. Bununla birlikte bazı Hollandalılar İngiliz ilerleyişinin gereğinden fazla ihtiyatlı, hatta çekingen olduğunu düşünüyordu. Bir kadın şöyle anlatıyordu: “İngiliz askerleri geldi. Beyaz mendiller ve turuncu bayraklarla onlarla el sallayarak yanımıza gelmelerini, buranın güvenli olduğunu anlatmaya çalışıyorduk.”²³ Fakat hemen ardından yaklaşan Alman motosikletlerinin sesi duyuldu: “İngilizler ağır çekimde gösterilen bir film sahnesi gibi omuzlarında asılı duran silahlarına davrandı.” Hollandalı siviller hemen evlerine dönmüş; hatta daha fazla endişelenen bazıları kilerlerine bile inmişti.

Bu sırada Freddie Gough, Urquhart'ı bulmak üzere tekrar tümen komuta yerine gitti. Kurmay başkanı Charles Mackenzie ona General'in Lathbury ile birlikte olduğunu söyledi. Yani Urquhart nihayet Oosterbeek'teki 1. Paraşüt Tugayı karargâhını bulabilmişti; fakat Tony Hibbert'in Urquhart ve Lathbury'nin yeri hakkında hiçbir fikri yoktu. Hibbert omuz silerek “İkisi bir yerlerde birlikteler ama kim bilir nerede.”²⁴ dedi. Halbuki gerçekte işler görüldüğünden de beterdi. Urquhart tam da diğer birliklerle irtibatının kesilmesinin yarattığı tehlikeyi fark ettiği sırada, cipinin yanına bir Alman havan mermisi düştü ve habercisi ciddi şekilde yaralandı. Kendisi de bir havancı olan 2. Tabur'dan Er Sims, Alman mevkiidâşlarının yaptığı bu son derece isabetli atışlara büyük bir saygı duymuştu: “Eline bir konserve kutusu alıp sekiz yüz metreye geçsen, bu piçler en geç üçüncü atışta mermiyi kutunun içine sokar.”²⁵

Güney güzergâhında Frost'un 2. Taburu, tuhaf ve korkusuz bir adam olan Binbaşı Digby Tatham-Warter komutasındaki A Bölüğü öncülüğünde ilerliyordu. Tüm tabur personeli yeterince dayanıklıydı; zira Frost paraşütçülerine her gün mutat bir şekilde yirmi beş kilo yükte yaklaşık elli kilometrelik bir yaya intikal yaptırıyordu. Yürüyüş kolu Kate

22 Stuart Mawson, *Arnhem Doctor*, Staplehurst, 2000, s. 40.

23 Oosterbeek, *Niet te vergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 17.

24 Gough, CRCP 114/17.

25 Er James Sims, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 111/1.

ter Horst ve beş genç evladının bakımını üstlendiği Oosterbeek'teki kilise ve papaz evini geçtikten hemen sonra, Binbaşı Victor Dover komutasındaki C Bölüğü demiryolu köprüsünü ele geçirmek üzere sağa doğru yöneldi. Birkaç sığır leşinin yerde serili olduğu bataklık arazi üzerinde hızla ilerlediler. Dover, Teğmen Peter Barry'ye takımını ve birkaç muharebe istihkâmcısını alıp köprüye giderek ne kadar patlayıcı varsa temizlemesini emretti. Güney yönünden bir Alman askerinin süratle koşarak yaklaştığını gördüklerinde köprüye oldukça yaklaşmışlardı: "Köprü'nün ortasına gelince durdu; diz çöküp bir şeylere uğraştığını fark ettim. Takımımın kısımlarından birine mevzi aldırıp ateş açtırdım. Bren makineli tüfeği nişancısına verdiğim mesafe yaklaşık 450 metreydi. Diğer kısma da köprüye doğru manevra yapıp karşıya geçme emri verdim."²⁶ Köprü'nün, altından su geçen bölümüne vardıklarında orta açıklıkta gerçekleşen patlama suratlarında infilak edecekti.

Frost'un taburunun geri kalan kısmı; arkalarında Lathbury'nin tugay karargâhı, Yüzbaşı Mackay ve muharebe istihkâmcıları, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu ve Hollandalı Yüzbaşı Jacobus Groenewoud ile Amerikalı Üsteğmen Harvey Todd'dan oluşan Jedburgh timi (Claude) ile Arnhem'e doğru ilerlemeye devam ediyordu. Vazifeleri, 1. Paraşüt Tugayı'nın öncü kuvvetleriyle eşzamanlı olarak Arnhem'e girmektir. Burada eski belediye reisi ve polis şefi ile buluşup, askerî hükümet temsilcileri 30. Kolordu ile birlikte Arnhem'e varana kadar idareyi geçici olarak bunlara vereceklerdi. Groenewoud bölgeye inmez, iniş alanındaki ikmal malzemelerini kaldırmak üzere yardım ve nakliye vasıtaları temin etmek üzere doğrudan Oosterbeek'e gitmişti. Üç adet boş vagon ve bir Alman malı Opel Blitz kamyonetiyle döndü. Kamyonetin yanında dikilen iki Alman askerini vurup indirmişti. Todd'a "Belki de teslim olurlardı; fakat harp esiri almakla uğraşacak vaktimiz yok,"²⁷ dedi.

Tatham-Warter'in takım komutanlarından biri, sekiz tekerlekli bir Alman zırhlı aracı tarafından ansızın makineli tüfek ve 20 mm'lik top atışlarına maruz kalana kadar ilerlemelerinin âdeta "muzaffer bir ordunun tören geçidi" gibi olduğunu düşünüyordu.²⁸ Frost'un taburu Arnhem'e yaklaştıkça düşman mukavemeti de artıyordu.

26 Teğmen Peter Barry, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 100/32.

27 Üsteğmen H. A. Todd, CRCP 102/5.

28 Üsteğmen Robin Vlasto, 2. Paraşüt Taburu A Bölüğü, CRCP 111/7.

Tatham-Warter, Alman makineli tüfek mevzilerinin etrafından dolaşabilmek için adamlarını birbiri ardında bahçe çitlerinden yahut duvarların üzerinden aşırıyordu. Artık duyulan ses Frost'un av borazanından değil, Tatham-Warter'in hücum borusu çalan borucusundan geliyordu. Muharebede irtibat kurmak için telsiz kullanımına itimat etmeyen Tatham-Warter, adamlarını eskinin hafif piyadelerinin boruyla haberleşme tekniklerine göre eğitmişti.

En kuvvetli düşman direnişiyle ise Nijmegen'den gelen demiryolunun altından geçtikten hemen sonra karşılaştılar. Sol taraflarında Den Brink adlı ağaçlık ve derin bir uçurum vardı. Bu kritik arazi arızası Spindler Muharebe Grubu'nun bir öncü unsurunun hâkimiyetinde bulunuyordu. Frost, Binbaşı Douglas Crawley komutasındaki B Bölüğüne bu düşman unsurunu etkisiz hale getirmesini emretti; A Bölüğü ise ilerlemeye devam edecekti. Fakat burada hem çok zaman kaybettiler hem de her iki bacağından da vurulan bir çavuşun da aralarında bulunduğu çok sayıda zayıyat verdiler. Sıhhiye Onbaşı Terry Brace, yaralıyı sakinleştirmek için yanan bir sigarayı dudaklarının arasına yerleştirdi. Çavuş ciddi miktarda kan kaybetmişti, iki bileğini birden kavrayıp Brace'i kendine doğru çekti:

"İyileşecek miyim?"

"Elbette iyileşeceksin."

"Lütfen bana yardım et, evde beni bekleyen iki çocuğum var. Lütfen..." diye yalvardı çavuş.

"Tamam, merak etme," diyerek yaralı çavuşu teskin etti Brace. Halbuki onun birazdan öleceğini gayet iyi biliyordu.²⁹

Hollandalı küçük bir kız İngiliz askerlerini görüp, "Çikolata!" diye bağırarak sokağa koşunca korkunç bir olay cereyan etti.³⁰ İki paraşütçü bağırarak ona geri dönmesini söylediler; fakat çapraz ateş arasında kalan çocuk vurulup yere düştü. Birisi fırlayıp cansız bedeni alarak yolun karşısına geçiverdi. Açılan yoğun ateşlere rağmen Hollandalılar daima yaralıları evlerine alıp tedavi etmeye çalışırdı.

St. Elisabeth Hastanesi'ne varmadan hemen önce yolun çatal yaptığı yere geldiklerinde büyük kısım sağdan giderek köprüye doğru ilerlemeye devam etti. 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu'nun doktorları

29 Onbaşı Terry Brace, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP 109/29.

30 Er William Lankstead, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 110/52.

ve emir erleri ise doğrudan “yaralıların neredeyse kapıdan dışarıya taş-
tığı”³¹ hastaneye gitti. İçeri girdiklerinde Hollandalı doktorların olması
gerektiği şekilde İngiliz yaralıları bir tarafa, Almanları da bir başka tara-
fa ayırmış olduklarını gördüler.

Ekipmanın çoğunu sırtında taşıyan sahra sıhhiye taburunun su-
bay ve erleri olabilecek en sıcakkanlı şekilde karşılandı. Hava indir-
me harekâtına ilişkin ilk bilgiler hastaneye ulaştığında “onlarca doktor
ve hemşire sokaklara dökülerek el ele tutuşup bir halka oluşturdu ve
çoşkuyula dönüp durdu.”³² Orada çalışmakta olan kırk kişilik Alman
Katolik rahibe grubu ise bu beklenmedik gelişme karşısında telaşa ka-
pılmıştı. Bütün Hollandalı sağlıkçılar bir piyanonun etrafına toplanıp
“*Wilhelmus*”u söyledi, pek çoğunun gözlerinden akan yaşlar yanakları-
nı ıslatıyordu. Ardında bir kere de “*God Save the King*”i söylediler.

“Şarkılar söylenirken elinde tüfeğiyle bir İngiliz askeri, bir Alman
subayını önüne katmış getiriyordu. Alman subayının bir cerrah olduğu
ortaya çıktı, marş bitene kadar saygı duruşunda beklemişti.”³³ Alman
doktor hastanede çalışmaya zorlandı. Artık hastane personeli Hollan-
dalı, İngiliz ve Alman doktorlar, Alman rahibeler, Hollandalı hemşire-
ler, İngiliz emir erleri, yeraltı örgütlenmelerinden Hollandalı gönüllü-
ler ve Kızıl Haç mensuplarından oluşuyordu.

Rahibe van Dijk, alıkoyulan Alman doktora gururla şöyle dedi: “Ar-
tık özgürüz.” Doktor başını sallayarak, “Hemen böyle konuşmayın, bu
daha başlangıç,” diye cevap verdi.³⁴ Yaralı Alman esirlerden birisi hemşi-
reye kendilerinin nereye götürüleceğini bilip bilmediği sordu. Hemşire,
“Muhtemelen İngiltere’ye,” diye karşılık verince, “Tanrıya şükür!” dedi
esir asker. St. Elisabeth Hastanesi sinir hastalıkları uzmanı, İngiliz as-
kerlerden birine bundan sonra neler olacağını sordu. “Pekâlâ, iki gün
daha şiddetli bir şekilde çarpışmaya devam ederiz, ardından Monty bu-
raya varmış olur.”³⁵ O gece, piyade gibi savaşmaya zorlanmış otuz kadar
Avusturya Luftwaffe’si personeli hastaneye geldi. Yaraları hafif olmasına
rağmen bağıra çağıra ortalığı ayağa kaldırmışlardı. Hepsisi silahlıydı, bu

31 Albay Warrack, 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı,
GAA 1557/322; FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

32 Rahibe Christine van Dijk, CRCP 120/15.

33 Ton Gieling, GAA 1557/1511.

34 Rahibe Christine van Dijk, CRCP 120/15.

35 Louis van Erp Taalman Kip, nörolog, CRCP 120/18.

nedenle hastane personeli ilk önce silahları alıp emniyetli bir yere koydu ve kilitledi. Avusturyalılar, silahlarının alınmasından memnuniyet duyuyordu; Almanlar için savaşmak istemedikleri her hallerinden belliydi.

Mareşal Model ve kurmayları saat 15.00'da Bittrich'in komuta yerine ulaştılar. "Kendime yeni bir karargâh arıyorum, neredeyse beni yakalıyorlardı."³⁶ dedi Model. İhtimal odur ki Bittrich, gülünç bir şekilde asıl hedefin kendisi olduğu yanılgısına kapılmış komutanından tebesümünü gizlemek zorunda kalmıştı. Bittrich başlangıçta Müttefiklerin harekât planının Korgeneral von Zangen komutasındaki 15. Ordu'yu tecrit etmeyi amaçladığını değerlendirmişti. Fakat artık harekâtın hedefi ortadaydı. O akşam bir devriyenin Vught yakınlarına düşmüş bir Waco planöründe Müttefiklerin detaylı harekât emirlerini bulmuş olması Orgeneral Student'i epey heyecanlandırmıştı; fakat Alman komuta heyeti köprülere yapılan saldırıyı düşman 30. Kolordusu'nun taarruzu ile ilişkilendirince Müttefiklerin niyeti zaten açığa çıkmış oluyordu. Planörde bulunan evrakın asıl kıymeti, müteakip indirmelerin teferruatına dair bilgiler içeriyor olmasından kaynaklanıyordu. Almanlar bu sayede hava savunma vasıtalarını düşmanın iniş bölgelerine yoğunlaştırabilecekti.

Bittrich, 2. SS Panzer Kolordusu'na çoktan emirlerini vermiş, Hohenstaufen Tümeni Komutanı SS Albayı Harzer'e: "Tümen Arnhem'den Nijmegen'e doğru keşif faaliyetinde bulunacaktır. Derhal harekete geçmek mecburidir. Arnhem'deki köprüyü ele geçirip emniyet altında tutmak hayati önemi haizdir,"³⁷ demişti. Bittrich Frundsberg Tümeni'ne Nijmegen'i kontrol altında bulundurma görevi vermeyi planladığından, bu şehrin adını Harzer'e zikretmiş olması bir hataydı; zira Harzer bu emir üzerine Viktor Gräbner komutasındaki keşif taburunun asıl hedefin çok uzağında olan Nijmegen'e gönderecekti.

Model ise fikirlerini çok daha net bir şekilde açıklıyordu. Harzer komutasındaki Hohenstaufen Tümeni'ne İngilizlerin Arnhem'i ele geçirmesine mâni olma vazifesi verirken, Harmel'in Frundsberg Tümeni'ne de Neder Rijn'i geçerek 2. İngiliz Ordusu'nun paraşütçülerle birleşmesine engel olmalarına emrediyordu. Üzerinde Elst'ten geçen tek bir ana yol bulunan bataklık Batavya toprakları İngilizleri durdurmak

36 Bittrich, GA-CB 2171/24c.

37 Age.

için âdeta biçilmiş kaftandı. Model, Arnhem ve Nijmegen'deki karayolu köprülerinin patlatılarak tahrip edilmesine yönelik her türlü teklifi reddetti. Geniş kapsamlı bir karşı taarruza imkân sağlamaları sebebiyle köprüler elde bulundurulmalıydı. Bittrich, Arnhem Köprüsü'nün korunması konusunda hemfikir di; fakat Nijmegen'deki Waal Köprüsü'ne de dokunulmayacak olmasından ötürü hayal kırıklığına uğramıştı:

Model'in B Ordu Grubu Rundstedt'in karargâhıyla irtibatı kaybetmiş de olsa, Luftwaffe Batı Karargâhı aracılığıyla hâlâ gönderme yapılabiliyordu. Tüm birliklerin derhal harekete geçmesi anlamına gelen “*Gneisenau*” kodlu mesaj da dahil olmak üzere sayısız emir ve talimat âdeta yağıyordu. Feldt Kolordusu ve 406. *Landeschützen*³⁸ Tümeni, Cleve ve Gogh üzerinden Nijmegen güneydoğusundaki 82. Hava İndirme Tümeni'ne taarruz etme emri aldı. Köln'de bulunan, Korgeneral Eugen Meindl komutasındaki 2. Paraşüt Kolordusu ise “eli silah tutan her erkeği”³⁹ emrine alarak Cleve'ye ilerlemekle görevlendirildi. Vazifeleri, 82. Hava İndirme Tümeni'ni püskürterek Nijmegen'i savunan birliklere katılmaktı; fakat o safhada ne Meindl ne de Model bu birliklerin hangileri olduğu konusunda bir fikre sahipti.

Mareşal Model, Rundstedt'in karargâhına “hareket kabiliyeti olan tüm ağır tanksavar birliklerinin mümkün olan en kısa zamanda takviye olarak kendilerine gönderilmesini, kısa menzilli tanksavar silahı (Panzerfaust) ve yakıt eksikliğinin her türlü karşı tedbire engel teşkil ettiğini” bildirdi.⁴⁰ Model ayrıca Danimarka'dan Aachen istikametine ilerlemekte olan 107. Panzer Tugayı'nın yönünün de kendi taraflarına çevrilmesini talep etti. Bunlara ilaveten Mark IV King Tiger tanklarından oluşan bir ağır panzer taburu, 88 mm'lik uçaksavar bataryaları ve Müttefiklerin harekâtını durdurabilecek elde mevcut neredeyse tüm birlikleri de istedi.

Model, Luftwaffe'ye yaptığı eleştirisinde son derece gaddardı: “Karadan ve havadan bir karşı taarruz gerçekleştirmek konusunda neredeyse hiçbir kabiliyete sahip olmamaları harekâtın sonucu açısından hayati bir öneme sahip. Hem gece hem de gündüz şartlarında gökyüzünde bizi destekleyecek savaş uçaklarının olması kesinlikle şart.”⁴¹ Görünüşe

38 Ağırklıklı olarak ileri yaştaki askerlerden teşkil edilen ve genellikle tesis emniyeti gibi ikincil görevlerde kullanılan bir hafif piyade unsuru. (ç.n.)

39 Bittrich, GA-CB 2171/24c.

40 Cassidy, CRCP 128/4.

41 Orgeneral Dessloch, CRCP 129/12.

göre bu şikayetlerini 2. Avcı Uçağı Kolordusu Komutanı Korgeneral Bulovios'a hem de telefonda bağıra çağıra dile getirmişti. Bulovios, pilotlarının doksana adet Mustang'i vurup düşürdüğünü söyleyerek Mareşal'i teskin etmeye çalışmıştı; fakat hiç kuşku yok ki bu beyhude ve akla mantığa sığmayacak bir yalandan ibaretti.

Doğu Prusya'daki Führer karargâhında bulunan Korgeneral Werner Kreipe için de işler pek yolunda gitmiyordu. Günlüğüne yazdığına göre "Hollanda'ya düşman tarafından indirme ve atmalar gerçekleştirildiğine" dair raporlar öğleden sonra gelmeye başlamıştı.⁴² Kurt İni çılgınca telefon görüşmeleri ve "karşı tedbirlere ilişkin" talimatlarla çalkalanıyordu. Panik içerisindeki Wehrmacht Yüksek Komutanlığı (OKW), Rundstedt karargâhına bir Amerikan hava indirme tümeninin "Varşova'ya atıldığı"⁴³ yönünde bir bilgi bile vermişti.

Kreipe, Führer ve Jodl'la bir toplantı yapmak üzere çağrıldığında "oldukça heyecanlı" hissettiğini hatırlıyordu. Hitler, Luftwaffe'nin düşman hava konvoyuna saldırmamış olmasından ötürü öfkeliydi. Onların "yetersiz ve korkak olduğunu, kendisini desteklemeyi başaramadığını" söylüyordu. Kreipe bu tür parlamalara alışkındı, Hitler'den bu söylediklerini örneklendirmesini istedi. "Seninle daha fazla muhatap olmak istemiyorum, yarın Reich Mareşali (Göring) ile görüşeceğim. Hiç değilse bu görüşmeyi ayarlayabileceğini umuyorum"⁴⁴ diye çıktı Hitler.

Model'in İngiliz paraşütçülerden kıl payı kurtulmuş olduğunu öğrenen Hitler derinden etkilenmişti. Kızıl Ordu'nun da kendisine benzer bir baskın planlayabileceği endişesiyle Kurt İni'ndeki savunma tedbirlerinin kat be kat artırılmasına karar verdi. En büyük korkusu, Sovyetler tarafından ele geçirilip ganimet bir harp esiri olarak Moskova'ya götürülmekti. "Burada tüm üst komuta kadememle birlikte oturuyorum. Reich Mareşali burada, OKW burada, SS Genel Komutanı, Reich Dış İşleri Bakanı... Şu hâlde düşmanın yakalayabileceği en büyük balık da şüphesiz burada. Ben olsam tek bir hamlede bütün Alman komuta heyetini ele geçirebileceğim bir yer için iki paraşüt tümenini riske atmaktan geri durmazdım."⁴⁵

42 17.9.44, Kreipe günlüğü, FMS P-069.

43 CRCP 128/4.

44 17.9.44, Kreipe günlüğü, FMS P-069.

45 Cassidy, CRCP 128/4.

Amerikan İndirmeleri

17 Eylül Pazar

88. Kolordu Komutanı General Reinhard öğle yemeği vaktinde devasa uçan armadayı gördüğünde Tilburg'un hemen doğusundaki Moerges-
tel'deki karargâhına dönüyordu. Daha önce beş farklı olayda makam
aracına doğru dalıp alçak irtifadan tarama atışları yapan savaş uçak-
larından korunmak için kendini aniden dışarı atıp bir çukurun içine
gizlenmesi gerekmişti: "Düşman avcı uçakları için geniş bir hedef teşkil
etmemek adına yolculuğumun kalan kısmına konvoyda bulunan bir
motosikletin yan sepetinde devam ettim."¹

Karargâhı olan Villa Zonewende'ye nihayet ulaştığında kurmay-
ları ona Son'daki paraşütçü indirmelerinden bahsetti; bununla birlikte
Tilburg'un hemen kuzeyindeki Udenhout bölgesine inenlerin de ol-
duğuna dair yanlış bir istihbarat da elde etmişlerdi. Reinhard hazır kı-
talardan yaklaşık bin kişilik bir kuvvet teşkil ederek bir kısmını Son'a,
bir başka kısmını Udenhout'a ve 245. Piyade Tümeni'nden iki bölük
kadar kuvveti de Best'e sevk etti. Elinde kalan tek ihtiyat kuvveti "tüm
personeli yaşlı adamlardan oluşan Tilburg'taki bir inzibat taburuydu."

Yeraltı örgütlenmelerinin askerî kanadı olan Knokploegen,
Eindhoven'da telefon istasyonunu ele geçirmişti. Almanların ayrılırken
şebekelere zarar vermediğini, o kadar ki Amsterdam ve Lahey'i dahi
arayabildiklerini gördüler. Johannes Borghouts ya da cephedeki ismiyle
"Peter Zuid" Oosterbeek'te bulunan karısına telefon etti; sesini duydu-
ğunda ise gözyaşlarına boğuldu. Gizlenmeye başladığından beri ilk kez
konuşabiliyorlardı.

1 Korgeneral Reinhard, 88. Kolordu, FMS B-156 ve B-343.

Hava araçlarının güröldeyen motorları ve güneybatı yönünden yaklaşan havadaki siyah siluetler Nijmegen’de büyük bir heyecan uyandırdı. İnsanlar, “*Tommy*’ler geliyor!” diye bağırıyor; hatta bazıları gelen uçakları daha yakından görmek için çatılara çıkıyordu. Görüş alanlarında hiçbir paraşütçü girmeyince hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Derken içlerinden birisi yanındaki evlerden birinin çatısına mevzilenmiş miğferli bir Alman makineli tüfek nişancısını fark etti. Elinde Müttefiklerin “*Spandau*” dediği MG-42 makineli tüfeği, gövdesinde de “Meksikalı bir haydut” gibi çapraz şekilde sarılmış mühimmat şeritleri vardı.²

Pek çok Alman askeri Nijmegen’den ayrılmaya başlamıştı; bunların çoğu paraşütçülere karşı taarruzda bulunacak, küçük bir bölümü de firar edip Almanya sınırını doğru ilerleyecekti. Kalan askerler ise endişe içerisinde makineli tüfek mevzileri inşa ediyor, tel engelli ve kazıklı barikatlar kurarak sokakları kapatıyordu. Sokakta bir sivil gördükleri zaman da, “Uzaklaşın yoksa vurulacaksınız!” diye bağırarak ikaz ediyorlardı. Takviye kuvvetler de yavaş yavaş gelmeye başlamıştı. Hunner Park’ı savunmak ve ana köprüye uzanan Keizer Lodewijk kavşağının trafik akışını kontrol etmek üzere bir grup genç ve küstah paraşütçü de katılış yapmıştı. İçlerinden birisi sivillere “Alman paraşütçülerin Amerikalıları derhal geri püskürttüğünü” iddia ediyordu.³

Esnaflar vitrin camlarına tahtalar çakarak dükkanlarını korumaya çalışıyordu ama çatışmalar başladığında bunun pek bir faydası olmayacaktı. Öte yandan yerel direniş kuvvetlerinin önderleri de Molenstraat’taki Bonte Os lokantasından emirler yayımlamaya başlamıştı. Ellerinde toplam yedi adet tüfek olmasına rağmen Nizam Teşkilatı (*Order Service*) veya OD’nin emniyeti muhafaza edebilmesi için kasabaya dört bölgeye ayırdılar. Knopleegeen silahlı grupları ise çok daha iyi teçhiz edilmişti.

Molenstrat’ın daha da ilerisinde bulunan Gestapo karargâhının önünde ise hummalı bir çalışma vardı; gri renkli bir askerî kamyonete sandıklar yükleniyordu. Evlerinde perdelerinin arkasından olanları izleyenler bu sandıkların yağmalanan malzemelerle dolu olduğuna emindi. OD tarafından önü kesilen bir Gestapo görevlisinin cepleri boşaltıldığında yanında bolca saat ve mücevherat taşıdığı görülmüştü. İşbirlikçiler ve hâlâ bölgede kalmış olan NSB mensupları da o akşamüzeri evden

2 P. Nuis, CRCP 93/5.

3 13.3.1949 tarihli rapor, Nijmegen Belediyesi, CRCP 99/25.

bir şey alıp gelme bahanesiyle görev yerlerinden ayrılıp kışı kırdı. Yine de bir grup Alman polisi asla kaçmaya yeltenmedi; kendisinden nefret edilen ve baş işbirlikçilerden biri olup kısa bir süre sonra Groenestraat polis karakoluna teslim olacak olan Müfettiş Verstappen de öyle.

Kırsalda insanlar yardım etmek maksadıyla atma ve iniş bölgelerine âdeta akın ediyordu. Herkes, kendilerini özgürlüğe kavuşturan kuratıcıların elini sıkarak istiyordu. Ayrıca işgal boyunca talaş gibi Consi sigarasını içmek zorunda kalan Hollandalı tiryakiler için kendilerine birer *Lucky Strike* tutulması hayal dahi edilemeyecek kadar güzel bir jest olurdu. Amerikan sigarasından çekilen ilk nefesin keyfi pek çok insanda derin bir iz bırakmıştı; henüz kendileri kadar şanslı olmayan arkadaşlarına bu deneyimi ballandıra ballandıra anlattılar.

Amerikan paraşütçülerin pek çoğu için bu harekât, çılgınca sağa sola dağılarak indikleri Normandiya günlerinden epey farklıydı; öylesine dar bir düzende atlamışlardı ki neredeyse birbirlerinin tepesine bineceklerdi. Hatta birkaç tanesi birbirlerinin teçhizatına takılmış ya da silah sandıklarının altında kalmıştı. 101. Hava İndirme Tümeni'nde görevli bir Katolik papazı olan Peder Sampson, havadayken neredeyse altındaki bir askerin paraşütünü söndürecek. O kadar ki savaş sonrası hatıratını yazdığı kitabı "*Aşağıya Dikkat*" adını koymuştu.

Hemen hemen her paraşütçü, karadan ateş açıldığı zaman Almanların başka herhangi birini değil de yalnızca kendini hedef aldığını düşünüyordu. Teğmen James Coyle, alçalırken kırk beş kalibrelik otomatik tabancasıyla yakınlardaki Almanlara ateş ediyordu. Elbette kurşunlarının herhangi birine isabet etmesini beklemiyordu; fakat böyle yaparak çaresizlik hissini bastırmaya çalışıyordu. Yere indikten sonra ise paraşüt takımlarından kurtulma mücadelesi başlıyordu. Kendi paraşütünün iplerine dolanıp kalmış bir asker, elinde kocaman bıçağıyla tepesinde dikilen sivile korku dolu gözlerle baktı ama adam ona yardım etmeye gelmişti. Sırtında 1940 yılından kalma ordu üniformasının ceketiyle, miğferini takıp gururla bisikletine binerek paraşütçüleri karşılamaya gelen bir Hollandalı "üzerindeki garip üniformadan ötürü az kalsın vurulacaktı."⁴ Hem İngilizce hem de Almanca konuşabilen bu adamın ne kadar işe yarayacağını kanıtlaması pek zor olmamıştı.

⁴ Onbaşı Ray Lappegaard, CRCP 97/12.

Dikenli telden yapılmış bir çit üzerine inen Yarbay Cassidy kendini kurtarmak için yaklaşık beş dakika kadar çırpınmıştı. Paraşütçü erlerinin tanksavar silahı olan Gammon bombalarının taşındığı pantolon yan ceplerinin iniş esnasında sürüklenmesi sonucu bombaların yere düşerek patladığı iki farklı olay vuku buldu. İndikten sonraki ilk görev, uçakların altından atılan hurçları bulup onları açmaktı. 101. Hava İndirme Tümeni'ne mensup bir çavuş, yalnızca iki gün önce Müttefik uçaklarının hava savunma mevzilerini etkisiz hale getirmek amacıyla yaptığı saldırılar esnasında kocası öldürülmüş olmasına rağmen Son yakınlarındaki tarlalarda paraşütle atılan malzemeleri bulmaları için kendilerine yardım eden bir Hollandalı kadınla⁵ tanışınca çok duygulanmıştı. Ahalinin yaptığı yardımlar paraşütçüleri derinden etkiliyordu.

Wolfheze'nin sahne olduğu olayların aksine, bir onbaşı şöyle yazıyordu: "Hollandalılar, Fransızların çoğu zaman yaptığı gibi paraşütçülerimizin üzerinde koşturmak yerine, onları güzelce toplayarak bizden birilerinin gelip alması için yol kenarlarına bile dizdiler."⁶ Öte yandan Amerikalı subaylar, askerlerinin çoğunda bulunan müsriflik huyundan ötürü bir kez daha hayretler içerisindeydi. 506. Paraşüt Alayı'ndan birisi şuna tanıklık etmişti: "Askerlerimizde biri, bir teçhizatın ağır bir parçasıyla yere indikten sonra aynı teçhizatın diğer parçalarını taşıyanları bulamadı mı hemen elindekini fırlatıp atmaya yelteniyordu."⁷ Örneğin 2. Tabur, o gece elinde eksik parçası olmayan sadece iki adet havan bulunduğunu öğrenecekti.

Kuzeydeki İngilizlere nazaran çok daha tez canlı olan Amerikalı paraşütçüler, yolun sağına ve soluna birer kol halinde dizilip süratle ilk hedeflerine ilerlemeye başladılar. O ana tanıklık eden Hollandalılar, askerlerin ağızlarında sakızla yürüdüğünü hayretler içerisinde gözlemlemişti. Üniformalarındaki gayri resmi görüntü de ayrıca dikkatlerini çekmişti. İkmal subayları mühimmat ve kumanyaları atma bölgelerinden kaldırıp götürmek üzere sivil araçlar arıyordu; neye ihtiyaç duyulabileceğini hemen tahmin etmiş olan pek çok Hollandalı çiftçi, her biri ikişer at tarafından çekilen çok sayıda büyük arabayla çıkageldi. Kendilerine daha sonra bu iş için ödeme yapılacağını taahhüt eden,

5 Çavuş Richard R. Clarke, G3/101, CRCP 96/5.

6 Onbaşı Richard L. Klein, III/501/101, CRCP 97/11.

7 Faaliyet Sonu İnceleme Raporu, 506. Paraşüt Alayı, CRCP 96/1.

teksir makinesi ile çoğaltılmış senetleri almayı da reddettiler. Sığırları mühimmat aracı gibi kullanan birkaç paraşütçü bile vardı, tabii bunlar silah arkadaşlarının diline düşmekten kurtulamayacaktı.

Düşman kontrolündeki bölgeye mecburi iniş yapan birkaç planör de olmuştu. Hollandalılar saman balyası yığınlarının içlerini boşaltarak⁸ bu planörlerdeki askerleri gizlemiş, daha sonra da bunlara bisikletler temin edip yanlarına kılavuzlar vererek birliklerine katılmalarını sağlamıştı. Bir planör, Boxtel'in yaklaşık iki kilometre güneydoğusunda inişten hemen önce yoğun bir Alman ateşine maruz kalmıştı. Hollandalı siviller derhal yardıma koşup, planörün yere çakıldığı esnada bacağı kırılan James Seabolt adındaki bir nişancıyı kurtardı. Ardından yardıma koşan siviller ve Amerikalı askerler tekrar düşman saldırısına uğradı. Çok geçmeden "Hollandalı güzel bir kız el arabasıyla çıkageldi."⁹ Seabolt'u el arabasına koyup götürdüler. Öylesine çok acı çekiyordu ki silah arkadaşları onu kendisiyle ilgilenen kıza emanet edip ayrılmak zorunda kaldılar. Giderken yanına bir tabanca bir de morfin iğnesi bıraktılar. Bu pek de güven veren bir kombinasyon değildi; fakat hem Seabolt hem de diğer tüm askerler, kendilerine yardım edenler sayesinde birkaç hafta içerisinde Amerikan saflarına geri dönebildiler.

101. Hava İndirme Tümeni, Arnhem kuzeyindeki Veghel ve civarlarında dört farklı bölgeye atılmıştı. Bu tümenin 501. Paraşüt Alayı'na mensup olup Veghel istikametinde ilerleyen Amerikalı paraşütçüler, adına "Çift A köprüsü"¹⁰ dedikleri köprü'nün yerini sordular. Dr. Leo Schrijvers, askerlerin Aa Nehri üzerindeki köprü'nün yerini sorduklarını anlayana kadar epey bir kafa karışıklığı yaşadı. Onlara göre daha güneye atılmış olan 502. Paraşüt Alayı kuvvetlerini bölmek zorunda kalarak bir taburunu Dommel Nehri üzerindeki St. Oedenrode Köprüsü'ne gönderip kalan birlikleriyle güneybatı yönündeki Best'e ilerlerken, Albay Sink komutasındaki 506. Paraşüt Alayı'nın ilk hedefi ise Wilhelmina Kanalı üzerindeki Son köprüsüydü.

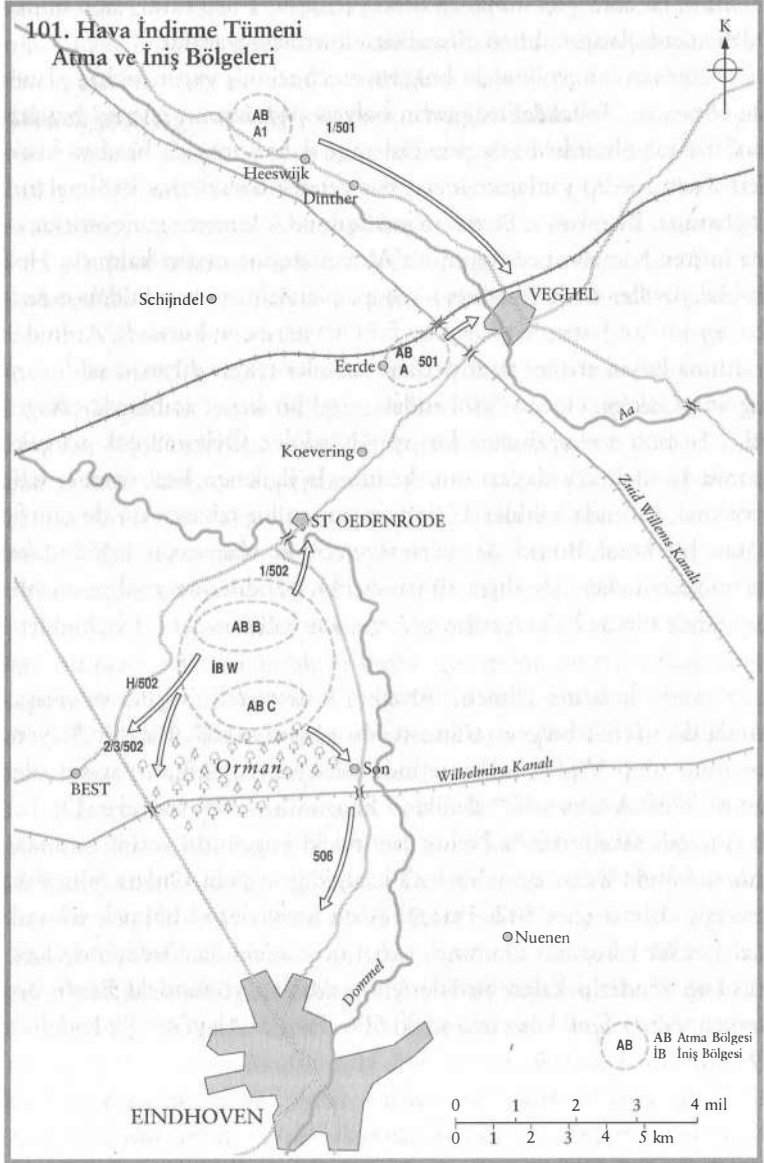
Orgeneral Student, 101. Hava İndirme Tümeni'ne karşı verilecek mücadeleyi şahsen üstlendiğini ilan etti: "Hava indirme birliklerinin en

8 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

9 Age.

10 Dr Leo Schrijvers, CRCP 126/22.

101. Hava İndirme Tümeni Atma ve İniş Bölgeleri

zayıf oldukları anların inişi takip eden ilk birkaç saat olduğunu ve bu yüzden hızlı ve kesin sonuç alacak hamleler yapmamız gerektiğini herkesten daha iyi biliyordum.”¹¹ General’in elinde ihtiyat kuvveti yoktu; fakat ‘s-Hertogenbosch’ta (namı diğer Den Bosch) paraşüt birliklerini bütünlemek üzere hazırda bekletilen birkaç bin personel bulunuyordu. Apar topar teşkil edilen iki taburdan birisi St. Oedenrode’ye, diğer ise Veghel’e sevk edildi. Student, 15. Ordu’nun ilk birliği olan Korgeneral Walter Poppe komutasındaki 59. Piyade Tümeni’ne derhal Boxtel’e ilerleme emri verdi. Fakat bu birliğin öncüleri Son’a gidecekti, burası birkaç gün önce Beverloo’da yaşanan çarpışmalarda hızlandırılmış bir muharebe tecrübesi kazanmış olan Hermann Göring Tümeni Eğitim Taburu’nun bir kısım unsurları tarafından tutuluyordu.

506. Alayın paraşütçüleri Son kuzeybatısına inmekte iken kimilerine göre beş, kimilerine göre ise sekiz adet düşman tankı¹² görülmesiyle birlikte teyakkuza geçilmişti. Bu tanklar, Tümgeneral Urquhart’ın yaptırdığı fotokeşif uçuşu ile tespit edilmiş olan Hermann Göring Tümeni’nin Yarbay Fullriede komutasındaki eğitim ve takviye taburuna aitti. Paraşütçülerin şansına “avcı bombardıman uçakları bölgeye gelip tanklardan ikisini imha etmiş, diğerlerini de kaçmaya zorlamıştı.”¹³

506. Alay yumuşak ve sürülmüş bir araziye inmişti, Sink’in edindiği ilk izlenimlere göre alayı “iyi seviyedeydi.”¹⁴ İlk grup, buluşup toparlanacakları ormanlık alana yaklaşırken Sink 1. Taburu’nun bir bölümünü Son’daki köprüye doğru gönderdi. Bir teğmen şöyle aktarıyordu: “karşımıza çıkan ilk hedef, bir Volkswagen içindeki üç Alman subayıydı. Thompson makineli tabanca ateşi ile derhal etkisiz hale getirildiler. Subaylardan ikisini öldürüp, sağ kanalı da ağır bir şekilde yaralamıştık.”¹⁵

101. Hava İndirme Tümen Komutanı Tümgeneral Taylor, kendilerine açılan ateşe doğru ilerlerken, yakın korumasının aktardığına göre sadece şunu söylemişti: “Benim önümde gidiyor olman gerekmiyor mu?”¹⁶

11 ALDS.

12 Üsteğmen William C. Dwyer, E/I/502/101, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

13 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

14 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

15 Teğmen Bates R. Stinson, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

16 Stevan Dedijer, *Princeton Alumni Weekly*, 21.12.94. Stevan Dedijer, 101. Hava İndirme Tümeni Karargâhı, EC-UNO.

Canından endişe duymayan bisikletli bir Alman askeri, tam da öncü müfreze Son Köprüsü'nün kenarına varınca kendini aralarına atıverdi. Elleri havaya kaldırarak, "*Kamerad!*" diye bağırarak teslim olurken yere kapaklandı. Bir süre sonra kasabanın ana caddesinde mevzilenmiş bir 88 mm'lik uçaksavar ateş açtı. 1. Taburun şansına mermi bir eve isabet etti ve herhangi bir zayıat verilmedi. Derhal en önde ilerleyen tanka uçaksavar mevziini imha etme vazifesi verildi. Piyade desteğinden mahrum olan 88 mm'lik uçaksavarın yan emniyeti yoktu; dolayısıyla bir roketatar timi etrafından dolaştı ve Kıdemli Er Thomas G. Lindsey'nin atışıyla hedefetkisiz hale getirildi. Silahın mürettebatından hayatta kalmayı başaranlar kaçmaya yeltense de Çavuş Rice, Thompson makineli tabancasıyla onları da öteki tarafa yolladı.¹⁷

O ana kadar Amerikalılar adına her şey yolunda gidiyordu; fakat Son köprüsündeki Alman askerleri gafil avlanmış da olsa, başta kilit köprüleri savunmak üzere ayrılmış Hermann Göring Tümeni Eğitim Taburu'na mensup kuvvetler olmak üzere, diğer birlikler süratle tepki verebildiler. Patlayıcıların ateşleme mekanizmasını sökerek Konings Garage'ın mahzeninde tekrar birleştirdiler. D Bölüğü köprüye doğru ilerlerken, kanalın karşı tarafındaki bir evde bulunan Alman askerleri makineli tüfekler ve piyade tüfekleri ile ateş açtılar. Kanal kıyısında konuşlu diğer 88 mm'lik uçaksavarlar ise taburun ormanlık bölgeden tararruz etmekte olan kısmını ateş altına aldı. Parçalanan ağaçlar ölümcül yaralanmalara neden oldu; toplamda on iki paraşütçü hayatını kaybetti veya hareket kabiliyetini yitirdi.

Almanlar diğer paraşütçülerin de yaklaşmasına müsaade ederek ateşe ara verdi. Rahatsız edici bir sessizliğin ardından devasa bir patlaymayla birlikte köprüden kopan parçalar suratlarında patladı. "İnfilakın etkisiyle sersemlemiş"¹⁸ askerlerin üzerine dört bir yandan enkaz yağıyordu. 506. Paraşüt Alayı'nın E Bölüğü Komutanı Binbaşı Dick Winters, tepesine beton blokları inerken kendini yolun kenarına atıverdi. O an şöyle düşünmüştü: "Lanet olsun, harbin ortasında kafasına taş düşerek ölmekten beter ne olabilir!"¹⁹

Albay Sink, köprüyü hasar görmeden ele geçirmeyi başaramadığı için memnuniyetsizdi. Alayı, 30. Kolordu'yu karşılamak üzere

17 Bkz. FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

18 Age.

19 Binbaşı Richard Winters, 506/101, EC-UNO.

Eindhoven'da hazır bulunmalıydı. Fakat hiç değilse merkez sütun zarar görmemişti, dolayısıyla da köprü onarılabiliirdi. Binbaşı James L. LaPrade ve beraberindeki iki kişi kanala atlayıp yüzerek karşıya geçti (Winters, bu askerlerin ahşap mahzen kapılarını söküp suya atarak üzerlerine basmak suretiyle ayaklarını ıslatmadan kanalı geçtiklerini iddia etmektedir). Diğerleri ise bir yerlerden bot bulup getirdi ve bir süre sonra tabur kısmen de olsa kanalı geçmişti. Paraşütçü istihkâmcılar iki saatten kısa bir süre içerisinde derme çatma bir yaya köprüsü²⁰ inşa etmeyi başardılar. Sıhhiye tarafından tedavisinin yapılması maksadıyla planörlerinin pilotunu el arabasıyla taşımış olan 326. Paraşütçü İstihkâm Taburu bölgeye gelerek “kanalda karşıdan karşıya hafif bir trafiği kaldıracak genişlikte tomruk ve fiçilerden mamûl, kol gücüyle çekilen makara sistemine sahip bir duba” inşa etti.²¹

Yarbay Hannah'nın aktardığına göre paraşütçüler ve istihkâmcılar, kasaba halkından gelen her türlü destekten faydalanmıştı: “Normandiya'da tecrübe ettiğimiz aksine buradaki tezahürat, yiyecek ikramı, alkış tufanı, gülümseme, coşku ve misafirperverlikle dolu karşılama öylesine samimi ve yürektendi ki gözyaşlarıma güçlkle tutabiliyordum. Âdeta yer yerinden oynuyordu. Birlikte atladığımız Hollandalı genç subayın kendisine gösterilen teveccüh karşısında sanki eli kolu bağlanmıştı; hayatında bundan daha güzel bir gün geçirmiş olamazdı.”²² St. Joseph Hastanesi'nden Dr. Schivers²³ atlama esnasında gerçekleşen çene ve ayak kemiği kırıklarını tedavi ediyor; Amerikan sıhhiyecilere bol keseden dağıtılmış olan penisilinle hayatında ilk kez karşılaşılıyor olmanın heyecanını yaşıyordu.

Sink'in alayının hemen kuzeyine indirilmiş olan 502. Paraşüt Alayı, kuvvetlerini bölmek gibi korkunç bir imtihanla karşı karşıyaydı. 1. Tabur, St. Oedenrode kuzeyine doğru ilerledi: “Yaya intikal son derece sıcak bir havada gerçekleşiyordu ve askerler gereğinden fazla elbise giyiyor olmaktan mustarıptı.”²⁴ Derken haritalarında işaretli olmayan bir köprüye rastladılar. Köprünün hemen ardında bir kilise yer alıyordu ve

20 Yarbay Hannah, G-3/101, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

21 Melton E. Stevens, 326. Paraşütçü İstihkâm Taburu, Gaziler Raporu, 101. Hava İndirme Tümeni, USAMHI, Kutu 2.

22 Yarbay Harold W. Hannah günlüğü, G.3 CRCP 96/7.

23 CRCP 126/22.

24 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

mezarlıkta gizlenmiş olan Almanlar havan atışları yapmaya başladı. 1. Tabur'un havan takımı 60 mm'lik havanlarla karşılık verdiyse de Almanlar mezar taşlarının ardında son derece emniyettedir. Nihayet bir grup paraşütçü köprü'nün karşı tarafına sıçrayıp Almanları bulundukları mevzilerinden çıkarmayı başarınca ateş muharebesi kazanılabildi. Yolun geri kalan kısmında pek az düşman mukavemeti vardı. İntikalin öncü takımı kendilerine yaklaşıırken ellerini havaya kaldırmış bir grup Alman askeri gizlendikleri çukurlardan dikkatlice dışarı çıkarak teslim oldu. Akşam alacakaranlık başlangıcından önce St. Oedenrode ele geçirilmiş; tabur Veghel'de bulunan 501. Alay ile buluşabilmek için kuzeydoğu yönünde bir yol devriyesi çıkarmıştı.

Best'i ve ötesindeki köprüyü ele geçirmek üzere zıt yöne gönderilmiş olan H Bölüğünü ise çok daha tehlikeli bir görev bekliyordu. General Taylor, Son Köprüsü'nü kaybetme riskinin farkına varmış; bunun üzerine de alternatif bir seçenek olarak Best güneydoğusundaki geçiş yerini emniyet altına almaya karar vermişti. Elde mevcut istihbarata göre bu görev için bir bölük ile bir istihkâm müfrezesi yeterli olacaktı. Yüzbaşı Robert Jones komutasındaki bu küçük birlik iniş bölgesinden yola çıkıp Son ve Best arasındaki ormanlık bölgenin kıyısından ilerlemeye devam etti. Gereğinden fazla yük taşıyan birliğin personeli de sıcak havayla boğuşuyordu. Takviye gelmiş olan askerlerden bazıları, makineli tüfek mühimmatlarını yol üzerinde sessizce bir kenara bıraktılar.

Öncüler ağaçların arasında yolunu şaşırdığından, bölük köprüye hücum edebilmek için gerekli alanı temin edebileceği düşüncesiyle planladığı güney yönünde beş yüz metre mesafedeki bir nokta yerine, Best meskûn mahalline çok yakın bir yerde ağaçlık bölgeden çıkabildi. Tabii çıkar çıkmaz da hafif silah atışlarına maruz kaldı. Üsteğmen Wierzbowski'nin takımı Alman mevzilerini bir taraftan çevirmek üzere öne atıldı; fakat başka binalardan yapılan son derece isabetli tüfek atışlarıyla durduruldu. Wierzbowski, takım astsubayı Üstçavuş White'ın bir önceki gece, "Ardına gizlendiğim binanın köşesinden dışarıya doğru bir adım atıp bir başka binanın ikinci katındaki pencereye doğru tüfeğimin gezinden bakarken," diyerek kendi ölümünü tahmin edişini unutamıyordu: "Gözetlediği binadaki keskin nişancı onu alt etmeyi başardı ve iki gözünün tam ortasına mermiyi kondurdu. O yere düşerken

benim de gözümde önceki gece yaptığı tahmin tekrar canlanıyordu.”²⁵ White bu birliğin verdiği ilk zayıttı.

Bundan kısa bir süre sonra H Bölüğünün durumu daha da riskli bir hal aldı. “Karşıdan içleri Alman piyadeleriyle dolu on iki kamyon”²⁶ ve Amerikalıların “et doğrayıcı” dedikleri şeyin Almanlardaki karşılığı olan, 20 mm’lik uçaksavar taşıyan üç adet yarı tırtıllı araçtan²⁷ müteşekkil bir konvoy geliyordu. Konvoyun önünde tek bir motosikletli kılavuz vardı. Bunun iyi bir pusu fırsatı olduğunu düşünen Yüzbaşı Jones yüksek sesle komut vererek birliğine ateş kestirdi. Düşman konvoyu önlerinden geçerken onları kalbura çevirmek niyetindeydi; “fakat deminki komutu duymayan bazı karargâh askerleri öndeki motosikletliye ateş etti. Motosiklet altından kayıp giderken adamın vücudu sanki havada asılı kalmıştı.” Kamyonlar derhal frene bastı ve içlerindeki askerler derhal araçlardan inerek yaya muharebe düzenine geçti.

Bu başarısız pusu teşebbüsü, General Reinhard’ın Son Köprüsü’ne gönderdiği takviye birlikleri de Best için verilen mücadelenin içine çekti. Artık Jones’un bölüğünün karşısında, altı adet 88 mm’lik uçaksavar ve üç adet yarı tırtıllı araçla desteklenen neredeyse bin kişilik bir kuvvet vardı. Bir çalıliğin ardında gizlendikleri esnada Wierzbowski ve takımı bu yeni düşman kuvvetini çevirmeye niyetlendi; fakat Yüzbaşı Jones onu hemen geri çağırdı. Amerikalılar 88 mm’lik uçaksavar atışlarıyla vurulan ağaçlardan kopup sağa sola uçarak şarapnel etkisi yapan parçalardan çok fazla zayıt veriyordu ve Jones, tabur komutanı Yarbay Robert Cole’dan ne pahasına olursa olsun köprüye ulaşılmasına ilişkin emri daha yeni almıştı. Bölük ağaçlık bölgenin derinliğine doğru çekildi, buradan kendilerini kanala götürecek olan yolu görebiliyorlardı.

Wierzbowski’nin emri altında bulunan ve köprüyü el geçirmekle görevlendirilmiş olan birliğin²⁸ mevcudu kendi takımından on sekiz, istihkâmcılardan da yirmi dört olmak üzere toplam kırk ikiye düşmüştü. Ormanın içerisindeki bodur çam ağaçlarının arasından, yangın yollarını küçük gruplar halinde hızlı sıçramalarla geçerek ilerlemeye devam ettiler. Yağmur bastırıp gökyüzünde kara bulutlar toplanınca hava da erkenden

25 Üsteğmen Edmund L. Wierzbowski, H, III/502/ 101, CRCP 98/5.

26 Age.

27 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

28 Wierzbowski, CRCP 98/5.

kararmaya başladı. Önde iki öncüyle çoğunlukla sürünerek ilerleyen birlik, görüntü vermeden kanal kıyısındaki bentlere varmayı başardı. Her an ufak bir parıltının yerlerini açık edebileceği korkusuyla köprüye kısa bir mesafe kala durduklarında, bulundukları yerden görebildikleri tek şey köprünün gece karanlığına düşen silüetiydi. Wierzbowski ve öncülerden biri daha yakında gözetleme yapabilmek için karınları üzerinde kayarak ilerleyip neredeyse nöbetçilerin ayaklarının dibinde gizlenmeye çalışırken, geri kalan paraşütçüler rahatsız olup homurdanmaya başladı. Bu konuşmaları duyan Alman nöbetçiler el bombalarını fırlattı, ardından da bir makineli tüfek çalışmaya başladı.

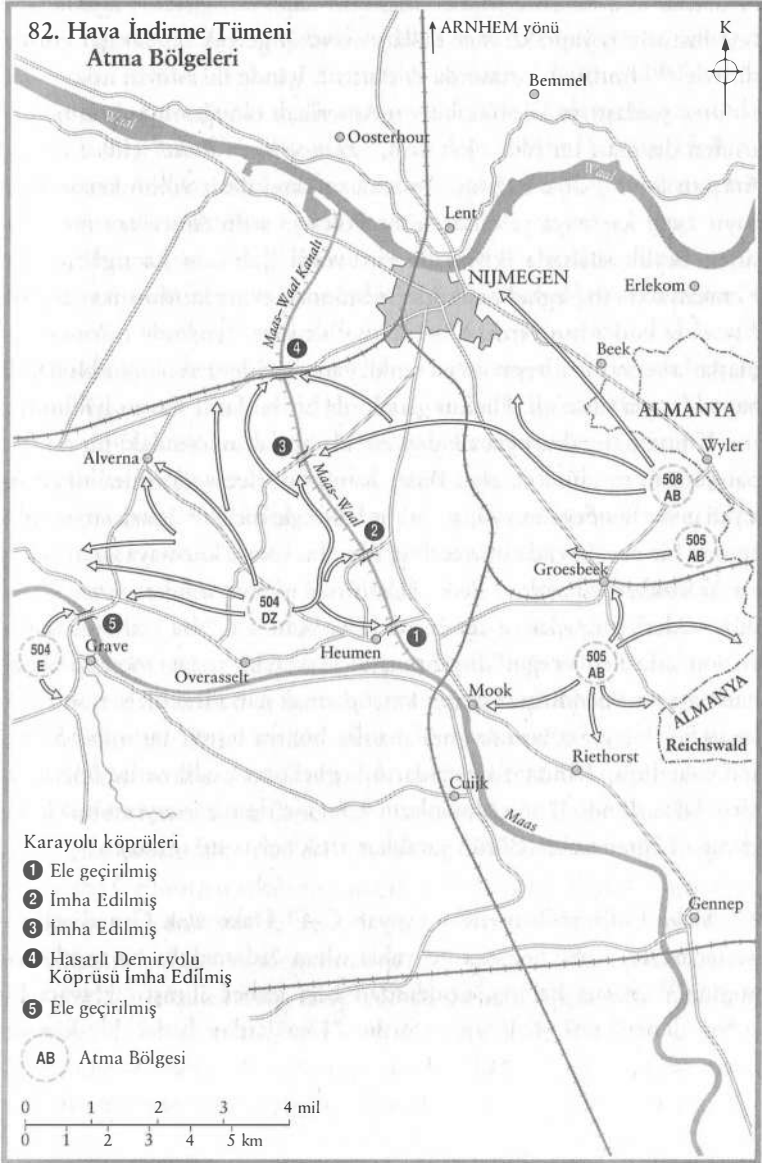
Bendin kanala bakan tarafındaki mevzileri ifşa olan kimi paraşütçüler panikleye kaçışmaya başladı. Wierzbowski koşar adımlarla bendin arkasına giderek burada kalanlara ters yamaçta siperler kazıp mevzilenmelerini emretti. O esnada elinde kalan toplam asker sayısı on sekizdi. Telsizle Yüzbaşı Jones'a ulaşarak onu durumdan haberdar etmeye niyetlendi; fakat bir şarapnel parçası telsiz setine isabet ederek parçalamıştı. Gece boyu silah sesleri hiç kesilmemiş olmasına rağmen, Yüzbaşı Jones'un çıkardığı arama tarama devriyeleri de onları bulamamıştı. Wierzbowski şafağı umutla mı yoksa korkuyla mı beklemesi gerektiğini bilemiyordu.

Küçük Veghel kasabası Albay Howard Johnson'ın 501. Paraşüt Alayı tarafından el geçirildi. Genç bir Teksaslı olan Yarbay Harry Kinnard'ın komutasındaki 1. Tabur kuzeybatıdan gelmişti. Alayın geri kalanı ise yolda gelirken Aa Nehri üzerinde köprüyü ele geçirip güneyde kalan atma bölgesinden buraya ulaştı. Kasabadaki *NSB* belediye reisinin kaçtığını (kimi kaynaklar ısrarla bu kişinin linç edildiğini iddia etmektedir)²⁹ duyan Kinnard, ahalinin önde gelenlerinden biri olan Cornelis de Visser'i gözüne kestirip "yeni belediye reisi sensin"³⁰ dedi. Bölgesel yeraltı örgütlenmesinde önemli bir role sahip olan mahalli Katolik kilisesinin papazı da kılavuzluk ve harp esirlerinin başında bekçilik görevleri yapabilecek adamlar vermeyi önerdi. Fakat Kinnard, eğer Hollandalılar vatanseverliklerini bu denli bariz bir şekilde ortaya koyarsa, Almanların kasabayı tekrar ele geçirmesi durumunda bunun korkunç sonuçları olabileceğinden endişe duyuyordu.

29 George Hurtack, C/II/506/101, CRCP 98/21.

30 Maria de Visser, CRCP 126/24.

82. Hava İndirme Tümeni Atma Bölgeleri

Cornelius de Visser'in aktardığına göre Albay Johnson, kasabaya vardikten kısa bir süre sonra "miğferini kaplayan gizleme ağının üzerine iliştirilmiş yapraklı ince dalların verdiği gerçek bir savaşı görünüşüyle"³¹ köprü'nün ortasında dikilmişti. İçinde iki Alman askeri olan bir araç yaklaştı ve köprüdekilerin Amerikalı olduğunu fark etmesiyle aniden durması bir oldu. Johnson, "*Hande hoch! Raus!*" (Eller yukarı! Araçtan inin!) diye bağırdı. Almanlar yükseltilmiş yolun kenarından bayır aşağı kaçmaya yeltendiyse de Polonya asıllı Amerikalı bir paraşütçü beylik silahıyla ikisini de vuruverdi. Johnson karargâhını Dr. Kerssemakers'in Veghel merkezinde bulunan evine kurdurdu ve buraya *Klondyke* kod adını verdi. Kasaba kısa bir süre içerisinde turuncu kumaşlarla ve kırmızı-beyaz-mavi renkli yatay şeritlerden oluşan Hollanda bayraklarıyla süslendi. Halkın genelinde bir kutlama havası hâkimdi.

Kinnard'ın taburuyla atladığı esnada az kalsın altındaki bir askerin paraşütünü söndürecek olan Peder Sampson, Keeswijk Kalesi'ni çevreleyen geniş hendeğe iniş yaptı. Tabur tabibiyle birlikte destek istasyonlarını on birinci yüzyılda inşa edilmiş olan bu kaleye kurmaya karar verdiler. Yazdıklarına bakılırsa Peder "içerisinde işkence askıları, uzuv kesme düzenekleri, kırbaçlar ve demir maskeler bulunan"³² bu yerin bir müze-ye dönüştürülebileceğini düşünmüştü: "Askerî bir tedavi merkezi olarak hastaları yüreklendirip özgüven kazandırmak için ideal bir yer olmadığı kesindi." Atlayış esnasında yaralananlar buraya taşınır taşınmaz Sampson yola düşüp Kinnard'a yaralıların Veghel'e sevk edilmesini önermeye gitti; fakat döndüğünde Almanların kaleyi ve destek istasyonunu ele geçirdiğini öğrenecekti. Bütün yaralıları artık harp esiri olmuştu.

82. Hava İndirme Tümeni'ni taşıyan C-47 Dakotalar, Groesbeek yakınlarındaki atma bölgelerine yaklaşırken "adamakıllı bir uçaksavar ateşine"³³ maruz kalmış, uçaklardan beşi isabet almıştı. Havacı bir subay deneyimini şöyle anlatıyordu: "Uçaklardan birisi, bir kanadının ucundan diğerine kadar alevler içindeydi. Askerler yanan uçaktan dışarıya âdeta dökülüyordu. On sekiz paraşütçünün tamamı atlamayı

31 Cornelis de Visser, CRCP 126/24.

32 Francis L. Sampson, *Look Out Below!*, Washington, DC, 1958, s. 85.

33 Guy R. Anderson, 1/505/82 Karargâhı, NARA RG407, Kayıt 427B, Box 19182, ML2235.

başardı. Telsiz operatörümüz de beş yüz fit irtifaya düştüğümüzde paraşütle atlayıp iniş esnasında belini incitti. Uçağımızın mürettebat komutanı da atladı; fakat havadayken hafif silah veya uçaksavar ateşiyle vurularak hayatını kaybetti. Kaptan pilotumuz Üsteğmen Robert S. Stoddard uçakta kalmayı tercih etti ve yere çakıldığında alevler arasında can verdi. Ben yere iki yüz fit kala atlayıp ayak bileğimi kırdım. Hollandalılar benle birlikte bazı yaralıları evlerine götürdüler, ardından da bir sahra hastanesi bulmamıza yardımcı oldular.”³⁴

82. Hava İndirme Tümeni’nin Hollandalı irtibat subayı Arie Bestebreurtje altlarındaki Groesbeek’in yer şekillerini görünce heyecan kapılmış olsa gerekti; fakat içinde bulunduğu uçağın pilotu her nedense irtifasını yükselen arazi yapısına göre ayarlamayı başaramadı. Sonuç olarak Tuğgeneral Jim Gavin yalnızca dört yüz fit yükseklikten “feci bir atlayış” yapmak zorunda kaldı: “Sanki uçaktan ayrılışla yere inmem bir olmuştu. Kalçamı hayatımda hiç çarpmadığım kadar sert bir şekilde yere çarpmıştım.”³⁵ Hakikaten de bel kemiği iki yerden kırılmıştı. “Çok heyecanlanmışım, Almanlar hemen yakınımızdaki ağaçların arasındaydı ve bize ateş ediyordu. Bu yüzden, paraşüt takımlarından kurtulmaya çalışırken ani bir durumda kullanabilmek maksadıyla tabancamı çıkarıp yere koydum, tüfeğim de yanımdaydı.”

Gavin, daima sıradan bir er gibi M-1 piyade tüfeğini yanında taşımasıyla bilinirdi. Brooklynli bir yetim olarak Amerikan ordusuna katılmıştı. Zekâsı ve askerî kabiliyeti öylesine barizdi ki West Point’e kabul edilip hızlıca terfi ederek döneminin en genç generali olmuştu. Bir film yıldızı gibi karizmatik bakışları, zekâsı ve çekiciliğiyle Marlene Dietrich ve Martha Gellhorn’u etkilemiş; her ikisiyle de gönül ilişkileri olmuştu.

Gavin, dayanılmaz bir acı çekiyor olmasına rağmen, beraberinde bir istihkâm subayı ve Bestebreurtje ile bir çam fidanlığına uzanan suya gömülü tekerlek izini takip ederek ilerledi. Ansızın bir makineli tüfek üzerlerine ateş açtı;³⁶ fakat (farklı kaynaklara göre) ya istihkâm subayı ya da Bestebreurtje düşman makineli tüfek nişancısını tek atışta

34 Teğmen Raymond L. Blowers, 436 TCG, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

35 JMGP, Kutu 15.

36 Yüzbaşı Arie Bestebreurtje, CRCP 101/7; Gavin’in ABD Harp Akademisi konferansı, JMGP, Kutu 1.

alnından vurarak etkisiz hale getirmeyi başardı. Üç subaydan oluşan bu küçük gruba kısa bir süre sonra Gavin'in tümenin topçu birlik komutanı da katıldı. O da iniş esnasında ayak bileğini kırmıştı, bu nedenle adamlarından birisi onu el arabasıyla oradan oraya götürüyordu. Bu sayede Gavin'e bizzat tekmil verebildi: "Tüm silahlarımız atışa hazır ve emirlerinizi bekliyor."³⁷ Gavin bu topçu taburunun taarruzun ilk safhasında elinin altında olması konusunda ısrarcı olmuştu; zira Hermann Göring Panzer Tümeni'nin Tiger tanklarının karşısında yalnızca bir roketatarla nasıl kalakaldığını asla unutmuyordu.

Harekât prensipleri ne derse desin, Amerikan paraşütçüleri kendilerini öldürmeye çalışan Almanlardan hiç hoşlanmazdı. İçlerinden birisi şöyle diyordu: "Paraşütlerimizden kurtulduk ve derhal 20 mm'lik uçaksavar bataryasını gördüğümüz yere doğru ilerlemeye başladık. Dört Alman askeri uçaksavarların yanında dikilip ellerini havaya kaldırmış, *"Kamerad! Kamerad hell!"* diye bağırıyordu. Elbette tüfeklerimiz ve dipçiklerimizle onları paramparça ettik."³⁸ Bu olay Almanya sınırının tam üzerinde, Beek yakınlarında bulunan Berg en Dal Otel civarında gerçekleşmişti. 508. Paraşüt Alayı personeli otelin odalarında üzerlerini değiştirip sivil elbiseler giymiş olan iki Alman subayı buldu.

Bestebreurtje o günün öğleden sonrasında, Nijmegen merkezine yalnızca üç kilometre mesafede bulunan Berg en Dal Otel yakınlarında yerel Direniş liderlerinden birisini buldu, ardından da karargâhını Groesbeek yolu üzerindeki Sionshof Otel'i'ne kurdu. Buradan şehre telefon ederek Almanların terkip ve tertibini ortaya çıkarmak üzere bilgi topluyordu. Gavin ise karargâh olarak Berg en Dal Otel'i'ni kullanmak yerine birkaç yüz metre ilerideki ağaçlık bölgeye bir çadır kurduğunu tercih etti.

General Browning de bu bölgeyi kendi komuta yeri için seçmiş ve Gavin'in yakınlarında kamp kurmuştu.³⁹ Planörü iniş yaptıktan sonra, üzerinde kanatlı at motifi olan ipekten flamasını cipinin antenine gururla taktı (bu kanatlı at sembolü de karısı Daphne du Maurier'in bir başka önerisiydi). Ardından karargâhındaki askerler General'in uykuyu düzenini sağlamak için gerekli çalışmalara başladılar. Bunun için

37 JMGP, Kutu 1.

38 Joseph F. Brumbaugh, I/508/82, EC-UNO.

39 Albay George Chatterton, Planör Pilotu Alayı, CRCP 108/2.

mezara benzer derin bir çukur kazılarak kamp yatağı buraya yerleştirildi, çukurun üstüne de bir tente gerildi.⁴⁰

508. Paraşüt Alayı'ndan bir bölüğün, Groesbeek tepeleri yerine sekiz kilometre kadar doğuya, Almanya sınırı içerisine atılmış olan iki uçak dolusu personeli vardı. Bunlardan biri olan Dwayne T. Burns şöyle diyordu: "İlerlerken şakalaşıyor, gülüp eğleniyorduk. Kendi cephe hattımızın kilometrelerce uzağında, Alman topraklarında olduğumuza inanmak güçtü. Bir şeyler olacağını seziyordum."⁴¹ Arlamadan önce vücuduna isabet eden bir uçaksavar mermisiyle yaralanmış olan Teğmen Combs, "Alman ordusundan firar etmiş bir Ukraynalının yardımıyla"⁴² yirmi iki kişilik takımını taburuyla buluşturmayı başarabilmişti. Resmi raporlara göre bu takım yol üzerinde yirmi civarında Alman'ı öldürmüş ve kırk dokuz harp esiri almıştı.

Groesbeek iniş bölgesinin güney kenarına yakın bir noktada, 39. Takviye Taburu'na mensup ve nekahet döneminde olan bir bölük büyüklüğünde bir kuvvet bulunuyordu. Bu kuvvet, Fransa ve Belçika'dan geri çekilme esnasında dağılmış olan döküntüleri toparlamak üzere Cleve'den gönderilmişti. Başlarında hiç muharebe tecrübesi olmayan genç bir teğmen bulunuyordu; bu nedenle de doğu cephesinde ve Fransa'da savaşmış bir asker olan Başçavuş Jakob Moll, muharebeye girmek zorunda kalırlarsa emir ve komutayı devralacağını söyleyerek genç teğmeni teskin etmişti. 82. Hava İndirme Tümeni inmeye başladığı esnada bu birlik ormanlık bir alanda devriye görevindeydi. Ormanın kenarına varıp da etrafı görmeye başladıklarında karşılaştıkları manzara hepsini âdeta dumura uğrattı: "Arazi planörlerle kaplıydı; paraşütçüler hummalı bir çalışma ile malzeme ve ekipmanını bir araya topluyor, planörlerdeki yükleri boşaltıyordu."⁴³ Almanlar ikmal maddelerinin düzeni ve bolluğu karşısında dehşete kapılmış ve yardıma koşan Hollandalı sivilleri gözleriyle görmüşlerdi. Genç teğmen derhal taarruz etmek istedi; fakat başçavuş böylesine zayıf teçhizatlı bir birlikle bu işe kalkışmanın intihara eşdeğer olacağı konusunda onu ikna etmeyi başardı. Bölüğün elinde makineli tüfekler vardı ama bunları etkin bir şekilde

40 Yüzbaşı Eddie Newbury, Browning'in emir subayı, CRCP 108/5.

41 Dwayne T. Burns, F/II/508/82, EC-UNO.

42 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

43 Başçavuş Jakob Moll, Ersatz-Bataillon 39, CRCP 132/12.

kullanmak için gerekli olan çatal ayaklar mevcut değildi. Nişancılar atış yapabilmek için tüfeklerin namlularını bir başka askerin omzuna dayamak mecburiyetindeydi, bu da destek olarak kullanılacak askerlerin sağır olması anlamına gelirdi. Groesbeek'in hemen güneyinde bulunan Breedeweg mezrasının papazı Alman subaylarının araçlarına atlayıp kaçtıklarını, orada bulunan genç bir erin de düşman "hava indirmelerinden duyduğu korkudan"⁴⁴ ötürü kendini vurduğunu söylüyordu.

Groesbeek'te esir alınan Almanlar elleri havada bir şekilde okula doğru yürütülüyordu. Bir başka grup ise arkaları dönük bir şekilde mahalli bir ayakkabı atölyesinin duvarına dayandırılmıştı. Kasaba sakinleri yol üzerinde koşan Amerikalıları coşkuyla seyrediyordu. Genç bir kadın günlüğüne şöyle yazmıştı: "Sanki bizleri fark etmemişlerdi bile. Özgürlüğümüzü bahşedenler tuhaf ve asık suratlı görünüyor, kamuflaj boyasının kararttığı yüzlerinde gözlerinin akı dikkat çekiyordu. Kıyafetleri üniformadan çok bir tuluma benziyordu ve en akla gelmeyecek yerlerinde cepler bulunuyordu."⁴⁵ Askerler mevzi kazmaya başlar başlamaz, "gülümseyen yüzleriyle ortaya çıkan çocuklar"⁴⁶ küçük kazma ve kürekleri alarak onlara yardım etmek için âdeta yalvardılar.

Hollanda yeraltı örgütlenmesinin mensupları da ansızın sokaklara çıkıp yardıma geldiler. Aynı genç kadının aktardığına göre, bunlar "Nuh Nebi'den kalma bir üniformaya benzeyen mavi tulumlar giyen yapılı adamlardı ve hepsi silahlıydı."⁴⁷ NSB mensuplarını derdest ederek yurttaşlarının hayranlığını kazanmışlardı. "Son iki senedir köylerde terör estirenler şimdi küçücük gruplar halinde yol kenarlarına yatırılmış; gelip geçenlerin nicedir içlerinde tuttukları korku ve nefreti yansıtan hakaret ve el hareketlerine maruz kalıyorlardı." Bu tutsaklar, Groesbeek'in hemen batısındaki Wolfsberg Ormanı'nda bulunan ve içinde bir de mühimmat deposu olan bir kampa götürülecekti.

Ahaliden birinin hatırladığına göre Alman askerlerinden birisi diğerlerinde ayrı bir yerde tutuluyordu: "Amerikalılardan biri iniş esnasında ayak bileğini sakatlanmış ve kendisini bir bebek arabası içinde köy patikalarında taşımış olan, üzerinde tepeden tırnağa muntazam

44 Fr H. Hoek, Groesbeek, CRCP 122/44.

45 Petronella Dozy günlüğü, NBMG 9.7.8082379105.

46 Brumbaugh, EC-UNO.

47 Petronella Dozy günlüğü, NBMG 9.7.8082379105.

üniformasıyla bir Alman'ı esir almıştı. Yaralı asker yüzünde garip bir te-bessüm ve ağzında sigarasıyla *Madam Récamier*⁴⁸ gibi geriye yaslanmış gidiyordu.”⁴⁹ Daha güneydeki Mook'ta ise köylüler okulun çatısına bir Hollanda bayrağı asmış ve bildikleri tek Amerikan şarkısı olan “*Cowboy Joe*” ile dans ediyordu.

508 ve 505. Piyade Alayları Reischswald'a bakan Groesbeek tepelerini ele geçirirken, 504. Alay ise Grave'deki Maas Nehri üzerinde bulunan geniş köprü ile Maas-Waal Kanalı'nda bulunan beş farklı köprüyü almak gibi çetrefilli bir işle görevlendirilmişti. Bu beş köprüden yalnızca en güneyde bulunan Heumen'deki köprü tahrip olmadan ele geçirildi. Diğer üçü Almanlar tarafından havaya uçurulmuş, sonuncusu da ağır bir hasar almıştı.

C-47'ler Grave'deki köprü için belirlenen atma bölgesine altı yüz fit irtifa ile yaklaşıyordu. 20 mm'lik bir uçaksavar ateş açar açmaz Çavuş Johnson yumruğunu sıktı ve, “Sizi pis *Kraut*'lar. Az bekleyin, aşağı iner inmez yanınızdayız!” diye bağırdı.⁵⁰ 504. Piyade Alayı'nın gözü pek komutanı Albay Reuben Tucker⁵¹ atlayışlarını bir “tören geçidi atlayışı” olarak niteliyordu. Alayındaki 1.936 kişiden biri paraşütü açılmadığı için hayatını kaybetmiş, kırk dördü de yaralanmıştı. Yaralananlardan birisi iniş esnasında kiremitten bir çatıya⁵² çakılmış olan emir subayıydı.

504. Alay'ın 2. Taburu'nun bölüklerinden ikisi Grave yakınlarında Maas'ın kuzey yakasına inerken, E bölümü ise güneye atılmıştı. Bölüğün kalan kısmı da hemen arkalarından atlamasına rağmen ilk atlayan ve köprüye en yakın olan takım diğerlerini beklememiş, yol üzerinde “apar topar düzen almıştı.”⁵³ Ardından sulama kanalları içerisinde emekleyerek devasa köprüye yaklaşan takım hafif silah ateşine maruz kaldı. Müteakiben de gizlenmiş bir uçaksavar taşıyıcının kulesinden

48 Fransız ressam Jacques-Louis David'in Paris sosyetesinden Juliette Récamier'i resmettiği 1800 tarihli meşhur tablo. (ç.n.)

49 J. H. M. Verspyck, NIOD 244/204.

50 T. Moffatt Burriss, *Strike and Hold*, Washington, DC, 2000, s. 105.

51 504/82, CRCP 100/7.

52 Yüzbaşı Louis A. Hauptfleisch, Alay Komutanı emir subayı, 504/82, CRCP 102/29.

53 Üsteğmen James H. Nelson, E/II/504/82, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

makineli tüfek atışları başladı. Bu da yetmezmiş gibi iki adet Alman kamyoneti geldi ve onlar da ateş açtı. Neyse ki bu kamyonetlerdeki askerler yeteri kadar cesur değildi ve kısa bir süre sonra kirişi kırdı. Bu sayede takım, köprüye yaklaşık elli metre mesafede bulunan bir binaya el atıp ardından da bir korugan üzerine mevzilenmiş olan hafif uçaksavar silahının mürettebatını etkisiz hale getirdi. 20 mm'lik uçaksavarın kendisi hasar almamıştı ve bu silahı köprü'nün kuzey ucunda bulunan bir başka korugana tevcih ederek oradaki düşman kuvvetini yok ettiler. Artık köprü onlarındı.

Taburun Maas kuzeyine inmiş olan geri kalan kısmı da nihayet diğerleriyle irtibatı tesis edince Grave kasabasına bir gece taarruzu icra etmek üzere hazırlıklara başladılar. "Tam bu sıralarda güney yönünde bulunan yolda bir tank görüldü. Mayın tarlalarımızın yirmi beş metre kadar yakınına gelip orada durdu. Tanka karşı üç adet roketatar timimiz vardı; bu timlerin ateş açmasına ramak kala birisi haykırdı: 'Ateş etmeyin! Ateş etmeyin! Bu bir İngiliz tankı.' (İngilizlere altı ila yirmi dört saat arasında denk gelebileceğimiz söylenmişti). Kim olduğunu bilmediğimiz bu adam 'İngiliz tankı!' diye bağırmayı keser kesmez, tank (meğer bir Alman tankıymış) 75 mm'lik topu ile üzerimize ateş açmaya başladı. Altı adet tank topunu ateşledikten sonra da geri çekildi. Bir subay hayatını kaybetti, on beş civarında askerimiz de yaralandı."⁵⁴ Taburu teselli eden tek şey yanlarında sepetleriyle iki düşman motosikletinin mayınlarla basıp havaya uçuşması olmuştu.

Gün batımına doğru Nijmegen'deki gerginlik dayanılmaz hale gelmişti. Şehirdeki büyük konser salonunun müdürü Martijn Louis Deinum, günlüğüne, "Halk hayli gergindi, Almanlar da öyle," diye yazıyordu.⁵⁵ Uzaktan patlayan silahların sesi duyuluyordu. Şehrin dışında bir yerlere Müttefikler iniş yapmıştı ama ahaliden kimse neler olup bittiğini tam anlamıyla bilmiyordu. Kontrolü kaybetmekten korkan Almanlar "sokaklara kaz adımıyla yürüyen silahlı askerler" çıkardılar. Bir başka günlüğe göre ise altı çivili postallarıyla sokaklarda uygun adım yürüyen askerlerin çıkardığı ses "aklınıza gelebilecek en korkunç sestir."⁵⁶ Korku,

54 Age.

55 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

56 Albertus Uijen günlüğü, RAN 579/23-33.

ümit ve heyecan karışımı bir duygu nedeniyle o gece çok az kişi uykuya dalabilecekti.

Kalabalık bir grup *Turmac*⁵⁷ fabrikasının deposunu bastı; zira Wehrmacht yağmaladığı alkollü içkileri burada muhafaza ediyordu. Kapılar kırıldı ve insanlar muzaffer bir edayla sandık sandık yahut kucak dolusu içkiyle geri döndü. Halkın bir kısmı ise halen ağır silahlarla donatılmış Alman askerlerinin bulunduğu tren istasyonundaki ikmal vagonlarını yağmalayan vatandaşlarının aldığı riske hayret ediyordu. “Kadınlar, erkekler ve çocuklar kolileri, sandıkları veya fiçileri sürükleyerek götürüyor; içlerinde ne olduğuna dahi doğru düzgün bakmıyordu. Küçük bir kızın kucak dolusu tahta ayakkabı, genç bir kadının da süpürge saplarını taşıdığını görmüştüm. İnsanların hepsi de çılgın bir heyecan içerisindeydi, birbirlerine her zamankinden fazla küfrediyorlardı.”⁵⁸

Bestebreurtje, köprüye tam anlamıyla el atmadan önce Groesbeek tepelerini ele geçirmek konusunda ısrarcı olan Gavin’e karşı öfke doluydu. Tümen komutanı kendisine “henüz köprüyle ilgilenmiyoruz”⁵⁹ demişti; zira halen “Reichswald’da kuvvetli bir Alman direnişi”⁶⁰ bekliyordu. Gavin, Bestebreurtje’nin şehre gidip keşif yapmasına biraz da gönülsüzce müsaade etti. Fakat bununla birlikte, 508. Alay Komutanı Albay Roy E. Lindquist’e Nijmegen’e bir tabur gönderip Groesbeek kuzeyindeki arazi ele geçirilir geçilmez köprüye el atmayı denemesini de emretti. Gavin daha sonra Lindquist’i diğer iki alay komutanıyla eşit düzeyde görmediğini, onun “öldürme içgüsünden” yoksun olduğunu ve yeteri kadar “agresif” olmadığını düşündüğünü söyleyecekti. Gavin, alay komutanına taburu şehrin içinden geçirmemesini tembih etti. Şehrin hemen doğusundan ilerleyecek ve köprüye nehir kenarındaki düz araziden yaklaşacaklardı.

Fakat Lindquist ve 1. Tabur Komutanı Yarbay Shields Warren bu emri umursamadı. Ahaliden bir yeraltı örgütlenmesinin önerisine uyarak 1. Tabur’u Groesbeek’ten doğruca Nijmegen’e varan yol üzerinde ilerlettiler. Bölgedeki mevcudiyetleri hızla kulaktan kulağa yayıldı. Kalabalıklar onları karşılayıp ellerini sıkmak, kauçuk tabanları sayesinde

57 Turco-Macedonian tütün şirketi. (ç.n.)

58 Age.

59 Bestebreurtje, CRCP 101/7.

60 Gavin röportajı, 20.1.67, CRCP 101/10.

oldukça sesiz ilerleyebildikleri kahverengi paraşütçü postalarını hayranlıkla seyretmek üzere sokaklara dökülmüştü. Bu askerler bağıra çağıra ve ayaklarını yere vura vura yürüyen Almanların aksine son derece sakindi. Alman askerlerinin köprüyü müdafaa etmek üzere kuzeye ilerlemiş olmasından ötürü artık hürriyetlerine kavuşma zamanının geldiğini varsayan iki delikanlı, kışla binasının çatısına tırmanarak burada bulunan taştan yapılma devasa Nazi kartalından⁶¹ küçük küçük parçalar koparmaya başladılar. Heykel nihayet yere düşüp parçalara ayrılınca kalabalık bir grup hücum ederek büyük parçalara dahi saldırdı.

Konser salonunun müdürüne göre saat 22.00'da silahlar patlamıştı: "Bir insanın ölümcül çılgınlığını duyduk. Berbattı."⁶² Paraşütçüler yaralandıkça, "Sihhiye!" diye bağrışmalar duyuluyor; fakat Hollandalılar yaralıları hızlıca evlerine çekip tedavi ediyordu. Kaotik bir çatışma gece boyunca da devam etti, kimi zaman süngülerle göğüs göğüse muharebeler dahi yaşandı. Bölüklerden biri, köprü görüş mesafesine girene kadar ilerlemeyi başarabilse de taburun bütünü Alman takviye kuvvetlerinin savunmaya geçtiği Keizer Kareplein Kavşağı'ndan öteye geçmeyi başaramadı. Bestebreurtje ve Jedburgh timinden (Clarence) silah arkadaşı George Verhaeghe ciplerinin içindeyken vuruldu. Verhaeghe uyluk bölgesinden ciddi bir şekilde yaralanırken Bestebreurtje'nin kolundaki yara nispeten daha hafifti.

Büyük bir fırsat kaçırılmıştı. O akşamın başlangıcında Nijmegen karayolu köprüsünü savunan birlikler Frundsberg Tümeni'nden on dokuz kişilik bir SS kuvveti, Hermann Göring Tümeni Eğitim Taburu'ndan on iki kişi ve tereddüt içerisindeki küçük bir Landsturm milis grubundan ibaretti.⁶³ Köprünün güney tarafında 950 kilogram patlayıcı bulunuyordu, bir o kadar da kuzeyde vardı ama tahrip edilmek üzere gerekli kablo-lama yapılmamıştı. Warren'ın taburu kelimenin tam anlamıyla bölgeye az önce ulaşmış olan Alman takviyeleriyle muharebeye tutuşmuştu.

Düşman hatlarının çok ötesinde bulunan yabancı bir ülkeye yalnızca birkaç saat önce ayak basmış olan paraşütçüler için o ilk gece son derece kafa karıştırıcıydı. 505. Alay'dan bir teğmen şunları aktarıyordu:

61 Albertus Uijen günlüğü, RAN 579/23-33.

62 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

63 Georg Jensen, CRCP 132/4.

“Groesbeek’in hemen doğusunda, bir demiryolu hattının yaklaşık yüz metre kadar yakınında bulunuyorduk. Kimimiz yere çökmüş sohbet ederken, vagonları düşman askeri dolu bir tren arkamızdan yaklaştı ve mevzilerimizin arasından geçip ilerlemeye devam etti. Şaşkınlıktan donup kalmıştık, öylece durup trenin geçip gidişini seyrettik.”⁶⁴ Bir ağacın altında uykuya dalmaya çalışan Tuğgeneral Gavin, bu olayı duyduğunda henüz uyanmıştı ve neden trenin durdurulmadığını sordu.

O gece Reichswald’a bakan Groesbeek tepeleri boyunca “üzüm salkımı gibi”⁶⁵ dizilmiş mevzilerin bulunduğu cephe hattında gergin bir nöbetçi karanlıkta merakla dolaşan bir ineği vurdu. Kimi tabur personeli iniş bölgelerinde son derece arsız bir şekilde diğer birliklere ait planörlerden ikmal malzemelerini çalmıştı. Nijmegen’den doğuya ve Utrecht’ten batıya doğru uzanan bölgelerde Kraliyet Bombardıman Komutanlığı⁶⁶ uçakları düşmanı aldatmak maksadıyla kukla paraşütçüler indirdi. General Eisenhower Hollanda halkına topyekûn bir ayaklanmadan uzak durmalarını; fakat düşman intikalini engelleyebilecek nitelikteki her türlü karşı hamleyi de yapmalarını salık veren bir konuşma yayımladı.

Belçika kuzeyindeki Hechtel’de bulunan 30. Kolordu karargâhında, 101. Hava İndirme Tümeni irtibat subayı Yarbay Renfro’nun içi rahat değildi. İrlandalı Muhafızlar’ın Sherman tanklarının o akşamüzeri aldıkları isabetler “düşmanın ‘âdeta toz olacağına’ dair beklentilerin gerçekleşmemesi”⁶⁷ anlamına geliyordu. Horrocks’un kurmay başkanı Tuğgeneral Pyman’ın her şeyin yolunda gittiğini söyleyerek kendisini oyalamaya çalışması da fayda etmiyordu.

Yarbay Joe Vandeleur, kendisine orada katılmış olan 5. Muhafız Tugay Komutanı Tuğgeneral Norman Gwatkin’in talimatıyla İrlandalı Muhafızlar’ı Velkenswaard önlerinde durdurdu. Ele geçirdikleri ikmal maddelerinin arasından buldukları şampanyadan birer kadeh içerken, Gwatkin ona, “Eindhoven’a gitmek için acele etmene gerek yok, Son Köprüsü havaya uçuruldu ve köprünün tekrar işle hale getirmek için zaten beklememiz icap ediyor,” demişti.⁶⁸ Görünüşe göre bu karar, da-

64 Üsteğmen Winston O. Carter, III/505/82 Karargâhı, CRCP 104/16.

65 Arthur Schultz, C/II/505/82, EC-UNO.

66 Bkz. FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kuru 20.

67 Yarbay C. D. Renfro, CRCP 96/1.

68 Yarbay J. O. E. Vandeleur, DSCN 6212, CRCP 102/17.

ha sonradan şunları yazacak olan Horrocks tarafından da onaylanmıştı: “Kanaatimce köprü onarılırken orada durup beklemek ve birliğini dinlendirmek tecrübe sahibi bir komutanın yapması gereken bir şeydi.”⁶⁹ Fakat bunun hiçbir mantığı yoktu. Son, Eindhoven’ın kuzeyinde kalıyordu ve Muhafız Zırhlı Tümeni’ne eşlik eden istihkâmcılar gelip de bir Bailey köprüsü inşa edene kadar başka herhangi bir işe başlanamazdı. Horrocks hakikaten de 101. Hava İndirme Tümeni istihkâmcılarının tankların geçişine imkân verecek bir köprü inşa edebileceğine inanmış ise bu konuda Yarbay Renfro ile teyitleşmesi gerekirdi. Doğrusu Gwatkin’in, üstelik de Horrocks’un onayıyla, Vandeleur’a bunları söylemiş olması akla mantığa sığacak şey değildi.

69 Brian Horrocks, *Corps Commander*, Londra, 1977, s. 103.

Arnhem'de Geceden Sabaha

17-18 Eylül 2020

Evi Arnhem'deki devasa karayolu köprüsüne bakan bir günlük yazarı, gökyüzüne yükselen bir işaret fişegi gördüğünde İngilizlerin yakınlarda olduğunu tahmin etmişti. Alman bir nöbetçi panik içerisinde “*Ich bin ganz allein!* – Yalnız başımayım!”¹ diye bağıırıyordu.

Frost komutasındaki 2. Taburun en önde ilerleyen takımı, karanlık çöktükten hemen sonra, saat 20.00 civarında Arnhem karayolu köprüsüne vardı. A Bölüğü Komutanı Binbaşı Digby Tatham-Warter, askerlerini köprü'nün altına gizleyerek köprüdeki Alman trafiğinin devam etmesini sağladı. Köprü'nün her iki yanına birer takım göndererek civardaki birkaç evi savunma için hazırlamalarını emretti. Çavuş ve onbaşılar evlerin kapılarını kibarca tıkladıp ne için geldiklerini açıkladılar ve halka yaklaşan muharebeden etkilenmemeleri maksadıyla kendilerine barınacak yeni bir yer bulmalarını tavsiye ettiler. Beklendiği gibi ailelerin bazıları bu durumdan son derece rahatsız oldu. Çiçek gibi evleri hızlıca birer muharebe mevziine dönüşüyordu. Gerekli suyu temin edebilmek için küvet ve leğenler dolduruldu; zira kısa bir zaman sonra elektriğin kesileceği muhakkaktı. Perdeler, güneşlikler ve alev alabilecek her şey söküldü, mobilyaların yerleri mevzi olarak kullanılabilecek şekilde değiştirildi ve etrafa saçılacak parçaların oluşturabileceği zayıyatı asgari düzeye indirmek üzere pencere camları kontrollü olarak kırıldı. Bunları yapan paraşütçülere yardım eden tabur papazı Peder Bernard Egan, “etrafta nasıl olsa beni cezalandıracak bir polis olmadığından, bir sandalyeyi pencereden fırlatarak camı kırarken yaptığım şey biraz ayıp

1 İsimsiz günlük, GAA 1157/163.

olsa da bundan tuhaf bir keyif aldığımı hatırlıyorum.”² şeklinde bir itirafta bulunuyordu.

Karanlık çöktüğünde Frost’un aklına Alman ordusunda söylenegel-
len “Gece kimsenin dostu değildir” sözü geldi; buna karşın karanlığın
paraşütçülerinin faydasına olduğu da ortadaydı. Almanlar hâlâ oradan
oraya gidip dururken köprü’nün bentlerine yaslanmış sessizce bekleyen
A Bölüğü’nün kalan kısmıyla birleşmeyi başardılar. Frost muhtemelen,
Hohenstaufen Tümeni’ne bağlı Gräbner keşif taburunun büyük kısmı-
nın Bittrich’in emriyle köprü’nün güneyinden Nijmegen’e doğru bastır-
masından yaklaşık bir saat sonra bölgeye varmıştı. Fakat Hohenstaufen
Tümeni Komutanı SS Albayı Harzer, Bittrich’in verdiği emrin ikinci
kısımını -yani köprü’nün emniyet altında bulundurulacağını- görmez-
den gelmişti. Köprüyü korumakta olan esas birlikten köprüde bırakı-
lanların sayısı ancak iki elin parmakları kadardı.

Frost, bir kilometre kadar önce geçtikleri seyyar köprü’nün kaldırıl-
mış olmasından ötürü hayal kırıklığına uğramıştı. Demiryolu köprüsü
de patlama sonrası kullanılmaz hale geldiğinden, karayolu köprüsünün
güney ucunu ele geçirmek üzere nehrin karşısına asker göndermenin
tek yolu botları kullanmaktı; fakat bot bulmak üzere gönderilenler elleri
boş döndüler. Tatham-Warter, köprü’nün her iki ucuna da aynı anda
el atabilmek maksadıyla geçişi bekliyordu ama artık kaybedecek vakit
de kalmamıştı. Teğmen John Grayburn’un takımı geçiş için görevlen-
dirildi. Bu görev için daha sonra Victoria Haçı Nişanı ile taltif edilecek
olan Grayburn,³ bir kahramanlık gösterisi yapmaya son derece hazır
görünüyordu.⁴ Askerlerini merdiven basamaklarından yukarıya doğru
çıkardı. Takımı, üzerinde iki adet 20 mm’lik uçaksavar monteli bir zırhlı
muharebe aracının açtığı ateşe karşı köprü’nün kenarlarındaki çelik ki-
rişlere âdeta yapışık vaziyette ilerliyordu. Grayburn omzundan vurulup,
yaralanan başka askerler de olunca geri çekilmek zorunda kaldılar.

Köprüyü el geçirmek üzere yapılan bu ilk deneme esnasında, köp-
rü rampasına ve yaklaşma yollarına hâkim olan çok sayıda yeni ev de
ele geçirildi (Plana bakınız). Cipler ve 57 mm’lik tanksavar topları, ev-
vela köprü’nün batısında bulunan evlerin arkasında gizlenmiş olan bir

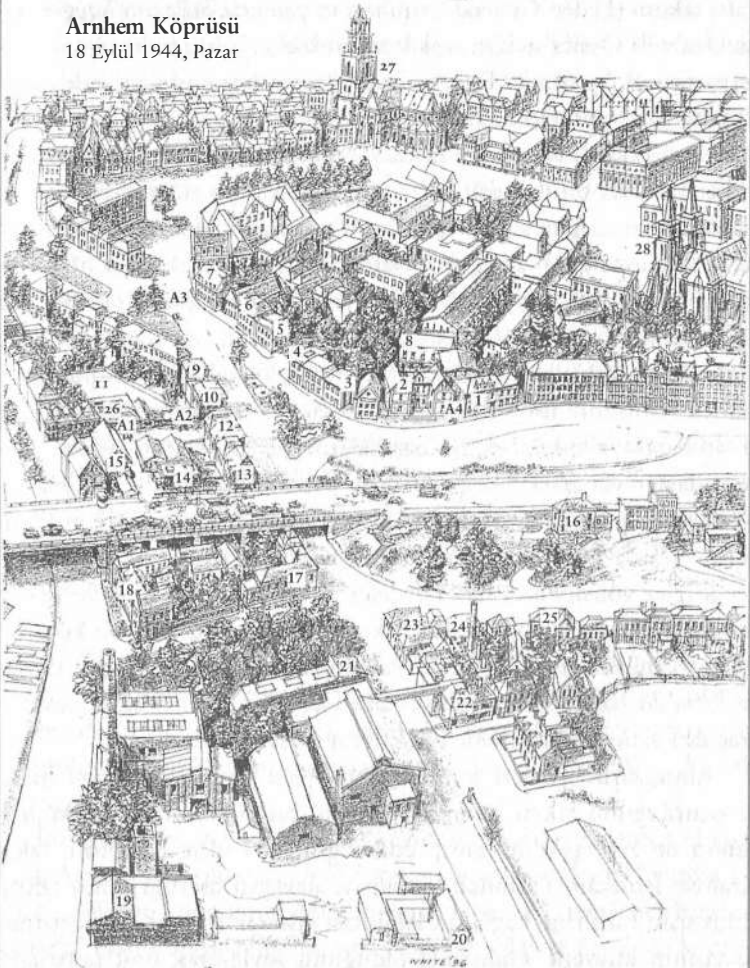
2 Muhterem Papaz Bernard Egan, CRCP 110/40.

3 2. Paraşüt Taburu, Victoria Haçı Nişan beratı, CRCP 110/45.

4 Er Ronald Holt, 1. Paraşüt Taburu A Bölüğü, CRCP 110/49.

Arnhem Köprüsü

18 Eylül 1944, Pazar

1. Tugay En. ve Muh. Tk.
2. 1. Para Tug. Kh
3. 2. Para Tb. Kh.
4. 2. Para Tb. Havan Tk.
- 5 & 6. 2. Para Tb. Kh. ve İstih.Bl.
7. 1. Tanksavar Batarya Kh.
8. Hizmet Takımı
- 9 & 10. 2 Para Tb. B Bl.
11. 2. Para Tb. A Bl.nün bir tk.

12. 2. Para Tb. A Bl. Kh.
13. 2. Para Tb. A Bl.nün bir takımı
14. 9. Sahra İstih.Bl. (yaln 18 Eylül)
15. 2. Para Tb. A. Bl. Mtf. Ks.
16. C Coy HQ/9 Pl 3 Para Bn
1. Paraşütçü İstih. Bl. unsurları
17. 2. Para Tb. A. Bl.nün bir takımı
18. 2. Para Tb. A ve B Bl. unsurları
- 19, 20 & 21. 3. Para Tb. C Bl. 8. Tk

22. Tugay Kh.Emn. ve Muh.Tk.
23. Muhabereciler/Idari Birlikler/ Bakımcılar
- 24 & 25. Muhab. ve İstihkâmcılar
26. 6 pdr Atk gun/JEEP park
27. St. Eusebius Kilisesi
28. St Walburgis

A1-A4. 57 mm'lik tanksavar top.

alandaki park halindeydi. 1. Paraşüt Tugayı karargâhı ile emniyet ve muhafız takımı (Halen General Urquhart'ın yanında bulunan Tuğgeneral Lathbury ile Oesterbeek'in uzak kenarındaki 3. Tabur hariç olmak üzere) rampanın batısında, Frost'ın karargâhının hemen bitişiğinde bulunan binaları kontrol altına aldı.

Keşif Bölüğü Komutanı Binbaşı Freddie Gough, üç cipe sığdırdığı karargâhıyla birlikte gelmiş ve tam da köprüyü ele geçirmek üzere yapılacak ikinci girişimden önce Frost'u görüp tekmil vermişti. Köprünün yanında bulunan bir koruganın icabına bakmak üzere bir başka takım ve alev silahı taşıyan bir istihkâmcı mevzilendirildi. Fakat tam da alev silahının nişancısı silahı ateşlerken yardımcısı omzuna dokununca nişancı şaşkınlıkla geriye dönüverdi. Sonuç olarak silahtan püsküren alevler, koruganın üstünden geçerek hemen arkasında kalan iki küçük ahşap barakaya isabet etti. Bu barakaların içerisinde mühimmat, yakıt ve patlayıcı olsa gerekti ki kuvvetli bir patlama duyuldu ve gökyüzüne bir alev topu yükseldi. Sanki bütün köprü ateşe verilmiş gibi görünüyordu; bu da köprünün havaya uçurulmaktan ziyade ele geçirilmesi gerektiğine yönelik bazı alaycı ifadelere sebebiyet verdi. Yine de bu durumun bir faydası oldu. Alman askerleriyle dolu üç kamyon köprüye yaklaşırken, sürücüler alevlerden kaçınmak maksatlı manevralar yapınca Frost'un paraşütçüleri kamyonlara ateş açtı. Kısa bir süre sonra üç araç da içlerindeki askerlerle birlikte cayır cayır yanacaktı.

Almanların, gözleri önünde demiryolu köprüsünü nasıl havaya uçurduğunu tekrar anımsayan Frost, bu büyük karayolu köprüsünün de aynı şekilde tahrip edileceğinden endişe ediyordu; fakat Kraliyet İstihkâmcılarından bir subay, alevlerin ürettiği ısıнын tahrip kalıplarını birbirine bağlayan kabloları eriterek işlevsiz hale getirmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu söyleyerek onu rahatlatmıştı. Frost buna rağmen huzursuz bir gece geçirdi. Büyük taarruz sabah gerçekleşecekti ve yoğun çabalarına rağmen muhabereciler henüz tümen karargâhı veya diğer taburlarla irtibatı tesis edememişti. 1. Hava İndirme Tümeni'nin neden böylesine felaket bir muhabereye sahip olduğuna ilişkin sebepler halen tam olarak açıklanabilmiş değildir ve muhtemelen de hiçbir zaman bilinemeyecektir. Orman ve binalarla kaplı bir arazide faaliyet göstermeleri, telsiz setlerinin yeteri kadar sinyal gücüne sahip olmaması, şarjı biten telsiz bataryaları ve kimi

telsiz setlerinde yanlış kristallerin kullanılmış olması bu sebeplerin arasında gösterilebilir.

Karayolu köprüsünün kuzey ucunda yer alan ve elde bulundurmak zorunda oldukları bölgeyi inceleyen Frost, Binbaşı Dover komutasındaki C Bölüğünün⁵ halen emrinde olmasını istiyordu; fakat telsizci gerekli irtibatı kurup onları geri çağırmaı başaramadı. Demiryolu köprüsü havaya uçurulduktan sonra C Bölüğü bir sonraki hedefi olan Nieuwe Plein'deki Alman karargâhına doğru ilerlemeye devam etmişti. Dover'ın bölüğü St. Elisabeth Hastanesi'ni geçtikten sonra, araçlarından inmekten olan iki otobüs dolusu Alman askerini gafil avlamış; tek taraflı bir ateş muhaberesi ile Almanların çoğunu öldürüp beş tanesini de esir almıştı. Fakat ilerlemeye devam ettikçe, Frundsberg Tümeni'nin Keşif Taburu'na yapılan takviyelerle oluşturulmuş Brinkman Muharebe Grubu'na mensup birlik ve araçlarla karşı karşıya geldiler. C Bölüğü, PIAT tanksavar roketiyle bir zırhlı aracı imha etmiş olsa da geri çekilmek zorunda kaldı. Nihayetinde teslim de oldular; fakat düşman birliğini mühimmatları tükenene kadar on altı saat boyunca oyalamayı da başarmışlardı.

Frost'un kendi C Bölüğünü kaybetmiş olmasını telafi edercesine, demiryolu saldırısı esnasında Arnhem içlerine kadar girmiş olan 3. Tabur'un Binbaşı Lewis komutasındaki C Bölüğü takviye olarak gönderildi. Şehrin merkezinden sürünerek geçmek suretiyle karayolu köprüsüne ilerledikleri sırada karanlık sokaklarda ölümcül ve kaotik bir temas yaşadılar.

Bir ağır uçaksavar kıtasına bağlı RAD mensubu gençlerden oluşan birlik Almanya'ya dönmek üzere Arnhem istasyonunda bekliyordu. O günün öğleden sonrasında Müttefiklerin hava indirme harekâtından haberdar olan komutanları Yüzbaşı Rudolph Mayer, garnizon komutanına çıkıp bundan sonra ne yapmaları gerektiğini öğrenmeye çalışmıştı. Geri döndüğünde ise birliğine silahlanıp SS emrine gireceklerini bildirdi. Ardından gençler yakınlardaki bir kışlaya götürüldü ve burada kendilerine eskimiş piyade tüfekleri verildi. Tüfeklerin kurma kolları doğru düzgün çalışmıyordu ve fişek yatağına ulaşmanın tek yolu silahı sert bir yere vurmaktı. Başlarındaki subaylardan birisi şöyle aktarıyordu: "Zaten pek yüksek olmayan moralleri bu eski tüfekleri

5 TNA CAB 106/1133.

gördüklerinde hepten dibe vurmuştu.”⁶ Gece olduğunda halen ne bir emir almışlardı ne de iışeleri sağlanmıştı. Aslına bakılırsa istasyonda yaşanan gecikmeden ötürü kırk sekiz saattir bir şey yememişlerdi.

Karanlık çöktüğünde SS Üsteğmeni Harder geldi ve artık Frundsberg Tümeni bünyesine dahil olduklarını bildirdi. Şehir merkezinden çıkışla Ren Nehri boyunca taarruz edeceklerdi. Zifiri karanlıkta, aynı muharebe grubuna mensup olduklarını düşündükleri başka askerlerle karşılaştılar. Ansızın bir paraşütçü, “Almanlar!” diye bağırınca herkes panikle ateşe etmeye başladı. Vahşet dolu bu karanlık manzara yer yer namlu ağız alevleri ve patlamaların yarattığı aydınlıkla kesiliyordu. İngiliz Sten makineli tabancaları kısa mesafede RAD gençlerine dağıtılmış olan sürgülü mekanizmaya sahip antika tüfeklerden daha ölümcüldü. Mayer’in gençlerinin neredeyse yarısı ölmüş, geri kalanlar da ciddi anlamda sarsılmıştı. Bununla birlikte Lewis’in bölüğünden de bir takım komutanı ile bir çavuş hayatını kaybetmiş, bir üçüncü asker ise SS avcıları tarafından esir alınmıştı.

İşte 3. Taburun bu bölüğünden geriye kalanlar, köprü rampasının doğu tarafında yer alan Van Limburg Stirum Okulu’nun iki binasına yerleşmiş olan Yüzbaşı Mackay komutasındaki istihkâm taburuna katıldı. Kısa bir süre sonra gerek Brinkman Muharebe Grubu’na gerekse Euling SS Taburu’na mensup piyadeler sürünerek yaklaştı ve köprüye en uzak olan evin pencerelerinden içeri el bombaları attı.

Mackay şöyle yazıyordu: “Evin odalarında göğüs göğüse çarpıştık. Düşman askerlerinden birisi bir *Spandau* getirdi ve namlusunu pencereden içeri doğru uzatarak odayı taramaya başladı. 45’lik tabancamı ağzına soktum ve tetiği çektim. Kurşun kafasını havaya uçurmuştu; belki de miğferinin çene kayışının tutmadığı kısmını demeliyim. Ardından *Spandau*’yu elime aldım ve dışardaki Almanlara yönelttim.”⁷ Binanın diğer kısımlarında da Almanlar kovulana kadar yumrukların, postalların, tüfek dipçiklerinin ve süngülerin konuştuğu bir muharebe devam etti. Mackay, kuzey taraftaki iki binadan daha küçük olanın etrafında Almanların gizlenebilmesine imkân sağlayacak çalılar bulunmasından ötürü oldukça savunmasız olduğunu tespit etti ve binanın

6 Emil Petersen, RAD, CRCP 132/18.

7 1. Kraliyet Paraşütçü İstihkâm Taburu, Binbaşı E. M. Mackay, ‘The Battle of Arnhem Bridge’, *Royal Engineers Journal*, Aralık 1954 s.305 vd.

boşaltılmasına karar verdi. Yaralıları tahliye etmek için iki metrelik bir duvarı aşmak gerekiyordu; Mackay bu duvarın üstüne ata biner gibi oturarak kendisine uzatılan adamları çekip diğer tarafa indirdi.

Frost'un komuta ettiği kuvvetin toplam mevcudu, emrine verilmiş olan Kraliyet İstihkâmcılarından tutun da Kara Kuvvetleri Bakımcılarına varana kadar geniş bir yelpazeye yayılan birliklerin personeli de dahil olmak üzere muhtemelen yedi yüzün üzerindeydi. Tugay komuta yerindeki muhabereciler, antenleri için birkaç kiremidi yerinden kaldırıp çatıya yerleşmişti. Gece boyunca, 2. Tabur'un köprüde olduğuna ve acil desteğe ihtiyaç duyduğuna dair mesajlar gönderip tümen karargâhı ve diğer iki taburla irtibat kurabilmek için uğraşılar.

Kraliyet Hafif Topçu Alayı'ndan Binbaşı Dennis Munford, çalışır durumda bir telsiz seti olmadan, Oosterbeek Kilisesi civarında mevzilenmiş obüslerinin vereceği ateş desteğini idare edemeyeceğinin bilincindeydi. Bu nedenle yanındaki bir subayla birlikte o gece ciplerine binip Alman saflarının arasından geçerek Wolfheze'ye doğru sürdüler. 22 Numara telsiz setlerini bırakıp çok sayıda batarya aldılar, köprüdeki cari durumu rapor ettiler ve tekrar Alman saflarının arasından geçerek geri dönmek üzere yola koyuldular. Ne var ki yalnızca Munford'ın cipi geri dönebildi. Diğer subay karnından ciddi şekilde yaralanmış ve esir düşmüştü. Şafak sökerken, düşmanın hem güneyden muhtemel yaklaşma istikametleri hem de kuzeydeki mevzileri artık Munford'ın 75 mm'lik obüslerinin menzili içerisindeydi. Kilisenin ve dolayısıyla silahların mevzilendirildiği hattın hemen yakınında bulunan bir evin sakini, bir İngiliz topçusunun kapısını kibarca çalışını ve obüsler atışa başladığı zaman korkmamaları için kendisini uyarışını unutamıyordu: "Bir gümlemenin ardından ısıklık duyarsanız bilin ki bu biziz; fakat güm sesini ısılgın ardından duyarsanız işte o zaman atışı düşman yapıyor demektir."⁸

Arnhem'e doğru ilerlerken izlemesi gereken kuzeyli güzergâhı terk etmiş olan Yarbey Dobie komutasındaki 1. Tabur, telsizcilerinin Frost tarafından gönderilen mesajlardan birini alması üzerine köprüye giderek onlara destek verme gayretindeydi. İlk gece boyunca güneye doğru ilerlediler; ta ki Dobie daha kısa olduğunu düşündüğü, merkezden devam eden Utrechtseweg güzergâhını kullanmaya karar verene kadar. Fakat

8 Oosterbeek, *Niet Tevergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 39.

en önde ilerleyen bölümü Oosterbeek doğusundaki demiryolu bindirme noktasına varınca Möller'in 9. SS İstihkam Savaş Taburu ile karşı karşıya geldi. Möller o anlara ilişkin şu teatral ifadeleri not düşünüyordu: “Şafak sökerken dansa başladık. Bu dişe diş bir mücadeleydi: ‘Kırmızı Şeytanlar’ ‘Kara Urbalılar’a, seçkinler seçkinlere karşı.”⁹ 1. Tabur ilerleme kaydedemiyordu; bir Luftwaffe ani müdahale birliği ile giriştikleri mücadeleden ötürü hâlâ bir bölükleri eksikti ve sonrasında verdikleri zayıyatında etkisiyle iyice güç kaybetmişlerdi. Bu nedenle tabur zikzaklar çizerek geri çekildi ve nehre daha yakın olan güneyli rotayı izlemeye başladı. Yalnızca çok kısa bir dinlenme fırsatı bulabilen Dobie'nin adamları çok yorulmuştu.

Gecenin büyük kısmını Oosterbeek batısındaki Hartenstein Otelı yakınlarında geçirmiş olan Yarbay Fitch komutasındaki 3. Tabur, saat 04.30 civarında tekrar yola koyuldu. Fitch de güneyli rotayı seçmişti. Hem Tuğgeneral Lathbury hem de Tümgeneral Urquhart en öndeki birlikle ilerlemeye devam ediyordu; bu, cephe hattına son derece yakın ve oldukça fevri hareket eden kalabalık bir kıdemli subay topluluğuydu. Tabur, Alman nişancılarının ağaçlara tırmanarak mevzilendiği bir ağaçlık alan içerisinden geçmek durumundaydı. Ağaçlardaki düşmanın tacizleri iki kilometre uzunluğundaki yürüyüş kolunun arkada kalan yarısının intikalini geciktirdi. Bir Oosterbeek sakini, İngiliz askerlerinden birinin bu nişancılar tarafından “keklik gibi avlandığına”¹⁰ dehşetle tanıklık etmişti.

Şafak vakti Oosterbeek içinde ihtiyatla ilerlerken başka gecikmeler de yaşandı. Ahali, pencerelerini açıp sokağın karşı tarafından “Günaydın!”¹¹ diye bağırırdı. Askerlerden bazıları orada bulunmakta olduklarının ifşa edilmesinden duydukları memnuniyetsizliği ifade edercesine, “Size de günaydın,” diye karşılık verdi. Ardından aileler sokaklara dököldü. Bazıları pijamalarının veya geceliklerinin üstlerine paltolarını atmış; fincanlar dolusu çay ve kahve ile bahçelerinden topladıkları elma ve armutları ikram etmeye gelmişti.

Düşman tacizinin üzerine bir de yaşanan bu gecikmeler eklenince, taburunun arka kısmı hepten geride kalmış ve o sırada Oosterbeek Kiliyesi'nin bir kilometre kadar doğusunda demiryolu köprüsünün altından

9 SS Yüzbaşı Möller, BArch-MA, N756-158/A.

10 Jan Voskuil, CRCP 125/22.

11 HvdV, s. 37.

geçmekte olan intikal öncüsü ile irtibatı kaybetmişti. Tüm bunlar yetmezmiş gibi Dobie'nin 1. Tabur'u da güneyli güzergâha katılmış ve Lathbury ile Urquhart'ın da aralarında bulunduğu, 3. Taburun önünde ilerleyen birliği takip etmemiş olan arka tarafıyla birbirine girmişti. Bu öncü birlik, çok kıymetli bir zamanı arkada kalan bölüklerin kendisine yetişmesini bekleyerek heba etti. Ardından ilerlemeye devam ederken, köprüye yaklaşık iki kilometre uzaklıkta St. Elisabeth Hastanesi civarında Spindler'in ikinci sıra engelleme hattının güney ucuna çıktılar. O ana değin Spindler'in engelleme hattındaki kuvvetleri kundağı motorlu topraklarla takviye edilmişti (İngiliz kaynaklarında bu silahlar hatalı bir şekilde sıkça tank olarak nakledilmektedir). Bu nedenle de 1. Tabur kısa bir süre sonra Den Brink hâkim arazisinden düşman ateşlerine maruz kalmaya başladı. İngiltere'de bulunan planlamacılar tehlikeyi harita üzerinde fark etmeyi başaramamıştı. Batı yönünden yaklaşan her iki yol da demiryolu hattı ve nehir arasında bulunan bir tepenin yamacından Arnhem batısına ulaşıyor; bu da Almanlara İngiliz ileri harekâtını yavaşlatmak veya durdurmak için ideal bir boğma noktası sunuyordu.

Şüphesiz, Almanlar da kafa karışıklığından mustarıptı. Muhtemelen bir önceki gece güneye doğru ilerlemekte olan Gräbner'in keşif birliğinden telsizle gelen mesajın bir sonucu olarak, Model komutasındaki B Ordu Grubu saat 20.00'da şu raporu geçmişti: "Arnhem-Nijmegen yolunda düşman mevcudiyeti yoktur. Arnhem ve Nijmegen Köprüleri dost kuvvetlerin kontrolündedir."¹² Fakat çok geçmeden, Arnhem santalindeki iki Alman kadın telefon operatörü Bittrich'i arayarak İngiliz paraşütçülerinin karayolu köprüsünün güney ucunu ele geçirdiğini bildirdiler ve gece boyunca da bilgi aktarmaya devam ettiler. Bittrich her iki kadını da savaştan sonra Demir Haç Nişanı ile ödüllendirecekti. O gecenin sabahında Harzer'in komuta yerine gittiğinde öfke doluydu; zira Gräbner "köprü'nün alınarak mutlak surette elde bulundurulması"¹³ emrini umursamamıştı.¹⁴

12 17.9.44, saat 20.00, BArch-MA RH 19 IX/22,175.

13 Bittrich röportajı, GAA 2171 33a.

14 Hollanda yeraltı örgütlenmesinin bir isyana kalkışacağı fikri Hollanda'daki Wehrmacht Başkomutanlığı açısından halen öylesine rahatsız edici bir takıntıydı ki 18 Eylül sabahı geçilen bir mesajda, "Arnhem karayolu köprüsü teröristlerin işgali altında" ifadesi yer alıyordu. 17.9.44, saat 20.00 BArch-MA RH 19 IX/22, 175.

Model de General Kussin'in Arnhem kuzeyinde bulunan karargâhında konuşlu olan Harzer'in komuta yerine gelmişti. Gördüğü kadarıyla o gün bulutlar alçaktı; bu durumun hiç değilse Müttefik hava kuvvetlerinin planlarını aksatması gerekirdi. Harzer'e, Mark VI Royal Tiger tanklarına sahip olup Almanya'da bulunan 503. Ağır Panzer Taburu'nun, *Blitztransport* trenleri marifetiyle Dresden yakınlarındaki Königsbruck'dan getirilmekte olduğunu söyledi. Bu da Reich Demiryolu İdaresi'nin, Hitler'in şahsi treni haricindeki tüm trenleri yoldan çıkarıp hatları açık tutması gerektiği anlamına geliyordu. Paderborn'da bulunan 506. Ağır Panzer Taburu'na ait on dört adet Mark VI Tiger tankı da çoktan yola çıkmıştı. Bu tankların Sennelager Kışlası'nda bulunan mürettebatları gece 00.30'da yataklarından kaldırılmış ve saat 08.00'da tüm tanklar açık yük vagonlarına yüklenmişti. Bunlara ilaveten, Model Oosterbeek'e yapılan su ikmalini de keseceğini söyledi; bu sayede İngilizlerin çoğunun çekilmek zorunda kalacağını düşünüyordu. Model her ne kadar Bittrich'in Nijmegen Köprüsü'nü havaya uçurma talebini reddetmiş de olsa, o sabahın ilerleyen saatlerinde telem kanalıyla bir kısa bir mesaj gönderdi: "Rotterdam ve Amsterdam limanları yerle bir edilecektir."¹⁵ Bu, Müttefiklere yardım etmek üzere yapılan demiryolu grevine Almanların yapacağı misillemenin ilk safhalarından biriydi.

Model'in kurmayları geceyi Bocholt kasabasını indirme istasyonunu kullanarak suretiyle Arnhem'e takviye kuvvet gönderilmesi emirleri yayımlayarak geçirdiler. Danimarka'dan Aachen'e intikal halinde olan 280. Topçu Tugayı Arnhem'e yönlendirildi. Diğer bazı birlikler ise her biri altı yüz kişilik üç tabur, dokuz adet mürettep birliğin toplam sayıları 1.400'ü bulan ani müdahale kuvveti, Herford'dan iki adet tank avcı bölüğü, toplam mevcudu 1.500 olan altı adet Luftwaffe motorize bölüğü ve otuz altı adet 88 mm'lik uçaksavar ile otuz dokuz adet 20 mm'lik topa sahip on bataryadan oluşan uçaksavar muharebe grubuydu. Bu birlikler "geçici olarak motorize edilmişti"¹⁶ yani topları çekmek için sivil traktör ve kamyonetler kullanılıyordu. 20 mm'lik hafif uçaksavar topları, olası yeni hava indirme harekâtlarına mukabele etmek üzere iniş bölgelerine gönderildi.

15 Saat 11.00, B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/5, 258.

16 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/90, 26, 27.

Bu birlikler Arnhem bölgesine intikal ettiğinde Bittrich bunları iki tümene bölmüştü. Harzer'e Apeldoorn'dan bir inzibat taburu,¹⁷ Hoogeveen'den bir redif takviye taburu ve kısa bir süre sonra bölgeye varacak olan bir uçaksavar tugayı tahsis edilmişti. Bu takviyeler sonrasında Harzer'in Hohenstaufen Tümeni'nin mevcudu 5 bine yaklaşmıştı. Harmel'in Frundsberg Tümeni ise her ne kadar yoldaki arızalar nedeniyle bunlardan yalnızca üç tanesi ulaşabilse de Paderborn'dan bir bölük kadar Mark IV Tiger tankı, bir SS ağır havan taburu,¹⁸ Glogau'dan getirilmiş olup alev silahları bulunan istihkâm taburu ve Emmerich'den gelmekte olan bir mekanize eğitim ve takviye taburunu bünyesine alıyordu.

İsmi son sırada zikredilen birlik fazla ümit vaat etmiyordu. Personelinin çoğu uzuvlarını kaybetmişti; dişli bir subay olan tabur komutanı Hans-Peter Knaust bile 6. Panzer Tümeni ile Moskova muharebelerinde savaşırken bir bacağını kaybetmişti ve koltuk değnekleriyle yürüyordu. Yerel makamlara danışma zahmeti göstermeksizin adamlarına Bocholt kasabasındaki yakıt depolarını ele geçirip depolarını doldurma talimatını verdi. Kendisine tahsis edilmiş tek yarı tırtıllı aracın içerisinde, birliğinin en önünde ilerleyerek sabaha karşı saat 02.00'de Bittrich'in karargâhına varıp tekmil verdi. Bittrich'in SS emir subayı, Knaust'tan biraz da aşağılar bir tavırla "karacının biri" diye bahsediyordu.¹⁹ Karacılarla her halükârda iyi ilişkilere sahip olan Bittrich ise onun yanında olmasından memnundu. Mümkün olan her birliğin emrinde olmasını istiyordu; dört mekanize piyade bölüğüne sahip olan Knaust da Bielefeld'deki bir sürücü eğitim merkezinden sekiz adet Mark VI ile yedi adet Mark III tankına sahip bir bölük ile bir taarruz topu takımını daha bünyesine alabilirdi.

Model'in hedefi yalnızca 1. Hava İndirme Tümeni'nin geri kalanının Arnhem karayolu köprüsüne ilerlemesini engellemek değil, aynı zamanda bu düşman kuvvetini iki birlik arasında sıkıştırıp yok etmekti. Gece boyunca telem yoluyla Hollanda'daki Wehrmacht Kuvvetleri Başkomutanı General Christiansen'e mesajlar gönderdi. General von Tettau komutasındaki kuvvetleri, "havadan inen düşmana batı ve

17 GA- CB 2171/24c.

18 1. SS Panzer Kolordusu, B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/5,250.

19 Hans-Peter Knaust, CRCP 130/13.

kuzeybatı yönlerinden”²⁰ taarruz edecek ve 2. SS Panzer Kolordusu ile kuzeyinden birleşecekti. 17 Eylül günü Tettau, SS Binbaşısı Helle’ye taburunu Amersfoort Toplama Kampı’ndan Ede’ye götürmesini²¹ emretmek dışında pek bir şey yapmadı. Şüphesiz, metresine zamansız bir şekilde elveda demenin kederi içerisinde olan Helle, nedendir bilinmez o esnada Arnhem’e doğru ilerleyen İngilizlerin doğudan kendine yaklaşmakta olduğunu düşünmüştü. Asla herhangi bir muharebeye girmeyeceği taahhüt edilen muhafız taburu, daha ilk kurşunlar atılmadan bile güç kaybetmeye başlamıştı. Üçte bir kadarı henüz intikal halindeyken ya da muharebenin tadına bakar bakmaz firar etti.

SS Yarbayı Hans Lippert komutasındaki SS Astsubay Eğitim Birliği ise nispeten çok daha güvenilir bir birlikti. Lippert Grebbeberg’de askerlerinin gelmesini beklerken, komutanları tarafından personelinin temel piyade eğitiminden yoksun olduğu bildirilen 10. *Schiffs-Stamm-Abteilung* adında bir deniz kuvvetleri unsuru ile askerî tecrübeleri “petrol varili yuvarlamaktan ibaret” olan bir Luftwaffe uçuş eğitim taburu onun emrine verilmişti.²² Lippert’in giderek büyümekte olan ve Hohenstaufen Tümeni etrafında şekillenen güçlü “Doğu Grubu”nun karşılığı olması beklenen karman çorman birliği “Batı Grubu” olarak adlandırılıyordu. Bittrich, alelacele yaptığı bir tahminle “doğudan ve batıdan yapılacak bir karşı taarruzla düşman kuvvetlerinin 19 Eylül tarihinde mağlup edilebileceğini” değerlendirmişti.²³

Hava indirme kuvvetlerinin yalnızca küçük bir bölümünün köprüye ulaşabildiğinin farkında olan Bittrich, Harzer komutasındaki Hohenstaufen Tümeni’nin elde mevcut tüm kuvvetlerini daha fazla İngiliz birliğinin geçmesine mâni olacak şekilde iki adet engelleme hattı tesis etmeye vakfetmesini emretti. Hohenstaufen Tümeni’nin Möller komutasındaki İstihkâm Savaş taburu, Oosterbeek’in doğu kıyısında, güney yönünde Nijmegen’e doğru uzanan demiryolu hattı boyunca mevzilenmişti bile. Geceleyin Dobie’nin 1. Taburunu püskürtmüş olan kuvvet de bu taburdu. Möller şöyle aktarıyordu: “Etrafımızdaki evlerde

20 17.9.44, saat 22.15, B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch- MA RH 19 IX/5, 253.

21 Bkz. Nordwest, P. A. Berends Kolleksiyonu, GAA 1557/1438.

22 GA-CB 2171/1.

23 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/90, 32.

korku dolu insanlar düşmanca ifadelerle bize bakıyordu. Bahçelerden ve şato kopyası müstakil evlerden, çitlerden, bariyerlerden ve ev dışındaki tuvaletlerden müteşekkil bu ormanın içerisinde tahkimat yapıp mevzilendik.”²⁴ Çok geçmeden bir uçaksavar müfrezesiyle takviye edildiler. Möller bu birliğin ötesine, Utrechtseweg kenarında bulunan ve kısmen ormangülü çalılarıyla gizlenmiş olan geniş bir evin içiyle etrafına da bir bölük mevzilendirdi.

Dolayısıyla Harzer’in Hohenstaufen Tümeni 1. Hava İndirme Tümeni’nin geri kalan kısmını engellemek maksadıyla yüzünü batıya dönmüşken, Harmel komutasındaki Frundsberg Tümeni’nin büyük kısmı ise köprüde direnmekte olan kuvvetleri mümkün olan en kısa zamanda yok etmekle görevlendirildi. Bu sayede Nijmegen’in savunması için gerekli takviye kuvvetler güneye sevk edilebilecekti. Tek alternatif, doğudan dolaşarak birlik ve araçları Waal Nehri’nin iki kilometre kadar kuzeyinde bulunan Pannerden mevkiî üzerinden botlarla Neder Rijn karşısına geçirmektir.

21. SS Mekanize Piyade Alayı’nın 1. Taburuna, köprünün hemen kuzeyinde bulunan kritik binaları emniyete alma emri verildi. Taburun bölüklerinden birinde yalnızca bir adet yarı tırtıllı araç vardı ve askerler bundan çoğu zaman “yürüyen tabut” diye bahsediyordu. İngilizlere ait bir 57 mm’lik zırh delici tanksavar mermisi aracın bir tarafından girip diğer tarafından çıkarken iki adet mermi deliği haricinde pek bir hasar vermedi. Ne kadar ucuz yırttıklarının şaşkınlığı içerisinde hızla geri çekildiler. Horst Webber adındaki bir asker şöyle diyordu: “Hepimiz bir diğerimizin iyiliği için kahramanmış gibi davranıyor; fakat esasen korkudan tir tir titriyorduk.”²⁵

Bölüğe görkemli bir adalet sarayı olan Paleis van Justitie’yi işgal etme emri verildi. İngiliz paraşütçülerin binayı çoktan ele geçirmiş olduğundan emin bir şekilde tanksavar toplarını çalıştırıp ilerdiler ve yan duvarlardan birine içeri girecek kadar büyük bir delik oluşana kadar atış yaptılar. Bölükle birlikte hareket eden ve halen siyah üniformasını giymeye devam ettiğinden “*Panzermann*” adıyla bilinen panzer alayı mensubu bir asker delikten içeriye ilk giren kişi oldu. Bu büyük binanın içerisinde bulunan salonda mermer sütunlarla kaplı bir salon ve

24 Brinkmann Muharebe Grubu, 9. SS İstihkâm Savaş Taburu, BArch-MAN756/158A.

25 Horst Weber, 1/21. SS Mekanize Piyade Alayı, CRCP 131/1.

çok sayıda mahzen vardı ve hiç İngiliz askeri yoktu. Walburgstraat'ı ve meydandaki çarşısı ateş altına alabilecek şekilde makineli tüfeklerini burada mevzilendirdiler.

Taburun diğer mensuplarından biri de şöyle diyordu: "Savaşırken bazı Hollandalıların yaralananların yaralarını sarmak üzere sokaklara çıktıklarını görürdük. Atış yaparken onları vurmamaya gayret ederdik; fakat bu her zaman mümkün olmuyordu."²⁶

Frost'un emrindeki kuvvetler, o pazartesi sabahı karayolu köprüsünün kuzey ucunda şafak vaktine kadar direndiler. Yedek şarjörler ve el bombalarını hazır edip yeni günün neler getireceğini beklemeye başladılar. Bir havan takımı personeli şöyle diyordu: "Ren'den yükselen soğuk bir pus köprüyü görmemizi neredeyse tamamen engelliyor."²⁷ Frost'un yardımcı, gözetleme mevziini taburun Vickers makineli tüfeklerinin mevzilendirilmiş olduğu, köprüye bakan bir depo binasının çatısına kurmaya karar verdi: "Tüfeklerin çirkin namluları, gölgelerin altında kalan pencerelerden hafif içeride kalıyordu ama yine de iyi bir ateş sahasına sahipti." Almanların kaçınılmaz karşı taarruzunu beklemekte olan makineli tüfek nişancıları, bir yanda da kendilerini bu gergin ortamda eften püften işlerle meşgul ediyorlardı. Fakat havan takım komutanı kısa bir süre önce havan mevzilerinden birine çekmiş oldukları telefon hattını kontrol ettiğinde çalışmadığını fark etti. Ahizeyi korku dolu bir küfürle duvara çaldıktan sonra farklı bir yöntem denediler. Bir paraşütçü harita üzerinden mesafe tahmini yaptıktan sonra binanın arkasına geçiyor ve tahmin ettiği mesafeyi yolun her iki tarafında bulunan çimen adacıklarına kazılmış olan havan çukurlarına bağırarak iletliyordu.

Sürücülerinin muhtemelen etraftaki son gelişmelerden haberdar olmadığı birkaç Alman kamyoneti; Bren makineli tüfekleri, piyade tüfekleri ve Sten makineli tabancalardan açılan seri atışlarla paramparça edildi. İçlerinde bulunan askerlerden hayatta kalanlar esir alındı. Bu askerlerin çoğu esasen V-2 füze birliğine mensuptu ama bunu kendilerini esir alanlardan gizlediler. PIAT timleri ve 57 mm'lik tanksavar mürettebatları saldırıya katılmamıştı; bu araçların kâğıt gibi zırhları için

26 Alfred Ringsdorf, 1/21. SS Mekanize Piyade Alayı/10. SS Panzer Tümeni, CRCP 130/14.

27 Er James Sims, 2. Paraşüt taburu CRCP 111/1.

mühimmat israf etmenin hiç gereği yoktu. Jedburgh timiyle birlikte hareket eden Amerikan Stratejik Hizmetler Bürosu (OSS) subayı Üsteğmen Harvey Todd, harekât sonrası raporunda belirttiğine göre bir tugay karargâhının tavan arasına yerleşmişti: “Yola ve köprüye hâkim olan bu çatıdaki küçük bir pencerenin etrafında bulunan kalasların arasında kendime güzel bir keskin nişancı ve gözetleme mevzii bulmuştum. Buradan yaptığım atışlarla karşıdan karşıya geçmeye çalışan üç Alman’ı öldürdüm.”²⁸ Bir havancı ise şöyle yazıyordu: “Ağır yaralı bir Alman askeri, kolları üzerinde birkaç metre sürünerek kendini güvenli bir alana çekmeye çalıştı ama mutlak bir kayıtsızlıkla işini yapan keskin nişancılarımızdan birisi tarafından öteki tarafa yollandı.”²⁹

Saat 09.00’da köprünün güney kısmında görüş mesafesinin az ötesinde, SS Binbaşısı Gräbner komutasındaki Hohenstaufen Tümeni Keşif Taburu’ndan yaklaşık yirmi araçlık bir motorlu intikal kolu teşkil ediliyordu. Gräbner, görüş mesafesine girmeden hemen önce kısa bir süreliğine durakladı. Boynunda bir önceki gün kendisine verilen Demir Haç Şövalye Nişanı asılıydı. Gräbner yarım yamalak alınan tedbirleri hor görmesiyle bilinirdi. Azami süratle icra edilecek anı bir taarruzun gereken etkiyi yapacağına kanaat getirdiği her halinden belliydi. Kolunu havaya kaldırmasıyla birlikte tüm sürücüler gaz vererek motorlarının devrini artırdı, ikinci işaret gelince de araçlar aynı anda ilerlemeye başladı. Sekiz tekerleklielerin en yeni versiyonu olan Puma zırhlı araçları yarı tırtıllıların açtığı yolda en önde ilerliyor, arkalarından da içlerindeki askerlerin emniyeti için yalnızca kum torbaları kullanılan Opel Blitz kamyonları geliyordu.

Binalardan birinin tavan arasında bulunan bir muhabereci, “Köprü üzerinde zırhlı araçlar!” diye bağırarak ikaz etti. Frost’un yüreğinde bunların planlanan zamandan daha hızlı hareket ederek erkenden gelmiş olan 30. Kolordu öncüleri olabileceğine dair anlamsız bir umut yeşerdi; fakat çok geçmeden de yanıldığını anladı. Motorlu koldaki araçlar hızlarını azaltarak köprünün kuzey rampasında bulunan yanıp kül olmuş kamyonetlerin arasından ilerlemeye devam ederken Frost ve adamları hipnotize edilmiş gibi seyrediyordu. Paraşütçüler öndeki

28 Üsteğmen H. A. Todd’un Claude görevine dair raporu, JMGP, Kutu 15 ve CRCP 102/5.

29 Sims, CRCP 111/1.

düşman araçlarının köprüye döşedikleri anti-tank mayın kuşağına çatıp havaya uçacağını umuyordu; fakat ilk dört Puma hızlanıp, makineli tüfekleri ve 50 mm'lik topları ile atış yapa yapa mayınların arasından geçti ve kasabaya doğru ilerledi.

Beklentilerin ötesinde kalan başlangıçlarını telafi etmeye kararlı olan Frost'un paraşütçüleri, ellerinde mevcut tüm Bren makineli tüfekleri, piyade tüfekleri ve Sten makineli tabancalarla ateş açmaya başladı. Havan takımı ve Vickers makineli tüfekler de yıkıcı etkileriyle bu atışlara iştirak etti. Hafif Topçu Alayı'nın tanksavar nişancıları hedeflerini buldu ve yedi düşman aracı isabet alarak alevlere teslim oldu. Gräbner'in adamlarının hiçbiri daha önce böylesine sınırlı bir alanda muharebe etmemişti; bulundukları yerden süratle kaçmaya çalıştılar fakat araçlar birbirine girdi. Geriye doğru ilerlemeye çalışan bir yarı tırtıllı hemen arkasında bulunan bir başkasına çarpınca iki araç âdeti kilitlendi. Üstü açık yarı tırtıllı araçların yürüyen birer tabut oldukları böylece ispatlanmış oluyordu. Bu araçları pusuya düşürenler hem sürücü hem de kule bölmelerine yukarıdan el bombası atabiliyordu. Bir başka araç köprü rampasının yamacından aşağıya doğru kaçmaya çalışırken kontrolden çıktı ve okulun duvarına bindirdi. Bir diğeri ise bariyerlere çarparak köprü'nün altından geçen nehir kenarı yola yuvarlandı.

Köprüde sıkışıp kalanlardan bazıları siperlerin üzerinden atlayıp Neder Rijn'e daldı. Gräbner'in kendisinin de Müttefikler tarafından ele geçirilmiş Humber zırhlı aracından inip karmaşaya engel olmaya çalışırken öldüğü bildiriliyordu. Çatışmadan birkaç saat sonra dahi, araçlardan yükselen yağlı kara dumanla karışmış berbat bir yanık et kokusu etrafa hâkimdi. Kömüre dönmüş onca ceset arasında Gräbner'in ki hiçbir zaman teşhis edilemeyecekti.

Çatıda duran Üsteğmen Todd, aşağıdaki 57 mm'lik tanksavar müttebatına bağırarak hedef tarifi yapıyor ve o anları şöyle aktarıyordu: "Pek çok Alman piyadesi köprüden karşıya geçmeye çalıştı; fakat gözetleme yerimden onları kaçırmama imkân yoktu. Altı tanesini köprü'nün tırabzanları boyunca yerleştirilmiş engelleri geçmeye çalışırken öldürdüm. Ardından birileri yerimi tespit etti. Bir keskin nişancı mermisi pencere camından girip miğferimi sıyrarak geçti; fakat etrafa saçılan kıymık ve cam parçaları yüzüme ve gözlerime saplanmıştı."³⁰ Todd ilk müdahalesi

30 Todd'un Claude görevine dair raporu, JMGP, Kutu 15 ve CRCP 102/5.

için bodrum katındaki yaralı istasyonuna götürüldü. Yerini alan paraşütçü, miğfer takmak yerine onun kestane rengi beresini giydi ve kendisini tespit eden bir Alman keskin nişancısı tarafından öldürüldü.

Okul binasında bulunan Mackay ve istihkâmcılarının tanksavar silahı yoktu; bu nedenle de yarı tırtıllı araçlara arkadan el bombası atmak ve hafif silahlarıyla ateş etmek dışında ellerinden pek bir şey gelmiyordu. Bir noktada okula havan mermileri isabet etmeye başladı; fakat Mackay çok geçmeden dost kuvvetler tarafın vurulduklarını fark etti ve bağırmaya başladı: “Ateşi kesin aptal piçler! İçeride biz varız.”³¹ Aynı binada bulunan Binbaşı Lewis, muhtemelen, yanan yarı tırtıllı araçların birinden sürünerek kurtulmuş olan yaralı bir Alman askerinin annesine seslendiğini duyduklarını söylüyordu. Adamı göremiyorlardı ama feryadı gün boyu devam etmişti, ta ki gece yarısı sesi kesilene kadar. Lewis o günü anımsarken “sanki bir hayaletle birlikteydik”³² diyordu.

Öfke dolu atışlar kesilir kesilmez, birisi meydan okurcasına, “Whoa Mahomet!”³³ diye bağırды. Bu, 1. Paraşüt Tugayı’nın Kuzey Afrika’daki savaş çılgılığıydı. Mackay’ın aktardığına göre “çok geçmeden köprü’nün dört bir yanında bu ses yankılanır oldu.” O andan sonraki her müsademedede bu şekilde bağırılacaktı; zira bu, savunan tarafın halen hangi binaları kontrol altında tutmakta olduğunu anlamak için de iyi bir yöntemdi. Çılgınlık sona erdiğinde kulakların algıladığı tek şey öten sirenin sesiydi. Takımın şakacı askerlerinden biri bu fırsatı kaçırmadı: “Bundan sonrası için fazla mesai ücreti alacak mıyız komutanım? Paydos zili çalışıyor da.”³⁴

Kısa bir fasiladan sonra Almanlar piyade, yarı tırtıllı araç ve yoğun havan atışlarıyla ters istikametten bir başka taarruz başlattılar. PIAT timleri ve tanksavar silahlarıyla dört zırhlı araç daha imha edildi; bununla birlikte sedyecilere yapılan çağrıların cevapsız kalması İngiliz zayıatının da yüksek olduğunu ortaya koyuyordu. Yeteri kadar sedye bulunamadığında

31 Mackay, ‘The Battle of Arnhem Bridge’, s. 307.

32 Binbaşı Richard Lewis, 3. Paraşüt Taburu C Bölüğü, CRCP 111/20.

33 Mackay, ‘The Battle of Arnhem Bridge’, s. 307. [İngiliz paraşütçülerin savaş narası olan “Whoa Mahomet,” ilkin Meşale Harekâtı sırasında Tunus’taki İngiliz paraşütçüler tarafından kullanılmıştır. (cd.n.)]

34 Sims, CRCP 111/1.

kapılar yerinden sökülüyor, ardından üzerlerine yerleştirilen yaralılar tugay karargâhının bodrum katına taşınıyordu. Logan ve Wright adlı iki tabip yüzbaşı ve emrindekiler bakmaları gereken yaralı miktarının fazlalığından ötürü çaresizdi; fakat bunları St. Elisabeth Hastanesi'ndeki 16. Sahra Sıhhiye Taburu'na nakletmek de olanaksızdı. Ölüler ise tugay karargâhının arkasındaki boş bir araziye diziliyordu.

Yarbay Frost esirlerin karnını nasıl doyuracağını kara kara düşünüyordu. Hükümet konağının bodrum katında tutulanlardan birinin Hohenstaufen Tümeni'ne mensup bir SS Yüzbaşısı olduğu tespit edilmişti. Frost aşağı inerek ona SS panzer tümenlerinin Arnhem'de ne işi olduğunu sordu: "Falaise Cebi'nden sonra işinizin bittiğini sanıyordum."³⁵ SS subayı orada ciddi bir mağlubiyet almış olabileceklerini; fakat Apeldoorn civarında toparlanmakta olduklarını söyledi. Frost'a kendinden emin bir şekilde, "Biz daha ilk grubuz, daha fazlası da yolda," dedi.

Zaman zaman atışlar fasıla verse de Alman nişancılarının sürekli olarak hedef arıyor olmasından ötürü evler arasındaki her türlü hareket tehlike arz ediyordu. İngiliz paraşütçüler Alman nişancılığının ilk temaslarda son derece başarısız olduğunu fark etmişti, bunun sebebi belki de son derece gergin olmalarıydı.

Vickers makineli tüfekleriyle binanın tepesinde bulunan havan takım komutanı, harita üzerinden kolaylıkla mesafe tahmini yapıbiliyordu. Kısa bir süre içerisinde, mevzilerinde bulunan 81 mm'lik havanlarıyla köprü'nün güney ucunda toplanmış Alman araçları ateş altına alabilir hale geldi. Dürbününden bakarak "gümlemeyle" düşen son derece isabetli atışları gaddarca bir tatmin hissiyatıyla seyredebiliyordu. Fakat o akşamüzeri, bünyesine Bielefeld'den gelen panzer bölüğünü de katmış olan Knaust Muharebe Grubu³⁶ köprü rampasının hemen doğusundaki Westervoortsedijk'te bulunan bir mandırada yerini almıştı. Mandıranın bulunduğu sokak ile bir paralelindeki kullanarak Digby Tatham-Warter'ın A Bölüğü tarafından tutulan evlere taarrüz ettiler. Her ne kadar bunlardan ikisini ele geçirip köprü'nün altına el atmayı başardılarsa da Knaust bu vahşet dolu çatışmada dört bölük komutanından üçünü kaybetmenin şokunu belirgin bir şekilde yaşıyordu.

35 Frost, CRCP 110/42.

36 Bob Gerritsen ve Scott Revell, *Retake Arnhem Bridge: Kampfgruppe Knaust, September–October 1944*, Renkum, 2014, s. 53.

Köprüde yaşanan çatışmalarla, şehir merkezine yakın noktalarda etrafı sarılmış çok sayıda İngiliz birliğiyle ve St. Elisabeth Hastanesi'nin batısında gelişmekte olan daha kapsamlı bir muharebe ile Arnhem, sakinlerinin sandığının da ötesinde bir savaş alanı haline gelmişti. Şehrin kuzey kesiminde yaşayanların ise merkezde ve köprü civarında olan bitenlerle ilgili hiçbir fikri yoktu. Duydukları silah seslerinin Neder Rijn bölgesinden geldiğini düşünüyorlardı.³⁷ Ekmek alma umuduyla şehir merkezine gidenler "sokaklardaki çatışmalara tanıklık etmekten ötürü bir ölününki kadar beyaz suratlarla"³⁸ hızlıca geri dönüyordu. Saksen-Weimar-kazerne ve Willemsskazerne Kışlalarının da aralarında bulunduğu çok sayıda bina ile devasa Wehrmacht deposu halen alevler içerisindeydi.

Şehir merkezinin de büyük bir kısmı halen yanıyordu. Bir adamın yazdığına göre şiddetli bir yağmur sesine benzeyen şey "aslında çıtırdayan alevlerdi." Düşman keskin nişancı ve ileri gözetleyicilerinin "*Grote Kerk*" adıyla bilinen heybetli St. Eusebius Kulesi'nde bulunduğu emin olan Almanlar burayı ateş altına almaya devam ettiler. 21. Mekanize Piyade Taburu'nun bir bölümü bile 75 mm'lik tanksavar toplarıyla bu atışa iştirak etmeye başladı. "Atışların dar sokaklarda çınlayan sesi kulakları sağır ediyor; yankıları sonsuza dek sürecek gibi duruyordu."³⁹ Pek çok insan "kilise duvarındaki koca saatin her iki ibresinin çılgınca dönüp durduğunu görmüştü, sanki zaman kendiyle yarışyordu."⁴⁰

Den Brink'ten başlayarak St. Elisabeth Hastanesi'nin kerih duvarının ötesine kadar uzanan topraklar boyunca, Almanlar hâkim arazide bulunmanın avantajına sahipti. 1. ve 3. Paraşüt Taburları onları bulundukları yerden uzaklaştırmak için beyhude bir çaba gösterdiler. Bu da yetmezmiş gibi, yolun çatal yaptığı noktanın etrafından dolaşarak kuzey yönünde taarruz etmeye çalıştıkları esnada, Neder Rijn'in güney yakasında mevzilendirilmiş olan Alman uçaksavar bataryalarının atışlarına maruz kaldılar. Hepsinin de ötesinde bir Alman Mark IV tankının yanı sıra bir de taarruz topu yahut zırhlı araç peydahlanıp birkaç atış

37 CRCP 120/20.

38 İsimli günlük, NIOD 244/1040.

39 Horst Weber, CRCP 131/1.

40 Coenraad Hulleman, LO, CRCP 120/30.

yaptı; ardından da harekete geçen 57 mm'lik tanksavarı görür görmez hızla geri çekilip gözden kayboldu.

1. Taburdaki takım komutanlarından biri, günlüğüne hızlı hızlı yazdığı şu satırlardan da anlaşılacağı üzere, kaydettikleri ilerlemeden ötürü başlangıçta son derece yüklenmişti: “Hâkim arazide süratle ilerliyoruz. Karşıda, üzerinde evler ve yüksek bacalı bir yün fabrikasının olduğu tepeyi ele geçirmemiz emredildi. Önce evlere ulaştık. İçerisinde halen korkudan çılgınlık atan Hollandalıların olduğu bir ev buldum, uygun gözetleme ve ateş sahaları sunuyor. Lanet olsun! Etraftaki diğer evlerden birinde bulunan on yaşındaki küçük bir kız bacağından vurulmuş. Sıhhiyecilerim yaralı çocukla ilgilendi ama deliye dönen annesini zapt etmemiz hiç de kolay olmadı. *Hun*’lar kaçıyor.”⁴¹ Fakat taarruz bir süre sonra temposunu kaybedip, Alman takviyeleri de bölgeye ulaşınca durum değişti: “Önce bir keskin nişancı, ardından da bir makineli tüfek atışıyla vuruldum.” Takım komutanı zayıtı korkunç boyutlara ulaşmıştı. Bir başkası şöyle yazıyordu: “Nehrin karşısından düşman ateşlerine maruz kaldım. Sanki elektrikler kesilmişti. Almanların attığı bir el bombası kolumu ve gözümü yaralamış, âdeta vücuduma kızgın bir şiş saplanmıştı. Çok korkmuştum, çünkü o an kör olduğumu sanıyordum.”⁴²

Ürkütücü manzaraların bini bir paraydı. “Alev ve duman sokakları kaplamıştı. Kırılmış camlar, arızalanmış araçlar ve enkazlar yollara yığılmıştı.” 1. Taburdan bir asker, gözlerinin önünde “bir teğmenin için için yanan cesedinden” bahsediyordu. Bir izli fişek gelip kütüklüğünün gözlerinden birinde bulunan fosfor bombasına isabet edince genç subay yanarak can vermişti. Perişan haldeki bir babanın, bir el arabasının içinde çocuğunun cansız bedeninin taşıdığını görenler vardı. “Mavi tulumlu sivil bir adam yol kenarındaki oluğa düşmüş, patlamış bir borudan fışkıran su cansız bedenini nazikçe okşuyordu.”⁴³ Bu muharebede tuhaf olaylar da yaşanmıyor değildi. Evlerden birinden dışarı çıkan Hollandalı bir adam, orada bulunan iki İngiliz askerine hiçbir şey olmamış gibi birer fincan çay ikram ediyordu. Arnhem yeraltı örgütlenmesinden Albert Horsman’ın aktardığına göre; “bölgeye gelirken kullandıkları güzergâh üzerinde İngiliz paraşütçülerin cesetleri

41 E. J. Vere-Davies, AAMH DOOS NO: 038.

42 AAMH 50EO 0782.

43 1. Paraşüt Taburu Karargâhı, CRCP 109/28.

çoğunlukla ağaçların ve direklerin arkasında olmak üzere neredeyse her yerdedi.”⁴⁴ Ardından kafasında şapka olan orta yaşlı bir adam görmüştü. “Bu adam her bir cansız bedeninin yanına gidiyor, şapkasını çıkarıp birkaç saniye boyunca saygı duruşu yapıyordu. Bu sanki ürkütücü bir Chaplin filmi sahnesiydi.”

Karman çorman bir çatışma ortamı, hem 1. hem de 3. Paraşüt Taburlarından çok sayıda başıboş kalmış asker olması anlamına geliyordu. Görkemli bıyıklarıyla tam bir muhafız birliği personeli olan ve “*Boy*” Browning tarafından göreve getirilmiş Alay Başçavuşu John C. Lord (paraşütçü camiasında “İsa Mesih”⁴⁵ olarak da bilinir), vücuduna bir Alman kurşunu isabet ettiği esnada St. Elisabeth Hastanesi civarında durumu kavramaya çalışıyordu. Kurşunun darbe etkisiyle savrulup etrafında bir tur atmış, ardından da sırtı üzerine yere yığılmıştı. Olanları şöyle aktarıyordu: “Sanki birisi koluma çekiçle vurmuş gibiydi. Kolumu hissetmiyordum, kanama çok şiddetliydi ama tuhaf bir şekilde canım yanmıyordu.”⁴⁶ Lord yaralı olarak hastaneye kaldırılmış; burada geçirdiği zaman boyunca hemşirelerin profesyonelliğine ve espri anlayışına hayran kalmıştı. Muharebenin hastane çevresinde giderek yoğunlaşmasına ve nehrin karşısından atılan uçaksavar mermilerinin hastaneye isabet etmesine rağmen hiçbirini ayrılmayı düşünmemişti.

Alman hemşirelerden biri doksan yaşında bir hastayı kaşıkla beslerken, düşen mermilerden etrafa saçılan bir şarapnel parçası zavallı adamın başına çarparak ciddi bir yara açtı; bu şarapnel hemşireyi kıl payı sıyırmış olsa gerekti. Kadıncağız korkudan âdeta donup kaldı; “gözlerini hastaya yemek yedirdiği табаğa dikmiş, boş boş bakıyordu.”⁴⁷ Hollandalı doktorlar yoğun düşman ateşinden ötürü hastalarını muharebe sahasının dışında yer alan bir klinik olan Diaconessenhuis’e naklediyordu. Kimliklerini belli etmek için üzerlerine Kızıl Haç simgeleri çizdikleri çarşaf lar giyiyor ve miğferler takıyorlardı. Rahibe van Dijk,⁴⁸ bu kılıkla Haçlı askerlerine benzediklerini düşünüyordu.

44 Albert Horstman, CRCP 120/28.

45 İsmi nin baş harfleri olan L, J ve C’ den ötürü “Lord Jesus Christ” ifadesine bir benzetme yapılmış. (ç.n.)

46 Alay Başçavuşu John C. Lord, 3rd Para Bn, CRCP 111/21.

47 Ton Gieling, GAA 1557/1511.

48 CRCP 120/15.

Hâlâ iyimserliğini koruyan Bittrich, günün ikinci yarısına gelindiğinde köprüde bulunan Frost kuvvetlerinin mevcudunu “yaklaşık 120 kişi”⁴⁹ olarak tahmin ediyordu. İngilizler o sabah çok fazla zayıat vermiş olabiliirdi; fakat Frundsberg Tümeni onları umduğu kadar hızlı bir şekilde etkisiz hale getiremeyecekti.

Karayolu köprüsünde bulunan Tugay Subayı Tony Hibbert, Lathbury’nin yokluğunda tugay komutanlığına Yarbay Frost’un vekalet etmesini, Frost’un yardımcısının da taburun komutasını devralmasını öneriyordu. Bu tedbirin çok kısa sürmesini umuyorlardı. Frost’un telsiz operatörlerinden birisi 30. Kolordu’nun çağrılarını yakalamayı başardı. Sinyal öylesine kuvvetliydi ki kolordunun fazla uzakta olamayacağını düşündüler. Frost ve subayları, Muhafız Zırhlı Tümeni’nin yalnızca birkaç saat içerisinde bölgeye ulaşacağına inanıyordu.

49 3.1.5h, 18.9.44, BArch-MA RH 19 IX/22, 165.

Arnhem- İkinci Parti İndirmeler

18 Eylül Pazar

Tümen karargâhı geceyi Wolfheze ötesindeki iniş bölgesinde, etrafta neler olup bittiğine dair pek az fikre sahip bir halde geçirdi. Şafak söktüğünde General Urquhart'ın nerede olabileceğine dair halen ne bir bilgi ne de bir ipucu vardı; bu nedenle de kurmay başkanı Yarbay Mackenzie ve beraberindeki subaylar Arnhem'e ilerlemeye karar verdiler. Urquhart'ın geceyi 1. Paraşüt Tugayı karargâhıyla birlikte geçirdiğini düşünüyorlardı. Mackenzie pek endişeli değildi ama telsiz irtibatının ve bilgi akışının olmaması onu yine de rahatsız ediyordu.

Mackenzie ve Tümen Ateş Destek Subayı Yarbay Robert Loder-Symonds, Tuğgeneral Hicks'i aramaya koyuldu ve kendisini saat 06.00 civarında Utrechtseweg'de bir evde buldu. Hicks'i, Urquhart veya Lathbury ortaya çıkana kadar tümenin komutasını devralmaya ikna ettiler. Ayrıca Hicks, köprüde bulunan Frost komutasındaki 2. Tabur'u takviye etmek üzere bir tabur daha sevk edilmesini de kabul etti. Her ne kadar iki bölüğü eksik de olsa, bu görev için Güney Staffordshire Alayı'nın 2. Taburu'nu göndermeyi önerdiler. Geri kalanlar da planörleri iner inmez bu birliği takip edecekti. Köprüyü ele geçirmek amacıyla devreye sokulacak bir başka takviye kuvvet ise Hackett'in 4. Paraşüt Tugayı'nın 11. Taburu olabilirdi; bu birlik 10.00'da iniş yapacaktı. 11. Tabur'un bu görev için uygun görülme sebebi, iniş bölgesi Arnhem'e en yakın olan birlik olmasıydı. Tuğgeneral Hackett'in "hoppa"¹ mizacını gayet iyi bilen Mackenzie, kendisinin bu görevi pek hoş karşılamayacağını düşünüyordu. Kendisinden daha kıdemsiz olan

1 Yarbay Charles Mackenzie, 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

Hicks'in tümenin komutasını devraldığını duymaktan da memnun olmayacağı da aşikârı.

Hicks'in de bu geçici terfiden pek hoşnut olduğu söylenemezdi. Her şeyden önce zamanlaması çok kötüydü; kendisine vekalet edecek olan subay "darmadağındı-tamamen kontrolü kaybetmişti."² Bu görev için tümen karargâhından başka bir albay bulunmalıydı. Hicks'e göre başında amir olmayan alt birimleriyle, yetersiz irtibat sistemleriyle ve duruma ilişkin bilgilerin muğlaklığıyla tümen karargâhındaki durum "biraz karmaşıktı." Kesin olan şey ise Almanların "süratli ve şiddetli" bir reaksiyon vereceğiydi. Hicks sonradan, "Hayatımın en berbat dönemlerinden birisi orada geçirdiğim ilk birkaç saattti," diyecekti.³

Staffordlar saat 09.30'a kadar yola koyulmadı. Acele etme gereği duymuyor gibilerdi; zira mutat olarak elli dakika yürüyüş on dakika mola prensibine uygun hareket ediyorlardı. Oosterbeek'ten geçerken Messerschmitt uçaklarının tarama atışlarıyla birkaç zayıat verdiler, ardından Möller'in istihkâm savaş taburu tarafından müdafaa edilen demiryolu bentlerine vardıklarında kayıplarının sayısı daha da arttı. Daha sonra, tıpkı kendilerinden öncekiler gibi Neder Rijn'e yakın olan daha aşağıdaki yolu takip etmek zorunda kaldılar ve Almanların Den Brink mevkiinden yaptığı yoğun atışlara maruz kaldılar. St. Elisabeth Hastanesi civarında bulunan 1. ve 3. Paraşüt Taburları ile o akşam saat 19.00'a kadar irtibatı tesis edemeyeceklerdi.

O sabah tümen karargâhı ile birlikte Oosterbeek'e intikal etmekte olanlardan biri de 306. Amerikan Avcı Uçağı Kontrol Filosu'na mensup Üsteğmen Bruce E. Davis'ti. Vazifesi, Müttefik hava unsurlarını kara birliklerinin desteğine tahsis etmektir. Savaştan sonraki anılarında şöyle yazıyordu: "Saat 10.30 civarında oldukça yüksekte seyreden altmış kadar uçak tespit ettik. Bunların Typhoon uçakları olduğunu düşünerek VHF kanalıyla bağlantı kurup bizim için keşif yapmalarını istedik. Bu çağrımızın üzerine alçalarak üzerimize dalış yapıp bizi tardıklarında bunların Me 109'lar olduğunu anladık. Bu durum karşısında aşağılanmış hissettiğimizi söyleyebilirim; aslında buna daha ziyade bir çaresizlik de denebilirdi."⁴

2 Tuğgeneral P. H. W. Hicks, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 112/3.

3 Age.

4 Üsteğmen Bruce E. Davis, 306. Avcı Uçağı Kontrol Filosu, FAAA, NARA RG331/ Kayıt 253/ Kutu 1.

Diğer iki tabur halen ikinci indirme harekâtının atma ve iniş bölgelerini savunmaktaydı; İskoç Kraliyet Muhafızları ve Hudut Alayı ise şafakla birlikte çoktan saldırıya uğramıştı. Geniş bir alana yayılmış olmalarından ve etraflarının ağaçlarla çevrili olmasından ötürü iniş bölgelerini etkin bir biçimde savunmaları neredeyse imkânsızdı.

Hudut Alayı'nın Renkum'da bulunan bir bölüğü, 10. *Schiffs-Stamm-Abteilung* tarafından etrafı çevrilince bir tuğla fabrikasına sığınmak zorunda kaldı. Alman birliğinin komutanı Deniz Binbaşı Ferdinand Kaiser, personelinin Birinci Dünya Savaşı yıllarından kalma eski Mauser tüfekleri ve Fransız Hotchkiss makineliileri ile teçhiz edilmiş olmasından yakınıyordu. Mensup oldukları muharebe grubunun komutanı SS Yarbayı Lippert, bu temas esnasında birliği ziyaret etmekteydi ve hemen yakınlarına bir havan mermisi düştü. Kaiser o anları şöyle anlatıyordu: “Uyduğuma bir şarapnel saplanmıştı; kendimi bir çalılığın arkasına atıverdim. Suratına şarapnel parçaları âdetâ ‘boca olan’ bir SS mensubu ise hiçbir şey göremediğini bağırıyordu. Geri kalan herkes ise bu saldırıyı hasarsız atlattı.”⁵ Ardından Apeldoorn'daki bir Alman askerî hastanesine sevk edildi; buradaki cerrahlar dur durak bilmeksizin yirmi dört saat esasına göre ameliyat yapıyordu, Kaiser'e göre olanlar “tam bir vahşetti.”

Hasmına nazaran sayıca çok zayıf olan Hudut Alayı, bir süre sonra altı cip ile tanksavar toplarının her ikisini de bırakarak oradan kaçmak zorunda kaldı. Kuzeylerine doğru Ginkel Heath civarında, İskoç Hudut Muhafızlarının bir bölüğü şafakla birlikte Helle'nin *Nordwest SS* Muhafız Taburu'na mensup bir bölüğün saldırısına uğradı. Diğerlerinden ayrı düşmüş ve irtibatı kaybetmiş bir takım teslim olmaya mecbur bırakıldı. Bunların sonucunda, Hackett'in 4. Paraşüt Tugayı o günün ilerleyen saatlerinde bölgeye indiğinde doğrudan Hollanda SS'inin atışlarına maruz kalacaktı.

Gün ortasına gelindiğinde, Alman mütecavizleri geri püskürtmek için tabur karargâhı personeli dahi süngü muharebesine iştirak etmek durumundaydı. Taburun istihbarat kısmının emrine girmiş Hollandalı bir komando subayı olan Adriaan Beekmeijer de kendisini çetin bir çatışmanın ortasında buldu. Beekmeijer'in görevlerinden biri esir alınan düşman askerlerini sorgulamaktı: “Esir alınanların arasında pek

5 BArch-MA N 756 390/B.

çok Hollandalı olduğunu görmekten utanç duyuyordum”⁶ Esirlerin Amersfoort’ta bulunan Helle komutasındaki SS Muhafız Taburu personeli olduğunu teşhis etti. Bunlardan biri de eski Kayzer’in Doorn konutunda bir memur olarak görev yapmış olan SS Yüzbaşı Fernau’ydu.

.Saat 11.00 civarında her iki taburda Jadgeswader 11⁷ avcı uçaklarının tarama atışlarından kurtuldu; fakat izli mermiler paraşütçülerin ve planörlerin iniş yapacağı fundalık arazide tehlikeli yangınlara neden olmuştu. Bir önceki gün gösterdiği etkisiz performanstan ötürü Hitler’in gazabına uğrayan⁸ Luftwaffe, o sabah gecikmeli olarak da olsa süratle muharebeye katılarak varlığını daha çok hissettirmeye başlamıştı.

Hava açıldı. Fakat Browning’in karargâhında herhangi bir telsiz irtibatı olmamasından ötürü, Tuğgeneral Hicks İngiltere’deki kötü görüş şartlarının intikalini başlangıcını geciktirmiş olduğundan bihaberdi (General Brereton, Eisenhower’ı “Birleşik Krallık’taki havanın çoğu zaman Kıta Avrupası’ndan farklı olduğu”⁹ bu yüzden de hava indirme birliklerinin kullanacağı üslerin Fransa’ya taşınması gerektiği konusunda uyarıyordu). Hicks, “Saatler geçmek bilmiyordu,” diyordu.¹⁰ Köprüdeki ve St. Elisabeth Hastanesi civarındaki duruma ilişkin elde net bir bilgi olmaması işleri daha da zorlaştırıyordu; çatışmanın hengâmesinde doğru düzgün bir haber gelmesi de kolay değildi. Hastane Almanlar tarafından ele geçirilmiş, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu¹¹ esir edilmiş, bölgede yalnızca cerrahi müdahale ekipleri bırakılmıştı. İngilizler akşama doğru hastaneyi tekrar ele geçirdi; fakat geri kaybetmeleri pek de uzun sürmedi.

6 Adriaan Beekmeijer, İskoç Kraliyet Hudut Muhafızları 1. Taburunun istihbarat kısmının emrine verilmiş 10 Nu.lı komando, CRCP 127/30.

7 BArch-MA RL8 171.

8 Luftwaffe kurmay başkanı o sabah Hitler tarafından verilen ültimatoma şöyle tarif ediyordu: ‘Führer, Luftwaffe’nin başarısızlığından ötürü son derece öfkeliydi; Hollanda’nın müdafaası için hangi cins ve kaç adet avcı uçağının tahsis edildiğini derhal öğrenmek istiyordu. Reich’daki hava komutanlığı ile yaptığım görüşme sonucu pek az bir kuvvetin tahsis edildiğini öğrendim. Führer, kendisine sunduğum rapora dayanarak o güne kadar görülmemiş sertlikte bir muahazede bulundu: “Tüm Luftwaffe unsurları korkak ve kabiliyetsizdi; kendisini yüz üstü bırakmışlardı.” 18.9.44, Kreipe günlüğü, FMS P-069.

9 Brereton’un Eisenhower’a yazısı, 1.9.44, TNA WO 219/2121.

10 Hicks, CRCP 112/3.

11 1. Hava İndirme Tümeni, Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, CRCP 109/3.

3. Paraşüt Taburu'nun öncüsü St. Elisabeth Hastanesi yakınlarında diğer bölüklerin kendilerine yetişmesini beklerken; düşmanın nehrin karşısındaki uçaksavar, havan ve hafif silahlarıyla hâkim araziden açtığı ateş nedeniyle kendine sığınacak bir yer bulmak zorunda kaldı. Utrechtseweg'in kuzey tarafındaki evlerde sıkışıp kalmışken kendilerine doğru yaklaşan kundağı motorlu taarruz toplarına yalnızca Gammon bombalarıyla karşılık verebiliyorlardı. Tuğgeneral Lathbury ile Tümgeneral Urquhart da bir yere kıpırdayamıyordu. Generaller, Utrechtseweg'e paralel olarak St. Elisabeth Hastanesi'nin hemen yanına kadar uzanan Alexanderstraat'taki bir evde bulunuyordu.

Taburun geri kalan kısmı ancak saat 15.00'da öncüye yetişebildi; beraberlerinde ölesiye ihtiyaç duyulan mühimmatla dolu bir Bren ZPT'si getirmişlerdi. Binbaşı Peter Waddy ısrarcı bir şekilde aracı boşaltmaya yardım etmeye çalışırken öldürüldü. Subay zayıfatı oranı korkunç boyutlardaydı ve bu durum daha sonra yaşanacak karmaşada önemli bir role sahip olacaktı. Hâlâ köprüye el atma azminde olan Yarbay Fitch, tek şanslarının kuzeye doğru taarruz edip demiryolu hattını takiben ilerlemek olduğuna kanaat getirdi; fakat Alman ateş gücünün yoğunluğu herhangi bir teşebbüsü anında boşa çıkarıyordu.

Lathbury ve Urquhart, pervasız bir yiğitlikle ortaya çıkıp bir yol bulma umuduyla ileriye atıldılar. Bir makineli tüfeğin darbeleri atışları Lathbury'nin uyluğuna isabet etti. Urquhart ve iki başka subay, Lathbury'yi sürükleyerek içinde bölge halkından yürekli insanların olduğu küçük bir eve götürdüler. Bir süre sonra bir Alman askeri kapıda belirince Urquhart beylik tabancasını çekip Alman'ın vücuduna iki mermi sıktı. Ardından Lathbury'yi evin bodrum katına indirdikten sonra beraberindeki iki subayla evin arka kapısından çıkıp gitti. Fakat Almanlardan kurtulamamış, hatta büsbütün kapana kısılmışlardı. Öfke ve sabırsızlıktan içinde fırtınalar kopan 1. Hava İndirme Tümeni Komutanı, muharebenin ikinci gecesini bir evin tavan arasında saklanarak geçirecekti.

Her ne kadar 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu halen St. Elisabeth Hastanesi'nde faaliyet gösteriyorsa da etraftaki çatışmalar artık buraya yaralı sevkياتını neredeyse imkânsız kılıyordu. Oosterbeek bölgesinde yeni bir çare bulunmalıydı. Babası Schoonoord Oteli'nin sahibi olan Hendrika van der Vlist'in aktardığına göre İngiliz bir doktor cipiyle

otele gelir gelmez, “Burayı bir saat içinde bir hastaneye dönüştürebilir misin?” diye sormuştu.¹² O da Almanların oteli konaklamak için kullanmış olmasından ötürü etrafın darmadağın olduğunu söyleyerek yanıt vermişti. Doktor, gerekirse sokaklardaki insanlardan yardım alınmasını istemiş; bunu duyanlar da oteli temizlemek için âdeta yarışa girmişti. Bir saat kadar sonra sedyeler üzerinde hastalar getirilmeye başlanmış; otelin küçük lobisine hasırlar serilip minderler koyulmuş, büyük salonuna sıra sıra yataklar yerleştirilmişti.

Schoonoord Oteli “iki katlı, alçak ve uzun bir binaydı. Arnhem’e bakan ana giriş kapısının her iki yanında da cam duvarlı geniş birer oda bulunuyor, buralar genellikle yemek odası veya kafeterya olarak kullanılıyordu.” Hicks’in tugayına bağlı 181. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu¹³ hem Schoonoord hem de Model’in önceki gün terk etmiş olduğu Tafelberg otellerini kontrol altına aldı. Odalarına seyyar ameliyat masaları yerleştirilen Tafelberg, cerrahi müdahale ek binası olarak düzenlendi. Schoonoord, Hartenstein Oteli’nde konuşlu olan tümen karargâhına yalnızca üç yüz metre mesafede bulunuyordu; fakat Utrechtseweg’e yakınlığından ileri gelen belirginliği bir süre sonra burayı saldırılara karşı savunmasız hale getirecekti. Kimi hastaların vücut bütünlüğü aldıkları yaralardan ötürü öylesine bozulmuştu ki çoğu insan onlara bakmaya dahi dayanmazdı; yine de Hollandalı genç kadınlar ellerinden geldiği kadar yardımda bulundular.¹⁴ Hastalara birer sigara yakıp uzatıyorlardı ki genellikle bu onların ilk isteğiydi. İkincisi ise İngiltere’de yaptıkları gibi ailelerine birer mektup yazdırmak oluyordu. Ağır yaralıların artık veda vakitlerinin geldiği su yüzüne çıkınca, mektupları kaleme alanlar göz yaşlarına hâkim olamıyordu. Verilen ilk zayıatın arasında, nehrin güney yakasındaki Nebelwerfer çok namlulu havanlarıyla yapılan saldırıda¹⁵ isabet almış bir depoda derme çatma kurulmuş olan ilkyardım istasyonundan getirilenler de vardı.

Urquhart hâlâ tümeninin başına geçememişti, Harmel ise o sabah Berlin’den dönmüştü ve Arnhem’in doğu hududundaki Velp’te bulunan

12 HvdV, s. 37.

13 Jones, CRCP 109/20.

14 Schoonoord’daki gönüllüler için bkz. Jan Eijkelhoff, CRCP 125/3.

15 Onbaşı Geoffrey Stanners, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP 110/24.

Frundsberg Tümeni ileri komuta yerindeydi. İddia ettiğine göre, yerine vekalet eden kurmay başkanı kendisini, “Tanrıya şükür döndünüz!” diye karşılamıştı. Bittrich, Harmel’in yokluğunda Frundsberg Tümeni’ne emirler gönderip durmuştu. Harmel önce Bittrich’i aradı, ardında da SS Albayı Harzer’i görmek üzere Arnhem kuzeyindeki Hohenstaufen Tümeni komuta yerine gitti. Kendisinden daha kıdemsiz olup durum hakkında bilgilendirme yapan Harzer’e, emredici bir tavırla birdenbire “Tümenimle Nijmegen’e intikal emri aldım. Köprüyü açmışsınızdır herhalde. Kurtul artık şu *Tommy*’lerden Harzer!”¹⁶ diye çıkıştı. “Ben mi?” diye yanıtladı Harzer, “Paraşütçülerin Arnhem’e ulaşmasını engellemekle meşgulüm, aynı anda köprüyü de açık tutacak kadar vaktim yok.”¹⁷ Harmel’in sıralı öncelikleri konusunda halen net bir fıkre sahip olmadığını fark eden Harzer şaşırıp kaldı ve durumu daha açık bir biçimde tekrar özetledi.

Harmel, Gräbner’in Hohenstaufen Tümeni Keşif Taburu ile Nijmegen’e doğru boşa kürek çekmesinden ötürü bilhassa öfkeliydi. Zira Gräbner köprüde “tamamen lime lime” olduktan sonra Bittrich, Harmel’den kendi tümeninin keşif taburunu Hohenstaufen Tümeni emrine vermesini istemişti. Harmel, Gräbner’in hamlelerini “tümüyle akılsızca”¹⁸ buluyordu ve onun yüzünden “alevler içindeki yarı tırtıllı araçlar köprü boyunca araç trafiğini tıkıyordu.” Bir zırhlı araca atlayıp köprünün kuzey ucu için verilen mücadeleyi yerinde incelemeye gitti: “Yerde ölü yatan bir asker gördük ama cansız bedenini tahliye edemedik; zira adam İngilizlerin ateş sahası üzerinde kalmıştı. Etrafta çok sayıda keskin nişancı vardı. Bunlarla başa çıkmanın tek yolunun civardaki evleri ağır silahlarla ateş altına almak olduğuna karar verdim. Yakınlarda topçularımız bulunuyordu, onlara ateş emri verdim. Çatı hizasının hemen altından vurmaya başladılar ve evler yerle yeksan olana kadar aşağıya doğru metre metre inerek atışa devam ettiler.”¹⁹

O esnada Arnhem merkezinde bulunan Alman ateş destek vasıtaları yalnızca bir adet 150 mm’lik toptan ibaretti. Bu topun mürettebatı, köprüye doğru uzanan geniş Eusebius Bulvarı’ndaki binaları

16 SS-Tuğgenerali Heinz Harmel, 9. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/1.

17 Walter Harzer röportajı, 9. SS Panzer-Tümeni, GA-CB 2171/25.

18 Harmel, BArch-MA N 756 162.

19 SS-Tuğgenerali Harmel, FMS S-163.

batıdakilerden başlayarak ileriye doğru sırayla ateş altına aldı. Genç bir avcı eri olan Horst Weber şöyle naklediyordu: “O güne kadar gördüğüm en etkili topçu atışı buydu. Binaların üst kısmından başlayıp aşağıya doğru karış karış vurarak ilerliyorlardı. Sonuç olarak da koca binalar oyuncak birer ev gibi çöküveriyordu.”²⁰ Nihayet kör bir havan ya da obüs mermisi düşerek bu topu tahrip edip muharebe dışı bıraktığında, Frost da aynı amaç için bir anı bir baskın icra etmeyi planlıyordu.

Bir başka tehdit ise nehrin güneyinden gelen Alman 40 mm’lik uçaksavarlarıydı. Tepesinde mevzilendirilmiş Vickers makineli tüfekleriyle köprüyü himaye eden binanın çatısını yıkmak üzere bölgeye geliyorlardı. Atışlar başladıktan sonra binanın alev alması hiç de uzun sürmedi; içerideki makineli tüfek müfrezesi de kendisine yeni bir mevzi bulmak üzere orayı terk etmek zorunda kaldı. Fakat Hafif Topçu Alayı’nın 75 m’lik obüsleri, ileri gözetleyicilik yapan Binbaşı Munford tarafından halen hedeflere yönlendiriliyordu. Bir yandan yaklaşma istikametlerini ateş altına alırken, öte yandan da köprü’nün kendisini vurmamaya dikkat etmelilerdi; zira 30. Kolordu geldiğinde köprüyü sağlam bulmalıydı.

Atma ve iniş bölgelerindeki uzun bekleyişin ardından, saat 14.00’a yaklaşırken nihayet uçak motorlarının sesi duyulmaya başladı. Birisi “Geliyorlar!”²¹ diye bağırdı, ne kadar rahatlamış olduğu sesinden belli oluyordu. Hackett’in 4. Paraşüt Tugayı’nı taşıyan 127 adet C-47 Dakota uçağı, İskoç Kraliyet Hudut Muhafızları’nın güçlkle savunmakta olduğu Ginkel Heath’e ilerliyordu. Bunlardan başka 261 adet planör çeki halatlarını çözmüş, iniş bölgesine doğru alçalıyordu. Bu planörler, araçlar da dahil olmak üzere tümen karargâhının kalan kısmını, Kraliyet Hafif Topçu Alayı’nın diğer yarısını, Polonya tanksavar bölüğünün bir bölümünü ve Güney Staffordlar’ın son bölükleri de dahil olmak üzere hava indirme tugayının kalan unsurlarını taşıyordu. Bunları takiben de ikmal malzemesi atmak üzere, RAF’ye ait otuz bir adet Stirling uçuş halindeydi.²²

20 Horst Weber, 21. SS Mekaniza Piyade Alayı 1. Taburu, CRCP 131/1.

21 Muhterem Papaz G. A. Pare, Planör Pilotu Alayı, CRCP 117/1.

22 Buraya sevk edilen hava araçları için bkz. 18.9.44, FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

Etkisini giderek artıran Luftwaffe unsurları, imha edilmesi gereken uçaksavar unsurlarının ikinci günde nispeten azalmış olmasına rağmen RAF'ye ait 259 adet Spitfire, Tempest, Mustang ve Mosquito uçağını oyalamayış başarıyordu. Doksan adet Messerschmitt uçağıyla çarpışan 8. Taktik Hava Kuvveti on sekiz uçağını kaybederken, RAF'de bu rakam altıydı. Geçiş esnasında verilen hava indirme unsuru zayıfı görece az olmuştu; fakat Üsteğmen Davis'e bakılırsa atma ve iniş bölgelerinde "önceki gün kendilerinin yaşadığına kıyasla çok daha sıcak bir karşılama"²³ vardı. Emrindeki Amerikan timi hâlâ VHF üzerinden Müttefiklerin hava unsurları ile irtibat kurmaya çalışıyordu ama bu çaba beyhudeydi.

Müteakip atma bölgelerinin olası yerlerini etüt etmiş olan Almanlar, elde mevcut tüm uçaksavar unsurlarını bu göreve tahsis etmişti. Atlamaya hazırlanan paraşütçüler, yakınlarında patlayan her uçaksavar mermisinin ardından mide bulandırıcı bir sarsıntı geçiriyordu. 11. Paraşüt Taburu'ndan Yüzbaşı Frank King, C-47 uçağının içerisinde atma bölgesine yaklaşırken bir Amerikalı kol komutanının "çenesi göğsünde, sırt üstü yere düşüp"²⁴ uyuyakaldığını anımsıyordu. Adamı sallayıp uyandırmak üzere yanına gittiğinde ise ölmüş olduğunu fark etti. Uçak gövdesinin adamın arkasına denk gelen kısmında bir delik açılmıştı. Atlama kapısının kenarında dikilen King, yanlarındaki uçağın irtifa kazanıyor olmasına rağmen kendilerinin sabit yükseklikte seyretmekte olduğunu fark etti. Ardından motorlardan birinin alev almış olduğunu gördü. Hemen arkasına dönüp atlayış kolunun diğer ucunda bulunan Bölük Astsubayı Gatland'a seslendi: "Yanıyoruz! Pilotla bir görüş bakalım." Gatland kokpitin kapısını açar açmaz bir alev rüzgârı içeriye dolunca hemen geri kapattı. King derhal atlayış emri verdi ve ilk atlayan da kendisi oldu. Bulundukları irtifa taş çatlasa iki yüz fitti; bu da paraşütlerinin ucu ucuna açılabilceği anlamına geliyordu. Uçaktakilerin çoğu yüksek bir süratle inip yere temas edince ciddi şekilde sarsıldı; askerlerden birinin paraşütü ise hiç açılmadı bile.

11. Taburun bir başka personeli olan Binbaşı Blackwood çok detaylı bir günlük tutmuştu: "Saat 13.55'te pilottan kırmızı ışık sinyali gelince ben de hazırlık emrini verdim. Kapının kenarında bulduğum yer son derece rahatsızdı ama iyi bir görüş alanım vardı. Uçaksavar

23 Davis, FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/ Kutu 1.

24 Yüzbaşı Frank King, CRCP 113/4.

tehdidi iyice yakınlaşmıştı. Aşağı yukarı 1.500 fit irtifada iken ormanlık bir bölgenin üzerinde geçtiğimiz esnada ağaçların arasından namlu ağız alevleri görülmeye başladı. Taburumuzu taşıyan uçaklardan ikisi isabet almış ve alev alev yanıyordu. Bizim uçağın da sol kanadında delikler açıldı ama pek bir hasar oluşmadı. Pilotlar, bir baraj ateşinin içinden geçiyor olmalarına rağmen mükemmel bir düzen içinde uçuyordu. Saat 14.10'da yeşil ışık geldi. Askerlerime son bir 'gaz' verip atladığım sırada ciyak ciyak öttüklerini duyabiliyordum.”²⁵ Atlamasına atlamıştı ama paraşütün ilk açılışında gerçekleşen ani salınım esnasında tüfeğinin kayışı çözülmüş; Sten makineli tabancası, şarjörleri, iki adet yirmi dört saatlik kumanyası²⁶ ve şahsi temizlik kiti düşmüştü. “Malzemelerin yere çakılışını seyrettim. Ardından, paraşütümde birkaç küçük kurşun deliği açıldığını gördüm.” Almanların ormanlık bölgeden açtıkları makineli tüfek atışlarına maruz kalıyorlardı ve birbiri ardına havan mermileri düşüyordu. “Paraşüt koşumlarının içinde ölü bedenler aşağıya iniyordu; kimileri ise yere indikten sonra bu koşumlardan kurtulmaya çalışırken vuruluyordu.” Blackwood, adamlarının ayakları yere basar basmaz onları Hollanda SS'inin üzerine saldı. Hatırladığına göre “genç bir asker kendinin iki katı kadar bir keskin nişancıyı yakalayıp getirmişti.”

Almanların açtıkları ateş, Wolfheze'nin iki kilometre batısında bulunan X iniş bölgesinde de zayiata sebep oldu. Çok sayıda planör alev almış ve rumuzları olan “kibrit kutusu” ifadesinin hakkını vermişti. Aynı zamanda planör pilotu olan Muhterem Papaz G. A. Pare, bir Kızıl Haç bayrağını kaptığı gibi beraberinde sedyecilerle kendini açık araziye vurdu: “Planörlerden beşi tamamen yanıp kül olmuş, içindekiler de çayırın üzerine dağılmış yatıyordu. İlk gördüğümüz adam ölüydü, ikincisi ise yalvarırcasına inliyordu. Halen canlı olanın yanına gittim; elimle işaret ettiğimde uzaktaki ağaçların arasından içinde başka sedyeciler olan bir cip geldi. Ölü ve yaralıların tamamı sırtlarından vurulmuştu; belli ki kendilerini atacak güvenli bir yer ararken kurşunların hedefi olmuşlardı. Planörlerden hiçbirinin yükü boşaltılmamıştı.

25 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Paraşüt Tugayı 11. Tabur, NIOD 244/1237.

26 Her bir yirmi dört saatlik kumanyada konserve et, konsantre yulaf bulamacı, şekerlemeler, sade çikolata, sigara, benzedrin tabletleri ve sıcak suyla karıştırıldığında içime hazır hale gelen, çay yaprağı, şeker ve süt tozundan oluşan bir tür toz içecek bulunuyordu.

Yanına gittiğim son adam cansız bir bedeninin yanında duruyordu. Bu askerin yaralanmamış olduğuna hayretle tanık olmuştum; fakat arkadaşının ölümüyle tabiri caizse darmadağın olmuştu ve onu yalnız bırakıp gitmek istemiyordu. Kendisini sert bir şekilde uyardım ve sedyecilerden birinin de yardımıyla oradan ayrıldık.”²⁷

Üstçavuş Les Frater, fundalıkların arasındaki tozlu tekerlek izlerinin üzerinde²⁸ yanmış bir cip gördü; yanında da bir çuval kararmış una benzeyen bir şey vardı. Çuvalı ayağının ucuyla dürtür dürtmez dehşet içerisinde geri çekildi; bu bir insan gövdesiydi. Bir planör burnu üzerine çakılmış, içindeki araç da pilot ve yardımcı pilotu ezip sıkıştırmıştı. İki adam da halen hayattaydı. Bunlara morfin iğnesi yapılabiliirdi ama çok geçmeden anlaşıldı ki sıkıştıkları yerden çıkarılmalarına imkân yoktu, bu durumda da yapılacak şey belliydi: “Biriniz şunları vurup acılarını dindirsin.”²⁹ Güney Staffordlar’dan bir binbaşı da bacakları planör kazasında parçalanmış yatar vaziyette bulundu; o da diğer ikisi gibi vurulmak için yalvarıyordu.

Atma bölgelerinde benzer şekilde yürek yakan manzaralar görülebiliyordu. 156. Tabur’dan bir takım komutanı 20 mm’lik izli fişeklerle vurulmuştu ve askerleri nihayet yanına geldiğinde göğsündeki yaradan çıkan dumanları görmüşlerdi. Öylesine korkunç bir acı çekiyordu ki o da askerlerine kendini vurmalar için yalvardı. Askerlerinden biri şöyle hatırlıyordu: “Tabancasının horozunu çekip eline verdik, sonra da kendini vurdu.”³⁰ O sabah fundalık arazide çıkan yangınlardan ve Almanların yaptığı havan atışlarından ötürü mühimmat sandıkları yere iner inmez infilak ediyordu. Binbaşı John Waddy tabur buluşma noktasına geldiğinde, bölük astsubayı tarafından Üsteğmen John Davidson adındaki takım komutanının henüz oraya gelmediğine dair bilgilendirildi. Sonradan anlaşıldı ki Davidson yanan bir çalılığın üzerine iniş yapmış, taşıdığı fosfor bombaları alev alıp patlamadan önce de kendini vurmuştu.³¹ Paraşütleri iniş esnasında çalılık bölgenin uzak kenarındaki

27 Pare, CRCP 117/1.

28 Üstçavuş Les Frater, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/21.

29 CRCP 114/30.

30 Er Reginald Bryant, 156. Paraşüt Taburu B Bölüğü, CRCP 112/34.

31 Üsteğmen John Davidson’un ölümü hakkında bkz. Binbaşı John Waddy, 156. Paraşüt Taburu, CRCP113/33.

ağaçlara takılan kimi askerler de Helle'nin Hollanda SS unsurlarının açık hedefi haline gelip kurtulamamıştı.

Planörle inmiş olan beş Polonyalı tanksavar mürettebatı bir an önce işe koyulmak istiyordu. WAAF mensubu genç kadınlar Salisbury yakınlarındaki havalimanında kumanya dağıtırken kendilerine gülümsemediklerinde dahi dikkatleri başka yöne kaymamıştı. Bir Polonyalı paraşütçü, günlüğünde şöyle diyordu: "Bunlar genç ve güzel kadınlardı. Biz de gençtik; fakat aklımız fikrimiz harekât bölgesine iniş yapan ilk birliğimizden hâlâ bir haber gelmemiş olmasındaydı."³²

21. Müstakil Paraşüt Bölüğü'ne mensup kılavuzlar, yeni gelecek birlikleri karşılamak ve Almanları öldürmek üzere iniş bölgelerinde beklemeye devam ediyordu. Bölüğün İngiliz bir personeli, "Almanya Yahudisi bir arkadaşının bir Alman askerinin üzerine Sten makineli tabancasının şarjörünü boşaltırken tanıklık ettiği nefret"³³ karşısında âdeta donup kalmıştı. Ginkel Heath dolaylarında sergilenen bu gaddarlığın bazı gerekçeleri de yok değildi. Çavuş Stanley Sullivan, kuvvetle muhtemel Amersfoort'taki SS Muhafız Taburu tarafından kendi iç savaşlarına kurban edilmiş olan, "yaşları on iki ila on dört arasında değişen, kollarında turuncu pazubentleriyle ellerinden ve ayaklarından bağlanarak çarmıha gerilmiş gibi yerde ölü yatan üç delikanlıya" rast geldiğini söylüyordu.³⁴

Hackett'in karargâhına verilmiş bir Hollandalı subay, İngiliz askerlerinin sorumlulukları altındaki "hepsi de hain olan"³⁵ Hollanda SS'i mensubu bazı esirlere sigara ikram ettiklerini gördüğünde öfkelenmişti. Polonyalı bir irtibat subayı da bu durumdan benzer şekilde rahatsızdı. Esirlerden birisi bir konudaki şikayetini yüksek sesle dile getirince, adamın üzerine çekip oracıkta soluğunu kesmekle tehdit etti.

Orta yaşlı ama son derece sıkı bir adam olan kılavuz birliğinin komutanı Binbaşı Bob Wilson, Almanların hemen diplerindeki ormanın içinde bulundukları yerden kendilerine seslenerek nasıl teslim olmaya çalıştıklarını şöyle aktarıyordu: "Bağırarak çok korktuklarını söylediler ve bize doğru gelseler onları teslim alıp almayacağımızı sordular.

32 PISM A.v.20 31/38 26.

33 Er Alan Dawson, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, CRCP 114/7.

34 Çavuş Stanley Sullivan, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, CRCP 114/12.

35 Garrit Memelink, CRCP 121/6.

Ardından altmış kadar Alman ortaya çıktı; fakat yaklaşık yüz elli metre mesafeden ateş eden iki adet Bren makineli tüfeği tarafından ot gibi biçildiler. Hepsisi de çığlıklar içerisinde can verdi.”³⁶ Sonra hoparlörlü bir Alman aracı öne çıktı ve bir tür müzik çalmaya başladı. Araçtan gelen ses, bir panzer tümeninin yaklaşmakta olduğunu, İngiliz birliğinin başındaki generalin esir alındığını ve teslim olurlarsa kendilerine iyi davranılacağını söylüyordu. Bu araç bir PIAT roketiyle susturuldu.

Daha naif manzaralar da görülmüyor değildi. Binbaşı John Waddy, inişten hemen sonra yakaladıkları Alman üniformalı bir askerle ilgili şöyle kısa bir anı aktarıyordu: “Adamı acınacak kadar kötü bir ilkokul Almancasıyla sorgulamaya çalışıyorduk. Beş dakika falan sonra mü-kemmel bir telaffuzla ‘İngilizce biliyor musunuz?’ diye sordu. Meğer herif Polonyalıymış.”³⁷

Urquhart’ın kurmay başkanı Yarbay Mackenzie, iniş bölgesinde Hackett’i buldu ve kendisine Hicks’in komutayı devraldığını bir çırpıda söyleyiverdi. Hackett şöyle yanıtladı: “Bana bak Charles, ben Hicks’ten daha kıdemliyim ve komutayı benim devralmam gerekiyor.”³⁸ “Sizi çok iyi anlıyorum komutanım,” dedi MacKenzie, “fakat komutan bana emir komutayı devralma sırasını önceden iletmmişti; üstelik Tuğgeneral Hicks yirmi dört saattir burada beklediğinden duruma da daha hâkim.” Urquhart’ın İngiltere’den ayrılmadan önce tugay komutanlarını bu konuda bilgilendirmeyi ihmal etmesinden ötürü, an itibarıyla gereksiz bir vakit kaybı yaşıyordu. Önceliği Hicks’e vermişti; zira onun genç ve atılgan bir süvari subayı olan Hackett’a nazaran piyade taburlarının kara sevk ve idaresi hususunda daha tecrübeli olduğunu düşünüyordu.

Hackett, kendisine önceden danışılmadan 11. Taburun devredilmesine de gönül koymuştu ama yeni tertiplenmeyi kabul etmiş gibi duruyordu. Mackenzie ardından Hartenstein Otel’ine gitti ve biraz dinlenmek üzere üst kata çıktı. Yarım saat kadar sonra birisi gelip aşağı inse iyi olacağını söyledi; zira “Tuğgeneraller Hackett ve Hicks ateşli bir tartışmaya tutuşmuştu.”³⁹ Bütünüyle Hicks’in tarafını tutmaya hazır olan

36 Binbaşı B. A. Wilson, MPRAF.

37 Waddy, CRCP 113/33.

38 Mackenzie, CRCP 108/3.

39 Hicks, CRCP 112/3, Mackenzie, CRCP 108/3.

Mackenzie, aşağı indiğinde suların durulduğunu gördü. Hackett, öfkelerini bir tarafa bırakmış ve oldubittiye gelen bu yeni düzeni kabul etmişti.

11. Paraşüt Taburu Arnhem'e Amsterdamseweg üzerinden gitse daha akıllıca olabilirdi. Tabur Tabibi Stuart Mawson, emir komuta yetkisi bakımından ikinci sırada gelen ve gözü pek bir savaşçı olan Binbaşı Richard Lonsdale ile ilgilenmek üzere çağırıldı. Fakat henüz uçağı terk etmeden elinden ağır bir şekilde yaralanmış olan Lonsdale'in önceliğı haritayı incelemektir. Mawson, uygun şekilde tedavi edilmezse elinin işlevini yitirebileceğı konusunda kendisini ne kadar uyardıysa da Lonsdale kayıtsız kaldı ve ona "suya düşmüş tavuk gibi çırpınıp durmayı kesmesini" söyledi.⁴⁰ Mawson şöyle yazıyordu: "Onu yarasına tıbbi bir bakış açısıyla yaklaşmaya ikna etmeye çalışmak, havanda su dövmekten farksızdı."

Binbaşı Blackwood'a bakılırsa, 11. Tabur akşam alacakaranlık başlangıcına kadar Arnhem'e doğru yola koyulmamıştı. "Planörlerle son derece başarılı bir şekilde indirdiğimiz ulaştırma ve tanksavar silahlarını apar topar alıp devam ettik. Bu safhada keskin nişancılar haricinde pek az düşman mukavemeti vardı; bu sayede de hergelenin biri tarafından iki süngü marifetiyle bir ağaca tutturulmuş olan *Esquire* kızının Vargas çizimi çıplak resmine bakabiliyorduk."⁴¹ Farklı kaynaklarda intikalin bundan daha erken olarak saat 17.00 civarında başladığı belirtilse de bu bile inişten üç saat kadar sonrasına tekabül ediyordu.

Hackett'in tugayının geri kalan kısmı olan 156. ve 10. Taburlar da harekete geçme konusunda diğerlerinden daha hızlı sayılmazdı; bu biraz da hasarlı planörlerin içinden cipleri çıkarmanın oldukça zor olduğu Renkum Heath iniş bölgesindeki karmaşadan ileri geliyordu. Yaralılarla ilgilenilmesi gerekiyordu ve sahra sıhhiye taburu bir emniyet konvoyu eşliğinde doğuya sevk edildi. Mawson, hastalarının "yaralarından ötürü acıdan ziyade şaşkınlık hissettiğini"⁴² hatırlıyordu. Hackett da henüz harekât fiilen başlamadan havada veya iniş esnasında iki yüz kadar zayıat verdiğini söylüyordu ki bu sayı tugay mevcudunun yüzde onu demektir. Bunlara ilaveten, Urquhart'ın yokluğu ve iki tugay komutanının arasındaki tartışma da gecikmenin muhtemel sebeplerindendi. Nihayet bir süre sonra 10. Tabur, 156. Tabur'un arkasına takıldı

40 Stuart Mawson, *Arnhem Doctor*, Staplehurst, 2000, s. 34.

41 Blackwood, NIOD 244/1237.

42 Mawson, *Arnhem Doctor*, s. 35.

ve demiryolunu takiben Arnhem'e doğru yola koyuldular. Plana göre Koepel hâkim arazisi ele geçirilip demiryolu hattı ve Amsterdamseweg arasından kuzey istikametinde ilerlenecekti.

İlerledikleri yerde de vaziyet daha iyi sayılmazdı. 1. ve 3. Paraşüt Taburları ağır kayıplar vermiş ve St. Elisabeth Hastanesi'nin hemen batısında sıkışıp kalmıştı. Burayı hiç görmemiş olanlar, bölgenin muharebe ederek Arnhem'e girmeye çalışan birlikleri kıştırma niyetindeki Almanlar için ne kadar elverişli bir boğma noktası sunduğuna dair en ufak bir fikre sahip değildi. Buna Oosterbeek'teki Hartenstein Oteli'nde bulunan iki tugay komutanı da dahildi.

Arnhem karayolu köprüsünün uzak ucunda, Alman askerleri şehrin güneye doğru yaptığı çıkıntıda bulunan bu mevkiideki evleri aramaya başladı. Oldukça gergindiler, bu da onları tehlikeli kılıyordu. Bölge sakinlerinden biri şöyle aktarıyordu: "Alman piyadelerinin çoğu on yedi veya on sekiz yaşından büyük değildi, kabadayılık taslayarak fosur fosur sigara içiyorlardı. Bazıları endişeyle etrafa bakınıyordu. Nispeten yaşlı bir asker beti benzi atmış bu huzursuz 'çocuklardan' beşinin önünde ilerliyor; çocuklar da onu bir sürüdeki köpekler gibi takip ediyordu. Bu çocukların başlarındaki diğer askere kelimenin tam anlamıyla bağlı oldukları kolaylıkla fark edilebiliyordu. Beş Alman askeri ve bir çavuş, komşumuzun bahçesine girdi ve yanımdaki dört arkadaşım ile bana ellerimizi kaldırıp duvara dayanmamızı emretti. Söylediklerine göre bizi vuracaklardı; zira bulunduğumuz yerden kendilerine ateş açılmıştı. Almanlara, nispeten yakın olan arkadaşlarımızdan birisi çavuşla konuşmaya başladı. İki parmağını havaya kaldırdı ve bulunduğumuz yerden hiç kimsenin ateş açmadığına yemin etti. Bunun üzerine askerler çekip gitti ve hepimiz derin bir nefes aldık."⁴³

Köprü'nün kuzey ucunda bulunan İngilizlerin tuttuğu bölgenin etrafında, halen içten içe korkuyor olsalar da genç Alman mekanize piyadelerinin morali yüksekti. "Savaşmak için sabırsızlanıyorduk," di-yordu Horst Weber.⁴⁴ Mekanize piyadelerin başlarında miğferleri vardı, MP-40 makineli tabancalar ve el bombalarıyla teçhiz edilmişlerdi ve Waffen-SS kamuflajları (bu üniforma İngiliz hava indirme

43 İsimsiz kaynak, Arnhem, NIOD/244/1400.

44 Weber, CRCP 131/1.

birliklerinininkine benziyordu ama bir İngiliz çavuşun tasvirine göre “daha leoparımsı”⁴⁵ duruyordu) giyiyorlardı. Yolda yürüdükleri zaman şehir halkının cesaretinin kırılmasından güç alıyorlardı. Weber, “Hollandalılar kısa bir süre önce İngilizleri muzaffer bir ordu gibi karşıladılar, şimdi de biz yaklaşırken kaçacak delik arıyorlar,” diye gururlanmıştı ama geriye dönüp baktığında şu itirafta bulunacaktı: “Yalnızca kendini asker zanneden küçük çocuklardık. Hepimizi birer aptaldık; fakat kazanacağımıza tamamiyle inandırılmıştık.”

Akşama doğru, Gräbner’in birliğinden çok daha zayıf bir kuvvet olan 10. SS Keşif Taburu köprüdeki muharebeye katılmak üzere bölgeye geldi. SS Tuğgeneralı Harmel şöyle yazmıştı: “Şehrin bu bölümündeki çatışmalar saatler geçtikçe daha da şiddetleniyordu. Düşmanın meskûn mahal muharebesi konusunda mükemmel bir eğitim aldığı belliydi ve hızlıca tesis ettikleri direnek noktalarını muazzam bir iradeyle savunuyorlardı.”⁴⁶

Gece, savunmadaki İngiliz kuvvetlerine yalnızca geçici bir rahatlatma sunabildi. Yarbay Frost ev ev dolaşüyor, adamlarına 30. Kolordu’nun ertesi sabah gelebileceğini söylüyordu. Kimi askerler birbirlerine o gün ne kadar çok Alman öldürdüklerini söyleyerek bunu “en eğlenceli çatışmaları”⁴⁷ olarak tanımlıyordu. Fakat dinlenmek için pek fırsatları olmadı. Almanlar o gece köprü rampasının doğu tarafında yer alan bir okulu ateşe vermeyi başardı. Mackay’ın muharebe istihkâmcıları ile Lewis’in askerleri yangın söndürücülerle müdahale ettiler; hatta parkalarıyla alevleri dövmek zorunda dahi kaldılar. Yangını ancak sabahın ilk saatlerine doğru kontrol altına alabildiler, kalan zamanda da başka yerlerde görülen kıvılcımlar nöbetçileri diken üstünde tutmaya yetti.

45 Çavuş Ralph Sunley, 10. Paraşüt Taburu, CRCP 113/29.

46 Harmel, FMS P-163.

47 Yarbay John Frost, 2. Paraşüt Taburu Komutanı, CRCP 110/42.

Amerikan Tümenleri ve 30. Kolordu

Pazartesi, 18 Eylül

Frost'un, askerlerini yüreklendirmek üzere 30. Kolordu'nun salı günü bölgeye varmış olacağına dair bulunduğu vaat gerçekleşmemiştir. Tuğgeneral Gwatkin'in acele ederek Son'daki köprü tekrar inşa edilene kadar yetişmeleri gerektiğine yönelik telkinini çok yanlış anlamış olan İrlandalı Muhafızlar, bizzat Joe Vandeleur'un tanımladığı üzere "rahvan bir tempoyla"¹ yola koyuldu.

Almanlar ise hızla takviye almaya devam ediyordu. Eindhoven sektöründe, 101. Hava İndirme Tümeni bölgesinde kuvvet çoğunluğu oluşturma fikrini Orgeneral Kurt Student sahipleniyordu.² Bu bölgeye sevk edilecek kayda değer ilk birlik olan Korgeneral Walter Pope komutasındaki 59. Piyade Tümeni³ demiryolu vasıtasıyla Boxtel'e geldi. Burası, Üsteğmen Wierzbowski ve takımının Wilhelmina Kanalı kıyılarında son derece tehlikeli bir halde tecrit edilmiş olduğu Best'in yalnızca on kilometre kuzey batısındaydı. 59. Piyade Tümeni gücünün zirvesinde olan bir birlik olmaktan çok uzaktı. Tümenin öncüsü, her biri iki yüzden daha az mevcuda sahip beş taburdan müteşekkildi. Atlarla çekilen topçu silahları, Müttefiklerin hava unsurlarının saldırılarından korunmak amacıyla büyük kısmı gece yürüyüşleriyle takip ediyordu. Artçı ise hâlâ Schedlt Nehri'ni geçmekle meşguldü ve mühimmatının çoğu Schedlt Halici güneyindeki Breskens Cebi'nde kalmıştı. Koca tümenin elindeki 105 mm'lik mühimmat sayısı yüzü

1 Yarbay J. O. E. Van- deleur, CRCP 102/17.

2 Bkz. ALDS.

3 Korgeneral Walter Poppe, FMS B-149.

ancak buluyordu. Montgomery'nin halicin kuzeyini emniyete almakta yetersiz kalması, Almanların 15. Ordu'nun neredeyse tamamını bölgeden çıkarmayı başarıp Market Garden Harekâtı'nın sol kanadına karşı kullanmasıyla sonuçlandı.

H Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Jones, Wierzbowski ile irtibat kurmak maksadıyla gece boyunca devriyeler çıkardı; fakat bunların her biri şiddetli bir düşman mukavemeti ile karşılaştı. 3. Tabur Komutanı Yarbey Cole, Wierzbowski'nin takımı ile istihkâmcıların bütünüyle yok edildiğinden emindi. Emir subayına, "Tamamen ortadan kaldırıldıklarına dair en ufak bir şüphem yok," diyordu.⁴

Wierzbowski nihayet şafağın sökmesiyle şöyle bir etrafına bakabilme fırsatı bulmuştu. Betonarme karayolu köprüsüne çok yakındı; üç yüz metre ötelerindeki demiryolu köprüsü de görüş mesafesindeydi. Karayolu köprüsüne yakın bir noktada, etrafı siperler ve boy çukurlarıyla çevrili küçük bir Alman kışlası bulunuyordu. Wierzbowski'nin adamlarından birisi kafasını kaldırmayıversin; derhal makineli tüfekler çalışmaya başlıyordu. Ağaçların arasından gizlice kendilerine yaklaşmaya çalışan bir grup Alman tespit ettiler. Wierzbowski, adamlarına son ana kadar ateş etmemelerini söyledi, vakit gelince de ateş açıp âdeta katliam yaptılar.

Saat 10.00 civarında arabayla bir Alman subayı geldi ve bir takım emirler verdikten sonra oradan ayrıldı. Az sonra korkunç bir patlama gerçekleşti; Almanlar Best Köprüsü'nü havaya uçurmuştu. Amerikan paraşütçüleri tepelerine toprak kümeleri yağarken siperlerine çöküp kapanmak zorunda kaldılar. Telsizi arızalanan Wierzbowski, ne Yüzbaşı Jones'u ne de tabur karargâhını bilgilendirebildi. Çok fazla yaralı vardı. Sıhhiyeciler yaraları pansuman ediyordu ama yaralı tahliyesi yapmaya imkân yoktu. Tüm bunlar yetmezmiş gibi, turuncu sisle yerlerini belli etmiş olmalarına rağmen, bir de P-47 Thunderbolt uçaklarının tarama atışlarına maruz kalmışlardı. Buna rağmen günün sonunda Wierzbowski ve adamları Almanlara kendilerinininkinden çok daha fazla zayıt verdirdi. Roketatar timi kanal boyundaki 88 mm'lik uçaksavarları bile imha etmeyi başarmıştı.

Öğleden sonra duydukları motor seslerini yaklaşan Alman takviyelerine yordular; fakat kanalın diğer tarafında bir İngiliz zırhlı aracı ile Household Süvari Alayı'ndan bir keşif aracını gördüklerinde

4 Üsteğmen Edmund L. Wierzbowski, H, III/502/101, CRCP 98/5.

heyecandan ne yapacaklarını şaşırdılar. Bu yarım yamalak birlik makineli tüfek atışlarıyla yakındaki Almanları sindirmeyi başardı. Wierzbowski, kanalın karşı tarafından bağırdı ve telsiz vasıtasıyla 101. Hava İndirme Tümeni ile irtibat kurup köprünün yıkılmış olduğuyla ilgili onları uyarmalarını istedi. Fakat zırhlı aracın telsizcisi gerekli irtibatı tesis edemeyince araç çavuşu bu bilgileri kendi bölüğüne iletti ve Amerikalılara aktarılmasını söyledi.

Wierzbowski'nin yaralılarını tahliye etmeyi başaramayan Household Süvarileri tüm tıbbi yardım malzemeleri ve yedek mühimmatlarını onlara bıraktı ve bunlar kırık dökük bir sandalla kanaldan karşıya geçirildi. İlerleyen saatlerde Yüzbaşı Jones'un bölüğünden bir başka takım çıkageldi ve komutanları Nick Mottola, Wierzbowski'nin mevzilerinin sol kanadında tertiplenme kararı aldı. Tertiplenen takımın artık emniyette olduğunu düşünen İngiliz keşif birliği yoluna devam etti. Fakat Wierzbowski'nin edinmekte olduğu düşman tarafından etrafı çevrilmiş vaziyette muharebe etme tecrübesi bununla sınırlı kalmayacaktı. "Sinsi bir keşif" görevine gönderdiği üç kişilik tim, neyse ki iki Alman subayı ve iki sıhhiyeciyi esir alarak döndü. Bunlara yaralılarla ilgilenme görevi verildi; fakat kan kaybetmiş olanlara verilmesi gereken kan sıvısı hâlâ mevcut değildi.

502. Paraşüt Alayı Komutanı Albay John Michaelis, Wierzbowski ve takımın yok edildiğine dair dedikodular haricinde işlerin yolunda gittiği Best civarındaki batı kanadında o gün büyük bir sorun yaşayacaktı. Wierzbowski'nin tabur komutanı Yarbay Robert Cole, Normandiya günlerinde Carentan Muharebesi'nde 17. SS Mekanize Piyade Tümeni ve Yarbay von der Heydt'nin 6. Paraşüt Alayı'na karşı verdiği mücadeleden ötürü Onur Madalyası kazanmıştı. Kibarlığı ve cesareti kadar agresifliği ile de bilinen Cole, "Carentan'ın küfürbaz yarbayı" olarak tanınıyordu.

Cole'un taburu Son ve Best arasında bulunan Sonsche Ormanı'nda sıkışıp kalmış; Michaelis de onları bulundukları yerden çıkarmak üzere Yarbay Steve Chappuis komutasındaki 2. Taburu görevlendirmişti. Chappuis'in ast birlik komutanlarından biri şöyle diyordu: "Almanlar o noktada bizi bir şekilde açık arazide yakaladı ve dahiyane bir manevra

ile iki taburumuzun birden elini kolunu bağladı. 2. Tabur olarak alay ihtiyatıydık ve Almanların etrafını çevirmek üzere ileri atıldık.”⁶

Fakat Chappuis’in böylesine düz ve açık bir arazide tank ve topçu desteği olmaksızın ilerlemenin ne kadar zor olduğunu anlaması fazla uzun sürmedi. Söylediğine göre Hollandalılar o esnada tarlalarını biçiyordu ve “önlerinde uzanan arazi henüz kaldırılmamış saman balyalarıyla kaplıydı. Ardına sığınacak tek örtü de bunlardı.”⁷ Çok sınırlı koruma sağlayan balyaların birinden diğerine sıçrayarak taarruz ettiler. İzli mermiler samanları ateşe veriyordu ve pek çok asker vurularak yaralanmıştı. “Takım komutanları yaralananları zorla ilerletmeye çalışıyor; ilerlemeye devam edenler çoğunlukla hayatta kalırken, durup bekleyenler düşman tarafından öldürülüyordu.” Bir süre sonra Chappuis dur emri vermek zorunda kaldı; zira çok fazla zayıat veriyorlardı.

Tabur tabibi bariz bir şekilde abartarak şöyle naklediyordu: “Bir buçuk günde taburumuzun yarısı zayi olmuştu.”⁸ Oysaki gerçek rakam bunun yarısı kadardı. “Yaralıları çapraz şekilde kazılmış avcı yatma çukurlarına yatırıp kan takviyesi yapıyordum. Amansız bir çatışma devam ediyordu.” Söylediğine göre Almanlar yaralı bir askeri taşımaya çalışan bir sıhhiyeciyi vurmuş, “üzerine açık bir şekilde Kızıl haç sembolü çizilmiş” olup içinde sedyelerle taşınan dört yaralının bulunduğu bir cipi de ateş altına almışlardı.

Bu arada Cole’un ormanın içinde bulunan birliği yoğun bir topçu ateşine maruz kalmaktaydı ve Almanlar, kendi atışlarının hedefi olmak pahasına, yavaş yavaş düşman mevzilerine sızmaya başlamıştı. Cole’un hava desteğine ihtiyacı vardı; fakat “bir şarapnel, telsizcisinin tam kafasına isabet edip beynini dışarı akıttı. Cole, gidip telsizin üzerindeki kanı ve beyin parçalarını temizledikten sonra halen çalıştığını gördü.”⁹ P-47 Thunder uçaklarından bir hava saldırısı talep etti. Ardından, kendi yerlerini belirtmek üzere ormanlık bölgenin hemen kenarına uçak tanıma bezleri sermeye karar verdi. Ağaçlardan dışarıya doğru adımını attı ve yüzüne vuran güneşi kapatmak üzere bir elini kaldırıp

6 Yüzbaşı LeGrand K. Johnson, F/II/502/101, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

7 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

8 Yüzbaşı Ernest D. Shacklett (Tabur Tabibi), II/502/101, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

9 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

siper ederek gökyüzünü tararken iki yüz metre uzaktaki bir evden tek bir el silah sesi duyuldu. Ardından bir Almanın köşeyi dönüp koşarak uzaklaştığı görüldü. Birisi adamı indirdi, Cole'un personeli hiç değilse komutanlarının katilinin öldürüldüğü düşüncesiyle kendilerini teselli ediyordu. Naaşını bir sipere yatırıp üzerini paraşüt beziyle örttüler.

Chappuis'in birliği olduğu yerde tahkimat yapıp gizlenmek zorunda kaldı. "Açık arazide küçük bir yarık şeklindeki siperin içinde sıkışıp kalmıştık; Almanlar karşidan hücumla kalktığı anda makineli tüfeğin başında ben vardım. Elemanlardan biri kontrolü kaybetti ve başını siper duvarına vurup bebek gibi ağlamaya başladı."¹⁰ Zayıf miktarı tekrar artmaya başladı. Tabur tabibi, tıbbi yardım istasyonunu arazideki bir çöküntüye kurmuştu. "Kan nakline ihtiyacı olan bir yaralı olduğunda onu çöküntünün en derin noktasına alıyorduk; zira burada kuzeyden ve batıdan gelerek ağaç gövdelerini tırpan gibi biçen makineli tüfeklerin mermi yoluna girmeksizin elinizde kan torbasıyla ayakta dikilebiliyordunuz."¹¹ Bu şekilde hırpalanmaya devam ederken her iki taburun da ertesi sabaha kadar direnip kurtulmak için dua etmekten başka çıkar yolu yoktu.

502. Alay'ın diğer birliklerinden tecrit edilmiş olan ve St. Oedenrode'de bulunan 1. Tabur, batılarında kalan Schijndel dolaylarında Alman birliklerinin taarruz hazırlığı yaparak toparlanmakta olduğundan şüphelendi. Bundan ötürü de Yarbay Cassidy, o sabah yedi cipin "mağaradan çıkan yarasalar" gibi haldır haldır ilerleyerek St. Oedenrode üzerinden geçmiş olmasından ötürü son derece öfkeliydi.¹² Schijndel'e ilerliyorlardı ve durup da durum hakkında bilgi alma zahmeti göstermemişlerdi bile.

Almanlar Cassidy'nin tahmin ettiğinden de yakındı. Sabahki ciplerin oluşturduğu motorlu yürüyüş kolu, yol boyunca iki kilometre kadar ilerledikten sonra kendini bir pusunun ortasında buldu. Âdeti turist gibi gezinen bu yürüyüş kolundan yalnızca en sondaki cip geri dönüp kaçma fırsatını bulabildi. Bu araçta bulunan 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'ndan Albay Cartwright derhal Cassidy'ye ulaşip destek göndermesini söyledi. Kendilerini yol kenarındaki kanallara atıp makineli tüfek atışlarıyla burada sıkışıp kalmış olan diğer ciplerdeki

10 Er Albert F. Jones, B/II/502/101, CRCP 97/53.

11 Shacklett, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

12 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

arkadaşlarını kurtarmaları gerekiyordu. Cassidy, “burunlarının dikine gidip” başlarını belaya sokmaları yüzünden kendi adamlarında bazıları tehlikeye atacak olmaktan ötürü küplere binmişti. “Ne bok yemeye o yoldan gidersiniz ki!” diye kendi kendine söylendi. Cartwright, kılavuzlardan birinin yolun güvenli olduğunu düşündüğünü söyleyerek yanıt verdi.

Neyse ki Cassidy’nin Üsteğmen Mewborn komutasındaki takımlarından biri, iki tanesi alev almış olan cipleri görmüştü. Bunlar muharebe ederek bir şekilde Almanların pususundan kurtulmayı başarmış; hatta ciplerden ikisini ölüm bölgesinden çıkarmıştı. Princetonlu komünist korumasıyla birlikte Son’a yaptığı bir denetleme ziyaretinden dönmekte olan General Taylor, o esnada St. Oedenrode’a varmıştı. Olanları duyduğunda, Cassidy’e, “Böyle bir görev için oraya daha fazla adam göndermeyin, vazifeniz şehri ele geçirmek,” dedi.

502. Alay’ın Best civarında verdiği amansız mücadeleden tamamıyla bihaber olan Albay Sink, bölgede yalnızca bir takım ile küçük bir istihkâm müfrezesi bırakmıştı ve 506. Alay’ın geri kalan kısmı güney istikametine Eindhoven’a ilerliyordu. Alayın çoğunluğu derme çatma inşa edilmiş yaya köprüsünü kullanarak, birkaç cip de petrol varillerden yapılmış bir sal marifetiyle nehri geçmişti. Öncü görevindeki 3. Tabur, Eindhoven’ın kuzey kenarındaki Woensel’den açılan topçu, havan ve makineli tüfek atışlarına maruz kaldı. Yüzbaşı John W. Kiley bir kilisenin çan kulesinden yapılan keskin nişancı atışıyla hayatını kaybetti, “Ardından bir roket çan kulesini vurup keskin nişancıyı susturdu.”¹³

Israrla 3. Tabur’a eşlik etmek isteyen Hollandalı bir polis, Woenselsestraat’teki evlerde bulunan insanların korkudan suspus olduğuna tanıklık ediyordu. Paraşütçülerin korktuğu başına geldi ve polis bağırıma başladı: “Bu adamlar Alman değil, Amerikalı. Sizi hürriyetinize kavuşturmaya geldiler!”¹⁴ İleri harekâtına devam eden paraşütçülerin isteyeceği son şey insanların evlerinden dışarı akın edip kendilerini karşılaması, el sıkışması, öpücükler kondurmasıydı; bilhassa da geri çekilmekte olan Almanlarla mütemadiyen tesadüf muharebelerine tutuşurken. Sokaklara doluşan insanlar ancak Kloosterdreef’te bulunan bir

13 Age.

14 RHCE D-0001/1383.

Alman 88 mm'lik uçaksavarının mermileri düşmeye başlayınca yolları boşalttılar.

Saat 12.15'te, Aalst ve Eindhoven'ın etrafını çevirmiş olan Household Süvari Alayı'ndan bir birlik Woensel'de Albay Sink'le buluştu. 101. Hava İndirme Tümeni unsurlarıyla bir araya geldiklerine dair bilgiyi iletmek isteyen birlik komutanı, alayının Muhafız Zırhlı Tümeni'nde bilinen rakma adıyla telsiz çevrimine girdi: "Kaşağıcı çocuklar tüylü arkadaşlarıyla¹⁵ irtibat sağladı."¹⁶ Ardından bu birliğin bir kısmı Wilhelmina Kanalı'nın güney kıyıları boyunca Best'e doğru ilerlemeye devam etti, Wierzbowski'nin takımına yardım edecek olan birlik de buydu. Bir süre sonra, Alman saflarının arasından geçen Hollanda telefon hattı sayesinde, Son'da bulunan Amerikalı bir Binbaşı, Kraliyet İstihkâmcıları'na köprünün boyutlarını tüm detaylarıyla iletmeyi başardı.

Albay Sink, köprüleri ele geçirmek maksadıyla 2. Taburuna doğru yönünden şehir merkezine intikal emri verdi ve bölüklerinden birini de kendilerine sorun çıkaran 88 mm'lik uçaksavarın icabına bakmakla görevlendirdi. Görünüşe göre bir değil iki uçaksavar vardı. Paraşüt bölüğü, bölge halkından uçaksavarların mevzilerini avcunun içi gibi bilen bir kılavuz eşliğinde ilerledi. Amerikalılar tam da ilk uçaksavara her iki yönden taarruz edecekken, Çavuş Taylor civardaki evlerden birinin ilk kat penceresinden bir kadının kendisine hararetli bir şekilde el kol hareketleri yaptığını fark etti. Üç Alman askerinin yaklaşmakta olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Taylor, henüz taarruza başlamamış olduğu için derin ve rahat bir nefes aldı; Almanlar geçene kadar bekledikten sonra arkalarından yaklaşp onları derdest ettiler. Başlarında Üsteğmen Hall'un bulunduğu, tüfek bombalarıyla teçhiz edilmiş bir manga kadar kuvvet sessizce uçaksavarlara yaklaştı. Net bir ateş sahaları mevcut değildi ama tüfek bombalarından biri tam isabet kaydetti. Ardından taban plakasıyla birlikte getirilmiş olup bir paraşütçünün iki bacağıyla sıkıca sabitlediği bir 60 mm'lik havan da ikinci uçaksavarı vurdu.

Uçaksavarların hemen arkasında bulunan bir eve sığınmış olan yaralı Alman mürettebatı henüz yakalanmamışken halk Woenselse pazar

15 101. Hava İndirme Tümeni'nin "Haykıran Kartallar (*Screaming Eagles*)" rumuzuna atıf yapıyor. (ç.n.)

16 İngiliz subayları bu şekilde rumuzlar, benzetmeler ve okul çağı argoları kullanarak yaptıkları şifreli konuşmalarını Almanların anlayamadığını düşünüyordu ama çoğu zaman gerçek böyle değildi.

yerinde dans etmeye başlamıştı bile. Ahaliden biri, “kalabalığın nasıl çılgına döndüğünü; yorgun ve bitap düşmüş ‘çocukların’ zar zor kendilerini toparlamakta iken nasıl herkese el sıkışmak zorunda kaldığını” anlatıyordu.¹⁷ Sink’in birliğindeki bir subay da şunları aktarıyordu: “Hollandalı siviller askerlerin etrafında toplanmış; onlara elma ve kavanozlarla reçel ikram ediyor, kimileri de birer fırt çekmeleri için cin uzatıyordu. Fevkalade bir karşılama söz konusuydu ve hava buram buram Alman nefreti kokuyordu.”

Amerikan paraşütçüleri şehri temizlemeye devam ederken “ateş muharebeleri”¹⁸ halen devam ediyor ve kutlama yapmakta olan siviller zaman zaman kendilerini bir yere atıp siper alıyordu. Birden ortaya çıkıveren *PAN* (Hollanda Partizan Hareketi) mensupları yardıma hazırды. “Baktığınız her yerde mavi tulumlar içinde, kollarında *PAN* yazan pazu-bentlerle gezen adamlar görüyordunuz. Omuzlarında asılı silahlar taşıyor, motosikletler ve bayraklı arabalarla geziyorlardı.”¹⁹ Kalan tüm *NSB* mensupları ve Alman askerleri saklandıkları evlerden çıkarılıp sokaklarda yüz üstü yere yatırıldı. 1940 yılında teslim olmaya mecbur bırakılan Hollanda ordusu askerleri üzerlerinde eski üniformalarıyla tekrar ortaya çıkıp harp esirlerini kontrol altına almaya hazır olduklarını söylediler. Kasaba halkından birisi minnettar bir ifade ile, “Aradan geçen dört yıl, dört ay ve altı gün sonra artık özgürüz,” diyordu.²⁰ O sabah uyandıklarında gaz ve elektrikten yoksun olduklarını öğrenmeleri görece önemsiz kalmıştı.

Albay Sink, Muhafız Zırhlı Tümeni gelene kadar şehri temizleyemeyecek olmaktan korkuyordu. Ardından saat 13.00’da, yani General Taylor gelmeden hemen önce, 2. Taburdan Yarbay Robert L. Strayer, Dommel üzerindeki dört köprüyü de ele geçirip patlayıcı kontrolü yaptıklarını ilettiler. Tümen komutanı Taylor, şehri daha iyi görebilmek için bir kilisenin çan kulesine çıkıp telsizle Yarbay Strayer’a seslendi: “Neredeyim demiştin?” Karşıdan gelen seste muzaffer bir hava vardı: “Tam köprünün üzerinde oturuyorum General.”²¹ Strayer’in adamları polis merkezini de ele geçirmişti.

17 RHCE D-0001/1383.

18 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

19 J. F. Fast, Eindhoven, NIOD 244/191.

20 Frans Kortie günlüğü, CRCP 122/24.

21 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

Bir günlük yazarı şöyle naklediyordu: “Her tarafta bayraklar vardı. Zafer sarhoşluğu içerisindeki kalabalık turuncu renkli eşarplar, kâğıt şapkalar vs. takmıştı.”²² Genç adamlar Wehrmacht’ın yerleştirdiği yön levhalarını parçalayıp yıkıyor ve işgalcilerin değiştirdiği sokak tabelalarını kaldırıyor. Çok geçmeden Royal Oteli’nin önüne Prenses Juliana’nın dev bir portresi asıldı ve pencere camları kraliyet ailesinin fotoğraflarıyla süslendi.

Hâlâ tuhaf ve gergin anlar da yaşanmıyor değildi. Augustijnerdreef’i dikkatlice gözetlemekte iken etraflarındaki birkaç kızın dikkatini çekmiş olmaktan ötürü keyiflenen iki paraşütçü, bisikletle yaklaşan siyah üniformalı bir adamı görünce derhal harekete geçti. Orada bulunan Doktor J. P. Boyans, askerlerin makineli tabancalarına davrandığını görünce, “Ateş etmeyin! Ateş etmeyin! Bu bir Hollanda polisi,” diye bağırdı.²³ Paraşütçüler bir an ne yapacaklarını bilemedilerse de birisi, “Peki. Bir an onu SS sanmıştım,” deyiverdi. Boyans, o askere kendilerini uyarmış olmasa ne yapacaklarını sordu. “Ha, pek bir şey değil, yalnızca kaşlarının ortasına küçük bir delik açacaktım,” diye sırttı asker, “nişancılığım iyidir.”

Uzun bir işgal döneminin ardından sıra intikam almaya gelmişti. Binbaşı Dick Winters ansızın bir yuhalama duydu. Dönüp arkasına baktığında da bir fahişenin davetkâr bir şekilde yaklaştığını gördü. O anları şöyle hatırlıyordu: “Daha sonra etraftakiler onu yakaladı. En son hatırladığım kadarıyla, yanılmıyorsa, saçını kesmeye götürüyorlardı.”²⁴ Şehrin sakinleri o sabah NSB belediye reisinin linç edilme korkusu yaşadığını öğrendiklerinde zevkten dört köşe oldular. “O ve karısı Marechausse-kazerne’den (inzibat kışlası) sığınma talep etmeye gitmiş; fakat kaçan bir Alman askeri yolda bisikletine el koymuştu.”²⁵

Bir başka günlük yazarı ise şunları aktarıyordu: “Saat üçte, bir grup NSB mensubu gürültülü bir kalabalık tarafından alıkonulup Yahudi mezarlığının yakınlarındaki bir okula kapatıldı.”²⁶ Bir sürü genç adam, 101. Hava İndirme Tümeni personeline ölü ve yaralıların silah ve üniformalarının kendilerine verilmesi ve bu sayede savaşa devam

22 RHCED-0001/1383.

23 Dr J. P. Boyans, CRCP 122/17.

24 Richard Winters, E/II/506/101, EC-UNO.

25 RCHE SISO 935.4.

26 J. F. Fast, Eindhoven, NIOD 244/191.

edebilmeleri için yalvarıyordu. Amerikalılar, İngilizlere nispeten bu bakımdan daha rahattı ve mevzuata tamamen aykırı olmasına rağmen bir grup sivil aralarına aldılar. Hatta bunların bazıları savaşın son günlerine kadar onlarla hareket etmeye devam etti.

Olaylarla dolu o günün öğleden sonrasında, saat 15.30'da Son kuzeydoğusundaki iniş bölgesine ikinci parti birlikler iniş yaptı. 327. Planör Piyade Alayı'nda görev yapan şair Louis Simpson, bölgeye varışlarını şöyle anlatıyordu: "İniş bölgesinin üzerine geldiğimizde planör pilotu çözme halatını serbest bıraktı. Uçurtma, hayatında ilk defa kendi gibi hareket edebilecekti. Önce bir kuş gibi yükseldi, ardından kendini sessizliğin eşliğinde hava akımına bıraktı. Duyabildiğimiz tek şey planör gövdesinin gıcirtısıydı. Daha sonra bir kanadının üzerine yatarak yere indi. Hayatlarımız planör pilotunun ellerindeydi."²⁷ Planör zemine çarpıp da durduktan sonra belirgin bir rahatlama yaşanmıştı.

"Zemin düzdü ve etraf her biri farklı yönlerde bakan planörlerle kaplıydı," diye devam ediyordu Simpson.²⁸ Bölükler dağınık düzende aceleyle ilerleyerek bölgeyi terk etmeye çalışıyordu. "Sanki bir Hollanda tablosu gibi ufukta bir yel değirmeni göze çarpıyor, uzakta bir yerlerde silahlar gürüldüyordu. Güneşin ılık ışınlarıyla yün gömleklerimizin içinde terlemeye başladık. Şehrin girişinde infilak edip parçalara ayrılmış bir tank vardı. Tankın üzerinde ve altında mürettebatın kararmış, eriyip zifte dönmüş bedenleri duruyor; siyah tortuların arasında yakut kırmızısı et parçaları parılıyordu."

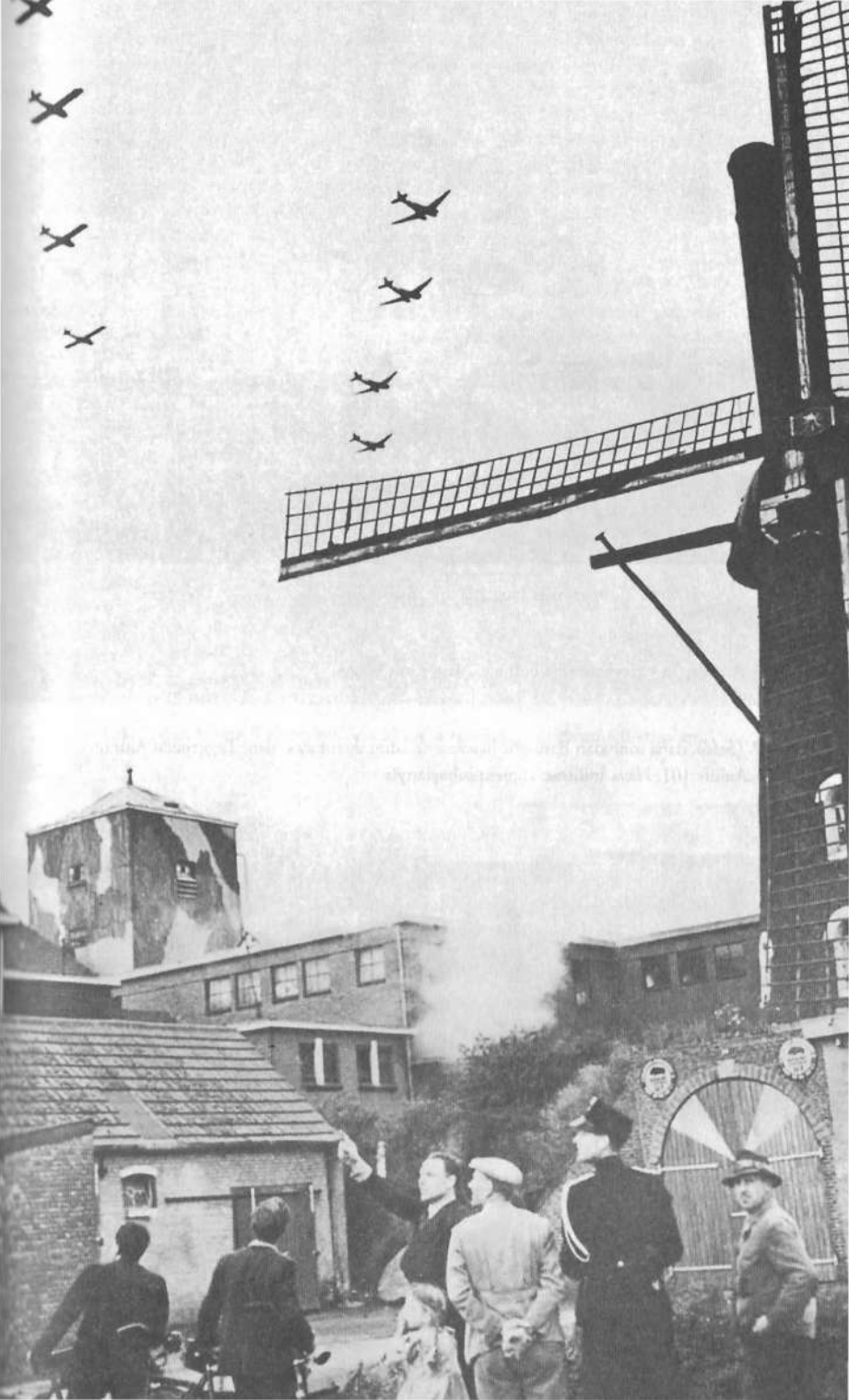
Simpson, Alman askerlerinin fikri yapısı karşısında şaşkınlığa uğramıştı: "Mezara benzeyen bir çukurun yanından geçiyordum. Çukurun uzak ucuna bir haç dikilmiş, üzerine de üstünde kurşun deliği olan bir Amerikan miğferi asılmıştı. Haçın üzerinde gotik bir yazı stiliyle 'Hoş geldin 101. Hava İndirme Tümeni' yazıyordu. Şu Almanlar garip adamlardı doğrusu. Düşünün, harbin buhranında aklınıza böyle bir numara geliyor, bir de bunu hayata geçiriyorsunuz."²⁹

C-47 Dakota uçaklarıyla çekilen 450 planör kalkış yapmış, bunlardan 428 adedi 101. Hava İndirme Tümeni iniş bölgesine ulaşabilmişti.

27 Louis Simpson, *Selected Prose*, New York, 1989, s. 128.

28 Age, s. 128-9.

29 Age, s. 129.

15. (Önceki sayfa) Uçan armada Hollanda semalarında.

16. Arnhem'in kuzeybatısında bulunan planör iniş bölgesi.

17. (Solda, daha sonradan Bastogne harekâtıyla adını duyuracak olan) Tuğgeneral Anthony McAuliffe 101. Hava İndirme Tümeni subaylarıyla.

18. 101. Hava İndirme Tümeni'nin Son kuzeybatısında yaptığı paraşütçü atmaları, 17 Eylül.

19. İngiliz paraşütçüler bölge halkıyla çay içerken.

20. Bir Sherman Firefly tankı, Garden Harekâtı'nın henüz ilk dakikalarında muharebe dışı kalmış olan İrlandalı Muhafız tanklarının yanından geçerken.

21. Valkenswaard güneyinde pusuya düşürülmüş olan 30. Kolordu araçlarından biri.

22. Almanlarla yatmış olan Hollandalı kadınların saçlarını kazımak suretiyle gerçekleşen hürriyet karnavalı. "...ve berberlerin ellerinde tecelli eden adaleti seyre dalmış Hollandalı kalabalıktan hiç kimsenin yüzünden benzer durumlarda Fransızların duyduğu gibi bir neşe okunmuyordu."

23. İçlerinde bir MG-34'ün de bulunduğu silahları Almanlardan ele geçirmiş olan Hollanda yeraltı örgütlenmesinin mağrur mensupları.

24. Hayli gecikmiş olan Zırlı Muhafız Tümeni'nin gelişini kutlayan Eindhovenlılar
19 Eylül.

25. (*Arka sayfa*) İngiliz askerleri, Hollandalılar tarafından tanklarının üzerine tebeşirle yazılan karşılama ve teşekkür mesajlarını şaşkınlıkla okumuştur.

Bu planörlerin içinde yalnızca 327. Piyade Alayı değil; aynı zamanda iki paraşütçü topçu taburu, bir istihkâm taburu ve yanında röntgen cihazı³⁰ dahi olan bir sıhhiye timi de bulunuyordu. 327. Alay “kimi yerlerde sıra sıra dizilmiş Alman askerlerinin planörlere ateş açtığını, yeteri kadar önleme³¹ vermediklerinden ötürü genellikle isabet kaydedemediklerini; fakat birkaç merminin Albay Harper’ın uçağının arka kısmında delikler açtığını”³² rapor ediyordu. Alay Komutanı Albay Joseph H. Harper düşmanın ateşine karşı öylece durmak niyetinde değildi; dolayısıyla cip sürücüsü ile beraber kadro silahlarıyla planörden aşağı ateş açtılar.

Taylor’ın komutan yardımcısı ve aynı zamanda 101. Hava İndirme Tümeni’nin ateş desteğinden sorumlu subayı Tuğgeneral Anthony McAuliffe, 377. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu ile hareket ediyordu. Yanında United Press haber ajansından genç gazeteci Walter Cronkite da vardı. Cronkite, daha sonradan bir gazeteci dokunuşuyla derlediği notlarında şöyle yazıyordu: “Miğferlerimiz basınç etkisiyle başımızdan düştü ve bu üzerimizde doğru gelen şarapnellerden de beterdi. Bir miğfer kaptım ve içinde daktilomun olduğu postacı çantamla buluşma noktamız olan kanala doğru sürünmeye başladım. Dönüp baktığımda arkamdan altı kişinin daha sürünmekte olduğunu gördüm. Meğer arkasında küçük dikey şeridiyle üstüğmenin miğferini giymişim.”³³

Planörler yere iner inmez B-24 Liberator uçakları iniş bölgelerini üstünden geçip ikmal maddeleri attılar. 327. Piyade Alayı o gece nöbetçilerine uyuma izni vermiş olmaktan ötürü pişmandı. Söylediklerine göre “planörlere doldurulmuş olan tüm malzemenin dörtte üçü geceleyin diğer birlikler ve Hollandalı sivillerce yürütülmüştü.”³⁴ O gecedan sonra müteakip hırsızlıkları engellemek maksadıyla ciplerle silahlı devriyeler çıkarmak durumunda kaldılar.

101. Hava İndirme Tümeni çok şanslı olduğunu fark etti. Eindhoven’ı savunan Alman birliğinin mevcudu yüzden biraz fazlaydı. Tuğgeneral

30 Yüzbaşı Robert B. Shepard, HQ/II/327/101, CRCP 98/55.

31 Önleme, hareket eden bir hedefe atış yapılırken hedefin ilerleme hızı ve aradaki mesafeyi göz önünde bulundurarak hedefin gideceği yere nişan alma anlamına gelir. (ç.n.)

32 FAAA, NARARG331/Kayıt 254/Kutu 20.

33 Walter Cronkite mektubu, 13.9.67, CRCP 96/6.

34 Muhabereci Kenneth Pearce, CRCP 96/1.

Jim Gavin ise Almanların mümkün olan en süratli şekilde Nijmegen'i takviye edeceğini biliyordu. Almanlar aynı zamanda kentin merkezinde ve kuzeyinde de kuvvetlerini yoğunlaştırıyordu. Pazar günü gerçekleştirilen indirmeler ve Yarbay Warren'ın taburunun şehre güney yönünden yaptığı ilk yoklamalardan sonra, Almanlar mühimmat yığınlarını havaya uçurarak bir dizi devasa patlama ile sabahın erken saatlerinde kent halkını uyandırmıştı.

Artık Nijmegen'i savunmakla görevlendirilmiş olan Frundsberg Tümeni Komutanı Harmel'e göre, hava indirmelerinin gerçekleştiği an itibarıyla kentte bulunan askerler "Alman ordusunun yüz karalarıydı"³⁵ ve toplam mevcutları 750'den azdı. Bir müddet sonra bölgeye ulaşacak olan Yarbay Friedrich Henke komutasındaki mağrur 1. Paraşüt Eğitim Alayı hariç tutulursa, şehir "demiryolu muhafız ekipleri, bir grup mahalli milis, polis bandosu personeli ve perişan haldeki SS mensupları gibi muhtelif birlikler"³⁶ tarafından savunuluyordu. Bu birlikleri çoğu Birinci Dünya Savaşı'ndan kullanılmış tüfeklerle donatılmıştı; hatta Harmel'in iddialarına bakılırsa 1870 Fransa-Prusya Harbi'nden kalma olanlar bile vardı. Askerler kendilerine verilmiş olan beşli şarjörleri ceplerinde taşıyordu; zira kütüklükleri dahi yoktu. Elleriindeki tek tank-savar silahı, karayolu köprüsünün savunması için tahsis edilmiş olan uçaksavarlardan geriye kalmış olanlardı.

SS Korgenerali Bittrich, 30. İngiliz Kolordusu'nun Arnhem'de 1. Hava İndirme Tümeni ile birleşmesini engellemek maksadıyla Nijmegen'deki büyük karayolu ve demiryolu köprülerinin ikisini de havaya uçurmak istiyordu. Fakat bu görevin ifasını temin etmek için, öncelikle köprüler layığıyla savunulmalıydı. Bu nedenle de 18 Eylül gününün ilk saatinde, gece yarısından hemen sonra Harmel'e emrini gönderdi: "Frundsberg Tümeni güneydoğu yönünde ilerleyip Aşağı Ren'i botlarla geçerek Waal'ın güney yakasında bir köprübaşı tesis edecek, burayı elde bulundurmaya devam edip köprüleri tahribe hazırlayacaktır."³⁷

Müttefiklerin birleşmesini engellemek için yapılacak en bariz hamle Nijmegen'deki köprüyü yerle bir etmekti; fakat Mareşal Model o günün sabahında Bittrich'in emirlerini bir kez daha boşa çıkardı: "Hâlâ

35 GA-CB 2171/1.

36 BArch-MA N756 162.

37 BArch-MA RS2-2 32, s. 4.

köprülere ihtiyacımız var, karşı taarruzda onları kullanacağız,” diye ısrar ediyordu.³⁸ Bittrich ise ikna olmamıştı, etkili bir karşı taarruz için yeteri kadar kuvvetleri olmadığından emindi. Yılgın ve öfkeli bir halde Model’in özel bir planı olduğuna inanmak durumunda kaldı; fakat bu defa hiç değilse talebini resmî olarak ilettiğinden emindi.

Harmel’in tümenindeki 10. SS İstihkâm Savaş Taburu’ndan bir bölük, el koyulmuş bisikletler vasıtasıyla sabahın erken saatlerinde hemen kuzeyinde Neder Rijn’in Waal’dan ayrıldığı Pannerden’e doğru yola çıktı. Bisikletle ilerlemenin avantajlarından biri de düşmanla temas halinde hızlıca inip kendini bir çukura atabilmektir. Bu birliği, kısa bir süre sonra Reinhold Muharebe Grubu’na dönüşecek olan daha seçkin unsurlar takip ediyordu. Frundsberg Tümeni’nin panzer alayı komutanlarından biri olan Reinhold; beraberinde indirilmiş tank mürettebatlarını, mevcudu yalnızca iki yüz olan Euling Mekanize Piyade Taburu’nu ve bir de topçu bataryasını getirmişti. 21. SS Mekanize Piyade Alayı’nın 2. Taburuna komuta etmekte olan SS Yüzbaşı Karl-Heinz Euling, Harmel’e göre “mükemmel bir dost ve iyi bir askerdi.”³⁹

Birbirine bağlanmış kauçuk botlardan mamul deniz taşıtlarıyla Neder Rijn’i geçmekte olan birliklerin gecikmesine rağmen, Euling’in taburu gün ortasına gelindiğinde karayolu köprüsüne varmıştı. Reinhold, derhal şehrin savunmasını üstlendi ve birlikleri her türlü Müttefik saldırısını “üstün bir irade” ile püskürtmeye hazırladı. Bununla birlikte topçu silahları ve yarı tırtıllı araçları botla suyun karşısına geçirmek son derece sinir bozucuydu. Müttefik hava unsurlarının mevcudiyetinden ötürü yalnızca geceleyin geçiş yapabiliyor ve ışık kullanamıyorlardı. Bu yüzden de birlik komutanları kıyıya gelindiğinde geri geri yürümeye başlıyor, beyaz mendillerini sağa sola sallayarak araç sürücülerini botlara binerken kılavuzluyordu.

Reinhold şehre varır varmaz tüm birliklere dikkatlerini kuzeye, her iki köprüünün yaklaşma istikametleri civarına yönlendirmelerini emretti. Charlemagne döneminden kalma tarihi Valkhof Hisarı savunmalarının merkezini teşkil edecekti. Savundukları bölgeye Reich İşgücü Hizmetleri’nden gençleri de yerleştirmişti.⁴⁰ Nijmegen Köprüsü’nü

38 GA-CB 2171/24c.

39 SS-Tuğgeneralı Harmel, FMS P-163.

40 P. C. Boeren, Nijmegen şehir arşivcisi, CRCP 124/1.

ateş gücüyle savunma niyetinde olan Reinhold, onlar için özel bir görev düşünüyordu.

General Browning, asıl tehlikenin Reichswald'daki tanklardan gelebileceğinin altını çizerek Gavin'i ikaz etmişti. Bunun pek de isabetli bir öngörü olmadığı daha sonradan anlaşıldıysa da Almanya kuzeybatısında bulunan akla gelebilecek tüm birlikler 82. Hava İndirme Tümeni'ne doğru kanadından taarruz etmek üzere harekete geçmişti. Gereğinden fazla güç atfedilen ve komutanının adıyla anılan Korgeneral Kurt Feldt komutasındaki kolordu Krefeld kuzeyinde konuşluydu ve çoktan harekete geçmeye hazırdı. Bu kolordunun kuruluşunda Feldt'in tam anlamıyla bir "toplama birlik"⁴¹ olarak tanımladığı, Tümgeneral Gerd Scherbening komutasındaki 406. Tümen de bulunuyordu. Bu tümen bir astsubay eğitim merkezi, takviye personel kıtaları ve nekahet döneminde olup özel perhizlere ihtiyaç duyan personelinin rahatsızlıklarına göre teşkil edilmiş "kulak taburu", "mide taburu" gibi birliklerden oluşuyordu.

Elbette bu geçici bir çözümdü. Model ve Student, başında Korgeneral Eugen Meindl'in bulunduğu çok daha profesyonel birlik olan 2. Paraşüt Kolordusu'nu teşkilatlanması tamamlar tamamlamaz bölgeye sevk etme niyetindeydi. General Feldt şöyle bir itirafta bulunuyordu: "Bu taarruzdan olumlu bir sonuç alacağımıza asla inanmıyordum; zira oradan buradan toplanmış adamlardan kurulu 406. Tümen ile seçkin düşman birliklerine taarruz ederek başarı kaydetmek olanaksızdı."⁴² B Ordu Grubu'nun derhal ileri harekâta başlanması yönündeki ısrarını bir kenara bırakırsak, Feldt'e göre böyle bir işe kalkışmanın tek haklı gerekçesi Amerikalıların doğuya ilerlemesinin önüne bir set çekerek olduğundan daha güçlüymüş izlenimi vermek olabilirdi.

406. Tümen'in ast birlikleri Mook güneydoğusunda paniğe kapılmıştı. "General Scherbening ve ben, taarruz mevzilerinde bekleyen askerleri güçlükle yerlerinde tutabiliyorduk. O an yapabildiğim tek şey, Papen Hill bölgesinde esir düşmekten kendimi korumak olmuştu."⁴³ Gün ortasına gelindiğinde, Feldt 3. ve 5. Paraşüt Tümeni öncülerinin Emmerich'e vardığını öğrendi. Derhal oraya intikal etti; fakat

41 Korgeneral Kurt Feldt, FMS C-085.

42 Age.

43 Age.

“tümen öncülerinin yalnızca birer taburdan, taburların da çoğunlukla Normandiya’da sağ kalmayı başarmış ve doğru düzgün silahı bulunmayan muharebe hizmet desteği personelinden ibaret olduğunu anlayınca” geri dönmek durumunda kaldı. Komuta yerine geri dönen Feldt, Model ve Meindl’in kendisini beklemekte olduklarını gördü. Paraşüt tümenlerinin durumundan ötürü duyduğu şaşkınlığı dile getirdi ve bu birlikleri Binbaşı Karl-Heinz Becker komutasında bir muharebe grubu olarak yeniden teşkilatlandırmayı önerdi.

Uyuduğu ağacın altında yaklaşan bir trenin sesini duyan Tuğgeneral Gavin, kırık bel kemiğinden ötürü güçlükle hareket edebiliyordu. Hissettiği acıyı bir kenara bırakarak M-1 piyade tüfeğini omzuna astı ve mevzilerini kontrol etmek üzere sürünürcesine ilerlemeye başladı. O günün en önemli görevlerinden birisi, öğleden sonra 82. Hava İndirme Tümeni’ne ait bir kısım unsurları getirecek olan 454 adet planör için iniş bölgelerini hazır hale getirmektir. Fakat bunun öncesinde Sionshof Otel’inde Yüzbaşı Bestebreurtje ile bir araya geldi. Yüzbaşı, kollarında turuncu pazubentleriyle altı yüz kadar Direniş mensubunu hazır etmişti. Gavin, bu adamları Almanların kendilerini ele geçirmesi durumunda büyük ihtimalle öldüreceklerine dair uyardı. “Umurumuzda değil. Ölenlerle yaralananların silahlarını bize verin ve sizinle birlikte savaşalım,” diye yanıtladılar.⁴⁴ Gavin bu teklifi kabul etti ve esas hedeflerinin Almanların köprüyü havaya uçurmasını engellemek olduğunu söyledi.

De Vereeniging konser salonunun müdürü Martijn Louis Deinum’a göre, küçük bir Amerikalı paraşütçü grubu köprüyü ele geçirmeye yönelik başarısız bir girişimin ardından Almanlara karşı bir başlarına savaşmaya devam etmek için tüm geceyi bölgede geçirmişti. “Sert bakışlı ve pasaklı üç paraşütçü makineli tüfekleriyle geldiler ve pencereden ateş etmeye başladılar, biz de bodrum katına indik. Elektrik yoktu.”⁴⁵ Deinum adamların sarhoş olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. İçlerinden birisi ona, “Şu Almanlar ne iğrenç tipler,” dedi. Deinum’un kaçırdığı şey köprüyü ele geçirmeye çalışıp başarısız olan Yarbay Warren’ın taburunun halen Nijmegen’de bulunup Henke Muharebe Grubu’na karşı mücadele vermekte olduğuydu. Şehrin başka

44 Gavin’in ABD Harp Akademisi konferansı, JMGP, Kutu 1.

45 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG n5.3.20548.

tarafalarında Amerikan paraşütçüleri yıkanıp tıraş olmaları ve dişlerini fırçalamaları için evlere davet ediliyordu. Bayan Wisman adında genç bir ev sahibesi, “Bazıları günde üç kez dişlerini fırçalıyordu,”⁴⁶ diyerek şaşkınlığını dile getiriyor; “İngilizlerle kıyaslanmak istemiyor, onların biraz yavaş olduğunu ve en önde Amerikalıların gitmesi gerektiğini söylüyorlardı,” diye de ekliyordu.

Gavin, Sionshof’daki toplantıdan sonra Warren’ın taburunun akıbetini tam olarak öğrenmek maksadıyla 508. Paraşüt Alayı komuta yerine gitti. Köprüyü ele geçirmekte gösterdiği başarıya ilişkin ilk raporların yanlış olduğu anlaşılmıştı. Gavin, Warren’ın emredildiği gibi nehir kıyısını takip etmek yerine “sıkıntı olmaz”⁴⁷ düşüncesiyle doğrudan kent merkezine girmeye çalışmış olmasından ötürü öfkeliydi. Şehrin dışındaki 508. Alay doğudan düşman baskısını iyiden iyiye hissetmeye başlarken Warren’ın taburu halen Nijmegen merkezinde sıkışmış vaziyetteydi.

Gavin kuşluk vaktine doğru Almanların planör iniş bölgesine yaklaşmakta olduğunu öğrendi. Bu hamle, Feldt Kolordusu’nun karşı taarruz girişiminin bir parçasıydı. Kilise çan kulesinde bulunan Amerikalı gözetleyicilerin tespitine göre Groesbeek’e de bir saldırı söz konusuydu. Kilise Papazı Peder Hoek, durmaksızın devam eden atışlar ve yer yer düşen top mermilerine rağmen ev ev dolaşıp cemaatini kontrol ediyordu. Paraşütçüler buna alışmıştı; papazın hatırladığı kadarıyla tehlikenin boyutu artınca etraftaki siperlerden bir baş uzanıp “Peder, tam siper!”⁴⁸ diye bağırıyor, o da kendini yere atıveriyordu.

İlk gece Reishswald’a hâkim bir noktada “üzüm salkımı” düzenine göre mevzilerin yeri tespit edilirken, 508. Alay Alman hududunun hemen dibinde olduğunu tamamen farkındaydı. Askerlere, mevzilere yaklaşanlara parola sormaksızın ateş etme emri verildi; zira “herkes düşman olabilirdi.”⁴⁹ Kaçınılmaz bir şekilde, bir takım komutanının kendi askerleri tarafından vurulması şeklinde bir trajedi yaşandı. Alaydaki bir üsteğmen de adamlarının “şehri temizlerken pek de dikkatli olmadığını” itiraf ediyordu. “Örneğin evlerden birinde bir Alman olduğunu tespit

46 Bayan C. W. Wisman günlüğü, RAN 579/665.

47 Gavin röportajı 20.1.67, CRCP 101/10.

48 Peder H. Hoek, Groesbeek, CRCP 122/44.

49. Üsteğmen Wayne H. Smith, F/II/508/82, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2231.

ederler, kâpiya yaklaşıp, ‘*Kommen sie hier!* (Buraya gelin!)’ diye seslendiklerinde evde bir hareketlenme oldu mu Thompsonlarla içeriye tararlardı.”

Yine de Hollandalılar kendilerini özgürlüğü kavuşturanların hemen hemen her hatasını bağışlamaya hazır görünüyordu. Beek’te bulunan 508. Alay’dan Dwayne Burns şöyle anlatıyordu: “İnsanlar evlerinden çıktıkları zaman bahçelerinde kazılmış derin çukurların içinde askerlerin uzanan başlarını görüyorlardı. Ev sahipleri dost canlısıydı, bizi gördüklerine seviniyorlar, yiyecek ve içecek ikram ediyorlardı. Fakat en çok da verebilecekleri ne kadar bilgi varsa paylaşmak istiyorlardı.”⁵⁰ Burns’ün birliğinden biri o gece öldürülmüştü. “Cenazeyi yol barikatının karşısındaki boş arsanın bir köşesine defnettik. Babası vaiz olan bir asker İncil’den birkaç ayet okudu ve dua etti. Ardından merhumun silah arkadaşları olarak üzerini toprakla örtüp miğferini ve yerinin belli olması için künye levhalarından birini mezarının başına bıraktık.”

Yaklaşık on kilometre kadar güneydeki Mook’ta, düşman ateşi altında evden eve ilerleyen bir asker bir kapının ansızın açılmasıyla irkildiği anları şöyle aktarıyordu: “45’liğimi çektim ve ateş etmek üzereydim. Kapıda yaşlı bir Hollandalı kadın duruyor, elinde bir fincan kahve ile iki dilim ekmeğin arasında bir parça kek tutuyordu.”⁵¹ Bu manzara karşısında biraz sarsılmış olan paraşütçü, misafirperverliğinden ötürü kadına teşekkür etti ama güvenliği nedeniyle de evinde kalması için âdeta yalvardı.

O sabah Almanların barikatlara ve köylere yaptıkları saldırılar General Feldt’in tabiriyle berbat bir şekilde planlanmıştı ama yine de iniş bölgelerine ciddi manada tehdit arz ediyordu. 505. Alay’ın Yüzbaşı Anthony Stefanich komutasındaki C Bölüğü Groesbeek güneybatısında saman balyalarının ardına gizlenmiş Almanların ateşlerine maruz kaldı. Adamları, dindar bir Katolik ve “alayın efsanesi”⁵² olan Stefanich’e âdeta tapıyordu. Emri verince bölük bulunduğu yerden açılıp yayılarak planörlerin inişinden hemen önce Almanları bölgeden uzaklaştırmayı başardı. Bölükteki subaylardan biri şöyle aktarıyordu: “C Bölüğü ateş ediyor, Almanlar da gerisin geriye kaçıyordu. Sanki bir tavşan avında gibiydik. Diğerlerinden ayrı kalmış bir Alman askeri yetmiş-seksen metre önümüzdeki bir oluğun dibinde ansızın durdu, arkasını dönüp Yüzbaşı

50 Dwayne T. Burns, F/II/508/ 82, EC-UNO.

51 Er Joe Tallett, C/I/101/82, EC-UNO.

52 Age.

Stefanich ve benim bulunduğum yere doğru bir el ateş etti. Kurşunun kalbine yakın bir yere isabet ettiği ‘Stef’ ayaklarımın dibine düştü.”⁵³ Bir başka hatıratıta bahsedildiğine göre ise Stefanich vurulduğu anda bir planör pilotunu kurtarmaya çalışıyordu ama sonuç değişmiyordu.⁵⁴ Son nefesini verirken teğmenlerinden ikisi yanında kaldı ve Stefanich onları birkaç kez, “C Bölüğünün vazifesini layıkıyla yerine getirmesini sağlayın,” diye tembihledi. Askerler, kaybettikleri komutanlarının ardından döktükleri gözyaşlarını gizlemeye çalışmadılar ve naaşını kefen niyetine bir paraşüt bezine sardılar.

Kalkış yapan 454 planörden toplamda 385 tanesi sağ salim inebildi. On dokuzu gereğinden fazla uçarak aşağıdan seyredenlerin acıyan bakışlarıyla Alman topraklarına iniş yaptı. Kimi planörler ise pancar tarlalarına inerek âdetâ toprağı süzmesine ilerleyip pancarları gökyüzüne savuruyordu. Pek çoğu da inişte hasar aldı ama içlerindeki yolcular ve yükler kurtarılabildi. Gavin, yeni gelen taburun otuz altı obüsten yalnızca altı fire verdiğini duyunca rahat bir nefes aldı. Planör pilotları ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmıştı. Fakat yere iner inmez hava indirmecilerle birlikte yaya muharebe edecek şekilde eğitilmiş olan İngiliz Planör Pilotu Alayı personelinin aksine Amerikalılar havacıydı ve piyade muharebesi konusunda hiçbir fikirleri yoktu. Hatta taşıdıkları askerleri ve yüklerini indirdikten sonra birileri tarafından korunacaklarını düşünüyordlardı. Amerikalı bir havacı subayına göre, 30. Kolordu 101. Hava İndirme Tümeni ile buluştuktan sonra pilotlar otostop çekerek Brüksel üzerinden geri dönmeye çalışmıştı. “Üstelik bazı uyanıklar uçuş tulumlarının altına 1 numaralı harici elbiselerini”⁵⁵ giymiş ve İngiltere’ye dönmek yerine Paris’e giden araçlara otostop çekmeyi tercih etmişti. Hatta bir tanesinin Fransız Rivierası’na kadar gitmiş olduğu kesindi.”⁵⁶ Gavin bu duruma tahammül edemiyordu. İngilizlerin planör pilotlarını piyade gibi muharebe edebilecek şekilde eğittiği sistemi doğru buluyordu; fakat farklı kuvvetlere mensup personel arasındaki anlaşmazlıklar Atlantik’in iki yakasında da eşit derecede can sıkıcıydı.

53 Üsteğmen Jack Tallerdar, C/101/82, CRCP 101/9.

54 Arthur Schultz, C/I/101/82, EC-UNO ve CRC 101/2; Gerald Johnson, C/I/101/82, EC-UNO.

55 *Class A uniform*. Gömlek, kravat, ceket ve pantolondan oluşan, genellikle muharebe ve günlük mesai dışındaki görev ve ziyaretlerde giyilen üniforma. (ç.n)

56 B. Warriner, 434. Birlik Nakil Grubu, USAAF, EC-UNO.

Gavin'in ilk sıralı amiri olan Korgeneral Browning'in emirlerine itaat etmekten başka seçeneği yoktu. Bununla birlikte şartları harp ceridesine olduğu gibi aktarmaya da kararlıydı. "General Gavin 18 Eylül günü saat 15.30'da General Browning'le bir toplantı yapmış ve General Browning burada mütekip yirmi dört saat için planlanan faaliyetleri sormuştur. General Gavin, 18-19 Eylül gecesi için 504. Alay'ın bir taburu ile Nijmegen kuzeyindeki köprüyü ele geçirmeyi ve 508. Alay'la birlikte köprübaşını doğudan ve batından emniyete almayı planladığını iletmiştir. General Browning planı genel olarak onaylamış; fakat 30. Kolordu'nun durumu göz önünde bulundurulduğunda Nijmegen güneyindeki hâkim arazinin elde bulundurulmasının hayati önemi haiz olduğunu değerlendirmiş ve tümenin asıl hedefinin hâkim araziye savunmak ve Maas-Waal Kanalı batısındaki konumunu muhafaza etmek olduğunu emretmiştir. General Gavin de bu doğrultuda alay komutanlarını toplamış ve söz konusu bölgenin savunulması için gerekli emri vermiştir."⁵⁷

Komuta yerleri birbirine bu denli yakın olunca, Browning gözlerini Gavin'in üstünden ayırmıyordu. Yine de Gavin'in raporlarına bakılırsa, Browning'in kanadın savunmasını bu denli önemserken kendi 1. Hava İndirme Tümeni'ni yok olmaktan kurtarmak için hayati önemi haiz olan Nijmegen Köprüsü'nün emniyetine bu kadar az ehemmiyet veriyor olması ilginçti.

Browning'in hayal kırıklığına uğramış olduğu bir gerçektir. Zamanının çoğunu telsiz anteninin ucunda bir kanatlı at bayrağı asılı olan cipini oradan oraya sürerek harcıyordu. Cipine binen herkesin hareket halindeyken harita okuma kabiliyetine sahip olmasını beklerdi; zira cip daha önceden açılmış tekerlek izi üzerinden zıplaya zıplaya giderdi. Emir subayının hatırladığı kadarıyla "Son derece hızlı sürüyor ve bunun getireceği olaşı tehlikeleri tamamıyla görmezden geliyordu. Bunu yapması doğaldı; komutan oydu ve ona göre bu doğru bir hareket tarzıydı."⁵⁸ Kendini acınacak bir duruma sokan bu davranışı, Horrocks bölgeye varıp da taarruzu devralana kadar geçen sürede harekâtın münferit olarak yalnızca hava indirme tümenleri tarafından icra edilmekte olduğundan ötürü duyduğu öfkeyi açığa vuruyordu. Browning,

57 Askerî Tarih Bürosu Başkanı Charles B. MacDonald andıcı, alıntılандığı yer Binbaşı Thomas P. Furey, 8.3.14, JMGP, Kutu 11.

58 Yüzbaşı Eddie Newbury, Browning'in Emir Subayı, CRCP 108/1.

kendisinin ve emrindeki ağır silahlarla mücehhez kolordu karargâhının tamamıyla gereksiz bir kalabalık teşkil ettiğini hâlâ kabul etmiyordu.

Horrocks'un İrlandalı Muhafızlar öncülüğündeki 30. Kolordusu, programın yirmi dört saatten de fazla gerisindeydi; bunun sebebi de büyük oranda Valkenswaard'da durup "sakin bir gece geçirmeleri"⁵⁹ ve sabah da Tuğgeneral Gwatkin'in tavsiyelerine uyarak yola geç çıkmış olmalarıydı. İki farklı taburun harp cerideleri gecikme için farklı sebepler öne sürse de saat 10.00'a kadar yola koyulamamışlardı. 3. Tabur, 50. Tümen'den gelecek bir piyade taburunun kendilerinin yerini almasını beklediğini söylerken; 2. Zırhlı Tabur ise "Aalst bölgesinde iki adet kundağı motorlu top ve bir adet de tank avcısı bulunduğu dair istihbarattan ötürü 10.00'a kadar beklediklerini"⁶⁰ dile getiriyordu.⁶¹

Household Süvari Alayı'ndan bir zırhlı araç birliği, Kulüp Rotası'nı takiben Eindhoven'ın altı kilometre güneyindeki Aalst'a varan yolda gerçekleştirilen intikale öncülük ediyordu. Yarbay Joe Vandeleur, kendisine eşlik eden ileri hava kontrolörü Yüzbaşı Love'a Typhoon uçakları tarafından vurulmak üzere bir hedef verdi. Daha önce verilen ağır zayıttan ötürü – dokuz Sherman tankı, yirmi üç ölü ve otuz yedi yaralı – İrlandalı Muhafızlar artık açık arazide doğrudan doğruya taarruz etmeye pek niyetli değildi.

Typhoon uçaklarını beklerken Vandeleur intikali durdurup yemek molası verdi. Kuzeniyle birlikte yüzme havuzlu olan bir villa buldular. Burada bir süre yüzdükten sonra⁶² biraz şampanyayla moral depoladılar ve bu esnada genç bir kadın gazeteci kendilerine eşlik etti. Nihayet ilk hava desteğinden iki saat sonra, Love hava saldırısının kötü uçuş koşulları nedeniyle iptal edildiğini öğrendi. İğneleyici bir şekilde: "Sorun ne? Hava kuvvetleri güneş ışığından mı korkuyor?"⁶³ diye sordu. O gün alabildikleri tek destek, Son'daki köprüünün hakikaten de yıkılmış olduğunu doğrulayan bir taktik keşif birliğiydi.

59 TNA WO 171/1217.

60 TNA WO 171/1216.

61 Aalst Harp Ceridesi için bkz. İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1216.

62 J. O. E. Vandeleur, CRCP 102/17.

63 Yüzbaşı Donald Love, CRCP 115/17.

Eindhoven'daki büyük *Philips* elektrik şirketinin kıdemli yöneticilerinden biri, elinde bir haritayla Alman silahlarının⁶⁴ mevzilerini göstererek gösterdiği safların arasında dolaşıyordu. Bu çok önemli bir yardımdı ama bazı ciddi gecikmeler ilerlemeyi baltalıyordu. Piyadeyle destekli dört adet 88 mm'lik uçaksavarın Aalst kuzeyinde bir hat boyunca savunmakta olduğu⁶⁵ görülünce yeni bir gecikme daha yaşandı. 2. Tank Bölüğü silahların mürettebatıyla temas sağlayıp onları oyalarken, 1. Tank Bölüğü ile bir piyade bölüğü de etraflarını çevirmeye çalışacaktı; fakat geniş hendekler arazide ilerlemeye imkân vermiyordu. Saat 17.00'da Tümgeneral Adair ve Tuğgeneral Gwatkin gecikmeye neyin sebep olduğunu görmek üzere geldiler ve bundan kısa bir süre sonra Household Süvari Birliği Almanların bölgeden ayrıldığını bildirdi. Saat 17.30'a geldiğinde motorlu intikal kolu Aalsterweeg üzerinde tekrar yürüyüş halindeydi ve yarım saat içerisinde zırhlı araçlar Eindhoven'a giriş yapmaya başladı. Mürettebat, şehrin hâlâ Alman kontrolünde olduğu düşüncesiyle araç kapakları kapalı olarak ilerliyordu. Bunun sonucunda da debdebeli bir karşılamadan mahrum kaldılar.

Saat 19.30 civarında Eindhoven sokaklarında şu ses yankılandı: "Aalster yolundan İngilizler geliyor!"⁶⁶ Ahali akşam yemeğini sofrada bırakıp sokaklara döküldü ve bir süre sonra her tarafa "büyük küçük her yaştan sevinçle zıplayan insanlar, kahkahalar ve coşkulu çığlıklar" hâkim oldu.

İntikal, kutlamaya yapan halk nedeniyle neredeyse durmuştu ve tanklardaki askerler kalabalığa doğru parmaklarıyla zaferi simgeleyen V işaretini yapıyordu. Tankların altında kimsenin ezilmemiş olması düpedüz bir mucizeydi; zira her yaştan insan ellerinde tebeşirlerle Shermanların başına üşüşmüş, hareket halindeki tankların üstüne teşekkür mesajları yazıyordu. Eindhovenlu bir kadına göre İngilizler şunun farkına varmıştı: "Hollandalı ve Belçikalıların neye ihtiyaç duydukları bilinmez ama tebeşire ihtiyaçları olmadığı kesin."⁶⁷ İnsanların her tarafı Hollanda ülkesini temsil eden turuncu renkle süslemesinden ziyade siyle etkilenmiş olan bir İrlandalı Muhafız subayı, "Tüm bu turuncu bayraklarla burası tıpkı Ulster'a benzedi," diyordu.⁶⁸ Ayrıca bu subay

64 Binbaşı Edward Tyler, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/33.

65 Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

66 Jeanette Roosenschoon Gartion günlüğü, RHCE 13154: 1/10794.

67 RHCE D-0001/138.

68 Üsteğmen John Quinan, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/21.

“Amerikalı paraşütçülerin öpülmek isteyen tüm kızları çoktan öpmeyi başarmış olabileceğinden” de kuşku duyuyordu.

İrlandalı Muhafızlar tanklarını kalabalığın arasından sürerken, Joe ve Giles Vandeleur bir keşif aracına atlayıp şehrin içinden sıvışarak Son’daki kanala gittiler. Kıyıda bir sandal bulup karşıya geçtiler ve burada 101. Hava İndirme Tümeni’ne mensup bir grup paraşütçü gördüler. Sabah kendisinin de bir yüzme molası verdiğini muhtemelen unutmuş olan Joe Vandeleur şöyle diyordu: “Kahve içip sigara tütürüyorlardı. Bu adamlara bakıp da ortada bir savaş olduğunu söylemenize imkân yoktu, o derece rahattılar. Yanlarına yaklaşıp merhaba dedik ve ayağa kalkıp biraz da mecburiyetten selam verdiler.”⁶⁹

Ne coşkulu çılgınlıklar atmaktan sesi kısılmış Eindhoven sakinleri, ne de 101. Hava İndirme Tümeni 107. Panzer Tugayı’nın yakınlarda olduğundan haberdardı. Başlarında Binbaşı Berndt-Joachim Freiherr von Maltzahn’ın bulunduğu Mark V Panther tankları, o sabah açık vagonlar üzerinde Venlo’ya varmıştı. Vandeleurların Son’da kanala ulaştığı sıralarda, Alman tugayı Eindhoven’ın kuzeydoğu kenarında Dommel Nehri üzerindeki Soeterbeek Köprüsü’nde⁷⁰ durdu. Almanların hiç keşif uçağı olmadığından, Maltzhan’ın Müttefik kuvvetlerinin yerine dair bilgisi çok sınırlıydı. Bir şehir efsanesine göre, Willem Hikspoors adından cin fikirli bir bahçıvan Maltzhan’a köprü’nün tankları taşıyacak kadar sağlam olmadığını söylemiş, o da bu riske girmeyerek geri dönüp gitmişti.

Önceki akşam bir Alman trenin buharını tütüre tütüre Nijmegen’den geçip kendi tümenine doğru ilerlediğini öğrenen Gavin deliye dönmüştü. Fakat bu defa aynı hatayı yapmayacaktı. Bir paraşütçünün hatırladığı kadarıyla “Almanya’ya doğru giden bir tren yaklaşmış ve motor kısmına isabet eden birkaç roket atışıyla durdurulmuştu. Trende, içinde her türden sanat eseri bulunan birkaç adet yolcu vagonu bulunuyordu.”⁷¹ 505. Alay’dan Üsteğmen Jack P. Carroll ise o anları şöyle anımsıyordu: “Trende, beraberinde yağmalanmış mallar taşıyan çok sayıda insan da vardı; niyetleri bu malları Almanya’ya götürmekti. Yağma edilen mallar arasında Hollandalılardan zorla alınmış purolar, tuhafiye eşyaları ve çamaşırlar bulunuyordu. Vagonlardan biri ağzına kadar yün

69 J. O. E. Vandeleur, CRCPO 102/17.

70 RHCE D-0001/1383; ayrıca bkz. *Eindhovens Dagblad*, 31.1.66.

71 Tallett, C/II/101/82, EC-UNO.

çorapla, bir diğeri ise hiç kullanılmamış mendillerle doluydu. Trende beş asker öldürdük ve kırk tanesini de esir aldık.”⁷² Bir başka paraşütçü ise “Kırmızı detaylı parlak siyah çizmeleri ve kemerleri ile üniformaları içinde son derece şık görünen bir grup adamdan”⁷³ çok etkilenmişti. Trendekilere göz kulak olan bir başka Amerikalıya bunların Alman kurmay subayları mı olduğunu sorunca karşısındaki adam gülümsedi ve cevap verdi: “Hayır, bunlar trenin çalışanları.”

Yaklaşık on iki kilometre kuzeyde bulunan Nijmegen’de ise gülecek bir şey yoktu. Reinhold Muharebe Grubu’nun bölgeye varışı, ağırlıklı olarak Nijmegenli sivillere yöneltilmiş olan bir dizi acımasız çatışmanın da başlama vuruşu olmuştu. Etrafa korku salmak niyetindeki SS devriyeleri, sokakları insanlardan temizliyordu. Küçük bir grup Smidstraat’da bir evin önünden geçerken içeriden gelen çocuk ağlama seslerini duyunca durdu. Birisi bağırdı ve ağlamayı kesmelerini emretti ama sesler kesilmiyordu. Herif bir el bombası çıkardı, neyse ki yanındakilerden biri bombayı içeri atmaması konusundan onu ikna edebildi.⁷⁴

Reinhold Muharebe Grubu, büyük karayolu köprüsüne güneyden yaklaşma istikametinde bulunan Valkhof, Belvedere, Keizer Lodewijkplein ve Hunner Park mevkilerini müdafaa etmeye hazırlanırken; Alman topçuları da şehrin merkezindeki devasa Keizer Kareplein kavşağında hazır bekliyordu. Akşam alacakaranlık bastırırken, Reinhold bir grup yağmacı asker ile kundaklama görevi için *RAD* mensubu gençleri şehre gönderdi. Gidip kapıları yumrukluyor, “Hâlâ içeride olan var mı? Derhal evden çıkın, birazdan ateşe vereceğiz!”⁷⁵ diye bağıryorlardı. Kendilerine oradan ateş edildiği bahanesiyle Doddendaal’daki Karmelit Manastırı’nı ateşe verdiler. Peder Wilhelmus Peterse şöyle naklediyordu: “Başpapaz ortaya attıkları iddianın aslı astarı olmadığını anlatmaya çalışırken, askerler benzine batırılmış çıraları odalara fırlatmaya başlamıştı bile.”⁷⁶

Kimi kayıtlara göre Almanlar yağmaladıkları cinleri içerek kendilerini yüreklendirmeye çalışıyordu. Talanın boyutları korkunçtu. Molenstraat’ta iki Alman askeri bir mağazanın vitrinlerini dipçikleriyle aşağıya indirmiş, ardında da ne var ne yok talan etmek için raflara

72 Teğmen Jack P. Carroll, 101/82, NARA RG 407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

73 Tallett, C/I7101/82, EC-UNO.

74 P. Nuis, CRCP 93/5.

75 Elias H. Broekkamp, Nijmegen, CRCP 123/14.

76 Peder Wilhelmus Peterse, CRCP 13/30.

tırmanmıştı. *KPD* direniş şebekesi de karmaşa ortamından istifade ediyordu. Bir günlük yazarına göre, “St. Annastraat’da terk edilmiş bir Alman kamyonu direniş tarafından yağmalanmıştı. Direniş mensupları çok sayıda tüfek, mühimmat ve el bombası el geçirmiş; bunları el arabalarına yükleyip hızlıca karargâhlarına taşımışlardı.”⁷⁷

Hava saldırılarına karşı erken ikazla görevlendirilmiş bir ekibin üyeleri şehrin kuzeyinde dolaşarak insanları uyarıyor; Waal üzerindeki dev köprünün havaya uçurulması durumunda tuzla buzla olmalarını engellemek için pencerelerini açık tutmalarını öneriyordu. Fakat evleri bütün bütün yutan yangınlar başladığında ilk duyulan sesler de ısıdan patlayan camların gümbürtüsü olacaktı.

Albertus Uijen, “Yangınlar olağanüstü boyutlara ulaşmakta,”⁷⁸ di-yordu. Alman ve Amerikan kuvvetleri birbirlerine makineli tüfeklerle saldırırken, koca koca binalar bile alev almıştı. “Alevlerin boyu gittikçe yükseliyordu...Duvarlar göçüyor, kirişler kırılıyor ve ara ara kaçışan insanların çığlıkları ile tüfeklerin mekanizma sesleri ve patlamaları duyuluyordu...Tam bir izdiham yaşanıyor, kimse tehlikeli bölgede kalmak istemiyordu. Az sayıda insan kıyafet ve battaniye gibi temel eşyalarını alıp daha güvenli bir yere taşıyabilmişti. Analar ağlayan yav-rucaklarını bağrına basıyor, çaresiz babalar ise daha büyük çocukları ve alencele hazırlanmış bavulları taşıyordu. Duydukları endişe yüzlerin-den net bir şekilde okunabiliyordu.”

Yalnızca bazı etkili sivil savunma örgütleri ile Kızıl Haç paniğın ta-mamen hâkim olmasını engelleyebiliyordu. Protestan hastanesinin tah-liyesi, hastaları araç ve el arabaları ile farklı yerlere taşımak suretiyle tam zamanında ve sorunsuz gerçekleştirilmişti. Yangın söndürme ekipleri bir binayı kurtarır kurtarmaz Almanlar tekrar ateşe veriyordu. Hatta kendi-lerinden ricada bulunmak üzere karargâhlarına giden bir itfaiyeciyi vur-muşlar, Nijmegen itfaiye teşkilatını bütünüyle devre dışı bırakmak için onlara sınırı geçip Cleve’ye gitmelerini emretmişlerdi. İtfaiyeciler araçla-rını emredilen istikamette sürdüler; fakat görüş mesafesinden çıkınca geri dönüp araçlarını bir fabrikaya park ederek sakladılar. Son derece sarsılmış olan Albertus Uijen, günlüğünün o geceyle ilgili bölümünü, “Görünüşe göre bütün Nijmegen yanıp kül olacak,”⁷⁹ diye bitiriyordu.

77 P. Nuis, CRCP 93/1.

78 Albertus Uijen günlüğü, RAN 179/23-33.

79 Age.

Arnhem

Salı, 19 Eylül

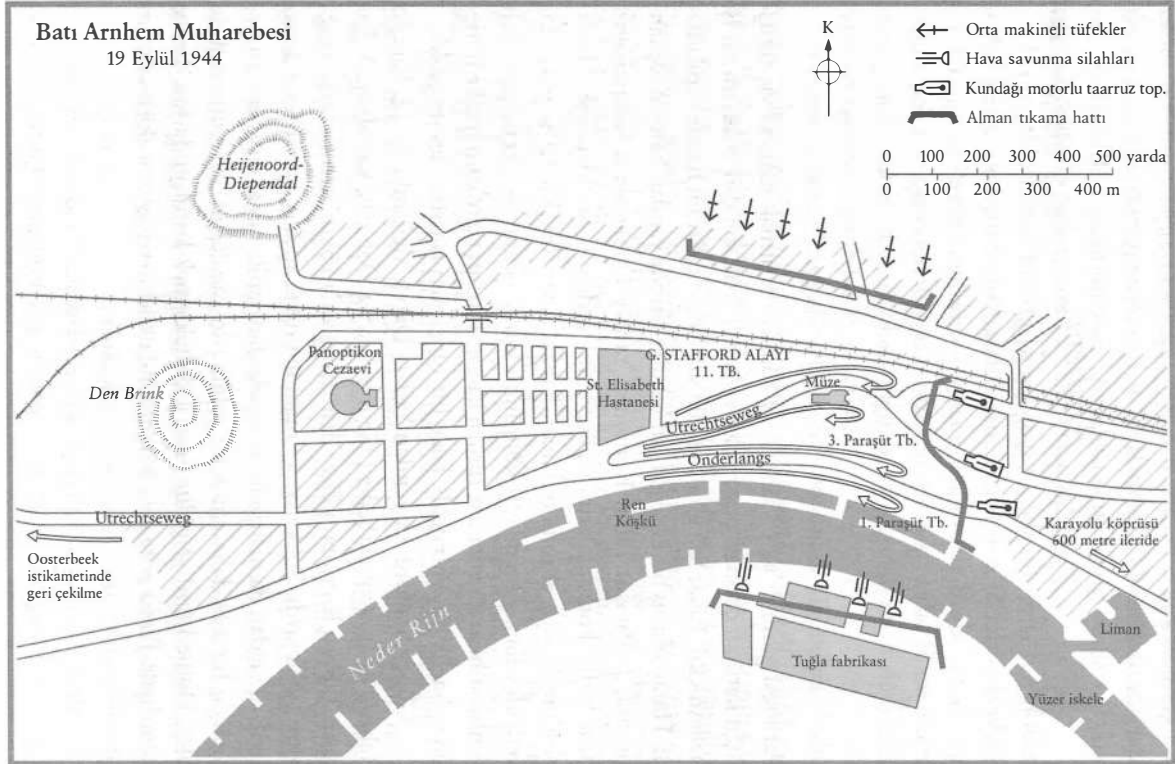
Pazartesi günü 3. ve 1. Taburların köprüye el atmak maksadıyla tutuştuğu karman çorman çatışmalardan sonra artık son çare o akşam bu işi halletmektir. Fakat Salı gününün ilk saatlerine kadar bu hamle yapılamadı. Harap olmuş bir evde gaz lambasının altında yapılan harekât toplantısında, 1. Paraşüt Tabur Komutanı Yarbay Dobie orada bulunmayan tüm birlik komutanlarının görevlerini üstlendi. St. Elisabeth Hastanesi'nin hemen altında bulunan, kanala nazır Ren Köşkü'ne yakın bir yerlerdeydiler. Almanların köprüünün kuzey ucunu ele geçirdiğine dair yanlış istihbarat nedeniyle tümen karargâhından taarruzun iptal edilmesine yönelik bir emir geldi; fakat bir süre sonra taarruza devam edildi.

Güney Stafford Alayı'ndan Yarbay Derek McCardie ve 11. Paraşüt Taburu'ndan aynı rütbedeki George Lea da Dobie'ye katıldılar. 3. Paraşüt Taburu Komutanı Fitch'den ise ses seda yoktu ama fazla da uzağa gitmiş olamazdı. Sol kanattan makineli tüfek atışları, cepheden taarruz topları, sağdan da nehrin öteki tarafından yapılan uçaksavar atışları nedeniyle bir kez daha ciddi bir tehlikeyle karşılaşmaları muhtemel de olsa, Dobie köprüye gidip Frost'u desteklemek konusunda son derece kararlıydı. Plana göre gece karanlığında saldırıya başlanacak ve sabahın ilk ışıklarından önce köprüye el atılacaktı.

Almanlar tıkama hatlarını geriye çekmişti. Bu sayede İngilizler St. Elisabeth Hastanesi'ni tekrar ele geçirmiş, Tümgeneral Urquhart da tavan arasında saklandığı yerden nihayet çıkabilmişti. Fakat SS Albay Harzer'in Ren Köşkü'nin beş yüz metre doğusunda ve Arnhem Belediye Müzesi'nin iki yüz metre ötesinde bulunan açık bir arazinin uzak

Batı Arnhem Muharebesi

19 Eylül 1944

ucunda yeni bir savunma hattı teşkil etme kararı, Almanların lehine olacak şekilde daha elverişli bir ölüm bölgesi yaratacaktı.

Saat 03.00'ı vurduktan hemen sonra, Dobie'nin taburu nehir kıyısı boyunca süratle ilerlemeye başladı ve karşılarına çıkan tek kuvvet kendi yıpratıcı muharebelerinin ardından geri çekilmekte olan Fitch'in 3. Taburu oldu. Fitch'in elinde koca taburdan geriye hepi topu elli sağlam adam kalmıştı. Dobie, köprüdeki savunmayı aşamayacaklarına dair ikazları göz ardı edip ilerlemeye devam etti. Fitch de yorgun düşmüş personelinin geri döndürüp Dobie'yi desteklemeye karar verdi. Güney Stafford Alayı, kendilerini geriden takip eden 11. Paraşüt Taburu ile birlikte Utrechtseweg'deki hâkim bir araziden çıkışla müzenin kenarından geçip Harzer'in tıkama hattındaki taarruz toplanının üzerine süratle hücum etti. Sollarında kalan demiryolunun ötesindeki bentlerden gelen makineli tüfek darbeleri ve yayılım ateşi ile Almanların nehrin karşı tarafında işgal ettiği bir tuğla fabrikasından yaptıkları daha büyük çaplı uçaksavar atışlarından ötürü zayıt verdiler. 88 mm'lik mühimmatlar yıkıcı bir tesirle infilak ediyor ve çift namlulu 20 mm'lik uçaksavarlar kol ve bacakları öylesine korkunç bir kuvvetle koparıyordu ki bunun yaşattığı şok bile bir askerin canını almaya yeterdi.

Paraşüt Alayı'na mensup olup kendisini yalnızca "David" olarak tanımlayabildiğimiz bir üstegmen, çatışmadan sonra sığındığı yerde şu izlenimlerde bulunmuştu: "Yaşadığımız kâbus gibi anlar bir takıntı haline gelmiş, uykularımı kaçırıyordu. Mervyn'in kopmuş kolu kontrolsüzce sallanıyor, Pete yüzünde belli belirsiz bir gülümsemeyle cansız yatıyor, Angus yere çökmüş kederle çimleri yoluyor, bir er beyhude çığlıklarla -sanki hâlâ kalmış gibi- sıhhiyecileri çağırıyor, kendini kaybetmiş ve açık arazide kayıtsızca koşturan bir asker ensesine isabet eden kurşunun çıkardığı çatırtı sesiyle donup kalıyor, vücudunun muhtelif yerlerine isabet eden başka atışların etkisiyle de tuhaf kasılmalar yaşıyor... Şu savaş oyunu ne kadar da aptalca... Dilediğim tek şey yaptığımız onca fedakârlık sonucunda lehimize bir şeyler olması; fakat an itibarıyla durumun böyle olmadığı kesin. Sanki boş yere bir jest yapmışız gibi hissediyorum."¹

Oosterbeek'in doğu kenarında etkili bir şekilde gizlenmiş bekleyen Möller komutasındaki 9. SS İstihkâm Savaş Taburu, önlerinden geçen

1 AAMH 50EO 078.

İngiliz birliğini pusuya düşürmüştü. Möller o anı şöyle hatırlıyordu: “İstihkâmcılarım ateş açtı, Panzerfaust roketlerimiz İngiliz paraşütçüleri kelimenin tam anlamıyla dağıtıyor ve alev silahlarımız düşmanı kavuruyordu...Utrechtseweg bir ölüm kanalına dönüşmüştü.”²

Spindler Muharebe Grubu’nun kuzey yönünde demiryolu hattı ve Amsterdamseweg arasındaki bölgede bulunan geri kalan kısmı, bir yandan 10. ve 156. Paraşüt Taburları ile çarpışıyor bir yandan da o günün ilerleyen saatlerinde üçüncü parti indirmelerin yapılacağı Bilderberg Ormanı’nın kuzeyinde bulunan L iniş bölgesini savunmaya hazırlanan İskoç Kraliyet Hudut Muhafızlarını taciz ediyordu. Buna batı yönünden bastıran General von Tettau’nun kuvvetleri de eklenince, 1. Hava İndirme Tümeni neredeyse tamamen çevrilmiş oluyordu.

Daha doğuda, Utrechtseweg üzerinde hastaneye yakın bir yerde Güney Stafford Alayı’nın 2. Taburu’ndan Binbaşı Robert Cain bir adamın kendisine el salladığını fark etti. Adam Cain’in yanına gelip kendisine bir tüfek ile küçük bir paket uzattı. Evinde yaralı bir İngiliz askerine bakıyor ve içeride silah bulundurma sonuçlarına katlanmak istemiyordu. İki parmağını tabanca gibi şakağına dayayarak mahcubiyetle “Almanlar”³ dedi. Kısa bir süre sonra, Cain ve bölüğü Arnhem merkezinden yaklaşmakta olan bir Alman karşı taarruzuna mukabele etmek maksadıyla mevzilendi. Cain, Bren makineli tüfeğini aldı ve tam dolu bir şarjörü düşmanın üzerine boşalttı. Ardından ayaklarının altındaki düz taş yığınıni fark etti ve eğilip baktığında bunların üzerinde İbranice yazılar yazan mezar taşları olduğunu gördü. Bütün bölük, muhtemelen Hollandalı Naziler tarafından yerle bir edilmiş bir Yahudi mezarlığının üstünde duruyordu.

Ağır silahlarıyla yaklaşmakta olan Alman takviye birliklerinin de katılımıyla, İngilizlerin üç taraftan gelecek olan yoğun düşman ateşlerine karşı en ufak bir şansı kalmamıştı. Fitch’in 3. Taburunun neredeyse tamamen tarumar olmasından sonra, Dobie’nin 1. Taburu Alman mevzilerine yaptığı yarı intihar mahiyetindeki taarruzlardan ötürü hayli yıpranmıştı. Yaralanmayan bir asker dahi kalmamış olsa gerekti. Tek kaçış yolu çevredeki evlere sığınmaktı; fakat taarruz toplarıyla destekli

2 Hans Möller, 9. SS İstihkâm Savaş Taburu, BArch-MA N716 158A, 59.

3 Binbaşı Robert Cain, Güney Stafford Alayı 2. Taburu, CRCP 113/44.

Alman piyadeleri İngilizleri kapana kısıtırıp bir saatten biraz uzun bir süre içerisinde çoğunu esir aldı.

Birkaç yüz metre kuzeyde, Güney Stafford Alayı birliklerinin PIAT tanksavar roketi mühimmatı tükenmek üzereydi. İngilizler “Manastır” adını verdikleri müzeyi tıbbi destek istasyonu olarak kullanıyordu. Bir noktadan sonra buranın tahliye edilmesi gerekmiş; fakat “*Basher*” lakaplı tabip Brownscombe hareket edemeyecek kadar kötü durumda olanlarla birlikte orada kalmaya devam etmişti. Birkaç gün sonra da Danimarkalı bir SS mensubu tarafından burada öldürülmüş; katili daha sonradan yargılanıp asılmıştı. Müzenin arkasındaki kuytu vadide bulunan savunma mevzileri de yoğun havan ateşlerinden ötürü terk edilmek zorunda kaldı.

11. Tabur ile birlikte bölgeye gelen Binbaşı Blackwood, önceki gün yaşanan çatışmaların emarelerini gözleriyle görmüştü. “Sağdan soldan tel ve kablolar sarkıyordu. Yanıp harap olmuş araçlar çeşitli noktalarda yolları tıkamış, Alman askerlerinin cesetleri etrafa dağılmıştı. Düşman ateşi altında, büyük hastanenin yakınındaki tepede seçtiğimiz bir mevzie ilerledik ve biz burada tahkimat yaparken bir başka tabur aşağıda taarruz ediyordu. Korkunç bir gürültü vardı. Hastanenin arkasında bir yerde büyük çaplı bir silah gürüldüyor; bu silahla ilgili daha fazla bilgi edinme niyetiyle bulunduğum teşebbüsler kulağımı daha fazla *Spandau* makineli tüfeği sesine maruz bırakmaktan başka bir işe yaramıyordu. Bu nedenle de vaktimizin çoğunu, kanadımızdaki geçidi tıkamış olan 1. Tugay’dan bir subay ve askerlerinin korkunç şekilde kasılmış olan cansız bedenlerine bakarak yatar vaziyette ve diken üstünde geçiriyorduk.”⁴

Saat 09.00 gibi taarruz topları ve Alman Mark IV tankları peydahlandı. Güney Stafford Alayı’ndan bir erin aktardığına göre, bunlar elde kalan son birkaç PIAT ile evvela durdurabilmişti. “Fakat saat 11.00 gibi PIAT mühimmatı tükenmeye yüz tuttu ve tanklar ağır zayıatlar verdirip taburumuzun birliklerini küçük parçalar halinde birbirlerinden tecrit ederek mevzilerimizi ezip geçti.”⁵ Başka tanksavar silahı kullanılamamıştı, zira tepenin dışı doğru kavisli yapısından ötürü düşman zırhlı araçları neredeyse burunlarının dibine gelene kadar doğal bir örtüden istifade ediyordu. Staffordlar St. Elisabeth Hastanesi’ne doğru geri

4 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Paraşüt Tugayı 11. Tabur NIOD 244/1237.

5 Er Maurice Faulkner, CRCP 11/49.

çekilirken, aynı er bir İngiliz askerinin etraftaki evlerden birinin penceresinden aşağıda bulunan bir düşman tankının kulesine atlayıp içine el bombası atmaya çalışırken vurulduğuna tanıklık etti.

Güney Staffordlar'ın ardından 11. Paraşüt Taburu demiryolu hattı ve sol yukarısındaki bentler boyunca ilerlemeye yeltendi; fakat bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı. 1. ve 3. Taburlardan hayatta kalmayı başaranlar, nehir ve Utrechtseweg arasında kalan araziye takiben geri çekilerek Ren Köşkü'ne ulaştı. Düşen bir havan mermisiyle hayatını kaybetmiş olan Yarbay Fitch bunların arasında bulunmuyordu. Neredeyse hiç tabip ve sedyeci kalmadığından yaralılara, her ne kadar tekrar Alman kontrolüne geçmişse de, St. Elisabeth Hastanesi'ne doğru kendi imkânlarıyla mümkün olduğunca ilerlemeleri söylendi.

Sihhiye kısmı komutan yardımcısı Albay Warrack, St. Elisabeth Hastanesi'nde bulunan 16. Paraşütçü Sahra Sihhiye Taburu ile saat 10.30'da irtibat kurmayı başardı. Oosterbeek'te, oğlu Hollanda SS'ine mensup bir sivilin telefonunu kullanıyordu. Warrack, Almanların 16. Paraşütçü Sahra Sihhiye Taburu'nun komutanını ve personelinin çoğunu esir aldığından haberdardı; fakat iki cerrahi operasyon timi halen görevlerini başındaydı. Yüze yakın zayıat vermişlerdi ve çoğunun durumu kritikti.⁶ Warrack arka planda çatışmaların sesini duyabiliyor; taburun dış hekimi ile yaptığı görüşmeye durmaksızın ateş eden makineli tüfekler ve taarruz topları eşlik ediyordu. O sabahın ilerleyen saatlerinde, Tuğgeneral Lathbury uyluğundaki ağır yara ile gizlendiği yerden St. Elisabeth Hastanesi'ne getirildi. Üniformasındaki tüm rütbeleri söktürmüştü ve Onbaşı Lathbury adında bir askermiş gibi davranıyordu.

İngilizlerin âdeta felaketi yaşadığı yerde, basit bir sıyrığı olan bir Alman bir SS mensubu abartılı çılgınlarla hastaneyi birbirine katıyordu. Kalan az sayıda İngiliz tabipten birisi çenesini kapamasını, zira ölmeceğini söyledi. Hollandalı bir hemşire ise herifin acıdan değil, Führer tarafından verilen Müttefiklerin asla Ren Nehri'ni geçmemesine yönelik direktifi yerine getiremediklerinden ötürü vaveyla ettiğini söyledi.⁷

Binbaşı Blackwood'un anımsadığına göre Güney Staffordlar'ın peşi sıra ilerleyen 11. Tabur dahi geri çekilmeye mecbur kalmıştı. "Saat 13.00. Arnhem Köprüsü'nü el geçirmek üzere başlattığımız teşebbüsün

6 Warrack'ın raporu hakkında bkz. FAAA, NARA RG 331/Kayıt256/Kutu 35.

7 Muhabereci Stanley Heyes, 3. Paraşüt Taburu, CRCP 111/19.

düşman tarafından engellendiği ve Alman tanklarının etrafımızı çevirmiş olduğuna dair bir rapor geldi... B Bölüğü ana geçiş noktalarına hâkim bir bölgede bulunan evlerde mevzilenmişti. Gelen talimat açtı: Tankların yaklaşmasını bekleyin, daha sonra elinizde bomba namına ne varsa düşmana atın ve ölene dek ne kadar düşman askeri vurabilirsiniz vurun. Scott'la birlikte köşedeki evlerden birine girdik ve endişeli gözlerle bize bakan ev sahibine 'Merhaba' dedikten sonra, üst kata çıkıp etrafı en iyi gören odada mevzilendik. Burası ölmek için fazla iyi bir odaydı. Köşede plastik bir Meryem Ana figürü, iki adet çarmıh, süslü çerçeveler içinde üç adet dua ve bir de Papa portresi... Kırılıp dökülebilecek ne varsa bir kenara ittik, mühimmat, bomba ve silahlarımızı yatağın üzerine serip birer bardak su içtik. Bir Katolik olan Scott ne olduğunu pek de anlamadığım ağdalı dinî cümlelerle tanrıya yakarırken, ben de kendi bildiğim kadarıyla bir-iki dua okudum."⁸

Binbaşı Cain, St. Elisabeth Hastanesi'nin hemen doğusunda bulunduğu uzun uçak korunma çukuruna sığınmış bekliyordu. Adamlarına Alman kundağı motorlu toplarının yaklaşan seslerini duyana kadar kafalarını kaldırmamalarını emretti. Düşmanla aralarındaki mesafe elli metreden biraz fazla olsa gerekti. Bulunduğu çukurun kenarından kafasını uzattı ve kundağı motorlu topunun taretinden omuz hizasına kadar dışarı çıkmış olan düşman komutanını gördü; siyah eldivenli elleriyle dürbününü tutuyordu. Elinde beylik tabancasından başka silahı olmayan Cain, kendi mevzilerinden yapılan darbeleri bir atışın sesiyle ürperdi. Adamlarından biri düşman komutanını vurmaya çalışmış ama bunu başaramamıştı. Alman komutan kendini hızlıca topun kule bölmesine bırakıp metal kapağı kapattı ve topun namlusu kendilerine doğru dönmeye başladı. Cain'in personelinden üçü panikleyerek bulundukları mevzilerden sıçrayıp kaçmaya çalışırken makineli tüfek atışlarıyla vuruldu. Kundağı motorlu top manevra yaparken Cain bulunduğu yerden fırlayıp hemen geresindeki küçük bayırdan aşağı yuvarlanarak hastanenin avlusuna iniverdi ve hastanenin hemen arkasında 11. Tabur personeli ile buluştu. Alman kundağı motorlu topundan öcünü almak istiyordu ama onların da hiç PIAT mühimmatı kalmamıştı.

Cain'e geri dönmesi ve alabildiği kadar adamı yanına alıp Den Brink hâkim arazisine el atması önerildi.⁹ Plana göre 11. Tabur Den

8 Blackwood, NIOD 244/1237.

9 Cain'in St Elisabeth ve Den Brink'teki faaliyetleri hakkında bkz. CRCP 113/44.

Brink'te mevzilenen Cain kuvvetlerinin himayesinde Heijenoord-Diependal denen demiryolu hattının kuzeyinden manevra ile bir başka hâkim araziye el atacaktı. Cain ve adamları alçak kubbeli panoptikon hapishanenin kenarından geçip Den Brink'e doğru ilerlediler. Kuvvetli bir düşman mukavemeti ile karşılaşmadan tepeyi ele geçiren Cain derin bir nefes aldı ama topraktaki yumak yumak ağaç kökleri siper kazmayı çok zor kılıyordu. Adamlarına mümkün olduğu kadar hızlı davranmalarını emretti. Almanların havanlarını ne kadar hızlı bir şekilde üzerlerine tevcih edebileceğini biliyordu; nitekim bunu yaptılar da. Düşen havan mermilerinin şarapnelleri, ufalanan ağaç parçalarıyla birlikte kısa bir sürede personelinin üçte ikisini yaraladı. Saat 14.00'a geldiğinde, Cain artık geri çekilme imkânının kalmadığına kanaat getirdi. Köprüde mücadele eden Frost kuvvetlerini takviye etme planı suya düşmekle kalmamış, bunu yapmaya çalışırken dört tabur büyüklüğünde bir kuvvet de tarumar olmuştu. Dumanların arasında birerli ikiye gruplar halinde koşarak geri çekilmekte olan askerler "bir orman yangınından kaçan hayvanlara benziyordu."¹⁰

General Urquhart ve beraberindeki iki kişi, o sabahın erken saatlerinde gizlendikleri yerden çıkar çıkmaz bir cip bulup Hartenstein'a sürdüler. Planör Pilotu Alayı'nın papazı "O gün ben merdivenlerden inerken aynı anda yukarı çıkacak kişinin kim olabileceğini sorsalar, sanırım son söyleyeceğim kişi General Urquhart olurdu. Benden başka birkaç kişi daha kendisini gördü ama herkesin nutku tutulmuştu. Komutanın ortaya çıkışı, özgüvenimizi yeniden canlandırmıştı."¹¹

Urquhart'ın kurmay başkanı Charles Mackenzie'nin tespitine göre, özgüven hakikaten de o an en çok ihtiyaç duyulan şeydi. Tümen sorumluluk sahasında yaptığı teftişte terk edilmiş bir makineli tüfek yuvası ve bir Bren ZPT'si bulmuş; ardından yirmi kadar askerin paniğe nasıl teslim olduğuna, kimilerinin "Almanlar geliyor! Almanlar geliyor!"¹² diye feryat fğan ettiğine tanık olmuştu. Loder-Symonds'la birlikte onları teskin etmeye çalıştıktan sonra Mackenzie Hartenstein'a döndü. Urquhart merdivenler de dikiliyor; hiçbir şeyin planladığı gibi gitmediğinden ötürü

10 Stuart Mawson, *Arnhem Doctor*, Staplehurst, 2000, s. 57.

11 Muhterem Papaz G. A. Pare, Planör Pilotu Alayı, CRCP 117/1.

12 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

patlamaya hazır bir bomba gibi olduğu yüzünden okunuyordu. Charles Mackenzie, “Aramızdan temelli ayrıldığınızı farz etmek durumunda kaldık komutanım,” dedi.

Hartenstein dolaylarında, *LKP*¹³ yeraltı direniş örgütünün silahları mensupları *NSB* işbirlikçilerine zorla mevzi kazdırıyor; Hollandalı gönüllüler de defin bölgelerine taşınmak üzere yollardan ceset topluyordu. Bu esnada Planör Pilotu Alayı’nın papazı, kaplan desenli kamuffajlı ceketleri halen üzerinde olan SS mensubu iki genç esir ile bir cipe atlayıp ön koltuğa oturdu. General Kussin ve maiyetini defnetmeye gidiyorlardı.

Hartenstein’daki kurmay subaylar, o sabahın erken saatlerinde şunu tespit ettiler: “Cepheden alınan haberleri Londra’ya iletmek amacıyla bölgeye getirilmiş olan *BBC*’ye ait bir telsiz seti merkezdeki telsiz istasyonu ile irtibat kurabiliyordu ve raporlarımızı bu kanal üzerinden iletmemize müsaade edildi. Londra’daki *BBC* istasyonu ile, *SHAEF*’ten personel desteği temin edilip alınan raporların Moor Park’taki İngiliz hava indirme birlikleri karargâhına iletilmesi için gerekli koordinasyon sağlandı. Müteakip iki gün boyunca tümenimiz ve dış dünya arasındaki tek güvenilir bağlantı bu telsiz irtibatı olacaktı.”¹⁴

Oosterbeek’in hemen kuzeyinde bulunan diğer dört tabur köprüye el atmaya çalışıp başarısız olurken, Hackett’in 4. Paraşüt Tugayı kendi savaşını vermeye devam ediyordu. Yarbay Sir Richard Des Voeux komutasındaki 156. Paraşüt Taburu gece boyunca demiryolu hattı ve Amsterdamseweg arasında kalan bölge boyunca Arnhem’e ilerlemeye devam etti. Hackett’in planı, Oosterbeek’e uzanan Dreijenseweg adındaki bir ormanlık bölgeden geçen kuzey-güney doğrultusundaki yolun ötesinde bulunan Koepel hâkim arazisini ele geçirmektir; fakat burası Spindler Muharebe Grubu’nun da tıkama hattıydı. Bu mevki; sekiz tekerlekli zırhlı araçlar, yarı tırtıllılar ve kundağı motorlu toplarla destekli Spindler piyade ve topçu birliklerinin tahkimat yapıp mevzilendiği yolun doğu tarafındaki ağaçlarla kaplı dik bayırı da kapsıyor ve düşman tarafından kuvvetli bir şekilde savunuluyordu. 156. Tabur, gece yarısına doğru yolun batı tarafında ileri mevziler işgal etti. Yarbay Des Voeux ileri harekâtı durdurup, karşı karşıya oldukları duruma dair

13 Albert Horstman, CRCP 120/28.

14 FAAA, NARA RG331/Kayıt253/Kutu 1.

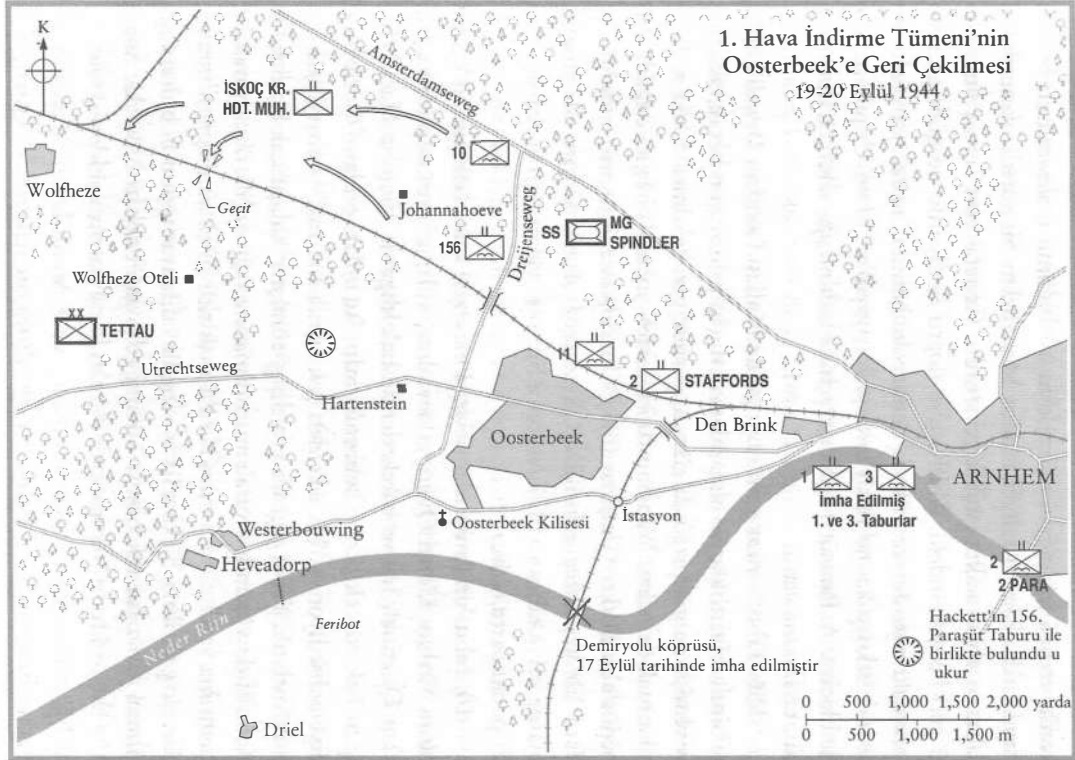
daha net bir fikre sahip olmak maksadıyla günün ağarmasını bekleme-ye karar verdi.

Düşmanın şafakla birlikte taarruz edeceğini düşünen Almanlar da ileri muharebe karakollarını geri çekmişti. 156. Tabur'un ilk bölüğü taarruzu başlattı ve yolun karşısına geçer geçmez Almanların yoğun ateş gücü karşısında korkunç zayıatlar verdi. Neredeyse tamamen muharebe dışı kalmışlardı. Almanların etrafından dolaşması niyetiyle bir bölük daha sevk edildi; fakat Alman kuvvetlerin kanadında en ufak bir boşluk yoktu. Ayrıca ormanlık bölgede iyi gizlenmiş olan mevzi ve koruganların yerlerini de tespit edemediler.

Binbaşı John Waddy, üzerine 20 mm'lik çift namlulu uçaksavar monte edilmiş bir yarı tırtıllı araç tespit edip bunu takip etmeye başladı. Fakat etraftaki ağaçlardan birine çıkıp mevzilenmiş olan bir keskin nişancı önce davrandı ve PIAT roketatarını ateşlemesine müsaade etmeden onu kasıgından vurdu. Rodezya asıllı iri cüsseli bir çavuş, Waddy'yi bir çocuk gibi kollarından kavrayıp kaldırdı ve "Haydi gidelim komutanım, burası bize göre bir yer değil."¹⁵ deyip onu tabur ilkyardı istasyonuna taşıdı. Fakat Waddy'nin çektikleri bununla da sınırlı kalmayacaktı. Tafelberg Oteli'nde tedavi görmekte iken iki kez daha yaralandı; birincisi düşen bir Alman havan mermisi, ikincisi ise harekâtın sonlarına doğru nehrin güneyinden yapılan İngiliz topçu ateşinden etrafa yayılan şarapneller sonucunda.

156. Tabur gündüz boyunca yaşanan çatışmalarda mevcudunun neredeyse yarısını kaybetti ve Tuğgeneral Hackett onları geri çekmek durumunda kaldı. Daha kuzeyde bulunan Yarbay Ken Smyth komutasındaki 10. Paraşüt Taburu ise sıra sıra ciplerle cepheden geriye taşınmakta olan ölü ve yaralıların cesaret kırıcı manzarası eşliğinde ilerlemeye devam ediyordu. Smyth'in öncü bölüğü de 156. Tabur'un maruz kaldığına yakın düzeyde bir düşman ateşiyle karşılaştı ve bulunduğu yerde hedef küçülterek mevzilendi. Bir bölüğü daha kaybetmeye hiç niyeti olmayan Smyth, Amsterdamseweg kuzeyine bir başka bölüğünü göndererek tıkama noktasının etrafından dolaşmak suretiyle düşmanı çevirmeyi denemek için Hackett'tan müsaade istedi. Fakat 10. Tabur'un etrafı çok geçmeden nispeten güçlü ve daha iyi donatılmış olan Spindler Muharebe Grubu tarafından çevrildi.

15 Binbaşı John Waddy, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/33.

Hackett'in tugayı daha fazla ilerleme kaydedemeyecek de olsa hiç değilse bulunduğu hatta tutunmak zorundaydı; zira Dreijenseweg'in batısına bir kilometreden daha az bir mesafede L iniş bölgesi bulunuyordu ve üçüncü parti indirmelerin bir bölümü o akşamüzeri buraya yapılacaktı. İskoç Kraliyet Hudut Muhafızları bir süredir sorumluluk sahasını savunmakta güçlük çekiyordu. General von Tettau kuvvetleri geri bölgelerindeki Wolfheze'ye doğru ilerliyordu ve güney kanatlarındaki son derece yüksek demiryolu bentleri nedeniyle mahkûm arazide sıkışıp kalma riskiyle karşı karşıyaydılar. Hem Urquhart hem de Hackett 4. Paraşüt Tugayı'nın içinde bulunduğu tehlikeli durumun süratle farkına vardı.

156. Tabur'a ricat emri ulaştığında Binbaşı Geoffrey Powell küple re bindi. Hazırlıklarını tamamlamaları için yalnızca on beş dakika süre verilmişti ve gün ışığında göstere göstere geri çekilmek felakete davet çıkarmak demektir. "Yapmamızı istedikleri şey akıl alır gibi değildi, düpedüz ahmaklıktı. Çatışmayı öylece bırakıp ricat etmemiz isteniyordu. Tam bir keşmekeş hakimdi."¹⁶ Kesintisiz olarak Alman saldırılarına maruz kalan taburun birlikleri önce birbirleriyle irtibatı kaybetti, sonra da paramparça oldu.

10. Tabur'un Amsterdamseweg kuzeyinde kalan bölüğünün komutasını Yüzbaşı Lionel Queripel devralmıştı. Tuhaf görünümlü bir adam olan Queripel, hal ve hareketlerine bakıldığında Victoria Haçı Nişanı'nı hak edecek birine benzemiyordu. Adamları ondan "Q Yüzbaşı" diye bahsediyor ve "bir askerden çok taşra papazına"¹⁷ benzediğini düşünüyorlardı. Fakat yiğitlik asla dış görünüşten anlaşılabilecek bir değildi. Kendisi de yüzünden yaralanmış olmasına rağmen ilk önce yaralı bir çavuşuna yardım etti; ardından iki makineli tüfek ve düşman tarafından ele geçirilmiş 57 mm'lik bir İngiliz tanksavar topunun bulunduğu Alman mevziine tek başına hücum edip mürettebatı öldürdü. Sonra tekrar vuruldu ve "nihayetinde Alman karşı taarruzu şiddetini iyice artırdığında bir Sten makineli tabanca ve el bombaları ile düşmanı tek başına oyalayıp adamlarına geri çekilmelerini emretti."¹⁸ Queripel'in bu fedakârlıklar silsilesine ancak ölüm son verebildi.

16 Binbaşı G. Powell, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/18.

17 Çavuş Francis Fitzpatrick, 10. Paraşüt Taburu, CRCP 112/48.

18 Victor Nişanı berati, *London Gazette*, 1.2.45.

Q Yüzbaşı'nın hayatını kurtardığı Çavuş Fitzpatrick, dibinde diz çökmüş olan Tabip Yüzbaşı G. F. Drayson tarafından tedavi edilirken yanlarına bir havan mermisi düştü. Patlayan mermi tabibin başını neredeyse tamamen gövdesinden ayırdı ve cansız bedeni Fitzpatrick'in kucağına düşünce yaralı çavuş yere yıkıldı. Drayson'un kendisine yardım etmeye çalışırken hayatını kaybetmiş olması Çavuş Fitzpatrick'i hıçkırığa boğdu.

Polonya tanksavar bölüğünü taşıyan planörler iniş bölgesine yaklaşıırken, bütünlüğünü kaybetmiş olan tabur da bölgeye ulaştı. O esnada Hartenstein Otel'i'nde bulunan Üsteğmen Davis komutasındaki Amerikan hava kontrolör timi de indirme harekâtını himaye etmeleri için Müttefik avcı uçakları ile irtibat kurmaya çalışıyordu. Davis, etrafında patlayan uçaksavar mermilerinden ötürü pek bir şey duyamayan bir Spitfire pilotu ile kısacık bir görüşme yapabildi. Savaştan sonra hazırladığı raporda şöyle diyordu: "Luftwaffe harekât boyunca faaldi ama ne yaptıklarını pek çözemiyorduk. FW 190 ve Me109 uçakları, iki gün dışında her gün uçtular ve daima aynı taktiği uyguladılar. 4.000 fit civarında ileri geri uçarak gökyüzünü tarıyor, ardından 2.000 fite iniyor ve sonra da sanki üzerimize dalıp atış yapacakmış gibi alçalıyorlardı. Fakat tüm bu manevraları boyunca attıkları mermi sayısının beş yüzden fazla olduğunu sanmıyorum. Sanki mühimmatlarını tüketip avcı uçaklarımızla karşılaşınca savunmasız kalmaktan korkuyor, yalnızca Alman birliklerine moral vermeye çalışıyor gibiydiler."¹⁹

Karaya dönecek olursak, 10. ve 156. Taburların ricatı Almanlara ormanlık araziden iniş bölgesine saldırı yapma imkânı sağlamıştı. İskoç Kraliyet Hudut Muhafızları yoğun düşman ateşine maruz kaldı. İçerinden birisi o anları şöyle aktarıyordu: "Ömrümde ilk kez bir *Jerry* ile yüz yüze geldim ve üzerine bir kurşun sıktım. Hemen diz üstü çöküp mevzi alınca arkadaşım Tony Morgan'ın önünden yuvarlanarak kenara çekildim ve o da düşmana birkaç darbeli atış yaptı. Ormandan MG-34 ve Schmeisser makineli tabanca atışları himayesinde daha fazla Alman çıkageldi, bunlara da ateşle mukabele ettik. Bu benim için yepyeni bir deneyim olmuştu."²⁰

19 Üsteğmen Bruce E. Davis, 306. Avcı Uçağı Kontrol Filosu, USAMHI ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/ Kutu 1.

20 H. E. L. Mollet günlüğü, GAA 1557/27.

Planör Pilotu Alayı papazının naklettiğine göre saat dört gibi “Üçüncü parti geliyor!”²¹ diye bir çığlık duyulmuştu. “Yapabildiğimiz tek şey kaçınılmaz bir şekilde ölüme doğru yaklaşan silah arkadaşlarımıza salak salak bakmak oldu. Kederli gözlerle bu korkunç trajediyi seyrediyorduk. Tanıklık ettiğimiz manzara dehşet vericiydi. Alevlere teslim olduğu halde hiçbir şey olmamış gibi süzölmeye devam eden planörler vardı. Ne kadar kuvvetli bir düşman mukavemeti ile karşı karşıya olduğumuzu asıl o zaman anlamıştık.”

Polonya Paraşüt Tugayı’nın kalkışı Midlans’de bulunan hava meydanındaki olumsuz görüş şartları nedeniyle iptal edilirken, tanksavar bölüğünün geri kalanını taşıyan ikinci parti otuz beş planör epey güneyde bulunan Salisbury Plain hava meydanından kalkış yapmayı başardı; fakat bunlardan yalnızca yirmi altı tanesi İngiliz planörleri ile birlikte L iniş bölgesine varabildi. O anlar Polonyalılarca tutulan bir cerideye şöyle kaydedilmişti: “İniş, çatışmaların en şiddetli olduğu anda gerçekleşti ve korkunç bir zayıat verildi. Havadayken, iniş yaparken yahut indikten sonra isabet alan planörler gerçek anlamda parçalara ayrılıyordu.”²² Pek çok personel de iniş esnasında yaralandı. “Kendi sorunlarıyla meşgul olan İngilizlerin de bir yardımı dokunmuyordu.”²³

Almanlar iniş bölgesini Nebelwerfer çok namlulu havanlarıyla bile ateş altına aldılar. Öyle bir karmaşa hakimdi ki Polonyalı askerler iniş bölgesinden çıkmaya çalışan 10. Tabur personelinin Alman zannederek onları hedef alıyordu. Hatta aralarında bir makineli tüfek takımı komutanı olan Üsteğmen Paddy Radcliffe’in de bulunduğu birkaç asker bu şekilde can verdi. 10. Tabur’dan Binbaşı Lindley şöyle diyordu: “Cehennemden ta kendisiydi...Almanlar, iniş bölgesi olan bu açık arazinin etrafını uçaksavar ve makineli tüfeklerle çevirmişti. Planörler etrafımıza iniş yapıyor, alevler kusarak atış yapan C-47’ler tepemizde uçuyordu. Bir Stirling yolun yakınlarında bir yere çakıldı. Polonyalılar gördükleri her şeye ateş ediyordu.”²⁴ Polonyalılar nihayet kendilerine doğru sallanan sarı üçgen flamaların İngilizlerin üzerine ateş açtıkları anlamına

21 Pare, CRCP 117/1.

22 Stasiak, Jerzy Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy*. Newtown, 1949, s. 291, CBW.

23 PISM A.v.20 31/38.

24 Binbaşı Francis Lindley, 10. Paraşüt Taburu, CRCP 113/5.

geldiğini fark ettiler. 10. Tabur Komutanı Yarbay Smyth, birliğinden geriye kalan hazin manzara karşısında “gözyaşlarını tutamamıştı.”²⁵

Bir başka kayıt ise şöyle diyordu: “Öğleden sonra Stirling ve Dakota uçaklarından oluşan hava ikmal konvoyu geldi ve düşmanın korkunç uçaksavar barajının içerisine daldı. Pek çoğu isabet alıp alevler içinde yere çakıldı ve taşıdıkları ikmal maddeleri de Alman tarafına düştü... İkmâl maddelerinin atılacağı bölgeyi kontrol altına almış olmamız bekleniyordu ama bu bölgelerin değiştirildiğine dair hiçbir rapor gelmemişti. Uçaklarımız tepede uçarken üç farklı frekans kullanarak VHF üzerinden onlarla irtibat kurmaya çalıştık fakat çağrılarımıza bir yanıt alamadık. Sarı renkli uçak tanıma bezleri serildi ve renkli sisler atıldı; fakat ağaçların yüksekliğinden ve uçakların alçak irtifada uçuyor olmasından dolayı pek azı bunları fark edebildi.”²⁶

Gösterilen cesarettten ötürü ölüm sonrası Victoria Haçı Nişanı verilmesinin bir başka örneği o günün öğleden sonrasında yaşandı. Pilot Yüzbaşı David Lord, C-47 Dakota uçağını Nijmegen kuzeyi semalarında iken bulut örtüsünün altında bir irtifaya kadar alçalttı. Bir Alman uçaksavar bataryası ateş açtı ve uçağın sağ motoru alev aldı. Lord, iniş bölgesine ne kadar kaldığını sordu ve “üç dakikalık uçuş mesafesi” yanıtı geldi. Alevlerin iyice yayıldığı uçak yana yatmaya başladı. Lord, iç konuşma cihazından mürettebatına seslendi: “Aşağıdaki adamlar taşıdığımız maddelere muhtaç. İniş bölgesine doğru dalcak sonra da atlayıp uçağı terk edeceğiz. Paraşütlerinizi kuşanın.” Ardından, seyrüsefercisine uçağın arka tarafına gidip ikmal maddelerini aşağıya atacak olan karacı askerlere yardım etmesini emretti. Mekanizma hasar aldığı için mühimmat sandıklarını kol gücüyle itmeleri gerekiyordu. Sekiz sandıktan altısını atabildiler, Lord bir tur daha atıp diğer ikisini de atma konusunda directti ve işleri biter biter bitmez tekrar mürettebata seslendi: “Atlayın! Atlayın!” Lord, tüm mürettebat atlayışını tamamlayana kadar uçağı sabit tutmayı başardı ama kendini kurtaracak kadar vakti kalmamıştı.²⁷

Lord’un seyrüsefercisi Üsteğmen Henry King, kendisi atladıktan sonra komutanı öldü mü yoksa zorunlu inişle uçağı indirmeyi başardı mı bilemiyordu. Lord hakkında daha sonra şunları söyleyecekti: “Tuhaf

25 Onbaşı James Jones, 10. Paraşüt Taburu, CRCP113/2.

26 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

27 Üsteğmen Henry King, CRCP 117/30.

bir adamdı. Papaz olmaya çalışırken 1936'da eğitimini yarıda bırakıp hava kuvvetlerine katılmıştı. Sert ve kararlı biriydi diyebilirim.” King yere indikten sonra 10. Tabur personeliyle karşılaştı. Ona bir fincan çay ve biraz çikolata ikram ettiler. Birisi, “Elimizde yalnızca bunlar var,” deyince, “Ne demek yalnızca bunlar var? Daha demin bir sürü kumanya attık,” diye yanıtladı King. “Atmasına attınız da bizim sardalye konser-velerini *Hunlar* aldı, bize bir şey kalmadı.”

Atılan kumanyaların hepsi değilse de pek çoğu Almanlar tarafından ele geçirilmiş ve bu durum paraşütçüleri çılgına çevirmişti. SS Yüzbaşısı Möller, “Artık biz de İngiliz sigarası içip İngiliz çikolatası yiyebiliyoruz,”²⁸ diye seviniyordu.

Möller’in mensubu olduğu Hohenstaufen Tümen Komutanı SS Albayı Harzer, komuta yerinin Model tarafından günlük olarak nasıl ziyaret edildiğini şu şekilde aktarıyordu: “Küçük bir muhafız timi ile birlikte gelir ve kapıdan içeri girer girmez kısa ve net bir durum raporu isterdi. Herhangi bir sorun yaşadığında, ilgili birlik komutanı en az üç farklı çözüm önerisi sunmak zorundaydı.” Bu öneriler bittikten sonra Harzer’in personel, araç, silah, teçhizat ve ikmal maddesi taleplerini dinler, ardından kararını verip kurmay başkanı General Krebs’i aradıktan “birkaç saat sonra ikmal konvoyları ve birlikler Arnheim’e yönlendirildi.”²⁹ Hohenstaufen Tümeni’nin ulaştırma birliklerinden yoksun olması nedeniyle mühimmat silah mevzilerine kadar Wehrmacht kamyonlarıyla taşınırdı. Meskûn mahal muharebelerinde kullanılmak üzere alev makinaları talep edildiğinde, Model bunları Almanya merkezindeki bir ordu donatım deposundan uçakla getirmişti. Alman ordusunun talepleri sınırsız bir önceliğe sahipti ve İngilizler bu bakımdan onlara yetişebilmesi imkân dahilinde değildi.

Model, Harzer ile işini bitirdikten sonra her bir muharebe grubunun komuta yerlerini de tek tek ziyaret eder, buralarda subayları ve diğer askerleri harekâtın gidişatı ve moral durumları konusunda yoklardı. Möller’in belirttiğine göre morallerin yüksek olmasının sebebi yalnızca Normandiya’daki mağlubiyetin ardından bu harekâta zafer elde edileceğine olan inanç değil, aynı zamanda Müttefikler tarafından paraşütle atılan ikmal maddelerini bolluğuydu. Müttefiklerin yapacağı

28 Hans Möller, 9. SS İstihkâm Savaş Taburu, BAArch-MA N756 158A, 5.

29 Walter Harzer röportajı, 9. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/25.

ikmal atmalarının planını ve kullanılacak uçak tanıtma bezlerini içeren emirleri ele geçirmiş oldukları için, ilerleyen günlerde de bol bol malzeme gelmesi bekleniyordu. Emirler ele geçirilir geçirilmez ilgili tanıtma bezleri hemen ertesi güne hazır edilmişti.

Bunlara ilaveten, geri çekilmekte olan İngiliz birlikleri iniş bölgelerinin kontrolünü de kaybediyordu ve dost hava unsurlarını ikaz etmek için gerekli telsiz irtibatına sahip değillerdi. Müttefik hava kuvvetlerini yakın zamanda çok büyük tehlikeler bekliyordu. Harzer, Avusturyalı bir Luftwaffe yarbayı olan Hubert von Swoboda komutasındaki hava savunma tugayını da kısa bir süre içerisinde emrine alarak gücüne güç katacaktı. Bu tugay, Ruhr bölgesinden toparlanarak bir araya getirilmiş 20, 47, 88 ve hatta 105 mm'lik uçaksavarların oluşturduğu toplamda beş taburdan müteşekkildi. Silahların çoğu traktörler ve odun ateşiyle çalışan kamyonetler tarafından çekiliyordu; buna rağmen 2. SS Panzer Kolordusu hem Müttefiklerin hava unsurlarına karşı koymak hem de kendi kara birliklerini desteklemek maksadıyla iki yüz kadar uçaksavarı Arnhem batısına sevk etmeyi başarmıştı. Fakat Binbaşı Knaust'a göre Bittrich halen harekâtın sonucundan endişe ediyordu. O gün köprü rampasının hemen doğusundaki komuta yerinde Knaust'u ziyaret ettiğinde ona şöyle demişti: "Knaust, burada yirmi dört saat daha tutunabilecek miyiz? Almanya'dan yola çıkan tümenlerin yetişebilmesi için zaman kazanmamız gerekiyor."³⁰ Hem Knaust'un hem de Heinrich Brinkmann'ın muharebe grupları köprünün kuzeyindeki meskûn mahal muharebelerinde ağır zayıyat vermişti. Knaust'un hayli eski tankları ya arızalanmış ya da İngiliz 57 mm'lik tanksavar topları tarafından süratle imha edilmişti. Harzer bu durumu daha sonradan şöyle yorumlayacaktı: "Heriflerin böylesine ağır silahları evlerin üst katlarına insan gücüyle taşımış olmaları mucizeden başka bir şey olamazdı. Dolayısıyla, ağır piyade silahları ya evlerin bodrum katından ateş ediyor ya da atış yaptıktan sonra hemen pencere kenarından çekilip görünmemeyi başarıyordu."³¹

Almanlar, karayolu köprüsünün kuzey ucundaki evlerin civarında bulunan tüm Hollandalı sivilleri önceki gece cebren tahliye etmişti.

30 Bob Gerritsen ve Scott Revell, *Retake Arnhem Bridge: Kampfgruppe Knaust, September–October 1944*, Renkum, 2014, s. 60.

31 Walter Harzer röportajı, 9. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/25.

Coenraad Hulleman'ın evini terk etmeden önce duyduğunu hatırladığı son ses, üst kattaki bir piyanonun tuşlarına çarpan kurşunlardan ötürü çaldığı absürt ve korkunç notalardı.³²

Alman taarruzu beklenildiği gibi şafak vaktinde başladı. Köprüde bulunan savunma kuvvetleri, batı yönünde St. Elisabeth Hastanesi civarında çarpışmakta olup kendileriyle birleşmeye çalışan diğer taburların silah seslerini çoktan duymuştu. Harmel'in Frundsberg Tümeni, görünüşe göre Knaust Muharebe Grubu'nun geriye kalan birkaç panzeriyle rampanın doğu tarafındaki okul binasında bulunan düşman kuvvetlerini yok etmeye odaklanmıştı. Üsteğmen Donald Hindley'in hatırladığı kadarıyla "salı sabahı tanklar geri dönüp bu binayı yoğun bir şekilde ateş altına almıştı."³³ İstihkâm savaş taburundan üç kişi tanklardan birine sinsiye yaklaşp muharebe dışı bırakmayı başardı. "Mürettebat tankı terk edip bina duvarı boyunca sürünerek ilerledi ve kenarında beklediğim pencerenin hizasına gelince durup dinlenmeye başladı. Bir el bombasının pimini çekip iki saniye bekledim ve tepelerine bıraktım, geçmiş olsun."

İstihkâmcı John Bretherton alnından vurulmuştu. "Bretherton yüzünde şaşkın bir ifadeyle yarım saniye kadar öylece kaldı, ardında da sessizce yere yığıldı."³⁴ Bir başka istihkâmcı, Çavuş Norman Swift'i anızın kollarından tutup sarstı ve durumunu sordu. Swift kendini iyi hissediyordu ve neden böyle bir soru sorulduğunu anlamamıştı. Ardından kendisini tutan istihkâmcının bakışlarını takip etti ve ayaklarının dibindeki kan gölünü gördü. Fakat çok geçmeden anladılar ki biriken şey kan değil, delinmiş bir radyatörden akan paslı suydı. Düşen top mermilerinin etkisiyle tamamen kendini kaybetmiş olan bir başka istihkâmcı ise, "Hepimiz öleceğiz!"³⁵ diye bağırarak binadan dışarı yürüdü. Herkes geri dönmesi için kendisine sesleniyordu; fakat "söylenenleri anlayabilecek noktayı çoktan geçmişti ve doğruca Almanların ateş sahasına ilerledi."

Okulun karşısındaki bir evde bulunan Alman Onbaşı Alfred Ringsdorf,³⁶ okulu savunan düşman kuvvetlerinin "merdivenleri

32 Coenraad Hulleman, CRCP 120/30.

33 Üsteğmen D. R. Hindley, Kraliyet İstihkâmcıları 1. Paraşüt Bölüğü, CRCP 117/36.

34 Çavuş Norman Swift, Kraliyet İstihkâmcıları 1. Paraşüt Bölüğü A Takımı, CRCP 111/5.

35 İstihkâm Eri Gordon Christie, Kraliyet İstihkâmcıları 1. Paraşüt Bölüğü B Takımı, CRCP 110/36.

36 10. SS Panzer Tümeni 21. Mekanize Piyade Alayı 1. Tabur, CRCP 130/14.

kullanamamaları için pencerelerden ateş ederek merdiven yuvasını vurmaları” karşısında deliye dönmüştü. Ona göre bunlarla baş etmenin tek yolu pencere eşiğinin hemen altına bir Panzerfaust roketi atmaktı. Bu sayede kafasını kaldırıp atış yapmak üzere bekleyen tüm nişancılar etkisiz hale getirilebilirdi. SS Üsteğmeni Vogel’in bölüğünün geri kalan kısmı gibi onun da sigarası kalmamıştı ve sırf sigara bulabilmek için delicesine esir almaya çalışıyorlardı.

Yüzbaşı Mackay, birliğine uyarıcı benzedrin tabletlerini yutmalarını emretti ve bu madde kimilerinde çift görme veya sıkıklıkla 30. Kolordu’nun köprüünün diğer tarafına varmış olduğunu zannetme gibi sanılara sebep oldu. Kimi personeli hakikaten de bu konuyu bir takıntı haline getirmişti. Benzedrin etkisinde olmayan diğer bazıları ise Polonya Paraşüt Tugayı’nın köprüünün güney ucundaki bataklık araziye bir an önce inmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Polonyalıları o bölgede çetin bir muharebenin beklediğini bilen Frost, köprü boyunca düşmanla çarpışarak öteki uca geçip onları desteklemek üzere Freddie Gough komutasında bir “intihar timi” hazırladı. O gün yalnızca tanksavar bölüğünün bölgeye sevk edileceği bilgisinin kendisine son anda verilmesinden ötürü Sosabowski’nin küplere binmiş olduğundan haberi yoktu.

Okul binasının pencerelerine yoğunlaşmış olan Alman keskin nişancılarından ötürü, 3. Tabur paraşütçüleri ve istihkâmcıları hem sessiz hem de görünmez olmak zorundaydı. Mackay şöyle yazıyordu: “Odan odaya geçerken hareket ettiğimiz duyulmasın diye postallarımıza kumaş parçaları sarmıştık. Normalde taş olan zemin cam ve alçı parçalarıyla dolmuştu ve dökülen kandan ötürü bilhassa da merdivenler son derece kaygandı.”³⁷ Buna karşın Almanlar da nişancılık becerilerini geliştirmişti. Bir başka paraşütçü günlüğünde şöyle diyordu: “Keskin nişancıların attığı çok sayıda mermi odaların içerisine isabet etmeye başlamıştı ve bunların ciddi bir zayiata neden olduğunu söylemeye bile gerek yoktu. Yine de bizim düşmana verdirdiğimiz zayıtın bunun iki katı kadar olduğunu düşünüyorduk. Tümen komutanı ile hâlâ irtibat kuramamıştık. Telsizcilerimiz 2. Ordu’dan oldukça net kalitede çağrı alabiliyordu; fakat ne yazık ki bizim çağrılarımız onlara gitmiyordu.”³⁸

37 Binbaşı E. M. Mackay, ‘The Battle of Arnhem Bridge’, *Royal Engineers Journal*, Aralık 1954, s. 305 vd.

38 İsimsiz paraşütçü günlüğü, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 94/3.

Amerikalı OSS Üsteğmeni Harvey Todd, düşmanın şafak taarruzu esnasında üç Alman'ı öldürmüştü ve bunu memnuniyetle not aldık-
tan kısa bir süre sonra tugay karargâhının çatısındaki sotasını terk etti. Almanlar gün ortasında yeni bir karşı taarruz³⁹ başlattı, bu sefer çok daha kararlıydılar. Todd çatıda tuttuğu ölüm listesine beş kayıt daha düş-
tü; fakat bir Alman makineli tüfeği işi gücü bırakıp kafayı kendisine takınca çatıdan ayrılmak durumunda kaldı. Bulunduğu binadaki bir Bren makineli tüfeği nişancısı düşman tarafından öldürülmüştü, Todd merhumun silahını devraldı. Bir başka evi ateş altına almakta olan bir 20 mm'lik uçaksavar tespit etti ve mürettebatını vurmaya başladı.

Bir Focke-Wulf 190 uçağı gürüldeyerek güney yönünden köprüye yaklaşp bombasını bırakınca "bir cayırtı koptu"⁴⁰ ama düşen bomba seke seke Eusebius Bulvarı'ndaki büyük meydana gidince pilotun çu-
vallamış olduğu ortaya çıktı. Okuldaki istihkâmcılar Alman uçağına Bren makineli tüfekleriyle ateş açtı. Pilot, isabet almamak için uça-
ğını sağa sola yatırırken sol kanadını batı yönündeki bir kilisenin çan kulesine taktı ve korkunç bir patlamayla yere çakıldı. Bu olay köprü civarındaki tüm binalardan bir kez daha "Whoa Mahomet!" nidaları yükselmesine sebep oldu.

Yeraltı direnişi, Frost kuvvetlerinin ağır bir zayıat vermekte oldu-
ğunu sumen altı etmeye çalışıyor; Üsteğmen Todd ise "şimdiye kadar yalnızca bizim binada elliye yakın zayıat var."⁴¹ diyordu. Tabur Tabibi Yüzbaşı Jimmy Logan ile personeli, çeşme suları olmadan ve çoğu za-
man temiz bandaj, morfin ve muharebe sahasında ihtiyaç duyulabile-
cek benzer malzemelerden yoksun bir şekilde yaptıklarıyla taraflı tarafsız herkesin takdirini kazanmıştı. Hastalar idrarlarını boş şarap şişeleri ve reçel kavanozlarına yapıyordu. Peder Bernard Egan, taburun ta Kuzey Afrika'dan bu yana girdiği her muharebede Logan'la birlikte çalışmıştı. Hangi hastaların Katolik olduğunu bilen Logan ölüm öncesi yapılması gereken son muamelenin zamanı gelince Peder Egan'a haber veriyordu.⁴² Ağır yaralarından ötürü son nefesini vermek üzere olan bir asker "ya paraşüt açılmazsa diye endişelenirken şu başımıza gelene bak"⁴³ demişti.

39 Bkz. Üsteğmen H. A. Todd'un Claude misyonu hakkında raporu, JMGP, Kutu 15.

40 Mackay, 'The Battle of Arnhem Bridge', s. 305ff.

41 Todd'un Claude misyonu hakkında raporu, JMGP, Kutu 15.

42 Logan ve Egan hakkında bkz. Muhterem Papaz Bernard Egan, CRCP 110/40.

43 Onbaşı Eric Gibbins, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 110/40.

Jedburgh timinin Hollandalı komutanı Yüzbaşı Jacobus Groenewoud telefonla St. Elisabeth Hastanesi'ne ulaşmaya çalışıyordu ama hatlar kesikti. Groenewoud ve Todd, yakınlardaki bir doktorun evine gidip hastaneyi buradan aramayı denemeye karar verdiler. Yolum yarısında, sıçrayarak sokağın karşısına geçmeye hazırlandıkları sırada Yüzbaşı Groenewoud bir keskin nişancı kurşunuyla can verdi. Todd, "kurşun alnında girip kafasının arkasından çıkmıştı."⁴⁴ diye yazıyordu. Bir başına kalan Todd, bir evin giriş kapısına yanaştı ve içeride az çok İngilizce bilen bir adam buldu. Birlikte yan eve geçtiler, burada çalışır halde bir telefon mevcuttu. Hastaneyi aradı; fakat görüştüğü doktor ambulans göndermelerinin imkânsız olduğunu söyledi. Alman askerleri gördükleri her ambulansı vurmakla görevlendirilmişti. Ayrıca doktorun söylediğine göre hastaneye yaklaşan yollarda şiddetli çatışmalar yaşanıyor ve Almanlar burada yaralanan askerlerini tedavi edebilmek maksadıyla İngiliz yaralıların hastaneden gönderilmesini istiyordu. Todd nihayet tugay karargâhına döndüğünde durumun burada da aynı şekilde sıkıntılı olduğunu öğrendi. Hâlâ çalışır halde olan bir avuç telsiz istasyonundan birinde 30. Kolordu'nun henüz Nijmegen'deki köprüyü ele geçiremediğini; fakat o günün akşamında bu yönde bir teşebbüste bulunacağını duydu.

O günün ilerleyen saatlerinde, Almanlar okulu Panzerfaust roketleriyle vurdular ve savunan düşman kuvvetlerini susturdıkları düşüncesiyle binanın etrafını çevirdiler. Mackay her bir askerine ikişer el bombası hazırlamalarını söylemişti, bu bombaları emirle pencereden aşağı bıraktılar. Ardından tüfeklerine davranıp el bombalarının yarım bıraktığı işi tamamladılar. "Binanın etrafı yalnızca birkaç dakika içerisinde âdeta gri renkli bir halıyla kaplanmış gibiydi."⁴⁵ Personeli, Mackay'ın hakikaten korku nedir bilmeyen çok ender insanlardan biri olduğunu anlamıştı.

İşte o ender insanlardan biri de Binbaşı Digby Tatham-Warter'dı. Başında Charlie Chaplin'in taktığına benzer melon şapkası, etraftaki evlerden birinde bulduğu şemsiyeyi elinde döndüre döndüre açık arazide soytarı gibi dolaşıp herkesi yüreklendirirdi. Freddie Gough eliyle kendisini işaret ettiğinde Yarbay Frost, "Ha evet, Digby'nin böyle bir

44 Todd'un Claude misyonu hakkında raporu, JMGP, Kutu 15.

45 Mackay, 'The Battle of Arnhem Bridge', s. 303 vd.

liderlik tarzı var,” demişti.⁴⁶ Tugayın Emniyet ve Muhafız Takım Komutanı Üsteğmen Patrick Barnett, Tatham-Warter’ı düşmanın yoğun havan ateşi altında elinde şemsiyesiyle sokakta dolaşırken görmüştü. Onu şaşkınlıkla seyrettikten sonra nereye gittiğini sordu. “Gidip karşıdaki elemanları bir ziyaret edeyim dedim.” Barnett güldü ve şemsiyeyi işaret ederek, “O elinizdekinin pek faydası olmaz yalnız,” dedi. Tatham-Warter alaycı bir şekilde şaşırmış gibi gözlerini açtı ve şöyle cevap verdi: “Öyle mi dersin? Ya yağmur yağarsa?”⁴⁷

Kimi askerler ise âdetâ kana susamıştı. Er Watson, “Jock” diye bilinen bir İskoç’un yerine gönderilmişti. “Jock, bana gidip düşmana gününü göstermemi söyledi. Tüfeğinin kabzasında on çentik vardı ve ölmeden önce o piçlerden on tanesini daha haklamayı planlıyordu. Tipline bakılırsa da bunu yapabilecek bir herife benziyordu.”⁴⁸ Watson iki saat sonra geri döndü. “Jock yere uzanmış yatıyordu, kurşun ağzından girmişti.” Freddie Gough’un hatırladığı kadarıyla en iyi keskin nişancılarından birisi, tümendeki birkaç siyahi askerden biri olan Onbaşı Bolton’dı. “Uzun boylu ve miskin görünümlü bir adam olan Bolton işinden büyük keyif alıyordu. Sürüne sürüne oradan oraya gider ve kaydettiği her isabetten sonra pis pis sıırırdı.”⁴⁹

SS Tuğgeneralı Harmel adamlarına ateş kestirdi ve teslim olma şartlarını müzakere etmek üzere esir aldıkları bir İngiliz askerini Frost’un yanına gönderdi. Alman piyadeleri bu sayede yemek yeme ve uyuma fırsatı bulmuştu. Horst Weber şöyle yazıyordu: “Kısa bir sessizlikten sonra İngiliz paraşütçüler hep bir ağızdan ‘*Whoa Mahomet!*’ diye haykırdı. Ne olup bittiğini anlamak için yerlerimizden fırlayıverdik. Bu korkunç çığlık karşısında ilk etapta biraz ürkmüştük. Sonra ateş muharebesi tekrar başladı.”⁵⁰

Frost savaşa devam etmeye kararlıydı ama mühimmatları o kadar azalmıştı ki yalnızca Alman taarruzlarını püskürtmek maksadıyla atış yapılabileceğini söyleyen bir emir yayımlama gereği hissetti. Bir sonraki

46 Binbaşı C. F. H. Gough, 1. Hava İndirme Keşif Taburu, CRCP 114/17.

47 Üsteğmen Patrick Barnett, 1. Hava İndirme Tugayı Emniyet ve Muhafız Takımı CRCP 109/26.

48 Er Arthur Watson, 3. Paraşüt Taburu C Bölüğü, CRCP 111/32.

49 Gough, CRCP 114/17.

50 Horst Weber, 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Taburu, CRCP 131/1.

temasta askerlerden birisi düşmana şöyle bağıırıyordu: “Kıpırdayıp durmayın ibneler, bu mermiler pahalıya patlıyor!”⁵¹

Köprüyü ele geçirmek maksadıyla teşkil edilmiş dört tabur büyüklüğündeki kuvvetten geriye kalanlar artık iyice köprünün batısına doğru itilmiş, peşlerindeki Alman kuvvetlerinden kaçarcasına süratle ricat ediyordu. 11. Paraşüt Taburu’ndan Binbaşı Blackwood şöyle aktarıyordu: “Yanından geçtiğimiz her evin önünde birer kova ve birkaç bardakla erkekler ve kadınlar bekliyordu. O sulara ihtiyacımız vardı. Gülümseyen, kahkahalar atan, bize meyveler ve içecekler ikram eden insanlar etrafımızda kümelenmişti. Fakat arkamızdan *Boche*’nin geldiğini söyledığımızda gülümsemelerin yerini gözyaşları aldı. Bahçelere kazdığımız avcı boy çukurlarında beklerken, battaniyelerini yüklenip evlerini terk etmek zorunda kalan insanların hazin tören geçidini seyrediyorduk.”⁵²

Blackwood ve adamları bu çukurlarda fazla tutunamazdı; zira ricat gitgide hızlanarak âdeta bir kargaşaya dönüşmüştü. Çok sayıda takım ve bölük, komutanlarını çatışmalarda kaybetmişti. Bir Güney Stafford neferi şöyle anlatıyordu: “Bir çavuş, yaralarından akan kanla dolmuş postallarını çıkarmasına yardım etmemizi istedi, sonra da kuruluşunda bulunduğumuz ilk düzenli birliğe gitmemizi emretti...Hâlâ hayatta kalabilenlerin neredeyse tamamı ya bir yerinden yaralı ya da şoke olmuş vaziyetteydi.”⁵³

Batıya doğru ricat etmekte olanların arasında 4. Paraşüt Tugayı birlikleri de vardı. Bunların amacı son derece dik eğimli demiryolu bentlerinin kenarında düşmana yakalanmamaktı. Buradan çıkmanın iki yolu vardı; Wolfheze’de bulunan zemin seviyesindeki geçiş noktası ve bir cipin geçebilmesi için sürücüsün tamamen yana eğilmesi, ön camının da yatırılması gereken demiryolu alt geçidi. 57 ve 76 mm’lik tanksavar topları buradan geçmek için fazla büyüktü. Kimi tanksavar mürettebatı, kalan son dermanlarıyla silahlarını baş döndürücü eğimli bentten yukarıya kol gücüyle taşımayı denerdi. Almanlar elbette bu fırsatı kaçırmayacaktı. Bentlerin üstüne makineli tüfek timleri çıkardılar ve demiryolu boyunca ateş etmeye başladılar.

51 Muhabereci James Haysom, 1. Paraşüt Taburu, CRCP 110/47.

52 Blackwood, NIOD 244/1237.

53 Er Robert Edwards, 2. Güney Stafford Taburu D Bölüğü CRCP 111/47.

Kundağı motorlu tanksavar topları piyasaya çıkınca benim diyen paraşütçünün bile dizleri titriyordu; zira ellerindeki silahların ne kadar yetersiz olduğunun farkındaydılar. 4. Paraşüt Tugayı'nın kıdemli yazıcılarından birisi, bir binbaşının şöyle bağırdığını hatırlıyordu: "Sizi ciğeri beş para etmez piçler. Gelin de gününüzü görün!"⁵⁴ Ardından çok geçmeden Alman ateşiyle vurulup can vermişti. Wolfheze yakınlarında kılavuz olarak görev yapan bir çavuş şunları aktarıyordu: "Panikle oradan oraya koşuşturan yüzlerce paraşütçü gördüm. Bazılarının kolları kopmuştu ve âdeta akarcasına ricat ediyorlardı. Demiryolu hattı boyunca ilerlerken bendin üzerinde 57 mm'lik bir tanksavar topunu ateşlemeye çalışan bir Polonyalı gördüğümü hatırlıyorum. Kendi dilinde bağırarak bir şeyler söylüyordu. Silahın kamasının sökülmüş olduğunu fark ettik ve adama bu şekilde ateş yapamayacağını söylemeye çalıştık. Fakat nafile... Adamı öylece bırakıp gittik. Aklını kaybetmiş gibiydi ve onun için son derece üzül müştüm."⁵⁵

İskoç Kraliyet Hudut Muhafız Alayı da iniş bölgesinden ve bitişiğindeki Johanna Hoeve çiftliğinden yapılan perişan haldeki ricata iştirak etti. Bu alayın tabur komutanlarından biri olan Yarbay Payton-Reid, birliğin durumunu şöyle tasvir ediyordu: "Öğleden sonra saat dört civarında silahıyla, ulaştırma vasıtalarıyla ve teşkilatlanmasıyla yüzde yüz kapasiteye sahip, zaten yüksek olan morali başarılı bir taarruz sonrası zirve yapmış, kendisini bekleyen her türlü göreve hazır bir birliktik. Sonraki bir saat içerisinde ise gücümüz üçte birine kadar indi. Ağır silahlarımızın ve ulaştırma vasıtalarımızın büyük kısmını kaybettik, bölüklerimizden biri tamamen yok oldu ve iki tanesi de mevcudunun yarısını yitirdi."⁵⁶ Payton-Reid, taburundan kalan kuvveti gerisin geriye intikal ettirip, Oosterbeek kuzeyinde bulunan ve alay genelinde "Beyaz Saray" olarak bilinen küçük Dreijeroord Otel'i'ne götürdü. Saat 21.00 gibi kapıyı çaldı; otel sahipleri tarafından onlara hürriyetlerini bahşeden bir kişi gibi karşılanmasını beklerken içten içe bir riyakârlık hissediyordu. Onlara sunduğu şeyin aslında "yıkım ve düşman tehdidi" olduğunu biliyordu. Nitekim ertesi sabah otelden geriye yalnızca bina iskeleti kalacaktı.

54 Üstçavuş Dudley Pearson, 4. Paraşüt Tugayı kıdemli yazıcısı CRCP 113/17.

55 Çavuş Stanley Sullivan, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, CRCO 114/12.

56 Yarbay R. Payton-Reid, CRCP 112/15.

Böyle bir ricat esnasında yaralılarla ilgilenmek iki kat daha zordu. General von Tettau kuvvetlerinin batıdan ilerlemesi sonucu, Albay Warrack'ın Wolfheze'deki pansuman istasyonunda bulunan yaralıları süratle tahliye etmesi gerekti. Yaralıların çoğu Schoonoord Otel'i'ne götürüldü. Warrack saat 11.00 gibi burayı ziyaret ettiğinde “daha fazla yaralının süratle gelmekte olduğunu”⁵⁷ gördü. Toplam sayı üç yüzü geçmişti ve otele sığmayan yaralıları yerleştirebilmek için civardaki bazı binalar da kullanılıyordu. Otel sahibinin kızı Hendrika van der Vlist, sağlam bir kumaştan mamûl olduğundan ötürü izci üniformasını giymişti. Diğer genç kadın gönüllülerle birlikte enfeksiyon riskini azaltmak maksadıyla yaralıların el ve yüzlerini yıkamaya başladılar.

Aynı zamanda tercümanlık da yapmak durumunda kalıyorlardı. Hem Alman hem de İngiliz yaralılar otele getiriliyordu ve ilk etapta bunları birbirinden ayırmaya çalışmak çok karmaşık bir işti. Almanlar harp esiri olmalarına rağmen tavırlarında bir değişiklik yoktu. İşlerinden birisi Hendrika'ya emredici bir tonla seslendi: “Hemşire, ıslak bez getir! Başım ağrıyor. *Herrenvolk*⁵⁸ emretmeye öylesine alışmıştı ki ortalama uygun şekilde davranmayı bilmiyordu.”⁵⁹ Öte yandan, hiçbir zaman orduya katılmayı istememiş olan bir başka Alman ise kısa bir süre içerisinde yanındaki İngiliz askerlerle arkadaşlık kurmuştu. Birbirlerine kendi dillerinde sözcük ve cümleler öğretmeye başladılar.

Hendrika daha sonra çenesinden vurulmuş olan ve Alman üniforması giyen Hollandalı bir çocukla karşılaştı. Aslına bakılacak olursa bu bir haindi ama yine de ona acımadan edemiyordu. Haftanın ilerleyen günlerinde bu çocuğun “zihinsel engelli” olduğunu öğrendi. Hendrika, korkunç yaralara bakım yapmak konusunda ne kadar hızlı bir şekilde gelişip uyum sağladığına akıl sır erdiremiyordu. “Bir hafta öncesine kadar yüzünden bu şekilde yaralanmış birine bakamıyordum bile. Şimdi ise alıştım; baktığım yerde yalnızca yarayı görüyor ve havayı kaplayan berbat kan kokusunu alıyorum.”⁶⁰

57 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

58 Kelime anlamı olarak “efendi millet” anlamına gelen, Almanların diğer milletlere üstünlüğünü belirten bir Nazizm görüşü. (ç.n.)

59 HvdV, s. 44.

60 Age, s. 46.

Urquhart o günün öğleden sonrasında yaralıları ziyaret etmek üzere Schoonoord'a gitti. 13. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu'nun geri kalan kısmı da Helle'nin SS Muhafız Taburu bölgeye gelmeden hemen önce ayrılıp Wolfheze'ye ulaşmıştı. Böylesine kalabalık bir yaralı grubunun iaşesine destek olmak amacıyla çiftçiler, çatışmalarda isabet alıp ölen hayvanların etleri ile bağ ve bahçelerinden topladıkları başta domates, elma ve armut olmak üzere sebze ve meyveleri otele getirdiler. Yaralıların karnı pek aç değildi ama suya şiddetle ihtiyaç duyuyorlardı; zaten hastanenin en büyük problemi de buydu. Neyse ki oteldeki küvetlerin tamamı pazar günü, hava indirme harekâtından hemen sonra sular hâlâ akarken doldurulmuştu. Bunlardan istifade edildi ve eksilen stoku tamamlamak için bir grup gönüllü merkezi ısıtma sistemi ve kaloriferlerdeki suyu tahliye edip küvetlere doldurdu.

Daha başka siviller de Schoonoord'a geldi; bunların çoğunluğu saklandıkları yerlerden yeni çıkmış "dalğışlar", eski siyasi mahkûmlar ve Yahudilerden oluşuyordu. Otele gelmişlerdi, çünkü burada güvende olacaklarına inanıyorlardı. Müttefiklerin savaşı kazanmak üzere olduğu algısı, işgal altındaki Avrupa'da yaşayan çok sayıda insan için daha şimdiden çok tehlikeli sonuçlar doğuruyordu.

SS Tuğgeneralı Harmel, Danimarka'dan yola çıkıp Aachen'e intikal etmekte iken Almanların o gün köprüde çok sayıda zayıat vermesi üzerine Arnhem'e yönlendirilmiş olan 280. Taarruz Topu Tugayı'nı⁶¹ karşılıyor olmanın memnuniyeti içerisindeydi. Adamlarından biri, Arnhem ve çevresinde gerçekleşen çatışmalarda araç mevcutlarının yüzde seksenini kaybettiklerini hatırlıyor ve bunu Rusya'da yaşadıklarından çok daha korkunç olarak tanımlıyordu. İngiliz paraşütçüler silahlarını hazırlayıp beklemiş ve taarruz topu konvoyunun geçişini müteakip arkadan saldırmışlardı; zira araçların arka tarafındaki zırh çok daha inceydi. Son derece dar bir alanda gerçekleşen çarpışmaların mürettebatın sınırları de alt üst ettiğini ekleyerek devam ediyordu. Fosfor bombalarının etkisiyle yanarak can verme endişesi içerisindeydiler.

Tüm bunlar bir kenara, Harmel 506. Ağır Panzer Taburu'nun Tigr tanklarına sahip Hummel bölüğünün yetişmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Tanklar Almanya boyunca *Blitztransport* trenleriyle taşındıktan

61 Wilhelm Rohrbach, CRCP 132/18.

sonra Hollanda hududuna yakın Bocholt bölgesinde vagonlardan indirilmişti. Fakat bu noktadan sonra gerçekleşen motorlu intikalden yalnızca iki Tiger tankı sağlam çıkabildi. Geri kalanlar ise çoğunlukla palet atması veya cer dişlisi arızası gibi nedenlerle yolda kullanım dışı kalmıştı. Faal durumdaki iki tank o akşam Frundsberg Tümeni'nden piyadelerin himayesinde sahaya çıktı. Zırh delici mermileri evlerin bir duvarından girip diğerinden çıkıyordu. Yarbay Frost şöyle hatırlıyordu: "Tanklar akşam alacakaranlığının zayıf görüş şartlarında hayli tehditkâr ve şeytani duruyordu. Kocaman namlularını tarih öncesi çağlardan kalma bir yaratık gibi sağa sola savurarak âdeta alev soluyorlardı."⁶² Zırh delici mermiden yüksek tahrip tesirli mühimmata geçtiklerinde ise 88 mm'lik toplarıyla evleri içeridekilerin başlarına yıkmaya başladılar. Parçalanan duvarlardan yayılan toz öylesine yoğundu ki nefes almak zaman zaman son derece güçleşiyordu. Tabur karargâhına ev sahipliği yapan bina isabet aldı ve Digby Tatham-Warter ile Peder Eagan yaralandı.

Binbaşı Lewis okul binasında bulunan adamlarına bodrum katına inmelerini emretti; zira tanklar namlularına verecekleri azami alçalışla dahi böylesine alçak bir noktaya atış yapamazlardı. Tanklar geri çekilir çekilmez savunmadaki kuvvetler tekrar giriş katına çıktılar. Cesur bir tanksavar nişancısı Tiger tanklarından⁶³ birine tek başına meydan okudu. Koşarak binadan çıktı, silahını doldurdu, atışını yaptı ve binanın arkasına doğru koştu. Neyse ki tank dönüp tanksavar silahını imha ettiğinde binanın arkasına varabilmişti. İki Tiger tankından birisi bu şekilde imha edildi. Bir başka 57 mm'lik tanksavar topu ise diğer tankın kulesine isabet ederek tank komutanı ile mürettebattan bir kişiyi ağır bir şekilde yaraladı, ikinci atış da tankın içindeki mühimmatı infilak ettirdi. Tankın güç grubunda arızalar meydana geldi ve ağır bakım için Doetinchem'e çekilmek durumunda kaldı. Hummel bölüğünden birisinin söylediğine göre "ilk gün sağlanan temas bu şekilde fiyaskoyla sonuçlanmış" oluyordu.⁶⁴

Harmel, direnek noktalarındaki İngiliz kuvvetlerinin yakın mesafelerden imha edilmesi için daha fazla ağır obüs ve taarruz topu getirilmesini emretti. Bu hamle İngilizler açısından Almanların pek de acelesi

62 Yarbay John Frost, 2. Paraşüt Taburu Komutanı, CRCP 110/42.

63 Bkz. Binbaşı Richard Lewis, 3. Paraşüt taburu C Bölüğü CRCP 111/20.

64 H.-G. Köhler, Schwere 506. Panzer Taburu, B.Arch-MA MsG2 5173/3.

olmadığı anlamına geliyordu, bu da 30. Kolordu'nun Nijmegen'deki köprüyü hâlâ geçememiş olması demekti. Harmel ciddi bir baskı altında idi. 30. Kolordu'nun köprü kıyılarına kadar ulaşmış olduğunu öğrenen Mareşal Model, 1. Hava İndirme Tümeni'nin yok edilmesini ve Arnhem Köprüsü'nün süratle trafiğe açılmasını istiyordu; böylece Nijmegen'deki kuvvetleri hızlıca takviye edebilecekti.⁶⁵ Model, yakın zamanda Wolfheze'yi işgal etmiş olan von Tettau komutasındaki sözüm ona tümeni, "Arnhem batısındaki düşmanın tamamen imhası"⁶⁶ maksadıyla 2. SS Panzer Kolordusu'nun emrine verdi. Almanlar o gün kaydettikleri, zaten yeteri kadar önemli olan, başarıyı hepten abartmadan edemiyordu. Görünüşe bakılırsa Bren ZPT'lerini bile tanktan sayıyorlardı.

Köprü'nün etrafındaki evlerin bombalanması, 2. Taburun Sicilya'da yaşadığından çok daha beter bir tecrübeydi. Er James Sims şöyle diyor: "Havan atışları artık daha da yoğunlaşamaz diye düşünüyorduk ama yanılmıştık. Yağmur gibi yağan bombaların ardı arkası kesilmiyor; birbirinden bağımsız yapılan atışlar sanki seri bir patlama gibi durmaksızın sürüyordu. Üst üste düşen her mermide zemin zangır zangır titriyordu."⁶⁷ Eusebius Bulvarı üzerindeki bir siperin dibine sinmiş, iki büküm vaziyette bekliyordu. "Siperimdeyken, kendimi az önce benim için kazılmış ve diri diri gömülmemi bekleyen bir mezarda gibi hissediyordum." Ölümün tek sebebi şarapnel etkisi değildi. Tugay karargâhında bulunan istihbarat subayı Üsteğmen Buchanan, vücudunda en ufak bir sıyrık dahi olmadığı halde infilak etkisiyle hayatını kaybetmişti.

O gün gerçekleşen çatışmaların bir noktasında, Emniyet ve Muhafız Takım Komutanı Teğmen Barnett sokakta yaralı yatan İngilizlere yardım etmek üzere yanlarına yaklaşan iki Alman sıhhiyecinin yine Almanlara ait MG-34 makineli tüfekleriyle vurulup yardıma koştuklarının yanına düşüşüne tanık olmuştu. "Kendi adamlarının açtığı ateşle öldürüldüler."⁶⁸ Topçu ileri gözetleyici subayı ağır bir yara aldığından, daha önce kendi Amerikan tümeninin topçu bataryasında çalışmış olan

65 B Ordu Grubu Kurmay Başkanlığı harp ceridesi, 19.9.44, saat 15.20, BArch-MA RH 19 IX/90, 45.

66 Age.

67 Er James Sims, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 111/1.

68 Üsteğmen Patrick Barnett, 1. Hava İndirme Tugayı Emniyet ve Muhafız Takımı, CRCP 109/26.

Üsteğmen Todd onun görevini devraldı. Harmel, işleri hızlandırmak için cepheye yeni gelmiş olan alev makinalı istihkâmcıları gönderip evleri ateşe verdirdi. O anları şöyle aktarıyordu: “Karanlık bastırırken sıra sıra evler alev almış yanıyor; fakat İngilizler hâlâ pes etmiyordu. Bir ev yanmaya başlayınca ‘fare gibi duvarı delip’ yandakine geçiyorlardı. Yangınları söndürmek için yeteri kadar suları yoktu.”⁶⁹

Alman piyadelerinden birinin söylediğine göre ise kimi yangınlar sokakların tam olarak aydınlatılmasını temin etmek maksadıyla çıkarılıyordu. “Böylece düşman sokakları kullanarak karşıdan karşıya geçmeye çalışırsa kolaylıkla tespit edilebiliyordu.”⁷⁰ Fakat bir noktadan sonra Harmel’in kendi adamları da yangınlardan etkilenmeye başladı. Alfred Ringsdorf şöyle naklediyordu: “Evler alevler içindeydi ve korkunç bir sıcak vardı. Gözüme birkaç kez köz sıçradı ve dumandan gözlerim yanıyordu. Öksürmeden de duramıyordunuz. Yanan binalardan geriye kalan kül ve is işleri daha da zorlaştırıyordu. Sanki cehennemde gibiydik.” O günün sabahında kıl payı kurtulduğu bir tehlikenin etkisinden halen tamamen çıkabilmiş değildi. “Bir harp esiri aldım, güçlü ve kilo lu bir adamdı. Üstünü aramak için ayağa diktim ve ellerini kaldırmasını söyledim. Öne doğru eğilip aramaya başladığım esnada ‘Ah!’ dedi ve yere yığıldı. Ölmüştü. Buna sebep olan bir İngiliz kurşunuydu ve asıl hedef bendim. Bir süreliğine donup kaldım. Ardından soğuk terler döküp refleksle kendimi yere attım.”⁷¹

Ringsdorf yakın mesafede muharebe etmekten nefret ederdi; zira bu “bir adama karşı diğerinin yüz yüze kapışması demekti ve düşmanın nereden fırlayabileceğini bilemezsiniz.”⁷² Geceleyin hareket edip düşmanla burun buruna gelmenin risklerinden de kaçınırdı. Her zaman yapabilmeyi arzuladığı şey ise miğferini çıkarmaktı; zira çok ağırdı ve boynu kaskatı kesiliyordu. “İngilizler çok iyi keskin nişancıları. Ölü ve yaralı Alman askerlerinin çoğu başlarından isabet almıştı.” O güne kadar sağ kalmasının yegâne sebebinin daima en önde ilerlemek olduğuna inanıyordu. “Düşman nadiren en önde yürüyen adama ateş

69 GA-CB 2171/1.

70 Weber, CRCP 131/1.

71 Alfred Ringsdorf, 10. SS Panzer Tümeni 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Tabur, CRCP 130/14.

72 Age.

eder, çoğu zaman arkadan gelecek daha kalabalık grubu beklerdi. İlk iki adamın geçmesine müsaade ediyor, daha sonra sıradaki diğer askerleri hedef alıyorlardı.”

Kasten çıkarılan yangınların da eklenmesiyle, St. Eusebius ve St. Walburgis Kiliselerinin çan kuleleri de dahil olmak üzere şehir merkezinin büyük bir bölümü alevler içindeydi. Üzerlerine kurşun isabet eden çanlardan tuhaf sesler çıkıyordu. Giderek yayılan yangından ötürü, Arnhem hapishane müdürü bazı çok tehlikeli olanlar hariç olmak üzere tüm mahkûmları serbest bıraktı. Özgürlüğüne kavuşan mahkûmların saçları tıraşlı ve yüzleri bembeyazdı, üzerlerinde hapishane kıyafetleriyle salıverilmişlerdi. Yangın ilerlemeye devam ediyordu. Kimliği belirsiz bir günlük yazarı durumu kısaca şöyle özetliyordu: “Alevlerin ışığında rahatlıkla gazete okuyabilirdiniz.”⁷³ Siviller, bombardımana verilen her fasılada alevlere teslim olan şehri terk ediyordu. Yaşlılar ve hastalar el arabalarıyla ve insan gücüyle çekilen kağnılarla taşınıyordu.

Köprüdeki İngilizler tehlikeyi gözleriyle görüyordu. Yanan binalardan gelen çatırtılar ile zemin ve dış duvarların çökmesiyle ara ara duyulan gürültüler kıyamet gününü andıran bir hava yaratıyordu. Frost ve Gough olanları izlemek üzere tavan arasına çıktı. Rüzgâr yön değiştirirse bir alev fırtınasına dönüşebilecek olan yangın felaketinin ortasında sıkışıp kalabilirlerdi.

73 Kimliği belirsiz günlük yazarı NIOD 244/1040.

Nijmegen ve Eindhoven

Salı, 19 Eylül

30. Kolordu'nun yaşadığı onca gecikmeden sonra, Kraliyet İstihkâm-cıları 14. İstihkâm Savaş Taburu gece boyunca Son'da ter döktü. Sekiz saatten kısa bir süre içinde Wilhelmina Kanalı üzerine bir Bailey köprüsü kurmayı başardılar ve salı günü saat 16.05 itibarıyla Household Süvari birliğinin zırhlı araçları köprüyü titrete titrete karşıya geçmeye başladılar. Kaybedilen zamanı telafi etmek adına her zamankinden daha hızlı hareket ederek süratle Aa Nehri'ne vardılar ve yarım saat içerisinde Veghel'i geçtiler. Mekanize piyadeler öncülük görevini İrlandalı Muhafızlar'dan devralıp gündüz vaktinin tamamı boyunca Maas Nehri üzerindeki Grave'de bulunan köprüye doğru ilerlediler. İrlandalı Muhafızlar'ın harp ceridesinde "harp esirleri hariç düşmana dair hiçbir emare yok," diye yazıyordu.¹

30. Kolordu'nun oluşturduğu devasa bir yılan benzeyen motorlu yürüyüş kolu öncüyü takip ederken, 19. Hussar Zırhlı Süvari Alayı'nın 15. Taburuna ait Cromwell tankları halihazırda Best bölgesinde düşmanla temas halinde olan 502. Paraşütçü Piyade Alayı'nı desteklemek üzere yön değiştirmişti. Sonche Ormanlarının kıyısında tahkim ettiği mevzilerde bekleyen iki taburdan hiç kimse, Wierzbowski ve takımın takımının bir kilometreden biraz daha uzak bir mesafede bulunan havaya uçurulmuş köprü civarında şafak sökerken hâlâ direnmekte olduğunu bilmiyordu. Wierzbowski ise içinde bulundukları duruma ilişkin Household Süvari birliğinden bir araç vasıtasıyla iletilen raporun gerekli yere iletilmiş olduğunu umuyordu.

¹ Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

Wierzbowski'nin mütevazı birliğinden² geriye kalan kuvvet artık bir başınydı; zira sol taraflarındaki mevzilerde bulunan Mottola'nın takımı gece vakti bütünlüğünü yitirmiş ve kaybolup gitmişti. Wierzbowski ve adamları yorgunluktan gözlerini açık tutmakta dahi zorlanıyor; fakat yaralı silah arkadaşlarını terk edip gidemeyeceklerini de biliyorlardı.

Gün ağarırken kanalın üzerine çökmüş olan yoğun pusun arasından belli belirsiz insan silüetleri seçilmeye başlandı. Wierzbowski derhal bağırarak birliğini ikaz etti ama Almanlar el bombalarını atmıştı bile. Adamlardan bazıları atak davranıp mevzilerine düşen el bombalarını patlamadan geri fırlatmayı başardı; fakat suratının tam orta yerinde bomba patlayan bir paraşütcü iki gözünü de kaybetti. Bir başka bomba ise Wierzbowski'nin hemen yanındaki mevzide bulunan Er Mann'ın arkasına düşerek "daha önceden aldığı yaralardan ötürü her iki kolu da askıda olan bu adamı siper duvarına yapıştıırıverdi." Mann'ın "Bomba!" diye haykırdıktan sonra el bombasının üzerine "sırt üstü yatarak kapatmaya çalıştığına"³ Wierzbowski bizzat tanık olmuştu. Patlayan bombanın etkisi bu fedakârlık sayesinde hayli düşük oldu. Wierzbowski, Mann'ı omuzlarından tutarak kendine doğru çekti ve Mann ona, "Üsteğmenim, sırtım yok oldu!" dedi. Başka herhangi bir ses çıkarmadan gözlerini kapatıp gitti. Wierzbowski ve mevzide bulunan iki asker daha onun sayesinde patlamayı hafif yaralarla atlattı. Mann, ölümünden sonra Şeref Madalyası ile ödüllendirildi.

Wierzbowski'nin takımı kısa bir süre sonra son kurşunlarını atıyordu.⁴ Teslim olmaktan başka çareleri kalmamıştı. Daha önceden esir aldıkları iki Alman sıhhiyeciyi öne atılıp kimseyi öldürmemeleri için arkadaşlarına yalvardı. Hayatta kalmayı başarabilen Wierzbowski ve yarım düzine kadar adamı bir Alman sahra hastanesine götürüldü. Almanlar bir süre sonra kulakları sağır eden bir gürültüyle sarsıldı. Muhafız Zırhlı Tümeni'nin tankları yaklaşıyordu. Almanca bilen bir personeli vasıtasıyla kendilerinden sorumlu olan Alman binbaşı ile görüşen Wierzbowski, onu silahlarını bırakmaya ikna etmeyi başardı ve Amerikalılar silahları usulünce teslim aldı. Ertesi gün 502. Alay bölgesine döndüklerinde şaşkın bakışlarla karşılandılar; zira herkes öldürülmüş olduklarını düşünüyordu.

2 Üsteğmen Edmund L. Wierzbowski, H, III/502/101 CRCP 98/5.

3 Age.

4 Age.

Muhafız Zırhlı Tümeni'ni zayıf düşman mukavemeti karşısındaki hızlı ilerleyişi hatalı bir iyimserliğe sebebiyet verdi. *BBC*'den Frank Gillard şöyle bildiriyordu: "Hollanda boyunca molasız bir yolculuk yapar gibiydik. Köprüleri ve yol bağlantılarını el geçirerek intikal yolunu açık hala getiren hava indirme ve paraşüt birlikleriyle buluşarak ilerliyorduk. Beş saatte, evet yalnızca beş saatte neredeyse kırk sekiz kilometre yol kat etmiştik... Bu hakikaten de inanılmaz bir başarıydı."⁵

Muhafız Zırhlı Tümeni'nin Grave Köprüsü'ne ulaştığını duyan Browning, Albay Chatterton'a hemen aracına atlayarak Overasselt'e gelip kendisi ve Tuğgeneral Gavin ile buluşmasını emretti. Dışardan bakılınca sakın görünen Browning, Arnhem'de bulunan 1. Hava İndirme Tümeni ile irtibat kurulamamasından ötürü içten içe endişeleniyordu. Montgomery bir mesajla kendisini tebrik etmişti ama işler artık tersine dönüyor gibiydi ve Browning bunu kendine dahi itiraf edemiyordu.⁶ Bu da yetmezmiş gibi İngiltere'de tuhaf bir dedikodu yayılmıştı. Güya bir gazeteci gecenin üçünde Browning'in eşi roman yazarı Daphne du Maurier'i aramış ve "eşinizin esir alındığı haberi doğru mu?"⁷ diye sormuştu.

Browning kendisini karşılayan mekanize piyade subayını tanıyamadı; adamın suratı zırhlı araçların yerden kaldırdığı toz-toprakla kaplıydı. Bu subay şöyle yazıyordu: "Beraberinde sert bakışlı planör pilotlarıyla gelen General 'Boy' Browning, bizlerin pasaklı halinin aksine her zamanki gibi iki dirhem bir çekirdekti."⁸ Nihayet ortaya çıkan tanklar ise Gavin'in yüzünü güldürmüştü. Daha sonradan "O an gerçekten hayatta olduğumu hissetmiştim."⁹ diyecekti. 82. Hava İndirme Tümeni'nin yalnızlığı nihayet sona ermişti ve Muhafız Zırhlı Tümeni'ne ait tankların da desteğiyle, Gavin artık hem Nijmegen Köprüsü'nü ele geçirebileceklerine hem de Reichswald'dan gelecek her türlü düşman taarruzunu püskürtebileceklerine inanıyordu.

5 Frank Gillard, British Broadcasting Corporation, *War Report: A Record of Dispatches Broadcast by the BBC's War Correspondents with the Allied Expeditionary Force*, 6 June 1944–5 May 1945, Londra, 1946, s. 236–7.

6 Browning'in 19.9.1944 gününe dair düşünceleri için bkz. Albay George Chatterton, Planör Pilotu Alayı, CRCP 108/2.

7 Daphne du Maurier, 29.3.67 tarihli mektup, CRCP 108/2.

8 Yüzbaşı A. G. Heywood, Muhafız Mekanize Piyade Alayı 2. Tabur, CRCP 115/7.

9 Gavin röportajı, 20.1.67, CRCP 101/10.

Gavin ve Browning, Amerikalıların halen köprüyü ele geçiremediği bilgisiyle dumura uğramış olan Muhafız Zırhlı Tümeni Komutanı Tümgeneral Allan Adair'le bir araya geldi. Adair, köprüyü ele geçirmenin 82. Hava İndirme Tümeni'nin birinci önceliği olduğunu düşünmüş ve tanklarının kasabadan "akarcasına geçip"¹⁰ Arnhem'e el atacağını tahmin etmişti. Gavin, halen ihtiyatta tuttuğu en iyi taburunun Muhafız Mekanize Piyade birliğine ait Sherman tanklarına bindirilerek bu birliğin piyadeleriyle birlikte köprüye taarruz etmesini önerdi. Karşılığında da Coldstream Muhafız Alay'ından bir tabur talep edip Groesbeek sektöründe boşalan sorumluluk sahasını bunlarla kapatmayı planlıyordu. Nijmegen kuzeyine varmış olan Frundsberg Tümeni'ne mensup takviyelerden bihaber tüm İngiliz subayları bu öneriyi kabul ettiler. Onlara göre "esasen şehirde pek de dirençli bir savunma yoktu ve tanklarla yapılacak bir güç gösterisi düşmanın geri çekilmesi için muhtemelen yeterli olacaktı."¹¹

Öncü motorize bölüğüne Yüzbaşı rütbesindeki Rutland Dükü'nün, tank bölüğüne de Binbaşı Alec Gregory Hood'un komuta ettiği Muhafız Mekanize Piyade kuvveti bu esnada Groesbeek üzerinden doğuya sevk edilmişti. Bir grup Kraliyet İstihkâmcısı köprüleri kontrol ettikten sonra yalnızca Heuman'daki geçiş noktasının tankları taşıyacak kadar sağlam olduğuna kanaat getirdi.

Muhafız Mekanize Piyadelere Nijmegen'in beş kilometre kadar güneyinde bulunan Marienboom Manastırı'nda Yüzbaşı Bestebreurtje ile buluşmaları emredilmişti. Tanklarını kapı önüne park ettiler; fakat hemen ardından bir hava saldırısına maruz kaldılar. Hava araçlarının teşhisi konusunda kötü bir şöhrete sahip olan Yarbay Rodney Moore kendilerine taarruz eden uçağın Müttefiklere ait bir avcı uçağı olduğuna kanaat getirdi ve yerlerini belli etmek için sarı sis attı. Fakat bu sisler yerlerini belirtmekten ziyade, bir Sherman tankının kulesine tırmanıp üzerinde monteli uçaksavarı kullanarak kendilerini tarayan Messerschmitt uçağına çılgınca ateş eden Yüzbaşı Tony Heywood'u kör etmeye yaramış gibiydi.

Bestebreurtje, düşman uçağı bölgeden ayrılır ayrılmaz subayları Sionshof Otel'i'ne götürdü. Toplantı haberi kulaktan kulağa yayıldı ve farklı direniş örgütlerinin neredeyse tüm mensupları otele gelerek

10 Tümgeneral Sir Allan Adair, Muhafız Zırhlı Tümeni, CRCP 114/38.

11 Heywood, CRCP 115/7.

karmaşaya sebep oldu. Mekanize Piyade Muhafızlardan Binbaşı Henry Stanley manzarayı şöyle tasvir ediyordu: “Güneşli ve güzel bir gündü, otelin kafeteryasındaki toplantı kalabalığının dikkatini çoktan cezbetmişti. Heyecanlı siviller itiş kakış içeri giriyor ve kendilerini dinleyen herkesle konuşmaya çalışıyordu. Yeraltı direniş örgütlerinin mensupları Hollandalı irtibat subayı tarafından bir salona alınıyor ve burada hep bir ağızdan konuşuyorlardı. Toplantının ehemmiyetinden ne kadar etkilenmiş oldukları gözlerinden okunan Hollandalı nöbetçiler beyhude bir çabayla giriş çıkışları kontrol etmeye çalışıyordu. Bir 75 mm’lik Amerikan obüs bataryası dışarıda olanca gücüyle atış yapıyor, tanklarımız yaklaştıkça daha coşkulu ve heyecanlı gruplar kalabalığa katılıyordu. Bu esnada otelin kafeteryası da müşteri rekoru kırıyordu. Tüm bu hengenin ortasında, Avrupa’nın en büyük nehirlerinden birinin üzerindeki iki köprüyü ele geçirecek bir plan tasarlamaya çalışıyorduk.”¹²

Gavin ve en güvendiği tabur komutanı Yarbay Benjamin H. Vandervoort da toplantı yerine geldi ve plan hızlıca kabul edildi. Hollanda yeraltı örgütleri, köprüyü havaya uçurmak için kullanılacak patlayıcı düzeneğinin tetikleme mekanizmasının Almanların kontrolündeki postane binasında tutulduğu konusunda ısrarcıydı. Gavin buranın ele geçirilmesi için bir takım büyüklüğünde ilave paraşütçü tahsis etme sözü verdi. Dışarı çıktı ve gördüğü ilk takımı tutup getirdi. Bu esnada Bestebreurtje de üç müfreze ile postaneyi ele geçirecek takıma kılavuzluk¹³ yapmaları için yeraltı örgütlerinden dört kişi seçmişti.¹⁴

12 Binbaşı H. F. Stanley, Muhafız Mekanize Piyade Alayı, 1. Motorize Taburu, CRCP 102/17.

13 Jan van Hoof adında uzun boylu bir izci de kılavuzluk yapmak üzere gönüllü olmuş; fakat talebi reddedilmişti. Bestebreurtje “çok genç olduğu ve gergin görüldüğü için” onu uygun görmemişti. Fakat savaştan sonra Nijmegen’de bir Cizvit rahibi tarafından yayılan bir şehir efsanesine göre Jan van Hoof köprüdeki patlayıcı düzeneğlerinin kablolarını kesmiş ve böylece köprüyü patlatılmaktan kurtarmıştı. Bu inanması güç bir hikayeydi. Jan van Hoof kısa bir süre sonra yaşanan çatışmalarda hayatını kaybetmişti ve öldüğü an itibarıyla sıkı korunan köprüye yaklaşma fırsatı bile olmamıştı. Üstelik kabloları önceden kesmiş olsa, duruma göre köprüyü patlatmakla görevli olan Bestebreurtje’ye söylememesinin ne gibi bir sebebi olabilirdi ki? Öyle veya böyle, Model’in köprünün imha edilmemesine yönelik mutlak emri bir kez daha geçerliliğini korumuş oluyordu.

14 Jan van Hoof hakkında bkz. Peder Anton Timmers, Nijmegen Belediyesi’ne sunulan 13.3.49 tarihli resmi Waalbridge raporu, CRCP 102/17 ve RAN; Yüzbaşı Arie Bestebreurtje, CRCP 93/1 ve 101/7.

Gavin, Adair'i da yanına alarak Malden yakınlarındaki bir okulda General Horrocks'la buluşmaya gitti.¹⁵ Horrocks'a o gece köprüyü ele geçirememeleri durumunda yüzerek karşıya geçip köprü'nün kuzey ucuna taarruz edebilmek maksadıyla botlara ihtiyacı olduğunu söyledi. Horrocks bu fikri uygun buldu ve Adair o gece için yirmi sekiz adet taarruz botu verebileceğini söyledi. Yani pek çok kişinin sandığının aksine, Waal'i geçerek karşı yakaya taarruz etme fikri tamamen Gavin'e aitti.

Muhafız Mekanize Piyadeler tanklarına binip Nijmegen'e doğru ilerlemeye başladılar. 505. Paraşüt Alayı'nın Vandervoort komutasındaki 2. Taburunun bir bölümü tankların gövdelerine çıkmış gidiyor, geri kalanlar ise geniş Groesbeekseweg yolu boyunca tankları takiben ağaçtan ağaca sıçrayarak ilerliyordu. Bir Amerikan kaynağına göre Muhafız Mekanize Piyadeler geniş Kaizer Karelplein Kavşağı'na yaklaşırken yürüyüş kolu duruvermişti. 88 mm'lik uçaksavarların tok atış sesleri işitilebiliyor ve izli mermiler caddenin üzerinde uçuşuyordu. 2. Tabur Tabibi Yüzbaşı Robert Franco cipinden inip yanına aldığı bir adamla birlikte neler olduğunu anlamak üzere yürüyerek kolun önüne doğru ilerledi. Beraberindeki adam birden "Yüzbaşı Franco, şuna bakın!" bağırdı ve eliyle işaret etti. "Yanımdakini şaşkınlığa gark eden şey; kafalarında siyah bereleriyle iki tankçının, yarısına kadar benzinle ıslatılmış kumla dolu alelade bir dikdörtgen yağ tenekesinin üzerinde kaynattıkları çayı yolun ortasında içmekte olduğuydu. Saatime baktım, öğleden sonra dörttü."¹⁶ Askerlerin ara ara masallar uydurduğu doğrudur; fakat buna benzer olayları doğrulayan çok sayıda anı olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim 101. Hava İndirme Tümeni'nden Binbaşı Dick Winters da "İngilizlerin ara ara 'durup bir çay kaynatmak' istemesi, hatta bu konuda ısrarcı olması karşısında şaşkınlıktan donup kalıyorduk"¹⁷ diye aktarıyor; hava indirmeciler müstesna olmak üzere İngilizlerin "pek de atılgan" olmadığını söyleyerek yorumunu noktalıyordu.

1. Motorize Tabur ve 2. Tank Taburundan müteşekkil Muhafız Mekanize Piyadeler takviye olarak Vandervoort'un taburunu da almışlardı. 153. Sahra Topçu Alayı'ndan bir batarya ile 21. Tanksavar Alayı'nın Q

15 Gavin'in General Smith'e gönderdiği yazı, OCMH, 17.6.54, JMGP, Kutu15.

16 Yüzbaşı Robert Franco, 2/505/82, CRCP 104/33.

17 Yüzbaşı R. Winters, E/II/506/101 101. Hava İndirme Tümeni gaziler röportajı, USAMHI, Kuru 2.

bataryası da onların desteğindeydi. İngiliz ve Amerikan silahları büyük karayolu köprüsünün kuzey ucunu ateş altına alırken, asıl taarruz kuvveti iki ayrı mihver üzerinden şehre girdi. Mihverlerden biri demiryolu köprüsüne diğer ise karayolu köprüsüne uzanıyordu; fakat birlikler Keizer Kareplein Kavşağı'nda kuvvetli bir düşman mukavemetiyle karşılaştılar. İyi tahkim edilmiş mevzilerinde bulunan Alman 88 mm'lik uçaksavarları, alevler içindeki binaların sağladığı gizlemeden de istifade ediyordu. Yangın çıkarmakla görevli ekipler önceki gün başlayan tahribatın boyutunu artırdı, Waal Nehri kuzeyinde bulunan Alman topçuları da şehri bombalıyordu.

Bu taarruz teşebbüsü esnasında kaydedilen her türlü başarıdan faydalanan tek birlik bunların en küçük olanıydı. Sherman tanklarına ilaveten birer takım büyüklüğünde Muhafız Mekanize Piyade ve paraşütçüden oluşan bir kuvvete komuta eden Yüzbaşı George Thorne, "içinde bulunan küçük ve korkunç bir adamın elinde tuttuğu tetikleme mekanizmasını kullanarak köprüyü uzaktan komuta ile havaya uçurmayı beklediği söylentileri yayılan"¹⁸ postane binasına ilerliyordu. Nijmegen şehrinin güney kesimine vardıklarında, insanlar onları evlerinden çıkıp el sallayarak karşıladı. Binbaşı Stanley şöyle diyordu: "Thorne kuvvetlerine eşlik eden kılavuz, kalabalığın gösterdiği teveccühe karşılık verme konusunda ilk kurşun patlayana kadar olağanüstü bir gayret gösterdi ama ondan sonra bir tankın kenarına sinip bir adım daha atmadı. Nihayet birisi yakasından tutup zorla kaldırarak postanenin yerini sorunca etrafına bakındı ve tanklardan birinin hemen yanında durmakta olduğu binayı işaret etti. Ardından postaneye girildi ve kontrol sağlandı; fakat içeride küçük ve korkunç bir adam falan yoktu." Muhafız Mekanize Piyadeler bu hikâyenin gerçekliğinden bütünüyle şüphe etmekte haklı çıkmıştı; zira tetikleme mekanizmasını saklamak için en mantıklı yer Waal Nehri'nin kuzey kıyılarında olmalıydı, şehrin merkezinde değil. Bununla birlikte, postanedeki Almanlar derhal teslim olmuşsa da nehrin karşısından yapılan ve binanın önünde infilak eden bir top atışıyla Muhafız Mekanize Piyadelerden sekizi hayatını kaybetmişti.

Van Welderenstraat'taki işyerlerinden birinde, aralarında bir üsteğmenin de olduğu kör kütük sarhoş haldeki bir grup SS mensubu esir alındı. Bunlar da postane binasına götürülüp diğer esirlerle birleştirildi.

18 Stanley, CRCP 102/17.

Gerardus Groothuijsse'nin yeraltı direniş örgütlerinden birine mensup olup an itibarıyla da Muhafız Mekanize Piyadelerle beraber hareket ettiğini öğrenen SS Üsteğmeni, Almanlar şehri tekrar ele geçirdiğinde onun ve yoldaşı olan diğer teröristlerin vurularak öldürüleceğini söyledi. Bunun üzerine Muhafız Mekanize Piyadelerden biri SS üsteğmenini tutup ayağa kaldırdı ve silahını çekip onu vurduktan sonra kol saatini alıp Groothuijsse'ye gururla uzatarak "şık bir hediye"¹⁹ dedi.

Thorne kuvvetleri postanenin ardından, karayolu köprüsünün güney ucuna yakın bir yerde bulunup nispeten daha küçük bir kavşak olan Keizer Lodewijkplein'e ilerledi. Fakat yolları üzerinde Hunner Park'ın bulunduğu düzlük araziye vardıklarında 88 mm'lik uçaksavarların açık hedefi haline geldiler ve biraz daha zayıt vererek süratle geri çekilmek zorunda kaldılar. Karşılarındaki savunma sistemi aman vermiyordu. Dik kayalıkların kenarında bulunan köprü'nün batısında Karolenj döneminden kalma Valkhof Hisarı yer alıyor, Waal Nehri kıyısında ise on altıncı yüzyılda inşa edilmiş olan Belvedere Saat Kulesi yükseliyordu. Binbaşı Bodo Ahlborn komutasındaki karma bir birliğin desteklediği Euling SS mekanize piyade taburunun da içinde bulunduğu Reinhold Muharebe Grubu, bölgeye geldiği andan itibaren hiç vakit kaybetmeden siperler ve yatma çukurları kazmıştı. Köprü'nün yaklaşma istikameti de araç enkazlarından ötürü tıkalı haldeydi.²⁰

Vandervoort'un subaylarından birisi şunları aktarıyordu: "Şehir yanıyor ve alevler İngiliz tanklarının silüetini ortaya çıkarıyor; bu da onları Alman 88 mm'lik uçaksavarları için kolay tespit edilebilir hedefler haline getiriyordu. Tankların geri çekilmesi gerekiyordu. Ben de on beş *Tommy* ile takviye edilmiş bir takım kadar kuvvetimle köprü civarında sıkışıp kalmıştım. Almanlar etrafımızı çevirmeye yeltendi. Aralarında hem İngiliz hem de Amerikalıların olduğu altı yaralıyı alarak yanan bir binadan geçip kendimizi arka bahçeye attık."²¹ Burada üç metrelik bir duvarla karşılaştılar; elbette yaralıları öteki tarafa aşır-mak kolay iş değildi. Bir grup Alman askerinin Waal Nehri'nin kuzey yakasında savunma mevzileri kazmakta olduğu tespit edilmişti. Bunun

19 Gerardus Nicolaas Groothuijsse, CRCP 101/7.

20 TNA WO 205/1125.

21 Teğmen Jack P. Carroll, 505/82, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu19182, ML2235.

üzerine Vandervoort'un takımından bazı paraşütçüler burayı karşıdan gören çatıların üzerine çıkıp²² Almanları tahkimat yaparken avladılar.

Köprüye yapılan taarruz başarısız olsa da Muhafız Mekanize Piya-
delere ait tankların Nijmegen'e gelerek yüzlerce insanın hayatını kur-
tarmış olduğu ortadaydı. Bir grup Alman askeri, mühimmat yüklü bir
Alman kamyonunu çalmaya çalışan yeraltı direniş örgütü mensupları
ile iş birliği içerisindeki bir polis memurunun peşindeydi. Kaçan po-
lis Hava Saldırılarıyla Mücadele kuruluşu binasına girip arka kapıdan
kirişi kırdı. Ardından Almanlar da binaya girip içerideki çalışanlara si-
lahlarını doğrulttular. Neredeyse kırk görevli ellerini başlarının üzerine
kaldırmış beklerken, bir Alman subayı şehre dört bir yandan takviye
kuvvet getirmekte olduklarını bağıırıyordu. "Şehir kuşatılmış durum-
da!"²³ dedi ve kendilerine bu binadan ateş açıldığını iddia etti, "Bütün
şehri yerle bir edeceğiz." Tam o sırada elleri havada bekleyen görevli-
lerden birisi sigarasını söndürmek için müsaade istedi; zira parmakları
yanmak üzereydi. Bu talep, gerginliğin de etkisiyle çalışanlar arasında
bir kahkaha nöbetine sebep oldu ama Almanların tavırları değişmedi.
Subay, hepsini Gestapo'ya vereceğini söyledi ama güröldeyerek yakla-
şan tankların sesi Almanları can havliyle kaçırmaya yetmişti. Orada bu-
lunanlardan biri şöyle diyordu: "İnsan yalnızca ölümle gerçek anlamda
yüzleşince hayatının ne kadar değerli olduğunu fark edebiliyor."²⁴

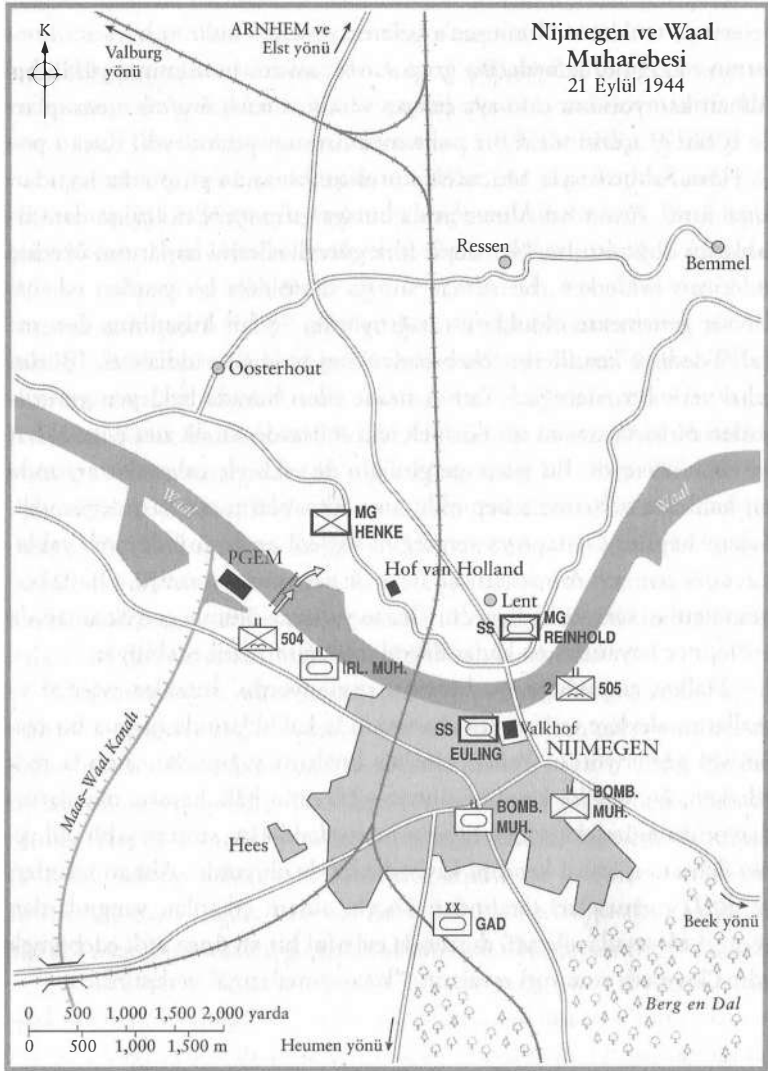
Halkın çoğunluğu bu hissiyatı paylaşıyordu. İnsanlar evlerini ve
mallarını alevlere terk etmek durumunda kaldıklarında çarpıcı bir tes-
limiyet gösteriyordu. Yanan binaları kıvılcım yağmurları altında terk
ederken, hiç değilse kendilerinin ve ailelerinin hâlâ hayatta olmaların-
dan ötürü müteşekkirdiler. Elbette maruz kaldıkları stres ve şahit olduk-
ları dehşetten ötürü kendini kaybedenler de oluyordu. Alman askerleri
ve RAD mensupları tarafından önceki akşam çıkarılan yangınlardan
sonra, çok sayıda aile acil durumda evlerini bir an önce terk edebilmek
adına kıymetli ve zaruri eşyalarını "kaçış çantalarına" yerleştirdiler.

Bir günlük yazarı koca caddenin nasıl yandığını, Almanların baş-
lattığı yangını ve insanların bahçe duvarlarından aşarak nasıl kaçmak
zorunda kaldığını şöyle tasvir ediyordu: "Kimi Almanlar kaçanların

22 Gavin'in ABD Harp Akademisi konferansı, JMGP, Kutu 1.

23 Albertus Uijen günlüğü, RAN 579/23-33.

24 Cornelis Rooijens, CRCP 123/34.

arkasından el bombaları fırlatıyor; fakat birisi çocukları ve çantaları kaldırıp duvardan aşmalarına yardım ediyordu.”²⁵ Hatta bir grup Alman askeri az sonra yakacakları evin sakinlerinden özür bile dilemişti: “Üzgünüz fakat bu evi ateşe vermek zorundayız.” Bir başka evde ise sarhoş bir Alman askeri piyano çalmaya devam ediyordu. Valkhof savunma mevzilerinin hemen güneyinde SS mensupları çılgınca kutlama yapıyor, bira şişeleri havada uçuyordu. Adamlardan ikisi yağmalanan dükkân vitrinlerinden aldıkları tahta mankenleri kollarına almış dans ediyordu. Evlerini terk eden insanlar, bu çılgınlığın arasında Almanların kendilerine yapabileceklerinden korkarak köşe bucak kaçıyor.

Bir kadın, bazıları zil zurna sarhoş olan SS ve RAD mensubu gençlerin sokaklarda bağıra çağıra nasıl dolaştığını şöyle anlatıyordu: “Sağa sola ateş ediyor, evlere benzin döküyorlardı...Bütün şehri ateşe verdiler.”²⁶ Bir başkası ise, “Orta yaşlı bir çiftin bu piçler tarafından zorla alevlerin içine itildiğini duymuştuk! Bu Frederik ailesiydi ve oğulları 1943 grevlerinde infaz edilmişti. Çocuğu bildiri dağıtırken yakalamışlardı,” diyordu.²⁷

Yanan binalar arasında yaşanan çatışmalar o gece iyice şiddetlendi. Vandervoort’un taburundan bir üsteğmen, bunu “yalnızca süngülerin konuştuğu çetin bir göğüs göğüse muharebe”²⁸ olarak tanımlıyor; sözlerini, “Keskin nişancıların durmak bilmeden avlanması kimilerimize keçileri kaçırtmıştı,” diye sürdürüyordu. Konser salonunun müdürü ise Almanların çok sayıda yangın çıkardığı Keizer Karelplein civarındaki çatışmalarla ilgili şunu söylüyordu: “Top, havan ve makineli tüfeklerin birbirine karışan sesleri korkunç bir gürültüye sebep oluyordu.”²⁹

Keizer Karelplein civarındaki yapıların çoğu alevlere teslim olmuştu; bunlara üniversite binası, adliye ve St. Josephkerk çevresindeki evler de dahildi. Çıkan dumanlar nefes almayı neredeyse imkânsız kılıyordu. “Akşam karanlığı şehre çökerken, sayısız yangından ötürü hava kıızıla boyanmış gibiydi.”³⁰ Nijmegen yangınlarına dair de buna benzer manzaralar aktarılıyordu: “Şehrin merkezi âdeta cehennem gibiydi. Zifiri karanlığı

25 P. Nuis, CRCP 93/5.

26 Johanna Marie Fokkinga günlüğü, RAN 579/662.

27 R. W. Van den Broek, Nijmegen, NIOD 244/850.

28 Üsteğmen William J. Meddaugh, E/II/505/82, CRCP 104/3.

29 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

30 Nuis, CRCP 93/5.

yırtan kıpkırmızı bir ışık huzmesi... Alevlerin arasından gelen çatırtılar çok uzaklardan bile duyulabiliyordu.”³¹ Sayıları giderek artan korku ve çaresizlik içerisindeki insanlar şehri terk etmeye devam ediyordu.

Fruntsberg Tümeni Komutanı SS Tuğgeneralı Harzer, savaştan sonra kendisine sorulduğunda yangınların personeli tarafından kasıtlı olarak başlatıldığını reddedecek ve bunun muharebenin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu söyleyecekti: “Şiddetli bir meskûn mahal muharebesi sonucunda Nijmegen’in kuzey kesiminin tamamının yandığı açıkça görülmüyordu.”³² O akşam saat 21.30’da Harmel’in ilk sıralı amiri SS Korgeneralı Bittrich, Model’in karargâhına bir rapor göndererek “2. SS Panzer Kolordusu Komutanı Nijmegen garnizonunun son derece zayıf bir kuvvetle müdafaa edilmekte olduğuna dikkat çekmektedir.”³³ dedi. Nispi zayıflığı aşırı şiddetle gölgelemeye çalışmak SS birliklerinin alışıldık bir uygulamasıydı.

Nijmegen’deki Müttefik komuta kademesi, köprülere cepheden yapılacak bir taarruzun başarısızlıkla sonuçlanacağını nihayet fark etti. Farklı yöntemler bulmaları gerekiyordu. Şehri sektör sektör temizlemek durumundaydılar ve Gavin’in önerdiği Waal Nehri’nin karşısına yapılacak taarruz zaruri hale gelmişti.

Gavin ansızın 504. Paraşüt Alayı komuta yerinde bitiverdi. Albay Reuben Tucker’ın emir subayı Yüzbaşı Louis A. Hauptfleisch’e göre, Gavin nehir geçiş harekâtının gündüz şartlarında planlanmış olduğunu mahcubiyetle söylemişti. Hauptfleisch emrin General Browning’den geldiğini varsayıyordu ama esasen bu fikir tamamen Gavin’e aitti. Tucker metanetli bir adamdı. Cevabı; “Anlaşıldı, elimizden gelenin en iyisini yapacağız.”³⁴ oldu. Gavin’in Berg en Dal Ormanı yakınlarında bulunan karargâhında yapılacak toplantıdan döndüğünde harekât emrini vereceğini Hauptfleisch’a söyledi ve üç tabur komutanını da hazır etmesini emretti.

31 Rooijens, CRCP 123/34.

32 SS Tuğgeneralı Harmel, FMS P-163.

33 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 19.9.44 Saat 21.30, BArch-MA RH 19 IX/90.

34 Yüzbaşı Louis A. Hauptfleisch, 82. Hava İndirme Tümeni 504. Alay Komutanı Emir Subayı, CRCP 102/29.

General Browning, 30. Kolordu'dan kıdemli subayların da hazır bulunduğu toplantı yerine Planör Pilotu Alay Komutanı Albay George Chatterton'la birlikte geldi. Chatterton, bir Muhafız Mekanize Piyade tuğgeneralinin (bu muhtemelen Gwatkin'di) fitilli kadife pantolonu ve süet postallarıyla bir çatal ayak üzerinde oturduğunu aktarıyordu. Reuben Tucker başında miğferi, sol koltuk altında kılıf içerisinde iri tabancası ve belinde de kasaturasıyla gelmişti. Dişlerinin arasında tuttuğu puroyu "tükürebilmek için sık sık eline alıyordu. Bunu her yaptığında Muhafız Mekanize Piyade subaylarının bitkin yüzlerinde şaşkınlıkla karışık hafif bir kikirdeme fark ediyordum."³⁵

Plana göre, Tucker'ın 3. Taburu şehirde kontrol sağlanır sağlanmaz sis perdesi altında ve İrlandalı Muhafızlar'ın 2. Tank Taburu'nun himayesinde küreklere asılıp Waal Nehri'ni geçecek ve karayolu ile demiryolu köprülerini epey batısından karaya çıkacaktı. Ardından nehir kıyısı boyunca ilerlenecek ve bu unsurlar karayolu köprüsünün kuzey köprüsüne varır varmaz Muhafız Mekanize Piyadelerinin tankları köprüden karşıya geçmeye başlayacaktı. Plan oldukça açık duruyordu.

504. Paraşüt Alayı'nın 3. Taburuna Binbaşı Julian Cook komuta ediyordu. O gece, subaylarını 1. Hava İndirme Tümeni'nin durumu ve Nijmegen Köprüsü'nü ele geçirmek için Waal Nehri'ni geçmenin zaruretini hakkında bilgilendirdi. Subaylar Arnhem'de işlerin yolunda gitmediğini öğrendiklerinde epey sarsıldılar. Toplantı esnasında bir de silah patladı. Yüzbaşı T. Moffat Briss'in tabancasını taşıyan Er Gitmann, namluya sürülü bir mermi olduğunu unutarak silahı kazara ateşlemiş³⁶ ve kurşun elini delip geçmişti. Arkadaşları ertesi gün birliğin vazifesini öğrendiğinde, onu görevden kaçmak için kendini bilerek yaralamakla suçladılar. Kendisine yöneltilen temaruz ithamlarına çok öfkelenen Gittman, sargılı eliyle de olsa onlara katılmaya kararlıydı.

Muhafız Zırhlı Tümeni'nin gelişyle birlikte zirve yapan Tuğgeneral Gavin'in özgüveni çok geçmeden tekrar azalacaktı. Almanların o gece Den Heuvel Ormanlarında bir yamacın kenarında bulunan 508. Alay bölgesine yaptıkları karşı taarruz, Coldstream Muhafızlarına ait bir tank taburunun desteğiyle savuşturulabildi. Fakat ertesi sabah Mook

35 Chatterton, CRCP 108/2.

36 T. Moffat Burriss, *Strike and Hold*, Washington, DC, 2000, s. 108-9.

civarında daha kritik bir durum gelişip de tanklar güneye kayıverince, Heumel'deki hayati önemi haiz köprü tekrar tehlikeye düştü. Almanların 30. Kolordu'nun can damarlarına yukarı ve aşağı bölgelerden yapmaya hazırlandıkları taarruzlar harekâtın genelini tehdit ediyordu. Horrocks'un koyduğu şirin Kulüp Rotası ismi hızlıca terk edildi; Amerikalıların Cehennem Otobanı tabiri çok daha açıklayıcıydı.

O sabah Muhafız Zırhlı Tümeni'nin içinden geçtiği St. Oedenrode de saldırıya uğramıştı. 502. Paraşüt Alayı'nın 1. Taburu ve Yarbay Cassidy'nin şansına, İrlandalı Muhafızlar'ın Sherman tanklarından biri mekanik bir arıza nedeniyle tamir edilmek üzere küçük kasabada bırakılmıştı. C Bölüğü Almanların kasabaya yaklaşmakta olduğunu haber verince Yüzbaşı James J. Hatch, Çavuş Paddy McCrory komutasındaki tanka koşup onları yardım etmesini istedi. "Elbette"³⁷ dedi çavuş. Hızı ancak saatte sekiz kilometre kadar olan tank, savunan kuvvetleri takviye etmek maksadıyla tangır tungur ilerliyordu. McCrory mermi yağmuruna rağmen başını komutan kulésinden çıkarmıştı. Bir süre sonra sol taraflarındaki demiryolu hattını fark ettiler ve rayları takip etmeye başladılar. İki yüz metre kadar sonra, C Bölüğü'nü ateş altına alan üç adet 20 mm'lik uçaksavardan müteşekkil bir Alman bataryası tespit ettiler. Batarya işine öylesine odaklanmıştı ki McCrory'nin nişancısı ateş açıp kendilerini etkisiz hale getirene kadar uyanamadılar. Tank daha sonra Schijndel yoluna ilerledi. Tankın içinde bulunan ve mürettebata yardım eden bir Amerikalı paraşütçü, karşılarında gizlenmiş vaziyette bir silah tespit etti. Derhal McCrory'ye seslendi ve tankın kulesi hedefe doğru dönmeye başladı. Nişancı birkaç dakika içerisinde bu silahın yanısıra, isabet aldıktan sonraki patlamasına bakılırsa tika basa mühimmatla dolu olan bir Alman kamyonunu da havaya uçurmuştu. Otuz civarında düşman öldürülmüş ve elli üç esir alınmıştı.

Yarbay Cassidy, tankın muharebenin bütün gidişatını değiştirdiğini söyleyip katkılarından ötürü Paddy McCrory'ye teşekkür edince İrlandalı Muhafız çavuşu kısa ve öz bir karşılık verdi: "Kararsız mı kaldın, saldır gitsin." Cassidy de bu sloganı kendi prensibi olarak benimsemeye karar verdi. Adamları çok kısa bir süre dinlenebildi. Model'in karargâhından gelen raporuna bakılırsa o günün öğleden sonrasında St. Oedenrode'e bir taarruz daha gerçekleşmişti: "Saat 16.00. 59. Piyade

37 FAAA, NARA RG331/ Kayıt 254/Kutu 20.

Tümeni tarafından başlatılan karşı taarruz Oedenrode'un batı kesimlerinde giderek gelişme kaydediyor."³⁸

İngiliz tankları, daha güneyde bulunan Best'te çok daha geniş çaplı bir muharebeye hayati katkılarda bulunmaktaydı. 502. Alay'ın diğer iki taburu, 327. Piyade Alay'ından iki taburun desteğiyle Sonche Ormanlarından bir karşı taarruz gerçekleştiriyordu. Bir raporda belirtildiğine göre, bu taarruza PAN adlı Hollanda yeraltı direniş örgütüne mensup yüz kadar silahlı milis de iştirak etmişti.

19. Hussar Zırhlı Süvari Alay'ının 15. Taburuna ait Cromwell tankları paraşütçüler tarafından coşkuyla karşılandı. Tabur komutanı, ormanın kıyısında yan yana dizilmiş Amerikalılara geri çekilmelerini söyledi. Cromwell tankları aynı anda ateş açıp silahlarını hızlıca tekrar doldurdular. Üsteğmen John L. Cronin o anları şöyle aktarıyordu: "Tanklar savaşın gidişatını değiştirmişti. Almanlar tankları görünce beyaz mendiller ve kâğıtlar sallamaya başladı. Kimi acımasız arkadaşlar teslim olmaya çalışan Almanları vuruyordu."³⁹ Alman subaylarının da makineli tüfek nişancılarına teslim olmaya çalışanları vurma emri verdiği biliniyordu.

Cronin sözlerini şöyle sürdürüyordu: "Askerlerimiz Almanları öldürmek istiyor; fakat tabur komutanı teslim olmak isteyen her Almanı esir almamız gerektiğini söylüyordu. Ardından onları gördük, silahlarımızın önünde diz çökmüşlerdi. Darmadağındılar. Genç çocuklar bile çökmüş, belleri bükülmüş ihtiyarlar gibiydi. Neden daha önce teslim olmadıklarını sorduğumuzda, 'Başımızdaki subaylar müsaade etmedi.' dediler."⁴⁰

Yarbay Chappuis de "tankların kesin sonuç noktasında önemli bir etken olduğunu"⁴¹ kabul ediyordu. Raporlar birbiriyle çelişiyordu; kimilerine göre 2.600 kadar esir alınmış, altı yüz de ceset sayılmıştı. Yüzbaşı LeGrand K. Johnson şöyle diyordu: "Hayatımda gördüğüm en şiddetli kıyımlardan biriydi. Öylesine yoğun bir ateş muharebesi yaşanıyordu ki teslim olamaya çalışan Almanların bazıları bu şansı elde edemeden kurşunlara hedef oluyordu."⁴² Bir başka subayın sözleri ise

38 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/90,45.

39 D/I/502/101, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

40 Age.

41 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu20.

42 Yüzbaşı LeGrand K. Johnson, F/II/502/101/, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

şöyleydi: “Âdeta silip süpürüyorduk; 2. Tabur iki saat içerisinde yedi yüz kadar esir almıştı.”⁴³ O kadar çok harp esiri alınmıştı ki Chappuis telsizle inzibat desteği istemek zorunda kaldı. 3. Tabur’un icra subayı “aşçılar, haberciler ve döküntülerden oluşan bir grup teşkil ederek inzibatlar gelene kadar esirlerin kontrolü görevini devraldı.”

Halen Cromwell tanklarının desteğiyle hareket eden 502. Alay, saat 14.15 itibarıyla Best’i ele geçirdi ve Üsteğmen Wierzbowski ve adamları tarafından zaten yıpratılmış olan Alman birliklerinden geriye kalanları bu garnizondan dışarı attı. 19. Hussar Süvari Alayı’nın 15. Taburu akşama doğru kasabayı ansızın terk edip Son’a doğru yola çıktı. 101. Hava İndirme Tümeni karargâhının, Binbaşı von Maltzhan komutasındaki 107. Panzer Tugayı’na mensup kuvvetler tarafından saldırıya uğradığına dair bir bilgi almışlardı.

Yüzbaşı Wedemeyer,⁴⁴ Dommel Nehri’ni Wilhelmina Kanalı’ndan ayıran ve nehir geçişine imkân sağlayan geniş bir geçiş yeri bulmuştu. Son’daki komuta yerinde bulunan ve yeni kurulmuş Bailey köprüsünü savunmak üzere elinde hepi topu bir takım büyüklüğünde bir kuvvet olan Tümgeneral Taylor’ın karşısına Mark V Panther tanklarıyla dikilince onu resmen dumura uğrattı. Küçük kasabanın dört bir yanında silahlar patlamaya başladı ve köprü üzerindeki bir İngiliz kamyonu alev aldı. Taylor, Panther tanklarına gizlice sokulup onları avlamaları için bir grup roketatar nişancısı gönderdi, ardından doğruca hemen yakınlarındaki iniş bölgesine gitti. 327. Piyade Alayı’na mensup bir grup asker ve bir 57 mm’lik tanksavar topu alarak süratle geri döndü. Bir roketatar bir de tanksavar topu atışına maruz kalan Wedemeyer köprüünün sandığından daha güçlü bir unsurla savunulduğunu anlayarak 15. Hussar Taburu bölgeye gelmeden hemen önce kuvvetlerini geri çekti.

Cehennem Otobanı’nın ne kadar hassas olduğunun farkına artık tamamen varmış olan General Taylor, Bailey köprüsünün emniyetini sağlamak maksadıyla Eindhoven’da bulunan 506. Alay’ın bir taburunu bölgeye çağırdı. 107. Panzer Tugayı’nın⁴⁵ doğudan yaptığı saldırı, 59. Tümen’in batıdan gerçekleştirdiği ile koordineli olsa gerekti ve

43 CRCP 93/5.

44 RHCE D-0001/1383/2042.

45 Yarbay Hannah, 101. Hava İndirme Tümeni Harekât ve Eğitim Kısım Amiri, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

Müttefikler Almanların bu planın tutmadığı için kendilerini şanslı saymalıydı. General Sir Miles Dempsey'nin 2. Ordu bünyesindeki diğer iki kolordusu olan 8. ve 12. Kolordular, 30. Kolordu Cehennem Otobanı üzerinde ilerlerken yan emniyeti sağlamakla görevliydi; fakat 8. Kolordu kuvvetli düşman mukavemeti nedeniyle, 12. Kolordu da yakıt krizi yüzünden bu görevini yerine getirememişti.

Eindhoven sokaklarında yine kutlama vardı; şarkılar söyleniyor ve dans ediliyordu. Kızlar turuncu elbiseler giymiş ve "saçlarına turuncu fiyonklar takmıştı."⁴⁶ Her tarafta kırmızı, beyaz ve mavi şeritli bayraklar asılıydı. "Hollanda Nazisi üniforması giydirilmiş bir vitrin mankeni elektrik direklerinden birine asılmış, Almanlar tarafından değiştirilmiş olan sokak tabelaları asıl isimlerine geri döndürülmüştü."⁴⁷

Bir günlük yazarı şöyle diyordu: "Tanrıya şükür, özgürüz! Sabahleyin herkes bayraklarını sokağa çıkardı. Şehrin her tarafı asker doldu, çoğu da Amerikalı. Bitmek tükenmek bilmeyen bir konvoy (2. İngiliz Ordusu) güneyden gelip kuzeye doğru gidiyor. PAN veya Hollanda Partizanları (yüzlerce silahlı adam) kamu binalarını koruyor ve NSB mensuplarını derdest edip başlarında bekliyor. Almanlarla dostluk kurmuş olan kadın ve kızların saçları tıraş ediliyor. Strijp tarafında ise bu işi Bezemstraat'taki bir manastırın kuaförü olan bir NSB mensubu görüyor."⁴⁸

Dr. Boyans, şehrin bir kenarında bir grup insanın iki alımlı kadının etrafını çevirdiğini gördü. Birazdan bu kadınların saçları kesilecekti. Saçı kesecek olan kişi tam makasına davranırken 101. Hava İndirme Tümeni'nden iki Amerikalı paraşütçü makineli tabancalarıyla gelip kalabalığı dağıttı. Silahlarını sözüm ona berbere doğrultup "Bu saçmalığa artık bir son verin!"⁴⁹ diye bağıldılar. Ardından her biri bir kadının koluna gir-di ve onları şehir merkezine götürdü. Öfkeli grup homurdanmanın ötesinde bir tepki gösterememişti. Dr. Boyans'ın yanında duran yaşlıca bir adam ona sessizce şöyle dedi: "Şu Amerikalılar var ya, hiç de aptal değiller. Görmüş geçirmiş kadın arıyorlardı ve bana sorarsan en doğrularını buldular."

46 Jeanette Roosenschoon Gartion günlüğü, RHCE 1354:1/10794.

47 RHCE 1016.94.

48 Door J. Slagboom, RHCE 14475.

49 Dr. J. P. Boyans, CRCP 122/17.

1. Müttefik Hava Ordusu Komutanı General Brereton ve 18. Hava İndirme Kolordusu Komutanı Tümgeneral Matthew Ridgway o akşam Eindhoven'a ulaştılar. Brereton, Dempsey'in karargâhında kalıyor; zira Browning'in kendisini pek hoş karşılamayacağını biliyordu. Ridgway de iki Amerikan hava indirme tümeninin kendisinden alınarak Browning'in emrine verilmiş olmasından ötürü doğal olarak halen rahatsızdı. Kısacası, bu iki generalin Eindhoven'ı ziyaret etmeleri için daha kötü bir zaman istense de bulunamazdı. Ridgway daha sonradan "ne zaman Brereton'la bir yere gitse"⁵⁰ oranın bombalandığını iddia edecekti.

İlk olarak 107. Panzer Tugayı'nın şehrin kuzeyine doğru yakıp yakarak ilerlediğine dair bir söylenti yayıldı. Günlük yazarı bir kadın o anları şöyle aktarıyordu: "O dehşet dolu gecede yaşadıklarımızı asla unutamayacağız. Akşam saat yedi gibi Almanların tekrar Eindhoven'a girdiğini ve burada tankların katıldığı şiddetli çatışmalar yaşandığını duyduk. Derhal evlerimize dönmemiz, eve girer girmez de o sabah büyük bir gurur ve umutla astığımız bayraklarımızı indirmemiz gerekiyordu. Almanların bayrak asılı olan evleri ateş altına alacağını söylediler."⁵¹

Fakat asıl tehlike gökyüzündeydi. Günün erken saatlerinde Household Süvari Alayı'ndan iki tabur, kuzeydeki Leopoldsburg'dan Nijmegen'e gitmekte olan yaklaşık sekiz yüz araçlık bir konvoyu himaye ediyordu. Bu uçsuz bucaksız konvoyun kol başı Eindhoven'a vardığında karanlık yeni bastırmıştı. Ansızın atılan paraşütlü aydınlatma mühimmatıyla şehrin semalarını ölümcül bir ışık kapladı. Bu, Luftwaffe bombardıman uçaklarının başlatacağı geniş kapsamlı bir hava saldırısının işaret fişegiydi. Kraliyet Kara Kuvvetleri'nin Muharebe Hizmet Desteği Kolordusu'na ait on sekiz adet mühimmat kamyonu ve yakıt tankeri isabet alıp "korkunç patlamalara"⁵² sebep oldu. Alevler hafif silah ve top mühimmatına sıçradığında sanki bir kara muharebesi başlamış gibi sesler duyuldu. A Taburu Komutan Yardımcısı Yüzbaşı Profumo (yıllar sonra Birleşik Krallık Savaş Bakanı olacaktı), sivillerden teşkil ettiği gruplardan istifade ile enkazı süratle kaldırttı ve intikal yolunu açtı. Eğer Eindhoven içerisinde sıkışıp kalmış olsalar, bombardıman uçakları dönüp dönüp tekrar saldıracaktı. İngiliz ve Amerikan

50 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

51 Bayan Crielers günlüğü, RHCE D-0001/1383/2042.

52 RHCE D-0001/1383.

askerleri alevlerle savaşarak insanları kurtarmak için gereken tüm çabayı gösteriyor; fakat bombardımanda su şebekesi de tahrip olduğundan yangın söndürme ekipleri pek bir işe yaramıyordu.

Ahaliden birisi şöyle yazıyordu: “Kâbus gibi bir gece. Bombardıman yarım saat kadar sürdü. Uğultulu fırtına rüzgârları, insanların sığındığı mahzen ve bodrum katlarını dolduruyordu. Sığınağa inmekte biraz geciken birisi bir patlamanın etkisiyle içeriye doğru savruluverdi. Bombardıman bittikten sonra sanki top atışları yapılmış gibi sesler duymaya başladık. Sonradan öğrendik bunlar top atışı değil, yanarak patlayan mühimmat yüklü kamyonlarmış.”⁵³ Bir başka günlük yazarı kadının duygusal olarak da sarsıldığı belliydi: “Korkunun ne olduğunu o gece anlamıştık. İnsanlar evlerinin bodrum katlarında can veriyor, biz de evimizin bodrum katı olmadığı için mutfağın ortasından dikilmiş durmaksızın dua ediyorduk. Hatta evimize ziyareti tam da bombardımana denk gelen bir rahibe günah dahi çıkarıp sakinleşmeye çalışmıştık. Saldırıları sanki hiç bitmeyecek gibiydi. Çatıdaki kiremitler uçuyor, her şey yerle bir oluyor ve tüm bunlara bombardımanın o durmak bilmeyen uğultusu eşlik ediyordu.”⁵⁴ Toplamda 227 sivil hayatını kaybetmiş, 800 kadarı da yaralanmıştı.⁵⁵ Arnhem ve Nijmegen alevlere teslim olmuş, Eindhoven patlamalarla boğuşuyor; özgürlüğün coşkusu gaddar bir müdahale ile kısa kesiliyordu. Hedefleri Karolenj döneminde kalma Valkhof Hisarı’ydı.

53 J. F. Fast, Eindhoven, NIOD 244/191.

54 Bayan Crielaers günlüğü, RHCE D-0001/1383/2042.

55 HKNTW, s. 511.

Nijmegen - Waal'i Geçmek

Çarşamba, 20 Eylül

Önceki akşam Nijmegen Köprüsü'nü ele geçirme girişimi başarısız olunca, birbirine hiç benzemeyen iki tümen komutanı olan uzun ve ince Jim Gavin ile Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma bıyıklı muhafız tümgenerali Allan Adair tam bir fikir birliğine vardılar. Artık tek gayeleri şehrin kuzey kesimini bina bina temizlemektir. İster Vandervoort'un paraşütçüleri ister Muhafız Mekanize Piyadeler olsun, her bir piyade bölüğü tanklarla desteklenecektir.

Bulundukları bölge civarındaki evlerin çoğu alevler içindeyken Binbaşı Stanley, Muhafız Mekanize Piyade bölüğü ile Juliana Park'ta şafağın sökmesini bekliyordu. "Stresli bir iş yapıyorduk. Tek yaptığımız beklemektir ama evleri bir bir yakarak ilerleyen yangın evsiz kalmış insanları önüne katarak üzerimize geliyordu."¹ Evleri yanıp kül olmuş sayısız insan St. Canisius Hastanesi'ne sığınmıştı. Bu, yedi ay kadar önce Amerikan uçaklarının Nijmegen'i yanlışlıkla bombaladığı anları tecrübe etmiş olan hastane için yeni bir durum değildi. Görevliler günde yaklaşık dört bin kişiyi doyurmak durumundaydı.²

Alman taarruz toplarının etrafta dolaşarak ansızın ateş açıyor olması, harekâtın herhangi bir safhasına iştirak eden her türlü muharip birliğin görevini iki kat daha güçleştiriyordu. Bu nedenle Adair, her bir sokağın temizlendikten sonra 21. Tanksavar Alayı'nın Q Bataryası'na³

1 Binbaşı H. P. Stanley, 1. Motorize Tabur, Muhafız Mekanize Piyade Alayı, CRCP 102/17.

2 Rahibe M. Dosithée Symons, St Canisius Hastanesi, CRCP123 /39.

3 TNA WO 205/1125.

ait M-10 Achilles zırhlı tanksavarları ile tıkanmasını emretti. Bu zırhlı tanksavarların güçlü 76 mm'lik topları bir Tiger tankını bile saf dışı bırakabiliyordu. Fakat evlerin çoğu yanmakta olduğundan, inatçı SS mekanize piyadelerine karşı koyarak yangınları tek tek söndürmek kolay olmayacaktı. Yangın çıkarma faaliyeti Almanların Valkhof'a doğru adım adım geri çekilmesi esnasında da devam etti. Alev makinalı muharebe istihkâmcıları evlerin bir camını kırıyor, ardından yanan sıvı yakıtı içeri püskürtüyordu.

Stanley, "Çatışmalar daha beşinci dakikadan itibaren planladığının tam aksi yönünde gelişmeye başlamıştı,"⁴ şeklinde bir itirafta bulunuyordu. Sokaklarda çok ağır zayıat vermeye başlamışlardı; bu yüzden, alevlerin hızla yayılmakta olmasına rağmen, evleri pas geçip bahçe duvarlarından aşmaları gerekiyordu. Stanley, bir Alman'ın attığı el bombasının Çavuş Partridge ve bir subayın ayaklarının dibinde infilak ettiğini gördü. "Kulakları sağır eden bir patlama yaşandı; fakat tuhaf bir şekilde yalnızca bütün blast etkisi yüzünde sönmülenen Çavuş Partridge bundan etkilenmişti. O da kısa süren bir sersemlikten sonra deliye dönüp *Hun*'lara hücum etti." Önlerinde büyük bir ev bulunuyordu ve Stanley sözlerini şöyle sürdürdü: "Evi temizlemek için yeterli kuvvete sahip değildik. Bize yanlış yaptıkları için Bren makineli tüfekleriyle çıkışları tutup içeridekileri kavurmaya karar verdik. Fosfor bombaları ve Amerikalılardan ödünç aldığımız yakıcı maddeler gerekeni yaptı." Ev alev aldı ve ardından patlamaya başladı. Meğer Frundsberg Tümeni burayı mühimmat deposu olarak kullanıyordu. Daha sonradan sorgulanan esirlerin anlattıklarına bakılırsa içeride çok sayıda SS mensubu içeride mahsur kalmıştı.

Stanley nihayet sorumluluk bölgesinin temizlendiğini rapor etti. "Bunun üzerine Charlie Rutland sahaya sürüldü. 2. Bölüğün yola çıktığını görünce postane binasına karargâhını kurmuş olan komutanı görmeye gittim."⁵ O uzun gecenin ardından kısa bir uyku çekebildi. Stanley, Muhafız Tümeni askerlerine has o hafif küstah hava ile sözlerini şöyle sürdürüyordu: "Fakat düşmanın durmaksızın atış yapan ve düştüğü yeri yerle bir eden 105 veya 210 mm'lik koca ve kaba silahı, insana rahat vermiyordu."

4 Stanley, CRCP 102/17.

5 Age.

Üçüncü safha hepsinin arasında en çetin olanıydı. Tank komutanları havayı kaplayan kalın toz tabakasında bir şeyler görmek umuduyla başlarını komutan kulesinin kapağına dayamıştı. Binaların tepelerinde mevzilenmiş Alman makineli tüfek ve keskin nişancıları Binbaşı James Bowes-Lyon bölüğünden dört takım komutanını öldürmeyi veya ağır bir şekilde yaralamayı başardı. Vandervoort'un paraşütçüleri ile birlikte doğudan ilerlemekte olan Binbaşı Gregory Hood'un bölüğü ise Hunner Park yakınlarındaki Keizer Lodewijkplein Kavşağı'nı savunmakta olan SS mekanize piyade unsurları ile çetin bir muharebeye tutuşmuştu.

Batıya doğru gittiğimizde, Albay Reuben Tucker'ın paraşütçüleri ile Yarbay Giles Vandeleur'un Sherman tankları Waal Nehri'nin güney kıyılarında bulunan PGEM şirketinin devasa elektrik santralinin arkasındaki bölgeyi temizlemişti. Bu iki subay o günün sabahında 30. Kolordu komuta yerinde buluşup aynı keşif aracıyla oradan ayrılmıştı. Elektrik santrali, Binbaşı Julian Cook'un taburunun botlara bineceği noktanın yakınındaydı. Botları taşıyan kamyonlar 107. Panzer Tugayı'nın tekrar saldırıya başladığı Son'dan geçerken yavaşlamak durumunda kalmış, düşen bir Alman top mermisi yüzünden kullanılabilecek durumdaki bot sayısı otuz ikiden yirmi altıya inmişti.

O günün ilerleyen saatlerinde, kimsenin almak istemeyeceği türden bir görev Kraliyet Muhafız Mekanize Piyade Bölüğü'nü bekliyordu. Hedefleri Karolenj döneminden kalma Valkhof Hisarı'ydı. Bölük ilk önce hâkim bir noktada bulunan polis karakolunu ele geçirdi. Bölüğün emrine verilmiş makineli tüfek takımına göre burası "mükemmel bir ateş sahası"⁶ sunuyordu. Ardından limanın kontrolünü sağladılar ve buradan Valkhof'a yan ateşi açabileceklerdi. "Bildiğimiz tek şey bu lanet olası köprüye gitmeye çalışırken sahip olduğumuz her şeyi kaybedebileceğimizdi." Tümeni, Gavin'in paraşütçüleri ile köprünün güney ucuna yaklaşma istikametlerini temizleme yarışına girmiş olan Tümgeneral Allan Adair Almanların köprü ve çevresini ansızın yerle bir edeceğini düşünüyordu. "Öylece oturmuş, her an bir patlama sesi gelebileceği endişesiyle dişlerimi gıcırdatıyordum."⁷

6 Age.

7 Tümgeneral Sir Allan Adair, Muhafız Zırhlı Tümeni, CRCP 114/38.

Muhafız Mekanize Piyadelere ait bir tank birliği “muharebeden hariç tutulmuştu.”⁸ Bu birliğin komutanı olan sert ve tecrübeli Çavuş Peter Robinson, savaş devam ederken kimseye dinlenmek üzere serbest zaman verilmeyeceğini biliyor ve görevlerinin ne olacağını merak ediyordu. Öğleden sonra bölük komutanı Binbaşı John Trotter’dan emir geldi, kendisiyle beraber bir araca atlayıp karayolu köprüsünün keşfini yapacaklardı. Trotter ona Sherman tanklarını hazır etmesini ve işaret alır almaz hücumla kalkmasını söyledi. “Ne pahasına olursa olsun karşıya geçmelisiniz.” Ardından Robinson’u teskin etmek üzere “başına bir şey gelirse” eşine gerekli haberi vereceğine dair bir konuşma yaptı.

Gündüz vaktinin sonlarına doğru kuzeybatı sektörü temizlenince Binbaşı Cook, bölük komutanları ve Tabur Harekât Subayı Yüzbaşı Henry Keep ciplerine bindiler ve Waal Nehri kıyılarında geçiş yapacakları noktaya yakın bir konumda bulunan elektrik santraline gittiler. Dokuzuncu kata çıktılar; buradan karşı kıyıdaki Alman mevzilerini rahatlıkla görebiliyorlardı. Bir süre sonra Alay Komutanı Albay Tucker ve Giles Vandeleur’un yanı sıra Browning, Horrocks ve Gavin de onlara katıldı.

Subaylar dürbünlerinden bakarak Waal Nehri’nin uzak kıyılarında yaklaşık üç yüz metre genişliğindeki bir çıkış bölgesinin etüt ettiler. Henry Keep şöyle yazmıştı: “Hemen hemen sekiz yüz metre derinliğinde yeşil ve düz bir çayırılık uzanıyor, ardından üzerinde iki şeritli denebilecek bir yol bulunan bir bent yükseliyordu. Demiryoluna ve köprülere ulaşmak için bu yolu kullanacaktık... Hem düzlükte hem de bent üzerinde düşmanın makineli tüfek mevzileri seçilebiliyordu. Bendin ötesinde havan ve topçu silahları, demiryolu köprüsünde de 20 mm’lik tanksavarlar vardı...İçten içe gülesim geliyordu. Bana sorsanız herkes böyle hissediyordu ama kimse ağzını açmadı, yalnızca baktık.”⁹ Bu ekip arazi etüdü yapadursun, kuzey yönünde Arnhem’e doğru uçmakta olan Müttefiklere ait bir ikmal uçağı nehrin karşısında bulunan mevzilerdeki silahların oluşturduğu “yoğun bir hafif silah ve uçaksavar barajına”¹⁰ çattı. Horrocks, Gavin’e paraşütçülerin böyle

8 Çavuş Peter Robinson, Muhafız Mekanize Piyade Alayı 2. Tank Taburu 1. Bölük, CRCP 115/22.

9 Üsteğmen Henry B. Keep’ in annesine mektubu, 20.11.44, JMGP, Kutu 15.

10 Yüzbaşı Carl W. Kappel, H/504/82, CRCP 103/1.

tehlikeli ortamlarda uçarken bile uykuya dalabilmelerinden ne kadar etkilendiğini söyledi. Henry Keep ise, “Neyse ki uçağın içindekiler bizim gördüklerimizi görmüyor,”¹¹ diye yorumladı.

İlk plana göre, taarruz edecek bölükler düşmanın gözünden korunmak maksadıyla Maas-Waal Kanalı üzerinde PGEM binasının hemen batısındaki bir noktadan botlara binecekti. Fakat “kanalın nehre karıştığı noktada akıntı öylesine şiddetliydi ki”¹² botlara nehrin az yuvarısında bulunan elektrik santralinden binmek durumunda kaldılar.

Geçiş esnasında tanklarıyla ateş desteği sağlayacak olan Vande-leur, Albay Tucker ile harekâta ilişkin detayları görüşmesi için Binbaşı Edward Tyler’ı da beraberinde getirmişti. Tyler, nehri geçme fikrinin “ödünü kopardığını”¹³ söylüyordu. Tucker’a paraşütçülerin su üstü harekât konusunda eğitilmiş olup olmadıklarını sordu. Tucker, bunun bir “görev başı eğitim” olacağı yanıtını verdi ve, “...bize ateş açan *Kraut*ları durdurun yeter, gerisini halledeceğiz,” diye ekledi. Tyler, tankların yanlışlıkla paraşütçüleri de vurmasından endişe ediyordu ama Tucker asla ateşi kesmemelerini istedi. Düşmanla iç içe girmeleri halinde uyarı maksatları olarak sis atacak veya bayrak sallayacaklardı.

Tyler, yan yana dizilmiş on altı adet tankın silüetinin ufka düşmesinin oluşturacağı riskten endişe ediyordu, bu nedenle tankları mümkün mertebe aralarında en az yirmişer metre mesafe olacak şekilde mevzilendirdi. Karşılarında yüksek bir tel çit vardı, Sherman tankları yavaşça üzerinden geçerek bu engeli dümdüz etti. Tucker, yerde durarak Almanların bulundukları noktaları tespit etmenin mümkün olmadığını hayal kırıklığıyla müşahade ediyordu; halbuki elektrik santralinin üstüne çıkınca mevzileri rahatlıkla görebilmişti. Ateş gücünü artırmak maksadıyla Tucker’ın 2. Taburu da bulabildiği her makineli tüfeği alıp gelmişti. Epey arkalarında ise 88 mm’lik Sexton kundağı motorlu toplarıyla sis perdesi oluşturacak olan Leicestershire Gönüllüleri bulunuyordu.

Botları taşıyan kamyonların gecikse de Cook’un taburunu bu süreden istifadeyle dinlenip sakinleşmemişti. Üsteğmen Virgil F. Carmichael o anları şöyle aktarıyordu: “Saat üçe yaklaştıkça personelin gerginliği artıyordu. Bir askerin paketinden çıkardığı *Camel* sigarasını pahalı bir

11 Keep’in annesine mektubu.

12 Gavin’in General Smith’e yazısı, OCMH, 17.6.54, JMGP.

13 Binbaşı Edward Tyler, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/33.

Zippo çakmakla yaktıktan sonra, artık ihtiyacı olmayacağını söyleyerek hem içi sigara dolu paketi hem de *Zippo*'yu fırlatıp attığını hatırlıyorum. Hakikaten de bir daha ihtiyacı olmayacaktı.”¹⁴ Binbaşı Cook, “George Washington’ın Delaware Nehri’ni geçişini tasvir eden o meşhur resimdeki pozun aynısını vereceğini” söyleyip esprilerle ortamı yumuşatmaya çalışıyordu. “Botun üzerinde dikilerek sağ elimi yumruk yapıp baş hizamda ileri uzatacak ve ‘İleri! İleri!’ diye bağıracağım.” Taburun komutasını bir başka subayın devralacağı düşünülüyordu, Cook ilk geldiğinde pek de ciddiye alınmamıştı. Fakat o gün göstereceği cesaret ve liderlik, hakkındaki düşüncüleri tamamen tersine döndürecek.

Nehir kenarındaki bendin ve tankların bulunduğu yerin ötesinde, Cook’un birliğindeki subaylar her bir bota on üç kişi denk gelecek şekilde askerleri gruplara ayırıyordu. Saat tam 15.00’a yaklaşırken nihayet kamyonlar geldi; paraşütçüler bu yirmi altı botun düz bir ahşap çerçevenin tabanına gerilmiş brandadan ibaret olduğunu görünce dumura uğradılar. İlk parti geçişi H ve I bölükleri yapacak; 307. Paraşütçü İstihkâm Taburu’ndan her bir bota üçer kişi düşecek şekilde tahsis edilen mürettebat boşalan botları geri getirince de G Bölüğü ikinci parti olarak geçişi tamamlayacaktı. En tehlikeli işin bu istihkâmcılara düştüğü ortadaydı.

Leicestershire Gönüllüleri saat tam 15.00’da sis mühimmatlarını attı. Saat 15.15’te ilerleme emri gelince paraşütçüler ve istihkâmcılar “botları tabut taşıy gibi omuzlarına alıp boşta kalan elleriyle silahlarını taşıyarak”¹⁵ önce bendin üstüne, ardından kıyıya doğru bayır aşağı koşmaya başladılar. Üzerine çıktıkları botlarına iterek suya indirmeye çalışırken çamurun üstünde kayan kayanaydı.¹⁶

Botlar suya iner inmez, Sherman tanklarının içinde bekleyen İrlandalı Muhafızlar’ın otuz iki adet Browning makineli tüfeği ateşe başladı, Tucker’ın 2. Taburu da bu ateşe katıldı. 376. Sahra Topçu Taburu ise daha uzak noktalardaki düşman unsurlarını hedefliyordu. Leicestershire Gönüllüleri tarafından yapılan sisleme başlangıçta son derece etkili

14 Üsteğmen Virgil F. Carmichael, III/504/82, CRCP 102/16.

15 Çavuş Albert A. Tarbell, II/504/82 Karargâhı, CRCP 103/21.

16 Geçiş için yapılan hazırlıklarla ilgili olarak bkz. Capt W. A. Burkholder, HQ/III/504/82; Teğmen H. H. Price, I/III/504/82, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

oldu; fakat bir süre sonra sis perdesinde geniş boşluklar oluşmaya başladı. Tucker, Giles Vandeleur'a tanklarının yardımcı olup olamayacağını sordu. Her bir Sherman tankında yalnızca on iki adet sis havanı bulunuyordu; haliyle bunların etkisi fazla uzun sürmedi. Öte yandan İrlandalı Muhafızlar'ın Browning makineli tüfekleri sürekli ateş etmekten ötürü ısınarak "çözülüyor"¹⁷, yani tetik mekanizmaları boşa çıkıp bütün mayon şeridini tüketene kadar ateşe devam ediyordu.

Dindar bir Katolik olan Binbaşı Cook'la birlikte ilk botta ilerleyen Üsteğmen Carmichael şöyle diyordu: "Cook elindeki küreği suya sokup çıkarırken *Rosary* duasını okuyordu. Durmadan şöyle dediğini duyuyorduk: 'Selam sana, tanrının en sevgili kulu Meryem...' Nehrin karşısına geçene kadar duayı tekrar tekrar okuyarak kürek çekti."¹⁸ Washington gibi botun pruvasında dikilerek ilerlemek söz konusu bile olamazdı. Herkes olanca gücüyle kürek çekiyor, hatta bazıları tüfek dipçiklerini ve ellerini dahi kullanıyordu. Princeton Üniversitesi'nde okurken kürek takımında olan Henry Keep "bir-iki-üç-dört"¹⁹ diye tempo tutuyor; fakat bottakiler buna pek uymadan var güçleriyle kürek çekiyordu. Keep o an kendini "Princeton'daki Carnegie Gölü'nde ilerleyen bir küreğin serdümeni olarak hayal ediyor"²⁰ olabilirdi; fakat often püften salın etrafına düşen bombaların ritmine uyarcasına küreklerle asılırken bu hülyanın gerçeğe hiç de uyumlu olmadığı ortadaydı. Derken Almanlar karşıdaki mevzilerden piyade tüfekleri, hafif silahlar ve makineli tüfekler ile adamakıllı ateş açmaya başladı. Bu atışlara mevzilerin hafif sağında bulunan on dokuzuncu yüzyıldan kalma Hof van Holland Hisarı'ndaki bir makineli tüfek ve 20 mm'lik tanksavar topu ile bir kilometre kadar ötedeki demiryolu köprüsünde bulunan düşman silahları da iştirak ediyordu.

Atışlar başlangıçta pek de isabetli değildi; fakat Almanlar bir süre sonra hedefleri tutturmaya başlayıp atışların yoğunluğunu da ciddi oranda artırdılar. İrlandalı Muhafızlar'dan Üsteğmen John Gorman şöyle aktarıyordu: "Nehrin üstü dumanla kaplanmıştı. Mermilerin suyu sıçratışını ve ardından botlarında ilerleyen Amerikalıların devriliş suya

17 Yarbay Giles Vandeleur, CRCP 115/36.

18 Carmichael, CRCP 102/16.

19 Binbaşı Julian Cook, III/504/82, CRCP 102/17.

20 Keep'in annesine mektubu.

düşüşünü rahatlıkla görebiliyorduk.”²¹ Mermilerin nehir yüzeyindeki etkisini bir dolu fırtınasına benzetenler de vardı. Giles Vandeleur’un izlenimleri şöyleydi: “Korkunç, son derece korkunç bir manzaraydı. Sudaki botlar resmen havaya uçuyordu. Top mermileri nehre düştükçe devasa boyutlarda gayzerlerin göğe doğru yükseldiğini görüyorduk; kuzey kıyılarından gelen seri makineli tüfek atışları ise nehri kaynayan bir kazana çevirmişti.”²² Boş botları geri götüren istihkâmcılar vurulunca, birisi gelip de tekrar kürek çekmeye başlayana kadar botlar kontrolsüzce daireler çiziyordu.

Henry Keep, “Kulaklarda topların durmak bilmeyen uğultusu, 20 mm’lik tanksavarın boğuk patlaması ve tüfek mermilerinin o rahatsız edici vızıltısı vardı,”²³ diye devam ediyordu. Tabii bir kurşunun bedene girince çıkardığı o tok darbe sesi de unutulmamalıydı. Öte yandan bazı botlar o kadar çok yerden delinmişti ki içindeki askerler biriken suları miğferleriyle tahliye etmek durumunda kalıyordu. Kürek çekenlerin kol kasları neredeyse acıdan inleyecekti. Sıhhiye Amiri Yardımcısı Tabip Üsteğmen Hyman D. Shapiro, böyle bir muharebe ortamında daha fazla morfin ve sargı bezi taşımanın ötesinde bir faydası olmadığını fark etmişti: “Doktor dediğin iyi bir ilkyardım elemanından fazlası değildi.”²⁴ Kuvvetle muhtemel, doğrudan isabet eden bir 20 mm’lik tanksavar topunun sebep olduğu olayı şöyle aktarıyordu: “Yanımda bir adam oturuyordu, bir an kafamı çevirip baktım ki kafası bütünüyle yok olmuştu.” Hemen arkasındaki Protestan rahibi gibi, Shapiro’nun da asıl işlevi moral desteği sağlamaktı. Shapiro’ya göre “kalp gözü açılmış ve kaba saba bir rahip olan Yüzbaşı Delbert Kuehl hakikaten de uyanık bir adamdı.” Kürek çekmekten yorulduğu için elindeki küreği bir başkasına vermiş, bunun farkında olmayan Shapiro da Kuehl’in ellerini boş görünce kendi küreğini ona uzatmıştı.

Bu nehir geçiş harekâtına katılan herkes kendisini son derece savunmasız hissediyordu. Henry Keep şöyle diyordu: “Kendimi yeni doğmuş gibi anadan üryan hissediyordum. Sırılsıklamdık; güçlükle nefes alıyor, yorgunluktan ölüyor ve her an bir kurşunun vücudumuza

21 Yarbay John Gorman, 2 Irish Guards, CRCP 115/2.

22 Giles Vandeleur, CRCP 15/36.

23 Keep’in annesine mektubu.

24 Üsteğmen Hyman D. Shapiro, III/504/82, CRCP 106/52.

girince vereceği yanma hissinin neye benzeyeceğini düşünüyorduk. Kusmak istiyordum, pek çok kişi çoktan kusmuştu. Şu veya bu şekilde yolun üçte ikisini kat etmiştik. Herkes birbirine vazgeçmemesini, devam etmesini haykırıyordu ama kimsenin de gücü kalmamıştı. Neyse ki karşı kıyıya yaklaşmıştık. Botun dibinde yatan ölü ve yaralıların üzerine basıp aşağıya atladık ve dizimize kadar suyun içinde güçlükle yürüyerek karaya çıkıp kendimizi alçak bir bendin arkasına attık. Nefesimiz tükenmiş olsa da artık durmaksızın devam eden düşman ateşine karşı emniyettedik.”²⁵

İlk partide karşıya geçen yirmi altı bottan yalnızca on biri ikinci parti geçiş için geri dönebilmişti. Kimisi batmış, kimisi ise içinde ölüler ve parmağını dahi oynatamayacak kadar ağır yaralılarla şiddetli akıntıya kapılıp gitmişti. Nehrin aşağı kesimlerindeki Hollandalı siviller, olanları görünce bu zayıtları kıyıya çekmek üzere suya indiler.

Üsteğmen Gorman birinci partinin kıyıya çıkışını seyrediyordu: “Sayılarının azlığı beni korkutmuştu. Bu kadarcık adamla çıktıkları bölgede nasıl tutunabildiklerini anlayamıyordum.”²⁶ Beraberinde Browning, Horrocks ve Tucker’ın da olduğu Giles Vandeleur, elektrik santralinin tepesinde bulunduğu yerden iyi bir görüş hattına sahipti: “Aman Tanrım! Ne de yüreklendirici bir manzaraydı bu! Sağlam adımlarla ilerliyorlardı. Vurulup düşenler haricinde bir askerin bile yere yatışını görmedim.”²⁷ Gelgelelim, nehrin karşısından bakınca mesafenin de etkisiyle paraşütçüler gezintiye çıkmış gibi görünüyorsa gerekti. Birinci parti karaya çıkar çıkmaz Binbaşı Tyler tanklarına makineli tüfek atışlarını kesip 75 mm’lik tank toplarıyla Hof van Holland Hisarı’nı ateş altına almaya başlamalarını emretti. Önce zırh delici mühimmatla başlayıp ardından tahrip mühimmatına geçtiler. Bunun üzerine hisarda bulunan iki 20 mm’lik tanksavarın mürettebatı namlularını Sherman tanklarına çevirdi ve Tyler’ın tank komutanlarından birini öldürdü.

Tyler bir ara gri bir atın bir tanksavar silahını kendi kendine demiryolu köprüsüne doğru çekmekte olduğunu gördü. Silahın mürettebatı ölmüş olsa gerekti. Tyler ata ateş edilmesini emretti. Eski bir seyis olan ve atları çok seven bir tank nişancısı atı zırh delici mermiyle vurup

25 Keep’in annesine mektubu.

26 Gorman, CRCP 115/2.

27 Yarbay Giles Vandeleur, CRCP 102/17.

öldürdü. Gri renkli tüylerine hiç kan sıçramamıştı. Mesafe neredeyse bir kilometreydi. At, “sanki o sabahın süt siparişlerini dağıtırcasına kayıtsız bir şekilde” yürüyordu.²⁸

Tankların mühimmatı tükeniyordu ve çatışmaların olduğu bölgeden yükselen duman, Amerikan askerlerini Almanlardan ayırmayı zorlaştırıyordu. Fakat hangi tarafın zafere yakın olduğundan şüphe yoktu. Keep şunları aktarıyordu: “Artık bütün kıyı şeridi boyunca yaya piyadeler olarak karaya çıkan askerlerimiz baş gösteriyordu. Bulundukları bentlerden hemen hemen 750 metre kadar uzaktan açılan şiddetli düşman ateşine karşı, açık bir düzlükte yan yana dizilip yüzlerce metrelik bir saf oluşturdular ve ilerlemeye devam ettiler. İlerlerken herkes küfürler savurup birbirlerini yüreklendirmek üzere bağırıyor, subay ve astsubaylar emirler yağdırıyor; askerler ise *BAR* (Browning Otomatik Tüfeği), piyade tüfeği ve makineli tüfekler ile kalçadan atışlar yapıyordu. Yılmadan ilerlemeye devam ettiler. Tüm bu süreç boyunca, nehrin diğer tarafında bulunan 2. Tabur ve tanklar bize fevkalade bir destek veriyordu. Çok defa heyecanının kontrol edemeyen askerler gördüm. Kısacık bir müsademe sonrasında bile kendini kaybedenler, öfkeden ve öldürme arzusundan ötürü deliye dönenler... Bunlar korkunun ne olduğunu geçici olarak unutmuş adamlardı. İşte bugün derslerde okutulup gururla yad edilen tarihimizin o büyük askeri kahramanlık öyküleri bu anlarda böyle adamlar tarafından yazılıyordu. Evet bunlar hayranlık uyandıran manzaralar olabilirdi; fakat asla hoş bir tarafları yoktu.”²⁹ Üstçavuş Fuller, bizzat korku duygusunun kendisinden, korkusuzluğa olan ani dönüşümünü şöyle tasvir ediyordu: “Karşı kıyıya çıktığımızda, içim daha önce hiç hissetmediğim bir duyguyla doldu. Deminki on beş-yirmi dakikanın tüm korkusu ruhumu bir anda terk etmiş; zihnimde tedbirli davranmaya dair ne varsa bir kenara savrulmuştu. Kendimi bütün Alman ordusunu tek lokmada yutabilecek gibi hissediyordum.”³⁰ Amerikalı paraşütçülerin ataklığı ve cesaretini bir İngiliz Muhafız subayı da şöyle aktarıyordu: “Bu paraşütçüleri ya dinamitle ya da çığ etle beslemiş olmalılar.”³¹

28 Tyler, CRCP 115/33.

29 Keep’in annesine mektubu.

30 Üstçavuş Clark Fuller, H/504/82, CRCP 102/25.

31 TNA WO 205/25.

Tüm bu karmaşa içerisinde, kimin hangi takıma veya bölüğe ait olduğuna dair hiçbir fikir kalmamıştı. Subaylar en yakınında kim varsa toparlayıp, küçük gruplar halinde düşmanın köprüye uzanan yol üzerindeki tecrit edilmiş direnek noktalarına hücum ediyordu. Waal Nehri'nin bu sektörünü savunan Alman askerlerini çoğu, önceki gün Herford'dan takviye olarak gelen bir tabura mensuptu. Reinhold'un yardımcısı SS Teğmeni Gernot Traupel bu takviye birliği görünce dumura uğramıştı: "Askerler çok gençti, on yedi yaşında falan olmalıydı. O kadar küçüklerdi ki yalnızca yirmi yaşında olmama rağmen bana bile çocuk gibi geliyorlardı."³² Bu askerler mevzilerinde beklerken paraşütçüler tarafından öldürüldüklerinde dışarı çıkarılıyor, arkadaşları cesetlerinden kum torbası olarak istifade etmek suretiyle arkalarına sığınıp nefeslerini toparlayana kadar buradan ateş ediyordu. Nihayet adamlarıyla bir araya gelen Albay Tucker, mevzilerinde canlı olarak ele geçirilen bu genç Almanlardan birini ensesinden tutup dışarı çekti. Korkudan tir tir titriyorlardı. Onlara Almanca harp esirleri olduklarını ve öldürülmeyeceklerini söyledi. Çocuk, Tucker kendisini bırakır bırakmaz tekrar mevziine daldı ve bir köşeye sinip sus pus oldu.

Cook ve adamları nehir kıyısındaki bentler boyunca demiryolu köprüsüne ilerlerken, ilk önce etrafı su dolu bir hendekle çevrili olan Hof van Holland Hisarı'nı aradan çıkarmaları gerekiyordu. Üsteğmen Carmichael'a göre bir asker "cesur ve atak bir hamleyle (yani yüzererek hendeği geçip duvara tırmandıktan sonra) van Holland Hisarı'nın tepesine çıkmış, ardından aşağıdakilerin kendisine attığı el bombalarının pimini çekip hisar duvarının üst kısımlarında bulunan mazgallardan içeri fırlatmıştı."³³ Bununla eşzamanlı olarak küçük bir grup, tahta köprüyü geçip hisarın avlusuna uzanan tünelden içeri girmişti. Hisar-dakiler hemen teslim oldu. CBS haber ajansından Bill Downs, hendek-teki yosun kaplı suya yetmiş beş Alman cesedinin³⁴ atılmış olduğunu rapor ediyordu.

32 Alıntılanıldığı yer Bob Gerritsen ve Scott Revell, *Retake Arnhem Bridge: Kampfgruppe Knaust, September–October 1944*, Renkum, 2014, s. 87.

33 Carmichael, CRCP 102/16.

34 *British Broadcasting Corporation, War Report: A Record of Dispatches Broadcast by the BBC's War Correspondents with the Allied Expeditionary Force, 6 June 1944–5 May 1945*, Londra, 1946, s. 243.

Herkesin adını “Rivers” olarak bildiği Üsteğmen Richard G. La Riviere, demiryolu köprüsüne doğru ilerlemeye devam ederken teslim olmak isteyen bir grup Alman askerine denk geldiklerini aktarıyordu. Bunlar otuz-kırk kadar “sıradan”³⁵ askerd; fakat paraşütçülerin mevcudu on beş-yirmi civarında olduğundan Almanlara doğrudan ateş açtılar. Paraşütçüler, bir Alman tahsildarının muharebe ortamının kargaşasında kaçarken yolun kenarına bırakmış olduğu çantasından etrafa saçılan paraları³⁶ gördüler ve bunların tedavüldeki paralar olmadığını düşünerek hatıra niyetine yalnızca birkaç adet banknot alıp devam ettiler.

Günbatımı yaklaşıyordu. Geriye dönüp nehrin karşı tarafına bakıldığında, alevlere teslim olmuş ve cayır cayır yanan Nijmegen’in suyun üzerine düşen korkunç silueti görülebiliyordu. Yüzbaşı Carl W. Kapple komutasındaki kuvvetler demiryolu köprüsüne vardığında Almanlar paniğe kapılıp neredeyse otuz metre yüksekliğindeki köprüden suya atladılar.³⁷ Bazıları o kadar korkmuştu ki hemen nehir kıyısında olmalarına rağmen onlar da suya sıçrayarak girdi. Kimi kayıtlara göre Almanlardan silahlarını bırakıp köprünün güney ucundaki paraşütçülere teslim olmaları istenmişti. Bir yüzbaşı şöyle aktarıyordu: “Tam bir kargaşa hâkimdi, Almanlardan bazıları üzerimize el bombası atıp piyade tüfekleri ve makineli tüfeklerle ateş açtılar.”³⁸ Bir defa ateş açıldı mı artık durdurmak mümkün değildi. Bazı paraşütçüler köprüden aşağı atlayan Almanları havadayken vurmaya çalışıyordu; fakat Kappel mühimmatları kısıtlı olduğu için bu gruba ateş kestirdi. Bunun yerine köprüyü savunmak maksadıyla mevzilendirilmiş Alman makineli tüfeklerinin yönünü çevirtip bunlarla ateşe devam etmelerini emretti.

Köprünün güney ucunda da 2. Tabur personeli tarafından kısırılmış olan Almanlar, korkunç bir katliama kurban gidiyordu. Onbaşı Jack Bommer şunları hatırlıyordu: “Bazı ihtiyar Almanların M-1’lerimizi tutup merhamet dilendiğini hatırlıyorum. Elbette bunlar oracıkta vurulmuştu. Savaş böyle bir şeydi.”³⁹ Botlara binmeden önce bir subay

35 Üsteğmen Richard G. La Riviere, H/III/504/82, CRCP 103/7.

36 Shapiro, CRCP 106/52.

37 Demiryolu köprüsü katliamı hakkında bkz. Üsteğmen Edward J. Sims, H/III/504/82, 82. Hava İndirme. Tümeni gazi röportajları, Kutu 1, USAMHI; Kappel, CRCP 103/1; La Riviere, CRCP 103/7.

38 Burkholder, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

39 Onbaşı Jack Louis Bommer, 504/82, CRCP 102/11 Karargâh Bölüğü.

onlara şöyle demişti: “Esir almayın, vurun gitsin. Kaybedecek vaktimiz yok.” Yüzbaşı Kappel, arkalarından gelen 1. Tabur unsurlarından bir yüzbaşı ile görüştü. Bu subay, Cook’un taburundan daha fazla harp esiri almakla övünüyordu. Kappel ona şöyle yanıt verdi: “Siz teslim olanları esir aldınız, biz ise vurduk.”⁴⁰

Aşağı atlamış olanlar hariç, yalnızca demiryolu köprüsünde 267 ceset sayılmış, bir rapora göre de burada 175 esir⁴¹ alınmıştı. Ölen Almanların parmaklarından altın alyanslarını çıkaran paraşütçüler oldu, bunun için çoğunlukla parmağı kesmek⁴² gerekiyordu. Bazı silah arkadaşları bu yağmacılara şiddetle karşı çıkıyordu ama zafer sarhoşluğuyla karışık vahşet duygusunun hâkim olduğu bir ortamda bunun pek bir faydası olamazdı. Müttefiklerin katliam yaptığı haberi Alman ordusunda kulaktan kulağa yayılıyordu. Yarbay Fullriede bir hafta sonra günlüğüne şunları yazmıştı: “Amerikalılar her zamanki gibi alçakça davranıyordu. Yaralılarımızı Waal Nehri’ne atıldılar ve esir aldıkları milis kuvvetlerimizi vurarak öldürdüler.”⁴³ Yaralıların nehre atılmış olduğu bilgisinin yanlış olduğu neredeyse kesindi. Fakat bu rivayetler Alman askerlerinin, Nazi propagandasının da etkisiyle, en sıkıntılı hapisanelerden çıkarılıp cepheye sürüldüklerine inandıkları Amerikalı paraşütçülere karşı beslediği nefreti ve onlardan duyduğu korkuyu iyi bir şekilde yansıtıyordu.

İrlandalı Muhafızlar telsiz kanalıyla 3. Taburun demiryolu köprüsüne ulaştığına dair bir rapor geçti; fakat Muhafız Zırhlı Tümeni bunu bir kilometre daha ilerideki büyük karayolu köprüsüne varıldığı şeklinde algıladı.⁴⁴ Binbaşı Trotter, Çavuş Robinson’a hazırlık emri verdi. Fakat Muhafız Mekanize Piyadeler halen Valkhof ve dolaylarında Euling komutasındaki SS mekanize piyade taburu ile çarpışıyor; Trotter’ın geriye kalan Sherman tankları da onlara ateş desteği sağlıyordu. Euling’in komuta yeri, köprü ile Valkhof arasında bulunan ve on altıncı yüzyıldan kalma tuğla bir kule olan Belvedere’deydi. Topçu ileri gözetleyicisi olarak görev yapan bir Alman subayı, telsizi imha olmasına rağmen ateş altına aldırma istediği hedef bölgesine sisler atarak nehrin karşısından ateş desteği sağlamaya devam ediyordu.

40 Kappel, CRCP 103/1.

41 Burkholder, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

42 La Riviere, CRCP 103/7.

43 27.9.44, Fullriede günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

44 Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

Binbaşı Stanley, “Alaydaki en uzun boylu adamlardan oluşan Kraliyet Muhafız Mekanize Piyade Bölüğü, düşman unsurları tarafından korunmayan bir dehlizden geçerek hisara hücum etti.”⁴⁵ diyordu. Bölük komutanı başına isabet eden bir kurşunla hayatını kaybetti. Euling’in mekanize piyadeleri on sekiz Muhafız Mekanize Piyade’yi başlarından isabetle vurarak öldürdüğünü iddia ediyordu. Yüzbaşı Bestebreurtje, Euling’in adamlarının Valkhof duvarlarına yazdığı sloganları daha sonradan görecekti: “Biz karalar Führer’e güveniriz”, “Şerefim sadakatimdir” (bu tüm SS’in sloganıydı), “İstibdattansa ölümü yeğleriz”, “Korkaklık ihanettir”, “Anayurdun katillerine ölüm” ve “Adolf Hitler’e ve zafere inanırız.”⁴⁶

Robinson, 76 mm’lik güçlü bir topa sahip Firefly Sherman tankının üzerine çıkmış, birliğine buradan komuta ediyordu. Telsiz çevriminin kullanımı konusunda kendisine mutlak bir öncelik tanındığından tümen karargâhı ile de dilediği zaman irtibat kurabiliyordu. Robinson, dört tankın rampayı aşarak hücumla kalktığı esnada “sanki bütün kasabanın alevler içinde”⁴⁷ yandığını hatırlıyordu. Köprüye varır varmaz tankı isabet alıp telsizi parçalandı ve yandaki Sherman’a geçti; elbette bu durum tanka komuta eden çavuşu da sinirlendirmişti.

1. Bölük Komutan Yardımcısı Yüzbaşı Lord Carrington (çok sonradan Margaret Thatcher dönemin Dışişleri Bakanı olacaktı) tankının kulesinde dikiliyor, sıranın kendisine geleceğini biliyordu. Hemen yakınlarda, 14. İstihkâm Savaş Taburu’ndan Üsteğmen Tony Jones da hazır bekliyordu. Vazifesi, tanklar harekete geçer geçmez her türlü kablolama ve patlayıcıyı bulup etkisiz hale getirmektir. O anları şöyle hatırlıyordu: “Koca karayolu köprüsünün ortasında parıldayan izli fişeklerin görüntüsü, bende bir anlığına burayı herhangi bir hasar oluşmadan ele geçirebileceğimiz umudunu doğurmuştu. Harekete geçmeden hemen önce tankının kulesinden aşağı bakan Peter Carrington’ın yüz ifadesi hâlâ gözlerimin önünde. Özetle ‘düşünceli’ görüldüğünü söyleyebilirim.”⁴⁸

Yarbay Vandervoort ise daha sonradan hatırladığı kadarıyla şunları aktarıyordu: “Muhteşem bir manzara vardı. En öndeki tank köprüünün

45 Stanley, CRCP 102/17.

46 Yüzbaşı Arie Bestebreurtje, CRCP 101/7.

47 Robinson, CRCP 115/22.

48 Üsteğmen A. G. C. Jones, 14. İstihkâm Savaş Taburu bölük komutanı, CRCP 102/17.

tepe noktasına ulaşınca, köprüünün kuzey ucunun yüz metre kadar ötesindeki bir noktada yolun kenarına dizilmiş kum torbalarının ardında bulunan 88 mm'lik bir uçaksavar tarafından ateş altına alındı. Tank ve uçaksavar birbirlerine sanırım altışar atış yaptılar, bunu tankın attığı 7,62 mm'lik izli mermileri hariç tutarak söylüyorum. Gün batımında bir gösteri yapılıyor gibiydi. Tank hiç isabet almamıştı ve 88 mm'lik uçaksavar ateş kesti.”⁴⁹ Çavuş Robinson, düşman uçaksavarının tam namlusuna isabet ettirdiği bir atışla onu imha ettiğini düşünüyordu.

Köprüye yaptıkları hücum esnasında, Robinson bir Alman keskin nişancısının köprüünün üst kısmında mevzilendiği yüksek noktadan kendisine açtığını fark etmemişti. Bir yandan tankına komuta edip, öte yandan da tank komutanı kulesine monteli Browning uçaksavarı kullanırken bir de bu Alman askerine ayıracak vakti yoktu. Mürettebatıyla birlikte tankında ilerlerken, öldürdükleri düşmanların cesetlerinin üzerinden sarsılarak geçişlerini hissediyordu. Tanktan inince paletlerinin kanla kaplı olduğunu fark edeceklerdi. Lent adlı köyde bulunan ve bu manzaraya tanıklık eden SS Tuğgeneralı Harmel şöyle diyordu: “Dudaklarımın arasında her zaman bir puro dururdu ve kritik anlarda onu yakardım... İşte İngiliz tanklarını gördüğüm o ilk anda puromu yakmıştım.”⁵⁰

Robinson ve tankları, karayolunun demiryolu hattının altından geçtiği Lent'e doğru bir miktar mesafe kat ettikten 82. Hava İndirme Tümeni'ne mensup paraşütçülerin atışlarına maruz kaldılar ve onlar da ateşle karşılık verdiler. Neyse ki her iki taraf da kimse zarar görmeden hatasının farkına vardı. Derin bir oh çeken paraşütçüler tankların üzerine çıktı ve hem tanklara hem de komutanlarına öpücükler kondurdu. Fakat bu noktadan sonra yaşananları iki taraf çok farklı şekilde aktaracaktı. Muhafızlar emir verilmeden hareket etmediklerini iddia ederken, paraşütçüler onları korkaklıkla ve hava indirmeci arkadaşlarını yarı yolda bırakmakla suçluyordu. Bir süre sonra Carrington bölgeye geldi ve dört tankın namluları dışarı bırakacak şekilde bir savunma bölgesi teşkil edildi. Robinson, Carrington ve tankların mürettebatı etrafta dolanarak yahut tankların üzerine oturarak bir şekilde uyanık kalmaya çalıştılar. Carrington'un getirdiği bir şişe viskiyi elden ele dolaştırarak içtiler ve İrlandalı Muhafızlar'dan bir bölüğün kendilerine katılmasını beklediler.

49 Yarbay B. H. Vandervoort, CRCP 1015/14.

50 SS Tuğgeneralı Heinz Harmel, 10. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/17.

Bazı abartılı Amerikan kaynaklarına göre, 82. Hava İndirme Tümeni'nden subaylar piyade desteği gelene kadar bekleme emri almış olan Carrington'ı ilerlemeyi reddettiğinden ötürü azarlamıştı. Hatta bu subaylardan biri Thompson makineli tabancasını Carrington'ın alnına dayadığını⁵¹ bile iddia ediyordu. Amerikalılar İngilizlere haklı olarak büyük bir öfke duyuyordu. Kuvvetle muhtemel bu yüzden, geriye dönüp baktıklarında, onlar hakkında ne düşündüklerini hakikaten yüzlerine söylemiş olduklarına kendilerini inandırmışlardı.⁵²

Robinson'ın tanklarının hemen ardından, 14. İstihkâm Savaş Taburu'ndan Üsteğmen Jones karayolu köprüsüne varır varmaz tel engellerini kesmeye başladı. Ardında bu Kraliyet İstihkâm birliğinden küçük bir müfreze hemen bölgeye varıp tahrip kalıplarını temizlemeye koyuldu. Cook'un taburundan kimi subayların müşahade ettiğine göre bu hayli stresli bir işti: 'Köprü'nün her iki ucu da ele geçirilince ortada sıkışıp kalmış sayısız *Kraut*, çelik direklere tırmanıp buralarda mevzilenmişti. Yüksekliğinden ötürü kendilerine avantaj sağlayan bu noktalardan bize ve altlarından geçen araçlarımıza ateş açmaya devam ettiler. Karanlığa rağmen otomatik silahlarımızla durmaksızın ateşe devam ediyorduk. Şafak söktüğünde gözlerimizin önünde dehşet verici bir tablo vardı. Devasa çelik direkler boyunca tuhaf şekillerde birbirlerine girmiş ölü *Kraut* bedenleri, tıpkı metrelerce aşağıdan gelip geçenleri gizlice seyreden grotesk yaratıklara benziyordu.'⁵³

Hem Muhafız Mekanize Piyadeler hem de Cook'un paraşütçü taburu Nijmegen karayolu köprüsünü ilk ele geçirenin kendileri olduğuna inanıyordu. Savaşın aynı tarafında bulunan kuvvetlerin kayıtlarının bile pek azı birbiriyle örtüşmektaydı, belki de o koşullar altında bu kaçınılmazdı. Pek çok Amerikan kaynağı karşıya ilk geçenin tanklar olduğunu söylüyorken, az sayıda İngiliz kaynağı da Amerikalı paraşütçülerinin köprü geçildiğinde zaten karşı tarafta olduğunu belirtmekteydi. Gerçek

51 T. Moffatt Burriss, *Strike and Hold*, Washington, DC, 2000, s. 124.

52 Eisenhower'ın kurmay başkanı General Walter Bedell Smith, savaştan sonra şöyle diyecetti: "İngiliz zırhlı birliklerinin oraya (Arnhem'e) varmış olduklarından emin değilim. Belki bizimkiler bunu başarmış olabilir." Öte yandan SS Tuğgeneralı Harmel ise şunları söylemişti: 'Oraya vardıklarında hiç şansları yoktu, çünkü o an itibarıyla Arnhem Alman kontrolündeydi.' Pogue'un Bedell Smith röportajı, 13.5.47, Harmel, GA-CB 2171/17.

53 Keep'in annesine mektubu.

ne olursa olsun bu beyhude bir tartışmaydı. Asıl önemli olan, İngilizlerin neden o gece Arnhem'e ilerlemeyi başaramadığını anlamaktı. Tucker ve paraşütçüleri haklı olarak öfkeliydi. Cook'un taburu ve botlara tahsis edilen istihkâmcılar seksen dokuz ölü ve 151 yaralı vermişti. Onlara göre günüşiği altında bir nevi intihar demek olan Waal geçiş harekâtının tek sebebi, 30. Kolordu'nun Arnhem'de bulunan 1. Hava İndirme Tümeni'ni kurtarabilmesi için geçen her saatin çok önemli olduğuydu. Aksi takdirde geçiş için havanın kararması pekâlâ beklenebilirdi.

İngiliz-Amerikan ilişkilerinin gördüğü zararın sorumluluğunu alması gereken ilk kişi Horrocks'tu. Gavin'in Waal geçiş harekâtına destek vermişti. Meselenin ehemmiyetini vurgulamak amacıyla, 1. Hava İndirme Tümeni'nin karşı karşıya kaldığı durumun vahameti konusunda Tucker'ın alayındaki subayların dikkatini çekmişti ve Amerikalı paraşütçüler İngiliz mevkiidâşlarının başına neler gelebileceğini en iyi bilen kişilerdi. Bunun üzerine Amerikalılar olağanüstü bir cesaretle ve ağır zayıat vererek hedeflerini ele geçirdiler; fakat devamında hiçbir şey olmadı. Horrocks anılarında şöyle yazıyordu: "Bir engel daha aşılmıştı ve başımı yastığıma mutlu bir adam olarak koyuyordum."⁵⁴

Muhafız Zırhlı Tümeni'nin ve bilhassa da Muhafız Mekanize Piyadelerin o gece ilerlemeye devam edememesinin pek çok haklı gerekçesi vardı. Bir defa Muhafız Mekanize Piyadeler Nijmegen'de ağır zayıat vermişlerdi ve saat 22.00'yi geçerken hâlâ Euling'in birliğiyle cebelleşiyorlardı, teması kesmeleri söz konusu değildi. Üsttelik Robinson'ın ekibi hariç tüm tankların yakıt ve mühimmatı tükenmek üzereydi. Tuğgeneral Gwatkin ve Tümgeneral Adair bu yüzden fikir değiştirip İrlandalı Muhafızlar'ın en önde ilerlemesine karar vermişti; fakat alevler içerisindeki Nijmegen şehrinin karmaşa ortamında İrlandalı Muhafızlar da nehir geçişini desteklerken sarf ettikleri yüksek miktarda mühimmatı bütünleyememişti.

Öte yandan Horrocks'un bu sorunları öngörebilmesi ve gece boyunca kuzey yönünde ilerleyerek Arnhem'e doğru ilerleyebilecek yüksek hazırlık seviyeli bir muharebe grubunu elinde bulundurması gerekiyordu. O, zırhlı birliklerin yalnızca gündüz şartlarında muharebe etmesi gerektiğini salık veren harp doktrinine körü körüne bağlı bir subay da değildi: "Tankların gece de kullanılması gerektiğinin en

54 Brian Horrocks, *A Full Life*, Londra, 1960, s. 221.

büyük destekçilerinden biriydim. Üç farklı yerde bunu denedim ve her defasında da başarılı oldum.”⁵⁵ diyordu. Belki de Horrocks bir kez daha sakatlığından ötürü yorgun düşmüştü ama bu “mutlu bir adam olarak” uyumanın zamanı değildi.

O gece Arnhem yolunun açık olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olarak bir kenarda dursun, mümkün olan en güçlü ve zinde muharebe grubu teşkil edilip başlarına General George Patton da koyulsa, bu işi başarmak için yine de çok şanslı olmak gerekirdi. O günün öğleden sonrasında Almanlar Arnhem karayolu köprüsünü geri almıştı ve güneydeki Nijmegen’e mekanize piyade birlikleri ve Tiger tankları sevk etmekteydi. Gerçek şu ki 30. Kolordu çok geç kalmış, buna binaen de Groesbeek tepelerini savunmak zorunda kalmanın bir sonucu olarak Nijmegen Köprüsü’nün ele geçirilmesi gecikmişti.

Alman tarafından öfke, hayal kırıklığı ve şaşkınlık hâkimdi. Lent köyünden olanları seyreden SS Tuğgeneralı Harmel, Robinson’ın tankları nehri geçer geçmez doğruca Reinhold’un komutan tankına gitti. Tel-sizi kullanarak Bittrich’e Müttefiklerin Waal Nehri üzerinde olduğunu rapor etti. Bağrıışmalar eşliğinde telemler tıkırdamaya ve karargâhların telefonları çalmaya başladı. Model’in kurmay başkanı Korgeneral Hans Krebs zorlu telefon görüşmeleri yapmak durumunda kalıyor, kimi zaman hiçbir değişiklik yokmuş gibi davranıyordu. Saat 18.35’te, “Holanda Wehrmacht Kuvvetleri Başkomutanlığı’nın Kurmay Başkanı tarafından Waal Nehri üzerindeki köprülerin imha edilmesi istendiğinde, Ordu Grubu Kurmay Başkanı an itibarıyla Nijmegen köprülerinin patlatılmaması gerektiğini açıkladı.”⁵⁶ Aynı saatlerde gerçekleşen bir başka görüşmede ise “düşman tarafından Waal Nehri kuzey kıyılarında açılan gediğin kapatılması maksadıyla”⁵⁷ iki mekanize piyade taburu ile çok sayıda tank ve taarruz topu da dahil olmak üzere Arnhem’den süratle birlik kaydırılması konusunda ısrar ediyordu. Bu görüşmelerin üzerinden henüz bir saat geçmemişti ki 2. SS Panzer Kolordusu Harekât Kısım Amiri, Model’in karargâhını arayarak düşmanın artık

55 Age, s. 197.

56 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 20.9.44, saat 18.35 BArch-MA RH19 IX/90, 62.

57 Age, 52.

Waal Nehri'nin tamamen geçtiğini bildirdi. "Durum son derece sıkıntılıydı."⁵⁸

Aralarında Frundsberg Tümeni Komutanı SS Tuğgenerali Harmel'in de bulunduğu kimi subaylar, Model'in köprülerin yıkılmamasına yönelik kesim emrine rağmen patlayıcıların tetiklendiğini; fakat bunun bir işe yaramadığını iddia ediyorlardı. Hatta Harmel daha da ileri gidip Muhafız Mekanize Piyadelerin tankları geçerken köprü'nün havaya uçurulmasını emrettiğini öne sürmüştü.⁵⁹ Fakat bu, muhtemelen, Hitler'in öfkesinden çekinen bir subayın kendini sağlama almak için yaptığı bir açıklamaydı. Daha da az tatmin edici olan diğer bazı açıklamalarda ise köprü'nün patlatılmamasına gerekçe olarak Euling'in taburundan geriye kalanların kaçabilmesini mümkün kılmak gösteriliyordu.

Model öfkeli ve mahcuptu. O sabah Bittrich'in her iki köprüyü de havaya uçurup birlikleri kuzey kıyılarına çekme önerisini bir kez daha reddetmiş; "Köprübaşının muhafaza edilmesi"⁶⁰ konusunda ısrarcı olmuştu. Reinhold ve Euling komutasındaki mekanize piyadelerin direnebileceğine inanmış, bu yüzden de Müttefiklerin nehri geçtiğini duyunca her iki tabur komutanını da divanıharbe göndereceğini söylemişti (Gerçekte ise hem Reinhold ve Euling yargılanmak şöyle dursun, liderlik ve cesaretlerinden ötürü Demir Haç Şövalye Nişanı ile taltif edilecekti). Model'in verdiği emri inkâr etmesi pek de mümkün değildi. SS Korgenerali Rauter şöyle diyordu: "Ordu Grubu Komutanı Mareşal Model, Nijmegen Köprüsü'nü yıkıp yıkmama kararının bizzat kendisine ait olduğunu bana özel olarak söyledi. Şartlar ne olursa olsun köprüye zarar verilmemesini istiyordu."⁶¹ Kaldı ki Model zalim bir komutan olsa da suçu astlarının üzerine atmaya çalışacak bir adam değildi. Bittrich'in karargâhındakiler, Doğu Prusya'da bulunan Kurt İni'nden ardı ardına gelen öfkeli telefonlarla nasıl başa çıkıldığını kısa ve öz bir şekilde şöyle açıklıyordu: "Wehrmacht komuta kademesinin köprülerin neden imha edilmediğine dair soruları Ordu Grubu tarafından yanıtlandı."⁶² Nitekim savaşın bu safhasında

58 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, saat 19.30 BArch-MARH 19 IX/90, 62-3.

59 Der Freiwillige, Nr. 7/8 1981, s. 49, BArch-MA N756 163/A.

60 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/90.

61 Rauter yazısı, Scheveningen, 10.10.48, GA-CB 2171/24 ve RvOD, s. 617.

62 2. SS Panzer Kolordusu, BArch-MA RS2-2 32, s. 6.

Hitler'in hiddetiyle yüzleşip bunun üstesinden gelebilecek tek kişi Model'di.

Tuğgeneral Gavin, adamlarının Waal geçişi esnasında sergilediği kahramanlığa tanık olamamıştı. Saat 13.30 civarında halen elektrik santalindeyken, yaklaşık bir buçuk saattir kendisine ulaşmaya çalışan kurmay başkanından acil bir telsiz çağrısı almıştı: "General, bir an önce buraya gelseniz çok iyi olur; aksi takdirde artık komuta edecek bir tümeniniz kalmayacak." Düşman kuzeyde Wyler ve Beek mevkiilerini, merkezde Grosbeek'i, güneyde de Mook'u hedefleyen geniş kapsamlı taarruzlar⁶³ başlatmıştı. Kuzeydeki düşman kuvvetleri Becker Muharebe Grubu, merkezdekiler 406. Piyade Tümeni ve güneydekiler de Mark V Panther tanklarıyla desteklenen Meindl'in 2. Paraşüt Kordusu'na mensup altı tabur da dahil olmak üzere Hermann Muharebe Grubu'ndan müteşekkildi.

Gavin cipine atlayıp süratle tümen komuta yerine döndü. İngiltere'deki kötü hava koşulları ve hava aracı sayısının yetersizliği nedeniyle 325. Planör Piyade Alayı'nın hâlâ bölgeye varamamış olmasından ötürü öfkeliydi. Emrindeki kuvvetler yaklaşık elli kilometre genişliğinde bir sektörü savunabilmek için zaten yeterince açılıp yayılmıştı. En büyük tehlike, Mook'a yapılacak olan düşman taarruzunun Heumen Köprüsü'nü ve 30. Kolordu ikmal yolunu tehdit ettiği güneyde idi. Gavin'in paraşütçü topçu birliklerini erkenden bölgeye sevk etmekteki ısrarı sonuç verdi ve 456. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu, Coldstream Muhafızları'ndan bir tank bölüğünün de desteğiyle Alman ileri harekâtını geciktirmeyi başardı. Mook sokaklarında ve evlerde ise çatışmalar devam ediyordu.

Gavin komuta yerine vardığında, 18. Hava İndirme Kordusu Komutanı Tümgeneral Matthew Ridgway'in karargâh subaylarıyla görüşmekte olduğunu görünce epey şaşırdı. Yine de kendisinden rütbece üstün olan generali bilgilendirme nezaketi göstermek yerine haritasının üzerine eğilip çalışmaya devam etti. Durum o kadar vahim görünüyordu ki bir an önce Mook'a gitmesi gerektiğini hissediyordu. Öyle de yaptı, hem de Ridgway'a birer merhaba bile demeden. Ridgway, Gavin'in bu davranışını bir süre affetmedi. Eindhoven bombardımanından sonra

63 BArch-MA RH24-203/4, s. 55-6.

Genel Brereton'dan ayrı düştüğü için zaten keyfi kaçtı; fakat onu sinirlendiren asıl şey kolorduya kendisinin değil Browning'in komuta ediyor olmasıydı. İngilizlerin başarısız planlanması ve motivasyon yoksunluğu onu çılgına çevirmiş ve onlara karşı beslediği en menfi önyargıları dahi haklı çıkarmıştı.

Gavin, Mook sınırına yaklaştığında elinde roketatarıyla "tir tir titreyen"⁶⁴ bir paraşütçü ve bir Amerikan mayınına basıp alevler içinde kalmış bir Coldstream Muhafızları tankı gördü. Beraberindeki çavuş ve teğmene tüfeklerini alıp bende çıkmalarını ve kuvvetli bir savunma varmış izlenimi verecek şekilde ateş etmelerini emretti. Ardından 505. Alay'a mensup bir paraşütçü, adlıği harp esiriyle peydahlandı. "Aşağı yukarı on sekiz yaşındaki bu al yanaklı delikanlı çakı gibi bir askere benziyordu." Üzerinde Alman paraşütçü üniforması vardı. Gavin ilerlemeye devam etti, karnı üzerinde sürünerek yolun karşısına geçti ve askerlere takviye kuvvetlerin yolda olduğunu bizzat söylemek maksadıyla savunma mevzilerinin bulunduğu hatta doğru devam etti. Genç komutanın belindeki korkunç ağrıdan ötürü ellerinin dahi uyuşmakta olduğu düşünüldüğünde olayın etkileyiciliği iki katına çıkıyordu. Birkaç gün sonra ortam sakinleşince hastaneye gitti ve Gavin'in belindeki kırık kemikten bihaber olan doktor, bunun muharebenin gergin ortamına sinir sisteminin verdiği bir tepki olduğunu söyledi. Gavin yoluna devam etti, daha sonradan şöyle diyecekti: "Gerçekten kendinizi harbin temposuna kaptırmışsanız fiziksel hasarın sizin açınızdan pek bir ehemmiyeti yoktur. Yeteri kadar heyecanlı ve coşkulu iseniz bu tür şeylerin farkına bile varmazsınız. Ne olduğunu anlamadan vurulabilirsiniz bile." Gavin daima olayları olduğundan daha önemsiz bir şekilde aksettirmeyi alışkanlık haline getirmişti. Personeliyle birlikte geniş kapsamlı bir hücum veya taktik akın icra ederken "şöyle bir devriye atıp geleceğiz"⁶⁵ diyerek yaptığı espri Horrocks'un da hoşuna gitmişti.

Mook bir karşı taarruzla ile tekrar alındı; fakat bu sırada Gavin kuzeye gitmişti bile. Becker Muharebe Grubu, Beek'i ele geçirmek maksadıyla Wyler'ı geçmiş ve Berg en Dal'a doğru ilerliyordu. Bu tehditten haberdar olan Tuğgeneral Gwatkin, Q Bataryası'ndan küçük bir birlik ile M-10 zırhlı tanksavarlara bindirilmiş vaziyette hareket eden

64 Gavin'in ABD Harp Akademisi konferansı JMGP, Kutu 1.

65 Horrocks, *A Full Life*, s. 229.

21. Tanksavar Alayı'nı Beek'e gönderdi. Bunun çok faydasını görecekti. Gavin, ön saflarda savaşan askerleri yüreklendirmek üzere cephe hattına geldi ve tabur komutanı Yarbay Louis Mendez'in duruma tamamen hâkim olduğunu müşahade edip rahat bir nefes aldı.

Gavin'in en son endişelenmesi gereken şeyin Groesbeek'e taarruz eden Greschick Muharebe Grubu olduğu çok geçmeden ortaya çıktı. Alman piyadeleri, demiryolunun altından geçen bir menfez marifetiyle bir önceki gece kasabaya sızmış ve bu sayede bu küçük kasabanın merkezine el atmayı başarmıştı. Daha eğitilmiş ve donanımlı olan Amerikan paraşütçülerine karşı pek şansları yoktu. Peder Hoek, o gün yedi ölü Alman askeri için geniş bir mezar alanı kazdıklarını⁶⁶ ve olur da daha fazlası gelirse diye mezarlığı açık bıraktıklarını hatırlıyordu. Elbette çok daha fazla ceset gelecekti. Groesbeekliler, Amerikalı paraşütçülerin bir ellerinde tüfek diğerinde elmayla rahatça muharebeye girişine⁶⁷ hayran olmuştu.

Daha güneye gidildiğinde, Almanlar Cehennem Otobanı'nı iki farklı noktadan kesmeye çalışırken 101. Hava İndirme Tümeni de baskı altında kalmıştı. Bir tabur kadar motorize paraşütçüyle desteklenen 107. Panzer Tugayı şafakla birlikte Son'a tekrar saldırdı. Yarbay Hannah şöyle aktarıyordu: "Kanal kıyısı boyunca tanklarını sürdüler ve taburlarımızdan birindeki personelin çoğunu kapana kısırdılar."⁶⁸ Tümgeneral Taylor, bir okul binasına kurduğunu komuta yerinin doğrudan ateş altına alındığına şahit oldu. 30. Kolordu'ya mensup ve kuzeye ilerlemekte olan bir konvoy da tehlike altındaydı; fakat neyse ki 15. Hussar Taburu hâlâ bölgedeydi ve 506. Alay'ın 1. Taburu ile birlikte karşı taarruza katıldı. Ardından 2. Tabur ile beraber Helmond'a ilerlemekte olan 44. Kraliyet Tank Alayı'nın bir kısım birliklerinin de desteğini aldılar. 101. Hava İndirme Tümeni İnzibat Takımı, Alman Panther tanklarının yalnızca dört yüz metre uzağında yaklaşık iki bin esiri kontrolü altında tutarken kaygı dolu anlar da yaşanmıyor değildi. Bir çavuş şöyle yazıyordu: "Karargâh ve karargâhı destekleyen birlik geri çekilerek bizleri

66 Peder H. Hoek, Groesbeek, CRCP 122/44.

67 Jonkheer van Grotenhuis van Onstein, Groesbeek, CRCP 123/1.

68 Yarbay Hannah, 101. Hava İndirme Tümeni Harekât ve Eğitim Kısım Amiri, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

cephenin en önünde düşmanla karşı karşıya bıraktı. Yanımızdaki tercümanlar vasıtasıyla esirlere yere yatıp sessizce beklemelerini söyledik.”⁶⁹ Bu esnada Luftwaffe de bir hava saldırısı yapıyordu ama neyse ki hiçbir esir bu saldırıda yaralanmamıştı.

İngiliz zırhlı birliklerinin şu veya bu şekilde tepelemeyi başardığı 107. Panzer Tugayı geri çekildi. O akşam yedi tank ve on ki yarı tırtıllı araçlarının imha edildiğini rapor ettiler. Buna rağmen Yarbay Hannah “Müttefik istihbaratının düşmanın imkân ve kabiliyetlerine ilişkin nasıl olup böylesine gerçekten uzak bir değerlendirme yapabildiğini anlamıyordu. Almanlar her halükârda tahmin edilenin ötesinde bir yeniden teşkilatlanma kapasitesine sahipti ve G+2 günü (19 Eylül) itibarıyla tamamen sürpriz bir şekilde piyade ve zırhlı unsurlardan oluşan bir karşı taarruz yapabilecek düzeye erişmişlerdi.”⁷⁰

101. Hava İndirme Tümeni’nin ikmal kamyonlarından herhangi birinin Cehennem Otobanı’ndaki tıkanıklığı atlatamamasından ötürü paraşütçüler iase sıkıntısı⁷¹ çekmeye başladı. Üç günlük kumanyalarını tüketmiş olduklarından şalgam kökü ve Almanlardan el geçirdikleri gıda maddeleri ya da son derece cömert Hollandalıların temin ettikleri yiyeceklerle hayatlarını idame ettiriyorlardı. Müttefiklerin şansına, Kraliyet Süvari Alayı’nın B Taburu o gece Oss mevkiinde Almanlara ait devasa bir gıda deposu keşfetti (Bu birlik aynı zamanda Waal üzerinde Nazi bayraklarıyla seyreden bir buharlı gemi ve üç de mavna ile temas sağlamış, gönderdikleri durum raporuna alay karargâhı şöyle karşılık vermişti: “Denizcilikteki başarınızı tebrik ederiz. Şerefe!”)⁷²

General Taylor bir tabur kadar kuvvetle nehri geçerek Son’u takviye etti ve karargâhını St. Oedenrode’un batı hududundaki Kasteel Henkenshage’ye taşımaya karar verdi. Önden gönderdiği bir devriye bir süre sonra geri dönüp Alman tanklarının yeni komuta yerine saldırmakta olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Taylor, Yarbay Cassidy’yi St. Oedenrode’a çağırdı ve şöyle dedi: “Bunların icabına bakabilir misin? Etrafımda tankların dolaşmasını sevmem de.”⁷³ Taburunun emrine 44.

69 Çavuş D. Keimer, 101. Hava İndirme Tümeni İnzibat Takımı, EC-UNO.

70 Hannah, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu 19182, ML2235.

71 18. Hava İndirme Kolordusu, NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

72 Kraliyet Süvari Alayı 2. Taburu harp ceridesi, TNA WO 171/837.

73 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

Kraliyet Tank Alayı'ndan altı adet tank verilmiş olan Cassidy bunlarla beraber yola koyulup durumu kavramaya çalıştı.

O gün Cassidy'nin takımlarından birisi Heydte komutasındaki 6. Paraşüt Alayı ile sağladığı temas sonrası bu birlikten bir harp esiri aldı. Esirin söylediğine göre mensubu olduğu müfreze Çavuş McCrory'nin tankını imha etmek üzere hususi olarak seçilmişti. Cassidy bundan kısa bir süre önce İrlandalı Muhafızlar'a mensup bu çavuşu Koevering'e intikal halinde iken Panzerfaust roketleriyle vurulan iki İngiliz tankından, varsa sağ kalanları tahliye etmekle görevlendirmiş, McCrory de "Eğer orada sahip oldukları tek şey bir roketatarsa, biz de gidip onu imha edeceğiz."⁷⁴ diye yanıtlamıştı. Brereton'un karargâhında olanları yazan bir Amerikalı, Çavuş McCrory'nin destansı hikâyesi karşısında âdeta büyüledi.

İsabet almış iki Sherman tankına yaklaştıklarında McCrory kendi tankından inip ilk hasarlı tanka gitmişti. Tank komutanının yarası ağırdı. "Hâlâ nefes alıp veriyordu ama kafatası geriye doğru açılmış ve beyni dışarı doğru sarkmıştı. Bir başka şarapnel karnına isabet etmiş ve bağırsaklarını dışarıya dökmüştü. Artık onun için yapılabilecek bir şey kalmamıştı. Ardından bir Amerikan askeri 'McCrory'nin tabancasını çekip tanktan ok gibi fırlatarak yirmi metre kadar sağındaki bir çukura doğru koştuğunu, buraya varır varmaz da hemen önüne doğru dört-beş el ateş ettiğini' görmüştü. McCrory tekrar tanka dönmüş ve elinde yaralı domuzu Amerikalıya fırlatıp, 'Bu gece yeriz.' demişti."⁷⁵

McCrory vurulan iki tankın yerini alıp ilerlemeye devam etmiş, bir eve gizlenen Alman 88 mm'lik uçaksavarının ateşlerine maruz kaldıklarında bile tankıyla ilerlemeyi sürdürmüştü. Bu eve üç adet 75 mm'lik tank topu atıp "ardından atışlarını bahçeye kaydırıp üç tane de buraya sallayıp 88'liği avlamıştı."⁷⁶ Evin içinde altı Alman askerin cesedi bulunmuştu. O an itibarıyla Sherman tankı bir manastırla neredeyse aynı hizadaydı. "McCrory, çan kulesinin bir gözetleme mevzii olarak kullanıldığını fark etti ve nişancısına buyurdu: 'Tam haçın ortasına nişan al.' Nişancı duraksayınca McCrory emrini tekrarladı: 'Sana haça nişan al dedim.' Bunun üzerine nişancı atışını yaptı ve çan kulesi namına

74 Age.

75 Age.

76 Age.

bir şey bırakmadı.” Derken bir Alman zırhlı keşif aracı peydahlanmış; fakat nişancı bunu da tek atışta vurarak imha etmişti.

Son’daki Bailey köprüsü 30. Kolordu ikmal yolu üzerinde bariz bir boğma noktasıydı; fakat Orgeneral Student “Düşmanın en hassas noktasının, deyim yerindeyse zayıf karnının Veghel olduğunu”⁷⁷ düşünüyordu.

Yüzbaşı Laurence Critchell’in ifadesiyle Veghel “çınar ağaçları ve meydanıyla zarif, neşeli ve sıradan bir kasabaydı.” Her ne kadar lale veya yel değirmeni bulamamış olmaktan ötürü hayal kırıklığına uğramış da olsa, yüzbaşı “Albay Johnson’ın kendisi için en uygun yeri seçmiş olmasının” keyfinin çıkarıyordu: “Bu sanki komik bir opera savaşı gibiydi.”⁷⁸ O kadar çok insan Almanlarla ilgili bilgi vermeye gelmişti ki Johnson’ın personeli, güvendikleri yeraltı örgütü mensuplarından bazılarını karargâhın önüne dikip görüşme talep edenleri elemekle görevlendirmek durumunda kalmıştı. “İşbirlikçiler hayli gecikmiş bir hesaplama için evlerinden dışarı çıkarıldı. Bunlardan kadın olanların çoğu epey gençti ve ses seda çıkarmadan saçlarının kesilmesine razı oldular; bunu bir alinyazısı addediyor gibilerdi... ve berberlerin ellerinde tecelli eden adaleti seyre dalmış Hollandalı kalabalıktan hiç kimsenin yüzünden benzer durumlarda Fransızların duyduğu gibi bir neşe okunmuyordu. Yalnızca hoşlarına gidiyordu, o kadar.”

Sokaktaki gençlerin şarkılar söylerken ve üzerlerinde ülkelerini temsil eden turuncu renkli paraşüt bezinden elbise ve eşarplarla dans ederken duydukları neşe bulaşıcıydı. Bunların ebeveynleri de askerler bahçelerine girip gül bahçeleri ve çayırlarına siperler kazarken şikayetçi değildiler. Fakat hürriyet hülyaları 19 Eylül Salı günü öğleden sonra Alman topçularının kasabayı dövmeye başlamasıyla ansızın son buldu. Kazdıkları siperlerde bekleyen paraşütçüler “çayır köpekleri gibi”⁷⁹ gözden kayboluverdiler.

Alman 59. Piyade Tümeni, Schijndel üzerinden Veghel’e saldırıyordu. Student bizzat saldırıyı izlemek için bölgeye geldi “RAD bünyesindeki bir uçaksavar takımının 88 mm’lik iki koca namluyla ağaçların tepesine çıkıp yandan yaptıkları atışlarla taarruzumuzu sekteye

77 ALDS.

78 Laurence Critchell, *Four Stars of Hell*, New York, 1974, s. 120-1.

79 Age.

uğratan Amerikalı keskin nişancıları ateş altına alışını seyrettim. Bu esnada kanalın doğusunda bulunan Dinther civarında, o bataklık zeminli zorlu ormanlık arazi ve makilerin arasında Marsch Paraşüt Taburu kendi küçük savaşını vermekteydi... Fakat ellerindeki hafif silahlar, düşman 501. Alayı'nın takviyeli 1.Taburunun 20 Eylül günü Dinther ve Heeswijk'i ele geçirmesine engel olmaya yetmedi.”⁸⁰

Esasen tabur doğru düzgün takviye edilmiş değildi. Yalnızca mükemmel bir şekilde sevk ve idare ediliyordu ve ustaca bir çevirme manevrası icra etti. Yarbay Harry Kinnard'ın atlayış esnasında yaralanan askerlerini esir almış olan Almanların bulunduğu kalenin yer aldığı Heeswijk'e doğru, kanal boyunca kuzeybatı istikametinde bir süpürme harekâtı yapma önerisinde bulundu ve Albay Johnson bir süre sonra bunu kabul etmek durumunda kaldı. Kinnard'a göre ilerlenen koridor son derece dar olduğundan Almanları kendilerinden uzak tutmanın tek yolu taarruzi harekâtı. O gün Kinnard tarafından icra edilen harekât son derece başarılı oldu; yalnızca iki yaralı vererek tam 480 harp esiri aldılar. Esirlerin bazıları o kadar gençti ki henüz sakal tıraşı olmaya dahi başlamamışlardı. Eğer Student'in iddia ettiği gibi Kinnard'ın taburu hakikaten takviye edilmiş olsaydı, destek kuvvetleri bisikletler üzerinde silahsız olarak cephe boyunca pedal çeviren gönüllü ve sivil Hollandalılardan ibaret olacaktı. Kinnard'ın elde ettiği başarıdan ciddi anlamda etkilenmiş olan Johnson, aynı harekâtı ertesi gün iki taburla icra etmeye karar verdi. Batı yönünde Schijndel'e doğru bir gece taarruzu icra edeceklerdi. Cehennem Otobanı'nın kontrolü sağlamak üzere verilen mücadele giderek alevleniyordu.

Nijmegen halkı Alman işgalinden tamamen vareste tutulmuş olsa da kütlama yapacak durumda değildi. Köprüde gerçekleşen çatışmalarda yaşanan kıyım, buna tanık olan herkesi şoke etmişti. Amerikalıların muharebe esnasında ve sonrasında yürüttüğü hizmetlerden ötürü “köprüdeki rahip” dedikleri Peder Wilhelmus Peterse şöyle aktarıyordu: “Savaşın ne demek olduğunu işte tam orada anladım. Paramparça olmuş bedenler vardı. Ağır yaralılar, hayatını kaybeden askerler... Yollar el bombalarıyla kaplıydı.”⁸¹ Gördüğü ölü ve yaralıların tamamı Almandı;

80 ALDS.

81 Peder Wilhelmus Peterse, CRCP 123/30.

fakat elbette bu Peder Peterse'yi hayatını kaybetmekte olanların yanlarına diz çöküp teskin etmekten yahut yaralıları yardım etmekten alıkoymamıştı. Öte yandan, esir alınan Alman sıhhiyeciler de Amerikalı bir subayın gözetiminde yaralı silah arkadaşlarıyla ilgileniyordu.

Köprünün altındaki oyuklarda gizlenen Almanlar teslim olmak üzere ortaya çıktı. Kusursuz bir İngilizce konuşan fakat ayağında postalları olmayan bir harp esiri, Kraliyet İstihkâmcı birliğinden Üsteğmen Jones'a patlayıcıların yerleştirdiği noktaları gösterdi. Aralarında Wehrmacht üniforması giyen az sayıda Rus *hiwi*'nin de bulunduğu harp esirleri köprünün güney ucuna doğru yürütüldü. Ansızın bir silah sesi duyuldu ve Amerikalı bir paraşütçü subayı yere düşüp hayatını kaybetti. Atışı yapan, kırışlerin arasında gizlenmeyi başarmış bir SS subayıydı ve kurşunlarla eleğe çevrildi.

Köprüde esir alınan Almanlar kasabaya götürüldü. Peder Peterse olanları şöyle gözlemliyordu: "Bu esirler sivil halk tarafından hiç de dostça karşılanmamıştı ama savaşlar bu şekilde kazanılmazdı." Albertus Uijen de bu karşılamaya tanıklık etmişti: "Isıklık çalınıyor, esirler yuhalanıyordu... Elleri havada yürüyorlardı, fakat içlerinden biri buna yapamıyordu. Ellerinden birisi resmen yok olup geriye hissiz bir et parçası kalmıştı ve kanlar aşağıya doğru akıyordu. Esirler berbat görünüyordu. Suratları kararmış ve benizleri atmış, üniformaları lime lime olmuş, miğferleri başlarından çıkarılmış, kemerleri, rozetleri ve hatta düğmeleri dahi sökülüştü. Korkunç bir manzaraydı. Savaşın vahşeti ve anlamsızlığı karşısında ansızın ve bir kez daha donup kalmıştım."⁸² Esirlerin gözetiminden sorumlu Amerikalı paraşütçüler, ısıklık çalan ve yuhalayan Hollandalılara sakın olmalarını söylüyordu.

Peder Peterse şöyle devam ediyordu: "Kasabanın iç kısımları âdeta bir enkaz yığınıydı. Burchsttraat'ta bir tank çöken binalardan geriye kalan molozların içine gömülmüştü. Viran olmuş sokaklardan sık sık silah sesleri geliyordu. Bunlar şüphesiz öfkelerini kusmaya çalışan bir grup ahmak Alman askeri idi."⁸³ Üzerlerine tulumlarını geçirmiş ve eldivenlerini giymiş gönüllüler, sokaklardaki cesetleri toplayıp at arabalarına yüklüyor; bir yandan da daha sonra imha edilmek üzere, patlamamış mühimmatın yerini kaydediyorlardı. Nijmegen'in nispeten daha az

82 Albertus Uijen günlüğü, RAN 579/23-33.

83 Peterse, CRCP 123/30.

hasar görmüş olan güney kesimlerinde Amerikalı bir paraşütçü şunları gözlemliyordu: “Sokak ve kaldırım arasında kalan dar şeritlerde öbek öbek topraklar yığılmış, başlarına da tahta haçlar dikilmişti. Görünüşe göre ahalî Alman cesetlerini toplayıp kendince defnetmişti.”⁸⁴ Bununla birlikte yaşanan çatışmalar ve korkunç yangınlar yalnızca evsizlerin sorunu değildi; birçok insan için de durum katlanılamaz hale gelmişti. Bunlar yaya olarak komşu köylere gitmiş ve kendilerini karşılayan vatandaşlarının alicenaplığına sığınmışlardı. Şehirden yükselen alev ve duman çok uzak mesafelerden görülebiliyordu.

Mareşal Montgomery, o gece General Eisenhower’a kendine has özgüveniyle kaleme aldığı şöyle bir rapor gönderdi: “Kanaatim odur ki MARKET ayağında olaylar tamamıyla lehimize gelişecektir... Arnhem’deki İngiliz hava indirme tümeni bir süreliğine bazı sorunlar yaşamıştır; fakat an itibarıyla vaziyetleri düzelmiş olsa gerektir ve Nijmegen’den kuzeye doğru intikalle onları desteklemek üzere yola koyulabiliriz. Halihazırda Alman hâkimiyetinde olan ve sağlam vaziyette bulunan Arnhem’deki köprüyü ele geçirme şansımız yüksektir.”⁸⁵

84 Joseph F. Brumbaugh, I/508/82, EC-UNO.

85 DDEP, Kutu 83.

Arnhem Köprüsü ve Oosterbeek

Çarşamba, 20 Eylül

Çarşamba günü şafak sökerken yağan hafif yağmur Arnhem Köprüsü'nün kuzey ucu ile şehir merkezi civarındaki yangınları söndürmeye yetmiyordu. Bölgede kalan az sayıda sivilden biri dehşet içerisinde St. Walburgis Kilisesi'ne baktı ve "çan kulelerinin devasa birer alev sütunu gibi görüldüğünü"¹ fark etti.

Frost'un emrindeki kuvvetler Monty'nin düşündüğü gibi köprüyü elde bulundurma "şanslarının yüksek" olduğuna pek inanmamakla birlikte, mevcudiyetlerinin Almanların işlerini güçleştirdiğinin de bilinciydiler. SS Tuğgeneralı Harmel Waal'in kuzey kıyısından Nijmegen'deki harekâtı yönetirken 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni'nin yok edildiğini haberini âdeta iple çekiyor, "Şu tanrının belası herifler amma da inatçı!"² diye lanet okuyordu. Karayolu köprüsünün kullanıma açılmasına muhtaçtı; zira Pannerden'deki derme çatma nehir geçiş sistemi takviye birliklerin ve ikmal maddelerinin nakliyesini sağlamaya yetmiyordu. Bittrich'in karargâhı, Frost komutasındaki taburun etkisiz hale getirilmesinde yaşanan gecikmenin sebebi olarak, komuta kademesine karşıdaki düşmanın "çılginca bir iradeye"³ sahip olduğunu söyleme mecburiyeti hissediyordu. Frost ve adamları "çılgin" sıfatını asla kabul etmezdi ama tam bir İngiliz inadına sahip oldukları su götürmez bir gerçektir.

Mühimmat neredeyse tamamen tükenmişti. Zırhlı araçlara karşı kullanılmak üzere tek bir PIAT roketi dahi kalmamıştı. Frost artık kendi

1 Piet Hoefsloot, CRCP 120/25.

2 SS Tuğgeneralı Harmel, FMS P-163.

3 2. SS Panzer Kolordusu BArch-MA RS2-2 32, s. 5.

şanslarını yüksek görmüyor olsa da birliği genelinde “bu bizim köprümüz ve düşman buraya ayak basmayacak”⁴ anlayışı benimsenmişti. Bir muhabereci gelip tümen karargâhı ile irtibat sağladıklarını söyledi. Frost ilk kez Urquhart’la görüşme fırsatı bulmuş, General ona kendilerinin de çok zor durumda olduğunu söylemişti. Frost güçleri yettiğinde dayacaklarını söyledi; fakat tıbbi yardım malzemesi ve suyun yanı sıra mühimmat durumunun da sıkıntılı olduğunu ilettili. Ardından General’e 30. Kolordu’nun durumunu sordu. Urquhart da ondan fazla bir şey bilmiyordu; Frost, kendisinin ve adamlarının rahata kavuşamayacağını anlamıştı. Muhafız Zırhlı Tümeni’nin beyaz üniforma aksamını temizlemek ve postallarını parlatmak maksadıyla mola verdiğinde dair yapılan şakalar artık güldürmüyordu. Önceki gün Keşif Taburu Komutanı Freddie Gough’la olur da bölgeyi terk etmeleri gerekirse nasıl bir hareket tarzı izleyeceklerini konuşmuşlardı. Batı yönünde ilerleyip Oosterbeek’e gidecekleri belliydi; fakat Frost küçük gruplara ayrılıp arka bahçelerden geçerek kuzeye doğru kaçmalarının daha iyi olabileceğini düşünüyordu.

30. Kolordu’nun nerede olduğu herkesi meraklandırmaya devam ediyordu. Tugay karargâhından Yüzbaşı Bill Marquand, bir muhabereciyi 38 model bir telsizle tavan arasına gönderdi. Karşıdan bir yanıt alacağına dair umudu olmayan asker, net bir ses tonuyla art arda çağrı yapıyordu: “1. Paraşüt Tugayı’ndan 2. Ordu’ya...”⁵ Fakat cevap veren yoktu.

Yangınlar veya bombardıman nedeniyle yerle bir olan bina sayısı giderek artıyordu. Binaların yıkılmasına neden olan bu iki etki, Almanların süreci hızlandırmak adına sık sık fosfor bombasına başvurusu nedeniyle çoğunlukla bir arada görülüyordu. Almanlar doğu tarafında bulunan evlerden sondan bir öncekini ele geçirdikten sonra köprüünün altına tahrip kalıpları yerleştirmek üzere istihkâmcılar gönderdiler; böylece Nijmegen’den İngiliz tankları gelecek olursa köprüyü havaya uçurmak mümkün olacaktı. Üsteğmen Jack Grayburn komutasındaki bir karşı taarruz Alman istihkâmcılarını geri püskürttü ve Müttefiklerin istihkâmcıları patlayıcıları etkisiz hale getirdi. Almanlar tekrar saldırdı ve zaten iki kez yaralanmış olan Grayburn, bir tanktan açılan makineli tüfek ateşiyle vurularak can verdi. Ölümünün ardından Victoria Haçı Nişanı ile ödüllendirildi.

4 Yarbay John Frost, 2. Paraşüt Taburu Komutanı, CRCP 110/42.

5 Muhabereci Stanley Copley, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 110/1.

Sırtlarında kamufraj desenli kaputlarıyla mekanize piyadelerin destek verdiği bir tabur kadar Royal Tiger tankı o sabah Arnhem'e ulaşmış ve Velp istikametinden gelerek Willemsplein'i geçerken korkunç bir gürültü çıkarmıştı. Fakat Orgeneral Student "Altmış tonluk dev panzerlerin dar sokaklarda ve evlerin arasında gerçekleşecek çatışmalarda pek fayda sağlayamayacağını" düşünüyordu.⁶ Dost topçu mürettebatını ezmeleri dahi söz konusu olabilirdi. Pürüzsüz bir asfalt zeminde yapılacak top atışları, her bir atışta topun on metre kadar geriye sürüklenebilmesi demekti ve tankların bunları altına almadan ilerlemesi de kolay değildi. Bu arada SS Tuğgeneralı Harmel'in yazdığına göre "Brinkmann Muharebe Grubu oldukça vahşi bir dizi gece muharebesinin ardından, münferit direnek noktalarını Panzerfaust ve alev makinalarıyla yakıp yıkmak gibi bir hareket tarzı benimsemişti."⁷ İngilizler dumandan ötürü hiçbir şey göremezken Brinkman kuvvetleri ilerlemeye devam etti. "Büyük kısmı yaralı olmak üzere çok sayıda harp esiri almışlardı."

Okul binasına döndüğümüzde, Yüzbaşı Eric Mackay emrindeki her bir istihkâmcıya ikişer tablet benzedrin dağıtmış fakat kendisi hiç almamıştı. Şöyle naklediyordu: "Personelim yorgun ve kirliydi. Onları her gördüğümde midem kalkıyordu. Sersefildiler; kan oturmuş gözleri kıpkırmızıydı. Neredeyse hepsinin bir yerinde alelacele yapılmış kirli bir pansuman vardı ve ortalık kan revan içindeydi."⁸ Yangınlarla mücadele ederken kararmış suratlarında üç günlük sakal vardı. Paraşütçü ceketleri ve üniforma pantolonları yaralarını tedavi eden sıhhiyeciler tarafından lime lime edilmişti. Susuzluktan hepsinin dili damağı kurumuştı ve isabet almamış olan kalorifer peteklerinin içindeki paslı suları içiyorlardı.

Van Limburg Stirum Okulu eleğe çevrilmişti. "Baktığınız her yerden içeri güneşliği sızıyordu."⁹ Burası köprünün doğu tarafında İngilizlerin halen savunmaya devam ettiği son noktaydı, Almanların böylesine yoğun bir ateş gücünü buraya yönlendirme nedeni de buydu. Mackay okulun üzerlerine çökmesinden korkuyordu; zaten binayı en üst noktadan başlamak suretiyle ateş altına aldırان Harmel'in de maksadı buydu.

6 ALDS.

7 Harmel, FMS P-163.

8 1. Kraliyet Paraşütçü İstihkâm Taburu, Binbaşı E. M. Mackay, 'The Battle of Arnhem Bridge', *Royal Engineers Journal*, Aralık 1954 s.305 vd.

9 Age.

Bölgeye yeni gelen bir Mark 6 Tiger tankının yaptığı atışlar, günün ikinci yarısının hemen başlarında binanın tekrar alev almasına sebebiyet verdi.

Mackay, bodrum katında tutulan otuz beş yaralı için acilen bir şeyler yapmaları gerektiğini fark etti. Binbaşı Lewis çok kısa bir süre önce gerçekleşen bir patlamada yaralanmıştı. İşe yarayabilecek haldeki adam sayısı yalnızca on dördtü; dolayısıyla binadaki yangın büyür de kat zeminleri çökmeye başlarsa yaralıları tahliye etmek için yeterli zamanı bulmaları mümkün olmayacaktı. Mackay binayı terk etmeye karar verdi. Böylece içeride kalanlar teslim olmuş sayılacak ve bodrum katındaki yaralılarla da Almanlar ilgilenilecekti. Dört yaralıyı tahliye eden sekiz sedyeci ve ellerinde kalan son Bren makineli tüfekleriyle altı kişilik korumaya timi yola koyuldu. Fakat bu özgürlük yolculuğu çok kısa sürdü ve bu ekibin neredeyse tamamı esir düştü.

Brinkmann Muharebe Grubu'ndan Ringsdorf, bir adamın bodrum katına açılan yarıklardan yukarı bakışını gördüğü anları şöyle aktarıyordu: "Buna ilk tepkim bir el bombası çekip buradan aşağı atmak olacaktı. Derken 'Hayır!Hayır!' diye bir bağırışa eşlik eden iniltiler duydum. El bombasının pimini çoktan çekmiştim, bu yüzden başka bir tarafa fırlatıverdim. Ardından olası bir tuzaklamaya karşı dikkatli bir şekilde aşağı indim ve 'Eller yukarı!' diyerek içeri girdim. İçerisi yaralı İngiliz askerleriyle doluydu, çok korkmuşlardı. 'Tamam, sakın olun.' dedim. Kendilerini esir aldım ve yaralarıyla ilgilenilmesi için götürdüm... Yaralıların durumu ağırdı ve pek çoğunun yürümek için yardıma ihtiyacı vardı. Korkunç görünüyorlardı."¹⁰ Ringsdorf'un burada etkileyici bir şekilde kendini dizginlediğini söyleyebiliriz; zira çok sevdiği bölük komutanı SS Üsteğmeni Vogel kısa bir süre önce İngiliz makineli tüfeklerinden açılan ateşle âdeta ikiye bölünmüştü.

Durum muhakemesi yaptıkları esnada düşen bir havan mermisi Frost ve bölük komutanlarından biri olan Binbaşı Douglas Crawley'yi ciddi şekilde yaraladı. Tabip Yüzbaşı Jimmy Logan onlara morfin vermeyi önerdi ama Frost bunu reddetti; kafasının sağlam bir şekilde işlemeye devam etmesi gerekiyordu. Acı ve bulantı hissine karşı uzun süre mücadele verdi, viski dahi içemiyordu. Binbaşı Freddie Gough'a emir komutayı devralmasını söyledi; fakat öncesinde bütün kritik kararları

10 Alfred Ringsdorf, 10. SS Panzer Tümeni 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Tabur, CRCP 130/14.

birlikte gözden geçirdiler. Sonunda morfini kabul etmek zorunda kaldı ve bir sedye üzerinde tugay karargâhının bulunduğu bodrum katına indirildi.

Frost bulundukları mevzileri elde tutmaya devam etme, arzusunda olsa da köprüye yakın mesafede bulunan evleri kaybetmişlerdi. Bir süre sonra Almanlar rampaya ulaştı. Tankları kullanarak Gräbner'in yanmış keşif araçlarını yolun bir tarafına yığdılar. Böylece Tucker'ın paraşütçüleri ve Muhafız Mekanize Piyadeler Nijmegen'deki karayolu köprüsünün emniyeti almadan hemen önce, Frundsberg Tümeni tank ve mekanize piyade birliklerinden oluşan ilk grup takviye kuvvetlerini yola çıkarabilmişti.

Frost o akşam uyanıp kendine geldiğinde hava kararmıştı. "Düşen bombaların etkisiyle şoka girmiş bazı yaralıların anlamsız konuşmalarını"¹¹ duyuyordu. Bir patlama olduğunda vücutları kontrolsüz şekilde titremeye başlayanlar vardı. Anladığı kadarıyla bir askerin siyah saçları stresten ötürü bir haftadan kısa bir süre içerisinde ağarmıştı. Tabip Yüzbaşı Logan binanın yanmaya başladığını söyledi. Bunun üzerine Frost, Gough'ı çağırttı ve emir komutayı tamamen devralmasını emretti. Evvela, sayıları yüz civarında olup yardımsız yürüyebilen ve savaşabilecek durumda olan yaralılar tahliye edilecek, ardından da Gough bir ateşkes önerecek ve kalan yaralılar Almanlara teslim edilecekti. Bir paraşütçü şöyle yazıyordu: "Bunun doğru bir karar olduğuna şüphe yoktu. Fakat bazı ağır yaralılar, tabur tabibi ve sıhhiyecilerin kendileriyle kalacak olmalarına rağmen bu durumdan ötürü gücenmişti."¹²

Ateşkes devreye girer girmez Almanlar tavırlarını sertleştirmeye başladı. Yaralıları tahliye etmek için İngiliz ciplerini almaları gerektiği konusunda da direttiler. O noktadan sonra Gough'un böyle bir talebi reddetme şansı yoktu. Yaralı tahliyesi fiilen başlayınca Yarbay Frost rütbelerini söktü. Bir Kızıl Haç bayrağıyla dışarı çıkan Yüzbaşı Logan birilerinin ateş ettiğini görüp, "Ateşi kesin! Burada yaralılardan başka kimse yok!" diye bağırınca ateş kesildi. Bir Alman subayına bina yanarak küle dönüp çokmeden önce içeridekileri dışarı çıkarmaları gerektiğini söyledi. Subay bunu kabul etti ve emrini verdi. Alman askerleri aşağı inerken "ağır yaralı bir paraşütçü eşyalarının altından şarjörü tam

11 Frost, CRCP 110/42.

12 Er James Sims, 2. Paraşüt Taburu, CRCP 111/1.

dolu Sten makineli tabancasını çekip Almanları usulünce karşılayacaktır; neyse ki birileri erken davranıp silahı elinden alabildi.”¹³

Bir Alman subayı üzerinde pardösüsü, başında miğferi ve elinde MP-40 makineli tabancası ile bodrum katına geldi. Etraftaki korkunç manzaraya baktı ve ardından gelen askerlere yaralıları yardım etmelerini söyledi. Almanlar ve İngilizler el ele verip bina çökmeden önce yaralıları tahliye etmeyi başardılar. Frost bir sedyeyle dışarı çıkarılmış ve köprüünün dibindeki bir bendin üzerine bırakılmıştı. Beraber yaralandığı Crawley’yi burada da yanında bulmuştu. “Pekâlâ, görünüşe göre bu defa başarılı olmadık.”¹⁴ dedi. “Doğru...” diye yanıtladı Crawley, “... ama analarından emdiklerini de burunlarından getirdik.” Frost yine de taburunu böyle bir durumu düşürmüş olmanın ıstırabını çekiyordu: “Üç yıldır 2. Tabura komuta ediyorum. Bu taburun girdiği her muharebede başında ben vardım, şimdi böyle bir mağlubiyet almak bana çok ağır geliyor.”

Alman esirlerin muhafazasıyla görevli olan Onbaşı John Crook, Almanlara teslim olma emrini aldığı anda bunu epey ironik bulmuştu. “Bu tür durumlarda çaresizliğin bir göstergesi olarak”¹⁵ tüfeğini yere vurdu. “İri yarı bir SS askeri” yüzüne makinalı tabancasını doğrulttu ve “*Hande hoch!*”¹⁶ dedi. Bunun üzerine kimi Alman esirler bu SS askerini sakınleştirmek maksadıyla sırtını sıvazlayarak “*Kamerad*”¹⁷ dediler. Alman esirlerin sayısı pek çoğu yaralı olmak üzere yüz elli kadardı.

İngiliz paraşütçüleri avluda 57 mm’lik bir top karşıladı; kauçuk lastikleri halen yanıyor ve mürettebatı etrafında cansız yatıyordu. Esirlerin muhafazasından sorumlu olan Almanlardan bazıları Waffen-SS değil kara kuvvetleri mensubuydu ve bunlar yola çıkmadan önce paraşütçülere için bir şeyler yiyip içmesine müsaade ettiler. Paraşütçüler etrafta ne kadar çok Alman askerinin ölü yattığını görünce hem dehşete kapıldılar hem de içten içe gururlandılar. Fakat bu manzara bazı SS askerlerinin tavrının sertleşmesine neden oldu.

Üzerlerinde gizlemiş olabilecekleri silahlara karşı detaylı bir aramadan sonra yarım düzine kadar paraşütçü ve istihkâmcı sırtları dışa

13 Age.

14 Frost, CRCP 110/42.

15 Onbaşı John Crook, Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/48.

16 “Eller yukarı!” (ç.n.)

17 “Dostum.” (ç.n.)

dönük şekilde duvara dayandı. SS mensupları bir yay şeklinde bu esirlerin etrafına dizildi ve tam ortaya da elinde alev makinası olan gencecik bir asker geldi. İçlerinde biri ateşe hazır olma emri verdi. Bir paraşütçü yüksek sesle, “Son dualarınızı edin beyler,”¹⁸ dedi ve bir başkası duaya başladı: “Rab çobanımdır, hiçbir eksikim olmaz.”¹⁹ Derken bir SS subayı bağırarak çıkıştı: “*Das ist verboten. Nein! Nein! Nein!*”²⁰ Askerler belirgin bir memnuniyetsizlikle silahlarını indirdiler.

Almanlar, paraşütçülerle birlikte hareket eden bir yeraltı direniş örgütü mensubunu deşifre etmeyi başardı. Düşen bir fosfor bombasını yerden alıp atmaya çalışmış olan bu adamın her iki eli de korkunç yanıklardan ötürü sargılıydı. “Bir Alman subayı tarafından dizleri üzerine çöktürülüp başının arkasından vurularak infaz edildi.”²¹

Ateşkes sona ererken, Binbaşı Digby Tatham-Warter yaralıların tahliye edilmekte olduğu binadan kurtulmaya başaran bir grup askerin komutasını devraldı. Tugay karargâhının ve birkaç bina enkazının arkasında bulunan bir bahçede mevzilendiler; fakat hareket alanları çok darı ve etraftaki tüm binalar alev alev yanıyordu. Kimi askerler geceleyin Almanların arasından geçerek kaçıp Oosterbeek’te bulunan 1. Tümen’e katılmayı denediler ama pek azı bunu başarabilecekti.

Yaralıların çoğu el koyulmuş ciplere bindirilip bir kiliseye götürülerek burada İngiliz bir doktor tarafından tedavi edildiler. Durumu çok ağır olanlar ise doğrudan St. Elisabeth Hastanesi’ne alındı. Açılan ateşlerden ötürü yaralıların pencereden uzak tutulmasını emreden cerrah Pieter de Graaf İngiliz askerlerinin ne kadar az gürültü yaptığını görünce epey şaşırmıştı. Bir grup SS mensubu Alman hastaların arasından temaruz edenleri ayırmaya geldiğinde ise SS doktor avazı çıktığı kadar bağırarak sağa sola emirler yağdırmıştı. De Graaf şöyle aktarıyordu: “Kimsenin aldırış ettiği yoktu. Adamlar bağırıyordu çünkü yapabilecekleri tek şey buydu. İngiliz ve Hollandalı doktorlar hiçbir şey olmamış gibi işlerini yapmaya devam ettiler.”²² Son iki günde yalnızca bir sivil zayıat ve-

18 Sapper Gordon Christie, B Troop, 1st Para Squadron RE, CRCP 110/36.

19 Kitabı Mukaddes, 23. Mezmur. (ç.n.)

20 “Bu yasak. Hayır! Hayır! Hayır!” (ç.n.)

21 Sims, CRCP 111/1.

22 Dr Pieter de Graaf, CRCP 120/19.

rılmıştı. Neler olup bittiğini görmek için üst kattaki bir pencereden dışarı bakmaya çalışırken kafasını sıkıştıran ihtiyar bir hasta bir keskin nişancı tarafından vurulmuştu. Bu adam da İngiliz askerleriyle birlikte hastane arazisine defnedildi.

Hastane çevresinde çatışmalar sone ermiş olsa da Almanlar hâlâ diken üstündeydi. Bir tank St. Elisabeth Hastanesi'ne doğru yokuş aşağı şangır şungur iniyor²³, paletlerinden metalik bir gıcirtı sesi geliyordu. Kulesi sağa doğru döndü, topun namlusu hastane girişini gösteriyordu. Komutan kapağı açıldı ve siyah renkli panzer üniformasıyla bir Alman subayı dışarı çıktı. Bağırarak hastane müdürünü görmek istediğini söyledi. İddia ettiğine göre kendilerine hastaneden ateş açılmıştı ve müdür derhal ortaya çıkmazsa tankıyla hastaneyi ateş altına alıracaktı. Alman bir cerrah kapıya çıktı. Başlangıçta İngilizler tarafından esir alınan bu adam Almanlar hastaneyi tekrar ele geçirince resmiyette hastanenin başına geçmiş sayılıyor; fakat fiiliyatta eskisi gibi İngiliz ve Hollandalı doktorlarla müştereken çalışmaya devam ediyordu. Panzerden inen subaya kendisine esaret süresince son derece iyi davranıldığını ve hastaneden hiç kimsenin onlara ateş etmediğinden emin olduğunu söyledi. Bunun üzerine tank komutanı sakinleşti ve tankına atlayıp bir sonraki muhaberenin gerçekleşeceği Oosterbeek'e doğru devam etti.

Diğer taburlardan geriye kalan ve köprüye ulaşmaya çalışan döküntüler önceki akşamüzeri Oosterbek'e varmaya başlamıştı. Acınası durumdaydılar. Son iki günde verdikleri subay ve astsubay zayıat oranı hayli yüksekti, bu da adamların nerdeyse başıboş olduğu anlamına geliyordu. Arnhem'e girmek için verdikleri mücadelede yaşadıkları hezimet, düzen ve disiplinlerini kaybetme tehlikesi yaratıyordu. 11. Taburdan bir bölük astsubayının aktardığına göre, daha önce emre itaatsizlik gerekçesiyle cezalandırdığı bir başçavuş geri çekilme esnasında tabancasına çekip, "Artık eşit sayılırız. Kimsenin ruhu bile duymaz,"²⁴ diyerek kendisini tehdit etmişti. Bu bölük astsubayı, bir erin kendisi gibi Londralı olan arkadaşına, "Çekip güvercinlerimin yanına dönesim var," dediğini de işitmişti.

Hafif Piyade Alayı'nın komutanı Yarbay "Sheriff" Thompson, Oosterbeek Kilisesi'nin hemen altına mevzilendirdiği çekili obüslerin

23 Ton Gieling, GAA 1557/1511.

24 Dave Morris, 11.Tabur bölük astsubayı CRCP 113/8.

ileri emniyetini alan herhangi bir kuvvet olmadığını öğrenince telaşa kapıldı. “11. Taburun bazı askerleri hakikaten de hiç güvenilir değildi,”²⁵ diyordu. Thompson, dört taburdan geriye kalan unsurları bir araya toplayıp silahlarının emniyetini almak üzere doğuya bakan bir savunma hattı teşkil etti. Mevcudunun neredeyse dörtte üçünü kaybetmiş olan 1., 3. ve 11. Paraşüt Taburları ile Güney Staffordlar artık toplamda 450 kişi bile değildi. Bu ekip o andan itibaren Thompson Kuvvetleri olarak bilinir oldu. Cesur Binbaşı Robert Cain’ın komutasındaki Güney Staffordlar, Oosterbeek Kilisesi yakınlarındaki çamaşırhanede tertiplendi. Halihazırda Hafif Piyade Alayı’nın ilkyardımcı istasyonu olan Ter Horst ailesine ait eski papaz evi, savunma hattının güneydoğu sektörüne hizmet vermek üzere eğreti bir hastaneye dönüştürülmeye uygundu.

11. Taburdan Er William O’Brien kiliseye daldı ve içerideki otu- raklardan birine uzanarak uyumaya çalıştı. Kilise çok hasar almıştı ve bir top mermisinin çatıda açtığı delikten gökyüzünü görebiliyordu. O’Brien şunları hatırlıyordu: “Kendimle baş başa, sakın bir kafayla düşüncelere dalmıştım. Bana sorarsanız üzerlerine hiç vazife olmayan bir şekilde bizleri hiç alakamız olmayan bir işin içine sokmuşlardı.”²⁶ Yine onun aktardığına göre adını bilmediği Hollandalı bir kadın (bu muhtemelen Kate ter Horst’tu) gelip, “Cesaretinizi yitirmeyin, Tanrı sizinle birlikte,” demişti. Kimileri O’nun kendileriyle birlikte olduğundan emin olmasa da kadının bombardıman esnasında gösterdiği cesaret onları çok etkiledi ve temaruz edenler utanç duyup birliklerine dönmeye niyetlendiler.

Hackett komutasındaki 4. Paraşüt Tugayı, Hohenstaufen Tümeni’nin Dreijenseweg tıkama hattındaki birliklerine karşı önceki gün verdikleri yıpratıcı mücadelenin ardından halen kendisine güvenli bir yer bulabilmiş değildi. 10. ve 156. Paraşüt Taburlarından geriye kalanlar mevcudun yarısı bile değildi. Tugay karargâhı ile birlikte demiryolu hattının güneyinde savunma mevzileri hazırlamaya başladılar. Hackett gece yarısından önce yola çıkarak karanlığın hâkim olduğu saatlerde Oosterbek’e ilerleme niyetindeydi; fakat General Urquhart ona olduğu yerde beklemesini ve şafak söktükten sonra hareket etmesini emretti.

25 Yarbay William Thompson, 1. Hafif Topçu Alayı, CRCP 114&/1.

26 Er William O’Brien, 11 Para, CRCP 113/13.

Hackett endişelenmekte haklıydı. Görünüşe göre Urquhart, Huddut Alayı'nın Hackett'in kullanacağı güneye doğru giden güzergâh üzerinde bulunan kritik kavşaktaki emniyet bölümünü geri çektiğinden bihaberdi. Almanlar gece boyunca harekete devam etti ve Wolfheze yolunun yanı sıra Bredelede'nin Utrechtseweg'e ulaştığı bölgenin etrafında mevzilendi. Bu nedenle de gün aydınlanıp 156. Tabur yola koyulduğunda, ilerleyebilmek için taarruz topları ve piyadelere karşı korkunç bir mücadele vermek zorunda kaldı. Mevcudu 270 olan taburdan geriye, muharebe edebilir durumda yalnızca yüz yirmi asker kalmıştı.

Kuzeyde Krafft Muharebe Grubu ve batıda Lippert Muharebe Grubu'na mensup SS Astsubay Eğitim Birliği'nden ötürü Hackett'in etrafı neredeyse tamamen çevrilmişti. 10. Taburu'na ilerlemenin mümkün gözüktüğü tek yön olan kuzeydoğuya doğru ilerleme emri verdi. Fakat ormanlık alana girildiğinde irtibat kesildi ve Hackett'in yanında yalnızca 156. Tabur'dan geriye kalanlar, tugay karargâhı ve bir de istihkâm savaş bölümü kaldı.

Bir hendeğe sığınmış olan Binbaşı Geoffrey Powell, Hackett'i üç adet cipin olduğu bir noktaya doğru düşman ateşi altında koşarken gördü. Ciplerden biri yanıyordu, diğeri mühimmat doluydu ve sonuncusunun arkasına da sedye içerisinde yaralı Yarbay Derick Heathcoat-Amory²⁷ taşıyan bir römork bağlanmıştı. Hackett sürücü koltuğuna atladı, yüzünü alevlerden koruyarak aracı çalıştırdı ve oradan uzaklaşarak yaralı adamın hayatını kurtardı. Powell, Hackett'in bir Victoria Haç taltifini hak ettiğini düşünüyordu. Harp Ofisi ile doğrudan telsiz irtibatı bulunan Phantom timinin komutanı olan Heathcoat-Amory, Harold Macmillan'ın başbakanlığı döneminde hazine bakanlığı yapacaktı.

Düşman ateşi öylesine kuvvetliydi ki Powell ve 156. Tabur'dan geriye kalanlar ormanda geniş bir çukur bulur bulmaz içine atlayıp burayı savunmaya başladılar. Tugayın diğer personeli ile birlikte toplam mevcutları yüz elliydi. Bulundukları yer Hartenstein'a ve dolayısıyla emniyete yüz metreden daha yakın bir mesafedeydi ama Almanların gücü giderek artıyordu. Hackett'in kıdemli yazıcısı Üstçavuş Dudley Pearson, kendini tüfeğini havaya dikmiş rastgele ateş eden genç ve ürkek bir askerin²⁸ yanında buldu. Havan atışlarına maruz kalıyorlardı ve bilhassa da subaylar

27 David Bennett, 'Airborne Communications in Operation Market Garden', *Canadian Military History*, cilt. 16, sayı 1, Kış 2007, S. 40.

28 Üstçavuş Dudley Pearson, 4. Hava İndirme Tugayı kıdemli yazıcısı CRCP 113/17.

arasında zayıt oranı çok yüksekti. Pearson, kurşunu boğazına yiyen bir askerin yanında yere yığılıp can verişine de şahit oldu. 156. Tabur Komutanı Yarbay Sir Richard Des Voeux hayatını kaybetti; yardımcısı Binbaşı Ernest Ritson da öyle, Hackett'in tugay subayı da...

Günün öğleden sonrasının büyük kısmı boyunca Alman taarruzlarına karşı koyduktan sonra, Hackett doğrudan Alman saflarına hücum ederek bir gedik açarak buradan geçip yaklaşık dört yüz metre ilerideki İngiliz mevzileri ile birleşeceklerini duyurdu. Powell da bu fikre katıldı. Ne kadar ölümcül görünürse görünsün, öylece bekleyip mühimmat bittikten sonra keklik gibi avlanmaktan kesinlikle daha iyiydi. "Böylece çukurun kenarında dizildik ve Hackett'in vereceği hücum emrini beklemeye başladık."²⁹

Hackett ilk önce geride bırakmak zorunda kaldıkları yaralılarla vedalaşmaya gitti. Bir onbaşı hücum edecek kuvvetle gitmeyi reddetti. Israrla yaralılarla kalmak istediğini, böylece onları koruyabileceğini söylemişti. Süvari kökenli tuğgeneral, "Hücum!" diye bağırarak komutunu verince paraşütçüler haykırarak düşmanın üzerine atılıp Sten makineli tabancalarını ateşlemeye başladılar. Pearson, kendisi de tüfeğini ve süngüsünü eline almış olan Hackett'in korkudan sinmiş bir askerin yanında bir süreliğine duraksadıktan askeri hareket etmeye ikna edip hücumu devam ettiğini gördü. Neye uğradığını şaşırılmış olan Almanların düzeni bozuldu ve verilen yarım düzine kadar zayıtın ardından geriye kalan yaklaşık doksan asker Hudut taburunun tuttuğu mevzilere ulaştı. Yaralı komutanları Yarbay Smyth'i getiren 10. Tabur da Hartenstein savunma hattına vardı. Fakat taburdan geriye kalanların sayısı da yetmiş kadar düşmüştü; bu da genel mevcutlarının yüzde onu kadar kaldıkları anlamına geliyordu.

Altmış kadar planör pilotu ve bir paraşütçü istihkâm savaş müfreze-siyle desteklenen 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, Deelen'de bulunan ve taarruz toplarıyla takviyeli Luftwaffe muharebe grubuyla çatışmak-taydı. Hartenstein'in bir kilometre kadar kuzeyinde bulunuyorlardı ve Ommershoff adında geniş bir köşkte konuşluydular. Almanlar bu bölüğü tecrit etmek maksadıyla geceden sızarak demiryolu hattını geç-ti. Deneyimsiz Luftwaffe neferleri rüşünü ispatlamış savaşçılarla karşı

29 Binbaşı G. Powell, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/18.

karşıya gelecekti; üstelik bu savaşçıların arasında bulundukları yeri düşünme kaptırmaya hiç mi hiç niyeti olmayan Almanca konuşan Yahudi kılavuzlar da bulunuyordu. Bir Alman subayı yaklaştı ve “*Hande hoch!*” diye bağırarak teslim olmalarını istedi. İstihkâm savaş müfrezesinin komutanı ateşle karşılık verilmemesini emretti, fakat Almanlar teslim ol çağrısına devam edince aynı sertlikte karşılık verdi. Bir Bren makineli tüfeği ansızın ateş açtı ve Alman subayı kendini yere atıverdi; çatışma başlamıştı.

Akşama doğru bir başka çatışmanın ardından buldukları görece sakin ortamda, savunmacılar ağaçların arasından gelen müzik sesiyle şaşkınlığa uğradı. Yine bir Alman hoparlörlü aracı Glenn Miller’dan “*In the Mood*” şarkısını çalıyordu. Şarkının yerini kendilerine İngilizce seslenen bir konuşma kaydı alınca paraşütçülerin şaşkınlığı büsbütün arttı: “1. Hava İndirme Tümeni mensubu beyefendiler, evlerinizde sizi bekleyen karılarınızı ve sevgililerinizi düşünün.”³⁰ Araçtan gelen ses bunun ardından, askerleri aralarında General Urquhart’ın da bulunduğu pek çok kıdemli subayın esir alındığına ve bu nedenle artık teslim olmanın onursuz bir davranış olmayacağına inandırmaya çalıştı. Tabii bunun karşılığı ıslıklar ve yuhalamaları müteakiben açılan ateşler oldu. Mollet adında bir paraşütçü yazıyordu: “O gün boyunca olduğumuz yeri korumaya devam ettik. Yoğun bir şekilde havan ve keskin nişancı atışlarına maruz kalıyorduk, bu nedenle de küçük siperimi genişlettikçe genişlettim. Bir grup Jerry önümüzde uzanan açık araziye gelince öldürdüğüm düşmanların arasına bir yenisini daha ekledim, kim bilir belki de daha fazlasını... Uzaktan gelen dans müziği eşliğinde Almanları avlamak eğlenceliydi.”³¹

Demiryolu hattını takiben Arnhem istikametinde biraz daha ilerleyince, iniş bölgesinden yapılan geri çekilme esnasında büyük kısımdan ayrı düşmüş iki bölüğü eksik olan İskoç Kraliyet Hudut Muhafızlarının bulunduğu yere geliniyordu. Kendi aralarında “Beyaz Saray” dedikleri Dreijeroord Otelindeki konuşluydular. Bulunduğu ülkeye özgürlük getirmeye gelmiş gibi davranılmasından haya eden Yarbay Payton-Reid, alay tarihinin en çetin muharebelerinden birine hazırlanıyordu. Karşılarında tanklar ve taarruzla destekli, takviyeler almış olan

30 Yüzbaşı Harry Faulkner-Brown, Kraliyet İstihkâmcıları 4. Paraşüt Bölüğü, alıntılan-
dığı yer John Waddy, *A Tour of the Arnhem Battlefields*, Barnsley, 2011, s. 146-7.

31 H. E. L. Mollett günlüğü, GAA 1557/27.

Krafft Muharebe Grubu vardı. Hudut Muhafızları düşmanın 20 Eylül Çarşamba günü yaptığı yoklama niteliğindeki saldırıları bertaraf etti; fakat asıl muharebe yarın başlayacaktı.

Batı tarafında ise o güne kadar pek de yoğun bir çatışma tecrübe etmemiş olan Hudut Alayı personeli, Eberwin SS Muharebe Grubu ilerlemeye devam ettikçe bir dizi muharebeye tutuşmuştu. Von Tetatu tümeninin takibinde yapılan ricat, bir SS yüzbaşısının içeride bir İngiliz generalinin gizlice tedavi görmekte olduğuna inandığı Wolfheze Bakımevi'nin de terk edilmesi anlamına geliyordu. Dr. van de Beek bu iddiayı yalanlayınca sırtına dipçığı yedi. "Yalan söylüyorsan boynunu da kıracağım."³² Dr. Van de Beek, SS yüzbaşısının namlusunun gölgesinde bütün odaları tek tek dolaşıp içindekileri gösterdi. Ortada general falan yoktu, bu yüzden de Almanlar yaralıların bakımına yardım eden bir birlik papazını alıkoyup götürdüler.

Salı günü geri çekilme harekâtı hız kazandığında, Hudut Alayı'nın bölüklerinin gereğinden fazla yayıldığı bariz bir şekilde ortadaydı. Bu bölüklerden üçü geri çekildi ve Utrechtseweg'den güneye doğru uzanmakta olup genişliği bir buçuk kilometreyi bulmayan bir cephe boyunca mevzilendirildi. Fakat ormandaki ağaçlar epey sık olduğundan muhabere imkânları çok sınırlıydı. Hudut Muhafızlarının iyi tahkimat yapması gerekiyordu; zira açıkta bekleyen askerleri avlamak üzere havan atışları hız kesmeden sürüyordu. Üstelik bu üç bölük arasında boşluklar olmasından ötürü küçük SS timleri ve hatta bir tank bile aralarına sızmayı başarmıştı. Bizzat Yarbay Loder-Symonds'un komuta ettiği ve sayıları çok azalmış olan 76 mm'lik tanksavarlardan birisinden yapılan atışla bu tank imha edildi. D Bölüğü *RAF*den bir grup radar işletmeni takviye almıştı ve bu adamların hiçbiri daha önce eline bir tüfek alıp atış yapmış değildi. Bölük komutanı şöyle yazıyordu: "... bu nedenle alay astsubayı bunların bulunduğu mevziin önünde bir sağa bir sola yürüyerek savaşın ortasında nişancılık eğitimi veriyordu."³³

A Bölüğü Utrechtseweg ve demiryolu hattı arasında kalan bölgede bir başınydı. Sağ taraflarında yalnızca bir takım büyüklüğünde planör

32 Dr Marius van de Beek, CRCP 126/24.

33 Binbaşı Charles Breese, Hudut Muhafızları Alayı 1. Tabur D Bölüğü, CRCP 111/42.

pilotu olduğu halde, von Tettau tümeninin belki de en sağlam kıtası olan Lippert komutasındaki Arnheim SS Astsubay Eğitim Birliği ile temas sağladılar. Michael Long adındaki planör pilotu üsteğmen, sık bitki örtüsü arasında ilerlerken bir Alman askeriyle burun buruna geldi. Her ikisi de çok yakın mesafeden birbirlerine ateş ettiler; Alman'ın elinde makineli tabanca, Long'da ise Smith & Wesson marka altıpatlar vardı. Uyluğundan vurulan Long nispeten ağır bir yara aldı, Alman'ı ancak kulağından vurabilmişti. Haliyle esir düşen de hareket kabiliyetini yitirmiş olan pilot üsteğmen oldu. Alman askeri Long'un bacağını, Long da onun başını sardı. Ardından Alman'ın takım komutanı Üsteğmen Engelstadt çıkageldi. O ve Long daha önce nerelerde görev yaptıklarına dair keyifli bir sohbetle tutuştular. Engelstadt İtalya, Rusya ve batı cephesinde bulunmuştu. Long bunların arasında en beğendiği yerin hangisi olduğunu sordu. Engelstadt etrafındaki adamlara şöyle bir baktı ve hafifçe öne eğilip gülümseyerek yanıtladı: "Batı. Neresi olursa olsun Rusya'dan iyidir."³⁴

Çarşamba günün geri kalan kısmında savunma çemberi kapanmaya başlayınca pek çok Oosterbeek sakini çemberin dışına kaçmaya çalıştı. Taşıyabilecekleri eşyaları ve çoğu zaman bir mendilden yahut bir sopanın ucuna bağlanmış bez parçasından ibaret olan, kendi imkânlarıyla hazırladıkları düz beyaz bayrakları yanlarına alıyorlardı.

Gözyaşlarına boğulmuş bir grup kadın Amsterdamseweg güneyindeki ormanlık arazide bulunan Polonyalı bir savaş muhabirinin yanına gelip çatışmalardan kurtulmak üzere nereye kaçabileceklerini sordu. Gazeteci şöyle yazıyordu: "Gürleyen top seslerinin arasında kuvvetli bir çığlık işittik. Kalabalık bir çocuk grubu ağaçların arasından koşarak çıktı ve engebeli arazide düşe kalka ilerlemeye çalıştı. Sayıları ondan fazlaydı ve başlarında aşağı yukarı on altı yaşında bir kız vardı. Çocukların hepsi bu kızın peşinde koşuyordu, en büyükleri on yaşında falan olsa gerekti."³⁵ Bölgede kalmaya karar veren siviller ya yeteri kadar sağlam olduğunu düşünüyorlarsa bodrum katlarına minderler indiriyor ya da komşularına sığınmaya çalışıyordu. Bunların pek çoğu *Tommy*'lerin evlerine gelip bir banyo yapmak ve ardından da bir fincan çay eşliğinde

34 Üsteğmen Michael Long, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/32.

35 HKNTW, s. 380.

biraz dinlenmek istediğine şahit olmuştu. Fakat kuvvetlerini silme doldurmuş olanlar bile temiz suyun her an büyük bir sorun haline gelebileceğinden korkuyordu.

Savunma çemberinin kuzey kesiminin merkezinde bulunan Hartenstein Otelı zaman geçtikçe albenisini yitiriyordu. Paraşütçüler mevzilerini tahkim etmek maksadıyla otelin panjurlarını sökmüştü. Almanların yaptığı bombardıman da çoktan çatıda delikler açmaya başlamış ve yanan ciplerden yayılan duman otelin beyaz duvarlarını karartmıştı. General Urquhart gibi sağlam ve heybetli bir figürün varlığı pek çok askere güven veriyordu; fakat kapana kısıldıkları bu ortamda onun da yapabileceği pek bir şey yoktu. Tümeninden geriye kalan acınası vaziyetteki birliğin tutunabildiği tek dal, eğer Ren Nehri kuzeyindeki köprübaşını tutmaya devam edebilirlerse 2. Ordu'nun Nijmegen'den çıkar çıkmaz Batavya ingin bölgesini, bir başka deyişle "Ada"yı aşarak köprüden geçip yardımlarına koşabileceğine olan inançtı.

1. Hava İndirme Tümeni ile birlikte hareket eden Amerikalı ileri hava kontrolörü Üsteğmen Paul Johnson, maruz kaldıkları yoğun havan atışlarını anlatıyordu. Kendilerine yardım eden bir RAF çavuşu hayatını kaybetmişti. Johnson ve ekibin mevzileri korunaklıydı ama araç ve teçhizatlar açıkta duruyordu. "Ateşler yoğunlaştıkça âdeta daracık mevzilerimizin içinde yaşar olmuştuk."³⁶ Ona göre telsiz işletmenleri düşman ateşi altında son derece üstün bir cesaret sergiliyordu; hele de bu adamların hiçbirisinin daha önce gerçek bir çatışmada bulunmadığı göz önüne alınırsa.

Hartenstein dışında yapabilecek pek bir şey olmadığından diğer Amerikalı, yani Bruce Davis, geceleyin devriyeye çıktı: "Üç kişi bir makineli tüfek yuvası arıyorduk ve tümen karargâhına yaklaşık dört yüz mesafede bulunan bir noktada burayı tespit ettik. Altı düşman askeri aylak aylak oturuyordu. İki adet el bombası fırlatıp geri geçildik. Dönüş yolunda bir keskin nişancı vurdum; adam yaklaşık yedi metrelik bir ağacın tepesinden aşağı düştü, kurşunu kafasından yemişti. Düşünüyorum da o güne kadar gördüğüm en tatmin edici manzaralardan birisi buydu. Ya çok dikkatsizdi ya da kendine gereğinden fazla güveniyordu; zira diğerlerine nazaran daha yüksek ve daha seyrek yapraklı bir

36 Üsteğmen Paul B. Johnson, FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

ağaç seçmiş bu da onu açık bir hedef haline getirmişti. Beni görmemişti bile.”³⁷

SS kuvvetleri tarafından Oosterbeek’in kuşatılması İngilizlere yardım eden çok sayıda Hollandalı gönüllüyü herkesten daha büyük bir tehlikeye atıyordu. Bunların en önde gelenlerinden birisi, 1940 yılında Rotterdam’ın Alman işgaline karşı müdafaasında görev yapmış bir deniz subayı olan Charles Douw van der Krap’tı. Almanlar tarafından esir alınarak Polonya’da bir kampa yerleştirilmiş, kısa bir süre önce de Varşova Ayaklanması’nın ilk safhasına katılmak maksadıyla buradan firar etmişti. Hava indirme harekâtlarından hemen önce Arnhem’e gelmiş olan van der Krap göreve hazır olduğunu bildirmek üzere Hartenstein’daydı. Van der Krap’ın namını daha önceden duymuş olan Hollandalı irtibat subayı Deniz Binbaşı Arnoldus Wolters, ondan yaklaşık kırk kişilik bir gönüllü bölüğü toparlamasını istedi. Silah ve mühimmat kıtlığından ötürü bu bölüğün başlıca görevi, paraşütle atılıp Alman hatlarının ötesine düşen ikmal maddelerini alıp getirmek olacaktı.

Douw van der Krap Almanlardan öç alma peşindeydi; fakat İngilizlerin savaşı kazanabileceğine inanmıyor ve icra edecekleri görevin düşük bir başarı ihtimali karşısında onca genç insanın hayatını tehlikeye atmak anlamına geldiğini düşünüyordu. Urquhart’ın istihbarat subayı Binbaşı Hugh Maguire’a şöyle dedi: “İngilizleri esir alırlar ama Hollandalı delikanlıları oracıkta vururlar.”³⁸ Maguire onu dikkatlice dinlemiş ve sonunda bu kötümser muhakemeye katılmak durumunda kalmıştı. Genç gönüllülere dağılıp evlerine dönmeleri söylendi. Pek çoğu istemeye istemeye de olsa evlerine döndü; fakat bir kısmı kalıp savaşmak konusunda diretti. Kimileri ise oradan ayrılıp alelacele tesis edilen hastanelerde gönüllü hizmet vermeye gitti.

İngilizler etrafları çevrili vaziyette beklerken dahi ellerinde çok sayıda Alman harp esiri tutuyor; bunları başlarında muhafızlarla birlikte otelin tenis kortlarında bekletiyordu. Esirlerin muhafazasıyla görevli olan alay astsubayı bunlardan ne kadar azının yaralı olduğunu şaşkınla müşahade ediyordu. Zira “o esnada tenis kortunun dışında bulunan İngilizler ciddi şekilde zayıat vermekteydi.”³⁹ Bu durum

37 Üsteğmen Bruce Davis, FAAA, NARA RG331/ Kayıt 253/Kutu 1.

38 Charles Douw van der Krap, CRCP 125/2 ve Jan Eijkelhoff, CRCP 125/3.

39 Alay Astsubayı William Kibble, CRCP 109/3.

Alman havan timlerinin isabetli atış yapma konusunda sahip olduğu şöhretin bir ispatı gibiydi. Esirlere verilen kumanyalar görevli İngiliz askerlerinkiyle tamamen aynıydı ve dağıtılmak üzere bir Alman subayına teslim ediliyordu. “Adam başına yarım peksimet ile bir sardalye konservesinin altıda biri kadarı düşüyordu. Bu üleştirme dikkatle yapılıyor ve her bir Alman yemeğini almak üzere sıraya giriyordu. Bu konuda son derece katıydılar.”

O gün Hartenstein Oteli ağır bir havan saldırısına maruz kalmaya başlayınca Bruce Davis’in Amerikalı telsiz işletmenlerinden birisi vuruldu. Albay Warrack bu adamı kendi kullandığı cipe bindirip doğruca Schoonoord Oteli’ndeki ilkyardım istasyonuna götürdü. Fakat albay henüz geri dönmeden Almanlar buranın kontrolünü ele geçirdi. Warrack esir düşmemek için hızlıca “spoletlerini ve rütbelerini söküp bir er gibi davranmaya başladı.”⁴⁰ İriyarı ve güler yüzlü bir adam olan Warrack’ın kendini gizlemesi kolay değildi ama bir şekilde bunu başardı.

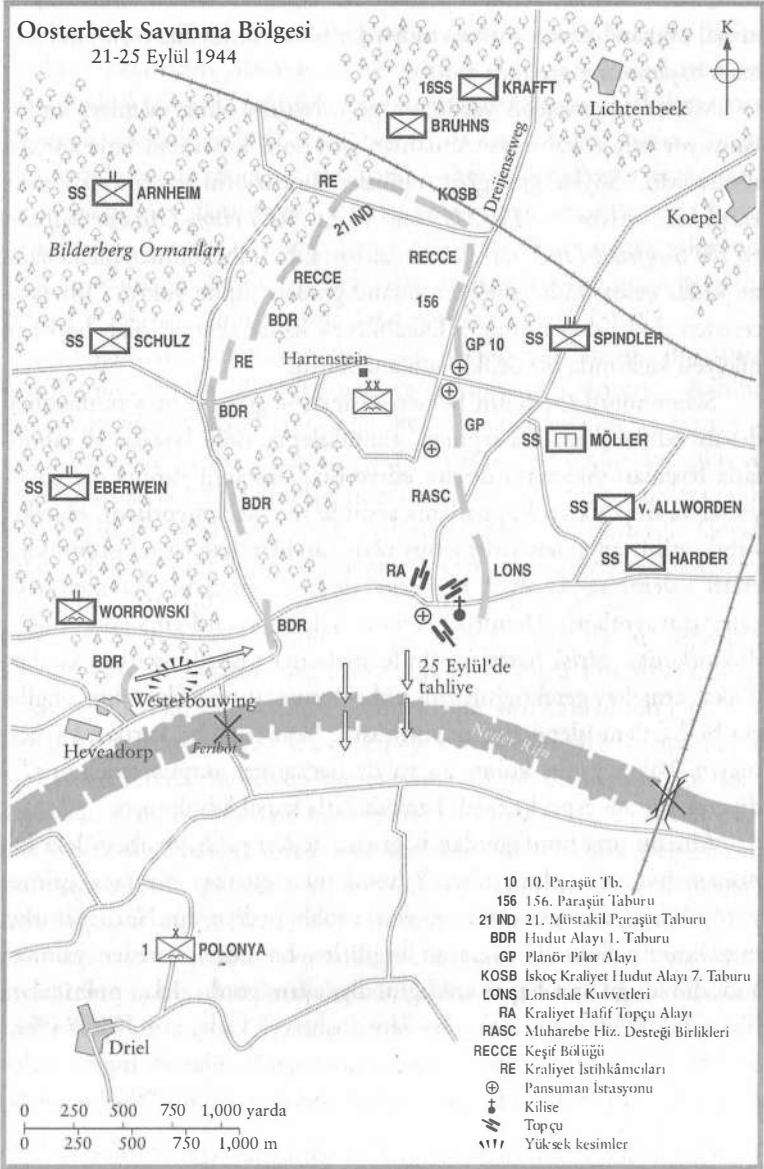
Oosterbeek Kilisesi’ne doğru giden güney güzergâhı, St. Elisabeth Hastanesi dolaylarında yaşanan çatışmalardan sonra gerçekleşen ricatın ardından açık bırakılan tek yol değildi. Buranın yaklaşık bir kilometre kadar kuzeyinde Güney Staffordlar’dan bir grup asker, soluk soluğa Oosterbeek’teki Schoonoord Oteli’nin kıyısında bulunan kavşağa vardı. Gruptan ayrı kalanların çoğu içine düştükleri paniğe bahane olarak hemen arkalarından panzerlerin geldiğini iddia ediyordu. Hakikaten de üç Alman tankı ortaya çıkıverince bu askerlerin mübalağa etmediği anlaşılmış oldu. Neyse ki bölgede 2. Hava İndirme Tanksavar Bataryası’na mensup küçük bir birlik vardı ve tanklarla mücadele edebileceklerdi.

Bu düşman tankları Möller Muharebe Grubu’na aitti. Hans Möller’e bakılırsa karşı karşıya geldikleri İngiliz 57 mm’lik tanksavar topu, bölüğünün başındaki SS Yarbayı Engel’in de canını almıştı. Mermi doğrudan vücuduna isabet etmiş ve bedeninden geriye pek bir şey bırakmamıştı. Möller’in Hohenstaufen Tümeni’nden gelen öncü birliğinin elinde bir miktar 20 mm’lik hafif uçaksavar, iki tank ve bir de kendilerini desteklemek üzere taarruz topu bulunuyordu. Bu silahlar sayesinde bahçe çitlerini ezip geçerek Utrechtsew dolaylarındaki

40 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

Oosterbeek Savunma Bölgesi

21-25 Eylül 1944

ilerleyişlerini hızlandırdılar. Muharebe Grubu'nun bünyesinde *RAD*, deniz kuvvetleri ve Luftwaffe personeli de bulunuyordu. Bunlar meskûn mahal muharebesi konusunda hiçbir şey bilmiyordu; fakat “hayatta kalmayı başaranlar, öğrenmiş oldular.”⁴¹

Möller'in sonradan yazdığına göre “teslim olma talepleri umursanmıyor yahut ‘kahrolası Almanlar’ gibi onur kırıcı ifadelerle karşılık veriliyordu.” Söylediğine göre İngilizler “hoparlörlü araçlara da komik karşılıklar veriyor”⁴², “*Lili Marlene*” ya da “*We'll Hang Out our Washing on the Siegfried Line*” şarkılarını çalıyorlardı. Tabii bunlar bir kenara, ne kadar çetin muharebelerin yaşandığından şüphe yoktu. “Bir pencereden dışarı doğru uzanıp bakabilecek kadar cesareti olan herkesin hikâyesi kafasında bir delikle sonlanabilirdi.”

Schoonoord Otel'i'nin hemen dışında yoğun bir ateş muharebesi devam ediyor olmasına rağmen, gönüllüler su dolu kovalar ve sabunlarla hastaları yıkamaya devam ediyordu. Hastanın yanına diz çöküyorlar ve duydukları her patlama sesinde yere kapanıyorlardı. Hareket kabiliyetini tamamen yitirmemiş olan yaralılar, kafalarına geçirdikleri etrafı gizleme ağıyla çevrili miğferleri ile hasta yatağında yatarken hayli tuhaf duruyorlardı. Hendrika van der Vlist'in aktardığına göre, İngiliz doktorlardan birisi hastalara üniformalarına iştirilmiş olan kartlara dikkat etmeleri gerektiğini; zira tıbbi durumlarına ilişkin tüm bilgilerin bu kartlara işlendiğini duyurmuştu. “Aman ha bu kartları kaybetmeyin. Yoksa yanlış kolunuzu ya da bacağınızı ampute edebiliriz,”⁴³ diyerek yaptığı espri kuvvetli kahkahalarla karşılık bulmuştu.

Ansızın otel mutfağından bağırışma sesleri geldi. Arnhem'deki hapishaneden salıverilmiş olan Yahudilerden bazıları mutfağa gelmiş, yürüeyebilen yaralılar ve emir erleriyle sohbet ediyordu. Nazilerin ırkçı mezaliminin farkında olmayan İngilizler, bir insanın neden yalnızca Yahudi olduğu için hapse atıldığını algılayamıyordu. ırkçı politikalara ilişkin bildikleri şeyler insanı hayrete düşürecek kadar azdı. Bir Waffen-SS subayı tam bu sohbetin ortasına denk geldi. Silahını İngiliz sıhhiyecilerden birine doğrulttu ve “Silah? Silahınız var mı?”⁴⁴ diye sordu.

41 Hans Möller, 9. SS İstihkâm Savaş Taburu BArch- MA N756 158A, 61.

42 Age.

43 HvdV, s. 56–7.

44 Age, s. 57.

Ardından çift kanatlı kapıyı iterek açtı ve bir zamanlar yemek salonu olup şimdilerde hasta koğuşu olan yere girdi.

Bu iri cüsseli subay tam teçhizatlı olarak kapının önünde dikiliyordu. Yıkanmamış yüzünde bir-iki günlük koyu renkli sakal vardı ve kamuflajlı Waffen-SS ceketi giyiyordu. Hendrika van der Vilst'e göre bu subay parıltılı gözlerle etrafı kesmiş ve onu takiben başka Alman askerleri de salona girmişti. Tüm İngiliz sıhhiyeciler ellerini havaya kaldırdı, hiçbirinin silahı yoktu. Bunlar yaşanırken Yahudiler arka kapıların birinden sıvışarak binayı terk etti. Rahibe Suus yemek salonuna girdi ve tehditkâr ifadelerle etrafa bakınan Alman'ı kolundan kavradı. Sakin bir şekilde "Bu hastaneye daha yeni ateş edildi"⁴⁵ dedi.

"Hayır muhterem Rahibe, hayır!" diye yanıtladı Alman. "Biz Amerikalılar gibi değiliz. Biz bir hastanenin içinde ateş etmeyiz." Rahibe duvardaki mermi deliklerini işaret etti. Alman askeri bir an önce yaralı silah arkadaşlarını görmekte ısrar ediyordu. Bir İngiliz öne çıktı ve Hendrika van der Vlist konuşulanları tercüme etmek üzere onlara eşlik etti. İngiliz tabip Alman yaralıların bulundukları yeri gösterdi. Alman subayı ilk yaralının elini sıkıp tekrar tekrar özgürlüğe kavuştuklarını müjdeledi. Kendisine nasıl davranıldığını sordu, ses tonunda bir sataşma vardı. Hendrika'ya bakılırsa yaralı Alman askeri tekrar özgürlüğe kavuştuğunu duyduğuna pek sevinmemişti. Yalnızca kendisine çok iyi bakıldığını söylemekle yetindi. Tebdili kıyafet vaziyette bulunduğu yerden olanları izleyen Albay Warrack'a göre, kendisine iyi bakılmayan tek bir hasta olabilirdi; bunda da hastane personelinin bir suçu yoktu. Kanı kaynayan genç bir Nazi ne morfin almayı kabul etmiş ne de ilk dört saat boyunca herhangi bir tedaviye müsaade etmişti. Diz kapağı eklemi kırılmıştı, haliyle epey acı çekiyor olmalıydı. "Bir süre sonra '*Kamerad!*' diye bağırarak doktorların kendisini tedavi etmesine razı oldu."⁴⁶

Subay, o sırada bir Alman askerinin basit bir cerrahi operasyon geçirmekte olduğu ameliyathane bölümünü de görmek istedi. Silah arkadaşına baktı ve sanki bu savaş trajik sonuçları olan talihsiz bir yanlış anlaşılardan ibaretmiş gibi "*Muss das sein?* -Bunun yaşanmasına ne gerek vardı ki?-"⁴⁷ dedi. Alman subayları aslında savaşı hiç istemedik-

45 Age, s. 58.

46 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/ Kutu 35

47 HvdV, s. 19-60.

lerini sık sık iddia ederlerdi. “*Wir haben es nicht gewünscht.*”⁴⁸ Savaş onlara dayatılmıştı. Sahra sıhhiye taburunun itidalli komutanı Yarbay Arthur Marrable halen sakın sakın piposunu tüttürüyordu ve adamlarına dönüp: “Amma da şov yaptı. *Jerry*lere bakmayın çocuklar, hiçbir şey olmamış gibi işinize devam edin,”⁴⁹ dedi.

Oosterbeek doğusundaki süratli düşman ilerleyişi bir ciddi sorunu daha beraberinde getiriyordu. Muharebenin yoğunluğu nispeten düşük iken yaralıları Schoonoord’dan alıp Tafelberg Oteli’ndeki ameliyathaneye sevk etmek mümkündü; fakat bu iş artık çok daha zorlaşmıştı. Bu nedenle Marrable’ın doktorlarından biri, ayağı parçalanmış bir asker için firar dosyası hazırlayıp amputasyon işlemini hapishane parmaklıklarının ardında yapmak zorunda kaldı; zira bu iş için gerekli testereler cephe hattının diğer tarafında kalan Tafelberg’de bulunuyordu.

Schoonoord’un hemen karşısında bulunan Vreewijk Oteli bir ameliyat sonrası bakım merkezine dönüştürülmüştü ama kısa bir süre sonra burası farklı işler için de kullanılmaya başlandı. Jannie van Leuven adında genç ve cesur bir kadın, muharebenin ortasından çıkarıp kurtardığı yaralı askerleri at arabasına yükleyip buraya getirmişti. Kadının kıyafetleri yardım ettiği askerlerin yaralarından akan kanla öylesine boyanmıştı ki ona giymesi için bir asker üniforması vermek zorunda kaldılar, o da bu üniformayı bir süre sonra esir düşene kadar üzerinden çıkarmayacaktı. Schoonoord Oteli, her tarafında Kızıl Haç sembolleri asılı olsa da makineli tüfek atışlarına maruz kalmaya devam etti; hatta bir taarruz topu bu binaya tam dört mermi atmıştı. Otelin ön tarafındaki büyük pencereler “camdan hançerlerle çevrili deliklere”⁵⁰ dönüşmüştü. Büsbütün savunmasız olan yaralılar uçuşan cam parçalarına karşı battaniyelerini yüzlerine çekmekten başka bir şey yapamıyor, bu da onları yatağında saklanmaya çalışan çocuklar gibi gösteriyordu. Havan atışları fasıla vermiyor ve pek çok yaralı şarapneller nedeniyle bir kez daha yaralanıyordu. Duvarlardaki sıva ve alçıdan çıkan toz hastane personelinin yüzünü gözünü tamamen kaplamıştı; sanki içi un dolu bombalarla yapılan bir savaştan çıkmış gibilerdi. Hem gönüllü Hollandalılar hem de Kraliyet Kara Kuvvetleri Sıhhi Hizmetler Birliği personeli, hastaların “çektikleri

48 “Bunu biz istemedik. (ç.n.)

49 Stuart Mawson, *Arnhem Doctor*, Staplehurst, 2000, s. 89.

50 Age, s.83.

acıdan ötürü yüzlerini ekşitmek”⁵¹ dışında nasıl olup da herhangi bir şikâyetle bulunmadıklarına anlam veremiyordu.

Gerek Arnhem gerekse Oosterbeek'te yaşanan çatışmalar ruhlarda da çok derin yaraların açılmasına sebebiyet veriyordu. Savaş bunalımından ileri gelen psikolojik çöküntü birbirinden tuhaf davranış şekillerini beraberinde getiriyordu. Örneğin fiziksel anlamda ağır yaralı sayılabilecek bir adam, buna rağmen üzerinde ne var ne yok çıkardıktan sonra kollarını aşağı yukarı oynatıp bir lokomotif gibi sesler çıkararak koğuşun içinde çırılçıplak dolaşıyordu. Zaman zaman ardı ardına küfürler ediyor veya, “Gebertin gitsin şu itfaiyeciyi, zaten ne işe yarıyordu ki...” diyordu. Bir başkası ise geceleyin diğer yaralıları dürtüp uyarıyor, sonra da üzerlerine eğilerek “Tanrıya inanır mısın?”⁵² diye soruyordu. Rahibe Stransky de St. Elisabeth Hastanesi'nde savaş bunalımından mustarip tuhaf bir Alman askerine denk gelmişti. Wehrmacht mensubu bu asker elinde tabancasıyla kapıda dikilmiş; fakat Viyanalı Rahibe Stransky içeri girmesine müsaade etmemişti. Asker, durmadan “Ta Sibiryâ'dan geliyorum, elimde Führer'i kurtaracak yepyeni bir silah var.”⁵³ deyip durmuş; tüm ısrarlarına rağmen içeri alınmayınca da hastanenin merdivenlerine oturup hüngür hüngür ağlamıştı. Kimi vakalar ise olağandışı bir sükûnetle hayatını kaybediyordu. Öleceğini fark eden bir çavuş yanındaki görevliye şöyle demişti: “Artık yaşayamayacağımı biliyorum, lütfen yalnızca elimi tut.”⁵⁴

Almanların o günkü asıl taarruzlarının hedefi şehrin güneydoğu köşesini, Oosterbeek Kilisesi'ne doğru giden alttaki yolu hedefliyordu. Albay Thompson sektörün savunmaya hazırlanması için birkaç subay daha talep etti ve 11. Paraşüt Taburu Komutan Yardımcısı Binbaşı Richard Lonsdale'i emrine aldı. Sicilya'da Üstün Hizmet Madalyası almış bir İrlandalı olan Lonsdale, atlayıştan hemen önce parmağına isabet eden bir uçaksavar şarapneliyle yaralanmıştı. Savunma hattını tesis etmek üzere Albay Thompson'ın obüslerinin bir kilometre kadar ötesine gitti.

51 Age, s. 81.

52 Onbaşı T. Brace CRCP 109/29.

53 Rahibe Stransky, St Elisabeth Hastanesi, CRCP 121/20.

54 Onbaşı Terry Brace, RAMC, CRCP 109/29.

Bir asker ansızın haykırdı: “Şuraya bakın, geliyorlar!”⁵⁵ Lonsdale ormanlık bölgenin içinden üç Alman tankının çıkıp yaklaşık üç yüz metre mesafedeki yola doğru ilerlediğini gördü. Güney Staffordlar’dan Onbaşı Baskeyfield 57 mm’lik bir tanksavar topunun başındaydı. Mürettebatıyla birlikte tankların kendilerine yüz metre kadar yaklaşmasını bekledikten sonra ikisini imha etti. Ardından mürettebatının tamamı yaralanan veya hayatını kaybeden Baskeyfield, kendisi de bacağından ağır bir yara almasına rağmen bir başına topu doldurup atış yapmaya devam etti. Almanların gerçekleştirdiği yeni bir saldırıda Baskeyfield’in topu isabet alıp kullanım dışı kalınca sürünerek bir başka topa doğru ilerledi, bu topun mürettebatının da tamamı hayatını kaybetmişti. Baskeyfield yine bir başına topu kullanarak iki atış daha yaptı ve düşmanın bir kundağı motorlu topunu imha etti. “Üçüncü atışını yapmaya hazırlanırken desteğe gelen bir Alman tankının açtığı ateşle can verdi.”⁵⁶ Böylece Baskeyfield de ölümünden sonra Victoria Haçı Nişanı alanlar kervanına katılmış oluyordu.

Düşmanın alev makinaları kısa bir süre içerisinde İngiliz birlikleri arasında paniğe yol açtı ve düzenlerini yitirip kaçan bir grup Güney Stafford askeri bir subay tarafından toparlanıp tekrar görev yerlerine gönderildi. Almanlar o akşamüzeri taarruzlarını birkaç kez yinelediler. Kundağı motorlu toplarından birisi nasıl olduysa evlerden birinin içine girip sıkıştı, evin çatısına çıkan Binbaşı Robert Cain⁵⁷ ölümcül bir tür petank oyunu oynamaya başladı. Yüksek bir noktada bulunduğundan elindeki PIAT roketlerini sanki bir havanmış gibi düşman aracına tepeden konduruyordu. Bir topçu subayı olan Üsteğmen Ian Meikle de bacaya tutunup cesurca aşağı sarkarak Cain’in atışlarına düzeltme veriyordu. Fakat bir Alman topunun namlusundan çıkıp bacaya isabet eden mermi Meikle’in hayatına mâl oldu; Cain ise üst üste ateşlediği roketlerin sesinin sebep olduğu bir kulak zarı yırtığıyla kurtulmuştu.

İki düşman tankı görüntü verdi ve Cain PIAT roketiyle bunları da ateş altına aldı. İsabet kaydettiği tanklardan birinin tamamen imha olduğundan emin olmak için bir atış daha yaptı; fakat bu defa roket lançerin içinde infilak etti. Bir planör çavuşu o anları şöyle aktarıyordu:

55 Binbaşı Richard T. H. Lonsdale, 2ic 11 Para, CRCP 11/6.

56 Onbaşı John Baskeyfield, Güney Stafford Alayı, *London Gazette*, 23.11.44.

57 *London Gazette*, 2.11.44.

“Kuvvetli bir parıltı yükseldi ve binbaşı PIAT’ı havaya fırlatıp sırt üstü yere düştü. Hepimiz hedeflediği tanktan yapılan bir atışın ona isabet ettiğini düşünmüştük. Elleri gözlerinde, uzanmış yatıyordu. Yüzü kararmış ve şişmişti, ‘Sanırım kör oldum.’ dedi.”⁵⁸ Küçük metal kıymıkları yüzünü delik deşik etmişti. Onu hemen kaldırıp bir sedyeye koydular ve götürdüler. İlk yardım yerine gittiğinde gözleri tekrar görebiliyordu; kısa bir dinlenmeden sonra kendi kendine taburcu olup görev yerine döndü. Derken birinin “Tiger tankları!”⁵⁹ diye bağırdığını duyup hemen 57 mm’lik tanksavarın başına geçti. Bir askerden yardım istedi ve birlikte topu doldurup ilk atışta isabet kaydederek tankı durdurmayı başladılar. Cain “Doldur!” diye bağırarak komut verdi. “Yapamıyorum komutanım,” oldu gelen yanıt, “Geri tepme tertibatı mahvolmuş, silahın kademeye gönderilmesi gerekiyor.” Cain bu sakin ve profesyonel cevabı beğeniyle karşılamıştı.⁶⁰

Akşama doğru Lonsdale’in üç taburdan geriye kalan birliklerle beraber kiliseye çekilmesine müsaade edildi. Yaralılar harap olmuş kilisede tedavi edilirken, kendisinin de başı sargılı ve kolu askıda olan Lonsdale kürsüye çıkıp coşku verici bir konuşma yaptı. Thompson kuvvetleri ertesi gün Lonsdale kuvvetleri olarak resmen yeniden teşkilatlandı. 1. ve 3. Taburlar kilisenin güneyinden aşağı doğru nehirle beraber uzanan bataklık arazide, Güney Staffordlar kilisenin etrafında, 11. Tabur da yolun kuzeyinde tertiplendi. 11. Taburdan bir bölük astsubayı olan Başçavuş Dave Morris ekibiyle birlikte Vredehof, yahut *Huzur Evi*’ne⁶¹ gitti. Kapının önü iki piyanoyla kapatılmıştı, bu yüzden içeri girmek için pencereleri kullandılar. Bodrum katında on beş sivil buldular, bunlardan üçü çocuk biri de birkaç aylık bir bebektir. *Huzur Evi*’nin sahibi Frans de Soet beklenmedik bir şekilde paraşütçülerden bir tüfek talep etti ve ertesi gün Başçavuş Morris’e katılarak tavan arasındaki bir pencereden keskin nişancılık yaptı.

İngiltere’ye dönecek olursak Tümgeneral Sosabowski’nin Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı öfke ve sabırsızlık nöbetleri geçiriyordu. Pazar

58 Üstçavuş Richard Long, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/33.

59 Binbaşı Robert Cain, Günay Stafford Alayı 2. Tabur, CRCP 113/44.

60 Arnhem’den sağ kurtulup Victoria Haçı Nişanı kazanan tek kişi olan Cain, Jeremy Clarkson’un kayınpederiydi.

61 CSM Dave Morris, 11 Para CRCP 113/8.

günü ilk parti birlikleri taşıyan uçakların kalkışını izlemişlerdi. Üsteğmen Stefan Kaczmarek'e göre bu birlikler öylesine güçlü görünüyordu ki içini savaşın kısa bir zamanda bitirileceğine dair "buruk bir sevinç"⁶² kaplamıştı. Fakat iki günlük bir ertelemeden sonra Sosabowski ve kurmayları bilgi akışı eksikliğinden ötürü öfkelenmeye başladı. Daha önce de hava meydanına gelip gerisin geriye gönderildikleri olmuştu.

Çarşamba sabahı saat 08.45 sularında, 1. Hava İndirme Kolorusu'nun Polonyalılarla birlikte hareket eden irtibat subayı Yarbay George Stevens yeni bir emir getirip tebliğ etti. Arnhem karayolu köprüsünün yakınlarına değil daha batıda bulunan Driel adlı köye inceklerdi. Arnhem Köprüsü hâlâ paraşütçülerin kontrolündeysen neden bu kadar batısına indiriliyorlardı ki? Durumun hayli kötü olduğundan şüphelenmeye başladılar. Yarbay Stevens'in söyleyebildiği tek şey tugayın Neder Rijn güneyine atılacağı ve "nehri botlarla geçmesi gerektiği"ydi.⁶³

Sosabowski tabur ve bölük komutanlarını yeni plan konusunda bilgilendirdi ve tugay saat 12.30'da uçaklara binip harekete hazır geldi. Burada da bir saat kadar gecikme yaşanmıştı. 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'nun hazırladığı bir rapor "uçaklar motoru çalıştırdıktan sonra olumsuz hava koşulları nedeniyle kalkışın yirmi dört saat daha ertelendiğini" belirtiyordu; fakat erteleme nin asıl sebebi ikmal maddelerinin atılmasına öncelik verilmesiydi. Öte yandan ikmal atması bu şekilde yapılırsa "1. Hava İndirme Tümeni'ne gitmesi gereken ikmal maddelerinin çoğu düşmanın eline geçecekti."⁶⁴ Polonyalı bir paraşütçü şöyle diyordu: "Askerler gün boyu süren gergin bir bekleyişin ardından berbat bir halde kışlaya döndü. Akşamleyin radyoların etrafında kümelendiler ve can vermekte olup yardım bekleyen Varşova'dan gelecek haberleri beklediler."⁶⁵

O akşam saat 22.00'da Yarbay Stevens geldi ve "durumun hiç iç açıcı olmadığını" söyledi. 1. Hava İndirme Tümeni'nin etrafı sarılmıştı ve acilen takviye kuvvetlere ihtiyaç duyuyorlardı. Kıtadaki muhabere vasıtalarının pek de etkin olmadığı ortadaydı; zira Stevens Nijmegen

62 Lt Stefan Kaczmarek, Polish Parachute Brigade, CRCP 132/18.

63 Harp Ceridesi, 1. Polonya Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

64 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

65 Jerzy Kisielski (haz.), *Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy*. Newtown, 1949, s. 292, CBW.

kuzeyinin ve buradaki köprülerin halen Alman kontrolünde bulunduğunu sanıyordu. Halihazırdaki gidişatın “beklenenden tamamen farklı olduğunu” itiraf etmek durumunda kaldı.⁶⁶ Polonya tugayının vazifesinin artık kestane rengi bereli İngilizleri ateşin içinden çekip çıkarmaktan ibaret olduğunu söyleme gereği dahi duymadı. Bu zaten apaçık ortadaydı.

Market Garden harekât planına baştan beri en ufak bir inancı olmayan Sosabowski artık bütünüyle çileden çıkmıştı. Tanksavar silahlarının İngilizlerle birlikte planörlere yüklenip kuzey kesimlere indirilecek olmasına daima itiraz edegelmişti. Almanların an itibarıyla Arnhem Köprüsü’nü tutuyor olmasından ötürü tugayı güney kıyılarına atılacak ve herhangi bir tanksavar desteğinden mahrum kalacaktı. Sosabowski, Stevens’tan 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu karargâhı ile irtibata geçip Arnhem’de neler olup bittiğine dair net bir şekilde bilgilendirilmeden harekât bölgesine adımını atmayacağını bildirmesini istedi. Ona göre General Brereton’dan “bir karar vermesi istirham edilmeliydi. Sosabowski, elde mevcut kuvvetler ve düşman durumuna dair yeterli bilginin temin edilmesini müteakip tugay muharebe grubu olarak yeniden teşkilatlanma sağlanıp harekâta dahil olunması hareket tarzının, iptal edilen vazifelerinin yerini alması gerektiğini düşünüyordu.”⁶⁷ Yarbay Stevens bir saat kadar sonra General Brereton’un Kıta Avrupası’nda bir yerlerde olduğunu; fakat kendi karargâhının dahi General’in yerini bilmediğini ve kendisiyle yirmi dört saatten fazla bir süredir irtibat sağlamadığını öğrendi. Sosabowski’nin sıralı amirlerinden umudunu kesmiş olması hiç de şaşırtıcı değildi.

66 PISM A.v.20 31/273.

67 Age.

Nijmegen ve Cehennem Otobanı

Perşembe, 21 Eylül

Alman tarafına baktığımızda, Nijmegen'deki Waal karayolu köprüsünün güneyinde düşmanla temas halinde olan birliklerde yaygın bir kafa karışıklığı hâkimdi. Bittrich, Model'in karargâhına şöyle bir rapor göndermişti: "Son iki saattir köprü başından herhangi bir haber alınamadı, garnizon yerle bir edilmiş gibi duruyor."¹

SS Yüzbaşı Karl-Heinz Euling, Valkhof ve Hunner Park savunmalarını kâh Belvedere Kulesi'nden, kâh buranın yakınlarındaki bir evden sevk ve idare ediyordu. Çavuş Robinson komutasındaki birliğin karşıya geçerek taarruz etmesinden çok sonra dahi çatışmalar devam etmiş; gece yarısına varıldığında Euling yaklaşık altmış kadar askeri ve Binbaşı Ahlborn komutasındaki bir grup paraşütçü² ile birlikte bir şekilde kaçıp kurtulmayı başarmıştı.

Euling, yangınlardan ötürü çöken binaların arasında birliğini âdeta görünmez olduğunu iddia ediyordu. Halbuki, sayıları giderek artan İngiliz tankları kendilerine doğru yaklaşıırken Valkhof'un dik bayırından aşağı inip köprünün altından geçerek uzaklaşmışlardı. Aşağıda karanlıkta kalıp gizlenebilmişlerdi; zira Valkhof uçurumu tepelerinde yanan kasabanın alevlerini gölgeliyor ve aşağıya ışık gitmiyordu. Daha sonra Euling adamlarını tek sıra halinde "sanki Amerikalıların gibi ellerini kollarını sallayarak"³ sokaktan yürütüp götürmüştü. Kendisini ve adamlarının nehir kıyısını takiben Nijmegen doğusuna ilerlediklerini

1 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi BArch-MA RH 19 IX/90, 64.

2 SS Tuğgenerali Harmel, FMS P-163.

3 Erich Kern, *Buch der Tapferkeit*, Starnberger See, 1953, s. 111.

iddia ediyor; burada buldukları botlarla da Waal'ın kuzey yakasına geçtiklerini söylüyordu. Hem Amerikalıların hem de yeraltı direniş örgütlerinin bu esnada kendilerini aramakta oldukları düşünülürse, Euling ve adamları yakalanmadıkları için hakikaten de çok şanslı olmalıydı.

Euling ve SS mekanize piyadeleri cesaretleriyle nam salmışken, nehrin kuzey yakasında bulunan Binbaşı Hartung komutasındaki bir redif birliği İngiliz tanklarını görür görmez “kimseye sormadan toz olmuştu.”⁴ Bemmle'e ve hatta Elst'e kadar geri çekilmişler ve burada karşılaştıkları 10. SS Panzer Alayı'na mensup bir birlik tarafından toparlanarak, elbette silah zoruyla, tekrar muharebeye sokulmuşlardı. 2. SS Panzer Kolordusu 21 Eylül sabahı şafaqla birlikte, Oosterhout'tan başlayıp Ressen ve Bemmle'e kadar uzanarak Müttefiklerin ileri harekâtını karayolu köprüsünün yaklaşık dört kilometre kadar kuzeyinden tıkayan bir savunma hattı⁵ tesis edildiğini rapor etti. Bu hat Pannerden'den mavnalarla karşıya geçirilen bir miktar Mark 4 tankıyla takviye edilmişti. Savunma hattındaki birlikleri Frundsberg Tümeni'nin yine Pannerden'de bulunan topçu alayı⁶ destekliyordu. Harmel komuta yerini mavnaların yüklendiği noktaya taşımıştı; zira karşıya yeteri kadar ikmal maddesi geçirilemiyordu.

Mareşal Model'in köprüyü havaya uçurma konusundaki başarısızlığın sorumluluğunu üstlenmesine rağmen, Orgeneral Jodl'un aktardığına göre Hitler halen tahrip edilmemiş köprülerin düşmanın ellerine bırakılması ahmaklığından⁷ ötürü son derece öfkeliydi. Wehrmacht Yüksek Komutanlığı'ndan Tümgeneral Horst Freiherr von Buttlar-Brandenfels⁸ “Nijmegen'deki köprü'nün vakti geldiğinde neden havaya uçurulmadığına” dair teferruatlı bir malumat istiyordu. Model'in kurmay başkanı, emrin Müttefiklerin ilk hava indirmelerinin hemen ardından verildiğini izah etmek zorunda kaldı. Arnhem'deki durum böyle bir emrin verilmesini tamamen haklı çıkarır nitelikteydi. Eğer Arnhem'deki köprü havaya uçurulsaydı Nijmegen'i takviye etme imkânları olmayacaktı. Nijmegen'deki köprüye gelinecek olursa, burayı 2. Paraşüt Kolordusu tarafından doğudan yapılacak bir taarruzla tekrar ele geçirmek her zaman mümkündü.

4 Harmel, FMS P-163.

5 BArch-MA RS2-2 32, s. 7.

6 SS Tuğgeneralı Heinz Harmel, 9. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/1.

7 CRCP 128/4.

8 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi BArch-MA RH 19 IX/90, 72.

Hem İngiliz hem de Amerikalı komutanlar tehlikenin farkındaydı. 21. Tanksavar Alayı'nın M-10 zırhlı tanksavarları Tuğgeneral Gwatin'in emriyle sabahın erken saatlerinde İrlandalı Muhafızlar'ın 3. Taburu'nu takiben muharebeye girdi. 3. Taburun Yüzbaşı Roland Langton komutasındaki bölüğü de yola koyulmuştu; fakat birlikte hareket edecekleri piyade unsurunu karanlıkta bulamadılar. Binbaşı Julian Cook'un taburu, önceki gün verdikleri zayıta rağmen, şafakla birlikte zırhlı tanksavarların desteğiyle ileri atılarak bir kilometre kadar mesafe kat etti. Cook şöyle yazıyordu. "Bu mesafenin her bir karışı için çetin bir mücadele verdik. *Kraut*'lar bize karşı her türlü avantaja sahipti. Bahçeler, hendekler, çiftlik evleri...Ne varsa onların kontrolündeydi."⁹ Cook ve adamları Harmel'in savunma hattına çatmıştı. İrlandalı Muhafızlar da gelip kendilerine katılana kadar pek bir şey yapamadılar.

Waal'in karşısında yaşanan çatışmalar ve Reichswald'dan gelen karşı taarruzlarla, 82. Hava İndirme Tümeni son yirmi dört saatte yatarak tedavi ihtiyacı duyan altı yüz kadar zayıat vermişti. 307. Paraşütçü Sıhhiye Bölüğü, Nijmegen'in güney banliyölerinden birinde bulunan bir manastırda ayırma istasyonu kurdu. Paraşütçüler buraya "Bebek Fabrikası" diyordu; zira buranın daha önceden SS mensupları ile ırksal özelliklerine göre seçilmiş genç kadınların çiftleştirilmesi için kullanıldığını düşünüyorlardı.¹⁰ Bölge halkı, KdF¹¹ tarafından işletilen bu şehvet merkezinin adının "*Lustwaffe*"¹² olması gerektiği şeklinde espriler yapıyordu.

9 Binbaşı Julian Cook, III/504/82, CRCP 102/17.

10 SS birlikleri 1942 yılında Himmler'in talimatıyla Berchmanianum denen bu manastıra Lebensborn projesi için el koymuştu. Münih'ten bir SS unsuru gelip buradaki keşiş odalarını ve yaşam alanlarını altmış kadar "Aryan" kadın ile yüz civarında "saf ırk" bebeğini barındırılabilceği bir "Gelderland Bölgesi Lebensborn Tesisi" haline getirdi. Fakat burada hiç çocuk doğmadı; zira tesisin tamamlanması 1943 yılının sonlarını bulmuştu. *Trouw*, 25.5.96.

11 *Kraft durch Freude*. İşçi sınıfı için sportif aktiviteler, sanat sergileri, turistik seyahatler ve konserler gibi boş zaman faaliyetleri planlayarak devlete olan bağlılıklarını artırmak ve bir şekilde kontrol altında tutulmalarını kolaylaştırmak maksadıyla 1933 yılında Nazi yönetimi tarafından kurulmuş devlet teşkilatı. İngilizce kaynaklarda "Strength Through Joy" (Neşeden Güç Doğar) şeklinde yer almaktadır. (ç.n.)

12 Johanna Bremen, Nijmegen, CRCP 123/13. [Yerliler burada bir kelime şakası yapıyorlar. Almandaca *lust* kelimesi zevk anlamına gelmektedir. Yerliler de Luftwaffe yerine Lustwaffe diyerek buranın bir zevk merkezi olduğunu ifade ediyorlar. (ed.n.)]

Amerikalı doktor ve sıhhiyecilere çok sayıda kadın gönüllü yardım ediyordu. Ameliyat aletlerini sterilize etmek için kullanılan tuvalet ispir-tosunu içen bir sıhhiye eriyle yahut yana yana evlerine gönderecek bir hatıra eşyası arayan Amerikalı paraşütçülerle uğraşmak zorunda kalıyor-lardı. Bir asker, Hollandalı bir hemşireye Kızıl Haç şeklindeki broşu kar-şılığında para teklif edip duruyordu. Bu hemşire Amerikan ordusundaki ırksal gerginliğe de şaşkınlıkla tanıklık etmişti. Ne zaman levazım tabu-rundan siyahi bir askerin tedavisiyle ilgilense, beyaz bir asker çıkagelip küçümseyici bir yorum yapıveriyordu: “Yeni sevgilin bu mu?”¹³

307. Sıhhiye Bölüğü, o gün bazı yaralıları karayoluyla Belçika sı-nırındaki Leopoldsburg’da bulunan 24. Tahliye Hastanesi’ne sevk etti. Almanlar Cehennem Otobanı’na kapsamlı bir saldırı başlatınca bu gi-rişim de başarısız olmuş oldu. Fazladan bir grup cerrahla takviye edil-miş olan sıhhiye bölüğü kesinlikle çalışkan bir birlikti. 523 basit ve 284 ciddi ameliyat yapmışlardı. Tahmin edilebileceği gibi bunların yüzde yetmiş sekizi “ekstremiteleri; yani el, kol, ayak ve bacak gibi organları ilgilendiren ameliyatlardı.”¹⁴

307. Bölükte yapılan tedavilerde ölüm oranı, muharebe şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça düşük sayılabilecek şekilde yüzde 2,5 kadardı. Birinci Dünya Savaşı’ndan bu yana askerî tıp ala-nında penisilin, serum, oksijen, tetanos aşısı, kükürt tozu ve gelişmiş anestezi uygulamaları gibi yeniliklerle son derece süratli bir gelişim kaydedilmişti. Ciplerle yapılan hızlı sıhhi tahliyeler de önemli bir fark yaratıyordu. Bölükteki cerrahlar yalnızca bir adet gazlı kangren vakası-na rastlamıştı; bu vaka yaralandıktan otuz saat sonrasına kadar ameli-yata yetiştirilememişti. Bir önceki savaşta uygulanan ve ciddi mide ve batin bölgesi yaralanmalarını ölüme terk eden eski triyaj sistemi büyük oranda değiştirilmişti. “Mutat uygulama, ağır yaralıları hasta kabul odasından doğruca şok odasına alarak tedaviye başlamak şeklindeydi.” Toplamda kırk bin metreküp kadar oksijen ve 45 milyon ünite penisi-lin sodyum kullanımı devasa bir fark yaratmıştı. Kan nakilleri de aynı şekilde. 307. Sıhhiye Bölüğü’ne ait bir raporda şöyle deniliyordu: “Pek çoğunun yoğun bir kanamadan mustarip olduğu yaralanma vakaların-da şoku önlemek adına kan takviyesi hayati önem taşıyordu.”¹⁵ Bölük,

13 Bremen, CRCP 123/13.

14 307. Paraşütçü Sıhhiye Bölüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/ Kutu 35.

15 Age.

kullandığı 1.500 ünite kan sıvısının yanı sıra, hafif yaralı ve hastaları da bağışçı olmaya davet ederek kan stoklarını takviye etmişti.

88 mm'lik uçaksavar şarapneliyle ağır yaralanan Çavuş Otis L. Sampson bir ciple Bebek Fabrikası'na götürüldü. O anları şöyle anımsıyordu: “Kısa bacaklı bir sedye üzerinde hastaneye sevk edildim ve beni koridorun ortasında bir yere bırakıverdiler. Burada 2.000 cc kadar kan takviyesi aldım; sanki yaşam enerjisinin bedenime tekrar dolduğunu hissetmiştim. Bir binbaşı bana şöyle bir baktıktan sonra yardımcılarından birine kıyafetlerimi çıkarıp beni sırt üstü çevirmesini söyledi. Kendisine ‘Sırtımdan vuruldum Binbaşım.’ dedim. ‘Biliyorum...’ yanıtını verdi, ‘...ama şarapnel karın bölgede. Eğer Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşıyor olsaydık bu yarayla hayatta kalman mümkün değildi. Susadıysan su içebilirsin, bir zararı dokunmaz.’ diye de ekledi.”¹⁶

Binbaşının yardımcısı, “Gittiğin yerde bunlara ihtiyacın olmayacak,” diyerek Sampson’un paraşütçü postallarını alıp gitmeye yeltendi. Sampson öfkeden deliye döndü ve yattığı sedyenin üzerinden sürünerek onu durdurmaya çalıştı; binbaşı da adama postalları getirmesini emretti. Sampson, bulunduğu servisteki doktorların hayatını kaybeden yaralıların çarşaflarını yüzlerine çekişini izliyordu. Bununla birlikte tüm yatan hastaların yarası da ağır değildi. Düşen uçağından atlayan bir Alman pilot hastanenin penceresinden içeridekilerin görüş alanına girmişti. “Paraşütü bir yere takılmış ve adam havada asılı halde kalmıştı.” Her ikisi de yürüyebilecek durumda olan iki yaralı paraşütçü derhal dışarı çıkıp eli kolu bağlı pilotun saatini ve tabancasını aldı.

Bu Alman, o günün öğleden sonrasının ilk saatlerinde Nijmegen’e saldırıp ani bir paniğe neden olan avcı uçaklarından birinin pilotuydu. Hâlâ şehirde kalan siviller buranın da Eindhoven gibi bombalanacağını düşünerek en yakın hava saldırısı sığınağına akın etmişti. Avcı uçakları makineli tüfekleriyle Bebek Fabrikası’nı da taradılar. Yüzbaşı Bestebreurtje yarasına pansuman yaptırmak üzere buraya gittiğinde bir doktor ona şöyle dedi: “Bu Alman piçleri ne yaptı biliyor musun? Üzerindeki koca Kızıl Haç sembolüne rağmen hastanenin üstünde uçup burayı taradılar. Peki o esnada ben ne yapıyordum, onu biliyor musun? Bir Almanın hayatını kurtarmaya çalışıyordum. Ve ben bir Yahudi’yim.”¹⁷

16 Otis Sampson, JMGP, Kutu 15.

17 Yüzbaşı Arie Bestebreurtje, CRCP 101/7.

Nijmegen köprülerindeki çatışmaların ardından ortadan kaldırılması gereken çokça enkaz vardı ama görenlerin çoğunu derinden etkileyen bir kare hepsinden ayrı tutulmalıydı. Karayolu köprüsünün Nijmegen tarafında ölü yatan bir Alman askerin bedeni ölüm sertliği ile kaskatı kesilmiş, dışarı doğru uzanan bir kolu sanki nehrin karşısını gösteriyor gibiydi. Köprüde toplam sekiz Alman askerinin cansız bedeni bulunmuştu. Kraliyet İstihkâmcıları'ndan Üsteğmen Tony Jones şöyle yazıyordu: “Gündüz vakti boyunca çok sayıda harp esiri alındı ve bunlar olağandışı bir dağılıma sahipti; yaşlılar, gençler, SS mensupları, polisler, Wehrmacht askerleri, denizciler... Bunların bazıları geçici olarak (çok kısa bir süreliğine de olsa) burunlarından kıl aldırılmamaya devam ettiyse de çoğunluğu tamamen şaşırıp sersemlemişti. Ele geçirilen silah ve teçhizat ise sahiplerinden de çeşitliydi. 88, 50 ve 37 mm'lik silahlar, küçük bir Fransız tankı, *Spandau* ve Hotchkiss makineli, yepyeni piyade tüfekleri, 1916 model eski uzun namlulu ve süngülü tüfekler, mayınlar, roketatarlar, türlü türlü el bombaları... Âdetâ “Britanya Harp Müzesi”nin açtığı bir sergide gibiydik.”¹⁸

Şehrin kuzey kesiminin neredeyse tamamen yanıp kül olduğu Nijmegen’de ise durum köprülerden çok daha beterdı. Konser salonunun müdürü şöyle yazıyordu: “Şehir berbat görünüyordu ve yıkım çok ağırdı. Binalar yanıp kül olmuş, yollarda bomba çukurları açılmış, sağda solda cam ve enkaz yığınları oluşmuş, ağaçlar köklerinden sökülüyordu; korkunç bir manzaraydı.”¹⁹ Büyük De Vereeniging konser salonunun da binden fazla camı kırılmıştı.

Valkhof çevresinde gerçekleşen yıkım elbette hepsinin ötesindeydi: “...bombardımana tutulmuş mevzilerin, üniforma parçalarının, kurumuş kan havuzlarının, vurulmuş araçların ve silahların hâkim olduğu bir keşmekeş.” Almanların cesetleri hâlâ sokaklarda yatıyordu, bazılarının üstü kaputlarla örtülmüştü. Bir görgü tanığının aktardığına göre Amerikalılar hiçbir şey olmamış gibi etrafta dolaşıyordu. “Amerikalı bir paraşütçü, ölü bir Almanın yanına oturup konser-vesini açmış, öğlen yemeğini yiyordu.”²⁰ Yaralı siviller St. Canisius

18 Üsteğmen A. G. C. Jones, 14. İstihkâm Savaş Taburu takım komutanı, CRCP 102/17.

19 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

20 Johanna Marie Fokkinga günlüğü, RAN 579/662.

Hastanesi'ne götürölüp burada "sekiz-on kişilik gruplar halinde ameliyat ediliyordu."²¹ Nijmegen'in aldığı hasarı duymuş olan köylüler, başta gıda olmak üzere ellerinde ne varsa bu şehrin her şeyini kaybetmiş insanlarına bağışlıyordu.

1940 yılı itibarıyla Nijmegen'de bulunan 540 Yahudi'den yalnızca altmış kadarı aradan geçen dört yıldan sonra hâlâ kentteydi. Simon van Praag²² isimli bir vatandaş Katolik bir rahip tarafından saklanıyor ve yakalanma yahut ihbar edilme tehlikesinden ötürü vaktinin çoğunu karanlıkta bekleyerek geçiriyordu. Muharebeler şiddetlenip evler yanmaya başladığında halen gizlenmeye devam etmek zorunda olmak korkunç bir deneyim olsa gerekti. Çatışmalar sona erdiğinde az da olsa rahatlayıp günışığına çıktı ve muharebelerde şehrin neredeyse yarısının yerle bir olduğunu gördü.

Nijmegen'e hâlâ top mermileri düşüyor olsa da Almanların şehri terk etmesi kırmızı, beyaz ve mavi bayrakların tekrar asılarak temizliğe kaldığı yerden devam edilmesi anlamına geliyordu. Cornelis Rooijens şöyle yazıyordu: "Alman işgal kuvvetlerine hizmet eden fahişelerin saçları koca koca makaslarla kesiliyor ve vücutları kalabalık bir insan sürüsü ve boş gezenin boş kalfaları tarafından önde gelen Nazilerin resimleriyle kaplanıyordu."²³ Martijn Louis de derdest edilmiş ve sokaklarda sergilenen *NSB* mensuplarını görmüştü. Bunların arasında "boynunda Hitler portesi asılı olup kafası tamamen tıraş edilmiş bir kadın da mevcuttu."²⁴ Bu tür bir intikama karşı çıkanlar da vardı, İngilizlerin bu uygulamalara müdahale etmeye çalışmasından ötürü gönül koyanlar da. Bir kadın şöyle yazıyordu: "Genel olarak konuşacak olursam, Almanlara duydukları nefret bizimki kadar şiddetli değildi. Onlara geçtiğimiz yıllarda yaşadıklarımızı hayal dahi edemeyeceklerini söyledim. Onlar ise Almanlarla ilişki yaşayanların kafalarının tıraş edilmesini çirkin bir davranış olarak görüyor ve mümkün olduğunca bunu engellemeye çalışıyordu."²⁵

21 Cornelis Rooijens, CRCP 123/34.

22 CRCP 123/33.

23 Cornelis Rooijens, CRCP 123/34.

24 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

25 Bayan C. W. Wisman günlüğü, RAN 579/665.

Model'in karargâhı o sabah saat 11.00'da "o ana kadar kırk beş düşman tankının nehri geçip kuzeye doğru ilerlediği"²⁶ bilgisini aldı. Bunların arasında muhtemelen hem Q Bataryası tank avcıları hem de İrlandalı Muhafızlar'ın Sherman tankları vardı. Tuğgeneral Gwatkin, Vandeleur kuzenlere normal bir yaklaşma yürüyüşü temposunda, yani saatte on iki kilometre kadar bir hızla ilerlemelerini emretmişti. Fakat kanal boyunca uzanan ve kenarları bataklık bir zeminden ibaret olan dolgu topraklı arazinin "tank kullanmak için berbat bir yer"²⁷ olduğunu fark etmeleri uzun sürmedi. Tek tanklık bir cephede herhangi manevra seçeneği olmaksızın intikal etmek intihara eşdeğerdi. Bununla birlikte, verilen emre itaat etmekten başka şansları da yoktu. Montgomery'nin Prens Bernard'ın tavsiyelerini dinlemeyi reddetmesi ve harekâtı planlayanların Hollandalı kara kuvvetleri subaylarıyla istişare etmemiş olması büyük bir hataydı.

Yüzbaşı Langton saat 10.40'ta yirmi dakika sonra yola çıkma emri almıştı; öte yandan İrlandalı Muhafızlar'ın harp ceridesi saat 13.30'a kadar harekete geçmediklerini gösteriyordu. Langton başlangıçta Yarbey Giles Vandeleur'un şaka yaptığını düşünmüştü. Ellerinde sadece bir yol haritası vardı. Gelen emir şöyle diyordu: "Ne olursa olsun durmayın."²⁸ Langton, desteğine verileceği söylenen Typhoon uçakları gelmeyince²⁹ öfkelenildi. Aslında uçaklar gelmişti ama kendileriyle irtibat kurulamıyordu.

İleri Hava Kontrolörü Yüzbaşı Donald Love o anları şöyle anımsıyordu: "Typhoon uçakları filolar halinde sırayla gelmeye başladı. Filo komutanlarından biri olan Sutherland destekleyeceği birliğe çağrı yapıyordu ama komuta aracındaki VHF set çalışmıyordu. Yaşananlar korkunçtu... Typhoon uçakları havada boş boş dolanıyor, aşağıda ise yoğun bir topçu ve havan saldırısına maruz kalınıyordu. Öfkeden deliye dönmüştüm. Elim kolum bağlıydı. Typhoon uçaklarına hiçbir durumda kendilerince değerlendirme yaparak atış yapmamaları emredilmişti."³⁰ Emri altındaki RAF mensubu telsiz işletmeninin geçirdiği sinir krizi de Love'ı kendine getirmeye yetmemişti.

26 21.9.44 saat 11.00, BArch-MA RH 19 IX/22, 119.

27 Yarbey Giles Vandeleur, CRCP 102/17.

28 Yüzbaşı Roland Langton, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu CRCP 115/14.

29 Bu hava saldırılarının zamanlaması hakkında bkz. Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

30 Yüzbaşı Donald Love, CRCP 115/17.

En önde ilerleyen dört Sherman tankı birbiri ardına isabet aldı; hatta ilk üçünün vurulması “yalnızca bir dakika sürdü.”³¹ Bir başka Muhafız subayının belirttiğine göre “bir lunaparktaki metal ördek he-defleri gibi dizilmiş vurulmayı bekliyorlardı.”³² Düşmanın savunma hattında 88 mm’lik uçaksavarlar, kundağı motorlu taarruz topları ve ağaçların arasında gizli en az iki tane Royal Tiger tankı bulunuyordu. Giles Vandeleur kuzenine bağırdı ve yola daha fazla tank çıkarılırsa “tam bir katliam”³³ yaşanacağını söyledi.

Bölüğündeki Sherman tanklarından yalnızca dördüyle yola çıkmış olan Langton’a, birkaç dakika sonra kuzeni Giles’le beraber gelen Yarbay Joe Vandeleur da katıldı. Langton hava desteği alıp alamayacaklarını sordu. Vandeleur hayır anlamında başını salladı ve tüm hava araçlarının Polonya Paraşüt Tugayı’nın indirilmesine tahsis edildiğini söyledi; fakat bu pek de doğru bilgi değildi. Langton üsteledi: “Fakat hava desteğimiz olsa ilerlemeye devam edebilirdik.”³⁴ Vandeleur başını tekrar salladı ve üzgün olduğunu söyledi, ardından da Langton’a ikinci bir emre kadar bulunduğu yerden ayrılmamasını emretti. Yüzbaşı Love’ın aktardığına bakılırsa, Yarbay Vandeleur “bir kovboy filminden fırlamış gibi”³⁵ beylik tabancasını çekip yaya olarak ormana dalmış ve kendi keşfini kendisi yapmıştı. Alman avcı uçaklarının o günün öğleden sonrasında Driel yakınlarına atılmakta olan Polonyalı askerlere sol taraflarından yaklaşp herhangi bir Müttefik hava unsuruyla karşılaşmaksızın saldırdığını gören Langton hepten deliye döndü.

Muhafız Zırhlı Tümeni Komutanı “Ada’yı öyle görünce içim parçalandı.”³⁶ diyordu. Waal ve Neder Rijn arasındaki düz ve batık zeminli Batavya bölgesine “Ada” ismini takmışlardı. “Tankların ilerlemesi için daha az elverişli bir yer bulamazdınız.” Kendisine verilen vazife “tam da piyadelerin işiydi” ama Adair’in yeteri kadar piyadesi yoktu; buna dayanarak da Horrocks’u kendisi yerine 43. Piyade Tümeni’ni görevlendirmeye ikna etmeyi başardı. Bu tümeni çetin bir mücadele bekliyordu. Artık açık olan Arnhem Köprüsü sayesinde; Harmel’in savunma hattı

31 Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

32 Yüzbaşı Michael Willoughby, Coldstream Muhafızları, CRCP 115/44.

33 Yarbay J. O. E. Vandeleur, CRCP 102/17.

34 Langton, CRCP 115/4.

35 Love, CRCP 115/17.

36 Tümgeneral Sir Allan Adair, Muhafız Zırhlı Tümeni, CRCP 114/38.

Brinkmann Muharebe Grubu'nun ilk kısmı, Knaust Taburu ve Elst'e varmak üzere olan bir kadar Mark V Panther tankıyla takviye edilmişti.

Kraliyet Süvari Alayı, o sabahın ilk ışıklarıyla D Bölüğünün iki küçük birliğini batıya doğru keşif yapmak üzere Waal üzerine gönderdi. Keşif müfrezesi yoğun bir topçu ateşine maruz kaldı ve White keşif araçlarından üçü hasar aldı; yine de sisten de istifade ederek Harmel'in savunma hattının ardına sızmayı başardılar. Ardından Polonya Paraşüt Tugayı'nın atılacağı Driel'e doğru ilerlediler.

Birbiri ardına yaşadıkları gecikmelerden ötürü İngiltere'de sıkışıp kalan Tümgeneral Sosabowski ve personeli dayanılmaz bir gerginlik hissediyordu. Bir an önce Hollanda'ya gidip muharebeye girmek arzu-sundaydılar ama bir yandan da akılları Varşova'da umutsuzca direnen Anavatan Ordusu'ndaydı. Yarbay Stevens, 21 Eylül günü saat 03.00'da 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu'ndan Driel yakınlarındaki yeni indirme bölgesini teyit eden ve nehri geçmek üzere kullanılacak botların halen İngiliz kontrolünde olduğunu bildiren bir mesaj aldı. Bu mesaja göre Nijmegen Köprüsü de ele geçirilmişti ve İngiliz topçuları kısa bir süre içerisinde Oosterbeek'te bulunan hava indirme tümeninin destek menziline girecekti. 1. Müttefik Hava İndirme Ordusu Kurmay Başkanı Tuğgeneral Floyd L. Parks, sabahın ilerleyen saatlerinde Sosabowski'yi botların 1. Hava İndirme Tümeni kontrolünde olduğu konusunda bir kez daha temin etti.³⁷ Aslında bu bilgi verildiği saat itibarıyla doğrudu; fakat Hudut Alayı tarafından savunulan nehir geçiş noktası o günün ilerleyen saatlerinde gerçekleşecek bir Alman saldırısı sonucunda kaybedilecek ve Wehrmacht kuvvetleri botları imha edecekti.

Polonya Paraşüt Tugayı personeli saat 07.00'da uçaklara binecekleri üç farklı hava meydanına ulaştı. Öyle yoğun bir sis vardı ki hangarlar, binalar ve uçaklar güçlüğüle seçilebiliyordu. Fakat hava sıcaklığı önceki günlere göre yüksekti ve Polonyalılar bu defa uçaklarının kalkacağına yürekten inanıyordu. Genç bir Polonyalı manzarayı şöyle tasvir ediyordu: "Dakota uçaklarının önünde ve arkasında oradan oraya koşuşturan paraşütçülerin dikkatsizce donandığı teçhizatın beton pistin üzerine

37 Binbaşı Jerzy Dyrda, 'Przemilczana odprawa w historiografii bitwy o Arnhem', *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Sayı 1 (127), 1989, s.125-37 ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

saçıldığını görebilirdiniz. Kimileri küçük gruplar halinde kümelenmiş sohbet ediyor, diğer bazıları oturmuş dinleniyor, bir başkaları ise yanlarındaki Dakota uçaklarıyla bölgeye inecek olan komşu birliklerden arkadaşlarını ziyaret ediyordu. Tabii her an uçağa binme emri gelebileceğinden dolayı kimse uzağa gitmiyordu. Herkes etrafına bakınıp uçuşun bu defa iptal edilmeyeceğine dair ipuçları görmeye çalışıyordu. Fakat kalkış saati yine ertelenip duruyordu.”³⁸

Saat 14.00’ı vurduktan hemen sonra sis yeteri kadar dağıldı ve işaret geldi. Saltby ve Cottesmore meydanlarından yetmiş iki, Spanhoe’dan ise kırk sekiz hava aracı kalkış yaptı. Büyük grup Kuzey Denizi üzerinde açık bir hava koridoru bulmayı başardı; fakat Spanhoe’dan kalkış yapan uçaklar geri çağırıldı. İçlerinde bulunan askerler göreve bu kadar yaklaşmışken indirmelerin yine iptal olduğuna inanmak istemiyordu. Yere indikten sonra diğer grubun yoluna devam ettiğini öğrenince kendilerini işe yaramaz hissettiler. “Sebebi biz olmasak da iptal haberi hepimizi ümitsizliğe gark etmişti. İçimizi anlamsız bir öfke kapladı ve muharebeye girecek olan silah arkadaşlarımızı kıskandık.”³⁹

Saat 16.05’te Dunkirk Cebi’ndeki Alman gözcüsü çok sayıda Müttefik hava aracının yaklaştığını rapor etti. SS Albayı Harzer, Yarbay von Swoboda komutasındaki hava savunma tugayına Arnheim karayolu köprüsünün güneybatısında bulunan yeni mevzilerinde beklemelerini emretti. Civardaki hava meydanlarında bulunan altmış avcı uçağına kalkış emri verildi. Alman kayıtları bu anları büyük bir heyecanla aktarıyordu. “Uçaksavarlarımızın yoğunlaştırılmış atışları düşman unsurlarına demir bir yumruk gibi iniyordu.”⁴⁰ cümlesi, kabına sığmayan pek çok ifadeden yalnızca birisiydi. Almanlar kırk üç adet Müttefik uçağını düşürdüklerini iddia etmekteydi. Yine Alman bir görgü tanığı paraşütçülerinin zayıt oranını yüzde altmış olarak aktarmakta; fakat Polonya kaynaklarıyla kıyaslandığında bu ifadeler Almanlar açısından son derece iyimser kalmaktadır.

Almanların bilhassa da uçaksavar atışları çok yoğundu. Çoğunluğu ateşli birer Katolik olan Polonyalı paraşütçüler, kendilerine doğru

38 Teğmen Sz. Relidzinski, Jerzy Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy*. Newtown, 1949, s. 299, CBW.

39 PISM A.v.20 31/32 41.

40 Kern, *Buch der Tapferkeit*, s. 107.

yaklaşan izli mermileri “alevden bir tespih”⁴¹ olarak tanımlıyordu. Beş adet C-47 birlik nakil uçağı vurulup düştü ve on altı tanesi de hasar aldı. Tugayın harp ceridesinde şunlar yazıyordu: “Hava araçlarımızı ve inmekte olan paraşütçülerimizi hedef alan yoğun bir ateş açılmıştı.”⁴²

Atladıktan sonra havada vurulan askerlerin sayısı bir elin parmaklarını geçemezdi. Bunlarla ilgili olarak, bir Polonyalının harp meydanında can vermeye karşı romantik bakışını ortaya koyan ifadeler de vardı: “Havadayken kurşunu yiyenler de iniş yaptı. Bedenleri gök kubbeden aşağıya doğru ağır ve görkemli bir şekilde süzülüyordu, sanki onlar da inip muharebeye girecekti.”⁴³ Sonuç olarak Sosabowski’nin toplam mevcudu 957 olan eksiltilmiş kuvvetinden hayatını kaybedenlerin sayısı en fazla dört, yaralananları da yirmi beşti. “El bombaları ve kasaturalarla tutuşulan bir göğüs göğüse muharebe başladı. Bir noktadan sonra düşmanın direnci kırıldı ve on bir tanesi esir alındı.”⁴⁴ Duydukları en büyük endişe 1. Tabur ile 3. Taburun yarısının, kendilerine göre, esrarengiz bir şekilde kaybolmuş olmasıydı. Bu birliklerin havadayken geri çağırılmış olduğuna dair en ufak bir fikirleri yoktu ve uçaklarının vurulup düşmüş olabileceğinden korkuyorlardı.

Tugay Papazı Peder Alfred Bednorz, Driel Kilisesi’nin çan kulesini gördü ve kilise papazına merhaba deyip, muhtemelen Latince sohbet etmek üzere buraya gitti. “Kendimi Polonya Kara Kuvvetleri’ne mensup bir papaz olarak tanıttım. Kilise papazı şaşırdı ve ‘Polonyalı bir papaz buraya nasıl gelmiş olabilir ki?’ dedi. Tebessüm edip gökyüzünü işaret ettim. Az önce bölgeye inen paraşütçülerin Polonyalı olduğunu anladı. İki kardeş gibi birbirimizi kucakladık. Papaz Bey masasına uzandı ve bana antika değeri olan şık bir haç hediye edip, ‘Bu haç Hitlercilerden kurtuluşumuzun bir anısı olsun.’ dedi.”⁴⁵

Sosabowski inişinden hemen sonra, bölgeye bisikletle gelmiş bir yeraltı örgütü mensubu olan Cora Baltussen tarafından karşılandı. Kadın, botların imha edildiği ve nehir kıyısının kuzey uzanımının artık Almanların kontrolünde olduğu konusunda Sosabowski’yi uyardı. Komuta yerini Driel yakınlarındaki bir çiftlik evine kurdurmakta

41 Kisielewski (haz.) *Polscy spadochroniarze*, s. 301, CBW.

42 Harp Ceridesi, 1. Polonya Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

43 Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze*, s. 303, CBW.

44 Harp Ceridesi, 1. Polonya Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

45 Peder Alfred Bednorz, Kisielewski (haz.) *Polscy spadochroniarze*, s. 305, CBW.

olan Sosabowki, Neder Rijn kıyılarına bir keşif kolu⁴⁶ çıkarttı ve botları kontrol etmelerini istedi. Keşif kolu görevden döndüğünde Cora Baltussen'ni söylediklerini doğruladı. Nehrin karşısındaki 1. Hava İndirme Tümeni düşmanın havan ve makineli tüfek atışlarına maruz kalıyordu ve demiryolu köprüsünün kalıntıları da Almanların hâkimiyetindeydi. Botlara dair bir emare yoktu.

Urquhart'ın karargâhında bulunan Polonyalı irtibat subayı Yüzbaşı Ludwik Zwolanski o akşam saat 22.30'da çıkageldi. Nehri yüzerek geçtiğinden donu ve gömleği sıırlıklamdı. Bu adam esmer çehresinden ötürü "*Kara Haydut*" rumuzuyla tanınıyordu. Parolayı bilmiyordu; bu nedenle subay arkadaşlarından birisi sesini tanıyıp nöbetçilere geçişi için müsaade etmelerini emretsin diye yüksek sesle bir güzel sövdü. Nöbetçiler Sosabowski'nin komuta yerini işaret etti ve Zwolanski içeri girip düzgün bir selam vererek kendini takdim etti: "Yüzbaşı Zwolanski. Emret komutanım!"⁴⁷

Masasındaki haritanın üzerine eğilmiş çalışmakta olan Sosabowski arkasını döndü ve şaşkınlıkla sordu: "Ne halt karıştırıyorsun burada Zwolanski?" Zwolanski, kendisini Urquhart'ın gönderdiğini ve geceleyin birliğini karşıya geçirmesi⁴⁸ için sallar tahsis edileceğini haber vermeye geldiğini söyledi. Zwolanski'nin nehri yüzerek geçmiş olması Sosabowski'yi bunun yapılabileceğine pek de ikna etmemişti; fakat yine de her iki taburunu da nehir kıyısına sevk etti. Saat 03.00'a ortada halen sal mal yoktu; bu yüzden de Sosabowski birliğinin büyük kısmını Driel'e geri götürüp mevziler kazdırdı. Nehir kıyısı genişliği altında oldukça açık bir mevzi bölgesi olurdu.

Zwolanski, Urquhart'tan bir emir daha getirmişti; buna göre Sosabowski'nin kendisi ilk fırsatta nehri geçecek ve 1. Hava İndirme Tümeni karargâhına gidip tekmil verecekti. Sosabowski'nin böyle bir şey yapmaya hiç niyeti yoktu. Ona göre bir komutanın askerlerinin yanından bu şekilde ayrılması çılgınlıktı. Daha sonradan tümen komutanı, tugay komutanlarından biri ve keşif taburu komutanının birliğinin başından ayrıldığında İngilizlerin başına gelenleri duyduğunda bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğunu bir kez daha anlayacaktı.

46 Üstçavuş Woll Juhas, CRCP 132/37.

47 Tümgeneral Sosabowski, CRCP 132/45.

48 PISM A.v.20 31/60.

Browning, Polonya tugayının 1. Hava İndirme Tümeni'ni takviye etmek ve olası bir felaketi engellemek üzere nehri geçmesini isterken; SS Korgenerali Bittrich ve Model'in karargâhı Neder Rijn güneyindeki Batavya bölgesine yapılan yeni hava indirmelerinin "Nijmegen'den gelip ilerlemeye devam eden düşman kuvvetleri ile irtibatı tesis"⁴⁹ etme maksadını taşıdığını düşünüyordu.

Bittrich'in Ressen dolaylarındaki savunma hattı Elst ve Arnhem'e uzanan yolu tıkamayı başarıyordu. Batı yönünde Oosterhout'ta bulunan 4./7. Dragoon Muhafız Alayı ise daha şanslıydı. 504. Alay'ın 1. Taburundan verilen bir rapor şunları aktarıyordu: "Birerli kol halinde ilerleyen İngiliz tankları saat 17.30 civarında bölüklerimizden birinin destek mesafesine girdi. Alman direnek noktalarını temizlediler, Oosterhout'tan gelen bir Mark IV tankını püskürttüler, Oosterhout yolunda iki tank ve bir yarı tırtıllı aracı imha ettiler ve bir Alman havan mevziini susturdular. Bren ZPT'leri ile bahçelerde mevzilenmiş yaklaşık elli Alman askerini öldürdüler, yaraladılar yahut muharebe dışı bıraktılar."⁵⁰ Eğer Hollanda Kurmay Koleji'nde aldığınız bir dersin sınavını vermeye çalışıyorsanız burası doğru güzergâh olabilirdi. Rastlantı bu ya, o gün Prenses Irene Tugayı'na mensup Hollandalı askerler vatandaşlarının duygusal karşılamaları eşliğinde Eindhoven ve Nijmegen'den geçiyordu. Buradan geçebildikleri için şanslıydılar; zira 30. Kolordu'nun da kullandığı bu güzergâh kısa bir süre sonra Cehennem Otobanı takma ismini almasına sebep olan olaylara sahne olacaktı.

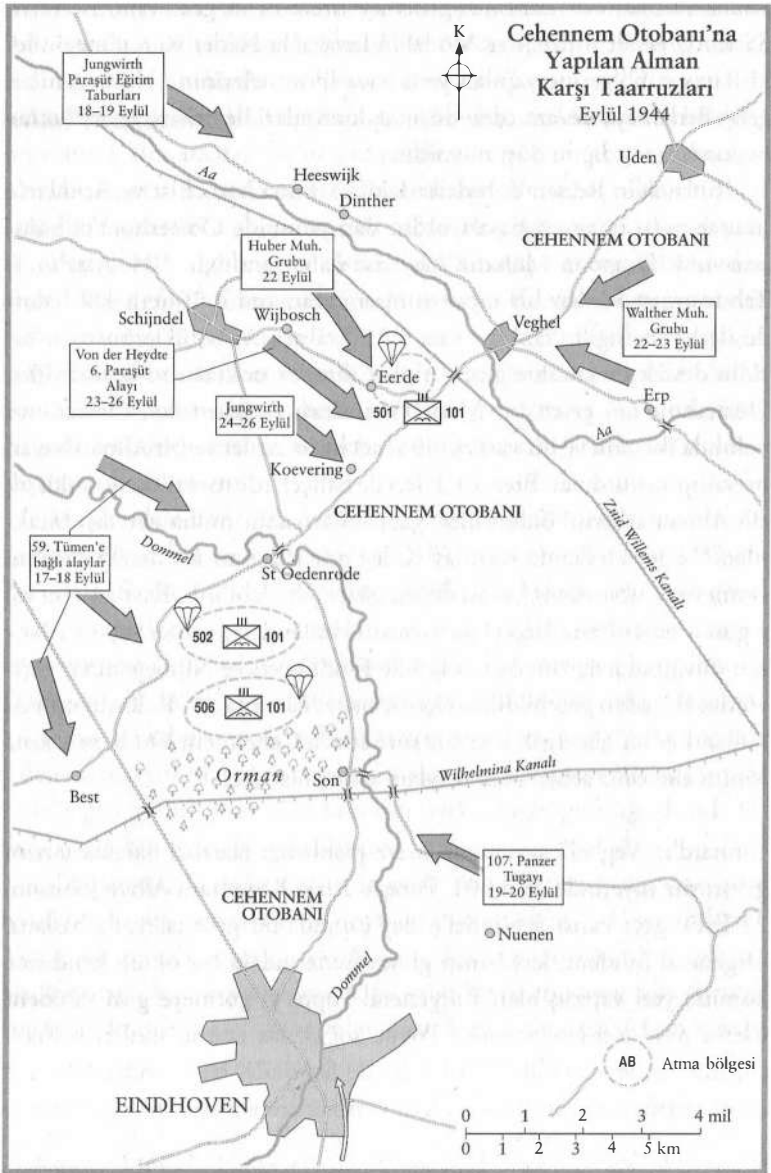
Kinnard'ın Veghel'i savunmak üzere planladığı taarruzi hareket tarzını geliştirme niyetinde olan 501. Paraşüt Alayı Komutanı Albay Johnson, 21 Eylül gece yarısı Schijndel'e alay çapında bir gece taarruzu başlattı. Orgeneral Student, kasabanın güney kenarındaki bir okulu kendisine komuta yeri yapmış olan Korgeneral Poppe'yi görmeye gitti. Student işlerin nasıl gittiğini sorunca Poppe soğuk bir tavırla şunları söyledi: "Durum biraz çetrefilli."⁵¹ Bu ifade ile Schijndel bölgesinden düşman taarruzlarına maruz kalmakta olduklarını ve oradan çıkmaları gerektiğini

49 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 21.9.44, saat 21.35, BArch-MA RH 19 IX/90, 76.

50 C/I/504/82, CRCP 101/1.

51 ALDS.

Cehennem Otopanı'na Yapılan Alman Karşı Taarruzları Eylül 1944

kastediyordu. Fakat paraşütçülerle ve Albay Walther komutasındaki bir SS taburuyla desteklenen 107. Panzer Tugayı'nın doğu yönünde icra edeceği beklenmedik taarruz Amerikalıları dumura uğratacaktı.

Kinnard komutasındaki 1.Tabur ilerlemekte iken kamyonete monteli bir 20 mm'lik topun atışlarına maruz kaldı. Kinnard, adamlarının kendilerini yolun her iki tarafında bulunan çukurlara attıklarını gördü. Almanlar 20 mm'lik izli mermi ile kasıtlı olarak yüksekten ateş ediyor, bir makineli tüfek de aynı esnada standart muharebe fişegi ile diz hizasından tırpan gibi biçiyordu. Almanların alışlageldik taktiklerini uygulamakta olduklarını fark edemeyen Kinnard, adamlarına kalkıp hücum etmelerini söyledi: "İlerleyin, atışları epey yüksekten gidiyor."⁵² Erlerden birisi bir yerlerden kendisine seslendi: "Belki de Yarbayım; fakat şu ana kadar sekiz adamımız bacağından vuruldu." Askerler hendeklerin içerisinden çömelir vaziyette koşarak ilerlediler ve 20 mm'lik silahın mürettebatı ile temas sağlayıp sonunda onları kaçırmaya zorladılar.

Schijndel'e girerken içinde Alman askerlerinin uyumakta olduğu birkaç evle karşılaştılar. Kasaba günün ilk saatlerinde ele geçirildi. Aynı zamanda yeraltı örgütlenmesinin teşkilatlanma sorumlularından birisi olan kilise papazı Kinnard ile temasa geçti. Kinnard ona âdeta yalvardı: "Lütfen halkınızı sokaklardan uzak tutun. Ahaliye söyleyin kimse çıkıp bayrak falan asmasın; sanki burada bulunuşumuzdan memnun değilmiş gibi davransınlar. Lütfen bu söylediklerimi bu gece herkese duyurun."⁵³ Bir karşı taarruza maruz kalacak olmaları muhtemeldi ve kasabayı elde bulundurmaya devam etmeleri kolay değildi. Papaz, Kinnard'ın ikazlarını dikkate aldı; üstelik Almanların kuvvetlerini nerelere yoğunlaştırmakta olduğuna dair bilgi edinmek maksadıyla bisikletli keşif timleri çıkarcığının da sözünü verdi. Neyse ki Schijndel halkı kendilerine söyleneni yaptı ve şafak söktüğünde kimse evinden çıkmadı. Paraşütçülerden biri, önünden geçmekte olduğu bir evin panjuru ansızın hafifçe aralanıp iç-riden birisi kendisine bir fincan yalancı kahve⁵⁴ uzatınca epey ürkmüştü.

Almanların Cehennem Otobanı uzanımı boyunca birbiri ardına baskınlar düzenleme hareket tarzı St. Oedenrode'u da etkilemişti. Yarbay

52 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

53 Age.

54 Schijndel, Laurence Critchell, *Four Stars of Hell*, New York, 1974, s. 128-30.

Cassidy'ni taburu 21 Eylül sabahı saat 06.30'da bir karşı taarruza hazırlanıyordu; fakat öncesinde yapılan topçu atışları kısa düşmüş ve adamlarından üçünü öldürüp beşini de yaralamıştı. Almanların işgali altında bulunan manastıra yapılan saldırı halen devam ediyordu. Her bir takımın desteğine iki adet İngiliz tankı verilmişti. Almanların yoğun ateşleri ile karşılaştılar ama atışlar isabetsizdi; düşman sanki hedef gözetmeksiz rastgele ateş ediyordu. Cassidy'nin adamları binaları ele geçirip aramaya başladıklarında Almanlar çoktan buraları terk etmişti. Fakat saat 10.00 civarında başlayan beklenmedik topçu atışları 502. Alay'ın komuta yerine isabet etti ve etrafa saçılan şarapnel ve ağaç parçaları Albay Michaelis'in yanı sıra karargâh subaylarının da çoğunu yaraladı. Geriye dönüp komuta yerine giden Yarbey Cassidy de düşen topların etkisiyle açılan bir mermi çukuruna düşerek hafifçe yaralandı. Alayın komutasını devralmak durumunda kaldı ve komuta yerini geçici olarak manastıra taşıdı; burada biraz olsun güvende olacaklardı.

Amansız bir çatışma devam ediyordu. "Havan Çavuşu James A. Colon bir keskin nişancının kurşunuyla hayatını kaybetti. Kıdemli Er Robert L. Deckard ise yaralı bir Alman askerine yardım etmeye çalışırken yakınlarındaki bir Alman mevziinden açılan ateşlerle can verdi. Adamlarından birkaçı tarafından yapılan atışların himayesinde ilerleyen Üsteğmen Larson, sürünerek Almanların bulunduğu korugana yaklaşp iki el bombası ve bir de 45'lik tabancası ile içeridekileri tahtalı köye yolladı. 2. Takım Komutanı Üsteğmen Wall, bir onbaşı ve dört de er ağır yaralandı."⁵⁵

Sol kanadının dışına doğru epey bir mesafede ve dikey olarak da paraşütçülerin yüz elli metre kadar önünde bulunan bir İngiliz tankı kulesini düşmana doğru çevirince durum da olumlu anlamda gelişmeye başladı. "Tank, doğrudan piyadelerimizi hedef alan bir 88 mm'lik uçaksavarı ateş altına alıp imha etti. Ardından bu uçaksavarın hemen yanında bulunan bir kundağı motorlu taarruz topunu da tek atışta havaya uçurdu."⁵⁶ Bu olay âdeta bir "patlamanın fitili ateşlemişti." Almanlar "toprağı yaran mantarlar gibi" birer birer ortaya çıkmaya başladılar, teslim olmaya hazırlardı. "Subaylar üstlerine başlarına çeki düzen vermiş, sanki silah bırakmayı planlıyor gibiydiler." Alman askerlerinden biri si çantasında bulunan sabun ve şahsi temizlik eşyalarını ısrarla yanına

55 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

56 Age.

almak istiyordu. “Birisi tekme yapıştırdı ve bu asker de yürümeye başladı.” Saat 16.00 civarında “bölüğün yaklaşık altı yüz metre kadar önünden bir tank geçti. Bölüğün emrine verilmiş bir 57 mm’lik tanksavar atışını yapıp arka tarafından isabet kaydedince, tank C Bölüğüne doğru etrafında dönmeye başladı. Bir Sherman tankı düşman Tiger tankına üç atış daha yaptı ve sonunda Tiger alev alev yanarak imha oldu.”

İntikal konvoyuna Alman topçusu tarafından ara ara yapılan saldırılar, Amerikan birliklerinin normalde almaları gereken K-kumanyalarının⁵⁷ yalnızca üçte birini alabilecek olması anlamına geliyordu. Kraliyet Süvari Alayı, Almanların Oss’ta bulunan devasa kumanya deposunu keşfetmişti ve eksik kumanyalarını buradan temin edebiliyordu. Fakat her iki taraf da kasabayı elde bulundurmak için yeteri kadar birlik tahsis edemediğinden tuhaf bir durum gelişmişti. Taraflar kumanyaları almak için silahlı küçük müfrezeler gönderiyordu. Kraliyet Süvari Alayı’nın harp ceridesi bu durumla ilgili şunları kaydetmişti: “Kumanyaların sabah İngilizler, öğleden sonra da Almanlar tarafından alınması gibi bir düzen oluşmuştu. Ne kadar da güzel sıra bekleyen insanlarız!”⁵⁸ Bir Muhafız subayı, Oss’taki Alman kumanyalarını gören askerlerinin kendi “compo”⁵⁹ kumanyalarının en azından dünyanın en kötü kumanyası olmadığını kabul etmelerini sağladığını fark etmişti. Amerikalı bir subayın söylediğine göre de “Alman kumanyalarının *nefaseti* yoktu.”⁶⁰ Amerikalı paraşütçülere soracak olursanız, kurutulmuş at eti ve “*Dauerbot*” adı verilen taş gibi sert ekmeğiyle Alman kumanyası, zaman zaman yedikleri İngiliz “compo”sundan bile beterd. “Compo”nun muhteiyatında bulunup beğenerek tükettikleri tek şey melas pudingiydi. *Player’s* sigaralarının “tadı sıcak bir yel gibiydi ve dumanını içe çekmesi zordu.”⁶¹ Bir başka

57 Amerikan birliklerinin K ve C kumanyaları vardı. K kumanyası günlük 3 öğünün her birinde birer porsiyon yemek anlamına gelirken, C kumanyasında bu miktar öğün başına iki porsiyondur. (ç.n)

58 TNA WO 171/837.

59 “*Composite ration*” için askerlerin kendi aralarında kullandığı ifade. Bu kombine kumanyalar, her biri on dört kişilik bir asker grubuna yirmi dört saat yetecek miktarda yiyecek ihtiva eden tahta sandıklarla verilir ve çeşitlilik açısından kendi dönemimin en zengin kumanyalarından biriydi. (ç.n.)

60 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

61 Critchell, *Four Stars of Hell*, s. 145.

Amerikan askeri de İngiliz sigarası içmenin “kamışla pamuk çekmeye”⁶² benzediğini söylüyordu.

Gavin’in 82. Hava İndirme Tümeni’ne göre düşman taarruzları yolun her iki tarafından değil, daima Reichswald tarafından geliyordu. Meindl komutasındaki 2. Paraşüt Kolordusu, Feldt Muharebe Grubu’nu emrine almıştı; zira “Feldt kuvvetleri ciddi ve planlı taarruz icra edebilmekten uzak olduğu gibi yalnız başlarına bir saldırı gerçekleştirebilecek durumda da değildi.”⁶³

En yoğun çatışmalardan birkaçına, muhtemelen “Şeytan Tepesi” olarak anılan, Den Heuvel adındaki hâkim araziye ele geçirebilmek için girilmişti. 3. Paraşüt Tümeni’ne bağlı Becker Muharebe Grubu korkusuzca saldırıyordu. 508. Alay’ın A Bölüğü bir noktada makineli tüfek mühimmatını tüketiverdi; nişancıların çoğunda hepi topu beşer mermi kalmıştı. Neyse ki tabur karargâhına gitmiş olan bir astsubay, elinde dört şerit makineli tüfek mühimmatıyla tam zamanında geri döndü. Öte yandan iâşe sıkıntısı da çekiliyordu. Düşmanın bilhassa da geceleri gerçekleştirdiği birbiri ardına taarruzlar bölüğün son derece yorgun düşmüştü. Keten bezinden yapılma boş mühimmat şeritlerini birbirine bağlayıp mevziden mevzie uzattılar; böylece olası bir düşman sızmasında bunları çekerek birbirilerini uyandırabileceklerdi. A Bölüğü, 23 Eylül günü bulundukları bölgeyi terk etme emri alana kadar düşman taarruzlarına karşı başarıyla savunma icra etmeye devam etti.

Beek’te bulunan 3. Tabur, 21 Eylül günü şafak vaktine yakın gerçekleşen bir düşman taarruzuyla ağır bir darbe aldı. Bölüklerden birisi fiilen teslim oldu; fakat diğerleri vahşi bir karşı taarruz icra ederek genç paraşütçülerden ibaret düşman birliklerini şafak sökmeden hemen önce kalıcı olarak kasaba dışına itmeyi başardı.

Karanlık bastırıldığında, 508. Alay’ın paraşütçüleri sol taraflarında Nijmegen semalarını tarayan projektör ışıklarını görebiliyordu. Uçaksavar bataryaları, Mareşal Model’in havaya uçurmayı inatla reddetmiş olduğu Waal üzerindeki köprüyü imha etme niyetindeki Alman avcı uçaklarını uzak tutmaya çalışıyordu.

62 Carl Cartledge, 501/101 EC-UNO.

63 Korgeneral Eugen Meindl, FMS B-093.

Oosterbeek

Perşembe, 21 Eylül

Arnhem karayolu köprüsündeki direniş bir önceki akşam sona ermiş olsa da kimi gruplar halen pes etmemişti. Üsteğmen Barnett'in takımı savaşa devam etmekte kararlıydı. Yanan bir bina içinde sıkışıp kalmış olan bu birlik tek seçeneklerinin binanın arka çıkışında olduğunun farkındaydı, burada da kendilerini bekleyen Almanlar vardı. Barnett şunları hatırlıyordu: "Yanıma on kadar adam alıp süngü takmalarını emrettim, ardından düşmanın üzerine atıldık. Arka tarafta bir bahçede bekliyorlardı ve biz gelip temas sağlamadan önce toparlanıp kaçmayı başardılar. '*Whoa Mahomet!*' diye bağıryorduk ve öyle sanıyorum ki bu çılgınlık onları mermilerden daha çok korkutmuştu."¹ Barnett ve adamları nehre doğru inip köprü'nün altından geçmeye niyetlendiler; fakat ansızın karşıdan bir tank silueti görüldü, bu muhakkak bir Tiger tankıydı. Bir an manzaraya bakakaldılar; ardından fark ettiler ki bu tank vurulmuş ve terk edilmişti. Bu Tiger, Hummel'in panzer bölüğüne ait olsa gerekti. Gecenin geri kalanını köprü'nün altında gizlenerek geçirdiler; zira Alman devriyeleri canlı düşman avına çıkmıştı.

Binbaşı Gough'un Oosterbeek'e ilerleme emri verdiğini duyan Amerikalı OSS subayı Üsteğmen Todd,² yanına aldığı birkaç askerle birlikte bu kasabaya doğru yola çıktı. Ortamdaki kargaşa ve havayı kaplayan dumandan istifade ederek muharebe sahasını terk etmeyi başardı; fakat yalnız başına kalmıştı. Nasıl olduysa korkunç yangınlardan sağ kurtulmayı

1 Üsteğmen Patrick Barnett, 1. Hava İndirme Tugayı Emniyet ve Muhafız Takım Komutanı, CRCP 109/26.

2 Üsteğmen H. A. Todd'un Claude misyonuna dair raporu, JMGP, Kutu 15.

başarabilmiş bir ağacın tepesine çıktı ve kendini bir dala bağladı. Burada geçirdiği son derece konforsuz gece, düşman tarafından tespit edileceği ertesi sabaha kadar hürriyetini korumak dışında bir şey getirmeyecekti.

Alman mekanize piyadelerinin muharebe sahasını taradığı anları Horst Weber şöyle aktarıyordu: “Korkunçtu. Siperler ceset doluydu. Yalnızca siperler değil, her yer cesetle kaplıydı.”³ Derken Weber, iki İngiliz paraşütçünün ölü taklidi yaptığını fark etti: “İki cansız beden yanından geçtikten sonra dönüp öylesine bir baktım ve askerle göz göze geldik. Gülümseyerek ‘Günaydın beyler. Kahvaltınızı getireyim mi?’ diye sordum.” Daha sonra bu iki askeri önüne katıp kiliseye götürdü. Kapının önünde bir silah yığını vardı. Weber, gözünü esirlerinden ayırmıyordu; zira ortaya koydukları kahramanca savunmaya bakılırsa, bu askerlerin o yığından bir silah kapıp kendisine karşı koyma ihtimalleri hiç de düşük değildi.

Tugayın muhaberecilerinden biri olan Onbaşı John Smith, kasabayı terk etmeye çalışan başka bir birlikle beraber hareket ederken bir SS unsuruna denk gelmiş ve esir düşmüştü. Yine bir kilise bölmesine benzer bir salonda tutulmuştu, salonun ortasında bir piyano⁴ vardı. Paraşütçülerden biri dayanamamış ve gidip caz türünden bir şeyler çalmıştı. Zaferin verdiği gururdan ötürü keyifleri yerinde olan Alman muhafızlar paraşütçüye karışmamış, kahkahalarla olanları seyretmişti.

Gece boyunca tugay karargâhının arkasındaki siperlerde bekleyen bir paraşütçü ise maruz kaldıkları havan atışlarını ve karşı koydukları birden fazla karşı taarruzu anlatıyordu. “Gündüz vaktinin sonuna doğru birbirinden bağımsız küçücük gruplar olarak kalmıştık ve subaylardan biri artık herkesin kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğunu söyledi.”⁵ O ve beraberindeki üç asker evden eve sıçrayarak St. Elisabeth Hastanesi’ne gitmeye karar vermişlerdi. Yanlarında iki adet Sten makineli tabanca ve hepi topu bir avuç dolusu mühimmat vardı. Bir yazıhanede saklanmış; fakat bir süre sonra canlı düşman askerlerini arayan çok sayıda Alman devriyesinden biri tarafından yakalanmışlardı. “Yarım saat geçti geçmedi, bizim gibi bir silah arkadaşımızın bulunduğu bir yere götürüldük. SS mensupları elimizi sıktı ve bize sigara

3 Horst Weber, 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Tabut Regiment, CRCP 131/1.

4 Onbaşı John Smith, Kraliyet Muhaberecileri 1. Paraşüt Tugayı, CRCP 109/22.

5 2. Paraşüt Taburu’ndan kimliği belirsiz paraşütçünün günlüğü, CRCP 94/3.

tuttu. Bu adamların çoğuyla Kuzey Afrika'da, Sicilya'da veya İtalya'da çarpıştığımızı öğrendik. Hâlâ savaşı kazanabileceklerine inanıyorlardı ve kendi adıma buna çok şaşırmıştım. Bir fikre böylesine körü körüne bağlı biriyle ne tartışabilirdiniz ki?" Kimi SS mensupları ise bir paraşütçünün tanımına göre "her zaman yaptıkları gibi 'siz ve biz aynı taraftayız' numarasını çekiyor"⁶ ve Sovyet sürülerine karşı İngilizlerin kendileriyle ittifak yapması gerektiğini savunuyordu.

3. Taburun Lewis komutasındaki bölüğüne mensup bir paraşütçü, üzerini arayan genç Alman askerinin korkudan zangır zangır titriyor⁷ olmasına son derece şaşırmıştı. Bununla birlikte Almanların çoğu sakın ve içten yaklaşıyordu. İngilizlerin havadan attığı ikmal sandıklarından buldukları çikolatalardan esirlere ikram ettiler. "Bir Alman durduk yere gelip hafifçe omzunuza vurduktan sonra 'Güzel savaş-tın *Tommy*' diyerek sizi tebrik edebiliyordu." Bir Alman subayı esir düşmüş istihkâmcılardan birine "daha önce nerelerde savaştığını sordu. Esir, hukuka uygun olarak bu soruyu cevaplamayı reddetti. Alman subayı kursuz bir İngiliz aksanıya yanıtladı: "Unut gitsin. Cesur bir adamsın ama aynı zamanda aptalsın da."⁸

Bir başka Alman subayı ise askerlerinden birini İngilizlerle alay ettiği için dövmüştü. Arnhem'de kazanılan zafer, *Waffen SS'e* ne kadar "şövalye ruhlu" askerler olduklarını sergilemeleri için bir fırsat sunuyordu. Esirler toplama noktasında silahlarını bıraktıktan sonra, Binbaşı Gough yürüyüşe⁹ geçilmesiyle birlikte tüm esirler olarak güzel bir görüntü verecekleri bilgisini kulaktan kulağa yaydı. Bunun üzerine düzgünce sıraya girdiler, üstlerine başlarına çeki düzen verdiler ve başları dik bir şekilde yürümeye başladılar. Hatta bir grup asker son bir kez "*Whoa Mahomet!*"¹⁰ demekten kendini alamadı.

Piyade Onbaşı Alfred Ringsdorf, başlarından geçenleri şöyle anlatıyordu: "Kimse daha önce böylesine korkunç bir şey tecrübe etmemişti; hayatı pamuk ipliğine bağlıken kim korkmadığını söyleyebilir

6 Muhabereci James Haysom, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 110/47.

7 Er Arthur Watson, 3. Paraşüt Taburu C Bölüğü, CRCP 111/32.

8 İstihkâmcı Gordon Christie, Kraliyet İstihkâmcıları 1. Paraşüt Taburu B Takımı, CRCP 110/36.

9 Yüzbaşı B. W. Briggs, 1. Hava İndirme Tugayı Karargâhı, CRCP 109/30.

10 2. Paraşüt Taburu'ndan kimliği belirsiz bir paraşütçünün günlüğü CRCP 94/3 ve CRCP 92/9.

ki? Elmaslı Demir Haç Şövalye Nişanı almış olanların bile korktuğuna adım gibi eminim.”¹¹ Köprüdeki muharebeden sonra bölüğün sağ kollarını Arnheim kenarındaki bir parkta toplanmıştı. “Hep birlikte orada toplandık ve bir kuşunu ötüşü net bir şekilde duydum. Sanki savaşırken yaşamıma bir ara verilmişti de şimdi yeniden hayata dönmüş gibiydim. Birdenbire canlanmış ve oradan sağ çıktığımı anlamıştım.”

21. SS Mekanize Piyade Alayı’na mensup Horst Weber şöyle yazıyordu: “İngilizler teslim olduktan sonra başları dik bir şekilde geldiler. Gururlu görünüyorlardı, mağlup olmuş gibi değillerdi. Yine de onlar için üzülüyordum çünkü çok yorgun, bezgin ve sıkı duruyorlardı. İngilizleri mağlup ettiğimize kesin olarak kanaat getirince aklımıza gelen ilk şey, onların kumanya ve sigaralarına el koyabileceğimiz olmuştı. Ganimetten bir pay alabilmeye kendimi öylesine şartlamıştım ki bacakları kopmuş bir İngiliz askerine dahi yardım etmeyi reddettim. Adam bir duvara dayanmış ve kendi haline bırakılmıştı.”¹² Weber, kendinin ve arkadaşlarının düşmanın paraşütle attığı ilkyardım sandıklarındaki kumanyalara, ilk yardım kitlerine, hazır kahvelere ve muharebe sahasında lüks sayılabilecek eşyalara “bir türlü doymayan” ergenler gibi nasıl saldırdıklarını şöyle anlatıyordu: “Yıllardır görmediğimiz bir şey olan sabun dahi vardı, biz vücudumuzu toprakla temizlerdik. Hepimizi bu malzemelerin bir kısmını alıp eve götürmek istiyorduk. Biz bu savaşın çocuklarıydık ve elimizin uzanabileceği ne varsa almaya çalışıyorduk.” Almanlar özellikle de kükürt tozundan çok etkilenmişti. “Bizim ordumuzda pek çok asker penisilin olmadığından ötürü kangrenden ölüyordu.”

Weber’in arkadaşlarından bazıları ölümlerin ceplerindeki malzemelerle yetinmiyor, elbiselerini de alıyordu. Çoğunlukla iyi teçhiz edilmiş olan Waffen-SS birliklerinde bile çeşit çeşit üniforma giyenlere rastlanabilirdi. Kimisi kaplan desenli kamuflaj ceketler giyerken kimileri gri üniforma tercih ediyor; bazıları da kolayca lime lime olan Alman üniformasının yerine İngiliz veya Amerikan pantolonlarına yöneliyordu. En değerlisi ise Amerikalı paraşütçülerin postallarıydı; fakat bunlardan birini giyen herhangi bir Alman askeri yakalandığı an oracıkta vuruluyordu. Müttefiklerin malzemeleri ile hiyerarşinin en üst düzeyi bile öylesine alakardı

11 Alfred Ringsdorf, 10. SS Panzer Tümeni 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Tabur, CRCP 130/14.

12 Weber, CRCP 131/1.

ki Model'in kurmay başkanlığı bir noktadan sonra düşman planörlerinin vurulmasını kati surette yasaklayan bir emir yayımladı. "Bu planörler başta ağır silahlar, motorlu araçlar ve motosikletler olmak üzere ganimet olarak alınabilecek kıymetli eşyalar taşımaktadır."¹³

Frost kuvvetlerinin direnişi sona erer ermez, Knaust Muharebe Grubu ve Frundsberg Tümeni'nin mekanize piyadelerine Elst civarındaki savunma hattını takviye etmek üzere güneye ilerlemeleri emredildi. Knaust'a göre, üç gün önceki muharebelerde köprüde vurulmuş olup Gräbner'in Hohenstafuen keşif taburuna ait olan yarı tırtıllı araçların içindeki bazı askerler, son derece ağır yaralı olsa da canlı olarak bulunmuştu.¹⁴ Bunlar birkaç tanesinin vücudu korkunç şekilde yanmıştı. Ringsdorf, o sabah yarı tırtıllı araçların içinde Elst'e doğru gidişlerini şöyle tasvir ediyordu: "Üzerinde yanıp kül olmuş araçlar bulunan köprüden geçtik. Araç şoförleri hâlâ içerideydi. Hepsi yanmış ve kömüre dönmüştü."¹⁵

Knaust'un Batavya bölgesini, namı diğer Ada'yı, gördüğünde verdiği tepki de General Adair'inkine benziyordu. Burası tankların ilerlemesi mümkün olmayan bir araziydi; doldurma yolun her iki tarafı resmen su altında ve bataktı. Emrindeki muharebe grubu kısa bir süre sonra bir grup King Tiger ve Panther tankıyla takviye edildi, Knaust'un hesabına göre tanklarının toplam sayısı kırk beş oluyordu. Tanklara ilaveten kruvazör ve denizaltılarda görevleri yaklaşık bir tabur asker de Knaust'a tahsis edildi. "Büyük çoğunluğu astsubay olan bu askerler harika adamlardı ama ne yazık ki kara muharebesi hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Sözüm ona Luftwaffe Yer Taburu gibi onlar da Elst'te bulunduğum esnada tanyeri ağarırken gelip katılım tekmillerini verdiler. Bu askerleri ilk ve son görüşüm oldu. Gün aydınlandığında ortadan kaybolmuşlardı bile.- Knaust metamfetamin içeren bir Alman ordusu ilacı olan pervitin tabletiyle uyanık kalmayı başarıyordu.

Bittrich o gün Knaust'u ziyaret etti. Ona, "Yirmi dört saat," dedi. "Bir yirmi dört saate daha ihtiyacımız var."¹⁶ İngilizlerin geçmesine

13 Korgeneral Krebs, B Ordu Grubu, 1.10.44, Feindlagebeurteilungen, BArch-MA RH 19IX /19,52.

14 Hans-Peter Knaust, CRCP 130/13.

15 Ringsdorf, CRCP 130/14.

16 Age.

asla müsaade etmemesi gerektiğini; zira Oosterbeek'te bulunan 1. Hava İndirme Tümeni'nin henüz muharebe dışı bırakılamadığını söyledi. Ancak bu iş başarıldığı zaman 2. Panzer Kolordusu'nun çoğunluğunu güneye sevk edebilirdi. Kendisi de tecrübeli bir tank komutanı olan Knaust, her bir tankı bizzat mevzilendirdi. Bir bacağı olmayan bu adam koltuk değneği dayanıp sekmek yerine, manevra kabiliyeti çok daha yüksek olan ve olası bir hava taarruzuna karşı daha küçük bir hedef teşkil eden bir motosikletin yan arabasını kullanıyordu.

Bittrich yeni gelen SS Hollanda Taburu'nu Knaust Muharebe Grubu'na bir ihtiyat olarak köprü ve Arnhem tren istasyonu arasına yerleştirdi. Doğu Prusya'da bulunan Führer karargâhı, sırf kendilerine karşı tankça üstün diye halen Montgomery'nin savunmayı yarabileceğinden çekiniyordu. Bittrich, 1. Hava İndirme Tümeni'nin halen Oosterbeek'te bulunan kalıntılarını mümkün olan en kısa zamanda imha etmek konusunda Wehrmacht Yüksek Komutanlığı'ndan ciddi bir baskı görüyordu. Hitler bu muharebenin süratle sonlandırılmasını ve ardından da Nijmegen'e bir karşı taarruz icra edilmesini istiyordu. Onlara göre Oosterbeek'te İngilizlerin doğru düzgün mühimmatı kalmamıştı ve "Luftwaffe'nin hava sahasını mutlak şekilde kontrol etmekte olmasından"¹⁷ ötürü ikmal alma şansları yoktu. Bu nedenle de direnişin son derece kısa süreli olacağı çıkarımını yaptılar.

Bittrich, önceki gece Neder Rijn kuzeyinde 2.800 kadar harp esiri aldığını ve General von Tettau'nun Wolfheze doğusundaki demiryolu üzerinde bulunan sol kanadının Harzer komutasındaki Hohenstaufen Tümeni'nin sağ kanadıyla buluştuğunu; bunun da İngilizlerin etrafının tamamen çevrilmiş olduğu anlamına geldiğini rapor etti.¹⁸ Fakat başındaki komutanın SS Yarbayı Lippert ile giriştiği ateşli münakaşalardan ötürü, von Tettau komutasındaki sözüm ona tümende işler pek de yolunda gitmiyordu.¹⁹ Bittrich, 1. Hava İndirme Tümeni'ni kuşatmış olan tüm birliklerin komutasını Hohenstaufen Tümeni komutanına verdi.

Oosterbeek savunma çevresinde bulunan İngiliz subayları, günün ilk ışıklarından yaklaşık bir saat kadar önce ısıklık çaldılar ve mevzilerinde

17 Walter Harzer, 9. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/25.

18 2. SS Panzer Kolordusu, BArch-MA RS2-2 32, s. 7.

19 Wilhelm Bittrich, Boeree röportajı, GA-CB 2171/24c.

dinlenen askerleri uyandırarak düşmanın sabah gerçekleştirmesini bekledikleri taarruza karşı hazırlanmalarını emrettiler. Islıkları duyan kimi şakacılar “Ofsayt!”²⁰ diye bağırdı; bu kötü espri bile herkesin çok ihtiyacı olan gülücükleri ortaya çıkarmaya yetiyordu. Islıklar çaldıktan sonra da uykularına devam eden iki planör pilotu, uyandıklarında mevzilerinin yanında uzanan bir Alman askeri görünce şoke oldu. Teslim olmak için mevzidekilerin uyanmasını bekliyordu.²¹ Teslim olmaya niyetlendiği kişilerin ne kadar tehlikeli bir durumda olduğuna bakılırsa, bu asker ya her şeyden bihaberdi ya da hakikaten başka çaresi yoktu. 1. Paraşüt Taburu’ndan bir nefer o kadar yorulmuştu ki ilerleyen saatlerde muharebe devam ederken tekrar uyuyakalacak²², uyandığında kendisinin öldüğünü sanan bir silah arkadaşını şaşkınlığa boğacaktı.

Alman taarruzunun başlamasından yarım saat kadar önce uçak-savar bataryaları, topçu silahları ve havanlarla yoğun bir hazırlık ateşi yapıldı ve saat 08.00’a kadar piyadeler sahneye çıkmadı. Dayanılmaz bir gürültü vardı. Güney Stafforlar’dan bir er o anları şöyle aktarıyordu: “Taffy ile konuşmaya çalışıyorduk ve bunun tek yolu doğrudan birbirimizin kulağına eğilip bağırıktı.”²³ Makineli tüfek atışları öylesine yoğundu ki Binbaşı Lonsdale Oosterbeek Kilisesi’nin kuzeyinde bulunan sorumluluk sahasındaki mevzileri bir Bren ZPT’leriyle dolaşmak zorunda kalmıştı.²⁴ Hackett’in yazıcısına göre; kolundaki kana bulanmış askı, başının etrafındaki kanlı sargı ve bacaklarından birindeki kalın bandajla etrafta dolaşan Lonsdale “korku uyandıran bir figürdü”.

11. Paraşüt Taburu’ndan Binbaşı Blackwood günlüğüne şöyle yazıyordu: “Artık mutat hale gelmiş olan o ‘nefret seansı’ sabahın ilk ışıklarında sonra yine başladı. Tam da John Douglas’ın geldiği esnada düşen bir havan mermisinden saçılan iki büyük şarapnel parçası, Bunny Speake’in karnına ve göğsüne saplandı. Bu da demek oluyordu ki geriye ben ve Guy Blacklidge olmak üzere yalnızca iki subay kalmıştı. Tuhaf bir gün oldu; top ve havan mermileri fasıla vermeksizin düşmeye devam etti ve durmak bilmeyen makineli tüfekler yüzünden nefes bile

20 Çavuş Edward Basnett, Planör Pilotu Alayı, CRCP 12.

21 Üstçavuş Holt, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/28.

22 Walter Boldock, 1. Paraşüt Taburu Karargâh Bölüğü, CRCP 109/28.

23 Er Robert Edwards, Güney Stafford Alayı 2. Tabur D Bölüğü, CRCP 111/47.

24 Onbaşı Mills, MPRAF röportajı.

alamadık. Bizim mürettebatımız da harika iş çıkardı ve en az iki Tiger tankını imha etti. Mevzilendiğim yerin yirmi metre kadar yakınında bir 57 mm'lik tanksavarımızın bulunması da benim talihsizliğimdi; her atış yaptığımda kafam yerinden fırlayacak gibi oluyordu.”²⁵

Suratına patlayan PIAT roketinin etkilerinden o gece kurtulmuş olan Güney Staffordlar'dan Binbaşı Robert Cain de sahnede idi. Kendisine takdim edilen Victoria Haçı'nın beratında şöyle yazıyordu: "... Bu subay ertesi sabah PIAT roketatarını cesaretle kullanmaya devam ederek üç tank daha imha etmiş; yaptığı atışların her birinde de bulunduğu sütre gerisini terk edip şahsi canını hiçe sayarak açıkta mevzilenmiştir.”²⁶ Ardından Cain, yakınlardaki bir çamaşırhanede bulunan adamlarının çoğunu yanına alıp Oosterbeek Kilisesi'ne doğru geri çekilmek durumunda kalmış; fakat çamaşırhane sahibi dükkanını terk etmeyi kabul etmemişti.

Savunanlar bir süre sonra tek bir tanksavar mermisine dahi muhtaç olacak noktaya geldiler. 503. Ağır Panzer Taburu'nun kırk beş adet King Tiger tankı, gün ortasında gelindiğinde beraberinde bir mekanize piyade taburu, Zutphen'den gelmiş olan 171. Topçu Alayı ve Bittrich'in köprünün ardına yerleştirdiği Hollandalı Nazi gönüllülerinden oluşan SS Hollanda Taburu ile Arnhem merkezine giriş yaptı.

Savunma bölgesinin Hudut Alayı tarafından tutulan güneybatı kesiminde asıl hedef General von Tettau kuvvetleriydi. Neder Rijn ile Driel'e geçiş yapılacak olan botların bulunduğu noktaya hâkim bir konumda olan Westerbouwing'deki dik yamaçlı tepeyi savunmak üzere üç takım sevk edildi. Buranın tepesinde, nehrin ve ötesindeki Batavya bölgesinin manzarasının keyfini çıkarmak üzere bir kafeterya bulunuyordu. Tepenin önemi büyüktü; fakat Hudut Alayı'nın burayı tutmak üzere daha fazla birlik ayıracak durumu yoktu.

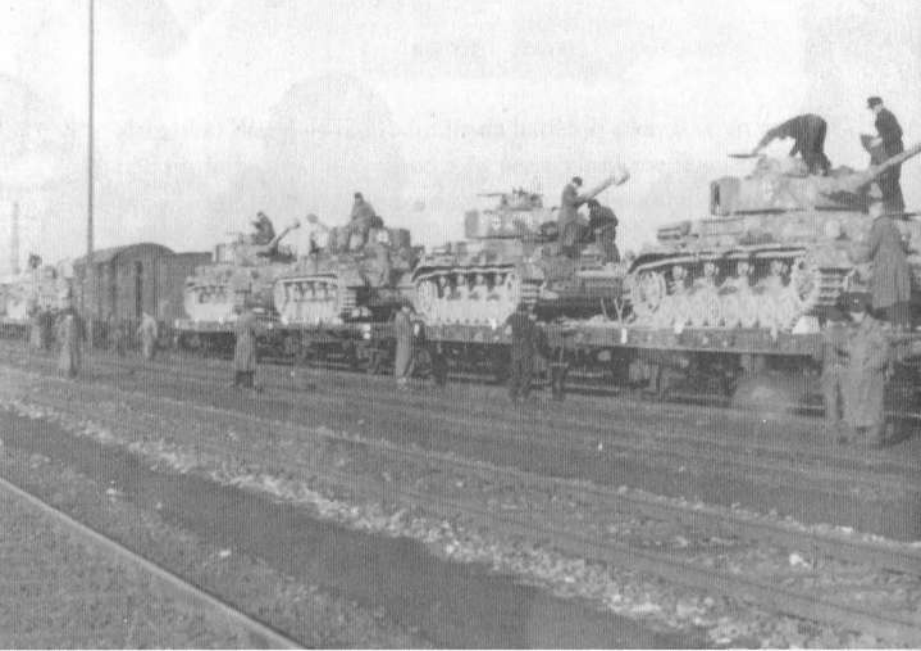
Herman Göring Tümeni'nin 1940 yılında düşmandan ele geçirilmiş olan bir grup antika Renault tankıyla desteklenen eğitim birliğinin Worrowski taburu sabah saat 08.00'da taarruza geçti. Tepedeki takımlar püskürtüldü. Ardından B Bölüğü karşı taarruza kalktı; fakat ağır zayıat vererek nehir kıyısındaki gazhaneye çekilmek durumunda kaldı. Elinde PIAT olan bir er dört düşman tankından üçünü imha etmeyi başardı.

25 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Hava İndirme Tugayı 11. Tabur, NIOD 244/1237.

26 Binbaşı Robert Cain, Güney Stafford Alayı 2. Tabur, *London Gazette*, 2.11.44.

26. Son ve St. Oedenrode arasındaki bölgede karşılanan 101. Hava İndirme Tümeni askerleri.

27. Knaust Muharebe Grubu'na teslim edilmek üzere *Blitztransport* trenleriyle taşınan Alman tankları. Müttefikler, düşmanın Almanya topraklarından tankları bu kadar süratli bir şekilde getirebileceğini asla tahmin etmiyordu.

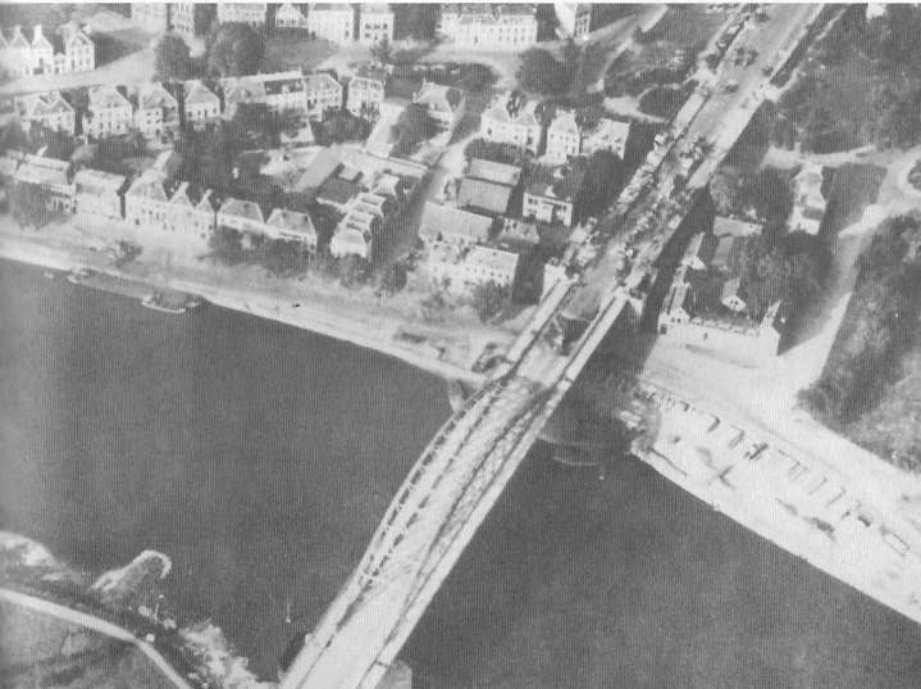
28. İngiliz 1. Hava İndirme Tümeni tarafından Arnhem batısında esir alınan Waffen-SS mensupları.

29. Alman topçusu bir düşman konvoyunu Cehennem Otoyolu'nda beklemeye zorluyor.

30. Grabner'in keşif taburundan geriye kalan enkazı gösteren bir RAF hava fotoğrafı.

31. Kitabı Mukaddes'ten kesitler okuyarak yaralıları teskin eden "Arnhem Meleği" Kater Horst.

32. Hartenstein Oteli önünde poz veren Tümgeneral Roy Urquhart.

33. Bildelberg Oteli doğusunda mevzilenmiş olan Hafif Topçu Alayı'na ait bir 75 mm'lik obüs.

34. Luftwaffe kara unsurlarında biri Oosterbeek kuzeyinde görev başında, 19 Eylül.

35. 280. Taarruz Topu Tugayı'na ait bir Stug III, 1. ve 3. Paraşüt Taburlarının imha edilmesinin ardından Ren Köşkü yakınlarında.

36. SS mekanize piyadeleri, Arnhem'de terk edilmiş İngiliz malzemelerinin arasında, 19 Eylül.

37. St. Elisabeth Hastanesi'nden tahliye edilen siviller.

38. Polonyalı paraşütçüler olumsuz hava şartlarından ötürü iptal edilen bir başka indirme harekâtı ile karşı karşıya.

39. Arnhem köprüsü kuzeyindeki okulda bulunan ve teslim olmak zorunda kalan istihkâmcılar ile 3. Tabur'a mensup paraşütçüler.

40. Savunma maksadıyl bir bomba çukurunu kullanan 1. Tabur paraşütçüleri.

B Bölüğü kendisinden kat kat üstün bir kuvvete karşı kahramanca bir mücadele vermişti. Bir onbaşı şöyle aktarıyordu: “Sanki yüzlerce kişiydiler, bir futbol stadyumunu dolduran kalabalıklara benziyorlardı. Elimizde ne varsa düşmana atıyorduk.”²⁷ Yarbay Fullriede günlüğüne şunları yazmıştı: “Oosterbeek saldırısı esnasında Worrowski taburu bir üsteğmen hariç tüm subaylarını ve askerlerinin yarısını kaybetmişti.”²⁸ Herman Göring Tümeni’ne mensup olan Fullriede de doğru düzgün eğitim almamış baskın kuvvetlerini çatışmanın ortasına sürdüğünde verilen zayıt karşısında dumura uğramıştı. Ordu yüksek komutanlığı ile ilgili olarak şunları kaydediyordu: “OKH’ nin koyduğu yasağa rağmen yaklaşık 1.600 kadar asker Almanya’ya geri gönderildi; zira bunların muharebe sahasına sürülmesi resmen bir çocuk katliamı anlamına gelecekti.”

B Bölüğünden geriye kalanlar, emekli olduğunda huzur ve sükûneti ile bilinen Oosterbeek’e yerleşmiş eski bir Hollanda Doğu Hint Adaları genel valisi olan Jonkheer Bonaficius de Jonge’nin Dennennoord’da bulunan büyük beyaz evine çekildi. De Jonge, tenis kortunun topçu atışlarıyla harap olup tüm evinin sarsılması karşısında sakin kalmaya çalışmıştı. Çektikleri su kıtlığı, yakınlardaki bir çiftlikten kovalarla su taşımalarını gerektiriyordu ki bu çok tehlikeli bir işti. O gün gelen on iki kişiye mutfağında yiyecek bir şeyler ikram ettiği anları şöyle aktarıyordu: “Doğru düzgün mühimmatları kalmadığı için teslim olmayı düşünüyorlardı. Ben de onlara bir mermileri kalmış olsa dahi bunu asla yapmamaları gerektiğini söyledim. Neyse ki ne olup bitiyor diye bakmaya gelen bir subay onları beraberinde götürdü. Fakat bir saat kadar sonra geri döndüler; birlik ruhu veya liderlikten eser yoktu. Durum, tehlikeli sayılabilecek düzeyin çok ötesindeydi. Paraşütçüler, yere ayak bastıktan sonra üç gün kadar kendi başlarının çaresine bakabilecekleri düşüncesiyle indiriliyorlardı. Ardından kara kuvvetleri unsurları gelip onları destekleyecekti ama ne gelen var ne giden. Ev hâlâ ayakta duruyor, sanırım söyleyebileceğim tek olumlu şey bu.”²⁹ Evin etrafında ki çimenlik alan, kazılan siperler ve silah mevzilerinden ötürü harap

27 Onbaşı Wilson, 12. Takım, alıntılacağı yer John Waddy, *A Tour of the Arnhem Battlefields*, Barnsley, 2011, s. 131.

28 21.9.44, Fullriede Günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

29 Jonkheer B. C. de Jonge, AAMH 50N00635.

olmuştu. Yaralı askerler ise Jonkheer de Jonge'nin şarap mahzenine indiriliyordu.

Nehir ve Utrechtsweg arasındaki bölgenin tam ortasında bulunan Hudut Alayı D Bölüğü de savunma bölgesine yapılan o ilk kapsamlı taarruz harekâtında ağır yara aldı. Gün boyunca yoğun havan atışlarına maruz kaldılar ve parçalanan ağaç gövdelerinin oluşturduğu şarapnel etkisiyle çok sayıda zayıt verdiler. Etraftaki sık ormanlık bölgenin sunduğu gizlemeden istifade eden Eberwein SS Muharebe Grubu unsurları, epey açılıp yayılmış olan bu savunma hattının arasından sızmakta pek zorlanmadı. Cepheden taarruz eden düşmana karşı koymak da kolay değildi ama sürekli olarak arkadan taciz atışlarına maruz kalmak savunan birliğin moralini alt üst ediyordu. Bölük, yaralılarını tedaviye sevk edemiyordu. Yakınlardaki küçük mezrada yaşayan bir grup cesur insan evlerini açtı ve yaralılar sıhhiye erleri ve köylülerin iş birliği ile bu evlerde tedavi edildiler.

Hicks komutasındaki tugayın bir başka birliği olan 7. İskoç Kraliyet Hudut Taburu, savunma bölgesinin kuzey ucunda bulunan Dreijeroord Otel'i'ni, namı diğer "Beyaz Saray"ı müdafaa etmeye hazırlanıyordu. Tabur Komutanı Yarbay Payton-Reid buranın atmosferini şöyle tanımlıyordu: "Ürkütücü bir perili ev gibiydi. Duvarlardaki kurşun deliklerden içeriye sızan ay ışığı tuhaf gölgeler oluşturuyor, düşmanın bulunduğu her yönden sinsi ayak sesleri duyuluyor, içeridekiler sanki birilerinin pencerelerden kendilerini izlediğini sanıyordu."³⁰ Etraftaki tüm ağaçlar düşen top mermilerinden saçılan şarapnellerle dilim dilim doğranmıştı. Koca bir kestane ağacı devrilmiş, otelin çevresini bombardımanda parçalanan çatı kiremitleri kaplamıştı. Rüzgârla savrulan lime lime olmuş perdeler "hayalet gibi" görünüyordu.

Kendilerini ağaçların yüksek dallarına bağlamış Alman keskin nişancılarının şafakla birlikte yaptığı atışlarla "Beyaz Saray Savaşı" başladı. Tüm mevziler, anırmaya benzeyen bir ses çıkarmasından ötürü İngilizler tarafından zaman zaman "İnleyen Minnie" olarak adlandırılan altı namlulu bir havan olan Nebelwerfer ateşine maruz kalıyordu. Alman hoparlörlü araçları, İngilizlere Montgomery'nin kendilerini

30 Yarbay R. Payton-Reid, CRCP 112/15.

unuttuğunu ve etraflarının sarıldığını iddia eden anonslar yapıp onları teslim olmaya çağırıyordu.

Asıl taarruz ise öğleden sonra başladı. Krafft Muharebe Grubu yoğun bir havan barajını takiben ilerliyordu; fakat sıra hücum etmeye gelince Yarbay Payton'ın aktardığı şekliyle “kapaklar açıldı.”³¹ “Avcı erleri ve Bren makineli tüfeği nişancıları daha süratli atış yapmak konusunda âdeta birbirleriyle yarışıyor, namluları gökyüzünü gösteren havanlar kafamızın üstünden aşırıkları mermilerle asgari menzile atış yapmaya çalışıyor, tanksavar topları kanatlarımızı savunuyor ve Vickers makineli tüfekleri yalnızca kendilerinin erişebileceği bir süratle düşmana mermi yağdırıyordu. Durmaksızın süren gürültüye belirgin bir İskoç aksanıyla haykırılan nefret sözcükleri eşlik ediyordu.” Hayatta kalan Almanlar toprağa gömülüp beklediler; “fakat daha korkunç haykırışlar eşliğinde icra ettiğimiz eski usul bir süngü hücumuyla onları da ortadan kaldırdık.”

Hudut Muhafızları sayıları 270'e kadar düşmüş olmasına rağmen kendilerine saldıranlara ağır zayıat verdirmeyi başarmıştı. Alay tarihçesi Karargâh Bölüğü ve D Bölüğü'nün düşmanla tutuştuğu şiddetli mücadeleyi şu şekilde aktaracaktı: “Binbaşı Cochrane ve Bando Şefi Tait Bren makineli tüfekleriyle, İnzibat Çavuşu Graham da Vickers ile onlarca Alman öldürdüler.”³² Pek azının canı bağışlanıyordu; zaten böyle bir şeyi bekleyen de yoktu. “Tugay komutanının 7. İskoç Kraliyet Hudut Taburu'nu denetlediği esnada kendisine eşlik eden Binbaşı Gordon Sheriff, karşılaştığı bir Alman'ı elleriyle öldürdü.” Taburun bir bölüğü tamamen yok olup kalan kısmı geri çekilmeye zorlanmış; fakat vahşi bir süngü hücumuyla arazi tekrar ele geçirilmişti. O an itibarıyla bölük komutanlarının tamamı hayatını kaybetmişti, bölük astsubaylarından da yalnızca birinin yarası ayakta durabilecek kadar hafifti.

Tümgeneral Urquhart, Hudut Muhafızlarına o gece geri çekilerek Hartenstein'in birkaç yüz metre kuzeyinde bulunan küme evlere yerleşmelerini emretti. Bu yeni mevziler, sokaklarına kundağı motorlu taarruz toplarının hâkim olduğu ve düşmanla burun buruna gelerek evden eve savaşmanın kaçınılmaz hale geldiği bir meskûn mahal muharebe sahasına dönüşüyordu. İngiliz askerlerine göre, aldıkları bayat bütün kokusu bile Almanların yakınlarda olduğunu anlamak için yeterliydi.

31 Age.

32 Hugh Gunning, *Borderers in Battle*, Berwick-on-Tweed, 1948, s. 198.

156. Paraşüt Taburu'ndan geriye kalan birliğin emrine verilmiş olan keşif bölüğünün bir kısmı gün ortası civarında düşmanla temas sağladı. Üsteğmen John Stevenson günlüğüne şunları not düşüyordu: “Nihayet *Jerry* piyadelerinin ilk hamlelerine şahit oluyorduk. Kavşağın öteki tarafında bulunan ve savunma bölgemizdeki en büyük bina olan bir fırına doğru evlere gire çıka ilerliyorlardı. Tıpkı geldikleri gibi süratli bir şekilde tepelerine binecektik. Fırında üç askerimiz ve bir de makineli tüfeğimiz vardı. Düşman burayı yangın mermileriyle ateşe verince bizimkiler dışarı çıkmak zorunda kaldı. Bizimkilerin ardından Almanların fırına girip girmediğinden emin değildik; fakat burası diğer tüm mevzilerimize hâkim bir konumda olduğundan en iyi hareket tarzının riske girmeksizin fırını bütünüyle havaya uçurmak olduğuna karar verdik. Yaklaşık elli metreden yapılan bir PIAT atışı ile duvarda koca bir delik açıldı, içeride birileri varsa başları büyük dertteydi. Fırında kimsenin kalmadığından emin olana kadar ara ara birkaç kişilik gruplar gönderip içeriye el bombaları attırdık. Almanlar ölü ve yaralılarını geride bırakıp o günün kalan kısmında bize ilişmediler diyebilirim. O an itibarıyla çok fazla Alman öldürmüştük.”³³

Savunanlar yalnızca yorgunluktan bitap düşmüş değildiler; mühimmat yoksunlukları ve açlıkları da dayanılmaz hale gelmişti. Amerikalı İleri Hava Kontrolörü Üsteğmen Paul Johnson şöyle aktarıyordu: “Kumanyamız tükeniyordu. Bu nedenle öğünleri ve porsiyonları azaltıp elimizde kalanlarla daha uzun süre dayanmaya karar verdik.”³⁴ Kaldı ki Johnson'ın mensubu olduğu birlik diğerlerine göre iyi durumdaydı, içlerinde bol miktarda gıda bulunan cipleri halen ellerinin atındaydı.

Gıda tedarikindeki asıl sorun ikmal sandıklarının savunma bölgesine dışına atılıyor olmasıydı; telsiz irtibatı kurulamadığından RAF uçakları savunulan bölgenin sınırlarını tam olarak bilemiyordu. Çatışmalardan ötürü yükselen dumanlar renkli uçak tanıtmaya levhalarını kapatıyordu. Very tabançası ya da sis bombası atmak da bir işe yaramıyordu; zira her türlü haberleşme parolasını içeren muhabere planlarını ele geçirmiş olan Almanlar da aynı uygulamaları tatbik ediyordu. İkmal

33 Üsteğmen John Stevenson, 'Arnhem Diary', *Reconnaissance Journal*, cilt. 4, no. 1, Sonbahar 1947.

34 Üsteğmen Paul Johnson, FAAA, NARA RG331/ Kayıt 253/Kutu 1.

sandıkları bir şekilde alınabilse bile içlerinde çoğunlukla gıda maddesi olmuyordu. Onbaşı George Cosadinos şöyle yazıyordu: “İkmal geldi ama malzemenin çoğu yanlış yere atıldı. Alabildiğimiz tek şey 57 mm’lik tanksavar mühimmatı oldu. Bunları yiyemeyiz ki!”³⁵ Gıda veya mühimmat değil de kestane rengi bereler, üniformalar, kemerler ve hatta deterjanla dolu ikmal sandıkları atılınca askerlerin öfkesi daha da artıyordu.

Diğer birlikler de 57 mm’lik tanksavar mühimmatı bekliyordu ama 76 mm’lik tanksavar topları kullanım dışı kaldıktan sonra kendilerine 76 mm’lik mühimmat gönderilmesi muhtemeldi. Almanlar ise mühimmat sıkıntısı yaşıyor gibi değildi. Model’in planlamaları sayesinde mühimmat Hollanda’ya kadar getiren kamyonlar buradaki tüm birlikleri dolaşarak teslimatı da gerçekleştiriyordu. Üsteğmen Johnson’ın gözlemlerine göre Müttefikler ateş açınca “Almanlar neredeyse aynı anda havanlarıyla bölgeyi ateş altına alarak karşılık veriyordu.”

RAF ikmal uçakları yaklaşıncı herkes gözünü gökyüzüne dikey ve pek çoğu, etraftaki onca uçaksavar bataryasının üzerinden geçerken güzergâh dışına çıkmaksızın uçaklarını dengede tutabilen cesur pilotları yüreği ağzında seyrediyordu. Onbaşı Jones şöyle yazıyordu: “Gözüm yanan Dakota uçaklarından birine takılmıştı. Ansızın uçağın çıkış kapısında iki insan silueti belirdi. Birinde paraşüt vardı, diğeri ise yoktu ve ikisi tek bir paraşütle atlayacaktı. Atlar atlamaz birbirlerinden ayrıldılar ve paraşütlü olan yavaş yavaş süzülürken diğeri kaya gibi yere çakıldı. O an hâlâ gözümün önünden gitmiyor; elleri belinde, baş aşağı yere düşmüştü.”³⁶ Azalan uçak sayısına rağmen, 21 Eylül günü yapılan ikmal atmaları öncekilerin çoğundan ve sonrakilerin de neredeyse hepsinden daha başarılı oldu. Kraliyet Hafif Topçu Alayı’nın namlu başına otuzdan az mühimmatı kalmıştı ve o gün yapılan yedi yüz adet 75 mm’lik obüs mühimmatı ikmalı³⁷ bu birliğe etkinliğini geri kazandırdı.

İkmal sandıklarını ilk bulanlar etkileyici bir şekilde kendilerine hâkim olmayı başararak atılan kumanyaların büyük bir kısmını yaralılara götürdüler. Gökyüzünden gelen ganimetlerinin keyfini çıkaran ve ikmal maddelerini almak suretiyle düşmanlarına bir nevi eziyet çektiren

35 Onbaşı George Cosadinos günlüğü, Kraliyet İstihkâmcıları 1. Paraşüt Bölüğü, CRCP 109/5.

36 Onbaşı James Jones, 1. Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/52.

37 Yarbay R. G. Loder-Symonds, CRA, MPRAF.

Almanlara karşın, bazı İngiliz askerleri öylesine açtı ki zaman zaman tavuk ya da tavşanları iç organlarını temizlemeden pişirip yiyorlardı. Gerek İngilizler gerekse Almanlar gıda maddesi bulma umuduyla ölü-lerin cep ve çantalarını karıştırmaktan da geri durmuyorlardı. Kahvaltı yapabilecek kadar şanslı olanlar paylarına düşen yarım yulaf ezmesi barını suyun içine ufalayarak lapa yapıp yiyordu. Yiyeceklerin çoğu etraf-taki bahçe ve bostanlardan temin ediliyor ve pek çok paraşütçü ham elma ve armut yemekten ishal oluyordu. Hartenstein'dan uzakta olan-lar civardaki cömert ev sahiplerinin erzak dolaplarından medet ummak durumunda kalıyordu. İngiliz askerleri, ortalama bir Hollandalı ailenin işgal süresince ne kadar yoksun bir şekilde yaşamak zorunda kaldığı-na şaşkınlıkla tanıklık ediyordu ve bu durum savaştan sonra daha da ciddi bir sorun haline gelecekti. Hâlâ hatırı sayılır miktarda bulunan tek ürün çaydı. Askerler çay yapraklarını savundukları evlerde yaşayan ailelere veriyor, onlar da demleyip askerlere ikram ediyordu. Fakat ne-redeyse hiç süt kalmamıştı ve su kıtlığı mutat hale gelmek üzereydi.

Çay talebi öylesine yoğundu ki bazı askerler biraz daha fazla ala-bilmek için neredeyse her şeyi yapabiliirdi. Üsteğmen Jeffrey Noble'ın postası Er McCarthy düşman ateşi altında dışarı çıktı ve sandık sandık dolaşp çay aradı.³⁸ Nihayetinde bir kutu kadar bulmayı başarıp geri döndüğünde ise böyle gereksiz bir risk aldığı için Noble tarafından bir güzel paylandı; fakat arkadaşlarının gözünde artık bir kahraman oldu-ğuna şüphe yoktu.

İngilizler Hollandalı ev sahiplerine çayın haricinde sigara, şeker-leme ve çikolata da ikram ediyor; ikmal sandıklarından buldukları konserve sığır eti ve sardalyeleri de paylaşıyordu. Başlangıçta sigara konusunda ziyadesiyle cömert davranmışlardı ama sonradan verdikle-rini geri istemek durumunda kaldılar. Oosterbeek'te pek çok insanın kendi tütününü yetiştirdiğini gördüklerinde ise epey şaşırılmışlardı. Fakat İngilizler, yaralılarına ve hatta sadece yorgun düşmüş olanlarına dahi Hollanda halkının ne kadar iyi baktığı konusunda daima müteşekkir olmalıydı. Bir aile reisinin yazdığına göre yorgun ve kirli paraşütçüler evlerine gelip bodrum kata indiklerinde "karısı askerlerin yüzlerini ko-lonya ile temizliyordu."³⁹

38 Üsteğmen Jeffrey Noble, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/13 Arnhem, 1946, s. 44.

39 Oosterbeek, *Niet Tevergeefs Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 44.

Kimi Hollandalı çocuklar ise elma ve sebze dağıtmak için Alman mevzilerinin arasından sızıyordu. Canına susamış diğer bazıları ise gerek İngiliz sandıklarından gerekse Alman depolarından ikmal maddesi temin edebilmek için çılgınca riskler alıyordu. Lucianus Vroemen⁴⁰ ve bir arkadaşı terk edilmiş gibi duran bir yarı tırtıllı araca rastladılar. Aracın içerisinde sardalye konserveleri, birkaç şişe Fransız şarabı ve paketler dolusu açık renkli Macar tütününü vardı. Bir an “tabancaları da mı alsak” diye düşündüler ama sonra vazgeçtiler. Ceplerini aradıkları ölü Alman askerleri onları şoke etmekten çok meraklarını cezbetmişti. Ele geçirdiklerini götürüp verdiklerinde, İngilizler onlardan gözlerini bu kadar da karartmamalarını istediler.

Yüzlerce yaralıyı beslemek gitgide zor bir iş haline geliyordu. Tafelberg yakınlarında başıboş gezen dört koyun⁴¹ görüldü. Ahaliden bir yardım gönüllüsü olan Jan Donderwinkel bu hayvanların dikkatli bir şekilde vurularak öldürüldükten sonra derilerinin yüzüldüğünü, ardından etlerinin parçalanarak yahni yapıldığını aktarıyordu. Harbin ortasında hastaların bakımıyla uğraşmak da güçleşiyordu. Ameliyathane olarak kullanılan her iki salonunun tavanı da top mermileriyle göçmüş olan Tafelberg’de artık ameliyat yapılamıyordu.⁴²

Hackett’in 4. Paraşüt Tugayı’nın bir kısmı Almanları Schoonoord Otel’inden atmayı başardı. Su kıtlığı, yaralıların vücutlarını temizleyemez hale gelen hemşireler ve kendi ellerini dahi yıkayamayan sıhhiye personelinin işlerini yapmasını imkânsız kılıyordu. Pansuman ve sargı bezi sıkıntısı öyle bir hal almıştı ki gönüllüler kapı kapı dolaşıp kesilecek bandaj haline getirilmek üzere âdeta yalvarırcasına çarşaf toplamaya çalışıyordu. Hatta kimi durumlarda sıhhiyeciler ölenlerin yaralarındaki sargı bezlerini çıkarıp tekrar kullanma yoluna dahi gitmişlerdi; fakat yaralıların ardı arkası kesilmiyordu.

Planör Pilotu Alayı Papazı, derme çatma hastaneden şöyle aktarıyordu: “Muharebe sahasının gürültüsü belirgin düzeyde rahatsız edici olmaya başlamıştı. Fiziksel olarak iyi durumda olsa da ruhen çökmüş

40 CRCP 121/26.

41 Jan Donderwinkel, CRCP 125/1.

42 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/ Kutu 1.

bir askere rastladım. ‘Üşüyorum Peder, bana bir battaniye daha getirebilir misin?’ diye sordu. Ona yedek battaniye bulunmadığını, hatta halihazırda bazılarının hiç battaniyesi olmadığını söyledim. Bunun üzerine asker üzerini sıkı sıkı örtmemi istedi ve kendisi için dua edeyim diye âdeta yalvararak ‘Bu sesler beni çok korkutuyor’ dedi.”⁴³ Gürültü etraftaki tüm sokaklara hâkimdi. Askeri sakinleştirmeyi başarmış olan papaz dolaşmaya devam etti. Peder Pare ertesi sabah bu askeri yerinde göremeyince nerede olduğunu sordu. “Siz gittikten iki saat kadar sonra etraftaki seslerden dolayı hayatını kaybetti,” diye yanıtladılar.

Peder Pare askerler arasında dolaşıp onları teskin etme yahut annelerine ve sevdiklerine yazdıkları mektupları toplayıp gönderme uğraşlarını sürdürdü. Dışarısı ne kadar kasvetli olursa olsun iyimser görünmeliydi. Albay Warrack’ın aktardığına göre yaralı askerler “30. Kolordu’ya dair haberlerden ötürü hastalık derecesinde evhamlanmıştı.”⁴⁴

Oosterbeek’in doğu kesiminde bulunan Marienbergweg’de SS mensupları yaralı bir İngiliz paraşütçüye yardım etmeye çalışan Hollandalı bir kadını vurmuşlar;⁴⁵ fakat neyse ki öldürmeyi başaramamışlardı. Kolundan ciddi bir yara almış olan kadın Schoonoord’a getirildi. Fakat ellerinde sedye sandıklarıyla Schoonoord’dan Vreewijk’e doğru karşıya geçmekte olan sıhhiyeciler görününce ateş kesildi. Çatışmanın ortasında bir yerde, sıhhiyecilerden biri Hollandalı bir ihtiyarın Oosterbeek tren istasyonuna giden yolu takiben yürüdüğünü gördü. “Yol ayrımına geldiğinde bir sağa bir sola baktı, ardından şemsiyesini açtı ve sakince karşıya geçip Tafelberg Oteli istikametinde yürüyerek gözden kayboldu”⁴⁶

Schoonoord, Tafelberg, Vreewijk ve kilisenin aşağısındaki ter Horst konutu giderek kirlenip şartlar kötüleştikçe, tıbbi hizmetler de önceki savaşılarından enstantaneler sunmaya başladı. Keşif bölüğünün emrine verilmiş Hollandalı bir komando olan Arie Italiaander, Hartenstein Oteli yakınlarına bir havan mermisi düşünce cerrahlık görevi üstlenmek durumunda kaldı. “Yaralı adamın ayağı neredeyse tamamen

43 Muhterem Papaz G. A. Pare, Planör Pilotu Alayı, CRCPP 117/1.

44 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı FAAA, NARA RG331/kayıt 256 /Kutu 25.

45 Jan Lammerts, *Oosterbeek, September 1944*, Vereniging Vrieden van het Airborne Museum, Oosterbeek, 1988, s. 76.

46 Onbaşı Geoffrey Stanners, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP 110/24.

parçalanmıştı.”⁴⁷ Yanında keskin ve sağlam bir bıçak taşıyan Italiaander’den bu ayağı tamamen kesmesi istendi, o da bu isteği yerine getirdi. “Morfin iğnesi yapılan, ağzına da bir sigara verilmiş olan yaralı cesurca tebessüm etti.” Neler olduğunu gören Almanlar ateş kestiler. Ardından Italiaander askerin postalını içindeki kesik ayakla birlikte mevziinin yakınında bir noktada toprağa gömdü.

Kurala göre, kendisine morfin vurulan her adamın alnına mavi renkli silinmez bir kalemle kaç doz verildiğinin yazılması gerekiyordu. Morfin stokları tükendiğini yaralılara duyurmadılar. Sıhhiyeciler bunun yerine şöyle şeyler söylüyordu: “Ne yapacaksın morfini? Morfin hakikaten canı yanan insanlar içindir, seninki o kadar da yanmıyor.”⁴⁸ 1. Hava İndirme Tümeni muharebenin sonlarına doğru bir parti morfin takviyesi alabildi. Bir Mosquito avcı-bombardıman uçağı son derece alçaktan uçarak yaklaştı ve battaniyelere sarılı bir miktar morfin iğnesi bırakıp devam etti.⁴⁹

Alman ve İngiliz yaralılar derme çatma hastanelerde yan yana yatıyor, ortak düşman olan muharebe sahası her iki tarafa aynı insani acıları çektiyordu. İstihkâmcı Tim Hicks boynundan vurulmuştu. Vücudu uyuşunca felç olmaktan korkmuş; fakat bir süre sonra tekrar canının yandığını hissedince içi rahatlamış ve yürüyebileceğini düşünmüştü. Ardından arkadaşları tarafından yaralı tahliye istasyonuna getirildi. Burada yaşadıklarını şöyle yazıyordu: “Yanımda bir asker yatıyordu. Onu göremesem de sesini duyabiliyordum. İnliyor ve ağlıyordu. Bulunduğumuz yere top mermileri düşmeye başlayınca uzanıp elimi kavrıdı ve sıkmaya başladı. Sanki artık daha sakindi; bana da bir rahatlık hissi gelmişti. Sabah uyandığımda gördüm ki bu bir Almandı. O da benim gibi yirmilerinin başında genç bir adamdı. Vücudunun sağ tarafında korkunç bir yara vardı. Bilinci açıldı ve ona baktığımı fark edince gülümseyip bir şeyler mırıldandı. Mataramdaki suyu onunla paylaştım.”⁵⁰

47 Arie Italiaander, 10. Karma Komando Taburu 2. (Hollanda) Bölüğü, 1. Hava İndirme Tümeni keşif bölüğü emrinde, CRCP 127/3.

48 Onbaşı Terry Brace, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP 109/29.

49 Binbaşı Guy Rigby-Jones, 181. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP109/20.

50 İstihkâmcı Tim Hicks, Kraliyet İstihkâmcıları 1. Paraşüt Taburu C Bölüğü, CRCP 110/8.

51 Elisabeth dönemi kahramanı savaşçı bir şair olan Sir Philip Sidney’in 22 Eylül 1586 günü Zutphen’de savaşırken aldığı ağır yaralar sonucu Arnhem’de hayatını

Alman kontrolündeki St. Elisabeth Hastanesi'nde bile su yoktu. Bu nedenle Rahibe van Dijk, Kızıl Haç bayraklarıyla hareket ederek nehir kıyısına gidip su kovalarını ve diğer kapları doldurmak üzere hastane personeli ve görevlilerden bir ekip kurdu. Bu ekibe kimse ateş açmadı ama yolları ölümlerin arasından geçiyordu. "Her tarafta cansız bedenler yatıyordu, İngiliz'i Alman'ı... Yerler vücutsuz kol ve bacaklarla kaplıydı, el bombalarına basmamak için azami dikkat göstermemiz gerekmişti."⁵²

Hafif Topçu Alayı'nın Oosterbeek Kilisesi'nin hemen aşağısında bulunan ter Horst papaz evinde konuşlu ilkyardım yerinin vaziyeti daha da beterdi. Ev topçu ateşi nedeniyle büyük hasar görmüştü ve oradaki tek tabip olan Yüzbaşı Martin'in bakması gereken yüz kadar yaralı vardı. O gün bir Alman tankı eve ateş açtı. Bir sıhhiyecisi şöyle yazıyordu: "Sedyeyle taşınması gereken yaralıların bulunduğu odanın duvarlarından birine bir tank mermisi isabet etti. Tuğla ve tahtalar yaralıların üzerine kapladı. Yüzbaşı Martin ve ben adamların üzerine yığılan enkazı kaldırmaya başlamışken bir mermi daha geldi ve her yere karanlığa büründü. Bu ikinci atışla beş yaralı hayatını kaybetti ve Yüzbaşı Martin de her iki bacağından yaralandı."⁵³ Martin kendi kendini tedavi ettikten sonra görevine devam edecekti.

Sabahleyin Yarbay Loder-Symonds'la birlikte sektörü dolaşan Tümgeneral Urquhart, bahçede ne kadar çok ceset yığılı olduğunu görünce derinden sarsıldı. Hafif Topçu Alayı Komutanı Albay Thompson'a cesetlerin gömülmesini emretti; zira bu görüntü "birliğin morali için iyi değildi."⁵⁴

Urquhart, Loder-Symonds ve Thompson daha sonra çamaşırhannenin arkasındaki sıkış tıkiş komuta yerine girdiler. Orada bulunan ileri gözetleyici subayı saat 09.35'te kimliği tespit edilememiş bir İngiliz birliğinin telsiz çevrimine girip karşıdaki istasyona şöyle dedi: "Biz

kaybettiğini hatırlamak gerekir. Son derece ağır yaralanmış olsa da şu ölümsüz cümleyi söyleyerek kalan son suyunu bir başka yaralıya ikram etmişti: "Senin ihtiyacın benimkinden büyüktür." Sidney, Kastilya piyadesinin "*furia espanola*"sına karşı Hollandalıların yanında savaşıyordu.

52 Rahibe Christine van Dijk, CRCP 120/15.

53 Onbaşı Roberts, RAMC, MPRAF.

54 Yarbay William Thompson, 1. Hafif Topçu Alayı, CRCP 114/1.

buluşmaya çalıştığınız kişileriz.”⁵⁵ Kendisine çevrimi terk etmesi söylen-di ama ileri gözetleyici ısrarcıydı: “Yoğun bir topçu ve havan ateşine maruz kalıyoruz. Yardım edebilir misiniz?”⁵⁶ Almanların daima karıştırma teşebbüslerinde bulunduğu farkında olan bu iki istasyon, şifreli telsiz konuşmalarıyla birbirlerinin kimliklerini tespit etmeye çalıştılar.

İleri gözetleyici subayı mikrofonu ve telsiz başlığını Loder-Symonds’a uzattı. Loder-Symonds “Burası Günişığı”⁵⁷ diyerek kendini tanıttı, bu İngiliz birlikleri arasında standart olarak komutan anlamına geliyordu. Adının Robert olduğunu söyleyerek devam etti. Ardından kendisinden ortak bir arkadaşlarının adını söylemesi istendi. Bu isteği yerine getirdi ve keyifle Urquhart’a dönerek az önce 43. Tümen’in 64. Orta Topçu Alayı ile temas kurduklarını söyledi. Yalnızca 30. Kolordu ile irtibatı tesis etmekle kalmayıp, aynı zamanda Nijmegen’den ateş desteği alma imkânına da kavuşmuş oluyorlardı. Albay Thompson, “Gururla karışık bir sevinç duygusu, komuta yerindeki gergin atmosferi dağıttı,” diye aktarıyordu.

64. Orta Topçu Alayı gece boyunca Belçika sınırından Nijmegen’e doğru yansıdı. Oosterbek’teki ileri gözetleyici subayıyla sağladıkları ilk remastan bir saat kadar sonra, ast birliklerinden birisi kendilerine tahsis edilen üç hedeften birini 114 mm’lik toplarıyla ateş altına almaya hazırdı. Gün boyunca ateş istekleri birbirini izledi ve alay saat 16.00 civarında bir batarya büyüklüğünde 155 mm’lik obüs, namı diğer “Uzun Tom” takviyesi aldı. Hedefler yaklaşık on beş kilometre mesafedeydi; fakat 1. Hava İndirme Tümeni kayıtlarına göre o gün savunma bölgesine baskınlar gerçekleştiren Alman unsurlarına rağmen “kusursuz bir isabetle”⁵⁸ atış yapılmıştı. Hava indirme tümenini desteklemek konusunda başarısız olduklarını itiraf eden ileri hava kontrolörü Üsteğmen Paul Johnson, Hafif Topçu Alayı’nın ileri gözetleyici subaylarının yaptıklarını şu sözlerle aktarıyordu: “30. Kolordu’nun bir kısım ateş destek vasıtalarını başarıyla idare ediyorlardı. İki adet taarruz topunu tamamen imha edip bir üçüncüsünü de kısmi olarak tahrip ettiler ve böylece güneybatı kanadını tehlikeli bir taarruz tehdidinden korudular.”⁵⁹

55 64. Orta Topçu Alayı harp ceridesi, TNA WO 171/1059.

56 Yarbay I. P. Tooley, RA, ‘Artillery Support at Arnhem’, *Field Artillery Journal*, Nisan 1945.

57 GA-CB 2171/1.

58 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

59 Johnson, FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu1.

Hafif Topçu Alayı için bir başka fırsat ise öğleden sonra ortaya çıkacaktı. Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı'nın Driel'e iniş yaptığı esnada tüm Alman silahları namlularını o tarafa çevirmiş atış yapıyordu. Bu sayede Oosterbeek'teki topçular mühimmat ikmali yapma, silah mevzilerini tahkim etme ve boş mühimmat kovanlarını tahliye etme şansı budular.

O gün atışlara verilen her fasıla, Oosterbeek'teki binaların bodrum katlarında sıkışıp kalmış siviller için bir nefes alma fırsatıydı. Anne ve babalar bombardıman esnasında zaman zaman küçük tencereleri çocuklarının başına miğfer gibi⁶⁰ taktırıyorlardı. Atışlara verilen bu tür aralar, ağlayan çocukları sakinleştirme, hatta onları üst katlara çıkarıp yirmi beş kadar insanla⁶¹ bir ev içinde balık istifi yaşamaktan ötürü uyuşmuş bacaklarını esnetme imkânı tanıyordu. Kimi yetişkinler ise bu fasılalarda dışarı çıkıp hâlâ hangi evlerin ayakta durduğunu ve kimlerin hayatta kaldığını kontrol ediyordu. Kaçma şansı bulan birkaç aile de vardı; yanlarına aldıkları hasta ve yaşlıları içine yastıklar yerleştirdikleri el arabalarıyla taşıyorlardı. Birkaç ihtiyar kaçmayı açıkça reddetti. Planör Pilotu Alayı'ndan Üsteğmen Michael Dauncey, o gün savunmalarına bir direnek noktası teşkil edip edemeyeceğine karar vermek için bir evi kontrol ediyordu. Odaları incelemek üzere üst kata çıktı ve bir kapıyı araladı. İçerideki büyükçe yatağın üstünde sırtında geceliğiyle yaşlı bir kadın oturuyordu.⁶² Her ikisi de birbirlerine gülümseyerek merhaba anlamında hafifçe eğildiler ve Dauncey kapıyı kapatıp geri çekildi. Ardından çatışmalar şiddetlendi, o kadının akıbetinin ne olduğunu asla öğrenemeyecekti.

Muharebelerde sivillerin için tehlike arz eden asıl unsur, bodrum katlarını el bombası atarak temizleyen SS mekanize piyadeleri idi. Beklenmedik bir başka tehlike ise patlamamış mühimmatı oyuncak sanıp kurcalayan çocuklardı. Bir çavuş, elinde pimi çekilmiş el bombası tutan bir çocuğa⁶³ yaklaşan bir asker görmüştü tanık olmuştu. Asker, bombayı çocuktan uzaklaştırmayı başarmış; fakat bunu yaparken kendi elinden olmuştu.

60 Jan Voskuil, CRCP 25/22.

61 İsimsiz günlük, NIOD 244/1040.

62 Üsteğmen Michael Dauncey, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/18.

63 Çavuş Harold York, CRCP 115/49.

Yaralanmalar, bilhassa da o gün gerçekleşen ani havan saldırılarından biri esnasında, asla öngörülemeyecek şekillerde vuku buluyordu. Bir askerin saydığına göre yalnızca bir dakika içerisinde tek bir noktaya tam on sekiz havan mermisi düşmüştü. Amerikalı Üsteğmen Bruce Davis, tam da Hartenstein yakınlarındaki bir sipere balıklama dalarken düşen mermilerden birinden saçılan şarapnel parçalarıyla ayağından yaralandı. Ayağındaki metal kıymıklar çıkarıldıktan sonra tamamen iyileşene kadar etrafta seke seke dolaşıp 30. Kolordu'nun yaklaşmakta olduğuna dair dedikodular yaymak suretiyle askerlerin moralini yükseltmeye çalıştığı o günleri ileride şöyle hatırlayacaktı: “Sanırım üst üste dört gün boyunca her kahvaltı vaktinde bir zırhlı tümen sözü vermiştim.”⁶⁴

Davis aslında her şeyden çok düşmanla ilgileniyordu. SS birliklerinin taarruza hazırlandığını gözlemliyordu; fakat sıradan bir Alman neferi kırmızı berelilerden korkar ve “zırhlı araçların yahut kundağı motorlu topların desteği olmadan saldırmayı göze almazdı.” Almanların ne kadar endişeli olduğunun emaresi olarak bir MG-42 makineli tüfeğinin otuz saniye boyunca durmadan ateş ettiğini fark etti. Hazırladığı raporda belirttiğine göre Alman makineli tüfek nişancılarının beş ila otuz saniye arasında değişen uzun seri atışları onların ne kadar korktuklarını gösteriyordu. “İngiliz piyadelerinin *Jerry*’nin ödünü kopardığına dair şüpheden uzak deliller vardı. İngiliz askerleri ile ilgili asıl olağanüstü şey ise bunu yaparken sanki bir pazar günü eğitim aldıkları kilisedeki arkadaşlarıyla bahar pikniğine çıkmış çocuklar kadar kaygısız olmalarıydı.”

Yaklaşan ikmal uçaklarının pilotları akıl almaz bir cesaret örneği gösterirken gözyaşlarına hâkim olamayan pek çok kişi vardı; öte yandan, ölüm öylesine sıradanlaşmıştı ki deyim yerindeyse kalpler nasır tutmuştu. Utrechtseweg’in hemen kuzeyinde bulunan doğu kanadında iskambil oynayan bir grup planör pilotu,⁶⁵ eller arasında zaman zaman ara verir ve sırayla bir Alman askerini öldürürlerdi.

Hoparlörlü araç savunma bölgesinin kuzeyine tekrar geldi ve silah bırakma çağrısı yapmadan önce yine Glen Miller’ın “*In the Mood*”⁶⁶ şar-

64 Üsteğmen Bruce E. Davis, 306. Avcı Uçağı Kontrol Filosu, USAMHI ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 252/Kutu1.

65 Üstçavuş George Baylis, CRCP 116/13.

66 Üstçavuş Holt, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/28.

kısını çalmaya başladı. Bu hamle, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü'ndeki Yahudi Almanların "Gidip kendinizi becerin!"⁶⁷ diyen Almanca bağırışlarıyla karşılık buldu. Fakat bu personelin öfkesi zaman zaman mantıksız ve kontrol dışı bir hal alıyordu. Bir kılavuz çavuşu, beyaz mendiller sallayarak ormanlık bölgeden çıkagelen Alman askerlerinin teslim olmaya çalıştığı anlarda yaşananları şöyle aktarıyordu: Çavuş Sullivan'ın takımındaki Yahudi Almanlardan birisi "Siz kimsiniz?"⁶⁸ diye bağırarak sormuş, karşıdakiler de, "Biz muhaberecileriz," diye yanıtlayınca, "Yaklaşın," demişti. Ardından, teslim olmak üzere İngiliz hatlarına yaklaşanlar yolu yarılayınca paraşütçüler ateş açıp tamamını katletmişti.⁶⁹

Bir başka kılavuz ise günlüğüne o akşama dair şunları not düşüyordu: "Nehrin karşı tarafından kendi topçumuzun sesini artık net bir şekilde duyabiliyoruz. Umarım acele ederler de bir an önce bize katılırlar; zira daha fazla dayanacak gücümüz kalmadı."⁷⁰ 11. Paraşüt Taburu'ndan Binbaşı Blackwood ise şöyle diyordu: "2. Ordu'nun 30. Kolordusu dün itibarıyla bize katılmış olmalıydı, yine de en azından artık telsiz irtibatımız var. Onların ateş destek vasıtalarından da etkin bir şekilde istifade edebiliyoruz, bu öğleden sonra düşmanın kapsamlı bir karşı tarruzunu henüz başlamadan durdurmaya başardılar. Hava karardığında elimizde kalan tek tanksavar da imha edilmişti ve lanet olası bir Tiger hâlâ hemen tepemizdeki sırtta dolanıp duruyordu. Toplam seksen iki adet el bombası ile bu tankı bekledik ama gelmedi; neyse ki bir süre sonra da Polonyalıları ait bir tanksavar ve mürettebatı gelip yanımıza mevzilendi. Anlayabildiğimiz kadarıyla 1. Hava İndirme Tümeni'nden geriye kalanlar, an itibarıyla üç tarafı *Jerry* dördüncüsü ise Ren Nehri ile çevrili olup her bir kenarı yaklaşık iki buçuk kilometre gelen dörtgen şeklinde bir cebi savunuyordu."⁷¹

67 Muhabereci Kenneth Pearce, CRCP 114/30.

68 Çavuş Stanley Sullivan, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, CRCP 114/12.

69 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü'nden Gerald Lamarque adında bir takım komutanı, Arnheim'deki kılavuz birlikleri üzerine "Zeno" müstear ismiyle *The Cauldron* adında son derece başarılı bir roman kaleme almıştır. Bu romanı cinayet suçlamasından ötürü çekmekte olduğu hapis cezası esnasında cezaevinde yazmış ve Arthur Koestler ödülü almıştır.

70 H. E. L. Mollett günlüğü, GAA 1557/27.

71 Blackwood, NIOD 244/1237.

Kara Cuma, 22 Eylül

101. Hava İndirme Tümeni mensubu Amerikalı paraşütçüler ve Cehennem Otobanı'nı savunan İngiliz zırhlı alayları 22 Eylül gününü "Kara Cuma" olarak anacaktı. Bu tarih, Almanların güzergâh boyunca üç gün durmaksızın devam ettireceği taarruzların başlangıcıydı. 506. Paraşüt Alayı'ndan bir yüzbaşı şöyle yazıyordu: "Personel bir noktadan sonra öylesine yorgun düşmüştü ki istirahat emri gelir gelmez çantalarını dahi çıkarmadan hepsi aynı anda kendilerini yere bırakıp derhal uykuya dalıyordu."¹

Orgeneral Student'in 30. Kolordu ilerleme mihveri üzerindeki en elverişli boğma noktası addettiği Veghel hâlâ Almanların asıl hedefiydi. Burada bulunan Albay Johnson, Schijndel'e yaptığı taarruzun zamanlamasının hiç de iyi olmadığını bir süre sonra fark etti. 22 Eylül günü gündüz vakti boyunca Schijndel'de sıkışıp kalmış az sayıda Alman askeri tarafından gelişigüzel ateşler açıldı² ve Kinnard komutasındaki tabur "evden eve bir kedi-fare oyunuyla"³ bunların on beşini öldürdü. Asıl tehlike Veghel'e henüz gelmemişti.

Mareşal Model, o sabah saat 09.30'da "Bugün gerçekleştirilecek olan saldırı düşmanın ilerleme mihverinin önünü mutlak surette kesecektir" ifadesini içeren bir emir yayımladı.⁴ Aynı zamanda 245 ve 712. Piyade Tümenlerinin de mümkün olan en kısa zamanda bölgeye

1 Yüzbaşı Patrick J. Sweeney, 101. Hava İndirme Tümeni 506. Alay Karargâhı, CRCP 98/40.

2 Kreipe günlüğü, FMS P-069.

3 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

4 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 22.9.44, saat 09.30, BArch-MA RH 19 IX/90, 81.

getirilmesini emrediyordu: “Sol kanadımı güçlendirin!” 59. Tümen bünyesindeki Huber Muharebe Grubu’nun beş Panther tankı ve topçu unsurlarıyla destekli üç taburu, “Veghel batısındaki kanal köprüsünü ele geçirip havaya uçurmak üzere”⁵ ilerliyordu. Eşzamanlı olarak General von Obstfelder de doğudan Heinke Muharebe Grubu⁶ ile Helmond kuzeyinde bulunan 107. Panzer Tugayı’nı sevk etmişti.

Johnson, 101. Hava İndirme tümeni komuta yerinden ayrılıp St. Oedenrode kıyısındaki Henkenshage Kalesi’ne gitmiş olan Tümgeneral Taylor ile tehlike ayyuka çıkar çıkmaz irtibat kurdu. Son’dakinin aksine burada bulunan komuta yeri 502. Paraşüt Alayı ve 377. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu tarafından etkili bir şekilde savunuluyordu. 44. Kraliyet Tank Alayı’nın bir taburunu çoktan Johnson’a göndermiş olan Taylor, şimdi de bir grup İngiliz kundağı motorlu topçusunun sözünü veriyordu.

Walther Muharebe Grubu⁷ ve 107. Panzer Tugayı doğudan ilerleyedursun, Almanlar batı yönünden gerçekleştirdikleri çevirme manevrası ile Veghel ve Uden arasındaki bölgeden Cehennem Otobanı’nı kesiverdi. Bu durum, Nijmegen’de bulunan General Adair’ı yolu tekrar açmak üzere 32. Muhafız Tugayı’nı bölgeye sevk etmeye mecbur bıraktı. 506. Alay’ın 2. Taburu, Binbaşı Winters komutasındaki E Bölüğü de dahil olmak üzere iki adet İngiliz tankı ile birlikte tam vaktinde Uden’e ulaştı. Almanların Uden’e giren ilk öncü unsuruna yapılan şiddetli karşı taarruz, kasabada etkili bir savunma kuvvetinin bulunduğu izlenimi verdi. Almanların bu karşı taarruza mukabil gerçekleştirdikleri saldırı ise kasabada paniğe yol açtı. Kalabalık gruplar güvenli bir yer olarak gördükleri hastanenin çevresinde toplanmaya başladı. Dr. Schrijvers şöyle diyordu: “Korku ve telaş içerisindeki yüzlerce insan ana giriş kapısının önünde birikmiş içeri alınmayı bekliyordu.”⁸ Kalabalığa seslenip sığınaklarına dönmelerini tavsiye etmek durumunda kaldı; zira hastanenin bodrum katı yaralılarla doluydu.

Schijndel’de bulunan Kinnard’ın taburunu destekleyen İngiliz tankları, komutayı alelacele General Anthony McAuliffe’in (kendisi ileride Ardenlerdeki Bastogne savunmasına komuta edecekti) devraldığı

5 Korgeneral Walter Poppe, 59. Piyade Tümeni, FMS B-149.

6 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 22.9.44, saat 10.15, BArch-MA RH 19 IX/90, 82.

7 Poppe, FMS B-149.

8 Dr Leo Schrijvers, CRCP 126/23.

Veghel'e çağırıldı. Yarbay Julian Ewell komutasındaki 3. Tabur da tankları desteklemek üzere Eerde'ye getirildi. Ewell almış olduğu yüz elli harp esirini Hollanda yeraltı örgütlenmesine teslim etti ve direniş örgütü mensupları ele geçirilen Alman silahlarıyla bu esirlerin kontrolünü sağladı. Kinnard ise iyileştikten sonra tekrar Wehrmacht saflarına katılacaklarını bile bile yaralı esirleri tedavi edilmek üzere Alman doktorlara bıraktı; zira mevcut şartlarda başka bir şansı yoktu. İçi gıda dolu bir adet seyyar mutfak hariç olmak üzere ele geçirdiği Alman araçlarını da yeraltı örgütlenmesine teslim etti. Üzerinde bir de baca bulunan bu tekerlekli kara kazan askerler arasında "*Gulaschkanone*" adıyla biliniyordu. Kinnard bunlara ilaveten yeraltı direniş örgütlerine Alman tüfek ve makineli tabancaları dağıttı ve taburuyla Eerde güneybatısındaki kum tepelikleri boyunca bir savunma hattı tesis ederken, kontrolündeki 250 harp esirinin Veghel'e götürülmesini istedi.

Saat 10.30'da taarruz başladığında Johnson'un emrinde yalnızca bir tabur ile Veghel'de bulunan 377. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu vardı. Albay Sink komutasındaki 506. Paraşüt Alayı'nın çok yakınında olmasından ötürü şanslıydı, 321. Planör Topçu Taburu da açık arazide Panther tanklarını avlamak üzere kanal boyunca mevzilenmişti. General Taylor tarafından gönderilen ve gidişatı değiştirebilecek olan bir başka İngiliz tank taburu ile bir grup kundağı motorlu topçu da tam zamanında bölgeye vardı.

Devam eden şiddetli çarpışmaların ortasında bile Hollandalı bir aile Er John Cipolla'yı¹⁰ akşam yemeğine davet etmekten geri durmamıştı. Üzeri örtülü bir masada yenilecek olan bu yemek davetini geri çeviremezdi. Tam masaya oturdukları esnada çavuşu pencerenin önünden geçiyordu ve kafasını çevirip öylesine bir bakış attıktan sonra devam etti. Birkaç adım attıktan sonra kafasına dank eden çavuş hemen geri döndü ve Cipolla'ya bağırarak derhal kalkıp kıcını ait olduğu yere götürmesini söyledi. Kalkıp tüfeğini omzuna asan Cipolla bir tavuk budu kaptı ve aileye teşekkür ettikten sonra koşarak çıkıp gitti.

Akşamüstünün ortalarına gelindiğinde Almanların Veghel'deki köprüyü havaya uçurmayı beceremeyecekleri anlaşılmıştı. Student,

9 "Gulaş" (Macarlara özgü bir tür yahni) ve "top" sözcüklerinin Almanca karşılıklarından türetilmiş bir birleşik kelime. (ç.n.)

10 CRCP 97/4.

saat 16.30'da 59. Tümen'in yalnızca bir kilometre kadar yakınlarında olduğunu söyleyerek Model karargâhını bilgilendirdi.¹¹ Almanlar Zuid Willems Kanalı üzerindeki köprüyü patlatmayı başardılar; fakat Huber Muharebe Grubu'nun etrafı çevrilmişti ve yaşanan çatışmalardan ötürü bütünüyle yok olmak üzereydi. Albay Sink, McAuliffe'e yüz kırk kadar düşmanı etkisiz hale getirerek bir Alman saldırısını bertaraf ettiklerinin tek milini verince gelen karşılık "Abartıyorsun."¹² Oldu. Bunun üzerine Sink generalden ısrarla gelip cesetleri saymasını istedi.

Veghel'e yapılan saldırıda yaralanan bir paraşütçü üsteğmen daha sonradan şu itiraflarda bulunacaktı: "Almanların ilkyardım istasyonumuzu ele geçirecek olmasından korkuyordum. Normandiya'da emrim altında bulunan kimi askerlerin onlara yaptığı gibi Almanlar da beni vurabilirdi."¹³ Bir çavuş ise Veghel'de ağır yaralı bir Alman askerine denk geldiğinde kendisini cinayet işlemekten kurtaranın birlik papazı Peder Sampson olduğunu söylüyordu: "O askerın yerinde olsam bir Alman kafama kurşunu sıkıp işi bitirsin diye dua ederdim. Bu zavallı şeytana tam da bunu yapacaktım ki omzumda bir el hissettim, bu Peder Sampson'du. Beni yapmaktan alıkoyduğu şey için kendisine minnettârım."¹⁴

Almanlar geri çekilmeye başlayınca General Taylor 2. Taktik Hava Kuvveti'nden destek istedi. Tankları ateş altına almak üzere roketlere sahip olan çok sayıda Typhoon uçağından oluşan bir RAF görev kuvveti bölgeye sevk edildi. Uçaklar vızır vızır üstlerinden geçip hedeflerine doğru dalarak ısıklık çalan roketlerini bırakırken aşağıdaki paraşütçüler büyük bir coşkuyla olanları seyrediyordu. O gün Helmond'dan 107. Panzer Tugayı'nın gelişi sayesinde, 30. Kolordu'nun sağında bulunan 8. Kolordu az sayıda zayıat vererek bir köprübaşı tesis etti. Yaşanan karmaşa ve yetersiz irtibat sonucunda Alman saldırıları gerçekte olduğundan daha zayıf olduğu değerlendirilmişti. Öyle bir kaos hakimdi ki günün erken saatlerinde bazı Alman subayları bir komuta aracına binip hâlen dost kontrolünde olduğu varsayımıyla gittikleri Veghel'de vurulmuş veya esir düşmüştü. Hatta Amerikalı bir subayın aktardığına göre bir tahsildar "hesap kapatmak üzere çatışmalar başlamadan önce buradaki

11 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 22.9.44, BArch-MA RH 19 IX/90, 83.

12 Tuğgeneral Anthony C. McAuliffe röportajı, CRCP 96/9.

13 Üsteğmen Eugene D. Brierre, CRCP 96/19.

14 Çavuş Desmond D. Jones, III/501/101, CRCP 97/7.

Alman kışlasına gelmiş; fakat kışladaki askerlerin cadde üzerinde esirlerin tutulduğu bir kafese hapsedildiğini gördüğünde kendisi 'de oraya atılmaktan kurtulamamış ve âdeta deliye dönmüştü."¹⁵ Muharebeler kesilince kasabadaki lokanta askerlerle hızlı bir alışverişe tutuşarak 3 Gulden¹⁶ karşılığında yumurta ve jambon satmaya başladı. Bu, o zamanın parasıyla 1,10 günümüzde ise 15,30 ABD dolarına tekabül ediyordu.

Tümgeneral Taylor Veghel'deki kazanımlardan memnun olabilirdi; fakat 101. Hava İndirme Tümeni'nin tüm unsurlarının bölgeye getirilmesi için yedi güne ihtiyaç duyulmasından hoşnut olmamıştı.¹⁷ Tümen bu süre zarfında bir yandan karada vazifeler icra ederken, öte yandan da kuvvetinin önemli bir kısmını iniş bölgelerinin savunmasına ayırmak zorundaydı. Taylor'ın söylediğine göre tümen yalnızca kendine ayrılan yirmi dört kilometre genişliğindeki sektörde tutunabilmişti. O uzun koridor boyunca otaya çıkan çeşitli tehditlere karşılık vermek maksadıyla birliklerin durmaksızın kaydırılmasını gerektiren tüm kritik noktalarda zayıf kalmışlardı.

Huzurun hâkim olduğu anlarda gelen ölümün yarattığı şok etkisi kat be kat fazla oluyordu. Veghel'de çatışmalarının bitmesinin ardından Eerde'de bulunan bir yel değirmenin penceresinden dışarıya bakan Onbaşı Richard Klein, hemen yanında bulunan paraşütçü Jacob Waingard'a görünüşe göre Almanların kasabayı terk etmiş olduğunu söyledi. Yalnızca birkaç dakika sonra Wingard bir kurşuna kurban gitti. Yarasının ölümcül olduğunun farkındaydı. Üç defa "İşim bitti"¹⁸ dedikten sonra gözlerini yumdu.

101. Hava İndirme Tümeni Cehennem Otobanı'ndaki sektörü boyunca alabildiğine açılıp yayılmış durumdayken, General Taylor komutasındaki 82. Hava İndirme Tümeni halen Meindl'in 2. Paraşüt Kolorusu'nu püskürtmeye çalışıyordu. Gavin, birlik nakil komutanlığının tümenini taşıma konusunda gösterdiği yavaşlıktan ötürü de son derece hayal kırıklığı içerisindeydi. 325. Planör Piyade Alayı henüz bölgeye

15 Üsteğmen Bates R. Stinson, NARA RG407, Kayıt 427B, Kutu19182, ML2235.

16 Hollanda'da 1600'lerden 2002 yılında Euro'ya geçilinceye kadar yürürlükte olan para birimi. (ç.n.)

17 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

18 Onbaşı Richard L. Klein, CRCP 97/7.

getirilememişti. Kendisinden sayıca üstün olan düşman kuvvetlerinin düzenin bozmak için ardı ardına taarruzlar icra etmesi gerektiğine kanaat getirdi. Sherwood Gönüllü Süvari Alayı o gün 82. Hava İndirme Tümeni ile birleşmesini tamamlayarak 508. Alay'ın 3. Taburu'na Beek kuzeydoğusunda bulunan Wercheren mevkiinde yapılacak bir keşif harekâtı için destek verdi.

Gavin'in istihbaratçılarının düşman kuvvetine dair bilgileri yetersizdi; bunun başlıca sebebi sorgulamak üzere harp esirleri olmamasıydı. Tümen karargâhı esir alınan Almanların vurulmayıp sorgulanmak üzere elde bulundurulmasına yönelik kesin emirler yayımlıyordu. Tabur komutanları yana yana esir arıyordu; zira tümenden gelen baskı gitgide artmıştı. Hatta Paris'e gidip esir getirebilecek olanlara masraflarını karşılamayı dahi önerdiler. Beek sektöründe bulunan bir paraşütçü Almanlardan ele geçirilen *Schnapps* içkisinden biraz fazlaca içtikten sonra gitmeye karar verdi. Yüzbaşı Ferguson o anları şöyle aktarıyordu: "Etrafındaki askerlerin şaşkın bakışları arasında birisi önce davranıp kendisini durdurmasın diye tüfeğini kapıp miğferini ele başına geçirdi ve Waal Nehri'nin bataklık arazisi boyunca Alman saflarına doğru iki-üç yüz metre kadar yürüdü. Gavin dahil herkes ağzını açmış onu seyrederken yürümeye devam etti ve bir menfezin tepesine dikilip *Kraut*'lara eller havada dışarı çıkmalarını emretti. Şaşkınlıktan donup kalmış olan üç-dört Alman süklüm püklüm dışarı çıktı ve biraz da askerin dürtmesiyle paşa paşa saflarımıza doğru ilerledi. General Gavin kafası hâlâ hafif dumanlı olan bu askeri yanına çağırıp göğsüne bir Gümüş Yıldız madalyası taktı."¹⁹²⁰

Sorgulamak üzere harp esiri almak çoğu zaman hayli tehlikeli bir işti. Bir paraşütçünün yazdığına göre Almanya'ya içlerine doğru icra ettikleri bir devriye görevinde²¹ Üsteğmen Megellas birkaç Almanı esir almıştı; sabırsız alay karargâhı personeli hemen ertesi gece aynı bölgeye (başka bir bölükten) yeni bir devriye çıkarmıştı. Haliyle bu ikinci

19 82. Hava İndirme Tümeni bu olayın ardından Heinrich Ullman adında bir mekanize piyadeyi de esir aldı. Bu adam Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi ve serbest kaldıktan sonra ABD vatandaşlığına başvurup orduya katılarak Fort Bragg'de bulunan 82. Hava İndirme Tümeni'nde görev yaptı.

20 Yüzbaşı Arthur W. Ferguson, 3/504/82, CRCP 102/23 .

21 Edward J. Sims, 2. Dünya Savaşı gazi röportajları, 82. Hava İndirme Tümeni, Kutu 1, USAMHI.

devriye güçlü bir Alman unsuru tarafından pusuya düşürülmüş ve çok sayıda asker yaralanmış yahut hayatını kaybetmişti. Birliğin başındaki üsteğmen de birkaç yerinden yaralanmış ve ömrünün geri kalanını sakat olarak geçirmişti.

Almanlar Reichswald'dan çıkışla icra ettikleri Cehennem Otobanı'nı hedef alan saldırılara rağmen, İngiliz kuvvetlerinin Waal ve Neder Rijn arasındaki Batavya bölgesinde ne kadar hızlı ilerlediklerini gördüklerinde ciddi bir hayal kırıklığına uğradılar. SS Korgenerali Bittrich saat 10.30'da Model'in kurmay başkanı Krebs'e telefon edip İngilizlerin Nijmegen-Arnhem demiryolu hattına doğru giderek artan bir kuvvetle ilerlemekte olduklarını bildirdi. Elindeki son ihtiyat birliklerini Elst güneyindeki muharebeye sokmak üzereydi. On beş dakikada kadar sonra Krebs kendisini arayarak Model'in cevabını bildirdi: "Nijmegen'den Arnhem'e ilerlemekte olan ve Arnhem batısında bulunan düşman unsurlarının buluşmasına ne pahasına olursa olsun imkân verilmeyecektir."²² Burada Ren kuzeyindeki 1. Hava İndirme Tümeni'nin mi yoksa daha güneyde bulunan Polonya Tugayı'nın mı kastedildiği tam olarak belli değildi. O sabah Mareşal von Rundstedt'in Nijmegen'deki köprüünün ne zaman patlatılacağını merak ediyor olmasından ötürü Krebs büyük bir baskı altındaydı. Köprüyü o günün gecesinde imha etmeyi planladıklarını söylemekten başka çıkar yol bulamadı.

Tümgeneral Ivor Thomas komutasındaki 43. Wessex Tümeni, bir yandan Nijmegen-Arnhem eksenindeki ileri harekâtın öncülüğü görevini İrlandalı Muhafızlar'dan devralmakta, öte yandan da kuzeybatı yönünde Driel'e ilerlemekteydi. Tuğgeneral Hubert Essame'nin 214. Tugayı bir önceki karayolu ve demiryolu köprülerini kullanarak Waal'i geçmişti. 7. Somerset Hafif Piyade Alayı marifetiyle Oosterhout'a tarruz edip, anayoldan Ressen'e²³ uzanan Alman savunma hattına saldırarak olan 129. Tugay'ın sol kanadını himaye edecekti. Burası Knaust Muharebe Grubu bünyesindeki iki piyade taburu, bir makineli tüfek taburu, yirmi kadar 20 mm'lik hafif uçaksavar ve hepsinin de ötesinde iki adet 88 mm'lik uçaksavar bataryası tarafından müdafaa ediliyordu.

22 B Ordu Grubu Karargâhu harp ceridesi, 22.9.44, saat 10.45, KTB, BArch-MA RH 19 IX/90, 82.

23 Harp Ceridesi, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, TNA WO 171/1256.

Fakat o gece Oosterhout'un kaybedilmesiyle birlikte Knaust bu bataryaları Esst'e kaydıracaktı.

Kraliyet Süvari Alayı'ndan iki birlik, "sabah sisinin sağladığı gizlemekten istifade ederek günün ilk ışıklarıyla birlikte"²⁴ yarım saat fasıla ile Oosterhout civarında bulunan Alman unsurlarının arasından sızdı. Sosabowski'nin Polonya Paraşüt Tugayı ile temas sağlamak üzere varmaya niyetlendikleri Driel'e uzanan en elverişli güzergâhı keşfetmek maksadıyla Valburg'a ilerlediler. Cornwall Dükü Hafif Piyade Alayı'nın 5. Taburu ve 4./7. Dragoon Muhafız Alayı'nın B Taburu da onları takip ediyordu.

Oosterbeek'te bulunan Tümgeneral Urquhart, o sabahın erken saatlerinde kurmay başkanı Yarbay Charles Mackenzie'yi yanına çağırdı ve ona istihkâm kısım amiri Yarbay Eddie Myers'ı alıp Neder Rijn'i geçmesini emretti. Browning ve Horrocks ile yüz yüze görüşmek üzere Nijmegen'e gidecekti; zira Urquhart bu generallerin durumun ciddiyetinin farkında olduklarına inanmıyordu: "Onların düşündüğü anlamda bir tümenin artık var olmadığını ve bizim kendi kendine ayakta kalmaya çalışan bir grup münferitten ibaret olduğumuzu bilmeleri hayati önem arz ediyordu."²⁵ Mackenzie, gerekli ikmalin o gece yapılmaması durumunda her şey için çok geç olabileceğini de açıkça söyleyecekti. Nehir geçişi konusunda yönlendirmesine ihtiyaç duyacağı için Myers da onunla gidiyordu. İngiliz Özel Kuvvetleri'nin 1942 yılında Yunanistan'daki Gorgopotamos demiryolu viyadüğünü havaya uçurması operasyonunda kilit bir rol oynamış olan Myers ile bu Myers aynı kişiydi.

Mackenzie ve Myers, kauçuktan yapılma botu da yükledikleri bir ciple yola çıktılar fakat düşmanın yoğun topçu atışları nedeniyle Oosterbeek'teki kiliseye sığınmak durumunda kaldılar. Bu gecikme Neder Rijn kıyılarına vardıklarında nehrin üzerindeki pusun dağılmış olacak olması anlamına geliyordu. Nihayet kıyıya ulaştıklarında çatışma seslerini işitebiliyorlardı; fakat kendilerine söylenenin aksine Polonya tugayından herhangi bir kılavuz heyeti gönderilmemişti.

Elinde başka bir şey gelmeyen Sosabowski, adamlarına Driel çevresindeki bağlarda bulunan mevzilerini tahkim ettiriyordu. Bir

24 Kraliyet Süvari Alayı 2. Tabur harp ceridesi, TNA WO 171/837.

25 Yarbay Charles Mackenzie, 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

bisiklete binmiş “Daha derin! Daha derin!”²⁶ diye bağırarak mevzilerin arasında dolaşıyor; bazı adamları da ona ehliyetinin olup olmadığını sorarak şaka yollu karşılık veriyordu.

Tam bu sırada Teğmen Richard Tice hayatını kaybedecekti. Polonya kökenli bir Amerikalı olan Tice, doğru düzgün Lehçe konuşmadığı halde tugaya gönüllü olarak katılmıştı. Tam bir Amerikalı gibi görünüşünden ötürü kendisine “Kovboy” diyen personeli tarafından çok sevilirdi. Bir astsubayının söylediğine göre “daha uçaktan atlamadan önce”²⁷ Tice’a öleceği malum olmuştu. Saat 15.00 civarında birkaç yüz metre mesafede bir grup asker belirdi. Kimilerine göre bunlar Almandı; fakat Tice bu adamların dost birliklere mensup olduğundan emindi. Yaklaşık üç yüz metre yakınlarına kadar geldikten sonra içlerinden biri, “Ateş etmeyin! Ateş etmeyin!” diye bağırdı.

Tice sevinçle, “Bunlar bizim çocuklar, Amerikalılar!” dedi; fakat adamları buna ikna olmadı. Tice bu asker grubuna yaklaşmalarını söylediğinde yere yatıp mevzilendiler ve ateş açtılar. Takımı ateşle mukabele ettikten sonra Tice “biri birer çiftliğe doğru geri çekilmelerini emretti.” Kendisi ise Onbaşı Gredecki’yi yanına alıp geri çekilmekte olanları himaye etmek üzere dışarıda kaldı; fakat makineli tüfek isabet aldı ve kullanılamaz hale geldi. Savunmasız kalan iki adam ellerindeki silahlarla ateş ede ede geri çekilmeye başladı. Tice, Sten makineli tabancası ile Almanları ateş altına almak maksadıyla kendini bir elma ağacının ardına attı; fakat vücuduna isabet eden birkaç mermi ile oracıkta can verdi.

Bir süre sonra Sosabowski bir başka bölüğün mevzilerini dolaşırken zırhlı araçlar belirdi. Polonyalılar bunların da Alman olduğunu düşündü; fakat bu defa gelenler Yüzbaşı Wrottesly ve Üsteğmen Young komutasındaki iki Kraliyet Süvari Alayı birliğinin White keşif arabaları ve İngiliz Daimler zırhlı araçlarıydı. Mackenzie ve Myers bölgeye varmıştı; bu nedenle Young’ın araçları Mackenzie’nin Horrocks komutasındaki 30. Kolordu’nun kurmay başkanı ile görüşebilmesi için röle istasyonu vazifesi gördü. Mackenzie, Urquhart’ın mesajlarını Horrocks’a ilette: “Mühimmat, personel, gıda ve tıbbi malzeme sıkıntısı çekiyoruz. DUCKW

26 Albert Smaczny, 1. Polonya Paraşüt Tugayı 3. Tabur 8. Bölük Komutanı, CRCP 132/44.

27 Onbaşı K. Gredecki, alıntılıandığı yer Jerzy Kisielewski (haz.), Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy. Newtown, 1949, s. 313, CBW.

araçlarına ihtiyacımız var, iki veya üç tanesi yeterli olacaktır.²⁸ Eğer ihtiyaç duyduğumuz ikmal bu geceye kadar yapılmazsa artık çok geç olabilir.” Mackenzie, Browning ile Nijmegen’de bir toplantı yapmak konusunda ısrarcıydı. Myers ise bu esnada Sosabowski’yi Neder Rijn’i geçmek üzere ellerinde yalnızca kauçuk botlar olduğu hususunda ikaz ediyordu.²⁹

Kraliyet Süvari Alayı unsurları keşif birliği olarak mümkün mer-tebe düşmanla temastan kaçınmalıydı; fakat birkaç tank peydahlanıp da Wrottesley ve Young “Polonyalıları tanklarına el koyup kendi zırhlı araçları ve keşif arabaları haline getirmekten güçlükle alıkoyabildi.”³⁰ Zira ellerindeki tek araçlar bunlardı. Sosabowski’nin adamlarında yalnızca PIAT roketleri vardı; çünkü tüm tanksavar silahları nehrin kuzeyinde bulunuyordu. Düşman tankları uzaklaşınca Sosabowski dört bir yana devriyeler çıkarmak istedi. Urquhart’ın mesajına karşılık olarak General Horrocks’un yanıtı iletilti: “Mümkün olan her şeyi yapacağız.”

30. Kolordu bu kadar yakinken hâlâ bölgeye ulaşamamışken Urquhart’ın ne kadar sabırsızlandığını tahmin etmek güç değildi. Muhaberenin yetersizliği her şeyi daha da kötüleştiriyordu. Mackenzie’nin daha net gelişmelerle geri dönmesini beklerken Urquhart’ın yapabileceği tek şey moralini yüksek tutmaya çalışmaktı. Hartenstein Oteli’nin durumu içler acısıydı; çatısı paramparça olmuş ve dört bir taraftaki duvarlar da delinmişti. Dışarıda ise her bir askerin hemen dibinde bir yatma çukuru bulunması gerekiyordu. Neyse ki askerler paraşütlerini koyup yadığından çukurların dipleri yumuşaktı. Fakat Binbaşı Blackwood’un gözlemlerine göre “havan mermilerinin herhangi bir ısılk çalmadan düşüp patlaması esas tehlikeydi.”³¹

Bir başka tehlike ise kendilerini uzun kayın ağaçlarının tepesine bağlamış olan Alman keskin nişancılarıydı. Askerlerden birinin su temin etmek maksadıyla siperinden çıkmasını bekliyor ve görür görmez atışlarını yapıyorlardı. Keskin nişancının yeri tespit edilir edilmez Bren makineli tüfekleri ağaçları tarayıp aşağı indiriyordu. PIAT roketleri artık kolayca kullanılamayacak kadar kıymetliydi. Bu roketlerin tanklar

28 DUKW araçları altı tekerlekli amfibi kamyonlardır.

29 Tümgeneral Sosabowski, CRCP 132/45.

30 Kraliyet Süvari Alayı 2. Tabur harp ceridesi, TNA WO 171/837.

31 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Hava İndirme Tugayı 11. Tabur, NIOD 244/1237.

ve kundağı motorlu toplar için ayrılması gerekiyordu. Bulunduğu yerde iyice gizlenmiş olan bir Alman keskin nişancısının ölümcül bir espri anlayışı vardı. Hartenstein'a yakın olan tek su kuyusunu tepeden gören ağaçlardan birinde mevzilenmişti. Bir planör pilotu şöyle aktarıyordu: "Çoğu zaman yağmur gibi yağan havan mermilerinin arasında kuyuya yaklaşmamıza müsaade ediyor, tam su kovası kuyunun kenarından görününce de yaptığı atışlarla kovanın üzerinde delikler açıyordu. Adam gerçek bir sadistti!"³²

Silah arkadaşlarının tutulduğu otelin tenis kortlarına asla mermi düşürmeyen Alman havancılarının nişancılığı hakikaten de etkileyiciydi. Kortlarda tutulan Alman esirler sürekli olarak yiyecek eksikliğinden şikâyet ediyordu ama aslına bakılırsa kendilerini esir alanlardan daha az yiyor değillerdi. Amerikalı hava kontrolörü Üsteğmen Bruce Davis'e göre Birinci Dünya Savaşı gazisi bir Alman binbaşı adamlarına şöyle bir konuşma yapmıştı: "Bu adamlar ömrümde gördüğüm en korkunç topçu saldırılarına maruz kaldılar. Günlerdir aç ve uykusuz bir halde çarpşıyorlar. Düşmanımız da olsalar bunlar tanıdığım en cesur adamlar. Siz şikâyet ettiğiniz zaman Alman olduğum için utanç duyuyorum. Sessizce oturup bu adamları örnek almanızı öneririm."³³

Esirlerin muhafazasından sorumlu olan 1. Paraşütçü İnzibat Bölüğü'ne mensup bir onbaşı, hafif yaralı bir Alman çavuşunun, Amerikalıların kendi 9 mm'lik tabancalarından çok daha büyük çaplı³⁴ 11.43 mm'lik tabanca kullanmasının hiç de adil olmadığından yakındığını duyunca çok eğlenmişti. Başlarındaki üsteğmene göre ise kortlara o kadar çok esir doldurulmuştu ki "içerisi Wimbledon'a dönmüştü."

Beş gün süren çatışmalarla birlikte baş gösteren açlık ve yorgunluk en çok da savunan tarafı etkiledi. Hemen kuzeyde bulunan 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü mensupları öylesine bitkin düşmüştü ki bir önceki gece tahkimat dahi yapmamışlardı. Bir kılavuz şöyle diyordu: "Bir baktık ki bir sürü *Jerry* mezarının arasında uyuyoruz, 'iyi ki siper kazmakla uğraşmamışız' dedik. Neyse ki *Jerry*'ler de yattıkları yerde rahattı ve gece boyunca rahatsız edilmeden uyuyabildik."³⁵

32 Üstçavuş Dennis Ware, Planör Pilotu Alayı, CRCP 117/14.

33 Üsteğmen Bruce Davis, 306. Avcı Uçağı Kontrol Filosu, USAMHI ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

34 Onbaşı Leonard Formoy, 1. Hava İndirme Tümeni İnzibat Bölüğü, CRCP 110/4.

35 H. E. L. Mollett günlüğü, GAA 1557/27.

22 Eylül Cuma günü 11. Paraşüt Taburu'ndan Binbaşı Blackwood, her sabah oldu gibi o "lanet olası" havan bombardımanıya güne başladı: "Bölük ölesiye ihtiyaç duyduğu istirahat imkânını bulmak ve bir şeyler yiyip silah bakımı yapmak üzere güçlendirilmiş betondan yapılmış kiliseye doğru çekildi. Çamur, Sten makineli tabancalarının hareketli aksamının anasını ağlatıyordu ve kum ile toza karşı son derece hassas olan 11.43 mm'lik tabancalarımızın da pek bir işe yaramadığı ortaya çıktı. Biraz sıcak yahni yiyip çay içme fırsatım oldu, şarjörlerimi falan da temizledim. Saat 11.00 civarında, bir grup Hudut Muhafızı ile birlikte düşman tarafından tutulan binalara yaklaşık dört yüz metre mesafede bulunan genişçe bir parkın kıyısındaki 'görece sessiz bir sektöre' çekildik. Hemen solumuzda makineli tüfeklerimiz mevzilenmiş olduğundan pek de sükûnet bulduğumuz söylenemezdi ya. Son derece yoğun olan havan atışları fasıla vermiyor; bir *Spandau* da düzenli aralıklarla bizi yokluyordu. Her birisinde verilen Alman zayıtının, elindeki büyük Kızıl Haç bayrağını hararetle sallayıp 'Ateş yok! Kızıl Haç bayrağı!' diye bağırarak hayli telaşlı ve huzursuz bir *Hun* sorumluluğundaki sedyeciler tarafından toplandığı birkaç piyade saldırısını savuşturarak gün boyu diken üstünde bekledik. *Jerry*'ler de savaş hukukuna sıkı sıkıya bağlıydı."³⁶

Blackwood, Tuğgeneral Hicks tarafından bir emir toplantısına çağırıldı. "Çarşaf gibi dümdüz ve açık olan dört yüz metrelik bir arazi boyunca taarruz edecek, ilerlerken karşısına çıkacak olan dört buçuk metrelik tel engellerini açacak, düşman tarafından tutulan üç binaya girip bunları temizleyecek, yine birkaç yüz metre uzunluğundaki bağlar bölgesini düşmandan arındıracak, köyün bir bölümüne el atıp burayı da temizleyecek ve düşman tarafından kaçınılmaz bir şekilde gerçekleştirilecek olan karşı taarruzu da bertaraf edecektim. Emrim altında yalnızca on paraşütçü, altı planör mürettebatı ve iki aşçı olduğunu düşünürsek bu boyumu aşan bir vazifeydi." Blackwood ve adamlarının şansına bu taarruz kısa bir süre sonra iptal edildi. Blackwood da geri dönüp benzedrin tabletleri eşliğinde koca bir şişe Hollanda brendisinin keyfini çıkardı.

Bu geniş ve açık arazinin eski Genel Vali Jonkheer Bonifacius de Jonge'ye ait olan Dennenoord olduğu neredeyse kesindi. De Jonge o sabah arazisinin epey sessiz olduğunu, saat 10.00 civarında aniden başlayan bir bombardımanla birlikte mermilerin eve ve bahçelere düştüğünü,

36 Blackwood, NIOD 244/ 1237.

serasının da tamamen yerle bir olduğunu aktarıyordu. “Yataklarımızı alıp hizmetçiler odasına indik.”³⁷ Her tarafta yaralılar yatıyordu, evde yaklaşık altmış kişilerdi ve yalnızca birkaç adet gaz lambaları vardı. Dışardaki çayırda otlayan keçiler ve inekler telef olmuştu ama bu hayvanları kesip etlerini alabilmek için hayatlarını tehlikeye atıyorlardı.

Savunma bölgesinin batı kanadına yapılan Alman taarruzu, 171. Topçu Alayı tarafından desteklenen Lippert Muharebe Grubunun Utrechtseweg’in her iki tarafına gerçekleştirdiği saldırılarla başladı. Güneylerinde ilerleyen Eberwein Muharebe Grubu’nu önceki gün Westerbouwing tepelerini ele geçirmeye çalışırken çok sayıda personelini kaybeden Worrowski taburu sağ taraflarından destekliyordu. Fakat en fazla zayıyatı 1940 model Fransız tüfekleri kullanan *Schiffs-Stamm-Abteilung* vermişti. Âdeta “darmadağın” olmuşlardı.³⁸ Ancak ele geçirilmiş İngiliz silahları ve paraşütle atılan sandıklarda bulunan mühimmatın dağıtılmasıyla birlikte ateş güçleri bir miktar gelişmiş olacaktı.

Artık von Tettau tümeninin de komutasını elinde bulunduran SS Albayı Harzer baskın kuvvetlerinin sahra mutfaklarından yoksun olduğunu ve Luftwaffe birliklerinin himaye etmekle yükümlü oldukları tankları yalnız bıraktığını fark etti. Disiplini yeniden tesis etmek maksadıyla bazı SS astsubaylarını devreye soktu. “Düzen ve iradelerini kaybetmiş olan çeşitli sınıflardan birlikleri savaşçı ruhunu kullanarak yeniden motive etme görevi Hohenstaufen Tümeni’ne düşüyordu.”³⁹ Ne kadar öfkeli olduğu konusunda herhangi bir şüphe olmayan General von Tettau bir emir yayımlayarak “son birkaç günde yaşanan çatışmalarda en az altı tankın düşük rütbeli subaylarca yapılan uygunsuz mevzilendirmelerden ve piyadelerin onları desteklemek konusunda yetersiz kalmalarından ötürü kaybedildiğini” söyledi.⁴⁰ 224. Panzer Bölüğü’nün elinde yalnızca üç tank kalmıştı ve bölük komutanına piyade desteği kaybedildiği anda tanklarını geri çekmesi konusunda net bir emir verildi.

Harzer, gün ortasında 503. Ağır Panzer Taburu’na ait Royal Tiger tanklarının gelişiyile bir anlığına yüreklendi; fakat sonra fark etti ki bu

37 Jonkheer B. C. de Jonge, AAMH 50N00635.

38 B Ordu Grubu 22.9.44, saat 18.45, BArch-MA RH 19 IX/90, 87.

39 Walter Harzer röportajı, 9. SS Panzer Tümeni, GA-CB 2171/25.

40 Tettau, BArch- MA RH26-604 1, 8; Divisions-Befehl Nr.15, BArch-MA MSG2 13622.

yetmiş iki tonluk canavarlar yalnızca teker teker muharebeye sokulabilir, aksi takdirde Oosterbeek'in tuğla zeminli sokakları tankların ağırlığına dayanamazdı. Harzer şöyle yazıyordu: "Ne zaman bir *Königstiger* manevra yapsa, yerdeki kaldırım taşları etrafa savruluyor."⁴¹

Model'in karargâhına ansızın rahatsız edici bir düşünce hâkim oldu. Artık hava indirme harekâtlarını bertaraf edemeyeceklerini hissetmeye başladılar. O günkü durum raporunda şunlar yazılıydı: "Düşman halen üç veya dört hava indirme birliği sevk edebilecek imkân ve kabiliyete sahip."⁴²

Oosterbeek'teki bir diğer Amerikan subayı olan Üsteğmen Johnson, Almanların artık piyade taarruzu icra etmediklerini fark etti. "Bunun yerine bir tank veya kundağı motorlu topla birlikte hareket ederek bizleri evlerden çıkmaya zorluyor; biz bir tanksavar ya da PIAT roketi bulana kadar da tankı geri çekmiş oluyorlardı. Aynı zamanda yanlarında getirdikleri alev makinalarını da etkin bir şekilde kullanıyorlardı. Zayıf direnek noktalarımızı havan ya da topçu atışlarıyla sürekli olarak ateş altına alıp bize buralarda rahat vermek istemiyorlardı. Bunu süratle yapmaları mümkün değildi ama bol bol zamanlarının olduğunun da farkındaydılar...Askerlerimiz kaybettikleri mevzileri geri kazanmak maksadıyla pek çok başarılı karşı taarruz icra ettiler; fakat Almanlar zırhlı araç, top ve otomatik silah kullanma yoluna tekrar başvuruyordu ve nihayetinde karşı taarruz icra edecek kadar mevcudumuz kalmamıştı."⁴³

Keşif taburundan Üsteğmen Stevenson ve düşmanın hareket tarzlarındaki değişikliği fark etmişti: "Tüm cuma günü boyunca Alman piyadelerine dair pek az emare gördük. *Jerry*'ler mevzilendikleri yerlerden yaptıkları havan atışlarıyla zemini bataklığa çevirmeye çalışıyor ve kundağı motorlu toplarla evleri planlı bir şekilde ateş altına alıyordu. Bu silahlar etrafımızdaki tüm evlere en azından bir kez kısa mesafeden isabet kaydetmeyi başardı. Toplar yaklaşırken paletlerindeki metal gıcirtısı daima kulaklarımızdaydı ve bu hiç hoşumuza gitmiyordu."⁴⁴

41 Harzer, GA-CB 2171/25.

42 B Ordu Grubu, 22.9.44, Feindlagebeurteilungen, BArch- MARH 19 IX/19.

43 Üsteğmen Paul Johnson, FAAA, NARA RG331/Kayıt 253 /Kutu 1.

44 Üsteğmen John Stevenson, 'Arnhem Diary', *Reconnaissance Journal*, Cilt. 4, Nu.1, Sonbahar 1947.

Bir sonraki taarruz topuna saldırmaya karar verdiler ve bunun üzerine bir astsubay ile bir er yolun çatal yaptığı yerdeki bir çukura girdi. “Yaklaşık yarım saat kadar sonra yine o metal gıcırtısı duyulmaya başladı. Er bulunduğu mevziden ansızın çıkıp yaklaşmış yetmiş metreden ilk atışını yaptı. Topun yürüyen aksamını işlemez hale getirmeyi başardı; fakat üzerindeki silahlar hâlâ çalışıyordu. İçerideki mürettebat süratle şoku atlatmış olacak ki bir makineli tüfek mevzilerimizi ateş altına almaya başladı ve bizim ikilinin hemen yanında bulunan bir mevzideki iki planör pilotundan birini vurup diğerini yaraladı. Neyse ki astsubay ve yanındaki er bir an önce oradan çıkmayı başarmıştı.”

Yaralılar hemen tahliye edilebildi ama cansız bedenleri toplamak çok tehlikeliydi. Kimi cesetler günlerce orada kadı, üzerlerindeki üniformalar pompayla şişirilmiş gibi gerilmeye başladı. Manzara hiç hoş değildi; genç ve tecrübesiz askerler bundan çok etkileniyordu. Savunma bölgesinin hemen dışında bulunan iki Hollandalı delikanlı, paraşütçü arkadaşları için yiyecek bir şeyler aramaya çıktıkları esnada denk geldikleri yere çakılmış bir nakliye uçağının mürettebatından birinin cenazesini defnetmeye karar verdiler. Çukuru kazarken iki Wehrmacht askeri kendilerini durdurup ne yaptıklarını sordu. Durumu açıkladıktan sonra askerlerden biri öfkeyle yanıtladı: “Bir katili neden gömüyorsunuz? Bunlar şehirlerimizi bombalayıp kadınlarımızı ve çocuklarımızı öldürdüler. Bunlar defnedilmeyi değil, öylece bırakılıp çürümeye terk edilmeyi hak ediyor.”⁴⁵

Evlerde yalnızca kalorifer peteği ve tuvalet depolarında su kaldığından, yatma çukurlarında bekleyen askerler bir önceki gün yağın yağmurdan kalan çamurlu suları içme noktasına gelmişti. Benzedrin etkisiyle kimi askerler hâlâ 2. Ordu’nun bütünüyle gelip kendilerini kurtarmak üzere olduğuna inanıyordu. Tankların palet seslerini duyan bir paraşütçü yanındaki arkadaşına şöyle dedi: “Bizi yalnız bırakmayacaklarını biliyordum!”⁴⁶ Halbuki köşeyi dönmek üzere olan bir Royal Tiger tankıydı.

Harzer komutasındaki SS istihkâmcıları, altıncı günde 20 mm’lik uçaksavar toplarıyla destekli alev makinalarıyla bir taarruz başlatınca gerginlik tavan yaptı. Paraşütçüler ansızın baş gösteren paniğin etkisiyle Hartenstein’daki karargâha doğru koşarak kaçmaya başladı.

45 Hendrik Valk, CRC 121/24.

46 Çavuş William Fenge, CRCP 116/20.

Çukurlarında sinmiş bekleyen iki planör çavuşu, otelin bulunduğu köşeyi dönüp yaklaşmakta olan bir cipin üzerinde dimdik ayakta duran General Urquhart'ı gördüklerinde donup kaldılar. Generalin yüzü öfkeden kıpkırmızı olmuştu ve panikle kaçışan askerlerine kükrercesine seslendi: "Buraya gelin sizi piçler! Ne boka yararsınız ulan siz!"⁴⁷ Bunun üzerine bazı askerler utanç dolu yüzlerle geri dönmeye başladı. Çavuş Hatch aynı mevzideki arkadaşına dönüp olanları kabullenemediğini söyledi: "Bir çavuşun yapacağı işi koskoca general yapıyor!" Savaş yorgunluğu bazı askerleri intihara dahi sürüklüyordu; genellikle namluyu ağza sokmak veya çenenin hemen altına dayamak suretiyle kendilerini vuruyorlardı.

Savunma bölgesine yapılan onca saldırıya karşın, 64. Orta Topçu Alayı'nın nişancıları da o gün en az otuz bir farklı atış görevi icra etti. Ateş desteğini artırmak üzere bir batarya kadar da 140 mm'lik top getirilmişti. Atışlarının isabet oranı ileri gözetleyicileri bir kez daha hayran bıraktı. Somerset Hafif Topçu Alayı'nın Batavya'da bulunan bir subayı şöyle yazıyordu: "Tecrübe sahibi herhangi bir piyade subayının, Kraliyet Topçuları'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki en profesyonel ve yetkin askerler olduğunu reddedebileceğini zannetmiyorum."⁴⁸ Haksız da değildi; fakat topçularla beraber Kraliyet İstihkâmcıları'nı da zikretmesi gerekirdi.

Giderek daralan savunma bölgesi içerisinde kalan Oosterbeek'teki evlerin bodrum katları da her geçen saat daha da kalabalıklaşıyordu. Atış ve patlamaların gürültüsü, hareket kabiliyetini kısıtlanması ve su kıtlığının sebebiyet verdiği hijyenik olmayan yaşam koşullarına bir de korku eklenince stres düzeyleri iyice artıyordu. Küçük bir arkadaş grubuyla bombardımandan korunmaya çalışan bir Katolik'e göre "çıkardıkları sesler top atışlarına eşlik eden yürek burkucu bir 'Selam Sana Merhem' duasına benziyordu. Dışarıda duvarlar titrerken gitgide yükselen bu dua sesi bir yardım çığlığına dönüşmüştü. Olanlara katlanabilmek mümkün değildi."⁴⁹

Artık cephe hattında oldukları haberi, bodrum katlarında bekleyenlere mahcup bir vaziyette evlerinin ateş mevzilerine dönüştüğünü bildiren İngiliz askerlerince iletiliyordu. Hollandalılar tüm bu olanlara

47 Çavuş Roy Hatch, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/26.

48 Sydney Jary, *18 Platoon*, Bristol, 1998, s. 60.

49 HKNTW, s. 379.

rağmen İngilizlerin aşırı denilebilecek kibarlığıyla eğlenmeyi başarıyordu. Kimliği belirsiz bir günlük yazarı şunları aktarıyordu: “Tanrıya şükür ki komik anlarımız da oluyor. Dün akşam çocuklar çoktan uyumuş ve biz de bodrum katına inip uykuya çekilmek üzereyken bir *Tommy* sessizce alt kata geldi ve ‘Rica etsem herhangi bir ışık kaynağı kullanmayıp mümkün olduğu kadar da sessiz hareket edebilir misiniz acaba?’ dedi. Aynı durumda bir *Boche* ‘Kapayın çenenizi!’ deyip geçerdi.”⁵⁰

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu, 1. Hava İndirme Tümeni’nin acınası muhabere sistemleri nedeniyle ancak o gün, yani Market Garden Harekâtı’nın altıncı gününde, tümenin verdiği zayıata dair bir fikir edinebildi. Albay Warrack’ın raporuna göre tümen yaklaşık iki bin kadar personelini kaybetmişti ve “sıhhiye personeli mevcudu subaylarda on sekize, diğer rütbelerde de toplam yüz yirmiye kadar düşmüştü.”⁵¹ Bu mevcut, harekâtın başlangıcında sırasıyla otuz bir ve 371’di. Bazı sıhhiyeciler Almanlar tarafından St. Elisabeth Hastanesi’nden esir alınıp götürülmüş; fakat asıl yıkıcı olan sedyecilerin kaybedilmiş olmasıydı. Pek çok Alman askeri ve hatta bazı SS mensupları Kızıl Haç sembolüne saygı gösteriyordu ama bazıları moral üzerindeki etkisinin ne kadar kuvvetli olabileceğini bildiklerinden özellikle sıhhiyecileri hedef alıyordu. 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu’ndan bir onbaşı pazubent takmayı reddediyordu: “Kuzey Afrika’da öğrendim ki Kızıl Haç sembolü taşımak seni daha iyi bir hedef haline getirmekten başka bir şeye yaramıyor.”⁵²

Savunma bölgesi dahilindeki tüm derme çatma hastaneler ateş altında idi. Tafelberg Oteli’nde kurulu ilkyardım merkezine giren bir gönüllü, binanın halen yanıp yıkılmamış olması karşısında gark duyduğu şaşkınlıkla şunları yazmıştı: “Burası hastalar için tam bir cehennemdi. Bacaklarınızdan biri kesilmiş vaziyette bir hasta yatağında yatarken bir merminin gelip hemen yanınızdaki duvara isabet ettiğini ve yan yatakta yatan arkadaşınızın yıkılan duvarın altında kaldığını bir düşünün. İşte burada olan şey buydu. Uçuşan cam kıymıklarını tutması için perdeler hep kapalı tutuluyordu. Tüm odayı aydınlatan tek şey küçük bir mumun titreyen aleviydi. Kimi hastalar her patlama sesinde feryat figan

50 Kimliği belirsiz anı, NIOD 244/1349.

51 ADMS, 1. Hava indirme Tümeni, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 25.

52 Onbaşı Geoffrey Stanners, 16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu, CRCP 110/24.

ederken kimileri dudaklarını ısırıp bekliyordu. İngiliz ve Hollandalı doktorlar ameliyathanede mum ışığı altında müştereken çalışıyordu. Çok fazla uyuyabildiklerini sanmıyorum. En az yüz İngiliz yaralının sedyelerde ve yere serilmiş şiltelerde yattığı bir koridordan geçtim. Sanırım bunlar hafif yaralılarıdır. En azından öyle olmasını ummuştum.”⁵³

Oosterbeek Kilisesi’nin bitişiğinde bulunan ve Kate ter Horst’a ait olan eski papaz evinin durumu da en az Tafelberg kadar acınasıydı. Duvara isabet eden mermilerin izleri çiçek hastalığı çiçek bozuğu gibi her yeri kaplamış, hayatını kaybetmiş olan elli yedi yaralının cansız bedenleri bahçeye yığılmıştı. Çürüyen cesetlerin kesif kokusu etrafa yayılıyordu. “Donuk bakışlı buz mavisi gözleri ve sarı saçları olan uzun boylu ve ince yapılı bu Hollandalı kadın ‘Arnhem Meleği’ olarak tanınır olmuştu.”⁵⁴ Beş çocuğu olmasına rağmen, evinde kurulan alay ilkyardım istasyonuna getirilen iki yüz elli kadar yaralının bakımıyla ilgileniyor; yaralıları ve ölmekte olanları Kral James İncili’nden ayetler okuyarak teskin ediyordu. Bu bilindik ve güzel cümlelere eşlik eden ses tonu, dinleyenlerin içindeki korkuları bastırıyordu.

Kate ter Horst bakmakta olduğu genç adamları aynı zamanda dikkatle gözlemlemişti. Rod adındaki kızıl saçlı bir İskoç gencini şöyle tasvir ediyordu: “...kırk yaşında gibi görünüyordu. Konuşmaları ile tavır ve hareketlerinden pek çoğunun yirmi ila yirmi beş yaşlarında olduğu belli olan ve üniversiteden veya yüksekokullardan yeni mezun olup gelmiş bu genç adamları aile babası gibi gösteren otokontrol, sorumluluk duygusu ve öz disiplin beni her zaman derinden etkilemiştir.”⁵⁵ Ömrünün son beş yılı savaşta geçen Rod için Oosterbeek en kötü deneyim olmuş, ter Horst’a şöyle demişti: “Bu savaş değil, düpedüz katliam.”

Savunma bölgesinin kimi sektörleri geri çekilmeye mecbur kılarken, Schoonoord düşmandan el geçirilmişti. Albay Warrack şöyle naklediyordu: “Yaralıların bazıları yataklarında ölüyor veya bir kez daha yaralanıyordu. Muharebede yaralanmış bu adamların korunmak ve tedavi almak üzere geldikleri tıbbi yardım istasyonunda hâlâ cephe şartlarında yaşamaları, üstelik siperlerine kıyasla düşman ateşine karşı

53 HKNTW, s. 391.

54 Tümegeneral R. E. Urquhart (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008, s. 126.

55 Kate A. ter Horst, CRCP 93/7.

çok daha savunmasız olmaları gördüğüm en üzücü tablolardan biriydi. Havan mermileri odalara düşerken bile hiçbirisi söylenmiyordu.”⁵⁶ Hastane çevresindeki çatışmalar devam etti; fakat bu defa hastanenin dokunulmazlığını tehlikeye atan kişi avluda mevzilendiği bomba çukurunun içinden ateş etmeye başlayan bir İngiliz askeriydi.

Yaralılar daima susuzdu. Günün erken saatlerinde şiddetli bir yağmur başlayınca hastane görevlileri ve gönüllüler, çatıdan ve oluklardan akan suyu toplayabilmek maksadıyla su geçirmez pançolardan, borulardan, kovalardan ve bu maksatla kullanılabilecek her türlü malzemeden istifade ettiler. Hendrika van der Vlist şöyle diyordu: “Su! Şu an ölesiye ihtiyaç duyduğumuz şey. Tuvaletler âdeta bir gübre yığınınna döndü.”⁵⁷ Alman hastaları arasındaki uçurum hâlâ dikkatini cezbediyordu. Harp esiri olan bir subay bağıra çağıra kendisine tetanos aşısı yapılmasını istiyor, bunun Alman hastanelerinde mutad bir uygulama olduğunu söylüyordu. Aynı zamanda Almanların elindeki esir bir İngiliz subayıyla takas edilme talebini de dile getiriyordu. Hendrika, sakın sakın sohbet etmekte olduğu sıradan bir askere zamanında Hitler’e oy verip vermediğini sordu, askerse o zamanlar okul çağında bir çocuk olduğunu söyledi. “Kaç yaşındasın ki?” dedi Hendrika, otuzlarında olduğunu düşünüyordu. Asker, “Yirmi üç yaşındayım,” diye yanıtladı ve karşısındakinin şaşkın yüz ifadesini görünce sözlerini şöyle sürdürdü: “Savaş beni ihtiyarlaştırdı.” Hendrika, “Neyse ki savaş sona eriyor, artık tekrar gençliğine dönebilirsin,” diyerek ortamdaki havayı dağıtmaya çalıştıysa da asker şöyle karşılık verdi: “Ruhun bir defa ihtiyarladı mı bir daha asla genç olamazsın.”

Hendrika yaralılar da dahil olmak üzere pek çok İngiliz askerinin iyimserliğine kıyasla genç Almanların içinde bulunduğu ümitsizlikten çok etkilenmişti. Ardından şöyle düşündü: “Kendilerini nasıl bir gelecek bekliyor ki? Bu harpten sağ çıkmayı başarsalar bile önlerinde sefaletten başka bir şey yok.” Öğrencilerinden birinin annesinin eninde sonunda “bir Alman hariç herhangi bir şey” olmayı yeğleyeceğine dair sözlerini hatırladı. Savaştan sonra daha kötü bir duruma düşecek olması kuvvetle muhtemel bir başka kişi de Ukraynalı bir yaralı bir SS

56 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü FAAA, NARA G331/Kayıt 256 / Kutu 35.

57 HvdV, s. 75-9.

mensubuydu. Esasen bu adam gönüllü değildi; fakat bu durum Sovyetler Birliği'ne döndüğünde kendisini kurtarmaya yetmezdi.

Yaralılar arasında Polonya tugayının tanksavar bölüğünden de askerler vardı. Bunlar birbirlerine yardım edip morallerini yüksek tutmaları maksadıyla bir arada bulunduruluyordu. Alman askerlerinin İngilizlerden değil ama Polonyalılardan korktukları su götürmez bir gerçektir. Yine de kader ortaklığı çoğu zaman her iki taraftan yaralıları birbiriyle kaynaştırmaya yetiyordu. Sedyeyle taşınan bir yaralı geldiğinde Hendrika üzerine doğru eğilip İngilizce olarak neresinden yaralandığını sorunca gelen yanıt, "*Verstehe nicht*," yani, "Anlamıyorum," oldu. Üzerinde bir battaniye serili olduğundan yaralının Alman olduğunu fark edememişti. Yanındaki İngiliz asker yattığı yerden merakla başını kaldırdı ve onun Alman olup olmadığını sordu. Hendrika evet anlamında başını sallayınca tabağındaki yemeği yaralıya uzattı. Bu Alman daha sonradan yeni getirilmiş bir başka yaralıya su vermek üzere olan bir görevliyi ikaz edip, "Yoldaşın bir şey içmemesi gerekiyor hemşire hanım; zira yarası karnında," diyecekti.

Schoonoord'da hayatını kaybedenlerin sayısı da artıyordu. Kraliyet Kara Kuvvetleri Sıhhi Hizmetler Birliği'nin kıdemli astsubayı, otel garajında hiç yer kalmadığından bir grup sedyeciyi naaşları bahçeye götürüp dizmeleri için görevlendirdi. Elektriğin olmadığı bir yerde gece her şeyi daha da güçleştiriyordu. 11. Paraşüt Taburu'ndan bir bölük astsubayı ise etrafındaki yaralıların kendilerine evi ve aile yaşantısını anımsatan her türlü şeyin hasretini çektiklerini gözlemlemişti. "Bir kadının kucığında çok küçük, birkaç haftalık bir bebekle gelmiş ve bütün askerler bu bebeği görmek istemişti."⁵⁸

Schoonoord bir süre sonra tekrar Almanların kontrolüne geçti. Güya burayı savunması için silahlı muhafızlar getirdiler; fakat hastane binası cephe hattında yer aldığından orada bulunarak aslında İngiliz mevzilerini geri çekilmeye zorluyorlardı. Zira İngilizlerin hastane istikametinde atış yapmaları mümkün değildi.

Sosabowski o gece Üsteğmen Albert Smaczny'nin bölüğüne nehri geçmesini emretti; fakat bu bölüğün kendine ait botları yoktu. Ciplerin kaskalarından derme çatma sallar inşa etmeye çalışan Kraliyet İstihkâmcıları

58 George Gatland, 11. Paraşüt Taburu bölük astsubayı, CRCP 112/50.

9. Sahra Bölüğü bu işi başaramadı. Savunma bölgesinde dahilindeki diğer istihkâmcıların ellerindeki altı küçük keşif botu ve bir adet RAF sandalı ile Polonyalıları karşıya geçirmeleri gerekiyordu. Salları birleştirip nehir üzerinde bir kıyıdan diğerine çekecekleri ve bu sayede tek seferde iki Polonyalı askeri karşıya geçirebilecekleri bir sistem kurmayı denediler; fakat akıntı kuvvetliydi ve sinyal kablosu kopup duruyordu. Bu nedenle istihkâmcılar klasik bir şekilde kürek çekmek suretiyle tek seferde yalnızca bir askeri karşıya geçirebildiler.

Çöken karanlık daha fazla karmaşa anlamına geliyordu. Smaczny şöyle yazıyordu: “Elimizde nehri geçecek herhangi bir vasıta olmaksızın istihkâmcılar tarafından kullanılan kauçuk botlarla karşıya geçme sırasının bize gelmesini bekliyorduk. Bir süre sonra yine İngiliz istihkâmcılar tarafından kullanılmak üzere iki bot daha getirildi ve kâh birer birer, kâh ikişer ikişer nehri geçmeye devam ettik. Almanlar başından beri tepemize aydınlatma fişekleri atıyor ve *Spandau* makineli tüfekleri nehrin üzerinde hedef arıyordu. Bir şekilde karşıya geçmeyi başardım.”⁵⁹

Planör pilotlarının Polonyalıları Oosterbeek'teki kiliseye götürmesi gerekiyordu; fakat Smaczny'nin de dahil olduğu grubu karşılayan pilot yönünü şaşırdı ve yemek yemekte olan bir Alman tanksavar mürettebatının arasına düşüverdiler: “Ansızın birkaç adım öteden korku dolu bir ses duydum, ‘*Herr Feldwebel, sie sind Tommies!*’⁶⁰ Anladım ki bir grup Alman askerinin ortasına düşmüştük.” Küçük çaplı harala gürele bir çatışma başladı. Polonyalılar eşgüdümlü bir şekilde art arda el bombaları atmak suretiyle kendilerini Almanlardan ayırıştırarak geri çekildilerse de İngiliz mevzilerine yaklaşıncı tekrar atışlara maruz kaldılar ve Smaczny ateş etmemeler için bağırarak zorunda kaldı. O gece boyunca toplam elli iki Polonyalı paraşütçü nehirden karşıya geçti.⁶¹

Yaşanan aksiliklere Driel'e intikali esnasında Cornwall Dükü Hafif Piyade Alayı'nı himaye eden 4./7. Dragoon Muhafız Alayı'ndan iki Sherman tankı da dahil oldu. Bu tanklar Polonyalılar tarafından yolu dik kesecek şekilde döşenmiş mayınlara çattı ve ardından Kraliyet Muhafızlarının zırhlı araçlarını ateş altına aldı. 130. Piyade Tugayı'na bağlı bu öncü birliği, Valburg yakınlarındaki Alman mevzilerinin etrafından

59 Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze*, s. 316, CBW.

60 “Çavuşum! Bunlar *Tommyler!*” (ç.n.)

61 Harp Ceridesi, 1. Polonya Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31727.

dolaşarak geçmeyi başarabilmişti. Tüm bunlar yetmezmiş gibi 1. Hava İndirme Tümeni'nin yana yana ihtiyaç duyduğu tıbbi malzemeleri taşıyan iki adet DUKW amfibi kamyonu nehir kıyısındaki derin çamurlara saplanıp kaldı.

Günün devamında Mareşal Model Hollanda'daki komuta yapılanmasını yeniden teşkil etti; 15. Ordu Kuzey Denizi'nden Rhenen'e kadar olan bölgenin sorumluluğunu alırken Student'in 1. Paraşüt Ordusu'na ise Rhenen'den Roermond'a kadar uzanan doğu sektörü tahsis edildi.

Bu esnada General Eisenhower Versay'daki Trianon Palas Otelinde bulunan karargâhında hareket tarzını görüşmek üzere geniş kapsamlı bir toplantı düzenledi. Amiral Ramsay günlüğüne, "Monty hariç herkes oradaydı," diye yazıyordu.⁶² Montgomery bir önceki günün sabahında şu mesajı iletmişti: "Operasyonel nedenlerden ötürü, cepheyi terk edip yarın Versay'da icra edilecek olan toplantınıza katılmamın mümkün olmadığını bildirmek isterim. Gündemdeki tüm konulara ilişkin her türlü görüşüme hâkim olan kurmay başkanımı toplantıya gönderiyorum."⁶³ Montgomery, Arnhem'deki harekâtın sevk ve idaresiyle meşgul olduğunu iddia ediyordu; fakat bu kapsamda bizzat kendisinin yapması gereken pek bir şey olmadığından ötürü, toplantıya iştirak etmemesi pek çok kişi tarafından Eisenhower'a karşı alınmış bir tavır olarak görüldü.

Montgomery'nin kurmay başkanı Tümgeneral de Guingand'ı kendisini temsilen toplantıya göndermesi Amerikalı subaylar tarafından bir planın parçası olarak değerlendirildi. Bradley'nin emir subayı şöyle yazıyordu: "Bir kurmay başkanının onun adına taahhütlerde bulunma yetkisi yoktur. Monty bunları dilediği zaman reddedebilir."⁶⁴ Mareşalin toplantıya katılıp katılmayacağı konusunda SHAEF'te pek çok bahse tutuşulduğu kesindi. Bizzat General Omar Bradley daha sonradan şöyle diyecekti: "Daha sonradan araştırıp öğrendiğimize göre Monty o gün karargâhında boş boş oturmaktan başka bir şey yapmamıştı. Caka satmak ve kendisinin önemli olduğunu hissettirmek dışında toplantıya

62 Robert W. Love ve John Major (haz.), *The Year of D-Day: The 1944 Diary of Admiral Sir Bertram Ramsay*, Hull, 1994, s. 129.

63 Montgomery'nin Eisenhower'a gönderdiği yazı, 09.30, 21.9.44, DDER, Kutu 83.

64 CBHC, Kutu 4, Klasör 13.

katılmamasının hiçbir bahanesi olamazdı. Güya Ike'in ayağına gitmeyecek kadar önemli biriydi.”⁶⁵

Yine de bir başka neden daha söz konusu olabilirdi. Montgomery, Eisenhower'a gönderdiği raporda Arnhem'deki köprüyü ele geçirebilmek adına hâlâ “göz ardı edilemeyecek bir şansımız” var demesine rağmen, yaklaşan korkunç felaketi ve bunun itibarına düşüreceği gölgeyi sezmiş olabilirdi. Nihayetinde kuzey bölgesinde Ren'in karşı yakasına geçebilmesi için tüm taleplerine öncelik verilmişti ve Bradley, Patton ve Eisenhower ile Versay'da bir masaya oturup yüz yüze gelmek istemiyor olabilirdi. Hollanda güneyinde bulunan Alman unsurlarının gücüne ilişkin çekincelerini dile getiren General Bedell Smith veya Strong'un fikirlerini küçümsemiş olduğundan onlarla bir araya gelmeye de pek hevesli olmasa gerekti. Montgomery ertesi gün günlüğüne şöyle yazacaktı: “1. Hava İndirme Tümeni'nin bulunduğu yerde tutunmaya devam edebileceğinden şüpheliyim, onları geri çekmek zorunda kalabiliriz.”⁶⁶ Bütün harekât boyunca Horrocks'u bir kez dahi ziyaret etmemiş olması da Montgomery'nin mesafeyi koruma çabasını teyit ediyordu ki bu “Usta” için son derece nadir bir durumdu.

Bu ölümcül harekât planının diğer mimarı olan Korgeneral “Boy” Browning ise vaziyetin gerçekliğini itiraf etmek konusunda çok daha fazla ayak diriyordu. 1. Müttefik Hava indirme Ordusu Komutanı General Brereton 23 Eylül günü günlüğüne şunları not düşmüştü: “52. Lowland Tümeni Komutanı General Hakewill-Smith'in Kırmızı Şeytanları desteklemek üzere topyekûn bir kuvvetin planörlerle sevk edilmesine ilişkin teklifine yanıt olarak General Browning'den gelen yüreklendirici mesaj, ‘Teklifiniz için çok teşekkür ederim fakat buna gerek yok, tekrar ediyorum gerek yok. Zira durum düşündüğünüzden çok daha iyi. Polonyalıları da kapsayacak şekilde daha önceden planlandığı gibi birlik sevklerinin devam ettirilmesini istiyoruz. 2. Ordu mutlaka size ihtiyaç duyuyor ve durum buna müsaade eder etmez Deelen hava meydanına uçmanızı talep etmekteyiz.’ diyordu.”⁶⁷ Browning'in nasıl olup da kendini gidişatın “düşünüldüğünden çok daha iyi” olduğuna inandırabildiğini anlamak hiç de kolay değildi.

65 CBHC, Kutu 42 S-19.

66 Montgomery günlüğü, alıntılandığı yer Richard Mead, *General 'Boy': The Life of Lieutenant General Sir Frederick Browning*, Barnsley, 2010, s. 140.

67 Brereton günlükleri, s. 354.

Browning karargâhını Nijmegen'e taşımış ve karavanını Sophiaweg'te bir bahçeye park ettirmişti. Emir subayı Eddie Newbury ortamın gitgide nasıl daha da gergin hale geldiğini ve Browning'in bıyık uçlarını kıvırmaktan kendini alamadığını aktarıyordu. Pasifliğe tahammülü olmayan General, telsiz irtibatı dahi kuramadığı 1. İngiliz Hava İndirme Tümeni haricinde herhangi bir birlik üzerinde fiilen emir ve komuta yetkisine sahip değildi. Kendi sektöründe işleri son derece etkileyici bir başarıyla yürüten Gavin'e karışacak hali yoktu; dolayısıyla emri altında bulunan ve müdahale edebileceği tek unsur Grave'deki köprüyü savunmakla meşgul olan Hollanda Kraliyet Ordusu Prenses Irene Tugayı idi.

Market Garden Harekâtı'nın 1. Hava İndirme Ordusu üzerindeki etkisi yıkıcı olmuştu; fakat çok daha büyük bir insani trajedinin yaşanmasına henüz vakit vardı. Sürgündeki Hollanda hükümeti, General Eisenhower'ın talebiyle hava indirme harekâtını desteklemek üzere ülke genelindeki tüm demiryolu işçilerine grev çağrısı yapmıştı. Almanlar bu hamleden ötürü son derece öfkeliydi ve kendilerince tam bir intikam arayışına girmişlerdi. Hollanda Wehrmacht Kuvvetleri Kurmay Başkanı Korgeneral von Wühlisch, 22 Eylül Cuma akşamı saat 18.45'te Model'in karargâhını aradı ve Hollandalıların Müttefiklere yaptıkları yardıma misilleme olarak Almanlar tarafından atılacak adımları Korgeneral Krebs ile istişare ederek şöyle dedi: "Elektrik altyapısının patlatmalarla tahrip edilmesi suretiyle Rotterdam'ın yakılıp yıkılması, sivil halk arasında huzursuzluğa sebebiyet verecektir. Bu panikle bir ayaklanma başlaması söz konusu olabilir."⁶⁸ Krebs ise elektrik altyapısının yanı sıra su kaynaklarının da tahrip edilmesini içeren patlatmalarının yirmi dört saatliğine ertelenmesini önerdi. Wühlisch, "Hollanda demiryolu işçilerinin grevine bir karşı tedbir olarak, Amsterdam ve Lahey'in tecrit edilmesi suretiyle her türlü ikmal malzemesinin buralara ulaşmasını engelleyip demiryolu trafiğini tekrar düzene sokmayı düşündüklerini" söyleyerek sözlerine devam etti. Bu, Hollandalıların "ihânetine" karşılık Almanların alacağı intikamın ilk adımıydı. Devamında ise insanların kasıtlı bir şekilde aç bırakıldığı "Kıtlık Kışı" gelecekti.

68 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/90, 86.

23 Eylül Cumartesi

Oosterbeek'te bulunan 1. Hava İndirme Tümeni'nin kaderi Cehennem Otobanı'na yapılan Alman saldırılarıyla da şekilleniyordu. Bu saldırılar Horrocks'un Nijmegen kuzeyindeki Batavya'da bulunan iki tümeni takviye etmek üzere herhangi bir birlik getirmesine engel oluyordu. Yalnızca 43. Wessex Tümeni'ne bağlı bir piyade tugay Driel'de Polonyalılara katılıp Neder Rijn' i geçerek Urquhart'ın yorgun kuvvetlerini desteklemek üzere ayrılabilirdi. İkmal güzergâhlarını ateş altına alan Alman topçusu, 30. Kolordu'yu fiilen hareketsiz kılmıştı.

Veghel bir kez daha Alman harekâtının esas hedefi haline geldi; 107. Panzer Tugayı ve Walther Muharebe Grubu hedefe doğudan, Huber Muharebe Grubu ise batıdan yaklaşıyordu. Bu kuvvetlerden ikincisi Boxtel'den Veghel'e doğru ilerlemekte olan Yarbay von der Heydte komutasındaki 6. Paraşüt Alayı tarafından destekleniyordu. Heydte, Hollanda'da savunma hattını tutmak üzere bir araya getirilmiş ihtiyat ve takviye kuvvetlerinden yakınıyordu. Askerlerinin çoğunun adamakıllı bir taarruz gerçekleştirebilmek için gerekli eğitimden yoksun olduğunu biliyordu. Bu da yetmemiş gibi, 245. Piyade Tümeni sorumluluğundaki sektörde baş gösteren bir krizi çözüme kavuşturmak maksadıyla taburlarından birini göndermesi emredilmişti. Karşılığında ise 2. Paraşüt Alayı'ndan "muharebe imkân ve kabiliyeti daha düşük, subayları yetersiz, disiplin açısından tatmin edici düzeyde olmaktan da hiç çok uzak ve sivil halka zulmetme ve yağma gibi keyfi uygulamaların alışır hale gelmiş olduğu bir tabur"¹ almıştı.

1 Heydte, 6. Paraşüt Alayı, FMS C-001.

Albay Johnson, 501. Alay'dan Kinnard komutasındaki 1. Tabura Heydte'nin ilerleme mihveri üzerinde bulunan Eerde'deki kum tepelerini tutma görevini vermişti. Taarruz topları ve bir Jagdpanther tank avcısının yaptığı atışlar yakınlardaki küçük köyün kilisesinin çan kulesi ile bir yel değirmenini yerle bir etti. Yine Almanlar tarafından atılan bir havan mermisi caddeden geçmekte olan bir mühimmat kamyonuna isabet ederek çok sayıda kişinin ölmesine ve yaralanmasına sebebiyet verdi. Komuta yerinin hemen yakınlarına düşen bir başka havan mermisi ise İngiliz irtibat subayını yaraladı ve Albay Johnson'ın kulağının küçük bir bölümünü kopardı. Bu esnada yanlarında bulunan Kinnard'da ise şiddetli bir baş ağrısı haricinde hasar yoktu.

Johnson 44. Kraliyet Tank Alayı'ndan destek istedi. Bir süre sonra dokuz adet tank geldi; fakat bu tanklardan birkaçı aldıkları Jagdpanther isabetlerinden ötürü "cayır cayır yanıyordu." Amerikalı paraşütçüler mürettebatı kurtarmak maksadıyla alevleri söndürmeyi denedi ama çabaları boşunaydı; tankların içindekilerin cansız bedenler kömüre dönüşmüştü bile. Amerikan kaynakları bu noktada diğer İngiliz tank komutanlarının ilerlemeye gönüllü olmadıklarını ve kum tepelerini kendilerinin temizlemek durumunda kaldıklarını söylüyordu. Kinnard'ın niyeti bir kısa kaç manevrası yapmaktı; fakat olaya tanık olanlardan birini söylediğine göre "taktik bir hamle olarak başlayan şey bir askerin hayatta kalma çabasına dönüşmüştü."²

Heydte, harekâtının yarım saat kadar geç başlamış olmasından ötürü şikayetçiydi: "Sağdaki tabur neredeyse hiçbir örtü sağlamayan düz bir arazi boyunca taarruz etmek durumundaydı, sol tarafta bulunan diğer tabur ise sık çalılıkların arasından ilerleyecekti. Gün ortasına varırken sağda yer alan tabur, Schijndel güneydoğusunda yol kenarında bulunan ağaçlık bir bölgede durduruldu ve soldaki tabur da istikametini kaybedip diğer taburun sorumluluk sahasına girdi."³ Korgeneral Poppe'nin gözlemlediğine göre Heydte'nin zaten baştan beri "sonuca ilişkin pek bir beklentisi yoktu."⁴ Heydte, büyük çoğunluğu tecrübesiz askerlerden oluşan birliğiyle eğitim seviyeleri kendilerinininkine kıyasla fersah fersah ötede olan bu düşman kuvvetine karşı doğrudan bir çatışmada hiçbir şansı olmadığını farkındaydı.

2 Laurence Critchell, *Four Stars of Hell*, New York, 1947, s. 141.

3 Heydte, FMS C-001 ve BArch-MA RL33 109.

4 Poppe, FMS B-149.

Johnson, St. Oedenrode'dan topçu desteği talep etmeyi başarabilirdi; fakat mevziden mevzie atılan ve çoğu zaman düşmanla yakın temas halinde olan Kinnard'ın paraşütçüleri, topçu atışlarının dost kuvvetlere isabet etme riskinden ötürü ileri gözetleyicilerinin ateş desteği talep etmesini imkânsız kılıyordu. Eerde'deki silah mevzilerinde bulunan tabura ait havanlar doğrudan görüş hattına sahipti ve daha isabetli atışlar yapabiliyordu. Heydte, verdiği zayıatın yüksekliğinden ötürü saat 13.00 civarında taarruzu durdurdu. Bizzat Heydte'nin bile ifade ettiği gibi, 501. Alay'ın paraşütçüleri zayıf kumanyalarına rağmen olağanüstü bir tahammül göstermiş ve taarruz eden düşmanı muhteşem bir şekilde püskürtmeyi başarmıştı.

Amerikalı bir takım komutanı o anları şöyle anımsıyordu: “Adamlarımızı gördüm; makineli tüfek yuvalarına iki-üç kişilik gruplar halinde saldırıyorlardı. Hatta bazı askerler iki veya üç Alman'ın bulunduğu mevzilere tek başına dalıyordu. O gün orada yaptığımız şeyleri şu an güçlükle hatırlayabiliyorum; zira düşünmek için hiç zamanımız olmamıştı. Hayatta aklıma gelmeyecek bir yüreklilikle -hatta neredeyse aptal cesaretiyle- düşmanın üzerine atılmıştık ve herhangi bir insan grubunun bunun karşısından durabilmesi asla mümkün değildi.”⁵

Veghel doğusunda ise Walther Muharebe Grubu ve 107. Panzer Tugayı, RAF'nin 2. Taktik Hava Kuvveti tarafından yapılan hava saldırıları ve Horrocks'un geri gönderdiği 32. Muhafız Tugayı'nın karşı taarruzu ile hayli yıpratılmıştı. General Krebs, B Ordu Grubu'nun Krefeld güneyindeki yeni karargâhından saat 20.50 'de yayımladığı mesajla 107. Panzer Tugayı'nın taarruzunu kuzeybatı yönüne kaydırmasını emretti. Student'in kurmay başkanı ise bu mesaja, “107. Tugay çok ağır zayıat verdi. Tugay komutanı, bir tank taburu komutanı ve bir de mekanize piyade taburu komutanı hayatını kaybetti,” diye yanıt verdi.⁶ Binbaşı Berndt- Joachim Freiherr von Maltzahn'ın aldığı ağır yaralardan ötürü harekât bölgesinden tahliye edilmesi⁷ de askerlerini çok etkilemişti. Tugayda işler durumda yalnızca üç tank ve iki taarruz topu kalmıştı; daha sonra yapılan bir tahminde ise çalışır vaziyette olan tankların sayısı on iki olarak güncelleniyordu. Her halükârda Walther Muharebe Grubu ve 107. Panzer Tugayı'ndan geriye kalan kuvvetlerin bölgeden süratle

5 Üsteğmen James Murphy, A/1/501/101; Critchell, *Four Stars of Hell*, s. 141.

6 B Ordu Grubu Karargâhu harp ceridesi, 23.9.44, BArch-MA RH19 IX/90, 97.

7 FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 25.

çekilmesi gerekiyordu; zira Helmond üzerinden ilerlemekte olan 8. İngiliz Kolordusu bu unsurların gerisini tehdit eder hale gelmişti.

Almanların Cehennem Otobanı'na yaptıkları saldırılar, müteakip dört gün boyunca verilen zayıtın Leopoldsburg'daki 24. Sıhhi Tahliye Hastanesi'ne sevk edilmesini imkânsız kıldı. 101. Hava İndirme Tümeni Hollanda'da geçirdiği tüm süre boyunca muharebe bitkinliğine bağlı olarak 163 zayıt verdi ve bunların yüzde otuzu tümen bölgesinde tedavilerinin ardından göreve dönebildi. Çok daha ciddi bir sorun ise yaralılar için yeterli kan sıvısı bulunamamasıydı. Bebek Fabrikası'ndaki 82. Hava İndirme Tümeni sıhhiyecileri de hayati malzemelerden yoksundu. Martijn Louis Deinum günlüğüne, "Artık güneyden hiçbir şey gelmiyor," diye yazıyordu.⁸ Müttefik ordusunun geri kalan kısmıyla irtibatı geçici olarak kopmuş olan Nijmegen de bu durumdan nasibini alıyordu. Çatışmaların ve kasten çıkarılan yangınların sonucunda 16 binden fazla insan evsiz kalmıştı.

107. Panzer Tugayı'nın o gün süratle geri çekilmesinin bir başka nedeni de kendilerine halatla bağlı olan Waco planörlerini çekerek Maas-Waal Kanalı'nın hemen üzerindeki iniş bölgesine doğru uçmakta olan C-47 Dakota uçaklarıydı. General Gavin'in 325. Planör Piyade Alayı ve 80. Hava İndirme Tanksavar Taburu beş günlük bir gecikmeyle harekât bölgesine geliyordu. Gavin, Sherwood Gönüllü Süvari Alayı'nın Sherman tanklarıyla destekli Planör Alayı'nı 8. Kolordu'nun Mook civarında işgal edeceği köprübaşını genişletmeleri için görevlendirdi. Nijmegen doğusunda ise yine bir bölük kadar Sherwood Gönüllü Süvari Alayı tankıyla desteklenen 504. Paraşütçü Piyade Alayı'nın 2. Taburu, General Meindl komutasındaki 2. Paraşüt Kolordusu'nun kuzey kanadını Erlekom'a kadar itmeyi başardı. Tabur şöyle rapor ediyordu: "Kısa fakat şiddetli bir muharebe yaşandı. Üç tankı ve bir yarı tırtıllı aracı imha edilen düşman çok sayıda ölü bırakarak büsbütün geri çekildi. Desteğimizdeki düşmanın tüm tanklarına karşı koyan iki adet İngiliz tankı vardı."⁹

Meindl hâlâ mühimmat sıkıntısı çektiğinden yakınıyordu ama en azından Avusturyalı Korgeneral Ernst Hammer komutasındaki 190. Piyade Tümeni'ni emrine almıştı. Bu birliğe Kranenburg ve Gennep

8 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

9 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

arasındaki tüm Reichswald sektörünün sorumluluğu verildi. Müttefik tarafında ise 325. Planör Piyade Alayı'na güney bölgesi tahsis edilmişken Tucker'ın 504. Paraşüt Piyade Alayı Waal'den Groesbeek'e uzanan kuzey sektörünü alıyordu. Esas iniş bölgelerinin bazılarının yanı sıra Den Heuvel Ormanları da bu birliğin önünde uzanıyordu. Yüzbaşı Adam A. Komosa şöyle yazıyordu: "Etrafta dolaşan hortlaklara benzeyen planör iskeletleri tarafsız bölge boyunca yayılmıştı. Üzerlerindeki branda bezleri Almanlar tarafından muhtemelen barınak yapımında kullanılmak üzere sökülüştü."¹⁰

Gavin'in karargâhı halen sorgulamak üzere harp esirlerine ihtiyaç duyuyordu; bu nedenle F Bölüğüne geceleyin yapılacak bir topçu barajının hemen ardından ormanlık bölgeye bir baskın icra etmeleri emredildi. Bu, yalnız başına nöbet tutan bir düşman askerini alıp getirmek için pek de sessiz bir operasyon sayılmazdı. "Karşılıklı olarak agresif bir şekilde makineli tüfek ve piyade tüfeği atışları başladı. Çokça bağırma, biraz çığlık ve bol bol küfür duyuluyordu."¹¹ Bir harp esiri almış dönerken bile hâlâ kendi aralarında tartışıyorlardı. "Dur şu onun bunun çocuğuna kasaturamı dürtüvereyim." Çavuş Bishop'un tepkisi sert oldu: "Bana bak aptal herif! Bu küçük kavruk piçi sağ salim karargâha götüremezsek yarın gece yine buraya gelip aynı şeyleri tekrar yapmak zorunda kalacağız."

Çok geçmedi ki bir esir daha almaları maksadıyla ormanlık bölgeye başka bir devriye daha gönderildi. Bu devriye görevdeyken Almanların çıkardığı bir devriye 3. Taburun mevzilerine girip devriyede görevli Amerikan askerlerden birinin kardeşini öldürdü. Amerikalılar aldıkları harp esiriyle dönüp olanları gördüklerinde bu esiri oracıkta öldürmek istediler. Takım komutanları buna engel oldu ve epey hırpalanmış olan adamı alıp tabur karargâhına götürdü. Binbaşı Cook'un tuttuğu kayıtlar şöyle diyordu: "Harp esiri konuşmayı reddediyordu. Yaptığım ilk görüşmede İngilizce anladığını tespit etmiştim ve ona iki dakika içerisinde konuşmaya başlamazsa kendisini öldüreceğimi; zira başka bir işime yaramayacağını söyledim. İki dakika dolunca 11.43 mm'lik tabancamı kılıfından çıkardım ve esirin her iki yanında duran harekât kısım amiri Yüzbaşı Keep ile istihbarat kısım amiri Yüzbaşı Carmichael

10 Yüzbaşı Adam A. Komosa, 504/82, CRCP 103/5.

11 Age.

kenara çekildi. Ansızın adamın gözlerinde korkunun en çıplak halini gördüm ve ardından soruları yanıtlamaya başladı.”¹²

İngilizlerin en etkili zırhlı alaylarından biri olan Sherwood Gönüllü Süvarileri, görevini Coldstream Muhafızları’ndan devralmıştı. 82. Hava İndirme Tümeni’nin Reichswald tarafındaki kanadıyla yakın bir iş birliği içerisinde hareket ediyorlardı. Amerikalı paraşütçülerin “Gönüllü” nün ne anlama geldiğine dair herhangi bir fikri yoktu; fakat “Süvari” ifadesine aşınaydılar ve bunun kendi ordularında da bulunan seçkin birliklerin zırhlı olanı olduğunu farz ediyorlardı. Süvarilerin de 82. Tümen’in muharebe kabiliyetini takdir ettikleri kesindi. Üsteğmen Stuart Hills, Beek yakınlarında gerçekleşen çatışmalarda bir paraşütçünün “kol ve bacaklarından birer tanesinin paramparça olmasına rağmen silahını ateşlemeye devam ettiğini”¹³ görmüştü. Sherwood Gönüllüleri’nin komutanı Yarbay Stanley Christopherson da General Jim Gavin’i pek severdi ve onun paraşütçülerinin bugüne kadar çalıştığı en iyi piyadeler olduğunu söylerdi; “sert, cesur ve coşkuluydular.” Fakat Christopherson’ın günlüğünde yazdığına göre, “...belki bazı durumlarda, bilhassa da nadiren aldıkları esirlere ettikleri muamele hususunda gereğinden sert davranıyorlardı. Bir Alman askerinin demir bir kazığa saplanmış kafasının, içi Amerikalı paraşütçülerle dolu bir cipin önüne bağlanıp etrafta gezdirildiği anları unutabilmem mümkün değil. Bu manzara hâlâ gözlerimin önünden gitmiyor.”¹⁴

Oosterbeek’teki İngiliz paraşütçüler de sertleşebiliyordu. 1. Paraşüt Taburu’na mensup yaralı bir subay, 23 Eylül günü Tafelberg yakınlarındaki bir ilkyardım istasyonunda uzanıyordu: “Yanımda bizim çocuklardan biri yatıyor ve kopmuş parmaklarının kanlı köklerinin arasına sıkıştırdığı sigarayı havalı havalı tüttürüyordu. Nedendir bilinmez, bir an bu görüntünün bir paraşütçü askerinin özeti olduğunu düşündüm.”¹⁵ O sıralarda tütün kıtlığına pek bir endişe yoktu. Fakat bir kılavuz yine aynı gün şunları yazmıştı: “Yiyecek gitgide azalıyor. Tüm gün boyunca yalnızca iki tane bisküvi, bir parmak da reçel yiyebildim ve

12 Binbaşı Julian Cook, 3/504/82, CRCP 102/17.

13 Stuart Hills, *By Tank into Normandy*, Londra, 2003, s. 187.

14 Stanley Christopherson, *An Englishman at War*, Londra, 2014, s. 451.

15 E. J. Vere-Davies, 1. Paraşüt Taburu, AAMH DOOS Nu: 038.

mecburen acil durum kumanyalarının muhafaza edildiği yeri soymak zorunda kaldım.”¹⁶

Şafak vakti yağan sağanak yağmura rağmen çatışmalar durmaksızın sürüyordu. Keşif bölüğünden Üsteğmen Stevenson şöyle yazmıştı: “Saat 07.00. Korkunç bir havan barajı başladı. Kundağı motorlu toplar tekrar bölgeye geldi ve barınma sağlayabilecek tüm binaları birer birer vurmaya başladı. Bunlar olurken neredeyse her evin bodrum katında Hollandalı siviller bulunuyordu; savaşın ortasında kalmış kadınlar ve çocuklar...Artık zaman mefhumu söz konusu değildi. Daha fazla kundağı motorlu top ve daha fazla top atışı...”¹⁷ Kesinlikle yaşananları abartacak bir adam olmayan Tuğgeneral Hicks, Oosterbeek'teki topçu saldırılarını şöyle tasvir ediyordu: “Ömrümde gördüğüm en yoğun ve cehennemî topçu atışlarıydı. Buna Birinci Dünya Savaşı siperlerinde maruz kaldıklarım da dahil.”¹⁸

En cesur denilebilecek askerler arasında bile ruhsal çöküntü vakaları kaçınılmaz bir şekilde artış gösteriyordu. Bir planör pilotu, kendini Oosterbeek Kilisesi yakınlarındaki bir barakaya kilitleyip “Gelin ulan piçler!”¹⁹ diye bağırarak Sten makineli tabancasıyla duvarları tarayan bir askerden bahsediyordu. Bu adam en sonunda kendini öldürmüştü. Bir yüzbaşının daha sonradan yazdığına bakılırsa ruhsal bitkinlik öyle bir noktaya ulaşmıştı ki “ölüp kurtulmak evla geliyordu.”²⁰

Binbaşı Blackwood ise günlüğüne şöyle yazmıştı: “Topçu atışlarından ötürü şoka giren iki askerim olmasına rağmen personelimizin durumu genel olarak iyi. Bunlardan birisi, mevziinde istirahat ederken kucağına yanındaki arkadaşının parçalanmış kafasının düşmesiyle uyanan iriyarı bir asker.”²¹ Oosterbeek Kilisesi'nde bir çavuşun getirdiği iki Ankara tavşanın etiyle güçlendirilmiş “compo” kumanyası ile karınlarını doyurdular. “Küçük bir aynada kirlenmiş sakallarımızı görünce pis pis sırtttık. Topçular bu kiliseyi gözetleme mevzii olarak kullanıyordu

16 H. E. L. Mollett günlüğü, GAA 1557/27.

17 Üsteğmen John Stevenson, 'Arnhem Diary', *Reconnaissance Journal*, Cilt. 4, Nu.1, Sonbahar 1947.

18 Tuğgeneral P. H. W. Hicks, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 112/3.

19 Çavuş Edward Mitchell, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/37.

20 Yüzbaşı Benjamin Clegg, CRCP 112/36.

21 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Hava İndirme Tugayı 11. Paraşüt Taburu, NIOD 244/1237.

ve kurnaz *Hun*'lar 88 mm'lik uçaksavarlarını buraya tevcih etti. Düşen mermilerden birinin yarattığı sarsıntı tavşan yahnisini devirdi. Kiliseyi terk etmek durumunda kaldık. Çatı bütünüyle çöktü. Dışarıdaki İngiliz 75 mm'lik obüs mevzilerinin civarında bulduğumuz yatma çukurlarına girdik. Etrafımız çepeçevre siper ve çukurlarla kaplıydı ve nehirle aramızda kalan bölgede inek cesetlerinin yanı sıra bir de iç organları itina ile temizlenmiş bir at yatıyordu.”

Waffen-SS'in acımasız adanmışlığı bir kez daha kendini gösterecekti. De Soet adındaki bir Hollandalı bir mühendis, dört İngiliz paraşütçü tarafından kontrol altında tutulmakta olan bir düzine kadar elleri havada Alman askeri gördü. Ardından bir patlama duyuldu ve sonradan anlaşıldı ki teslim olan Almanları öldürmek üzere tam ortalarına bir el bombası atılmıştı.²²

156. Tabur'dan²³ Binbaşı Powell, tabur karargâhının bir tavuk çiftliğinde kurulu olmasından ötürü bitlenmişti. Savunma hatlarının her an düşman tarafında yarılmasını bekliyordu ama Almanların planı tank ve taarruz toplarıyla etraftaki binaları düşmanın başına yıkmaktı. O gün 64. Orta Topçu Alayı'ndan çok sınırlı bir ateş desteği sağlanabiliyordu. Gün boyunca yalnızca yirmi beş atış görevi icra edebildiler. Almanların 30. Kolordu ikmal güzergâhını kesmiş olmasından ötürü mühimmat sıkıntısı baş göstermeye başlamıştı ve Almanların kendi tümeni de ateş desteği talep ediyordu. Bazı askerler eski bir metoda başvuruyor; “*Lili Marlene*” şarkısını söyleyerek veya plaklar çalarak morallerini yüksek tutmaya çalışıyordu. Avusturyalı bir asker kendi çaldıkları şarkı bitince İngilizlerden birinin, “Başka bir tane çal, *Fritz!*” diye seslendiğini, aynı şekilde Almanların da, “Sen de bir tane daha çal *Tommy!*” diye karşılık verdiğini iddia ediyordu.²⁴

Batı yönünde Dennennoord'da bulunan Jonkheer Bonifacius de Jonge ise şöyle yazıyordu: “Her gün bir öncekinden daha kötü.” O cumartesi günü eve üç topçu atışı isabet etmişti. Evin hasar almayan tek noktası ortadaki merdiven boşluğuydu. Hemen güneylerinde bulunan gazhane de vurulmuştu ve alev alev yanıyordu. Herkesin bodrum katına dolu olduğu evde adım atacak yer kalmamıştı, sırt sırta vermiş

22 Oosterbeek, *Niet te vergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 54-5.

23 Binbaşı G. Powell, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/18.

24 Joseph Sick, CRCP 132/18.

askerler yerlerde oturuyordu. Günlerdir bir şey yemediklerinden ve uyuyamadıklarından ötürü boş boş bakıyorlardı. Eski genel valinin karısı askerlerden birini biraz olsun canlandırmak için bir miktar konyak ikram etti. Asker, "...fakat ben yaralı değilim..." dedi, "...bunu bana vermemelisiniz."²⁵

Bonifacius de Jonge, elindeki paketin içindeki mumları bir çıkarıp bir koyarak küçük kızı Neelsje'nin dikkatini patlamalardan başka yöne çekmeye çalışıyordu. "Gel gör ki Neelsje onca yaralının uzandığı yerdeki kanlı şiltelerin arasında gezip parçalanmış asker elbiselerinin ve bandajların üzerinde hoplayıp zıplıyor; zavallı askerler de hafif birer tebessümle ona ellerini uzatıyordu. Bu hakikaten de yürek burkan bir manzaraydı."

Schoonoord Otelı o gün tekrar Almanların kontrolüne geçti. Halinden pek memnun görünen bir üstçavuş, oteli savunmak üzere çok sayıda askerle gelmişti. Yaralı Almanların halen layıkıyla tedavi almakta olduğuna kanaat getirdikten sonra şöyle dedi: "Görüyorum ki İngilizler Ruslar gibi değiller."²⁶ Nakli mümkün olan tüm Alman hastaların tahliye edileceğini duyurdu; fakat yine de otelin bütün pencerelerine nöbetçiler dikme konusunda ısrarcıydı. Bu hâmlenin bölgedeki Polonyalı paraşütçüleri kendilerine ateş açmaya davet etmek dışında bir işe yaraması beklenemezdi. Polonyalıların elinde silah olan bir Alman görüp de onu öldürmek istememesine imkân yoktu. Üst kattaki pencerelerden birine yerleştirilen Alman makineli tüfek nişancısı ise İngiliz doktorların dahi öfke dolu itirazlarda bulunmasına neden oldu.

Otel çatışmalarda çok büyük hasarlar almıştı. Yer yer çöken tavan, altında yatan yaralılara rahat vermiyordu. Bir SS müfrezesi yürüeyebilecek durumda olan İngiliz yaralıları alıp onları yaya vaziyette Arnhem'e götürdü. Planör Pilotu Alayı'nın papazı bu esnada genç bir Alman askeriyle kısa bir sohbet etme fırsatı buldu ve aralarında şöyle bir diyalog geçti:

– *Biz aslında Yahudilerden nefret ediyoruz. Yahudilerden ve Ruslardan.*

– *Neden Yahudilerden nefret ediyorsunuz?*

– *Çünkü savaşı onlar başlattı.*

– *Peki ya Ruslardan nefret etmenizin sebebi nedir?*

25 Jonkheer B. C. de Jonge, AAMH 50N00635.

26 HvdV, s. 90.

– “Ruslardan nefret etmemizin sebebi mi?” Genç Nazi, acırcasına bir tebessümle papaza baktı ve şöyle dedi: “Sebebi şu... Pekâlâ, onları görsen bunu anlayabilirdin.”²⁷

Albay Warrack, alayın ilkyardım yerlerine bir emir göndererek daha fazla yaralı tahliyesi yapmalarını; zira pansuman istasyonlarında ve hastanelerde onlar için yapılabilecek bir şey kalmadığını söylemek durumunda kaldı. Yerlerde yatan yaralılar artık battaniyeleri ortak kullanır duruma gelmişti. Halen çatışmakta olan askerlerin ikmal sandıklarından aldıkları gıda maddelerinin çoğunu yaralılara göndermesine rağmen beslenme yetersizliği temel bir sorun olarak devam ediyordu. Bundan çok daha kritik olan bir problem sahası ise ilaç eksikliğiydi. Warrack, raporunda şöyle yazıyordu: “Morfin ve sargı bezi stokları giderek azalıyor.”²⁸ Hollandalı bir gönüllü ise şunları aktarıyordu: “Yiyecek ve su kıtlığı büyük bir sorundu ama bundan çok daha kötüsü yeteri kadar morfin kalmamasıydı, Gözlerini tavana dikmiş bakan yaralılar acı içerisinde sessizce ağlıyorlardı.”²⁹ Biriktirilen yağmur suları haricinde hiçbir temiz su kaynağı kalmadığından hastalar temizlenemiyor veya ameliyat edilemiyordu. “Ameliyat seçeneği ortadan kalkmıştı; istirahat, ısınma ve kan takviyesi de giderek zorlaşıyordu.” Suyun bu kadar değerli hale gelmesine rağmen 181. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu Komutanı Yarbay Marrable, tüm subayların bir matara soğuk ve çamurlu suyla da olsa tıraş olması konusunda ısrarcıydı ve bu ısrarı karşılık buluyordu. Oosterbeek'teki tüm dükkanlar ile boş evlerin çoğu soyulmuş, bu kapsamda “iki adet koyun da diş hekimi Yüzbaşı Griffin'in Sten makineli tabancası marifetiyle halledilerek yahni yapıp tüketilmişti.”³⁰

Ter Horst evinde kurulu pansuman istasyonundaki en büyük eksiklik ise kangren önleyici serumdu. Bir sıhhiyecisi şöyle diyordu: “Başlangıçta yaraların çoğu ciddi değildi; fakat zaman geçtikçe kangrene dönüşmeye başladılar. Bu süreç yaklaşık birkaç saat sürüyordu. Her gün dört veya beş can kaybına tanık oluyorduk.”³¹ Bir paraşütçünün

27 Muhterem Papaz G. A. Pare, Planör Pilotu Alayı, CRCP 117/1.

28 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

29 Jan Eijkelhoff, CRCP 125/3.

30 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

31 Onbaşı Roberts, RAMC, MPRAF.

ifadelerine göre Kraliyet Kara Kuvvetleri Sıhhi Hizmetler Birliği'ne mensup astsubaylar üstün bir cesaret ve irade ortaya koyuyordu. Bir Alman tankı ter Horst evini ateş altına almaya başlamış, bunun üzerine söz konusu astsubaylardan biri eline bir Kızıl Haç bayrağı alıp tanka doğru koşmuştu. Tank komutanı kuleden çıkınca da kendisine bariz bir şekilde Kızıl Haç sembolü ile işaretlenmiş olan bir binaya neden atış yaptığını öfkeyle sormuştu. Tank komutanı ise özür dileyip tankının yönünü Arnhem'e çevirip gitmişti.³²

Model'in B Ordu Grubu karargâhı, saat 13.05'te 1. Hava İndirme Tümeni'nin halen etkisiz hale getirilemediğini duyan Hitler'in küplere bindiğini öğrendi. Derhal "2. SS Panzer Kolordusu tarafından on beş adet Tiger tankının³³ bölgeye sevk edilmesini emretmişti." Bir süre sonra 506. Ağır Panzer Taburu ve 741. Panzer Avcı Taburu'nun Bittrich komutasındaki SS Panzer Kolordusu ile Meindl'in 2. Paraşüt Kolordusu'nu takviye etmek üzere yola çıktığını bildiren bir mesaj daha yayımlandı.

Bittrich'in Batavya'da bulunan birlikleri, 129. Tugay tarafından Ressen'den Elst'e uzanan savunma hattından geriye püskürtülmüştü. İngiliz kuvvetlerinin Driel'de bulunan Polonyalıları takviye etmek üzere tertiplenmekte olduğunun tamamıyla farkında olan Bittrich, bu unsurların ilerleme mihverini tıkamak üzere batı yönünde Valburg'a doğru taarruz etmek istedi; fakat Knaust Muharebe Grubu Oosterhout'ta bulunan 4./7. Dragoon Muhafızları ve Somerset Hafif Topçu Alayı'nın saldırılarıyla üç tankını kaybetmişti. Tiger tanklarını da kullanamazdı; zira üzerinde ilerleyecekleri zemin bu tankların ağırlığına dayanamayıp çökerdi. Bittrich, 30. Makineli Tüfek Taburu'na da geçiş noktalarını tutmak maksadıyla Neder Rijn kıyılarında mevzilenmesini emretti.³⁴

Hollanda'daki Wehrmacht Kuvvetleri Başkomutanı Luftwaffe Korgenerali Christiansen, "General von Tettau'nun çevik ve kusursuz liderliğinde görevlerini yerine getiren"³⁵ von Tettau tümenini tebrik eden abartılı bir emir yayımladı. Hermann Göring Tümeni'nden Yarbay

32 Onbaşı Daniel Morgans, 1. Paraşüt Taburu, CRCP 110/14.

33 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 23.9.44, BArch-MA RH 19 IX/90, 97.

34 Batavya ve Neder Rijn bölgelerindeki birlik hareketleri için bkz. BArch-MA RH26-604 1.

35 BArch-MA RH26-604 1, 17.

Fullriede bu emri okuyunca fenalık geçirmiş olsa gerekti. Christiansen, düşmanın doğuya doğru ricat etmeye zorlandığını iddia ediyor; von Tettau ise Polonyalıların ağır topçuları zannettiği 64. Orta Topçu Alayı'nın atışlarından ötürü ilerleyememekten yakınıyordu.

Fruntsberg Tümeni Keşif Taburu'nun SS Üsteğmeni Karl Ziebrecht komutasındaki bir bölüğüne, karşı yakadaki Driel'i gözetlemek amacıyla Neder Rijn'in kuzey kıyıları boyunca ilerlemesi emredildi. Keşif taburunun kalan kısmı ise Swoboda komutasındaki hava savunma tugayı ile birlikte nehrin öbür kıyısında, Polonyalılara dönük bir şekilde Elden ve Elst arasındaki demiryolu boyunca tertiplenecekti. 130. Tugay'ın geri kalan kısmı, zaman zaman şiddetli bir yağmurun sağladığı gizleme altında, gün boyunca Valburg üzerinden Driel'e doğru ilerledi. 214. Tugay da eşzamanlı olarak 7. Somerset Hafif Piyade Alayı, Worchestershire Alayı'nın 1. Taburu ve 4./7. Dragoon Muhafızları'ndan bir bölükle birlikte Elst'e taarruz etti.

21. Mekanize Piyade Alayı'ndan Onbaşı Alfred Ringsdorf, Elst'te bir evde oturmuş piyano çalıyordu.³⁶ Bir mermi odanın içine girip neyse ki piyanoyu ıskalayarak diğer taraftan çıkana kadar yaklaşan Sherman tanklarının seslerini duymamıştı. Fakat Binbaşı Knaust'un elindeki güçlü Tiger tankları ateşle mukabele etti ve bir adet Mark 5 Panther tankını ima etmiş olan Sherman tankları geri çekildi.

Horst Weber o anları şöyle naklediyordu: "Elimizde dört Tiger ve üç Panther tankı vardı, düşmanı kuvvetlerini tarumar ederek bir zafer daha kazanacağımıza inanıyorduk. Fakat Typhoon uçakları, üzerine bıraktıkları bombalarla tanklarımızın yedisini de paramparça etti. Ve ağladık. Gözyaşlarımız sebebi öfkeydi; bir taraftaki askerlerin her şeye sahip olduğu, karşıdakilerin ise hiçbir şeylerinin olmadığı bu adaletsizliğe olan öfke. Gökyüzünde iki kara nokta görünce bunların roket olduğunu anladık. Ardından bu roketler tanklara isabet edip cayıp cayıp yakar, içindeki askerlerde acı çıgıllıklar içinde yana yana dışarı çıkardı."³⁷

Weber, Typhoon avcı-bombardıman uçaklarının tankları imha edince "can havliyle son sürat kaçtıklarını"³⁸ itiraf ediyordu. Fakat ardından

36 Alfred Ringsdorf, 10. SS Panzer Tümeni 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Tabur, CRCP 130/14.

37 Horst Weber, 21. SS Mekanize Piyade Alayı 1. Tabur, CRCP 131/1.

38 Age.

Knaust ortaya çıkıp koltuk değneklerinden birini sallaya sallaya, “Geri dönün! Kaçmayın!” diye bağırması ve bunu yapan Binbaşı Knaust olduğu için diğer askerler yaptıklarından utanıp geri dönmüştü. Bir Waffen-SS mensubu olmamasına rağmen genç askerler ona âdeta tapıyordu: “Elst’teki cephe hattımızı onun sayesinde koruduk, onun için yapamayacağım şey yoktu.”

Knaust cephe hattını tekrar teşkil etti. Frundsberg Tümeni’nin mekanize piyadelerinin hemen yanına iki adet Tiger tankı yerleştirdi. “Bu bir ortaklığa benziyordu. Karşılıklı olarak birbirimize koruma sağlıyorduk. Hiçbir piyade unsurunun tanklara yandan saldırılamayacağını anlamıştık; Tiger tankları da bizi Sherman tanklarına karşı koruyordu. Fakat tanklar asıl desteği korkuya karşı verdiğimiz savaşta sağlıyordu.”

Yarbay Mackenzie, istese bile karışamayacağı pek çok tehlikeli işin içinden sıyrıldıktan sonra Browning’in karargâhına ulaştı. Kraliyet Süvari Alayı harp ceridesine bakılacak olursa “kullandığı Daimler zırhlı aracı düşmanın bir yarı tırtıllısı ile ateş muharebesine tutuşunca doldurucu olarak tam sekiz atış yapmak gibi oldukça heyecan verici bir deneyim yaşamıştı.”³⁹ Ardından zırhlı araç devrilmiş ve Mackenzie Almanların, “Ortaya çıkın *Tommy*’ler!” diye dolaşarak “keklik avlar gibi”⁴⁰ gerçekleştirdikleri bir arama-tarama faaliyetinde esir düşmekten kıl payı kurtulmuştu.

Browning’in emir subayı Eddie Newbury, Mackenzie’nin kılık kıyafeti karşısında uğradıkları şaşkınlığı şöyle aktarıyordu: “Yüzünde birkaç günlük sakal vardı. Kıyafetleri darmadağın ve pislik içerisindeydi, çok yorgun görünüyordu.”⁴¹ Browning, Mackenzie ve Myers için daha sonradan şöyle diyecekti: “Kışı Somme’da geçirmiş adamlar gibi killi toprak rengindeydiler.”⁴²

Mackenzie’nin savunma bölgesindeki duruma dair verdiği bilgiler Browning’i gerçekle yüzleştirmeye yetmiş olmalıydı. Düşüncelerini gizlememişti; yine de Browning’in bu görüşmeden sonra dahi içinde bulundukları vaziyetin ciddiyetini kavrayamadığını hissediyordu. Kraliyet Süvarileri bir kez daha sağladıkları zırhlı taksi hizmetiyle Mackenzie

39 Kraliyet Süvari Alayı 2. Tabur harp ceridesi, TNA WO 171/837.

40 Yarbay Charles Mackenzie, 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

41 Yüzbaşı Eddie Newbury, CRCP 108/5.

42 Tümgeneral R. E. Urquhart (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008, s. 145.

ve Myers'ı Driel'deki nehir geçiş noktasına bıraktı. O gece çok daha fazla Polonya askeri ile birlikte Neder Rijn'i geçip Urquhart'a tekml vereceklerdi.

General Horrocks'un aklını meşgul eden asıl şey Elst için verilen mücadele değildi. Oosterbeek'teki 1. Hava İndirme Tümeni'nin bu mücadeleye girmesi zaten kaçınılmazdı. Kurmay başkanı Tuğgeneral Pyman'ı, St. Oedenrode'a kadar gelecek olan 2. Ordu Komutanı General Dempsey ile görüşmeye gönderdi. Hava indirme tümeninin köprübaşını takviye etmek üzere son bir girişimde daha bulunması kararlaştırıldı. Bu da başarısız olursa bölgeden kalan paraşütçüler Batavya üzerinden geri çekilerek tahliye edilecekti; zira Almanların savunma bölgesini yarmak üzere topyekûn bir karşı taarruz hazırlığında olduğuna dair istihbarat mevcuttu. Dempsey tarafından Horrocks ve Browning'e daha üst bir makama danışmaksızın bağımsız olarak karar alma yetkisi verildi. Ertesi gün Valburg'taki 43. Tümen karargâhında icra edilecek olan toplantıda kendi kararlarını verebileceklerdi.

Urquhart, durumlarını izah etmek üzere Browning'e göndermeyi düşündüğü raporu Tuğgeneral Hicks ve Hackett ile Albay Loder-Symonds'a gösterdi. Rapor şöyle sona eriyordu: "Moralimiz hâlâ yeteri kadar yüksek; fakat durmaksızın devam eden topçu ve havan ateşinin tesiri de göz ardı edilemez. Bir yandan direnmeye devam ediyor, öte yandan da öncekinden daha iyi bir yirmi dört saatin umudunu taşıyoruz."⁴³

Sabah yağın yağmur gökyüzünü berraklaştırdı. Amerikan hava desteği ekibinden Üsteğmen Johnson⁴⁴ ile Kanadalı bir subay olan Üsteğmen Leo Happs, kendi inisiyatifleri ile şafak sökmeden küçük bir sandala binip Neder Rijn'i geçtiler ve Sosabowski'nin Driel'deki komuta yerine varıp karargâh subaylarını savunma bölgesindeki duruma ilişkin bilgilendirdiler. Ardından bu iki üsteğmen geride kalan bir haftadan sonra ilk kez sıcak bir yemek yiyip doğru düzgün bir şeyler içme fırsatı bulacaktı.

Hava açıldı ve karşılarında kalan Neder Rijn'in kuzey kıyılarına baktıklarında Müttefik uçaklarını iş başında seyrededildiler. "Harekâtın başından bu yana ilk kez gerçek anlamda bir hava desteği yapıldığına tanık oluyorduk. Typhoon ve Thunderbolt uçakları yaklaşık yarım saat

43 Age, s. 150.

44 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

süreyle Alman uçaksavar mevzilerine dalarak taradılar ve bombaladılar. Ardından da ikmal malzemesi yüklü Stirling ve Dakota uçakları geldi. Driel'den baktığımda nehrin karşısında bulunan savunma bölgemizden iniş bölgesinin yerini belli edecek şekilde işaret fişeklerinin yükseldiğini gördüm ve bunun hemen ardından tümen bölgesinin üç tarafında bulunan Almanlar da işaret fişekleri yaktı. Ölümüne ihtiyaç duyulan o ikmal maddelerinin tümenden yaklaşık beş kilometre kadar uzağa düşüşünü seyretmek insanın ciğerini dağlıyordu. Tümen bunların taş çatlasa onda birini alabilmişti. O uçaklarla irtibat kurup onları doğru noktalara yönlendirmemi sağlayacak bir telsiz seti için o an sağ kolumu verebilirdim. Dakotalar uçaksavar atışlarından isabetler sonucu alevlere teslim oldukları halde yüklerini boşaltana kadar görevlerine devam ettiler. Her iki uçak da vurulmadan önce içlerinde yalnızca bir kişi dışarı atlamayı başarabilmişti.”⁴⁵ O gün ikmal maddelerini dağıtımında görev alan İngiliz Stirling ve C-47 Dakota uçaklarının toplam sayısı 123'tü. Bunlardan altısı vurulup muharebe dışı kaldı, altmış üç tanesi de hasar aldı.⁴⁶ Alman uçaksavar ateşleri, RAF ulaştırma filolarını ikmalin devamını imkânsız kılacak bir süratle imha ediyordu.

Tümgeneral Sosabowski, o akşamüzeri taarruz botlarının yolda olduğuna dair bir mesaj aldı. “Pek de memnun olmamıştım. 43. Tümen'in hali hazırda botları varken ve bunlarla taarruz etme konusunda eğitim de almışken, özel eğitilmiş bir hava indirme birliğini böyle bir taarruz görevinde kullanmanın mantığını anlayamıyordum. Fakat emir demiri keserdi.”⁴⁷

Gün battığında gökyüzü tamamen açıldı, geceyi yıldızların ışıkları aydınlatıyordu. Nehrin güney yakasında bulunan Yarbay Myers, 130. Tugay'ın taarruz botlarının⁴⁸ Polonya Tugay'ına dağıtılmasına nezaret ediyor ve Polonyalılara her türlü yakınlığı gösteriyordu. Gönderilen botların cins ve boyutları kendilerine söylenenden farklıydı. Botların gelmesi gece 02.00'yi bulmuştu ve yapılan inceleme sonucunda yalnızca on tanesinin su üzerinde durabildiği tespit edildi. İki tanesi

45 Age.

46 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 20.

47 Tümgeneral Sosabowski, CRCP 132/45.

48 Üsteğmen Wiesław Szczygieł, CRCP 132/44; ve Harp Ceridesi, 1. Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

Almanların açtığı ateşlerle delinmişti. Botlarla birlikte gerekli olan istihkâm personeli tahsis edilmemişti; bu yüzden de daha önce nehir geçiş harekâtı konusunda hiçbir eğitim almamış olan Polonyalılar kürek çekerken epey zorluk çektiler. Bir taburun bütünüyle nehri geçmesi gerekiyorken, gün batımına birkaç saat sonra karşıya geçebilen personel sayısı 153'te kalmıştı. Sabit bir nişan hattı üzerinde durmaksızın ateş eden 30. Alman Makineli Tüfek Taburu çok sayıda askeri öldürdü ve yaraladı. Kayıplar nehrin güney yakasına geri götürüldü. Bulunduğu siperden olanları seyretmekte olan Sosabowski şafak sökmeden kısa bir süre önce harekâtı durdurdu. "İngilizler son müttefikleri de can vere ne kadar savaşmaya devam eder."⁴⁹ şeklindeki Amerikan şakasını daha önceden duymuş olması muhtemeldi ve eğer duydu ise o gece bu söz mutlaka aklına gelmişti.

49 Komosa, CRCP 103/5.

24 Eylül Pazar

Gecenin büyük kısmını bulunduğu siperden 8. Bölüğün nehir geçişini seyrederek geçirmiş olan Tümgeneral Sosabowski şafak söktükten sonra ancak uyuyabilmişti. Saat 10.00'da, General Horrocks'un beraberinde irtibat subayı Albay Steven ile zırhlı bir araç içerisinde bölgeye ulaştığı haberiyle uyandı. Sosabowski, bilhassa da Nijmegen'den başlayıp Valburg üzerinden ilerleyen güzergâhın halen Alman saldırılarına karşı savunmasız olmasından ötürü, Horrocks'u gördüğüne hem şaşırды hem de sevindi. Öte yandan ilk sıralı amiri olan Browning'in bu ekibe neden katılmadığını da merak ediyordu. Horrocks ve Sosabowski Driel'deki kilisenin çan kulesine çıktı ve Polonyalı general buradan bakarak, Almanların Hudut Alayı'ndan ele geçirmiş olduğu Westerbouwing tepeleri de dahil olmak üzere, tüm kritik arazi arızalarını gösterdi. Urquhart komutasındaki 1. Hava İndirme Tümeni'nin nehre bakan cephesi an itibarıyla bir kilometrenin de altına inmişti ve Almanlar bu cepheyi bütünüyle kapatma çabasındaydı.

Horrocks çokça dinledi ama pek az konuştu. Kurmay başkanı Tuğgeneral Pyman ile 43. Tümen Komutanı Tümgeneral Ivor Thomas'ın o gece icra edilmek üzere nehir geçişini çoktan planlamış olduğundan bahsetmedi. Bunun yerine, Sosabowski'ye o gün saat 11.30'da Thomas'ın Valburg'da bulunan karargâhında icra edilecek olan toplantıya katılmasını söylemekle yetindi.¹

Sosabowski, siperinden Neder Rijn'in kuzey kıyılarını gözetlemekte olan tercümanı Üsteğmen Jerzy Dyrda'yı alıp getirmesi maksadıyla bir haberci gönderdi. Dyrda çiftlik evine vardığında Horrocks çoktan

1 Harp Ceridesi, 1. Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

bölgeden ayrılmıştı. Sosabowski tercümanına bir makineli tüfek ile yeterli miktarda el bombası getirmesini emretti. Dyrda ve Stevens ile birlikte, Çavuş Juhas'ın kullandığı bir ciple toplantı yerine intikal edeceklerdi. Dyrda, Sosabowski'nin bir toplantıya katılmak üzere neden cephe hattından ayrılmak zorunda bırakıldığını anlayamıyordu.²

Kendisine daha önceden söylenmemiş olması oldukça tuhaf olsa da Sosabowski için iyi bir haber vardı. 1. Tabur ve 3. Taburun bir bölümü korktuğunun aksine tamamen ortadan kaybolmamış; evvelsi gün uçup nispeten güvenli olan 82. Hava İndirme Tümeni'nin Groesbeek yakınlarındaki sektörüne atılmışlardı.³ Kuvvetli bir rüzgâr vardı ve havada savrulan pek çok askerin iniş esnasında bacakları kırılmıştı. Yine de önemli olan tugayın geri kalan kısmının Driel'e doğru intikal halinde olmasıydı.

Sosabowski'nin cipi, küçük Valburg kasabasına varmadan önce kendilerine yoldan ayrılımları yönünde işaret eden İngiliz inzibatı tarafından durduruldu. İçindeki açık alanda genişçe bir tente gerili olan bir bahçeye yönlendirildiler. Horrocks ve Browning dışarıda dikilmiş Sosabowski'yi bekliyordu. Dyrda'nın gözlemleri şöyleydi: "Generallerin karşılaşması oldukça samimiydi. İngilizlerin Sosabowski'yi karşılaşmasında dostane olmayan en ufak bir tavır dahi yoktu."⁴

Sosabowski, 43. Tümen Komutanı Tümgeneral Thomas ile daha önce hiç karşılaşmamıştı. Espriden hoşlanmayan ve kendini beğenmiş bir adam olan Thomas, kuvvetle muhtemel bütün İngiliz ordusunun en sevilmeyen generaliydi. Emrindeki subaylar Prusya ekolüne olan takıntısını gizleme gereği duymayan katı komutanlarına, "General von Thoma," derlerdi. Thomas, birliği bir hedefi geçirdiğinde hela çukurları bile talimnamesine uygun olarak kazılmazsa bundan sorumlu subayları fena halde paylardı. Vazifeyi yerine getirirken verilen zayıat karşısında son derece kayıtsız bir tavır takınmasından ötürü "Kasap"⁵ olarak da bilinirdi.

2 Dyrda'nın konu hakkındaki notları için bkz. Binbaşı Jerzy Dyrda, *'Przemilczana odprawa w historiografii bitwy o Arnhem'*, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Sayı 1 (127), 1989, s. 125-37.

3 PISM A.v.20 31/32.

4 Dyrda, *'Przemilczana odprawa w historiografii bitwy o Arnhem'*, s. 125-37.

5 Richard Mead, *General 'Boy': The Life of Lieutenant General Sir Frederick Browning*, Barnsley, 2010, s. 140 n.9.

Sosabowski, herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet verilmesi maksadıyla tercümanı Üsteğmen Dyrda'yı da toplantıya sokmak üzere Horrocks'tan müsaade istedi. Buna gerek olmadığı konusunda ısrarcı olan Horrocks bu talebi reddetti. Fakat Dyrda kendisini daha önceki görüşmelerden tanıyan General Browning'e müracaat etti ve olurunı aldı. Horrocks artık itiraz edemezdi ama bu duruma bozulduğu da kesindi. Toplantı salonuna girildiğinde Üsteğmen Dyrda'nın Sosabowski ile yan yana oturmasına müsaade etmedi. Ona generalin arkasında durmasına söyledi, böylesine basit bir şeye takılması akıl alır gibi değildi. Dyrda, Horrocks'un toplantıya Sosabowski haricinde bir Polonyalı subayın şahitlik etmesini istemediğinden şüphelenmeye başladı. Daha çarpıcı olan ise Dyrda ve Sosabowski masanın bir tarafında bırakılırken, tüm kıdemli İngiliz subaylarının diğer tarafta oturuyor olmasıydı. Ortam iki müttefik tarafın toplantısında çok bir askerî yargı duruşmasına benziyordu. İrtibat subayı Albay Stevens bile Polonyalıların olduğu tarafta oturmuyordu. İki yanında Browning ve Thomas olan Horrocks'un yüzü doğrudan Sosabowski'ye dönüktü.

Valburg toplantısının yeteri kadar teferruat içeren ve günümüzde elde mevcut tek kaynağı olan Dyrda'nın notları, İngiliz generallerin Sosabowski'ye davranış şekline karşı sert bir ahlaki tepki ile yazılmıştı. Fakat Dyrda, Sosabowski'nin Market Garden planlarını baştan beri en açık şekilde eleştiren kişi olduğunu ve uyarılarında tamamen haklı çıktığı için, Browning ve Horrocks'un kendisinden İngilizlerin berbat planlarını bir kez daha yerden yere vurmasını beklemekte olabileceğini unutuyordu. Bu nedenle İngilizler, Sosabowski'yi toplantının başından itibaren belirli sınırlar içerisinde tutmaya kararlıydı.

Toplantıyı Horrocks yönetiyordu. Maksatlarının halen Ren Nehri kuzeyinde güçlü bir köprübaşı tesis etmek olduğunu söyledi. O gece Tümgeneral Thomas komutasında iki farklı nehir geçişi yapılacak ve Polonya Paraşüt Tugayı emirlerini Thomas'tan alacaktı. Horrocks'un ardından söz alan Thomas, Dorset Alayı 4. Taburu ile Polonya Tugayı 1. Taburunun Heveadorp geçiş noktasından nehri geçeceğini söyledi. Yanlarına 1. Hava İndirme Tümeni'ne teslim edilmek üzere fazladan mühimmat alacaklardı. Polonya Tugayı'nın geri kalan askerleri de ertesi gün tam olarak aynı noktadan nehri geçecekti. Dyrda şöyle aktarıyordu: "Her iki geçişe de 130. Piyade Tugayı Komutanı Tuğgeneral B. Walton komuta

edecek, botlar 43. Tümen tarafından temin edilecekti. Tüm talimatlar makamca üstünlüğün gölgesinde, emredici bir tonda verildi.”⁶ Thomas kaç adet veya hangi cins bot temin edileceğine dair bilgi vermediği gibi geçiş için istihkâm desteği sağlanıp sağlanmayacağını da söylememiş, sisleme ve topçu desteğine de değinmemişti. Esasen o kadar az bilgi paylaşmıştı ki Horrocks bunları Sosabowski’ye Driel’de de iletebilir, Polonyalı generalin toplantıya katılmasına da hiç gerek kalmayabilirdi.

İki Polonyalı subayın kafası karışmıştı. Thomas’ın geçiş harekâtına komuta etmek üzere görevlendirdiği general yalnızca Sosabowski’den daha düşük rütbeli değil, aynı zamanda daha önce nehrin yakınında dahi bulunmamış birisiydi. Bu yapılan kasıtlı bir provokasyondur. Sosabowski, 1. Taburunu Tuğgeneral Walton’a vereceği söylendiğinde üstün bir kendine hâkim olma örneği göstererek Polonya Bağımsız Paraşüt Tugayı’na komuta ettiğini ve hangi taburun bu göreve tahsis edileceğine kendisinin karar vereceğini söylemişti.

43. Wessex Tümeni’nin resmî tarihçesine dayanan İngiliz kaynakları, Sosabowski’nin bu noktada kontrolü kaybettiğini ve Horrocks’a, “Ben General Sosabowski’yim, Polonya Paraşüt Tugayı’nın komutanı benim. Nasıl istiyorsam öyle hareket ederim,”⁷ dediğini yazmaktadır. Bu hikâyeye göre Horrocks da şöyle bir karşılık vermiştir: “Sen benim emrim altındasın. Ben sana ne diyorsam onu yapacaksın.” Sosabowski ise, “Pekâlâ, Polonya Paraşüt Tugayı’na ben komuta ediyorum ve siz ne diyorsanız onu yapacağım,” diyerek durumu kabullenir görünmüştür. Fakat bu anlatılanların uydurma olduğu neredeyse kesindir, subayların yemek sonrası sohbetlerde birbirlerine anlattıkları hikâyelerden daha gerçekçi bir yanı yoktur. Sosabowski tutkulu bir vatanseverdi ve aptallığa tahammülü yoktu. Onun gibi bir adamın, “Siz ne diyorsanız onu yapacağım,” demesi inanılacak şey değildir. Buna benzer bir konuşmanın yaşandığına dair Dyrda’nın kayıtlarında da herhangi bir not bulunmamaktadır.

Horrocks ve Browning’in felaketin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmış olmalarından ve İngiliz generallerin “Sosabowski’nin itirazları, inatçılığı ve dikkafalılığı yüzünden 1. Hava İndirme Tümeni’ne etkin bir şekilde destek sağlanamadığı”⁸ argümanının arkasına sığınmaya

6 Age.

7 Hubert Essame, *The 43rd Wessex Division at War 1944–1945*, Londra, 1952, s. 132-3.

8 Dyrda, ‘Przemilczana odprawa w historiografii bitwy o Arnhem’, s. 125-37.

çalıştıklarından şüphelenen Dyrda'nın makul gerekçeleri vardı. Fakat Sosabowski'nin durumu yanlış değerlendirdiğini de kabullenmiyordu. Sosabowski, Thomas'ın arz ettiği planın yerine Neder Rijn'in daha batıdaki bir noktadan tümence geçilmesi gerektiğini ve 1. Hava İndirme Tümeni'nin etrafını sarmış olan Alman kuvvetlerinin geriden kapana kısıtılabileceğini savunuyordu. İngilizlerin böylesine büyük bir kuvveti tek seferde nehrin karşısına geçirmeye yetecek kadar bot ve köprü ekipmanına sahip olmamasından ötürü bu hareket tarzının uygulanması imkân dahilinde değildi. Üstelik Thomas her halükârda en fazla bir tugay kadar kuvveti bu göreve tahsis edebilirdi. Bununla birlikte Sosabowski, Dorset Alayı ile Polonya Tugayı 1. Taburunu Almanların kontrolünde olan Westerbouwing hâkim arazisinin hemen altında bulunan Heveadorp geçiş noktasından karaya çıkarmayı öngören Thomas planının en hafif tabirle fazla cesurca olduğu konusunda kesinlikle haklıydı. Nehri kontrol altında tutmak üzere mevzilendirilmiş Alman makineli tüfeklerinin mevcudiyetinden ötürü, böyle bir teşebbüs nehir geçişi olmaktan ziyade bir karşı taarruz anlamına gelirdi.⁹

Dyrda tercüme etmeyi bitirir bitirmez General Thomas ayağa kalktı ve Sosabowski'nin söylediği her şeyi bir kenara bırakıp nehir geçişini saat 22.00'da daha önceden söylenen noktalardan yapılacağını söyledi. Sosabowski o ana kadar başarıyla kendi hâkim olabilmişti; fakat söylediklerinin kendisiyle aynı rütbedeki bir subay tarafından kasten ve böylesine kaba bir şekilde kulak arkası edilmesi onu hayli öfkeliendirdi. Toplantıya katılanların hepsinden çok daha fazla tecrübeye sahipti ve araziye de daha

9 Horrocks anılarında Valburg toplantısına hiç değinmemekte, General Dempsey'i görmek üzere Driel'den doğruca St. Oedenrode'a gittiğini iddia etmektedir. Daha şaşırtıcı olan ise yazdığı şu satırlardır: "Bir olay yaşandıktan sonra geriye dönüp bakınca neyin akıllıca olduğunu söylemek her zaman kolaydır. Bununla birlikte şimdi düşünüyorum da 43. Tümen'i farklı bir mihver üzerinden göndermek daha iyi olabilirdi. Ayın 22'sinde onları Muhafızlarla birlikte sevk etmektense Tümgeneral Thomas'a Aşağı Ren'den karşıya doğru batı yönünde soldan bir manevra yaparak 1. Hava İndirme Tümeni ile temasta olan Almanlara geriden taarruz etmesini emretmeliydim." Horrocks, bu anlattığı hareket tarzının tam da Sosabowski'nin önerdiği ve kendisinin düşünmeden reddettiği şey olduğunu unutmuş gibidir. Şuna da bir kez daha değinmek gerekir ki Sosabowski'nin düşmanı batıdan çevirme planı, Nijmegen-Arnhem yolunu takiben düz bir şekilde ilerlemeyi öngören tüm subayların fikirlerini reddeden Hollanda Kara Kuvvetleri kurmay kolejinin uygun bulunduğu tek hareket tarzıydı. Brian Horrocks, *A Full Life*, Londra, 1960, s. 231.

iyi biliyordu. Toplantı boyunca ağızlarını dahi açmayan Horrocks ve Browning'in Arnhem muharebesini devam ettirmeye yönelik gerçek bir iradeye sahip olmadıklarını da seziyordu. Thomas tarafından arz edilen hareket tarzı, bir itibar kurtarma operasyonundan fazlası değildi.

Sosabowski'nin uykusuzluğuna bir de baştan sona hatalı planlanmış olan bu hareket tarzına karşı verdiği beyhude mücadeleden ötürü duyduğu öfke eklendi. Ayağa kalktı ve kırık İngilizcesiyle Dorset Alayı ve kendi 1. Taburunun feda edilmesinin hiçbir işe yaramayacağını söyledi. Westerbouwing'e sevk edilecek Dorset Alayı'nın göz göre ölüme gönderilmekte olduğunun bir kez daha altını çizdi. İngilizler, geniş kapsamlı bir karşı taarruz icra edebilecek imkân ve kabiliyete sahip değillerse, Urquhart'ın tümenini de geri çekmeye mecburdular. Thomas araya girmeye çalıştı ama Sosabowski müsaade etmedi: "Unutmayın ki geçtiğimiz sekiz gün boyunca yalnızca Polonyalılar değil, İngiltere'nin en kıymetli evlatları olan hava indirme tümeninizin gönüllü askerleri de bir hiç uğruna Ren'de can vermekte."¹⁰

Horrocks öfkeli bir ses tonuyla şunları söyledi: "Toplantı sona ermiştir. General Thomas tarafından verilen emirler yerine getirilecektir." Ardından Sosabowski'ye dönüp konuşmasını sürdürdü: "Ve siz General Sosabowski, eğer verilen emirleri yerine getirmeye gönlünüz yoksa Polonya Paraşüt Tugayı'na komuta etmek üzere başka bir subay bulmamız gerekiyor."

30. Kolordu'ya mensup subaylar Sosabowski'ye başka hiçbir şey söylemeden toplantı salonunu terk ettiler; fakat General Browning bekledi ve onu Nijmegen'de öğlen yemeğine davet etti. Bu davet Sosabowski'nin içinde boğulduğu karamsarlığı biraz olsun hafifletti ve bir anlığına Browning'i Horrocks'un fikrini değiştirmeye ikna edebileceğini düşündü. Fakat Browning'den o geceki nehir geçişi için ucu ucuna yetecek kadar bot olduğunu öğrendiğinde, 30. Kolordu'nun miskinliği ve beceriksizliğine dair düşünceleri tavan yaptı. Dyrda daha sonradan bu yaptığının akıllıca olmadığına dair Sosabowski'yi ikaz etti. Browning ve Horrocks eski arkadaşlardı ve İngiliz ordusunun eleştirilmekte olduğunu hissettiklerinde ortak hareket etmemeleri beklemezdi. Sosabowski, yaptığı bu uyarıyla içtenliğin sınırlarını aşmış olduğunu düşündüğü Üsteğmen Dyrda'ya kızdı ve bir daha onunla

10 Dyrda, 'Przemilczana odprawa w historiografi bitwy o Arnhem', s. 125-37.

konuşmayı reddetti. Fakat savaştan sonra onun haklı olduğunu anlayacaktı. Sosabowski resmen rakiplerinin ekmeğine yağ sürmüştü.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Horrocks vücudundaki yaralardan duyduğu acıdan ötürü ruhsal ve bedensel olarak hiç iyi durumda değildi ve sürekli olarak canı yanıyordu. Montgomery ona böylesine stresli bir mesuliyeti asla yüklememeliydi. Browning de bir türlü başından savamadığı soğuk algınlığından ötürü huzursuzdu. Sosabowski hakikaten de zor bir adamdı; fakat bu özelliği maruz kaldığı muameleyi asla haklı çıkaramazdı. Urquhart'ın da kabul ettiği gibi onu kendisinden daha genç ve tecrübesiz bir tuğgeneralin emrine vermek son derece manasız bir küçümseme idi. Montgomery'yi Polonya Paraşüt Tugayı'nın savaşıma gönüllü olmadığına ikna etmek konusunda hem Browning hem de Horrocks önemli bir rol oynamış olsa gerek.

Yarbay Charles Mackenzie, önceki gün Nijmegen'de General Browning ile yapmış olduğu toplantıdan dönerken Neder Rijn'in güney yakasında bir yere oturdu. O anı daha sonradan şöyle yazacaktı: "General'e ne söyleyeceğimi düşünüyordum. Ona nehrin her iki yakasındaki durumu da gördükten sonra şahsen ne düşündüğümü söyleyebilirdim, güney tarafından yapılacak bir geçiş harekâtının başarılı olamayacağına inanıyordum. Yahut bana söylendiği gibi, 30. Kolordu'nun elinden gelenin en iyisini yaptığını, geçiş harekâtının mutlaka yapılacağını ve direnmeye devam etmemiz gerektiğini iletebilirdim. Biraz daha düşündükten sonra General Urquhart'a Horrocks ve Browning'nin bana söylediklerini, yani ellerinden geleni yaptıklarını ve yakında geçişin yapılacağını söylemeye karar verdim. Böyle yaparsam personelin faaliyetlerine devam etmesinin daha kolay olacağını hissetmiştim."¹¹ Mackenzie karargâha döndü ve her iki olası bilgiye de eşit mesafede duran Urquhart'a tekmilini verdi.

İçinde bulundukları Hartenstein Otel'i'nin durumu hiç de iç açıcı değildi. Bir zamanlar pirüpak olan otel zemini şimdilerde "siperler ve bomba çukurlarıyla kaplı açık bir maden ocağına benziyor", binanın kendisi ise "dokunsan yıkılacak gibi" duruyordu.¹² Tümen ilkyardım

11 Yarbay Charles Mackenzie, 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

12 Çavuş Dwyer, alıntılındığı yer Stuart Mawson, *Arnhem Doctor*, Staplehurst, 2000, s. 122.

istasyonunda otuzdan fazla yaralı mevcuttu. Almanların Hartenstein'a yaptığı havan atışlarının kurbanı olan çok sayıda yaralının arasında Tuğgeneral Hackett ile emir astsubayı Pearson¹³ da vardı. Pearson, komutanın elleriyle yemek zorunda kalmasından çok rahatsız olup çatal-bıçak aramaya gitmiş, tam bu esnada da bir havan mermisinin şarapneliyle yaralanmıştı. Bir şekilde kendisini Hartenstein'daki ilkyardım istasyonuna atmayı başarmış, Hackett da karın bölgesinden aldığı ciddi bir yaradan ötürü midesine bastıra bastıra burada ona katılmıştı. Ardından bu ikili Almanlara esir düşerek aynı ciple St. Elisabeth Hastanesi'ne sevk edilmişti. Hackett'ın bağırsaklarında en az on dört delik vardı. Halihazırda aynı hastanede tedavi görmekte olan Tuğgeneral Lathbury, Hackett'ın yaşama şansının yalnızca yüzde elli¹⁴ olduğunu duymuştu.

Albay Warrack 24 Eylül sabahı saat 09.00'da General Urquhart'ı görmeye gitti. Nehir üzerinden hasta tahliyesi neredeyse imkânsız olduğundan, bölgedeki en kıdemli Alman sıhhiye subayı ile görüşüp "yaralıların Alman kontrolündeki daha güvenli bir bölgeye sevk edilmesi için gerekli koordinasyonu yapmasına"¹⁵ müsaade etmesi için General'i ikna etmeyi başardı. "Tümen Komutanı, bu koordinasyon talebinin düşman tarafından bir çözülmenin başladığı şeklinde algılanmasına asla mahal verilmeyeceğini ve bu tedbirin tamamen insani gerekçelerle alındığını herkesin bilmesi gerektiğini net bir şekilde ifade etti." O günün öğleden sonrasında "yaralıların muharebe sahasından tahliye edilmesi ve bu sayede tarafların savaşıma devam edebilmesi maksadıyla" ateşler bir süreliğine kesilecekti.

Elindeki Kızıl Haç bayrağı ile dahi Hartenstein ve Schoonoord arasında güçlkle ilerleyebilen Albay Warrack bir Alman doktoruna yanaştı. Bu adam Hohenstaufen Tümeni'ndeki en kıdemli sıhhiye subayı olan SS Tabibi Egon Skalka olsa gerekti. Karintiya bölgesinden bir Avusturyalı olan Skalka yalnızca yirmi dokuz yaşındaydı. Dalgalı saçlarıyla jilet gibi bir üniforma giyiyor, üzerinden parfüm kokuları yayılıyordu. Temiz ve bakımlı ellerinin bir parmağında altın bir SS mühür yüzüğü takılıydı, bu da ameliyatlara girmeye tenezzül etmediğini

13 Üstçavuş Dudley Pearson, 4. Paraşüt Tugayı kıdemli yazıcısı, CRCP 113/17.

14 Tuğgeneral G. Lathbury, CRCP 110/12.

15 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35

gösteriyordu. Warrack, Alman tümen komutanından bir görüşme talep ettiğini söyledi. Skalka bu talebi kabul etti ve iki adam üzerinde Kızıl Haç Bayrağı takılı bir cipe atlayıp Arnhem'in hemen dışındaki Apeldoorn yolu üzerinde bulunan Villa Heselbergh'de konuşlu olan Hohensaufen Tümeni karargâhına gittiler.¹⁶

Skalka tümen komutanıyla görüşürken Warrack onu dışarıda beklemek durumunda kaldı. Skalka, Warrack'ın gözlerini bağlamadığı ve kendisiyle görüştürmeden önce onayını almadığından ötürü Harzer'in öfkelenişini iddia ediyordu. Harzer "İzin almadan onu buraya getirerek ne yapmaya çalışıyorsun?"¹⁷ diye çıkıştıktan sonra hemen yan odada bulunan Bittrich'in ofisine gitmiş ve İngiliz yaralıların tahliyesi ile geçici ateşkes konularını kendisine danışmıştı. Bittrich, düşmanın bu önerisini derhal kabul etmişti. Skalka bu esnada bölgenin genelinden sorumlu kıdemli sıhhiye subayını aramış ve mevcut tüm sıhhi tahliye aracı ile ambulansların gönderilmesini istemişti.

Bittrich ve Harzer, birlikte Warrack ile görüştüler ve İngilizler ile Almanların ittifak yaparak Sovyetlere karşı savaşıyor olmaları gerektiği alt metnini içeren o alışlagelmiş ifadeyi dile getirdiler: "...ölkelerimiz arasında bu savaşın yaşanıyor olmasından üzüntü duyuyoruz."¹⁸ Ateşkes ve yaralı tahliyesi hususlarında süratle anlaşılmaya varıldı; fakat Urquhart bu teşebbüsün Almanları zafere yakın olduklarına inandırmaktan başka bir işe yaramayacağı endişesinde haklı çıkmıştı. Harzer, Warrack'a bir şişe brendi ve biraz da sandviç ikram edip bunları Urquhart'a götürmesini istedi. Ayrıca savunma bölgesi dışına atılan İngiliz ikmal sandıklarından ele geçirilen morfinlerin de bir kısmını İngiliz tarafına teslim etti.¹⁹

16 Skalka daha sonradan bu görüşme talebinin Warrack'tan değil kendisinde geldiğini öne sürmüştür. Söylediğine göre Almanların İngiliz telsiz konuşmalarına girerek yaptıkları dinlemeler sonucunda yaralıların durumunun ne kadar kötü olduğunu Harzer'den öğrenmiştir. Anlattığına bakılırsa cipinin kaputuna oturttuğu harp esiri bir Tommy'nin eline beyaz bir bayrak vermiş ve bu halde İngiliz savunma bölgesine doğru sürmüştür. SS-Tabibi Dr Egon Skalka, CRCP 131/6.

17 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

18 Age.

19 Harzer savaştan sonra bulunduğu esir kampından Urquhart'a bir mektup yazmış ve Hohenstaufen Tümeni'nin ne kadar mertçe davrandığına tanıklık etmesini istemiştir: "Nürnberg Mahkemelerinin sonucunda Waffen-SS bütünüyle bir suç

Skalka daha sonra Warrack'ı yanına alıp yaralıların durumunu incelemek üzere St. Elisabeth Hastanesi'ne gitti. Yaralılar, üzerinde çarşaf serili yataklarda yatıyor ve Hollandalı doktor ve hemşirelerin yanı sıra Alman görevliler tarafından da kendilerine son derece ihtimamlı bir şekilde bakılıyordu. Warrack, su kıtlığından ötürü ameliyatların dahi yapılamadığı Oosterbeek'teki yaralılar ile buradakilerin içinde bulunduğu şartlar arasındaki uçuruma elbette şaşırıp kaldı. Schoonoord'a döndüklerinde ateşkes yürürlüğe girmişti. Alman askerî kamyonları dizilmişti; fakat İngiliz sedyeleri araçlara yanlamasına sığmadığından ötürü bir araca yalnızca üç sedye dikine bir şekilde yerleştirilebiliyor, bu da normalin üç katı kadar araca ihtiyaç duyulacağı anlamına geliyordu. Yarbay Marrable ekibine usulca seslenerek durumu ağır olanları mümkün olduğunca çabuk tahliye etmelerini; fakat 30. Kolordu'nun yetişip kendilerini esir kampından kurtarma ihtimaline karşın kalan yaralılar konusunda aceleci davranmamalarını emretti.

Urquhart'ın düşündüğü gibi Alman doktorlar Albay Warrack'ı teslim olmaya ikna etmeye çalışıyordu; zira İngiliz yaralıların sayısı çok fazlaydı. Onlara göre Warrack kendi tümen komutanını buna razı etmek için gereken ne varsa yapmalıydı. Bu esnada tercümanlık yapan Hendrika van der Vlist'in anlattığına bakılırsa Warrack kendisine söylenenleri sessizce dinlemiş, ardından da yavaşça başını sallayarak, "Hayır. Teslim olmak için değil savaşmak için buradayız,"²⁰ demişti. Kendisine teslim olma çağrısı yapan SS doktoru da, "Sizi anlayabiliyorum, benimki sadece bir öneriydi," diye yanıtlamıştı.

Yaralıların tahliyesi esnasında Almanlar bir miktar Kızıl Haç cipi-ni ele geçirmeyi başardı. (Müttefiklerin bu araçlarla bir sonraki karşılaşması, Otto Skorzeny'nin Amerikan üniforması giyen komandoları tarafından kullanılacakları Ardenlerde gerçekleşecekti.) Yaralılarla dolu olan Tafelberg de Alman kontrolüne geçiyordu.

örgütü olarak tanımlanmıştır. İngiliz muharip subaylarını Arnhem'de ne kadar mertçe bir mücadele verildiğini doğrulamaya davet ediyorum. O anları hatırlamalarını ve en azından o muharebelere iştirak eden Alman askerlerinin kurallara ne kadar uygun davrandıklarını ikrar etmelerini talep ediyorum." Mektubundaki "ifadeleri teyit etmesi" maksadıyla Urquhart'ın da kendisine bir mektup yazmasına yönelik karşılık bulmayan bir talebi de olmuştur. Harzer mektubu, 15.11.46, GA-CB 2171/25.

20 HvdV, s. 106.

Miğferi neredeyse göz hizasına kadar inmiş ufak tefek bir Alman askeri, Hollandalı bir hemşireyi İngiliz askerlere yardım ettiği için yüksek sesle azarlamaya başladı. İngiliz bir sıhhiyecisi bu askerin üzerine yürüdü ve şöyle bağırdı: “Çenenin kapamazsan kafanı gözünü yararım.”²¹ Alman askeri bu beklenmedik çıkış karşısında tamamen sus pus oldu. Kısmi ateşkes, savunma bölgesi içerisinde sıkışıp kalmış olan kimi sivillere hiç değilse kaçıp kurtulma imkânı tanıdı. Alman askerleri, kendi kontrollerindeki bölgeye geçiş yapan bu sivillere İngilizlerle kurdukları dostluğun kendilerine neler kazandırdığını sorarak onlara sataşıyordu.

Almanların saat 16.00’da Schoonord’a birlikler getirdi ve müteakiben icra edecekleri taarruzda mevzi olarak istifade etmek üzere buradaki binalara yerleştirdi. Yarbay Marrable bu birliklere mensup askerlere hastaneden çıkmalarını kesin bir dille söylediye de onları ikna edemedi. Alman devriyelerini mevcudiyeti bölgeye yeni gelmiş olan Polonyalıları tahrik etmeye devam ediyor, Polonyalıları onları görür görmez silahlarına davranıyordu. “Yarbay Marrable, her iki tarafın hareketlerinden ötürü ortaya çıkan bu yüksek risk ortamında Polonyalılarla görüşmeye gitti ve o an için sükûneti tesis etmeyi başardı.”²² Alman ilerleyişinin Schoonoord’u iki ateş arasında kalacak duruma getirmesi gerekçesiyle 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü Komutanı Binbaşı Wilson’ı oldukça iyi tahkim edilmiş mevzilerinden çıkmaya zorlayan Tabip Yüzbaşı Mawson’ın görevi ise çok daha zordu.

Waffen-SS, İngilizlerin belli başlı bazı binaları terk etmemesi durumunda Schoonord’u yerle bir edeceğini duyurarak baskıyı artırmaya devam ediyordu. Bölgeye iki adet taarruz topu getirdiler; fakat Wilson’un kılavuzları bunlardan birini imha edip diğerini de geri çekilmeye mecbur bıraktı. Alman askerlerini hastane olarak kullanılan binalardan uzak tutma uğraşı biteviye devam eden bir görevdi. Bununla birlikte, Warrack’ın gözlemlediğine göre “Elinde makineli tüfeği ve boynunda asılı şerit şerit mühimmatıyla oldukça gözü kara duran bir SS onbaşısına, kolunuzda bir Kızıl haç pazıbandı takılıken sert sert bakıp İngilizce

21 Binbaşı John Waddy, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/33.

22 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

‘Çabuk defol buradan!’ diye ikaz ettiğiniz de bunu nasıl da ‘uçarcasına yerine getirdiğini’ görmek hayli şaşırtıcıydı.”²³

Bittrich, üzerinde anlaştıkları dört saatlik geçici ateşkesin bilgisini B Ordu Grubu’na vermeye ancak ateşkes bittikten sonra cesaret edebildi. Bunu duyan Model küplere bindi: “Tanrı aşkına, ne bekliyordunuz?” diye sordu, “Bu ateşkesten düşman kârlı çıktı.”²⁴ Fakat Model yine de Bittrich’in arkasını kollamaya hazırdı ve Führer’in bu olaydan hiçbir şekilde haberdar olmayacağını garanti etti. Hitler bunu duysa öfkeden deliye dönerdi. Sahada olup bitenlerle pek de alakası olmayan emirler verip duruyordu ve bu emirlerin en sonuncusu da o sabah Mareşal von Rundstedt tarafından iletilmişti: “Führer Arnheim-Nijmegen-Mook hattındaki düşmanın doğudakilerle birlikte mümkün olan en kısa zamanda imha edilmesini ve Eindhoven kuzeyindeki cephede açılan gediklerin eşzamanlı taarruzlarla kapatılmasını emrediyor.”²⁵ Model de kısa ve öz bir biçimde düşmanın Ooesterbeek savunma bölgesinin ertesi gün ele geçirileceğini söyledi.²⁶

Alman generaller hâlâ Müttefiklerin hava indirmelerinin devam edeceğini değerlendiriyordu ve Bittrich 506. Ağır Panzer Taburu’nun daha fazla tank ile o gün takviyeye geleceği haberiyle rahat bir nefes aldı. Önceki gece gerçekleşen nehir geçiş harekâtından sonra, Hohenstafuen Tümeni’nin öncü taburu artık Polonyalı paraşütçülerle karşı karşıyaydı. Möller’in öne sürdüğüne göre ölü ve yaralıları duyulan saygı “ansızın değişmişti.”²⁷ Polonyalıların tek isteği Almanları öldürmektir.

Polonyalıların savunmadaki İngilizleri takviye etmesi cephede moralleri yükseltti. Kılavuz askerlerden birisi günlüğüne şöyle yazıyordu: “Ev sahibi gün ortasında bodrum katından yukarı çıktı ve elindeki az miktarda malzeme ile bir yemek yaptı. Genel olarak ıspanak ve patatesten ibaretti ama yine de çok lezzetliydi. Tam yemek hazırlarken yandaki evde bir hareketlenme başladı. Bir grup tuhaf görünüşlü adam ‘her şey

23 Age.

24 GA-CB 2171/24c.

25 B Ordu Grubu Karargâhı Günlüğü, BArch-MA RH 19 IX/5, 436.

26 B Ordu Grubu Karargâhı Günlüğü, 24.9.44, saat 20.30, BArch-MA RH 19 IX/90, 111.

27 Hans Möller, 9. SS İstihkâm Savaş Taburu, BArch-MA N756 158A, 61.

yolunda' anlamında başparmaklarını kaldırıyor, bazıları da iki parmağıyla zafer işareti yapıyordu. Anladık ki bunlar nehrin karşı tarafına paraşütle inmiş olan Polonyalıların öncü birliği idi ve bu hepimizi coşkulandırmıştı.”²⁸

Polonyalıların kendileri ise Oosterbeek savunma bölgesinde coşulanmak için pek bir şey göremiyordu. Onbaşı Władysław Korob “Nereye bakarsanız bakın gördükleriniz İngilizler, Polonyalılar, Hollandalılar ve ölü ineklerden ibaretti”²⁹ diyordu. Asteğmen Adam Niebieszcanki, etraftaki siperlerden birinin hemen önünde, güneşin altında cansız yatan bir İngiliz binbaşısının³⁰ naaşını buldu. Çürüyebileceği endişesiyle, bir arkadaşıyla beraber cesedi boş mevzilerden birine atıp gömmeye karar verdiler; fakat kollarından tutunca binbaşı şaşkınlıkla gözlerini açtı. Adamcağız yalnızca ateşkesten istifade ederek açık havada biraz kestirmek istemişti. Binbaşidan özür diledikten sonra etrafta dolaşmaya devam eden Niebieszcanki ve beraberindekilerin şansları yaver gitti ve kutular dolusu Noel pudingi buldular. Bunlarla karınlarını öylesine doyurdular ki günün geri kalan kısmında açlık namına hiçbir şey hissetmediler. Nehri ilk geçenlerden biri olan Üsteğmen Smaczny, iki gruba ayrılıp bunlardan biriyle el bombaları ve çığlıklar eşliğinde yan taraftan bir aldatma taarruzu icra ederken diğeriyle sızıp ikmal sandıklarını ele geçirmek³¹ şeklinde bir hareket tarzı uyguladıklarını hatırlıyordu.

Almanca konuşabilen bir nişancı sükûnet ortamından istifade ederek bir grup Polonyalı bir araya gelip sohbet etmeye başladı. “Bu adama hiçbir şekilde inanmıyor ve böyle bir şeyi beklemiyor olmasına rağmen, Polonyalılardan birisi Almanlara karşı verdikleri savaşın bitmesini müteakip yeni düşmana, yani Ruslara karşı savaşmaya hazır olmaları gerektiğini söylemişti.”³² O dönemki İngiliz askerlerinin neredeyse tamamı gibi bu nişancı da Kızıl Ordu’ya dair yalnızca kahramanlık hikâyeleri duymuş veya filmler seyretmişti. Sovyetlerin Polonyalılara yaptığı muamelelerden tamamen bihaberdi.

28 H. E. L. Mollett günlüğü, GAA 1557/27.

29 Onbaşı Władysław Korob, CRCP 132/40.

30 Asteğmen Adam Niebieszcanki, CRCP 132/42.

31 Albert Smaczny, 1. Polonya Paraşüt Tugayı 3. Tabur 8. Bölük Komutanı, CRCP 132/44.

32 Er Robert Christie, 1. Paraşütçü Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/45.

İngiliz müttefiklerinin vaziyeti bölgeye yeni gelmiş olan Polonyalı paraşütçüleri epey şaşırtmıştı. Onbaşı Korob'un gözlemi şöyleydi: "Hepsinin gözleri uykusuzluktan kıpkırmızıydı, kurumuş dudakları ise susuzluktan kireç gibi olmuştu."³³ İngilizler yorgunluk ve yetersiz beslenmeden ötürü yalnızca o hafta içerisinde en az altı-yedi kilo vermişti. Halen bodrum katlarında tedavi görmekten olan kimi yaralılar hezeyan etmeye başlamış "Gebertin onları! Gebertin!"³⁴ diye bağırıyordu. Ayakta durabilecek kadar iyi durumda olan yaralılar da kimin daha çok Alman öldüreceğine dair bahislere tutuşmayı bırakmıştı. Yorgunluk askerlerin zihnini öylesine ele geçirmişti ki pek çoğu istirahat etmelerini gerektirecek şekilde yaralanıp bir yerlerde yatmak istiyordu. Oosterbeek Kilisesi yakınlarında savaştan kaytarmaya çalışan bir grup asker, siperlerinden çıkıp bir cenaze levazımatçısına ait arazinin arka tarafında bulunan tuğladan barakanın içinde duran, üzerinde devekuşu tüyleri takılı siyah atlarla çekilen eski tip tozlu bir cenaze aracına saklanıp burada gizlice uyuyordu.

Sinirler son derece gergindi ve askerler çok basit şeyler karşısında dahi kontrolü kaybedebiliyordu. Subay ve astsubaylar, verdikleri emirleri astlarının kafalarına yerleşebilmesi için birkaç defa tekrar etmek durumunda kalıyordu. Tümen karargâhında bulunan Phantom timinden Yüzbaşı Springett Demetriadi, Urquhart'ın içinde bulundukları korkunç vaziyeti izah eden mesajını Browning'e ilettikten sonra şöyle demişti: "sanki kendi mezar taşımızın kitabesini okuyorduk."³⁵ Espri anlayışları da değişmiş, küçümseyici ve kötümser bir hal almıştı. Demetriadi'nin Phantom timindeki arkadaşlarından biri olan Üsteğmen Neville şöyle diyordu: "Buna neden Market Harekâtı diyorlar biliyor musun? Hayır mı? Çünkü bunu parayla satın aldık."³⁶

Savunma bölgesinin kuzeydoğu ucunda İskoç Hudut Muhafızları'nın bir taburunun subay mevcudu yediye, toplam personel sayısı da yüzün altına kadar inmişti. Takati olanlar keskin nişancı avına çıktı. Geri kalanlar ise içinde bulundukları viranelerde yeni bir düşman saldırısını

33 Korob, CRCP 132/40.

34 Jan Voskuil, CRCP 125/22.

35 Yüzbaşı Springett Demetriadi, Phantom, CRCP 116/7.

36 Age.

beklediler. Hemen yanlarındaki keşif taburu personeli, ilk kez kendilerine destek vermeye gelen Typhoon uçaklarından Alman mevzilerine etkileyici bir isabetle atılan roketlerle yüreklendi. Üsteğmen Stevenson günlüğüne “Bu *Jerry*’nin hiç hoşuna gitmemişti, durmaksızın devam eden topçu bombardımanı altında nihayet biraz soluklanacak bir fırsat bulmuştuk.”³⁷ diye yazıyordu. Uçakların gösterisi sona erdiğinde bir kez daha havan saldırıları ve elli metreden daha yakın mesafedeki evlerden yapılan keskin nişancı atışlarına maruz kaldılar. “Sokağın ortasında yaralı yatan inatçı bir SS kızılca kıyameti koparıyordu. Bizim elemanlar keskin nişancı atışlarından ötürü bunun yanına yaklaşamayınca pence-reden uzanıp başladılar ninni tonunda ‘*Lili Marlene*’ söylemeye. Hani şu kayışı koparanların yaptığı gibi.” Dört gün boyunca kumanya ikmali alamadılar ve ağırlıklı olarak meyveyle beslendiler; fakat yine de “en büyük eksikleri sigaraydı.”

Binbaşı Blackwood ve emrindeki 11. Taburdan geriye kalan askerler de ikmal sandıklarının ulaşmaları mümkün olmayan yerlere atılmasından ötürü mutat olarak gıda ve sigara yokluğu çekiyordu. Blackwood, günlüğünün o gün için ayırdığı sayfasına şu satırları yazmıştı: “Gün boyunca keskin nişancı ve topçu atışları kesilmedi. Typhoon uçaklarımız bir ara gelip Almanların her iki kanadı boyunca dalarak taradı. Ne güzel bir manzaraydı. Dakotalar da her zamanki gibi gelip ikmal sandıklarının çoğunu *Hun* tarafına attı. Şapkamı kaldırıp sallayarak bu havacıları selamladım. İhtiyacımız olan malzemeleri ulaştırmak için o güne kadar görülmemiş yoğunluktaki uçaksavar atışlarının arasından geçiyorlardı. Uçaklardan ikisinin bu korkunç baraj ateşinde isabet alıp alevlere teslim olduğunu gördüm, pilotlar buna rağmen dengede kalmayı başardı ve mürettebat sandıkları atmaya devam etti... Bizim kontrolümüzde olan bölgeye düşen az sayıda ikmal sandığını bile emniyetli bir şekilde alıp gelmek kolay değildi. Hemen koşup almaya gitsek *Jerry*’ler o bölgeye havanları yağdırıyor; yok karanlığın çökmesini bekleysek, bu sefer de dost kuvvetlerimizin diğer sektörlerdeki birliklerinden bazıları sıçan gibi gizlice sızıp bizden önce sandıklara ulaşabiliyordu. Mesela bugün hiçbir şey alamadık.”³⁸

37 Üsteğmen John Stevenson, ‘Arnhem Diary’, *Reconnaissance Journal*, Cilt. 4, Nu. 1, Sonbahar 1947.

38 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Paraşüt Tugayı 11. Paraşüt Taburu, NIOD 244/1237.

Düşmanlarının onlara ait kumanyaları nasıl da afiyetle yediklerini düşünmek savunan tarafı büsbütün çileden çıkarıyordu. SS Albayı Harzer şöyle hatırlıyordu: “İngiliz ikmal sandıkları sağ olsun, iyi besleniyorduk. Hatta bunu lüks olarak bile tanımlayabilirim. Sandıklarda çikolata ve hakiki kahve gibi yıllardır görmediğimiz şeyler vardı.”³⁹

Thomas komutasındaki 43. Tümen’in 129. Tugayı, 24 Eylül günü Elst civarında bulunan Knaust Muharebe Grubu’na saldırmaya devam etti. İngilizler, Batavya’nın küçük bostanları ve bataklık zemininin taarruz eden için Normandiya’nın *bocage*⁴⁰ arazisinden daha büyük bir tahdit olduğunu çoktan öğrenmişti.

Cehennem Otobanı’nın St. Oedenrode ve Veghel arasında kalan bölümü Almanlar için kritik bir hedef olma özelliğini koruyordu. Eerde’deki “kum tepeleri savaşı”nda verilen zayıata ve Huber Muharebe Grubu’nun neredeyse tamamen yok olmuş olmasına rağmen, Heydte komutasındaki 6. Paraşüt Alayı bir kez daha taarruz etti. Jungwirth Taburu’nun intikal halindeki 30. Kolordu’nun büyük kısmını Koevering Köyü yakınlarında pusuya düşürerek beklenmedik bir başarı kaydetmesi, Heydte’yi yüreklendirerek uzun bir İngiliz ikmal konvoyunu ateş altına almasına imkân verdi. Fıtil fıtil yükselen dumanlar çok uzun mesafelerden görülebiliyor, yanık kauçuğun berbat kokusu da aynı şekilde yayılıyordu. Amerikalıların daha sonradan iddia ettiğine göre intikal konvoyu saldırıya uğrayan İngilizler durup çay molası vermişti; fakat gerçekte onları durduran şey ilerideki Alman taarruz toplarıydı. Bir grup hafif uçaksavar silahıyla desteklenen Binbaşı Hans Jungwirth’in taburu ile Heydte komutasındaki kuvvetlerin imha olmamış ikmal kamyonlarını yağmalamak için bolca zamanı vardı. Hatta karşı karşıya oldukları tehlikeden habersiz bir şekilde komuta araçlarında bekleyen bazı subayları esir alıp iki adet Sherman tankını da ele geçirdiler.

506. Paraşüt Alayı’nın iki taburu, desteklerinde bir miktar tankla birlikte Veghel’den yola çıkarılarak konvoy güzergâhına sevk edildi. 502. Alay’ın bir taburu ile 50. Tümen’den bir birlik de farklı bölgelerden geleerek bunlara katıldı. Heydte kuvvetleri ile destekli Jungwirth taburunun

39 Harzer, GA-CB 2171/25.

40 Etrafı ağaçlarla çevrili çayır parsellerinden oluşan ve kırsal hayvancılığın yaygın olduğu Fransa kuzeyi gibi bölgelere hâkim olan arazi yapısı. (ç.n.)

etrafı ertesi gün neredeyse tamamen çevrilmişti; fakat İngiliz konvoyuna verdikleri hasar ve Cehennem Otobanı'nın sonraki iki gün boyunca tıkalı kalmasını sağlamış olmaları böylesine küçük ve tecrübesiz bir tabur için her halükârda olağanüstü bir başarıydı. Heydte "bu başarının keyfini pek süremedik"⁴¹ diye yazıyordu; fakat 30. Kolordu ikmal sistemindeki bu aksaklık, Dempsey ve Horrocks'un Ren Nehri kuzeyinde bulunan 1. Hava İndirme Tümeni'ni takviye etme fikrinin fazla iyimser olduğuna ikna olmalarına yardımcı olmuştu. Tümgeneral Thomas için o gece için planlanan nehir geçişleri ise maalesef halen yürürlükteydi.

Birinci öncelik, çamura saplanan DUKW amfibi araçlarının ulaştırılmayı beceremediği acil tıbbi yardım malzemelerin temin edilmesi idi. 163. Sahra Sıhhiye Taburu'ndan Yarbay Martin Herford, Yüzbaşı Percy Louis ve dört asker, "üzerinde Kızıl Haç bayrakları asılı ve tıbbi yardım malzemeleriyle dolu bir botla gündüz vakti nehrin kuzey yakasına geçtiler ve kendilerine ateş edilmedi."⁴² Fakat karaya çıkar çıkmaz Alman askerleri etraflarını sardı. Onlara bu malzemeleri 1. Hava İndirme Tümeni'ne götüremeyeceklerini; fakat İngiliz harp esirlerinin tedavisinde kullanabileceklerini söylediler. Louis ve beraberindeki dört askerin nehri tekrar geçip İngiliz cephe hattına dönmelerine müsaade ettiler. Yüzbaşı Louis gece çıktığında aynı görevi yeni malzemelerle icra etmeyi denedi; karaya ayak bastıklarında bu defa çokça silah sesi duyuldu ve Louis'i bir daha gören olmadı.

Dorsetshire Alayı 4. Tabur Komutanı Yarbay Gerald Tilly o gün bir toplantıya katılacaktı. Driel'de Tuğgeneral Ben Walton ile buluştu ve tıpkı Horrocks ve Soosabowski'nin aynı günün sabahında yaptıkları gibi birlikte kilisenin çan kulesine çıktılar. Walton ona Oosterbeek savunma bölgesini genişletmek durumunda olduklarını ve bu kapsamda taburuyla birlikte DUKW amfibi araçlarına binip nehri geçmesi gerektiğini söyledi, ihtiyaç duyacağı araçlar yola çıkmıştı bile. DUKW araçlarının bir önceki gece başlarına gelenler düşünüldüğünde bu hiç de cesaret verici değildi. Walton, Dorsetler'in hemen ardından 2. Ordu'nun kalan kısmının ilerleyeceğini ima etti. Nehir geçiş ekipmanı ve köprülerin ne kadar yetersiz olduğu düşünüldüğünde, Tilly'nin buna inanması beklenemezdi.

41 6. Paraşüt Alayı, FMS C-001.

42 Yüzbaşı Percy Louis, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

Tilly bu kısa görüşmenin ardından birliğine dönüp bölük komutanlarına ön emrini verecekti ki saat 18.00'de bir haberci geldi ve Tuğ-general Walton'un Driel'in hemen güneyinde bulunan bir evde kendisiyle tekrar görüşmek istediğini söyledi. Yanına gittiğinde Walton ona geniş kapsamlı harekâtın iptal edildiğini ilettili. Neder Rijn nehrini yine geçecekti; fakat bu seferki görevi hava indirme tümeni bölgeden tahliye edilene kadar savunma bölgesinin müdafaa edilmesini desteklemektir. Yanına mümkün olduğu kadar az adam alacaktı. "Maksat, hava indirme tümeni bölgeden çıkarılana kadar düşmanı oyalamaktır."⁴³

Tilly, taburunun mevzilendiği bostanlık bölgeye dönünce, tahmin edilebileceği gibi gönüllülük esaslı gözetmeden, kendisiyle birlikte nehri geçmek üzere üç yüz kadar asker ve yirmi subay seçti. Taburunun doğru düzgün bir maksada hizmet etmeksizin "ölüme gönderildiğini"⁴⁴ hissediyordu; bu yüzden komutan yardımcısını ve emir astsubayını yanına almadı. Ardından bölük komutanlarından biri olan Binbaşı James Grafton'ı bir kenara çekip şöyle dedi: "Jimmy, sana bir şey söylemek zorundayım; zira benden başka birisinin de bu nehir geçişinin asıl sebebini bilmesi gerekiyor. Köprübaşını takviye etmek üzere değil, hava indirme tümeni tahliye edilene kadar orayı savunmak üzere gidiyoruz. Korkarım ki tümeni kurtarmak için bizi feda edecekler."⁴⁵ Grafton bu sözler karşısında sersemledi ve bir süre hiçbir şey söylemeden Tilly'nin suratına bakakaldı."

"Peki komutanım, personeli bu durumdan haber edecek miyiz?" Tilly'nin yanıtı olumsuzdu ve başka hiç kimseye, bir subaya bile bundan bahsetmemesi için kendisini sıkı sıkıya tembihledi. Walton, Tilly'e tahliye planından iki suret verip General Urquhart'a iletmesini söylemişti. Tilly ise bunlardan birini kendisi alıp diğerini de Grafton'a verdi.

Hava kararıken Dorsetler ve Polonya Paraşüt Tugayı nehir geçişi için hazırlanıyordu. Karanlık koyulaştıkça Tilly'nin öfkesi de artıyordu. Geleceği söylenen kumanyalar henüz gelmemişti, General Thomas'ın harekâtın bir an önce başlatılmasını emrettiği saat 22.00'da botlara dair de bir ses seda yoktu. Tıpkı Market Garden Harekâtı'nın bütünü gibi beceriksizliğe eşlik eden kötü şansın da etkisiyle neredeyse

43 Yarbay Gerald Tilly, Dorset Alayı 4. Tabur, CRCP 116/4.

44 Age.

45 Binbaşı James Grafton, Dorset Alayı 4. Tabur, CRCP 116/5.

hiçbir şey yolunda gitmiyordu. Kauçuk botları taşıyan ve Driel'e gitmesi gereken konvoyun bir bölümü yol üzerindeki bir dönüşü kaçırmış ve Nijmegen-Arnhem yoluna devam edip doğruca cephe hattına ilerlemişti. Almanlar konvoyun geçişine müdahale etmeden beklemiş ve Elst'e ulaştıklarında Kraliyet Ordusu Muharebe Hizmet Desteği personelinin şaşkın bakışları altında araçların etrafı sarılmıştı. Almanlar ele geçirdikleri bu araçlarda kumanya ve elbette sigara bulmayı beklerken yalnızca kauçuk botlar bulunca hayal kırıklığına uğramış olmalıydı. Konvoyun geri kalan kısmındaki araçlardan ikisi de çamura saplandı ve nihayetinde yalnızca dokuz araç geçiş noktasına varabildi.

Dorsetler, botlarını ancak pazartesi gecesi saat 01.00'da alabildi. Polonya tugayı birliklerine gelince, onların da yalnızca her biri iki asker taşıyabilen üç adet kauçuk botu ve üç tane altı asker kapasiteli botları vardı. Tugayın harp ceridesindeki kayıt "Sık sık atılan işaret fişekleri geçiş bölgesini aydınlatıyor..."⁴⁶ diye devam ediyordu. Nehrin kuzey yakasında bir kereste deposu da alevler içindeydi. Burası, ışıktan yoksun oldukları takdirde sabit bir hat üzerinde atış yapmak zorunda kalan makineli tüfek nişancılarına gerekli aydınlatmayı sağlamak amacıyla Almanlar tarafından muhtemelen kasıtlı olarak ateşe verilmişti. Alevlerin silueti suyun yüzeyine düşerken, Dorsetler tüfek dipçikleri ve tahkim edevatı marifetiyle şiddetli akıntıya ters yönde "küreklerle" asılıyordu. Yine kürekten yoksun olan Polonyalılar ise ilerlemek için ellerini dahi kullanıyordu. 30. Kolordu'dan üç topçu alayı top mermilerini tepelerinden aşırıyordu; fakat o gün yaptıkları isabetli atışlara rağmen savunma bölgesi cephe hattına son derece yakın olan Alman 30. Makineli Tüfek Taburu mevzilerini baskı altına almayı başaramıyordu.

Yarbay Tilly sabredemeyip ilk botla karşıya geçti. Kuzey kıyısında çıktıkları dar ve uzun kumlu arazide arkadan gelecek olan botları kılavuzlamak maksadıyla kullandığı beyaz şeritler tükenmişti. Fakat Tilly ve beraberindekiler zaten yalnız kalacaktı. Kendilerini takiben nehri geçenler onları izleyememiş, güzergâhlarını yanlış hesapladıkları için Alman hatlarının ötesine çıkmışlardı. Tilly ve ekibi Westerbouwing tepelerine tırmanmaya başladı ve Almanların yedekte tuttuğu, muhtemelen teslim olmaya hazır olan, bir grup düşman askeriyle karşılaştı. Yarbay Tilly karman çorman bir çatışma ortamında başına isabet eden

46 Harp Ceridesi, 1. Polonya Paraşüt Tugayı, PISM A.v.20 31/27.

bir el bombasıyla yaralandı, neyse ki bomba patlamamıştı. Fakat bölgeye daha fazla Alman birliği sevk edildi ve Tilly tahliye planının kendisinde bulunan suretini imha edip teslim olmak durumunda kaldı.

Binbaşı White komutasındaki B Bölüğü de hem geçiş esnasında hem de karaya ayak bastıktan sonra ağır darbeler aldı. Dorsetler nehrin karşı kıyısına on sekiz subay ve 298 asker gönderdi; geri dönenlerin sayısı ise subaylarda beş, askerlerde yüz kadar olacaktı. Sosabowski General Thomas'a Heveadorp-Westerbouwing güzergâhı hakkında yaptığı uyarılarda maalesef haklı çıkmıştı. Tuğgeneral Walton saat 02.15'te, yani yalnızca yetmiş beş dakika sonra harekâtı durdurdu; zira düşman ateşi son derece yoğundu. Polonya Paraşüt Tugayı'nın harp ceridesine göre Dorsetler saat 04.00'de yeni bir geçiş teşebbüsünde bulunmuştu.⁴⁷ Dorsetler'in arkasında geçiş için bekleyen 1. Taburdaki Polonyalılar Walton'ın aldığı kararla rahat bir nefes aldı. Bütün akşamı Valburg'dan yaya intikal ederek geçirmiş ve gece yarısından hemen önce bölgeye varmışlardı. Daha doğuda bulunan diğer iki Polonya taburu, yüz elli üç askeri yaralanmaksızın karşı kıyıya geçirmeyi başardı. Browning ve Horrocks, makineli tüfek atışlarının botların yarısını batırmış olmasına rağmen bunu Sosabowski ve tugayını suçlamak için kullanacaktı. Browning, Sosabowski'nin adamlarını esirgemek maksadıyla harekât-tan geri durduğunu ima ediyordu.

Binbaşı Grafton ve A Bölüğünün büyük bir kısmı Dorsetler'in geri kalanının aksine sağ salim karaya çıkarak batakaraziyi geçip Oosterbeek Kilisesi'ne varmayı başardı. Grafton, burada vücudu hâlâ sargı bezleriyle kaplı olsa da "sanki hafta sonu için dağ evine gelen bir misafirini karşılıyor gibi"⁴⁸ rahatı yerinde görünen Binbaşı Lonsdale'i buldu. Bir rahip içinde tahliye planı olan çantayı alıp doğruca Hartenstein'da bulunan General Urquhart'a götürdü.

1. Hava İndirme Tümeni İstihkâm Kısım Amiri Yarbay Eddie Myers bir DUKW aracı ile vurulmadan karşıya geçmeyi başardı. Beraberinde Urquhart'a verilmek üzere Browning'den bir mektup getirmişti. Browning mektubunda "Ordu'nun desteğinin akarcasına kendilerine gelmekte olduğunu"⁴⁹ söyleyerek Urquhart'ı temin ediyor ve

47 Age.

48 Grafton, CRCP 116/5.

49 Browning'in Urquhart'a mektubu, 23.9.44, CRCP 108/7 ve Urquhart, *Arnhem*, s. 163-5.

Tümgeneral Taylor ile Tuğgeneral Gavin'i şaşırtacak bir ifadeyle intikal güzergâhının savunmasını idare etmekle meşgul olduğunu iddia ediyordu: "Cephemin tüm yönleri bakmakta olduğunu bilmek sizi yüreklendiriyor olabilir; fakat güneydoğu yönünde yaklaşık sekiz kilometrelik bir mesafeden düşmanla yakın temas halindeyim ve bunun mevcut koşullarda yeterli olduğunu düşünüyorum." Cehennem Otobanı'ndaki harekâtı yönetmekte olduğuna dair bu iddia, Browning'in daha sonradan özel bir görüşmede kendi karargâh subaylarının son derece yetersiz olduğunu kabul etmesiyle inandırıcılığını büsbütün yitiriyordu.

Myers, Tümgeneral Thomas tarafından kaleme alınmış çok daha önemli bir mektup daha getirmişti. 1. Hava İndirme Tümeni'nden geriye kalan kuvvetlerin tahliyesi için hazırlıklar devam ediyordu ve bu faaliyetin adı *Berlin* Harekâtı olacaktı. Buna göre Urquhart, daha fazla dayanamayacak noktaya geldiklerine kanaat getirdiğinde gerekli işareti verecekti.

Arnhem yeraltı örgütlenmesi mensupları o gece Velperplein'deki Penseel konağında gizlice bir araya geldiler.⁵⁰ 1. Hava İndirme Tümeni mağlubiyete yaklaşırken bir sonraki hamlelerinin ne olacağını görüşmek üzere toplanmışlardı. Alman birliklerinin hareketlerine dair hayati önemi haiz bilgileri temin etmekten tutun da harp esirlerini kontrolünü üstlenmeye kadar ellerinden gelen her türlü desteği sağlamışlardı. Savunma bölgesinin dışına düşen tıbbi yardım malzemelerini bile alıp Almanların burnunun dibinden geçirerek getirmişlerdi.⁵¹ Fakat nihayetinde bunların hiçbirisi yeterli olmamıştı.

İngilizlerin kendilerinden daha fazla istifade etmeleri gerektiğini düşündüklerinden suratlar asıktı. Bir İngiliz subayı yeraltı örgütü üyelerinden Albert Horstman'a, Fransadaki Direniş mensuplarından gelen hatalı bilgilerden ötürü Hollanda'da aynı şeyin yaşanacağını düşündüklerini ve bunda hatalı olduklarını itiraf etmişti.⁵² Toplantıda bulunanlardan bazıları Almanların kazanıp kazanmadığına bakılmaksızın kendilerinin de silahlı çatışmalara iştirak etmesi gerektiğini söylüyor; diğerleri ise savaşın bir süre daha devam edeceği ortada iken bunun beyhude bir fedakârlık olacağına inanıyordu.

50 Albert Deuss, CRCP 120714.

51 FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

52 Albert Horstman, LKP, CRCP 120/28.

Liderleri Piet Kruijff, direniş mensuplarını silahlanarak hayatlarını boşa harcamamaları konusunda ikna etti. İşgalin Neder Rijn kuzeyine doğru ilerlemesinden ötürü hâlâ kendilerine düşen görevler vardı, Batavya'da Müttefiklere istihbarat sağlanmaya da devam edilecekti. Üstelik gizlenmekte olup birliklerine katılmaya çalışan çok sayıda İngiliz askeri de yardımlarına muhtaçtı. Kruijff daha sonradan bizzat St. Elisabeth Hastanesi'ne sızacak ve önce Tuğgeneral Lathbury'yi, ardından da Tuğgeneral Shan Hackett'ı yine Almanların burnunun dibinden geçirerek kaçıracaktı. Hackett, Kruijff'i "sıska, kırk yaşlarında, tilki gibi kurnaz bakışlı ve uyanık bir adam"⁵³ olarak tasvir ediyordu. Her iki general de önce Hollandalı ailelerin evlerinde saklanacak ardından da gizlice İngiliz saflarına götürülecekti. Fakat Hollanda Wehrmacht Kuvvetleri Başkomutanı'na göre yeraltı direnişi örgütleri düpedüz "teröristti." Hatta Müttefikler tarafından hürriyetine kavuşturulan bölgelerdeki halklar da "silahlı ve örgütlü terörist gruplardan" ibaretti.⁵⁴

53 General Sir John Hackett, *I was a Stranger*, Londra, 1977, s. 34.

54 B Ordu Grubu karargâhı harp ceridesi, 25.9.44 saat 19.25, Eingegangene Einzelmeldungen, BArch- MA RH 19 IX/22, 63.

Berlin Harekâtı

25 Eylül Pazartesi

Market Garden Harekâtı'na dair en büyük ironilerden birisi, 25 Eylül günü sabahın ilk saatlerinde Almanların Elden'e ricat etmesinin İngilizlerin 1. Hava İndirme Tümeni'ni tahliye kararı almasıyla aynı ana denk gelmesiydi. Knaust Muharebe Grubu, 129. Tugay ve 4./7. Dragoon Muhafızları'na karşı verdiği mücadelede öylesine ağır zayıat vermişti ki Bittrich onlara Elst'ten ayrılarak Elden'in her iki tarafına doğru geri çekilmelerini emretmişti. Burası Arnhem'deki karayolu köprüsünün kuzey ucuna taş çatlasa iki kilometre mesafedeydi ve esasında 1. Hava İndirme Tümeni bu bölgenin emniyetini sağlayabilmiş değildi. Rastlantı bu ya, 129. Tugay da o esnada 50. Northumbria Tümeni'nden bir başka tugayla yer değiştirmek üzereydi ve Almanlar ricat esnasında takip edilmediler. Nitekim Bittrich "düşmanın yalnızca olan biteni ihtiyatla seyrettiğini"¹ rapor edecekti.

Thomas'ın *Berlin* Harekâtı'nın detaylarını içeren mektubunu şafak vaktinden hemen önce almış olan General Urquhart yaklaşık iki saat içerisinde kararını verdi. Personelin yorgunluk durumu ile ikmal ve mühimmat sıkıntılarını göz önünde bulundurulduğunda tümenin göreve devam etmesi imkân dahilinde değildi. Almanlar, nehir kıyısı ile olan bağlantılarını kesip onları keklik gibi avlamak istiyordu. Telsiz operatöründen 43. Tümen karargâhına çağrı yapmasını istedi. Karar, nihai onay için emir komuta zinciri içerisinde silsileler yoluyla iletildi. General Dempsey günlüğüne şöyle yazıyordu: "Şifreli haberleşme prensiplerine uygun olarak Horrocks'la telefonda görüştüm. İki alternatif

1 2. SS Panzer Kolordusu, BArch-MA RS2-2 32, s. 8.

hareket tarzı vardı; ricata ‘Küçük Olan’, nehir geçişine devam etmeye de ‘Büyük Olan’ demiştik.” Horrocks ‘Bence küçük olanı seçmeliyiz.’ dedi. ‘Ben de size her halükârda küçük olanı seçmemiz gerektiğini söyleyecektim.’ diye yanıtladım.”² Dempsey bu görüşmenin ardından Mareşal Montgomery’yi arayıp çekilmenin o gece gerçekleşeceğini iletti, o da kararı onayladı. Zaten pek bir seçeneği yoktu.

Montgomery’nin biyografisini yazmakla yetkilendirdiği kişi o anı şöyle ifade ediyordu: “Monty’nin Arnhem üzerinden Ruhr’a el atma önerisinin en hafif tabirle çılgınlık olduğu ortaya çıkmıştı.”³ Karargâhındaki kurmay subaylar “Usta”yı daha önce hiç bu kadar sessiz ve içine kapanık görmemişti. 1. Hava İndirme Tümeni’nin feda ediliyor olması yeteri kadar can yakıcıydı. Üstelik Market Garden Harekâtı, 2. Ordu’nun vurucu gücünü kullanıp tüketerek onu âdeta kör bir kuyu olan Batavya’ya hapsedmişti. Montgomery’nin daima arkasında duran Mareşal Brooke bile onun yanlış bir strateji izlediğini ifade ediyordu. Günlüğüne şöyle yazmıştı: “İleri harekâtı Arnhem üzerinden planlamak yerine, ilk iş olarak Antwerp’in kontrol altında olduğundan emin olması gerekiyordu.”⁴ Bu hayati önemi haiz limana açılan Scheldt Halici’ni ele geçirmek konusundaki başarısızlık şimdi büyük bir muhakeme hatası olarak ortaya çıkıyordu.

Model’in Führer karargâhına Kessel’i, yahut kuşatma altındaki Oosterbeek bölgesine verdikleri isimle, “kazan”ı yerle bir edebileceğine dair verdiği taahhütten ötürü Almanların o gün şiddetli bir taarruz icra etmesi bekleniyordu. Havan, top, taarruz topu ve tanklardan açılan ateşlerin miktarı akıl almaz bir düzeye ulaştı. Spindler Muharebe Grubu’nun emrinde artık 506. Ağır Panzer Taburu’na ait on beş Royal Tiger tankından⁵ oluşan bir bölük kadar kuvvet de mevcuttu. Amerikan hava kontrolörü Üsteğmen Bruce Davis “saat 07.20 ile 08.05 arasındaki sürede Hartenstein Otel’ine düşen 133 top mermisi” saymıştı. Savunan tarafın morali üzerinde en etkili olan silah ise “İnleyen Minnie” roketlerini ateşleyen Alman çok namlulu roketatarıydı. Beklenmedik ama bir o kadar da sevindirici bir şekilde RAF avcı bombardıman uçakları ertesi gün gelip bu çok namlulu roketatari imha etti.

2 LHCMA, Dempsey belgeleri, 15/15/30.

3 Nigel Hamilton, *Monty: The Field Marshal 1944–1976*, Londra, 1986, s. 89.

4 Mareşal Lord Alanbrooke, *War Diaries 1939–1945*, Londra, 2001, s. 600.

5 Hans Möller, 9. SS İstihkâm Savaş Taburu, bArch-MA N756 158A, 61.

Bittrich'in karargâhı saat 07.50'de B Ordu Grubu'na şöyle bir rapor geçti: "Kuşatma altındaki Oosterbeek bölgesinde bulunan düşman azimle savunmaya devam ediyor. Evler âdeta birer kaleye dönmüş durumda."⁶ Saat 09.00'da ise Urquhart, Albay Warrack'a Neder Rijn boyunca ricat etme kararını ilettili. Yaralıları yanlarına almaları mümkün olmayacaktı, bu nedenle sıhhiyeciler ricata katılmayacak ve esaret altında yaralıların tedavisiyle ilgilenmeye devam edeceklerdi. Warrack en ufak bir itirazda bulunmadan bunu kabul etti, nihayetinde bu sıhhiyecilerin göreviydi. Hafif Topçu Alayı'nın komuta yerine giderek⁷ pansuman istasyonu ve ilkyardım yerlerinin kesin konumlarının güneyde bulunan 30. Kolordu topçu birlikleri tarafından tam olarak bilindiğinden emin olmak istedi. Sadece 64. Orta Topçu Alayı unsurlarından atılan tek bir top mermisinin bir tıbbi merkeze isabet etmiş olabileceği düşünülüyordu.

Nehrin kaşı tarafında Driel'de bulunan Polonya Tugayı karargâhı ve ilkyardım istasyonu da yoğun bir düşman ateşine maruz kalmaktaydı. Üsteğmen Wladyslaw Stasiak şöyle yazıyordu: "Muharebenin ilk gününde tabipler bildiğimiz hastanelerde çalışan sıradan doktorlardan farksız duruyordu. Şimdi ise beyaz keplerinin yerini paraşütcü miğferleri almıştı ve önlüklerinin altından koruyucu yelekler giyiyorlardı."⁸ Hiç değilse yaralı ayırma istasyonlarında savaş yorgunluğundan mustarip vaka sayısı fazla değildi. Yalnızca iki Polonyalı paraşütcü "tam bir sinir krizi"⁹ geçiriyordu ve bir üçüncüsü de mevziinde intihar etmişti.

Almanlar saat 10.30'da bir önceki gün ele geçirdikleri Tafelberg'in etrafından dolaşarak Hartenstein'a güney yönünden taarruz ettiler. Bruce Davis raporunda şöyle diyordu: "Hartenstein ve nehir arasındaki ağaçlık bölgede yüz kadar Alman askeri tespit edildi. Almanların planımızdan haberdar olduğu endişesiyle onları bulundukları yerde, bilhassa da Hartenstein ve nehir kıyısı arasındaki bölgenin güneyinde imha etmeleri maksadıyla 43. Tümen'e telsizle çağrı yapıldı."¹⁰

6 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 25.9.44 saat 07.50, Eingegangene Einzelmeldungen, BArch- MA RH 19 IX/22, 68.

7 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

8 Wladyslaw Klemens Stasiak, *W locie szumia, spadochrony. Wspomnienia z ołnierza spod Arnhem*, Varşova, 1991, s. 172.

9 Albay Jan Golba, Polonya Sıhhiye Birliği, PISM A.v.20 31/43/17.

10 Üsteğmen Bruce E. Davis, 306 Avcı Uçağı Kontrol Filosu, USAMHI ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 1.

64. Orta Topçu Alayı ile irtibata geçen kişi Yarbay Loder Symonds'dı. Daha sonradan "Kendi birliklerimizin yüz metre kadar ötesine orta toplarla atış yapmıştık, bu ustalık gerektiren bir işti."¹¹ diyecekti. Aslına bakılırsa, üç aşağı beş yukarı kendi savunma bölgelerinin tam merkezine atış yapıyorlardı. Binbaşı Blackwood ve 11. Paraşüt Taburu'ndan geriye kalan beraberindeki personel de bu atışlara rahatça hareket edemeyecek kadar yakındı. "Bünyemizdeki havancılar, düşmanın olası bir karşı taarruzunu bertaraf etmek amacıyla 2. Ordu'ya mensup orta topçu birliklerinden baraj ateşi talep ettiler. Yapılan atışların bazıları kısa düşüyor, biz de bundan nasibimizi alıyorduk. Toprak patlamalarla zangır zangır titriyordu, tıpkı bizim gibi..."¹² O sabah yağın yağmura mermi yağmuru da eşlik ediyordu. Blackwood şöyle diyordu: "Etraftaki harap evlerin birinden bir şemsiye yürüttük ve kurduk. Askerliğe yakın bir şey değildi ama işe yarıyordu."

Albay Warrack gün ortasında Schoonoord Otel'i'ne geri döndü. Düşman ateşleri hızını kesmezken yaralıları otuz adet Alman ambulansı, cipler ve hatta el arabalarıyla tahliye edilmişti. Ardından, diğer bölgelerden getirilen çok sayıda yaralı Schoonoord'u tekrar doldurdu. Tafelberg'te de çok sayıda ağır yaralı bulunmasına rağmen Skalka evvela yalnızca Schoonoord ile başlamak konusunda ısrarcıydı. Tümenin korkunç vaziyetini gizleme niyetindeki Warrack ilk toplantıda ona yalnızca altı yüz kadar hastaları olduğunu söylemişti; oysaki gerçek sayı bunun üç katı kadardı.

Almanlar yaralı İngilizleri yine esir düşmüş İngiliz tabip ve sıhhiyecilerce derme çatma bir hastane haline getirilmekte olan ve Apeldoorn'daki bir kışlada bulunan Willem III-Kazerne binasını sevk ediyordu. Hendrika van der Vlist de yardım etmek üzere onlarla gitmeye karar verdi. Bunun için bazı Hollandalı SS mensuplarıyla mücadele etmesi gerekiyordu: "İngilizlerin önünde kendi vatandaşlarım adına utanç duyuyordum ama onlarla baş etmek zorundaydım."¹³ Hollandalı SS mensupları, üzerinde Kraliçe Wilhelmina'nın resmi olup Alman kontrolündeki bölgelerde yasaklanmış bir Hollanda banknotunu İngiliz yaralılarından birinin elinde görünce Hendrika'nın da

11 Yarbay R. G.Loder-Symonds, CRA, MPRAF.

12 Binbaşı J. E. Blackwood, 4. Paraşüt Tugayı 11. Paraşüt Taburu, NIOD 244/1237.

13 HvdV, s. 116.

yapacağı pek bir şey kalmadı. SS mensupları tüm askerlerin üzerini tek tek arayıp buldukları paralara el koyunca İngilizler şiddetle itiraz etti. SS mensuplarından birisi ise şöyle karşılık verdi: “Söyleyin onlara Rahibe, hakiki paralarını almıyoruz. Bunlar sadece çöp.”

Polonyalı takviye kuvvetlerin bölgeye ulaşması, neredeyse yaralı olmayan İngiliz’in kalmadığı bu yerde kimi mevzileri onların tutabileceği anlamına geliyordu. Bayan Kremer-Kingma, evinin savunmasını devralan Polonyalıları çok garipsiyordu. Başlarındaki subay hayatını kaybettikten sonra emir ve komutayı devralan Polonyalı evin girişini işaret ederek, “Almanlar bu eve girdiğinde gerekirse bodrum katına dahi çekilip kendimizi sonuna kadar savunacağız,” dedi.¹⁴

Evdeki Hollandalı siviller ise korku içinde, “Ya biz ne olacağız?” diye sordu. Polonyalılar durumu tekrar değerlendirdi ve bodrum katında savaşmamaya karar verdi, burası ev ahalisine bırakılacaktı. Yine Polonyalılar tarafından savunulan bir başka evin anne ve babası, uçan bir şarapnel parçasının kalçasını parçaladığı minik oğullarının¹⁵ üzerine kapanmış ağlıyordu. Asteğmen Adam Niebieszczanski kalan son çikolata parçasını çocuğa uzattı ve o cesur çocuk çikolatayı ağzına atarken teşekkür mahiyetinde gülümsemeyi ihmal etmedi.

Neder Rijn’i her iki yönde de yüzerek karşıya geçmiş olan Hartenstein’daki irtibat subayı Yüzbaşı Zwolanski sıvı kaybından mustaripti. “Son iki gündür su içemedik. Elimizdeki çok sınırlı içme suyu stoku yaralılara ayrılmış durumda,” diye yazıyordu.¹⁶ Topçu barajı kesilir kesilmez en yakın su kuyusuna koşmaya karar verdi. İki İngiliz askeri de kendisiyle gelmek istedi, bir keskin nişancının çıkış kapısını gözetlemekte olduğunun farkında olduklarından hep birlikte çıkarak ilerlemeleri gerektiğini biliyorlardı. Çıkış esnasında verdikleri en ufak bir fasıla dahi keskin nişancıya gerekli zamanı kazandırabilirdi. “Ağaçtan ağaca sekerek, çukurdan çukura atlayarak ilerledik ve nihayet su kuyusunun kenarındaki bir çalı topluluğuna vardık. İki İngiliz kendini bir

14 A. L. A. Kremer-Kingma, Oosterbeek, *Niet tevergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 117.

15 Asteğmen Adam Niebieszczanski, CRCP 132/42.

16 Zwolanski, Jerzy Kislewski (haz.), *Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy*. Newtown, 1949, s. 291, CBW.

toprak yığının gerisine attı ve sürünerek kuyuya yanaştı. Bu ikiliden birisi su kovasını dışarı çekip yere koyarken elinden vurulup hafifçe yaralandı. Yine de mataralarımızı suyla doldurabildik. Geldiğimiz yol-daki ayak izlerini aynen takip ederek yeni bir topçu barajı başlamadan süratle karargâhımızın konuşlu olduğu viraneye geri döndük.

Sigara bağımlılığı bu defa bir adamın hayatını kurtaracaktı.¹⁷ En yoğun bombardımanlardan biri esnasında, Üsteğmen Smaczny'nin hemen yanındaki mevzide bulunan bir İngiliz üsteğmeni koşarak gelip kendisinden sigara istedi. Baraj ateşi yoğunluğunu artırınca üsteğmen mevziine geri dönemedi ve sigarayı Smaczny'nin bölüğünün olduğu yerde içmeye karar verdi. Yalnızca birkaç saniye sonra İngiliz üsteğmenin üç-beş metre ötede bulunan mevziinin tam ortasına bir havan düştü ve buranın altını üstüne getirdi.

Almanlar günün ikinci yarısının hemen başlarında, Oosterbek civarında bulunan doğu kanadına taarruz ettiler; amaç İngilizleri nehirden tecrit etmektir. Lonsdale kuvvetleri ile bir grup planör pilotu kendilerini bu saldırının tam ortasında buldu. Alev makinalarıyla teçhiz edilmiş istihkâm savaş müfrezeleri, taarruz topları ve bir miktar da King Tiger tankıyla destekli SS mekanize piyadeleri Hafif Topçu Alayı'nın obüslerini tehdit eder hale gelmişti. Topçulardan bazıları açık arazide elli metreden daha kısa mesafedeki hedeflere görerek atış yapıyordu bir batarya muharebe dışı kalmıştı. Kalan son tanksavar topları da mevzilendirildi. O gün Lonsdale kuvvetleri ile birlikte olan Binbaşı Blackwood "Yaklaşan bir tankın gıcirtısından daha korkunç çok az ses vardır."¹⁸ diye yazıyordu. Yine de mevzilerini korumaya başardılar. Blackwood sözlerini, "Mermiler ayakkabı topuklarına biriken çamurlara isabet ederken aklını kaybetmişçesine çaresizce koşan bir *Hun*'u seyretmenin gaddarca ama gülünç bir yönü de yok değildi," diye sürdürüyordu.

Beklenmedik bir şekilde bulduğu tıraş olma imkânından sonra nispeten bakımlı hisseden Güney Sataffordlar'dan Binbaşı Cain bir kez daha üstün bir cesaret örneği sergileyecekti. Artık PIAT mühimmatı kalmadığından 51 mm'lik bir havanı kaptığı gibi çatışmanın ortasına atıldı. Victoria Haçı'nın beratında şöyle deniliyordu: "Bu silahı maharetli bir şekilde kullanması ve halen emri altında bulunan az sayıda askeri

17 Age'de Smaczny, s. 326, CBW.

18 Blackwood, NIOD 244/1237.

cesaretle sevk ve idare etmesi sayesinde, üç saatlik bir çatışmanın ardından muharebe düzenini kaybederek çekilmek zorunda kalacak olan düşmanın savaşma azim ve iradesini bütünüyle ortadan kaldırmıştır.”¹⁹

Urquhart, askerlerden birinin esir düşme olasılığına karşın subaylarına sabahın ilk saatlerine kadar geri ricattan bahsetmemelerini emretmişti. Önceki gece batı kanadındaki Dennenoord’da bulunan eski Genel Vali Jonkheer Bonifacius de Jonge kurtulacaklarını düşünmüş; güneyden atışlarına devam etmekte olan Müttefik topçularının geniş kapsamlı bir nehir geçiş harekâtını himaye etmekte olduğunu sanmıştı. Elbette yaşadığı hayal kırıklığı da büyük oldu. “O günün öğleden sonrasında o kadar çok yaralı getirilmişti ki artık başa çıkamaz olmuştuk. İçerideki kalabalıktan ötürü askerler birbirinin üzerine yatıyordu, yemek pişirmek de imkânsız hale gelmişti. Binbaşı, hâlâ hareket edebilecek durumda olanlarla birlikte önümüzdeki gece nehirden karşıya geçerek Driel’e geri çekilmek mecburiyetinde olduklarını söyledi. Kısacası bütün bir plan başarısızlığa uğramıştı. Verilen onca kurban, çekilen onca çile... Hepsı boşa gitmişti!”²⁰

Hartenstein’da o gece ricat edeceklerini öğrenen Binbaşı Powell²¹ da hayal kırıklığına uğrayanlar arasındaydı. O da Dorsetler’in gelişinin 2. Ordu’nun her an nehri geçebileceği anlamına geldiğini düşünmüştü. Boşa giden onca çaba ve kaybedilen onca hayatı düşününce midesine ağrılar giriyordu. Öte yandan o gece tahliyenin gerçekleşeceğini duyan Binbaşı Blackwood ise hiç de şaşırılmış gibi değildi: “Acı verici bir andı; fakat gıda ve mühimmatın tükendiği, tanksavar silahlarının kullanılamaz hale geldiği ve askerlerin dokuz gündür topçu ve havan saldırısına maruz kalmakta olduğu düşünüldüğünde başka bir seçenek de yoktu.”²²

Tümgeneral Urquhart, ricat kararı alınır alınmaz Charles Mackenzie, Eddie Myers ve diğer karargâh subaylarını yanına çağırdı ve genç bir subayken Gelibolu’daki İtilaf kuvvetlerinin tahliyesini etüt etmiş birisi olarak benzer bir plan uygulayacağını söyledi. Tümenin büyük kısmı

19 *London Gazette*, 2.11.44.

20 Jonkheer B. C. de Jonge, AAMH 50N00635.

21 Binbaşı G. Powell, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/8.

22 Blackwood, NIOD 244/1237.

istihkâmcılar tarafından çekilecek olan beyaz şeritleri karanlıkta takip etmek suretiyle gece boyunca nehir kıyısına yanaştırılacaktı. Her iki kanadın gerisine de artçı emniyet unsurları çıkarılacak ve bu kuvvetler Almanların olup biteni fark etmesini engellemek maksadıyla son an kadar yerlerini terk etmeyecekti. Urquhart planlarını Gelibolu'yu baz alarak tasarlamış olsa da Tuğgeneral Hicks “yeni bir Dunkirk”²³ diye mırıldandı ve bu konuda yalnız değildi.

Saat 17.30'da tahliye planı tüm subaylara dağıtıldı. “Son giren son çıkar” şeklindeki eski İngiliz ordusu prensibi ne yazık ki Polonyalıların artçı kuvvetini teşkil edeceği anlamına geliyordu. Bir İngiliz Binbaşısı emri 8. Bölük Komutanı Üsteğmen Smaczny'ye iletti: “8. Bölük halihazırdaki mevzilerinde kalarak ricatı himaye edecektir. Bölük, doğru zaman geldiğinde bölgeden çekilecektir. Mevzilerin terk edilmesi emri bir haberci ile bildirilecektir.”²⁴ Smaczny, bu emrin kendisi ve bölüğü-nün ölüm fermanı olacağından endişe ediyordu.

Polonyalı paraşütçüler için bu durum ayrıca acı vericiydi. Silah arkadaşları ile birlikte Varşova'da mücadele verememişlerdi. Şimdi ise Kızıl Ordu başkentlerinin kapılarına dayanmışken ülkelerine kabul edilip edilmeyeceklerini dahi bilmiyorlardı. Oosterbeek'te verdikleri şehitler hayatlarını kaybettikleri yerlere, yani çoğu zaman bir bomba çukuruna, sipere veya mevzie defnedilmişlerdi. Arkadaşları ağaç dallarından basit haçlar yapıp mezarlarına dikmiş, üzerine künye levhalarını koyarak yahut rütbe, isim, uyruk ve ölüm tarihlerini kazıyarak işaretlemiş, miğferlerini de bu haçların tepesine oturtmuştu. Defin işleminin tamamlanmasının ardından askerler bir de topluca kısa bir dua etmişti: “Gözleri yaşla doluydu. Kaybettikleri canlar ve yitirdikleri umut için döktükleri kederli gözyaşlarıyla...”²⁵

Oosterbeek denen cehennemden ayrılıyor olmanın düşüncesi dahi rahatlatıcı olsa da düşman ateşi altında nehri tekrar geçecek olmak hiç de cazip gelmiyordu. Önceki denemelerinde nehri bir şekilde geçebilmiş olmaktan ötürü şanslı hissediyorlardı. “Böyle bir mucizenin bir kez daha gerçekleşmesini beklemek ilahî rahmeti resmen istismar etmek anlamına gelirdi.” Gelen emre göre silah haricinde ne varsa geride

23 Tuğgeneral P. H. W. Hicks, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 112/3.

24 Stasiak, *W locie szumia spadochrony*, s. 172.

25 Age.

bırakılacaktı: “Almanlar Polonyalıların panikle kaçıştıklarını düşünmesinler diye omuz çantaları muntazam bir şekilde dizilerek bırakıldı.”²⁶

1. Hava İndirme Tümeni ile birlikte hareket eden üç gazeteci olan BBC’den Stanley Maxted ve Guy Byam ile *Daily Express*’ten Allan Wood’a birer omuz çantası alması söylendi. Byam raporunda şöyle diyordu: “Askerlerin çoğu öylesine yorgun görünüyordu ki güldüklerinde oynayan ağızları sanki onlara acı veriyor gibiydi.”²⁷ Çelik burunlu ordu postalları yürürken ses çıkarmasın diye battaniye parçalarıyla sarılıyordu. Yağan yağmurun herkesin hoşuna gidiyordu; zira bu sayede hareketleri bir nebze de olsa perdelenecekti. Tuğgeneral Hicks “Yağmuru gördüğümüze hiç bu kadar sevinmemiştik.”²⁸ diyordu. Pek çok asker yağmur suyunu toplayıp içmek için kasketlerini kullanıyordu.

Tümen karargâhı bünyesindeki Phantom timi²⁹ telsiz setini parçaladı ve tek kullanımlık şifre üreticilerini Hartenstein’in mutfağındaki bir fırında imha etti. Üsteğmen Bruce Davis de evrakların yakılarak imha edilmesine yarım etti ve çıkan külleri yüzünü kamufle etmekte kullandı. Ardından dışarı çıkıp bir siperin içine oturdu ve gözlerinin karanlığa uyum sağlamasını bekledi. Son bir kez etrafına baktı: “Daha önce böyle bir yıkım manzarasına şahit olmamıştım.”³⁰ Hartenstein’in etrafındaki devasa kayın ağaçları havan ateşleriyle devrilmiş ve lime lime olmuştu. “Hâlâ her yer barut kokuyordu. O dört katlı koca ev viraneye dönmüş, çatısının bir bölümün çökmüştü. Etrafta pencere camına bir şey kalmamıştı, günlerdir yoktu. Duvarlar yıkılmıştı ve cansız bedenler her yerdeydi. Başından beri ölümlerimizi defnetme şansı bulamıyorduk.”

Bir topçu askeri, Oosterbeek Kilisesi’nin yakınlarında barındıkları harap olmuş evden ayrılırken, duvarda asılı tahta çerçeve içerisindeki İngilizce “Evim, Güzel Evim.”³¹ yazısının neredeyse geri kalan her şey yerle bir olmuşken nasıl öylece durabildiğine hayret ediyordu. Bir

26 Wiecezorek in Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze*, s. 338, CBW.

27 Guy Byam, British Broadcasting Corporation, War Report: A Record of Dispatches Broadcast by the BBC’s War Correspondents with the Allied Expeditionary Force, 6 June 1944–5 May 1945, Londra, 1946, s. 252.

28 Hicks, CRCP 112/3.

29 Üsteğmen Neville Hay, 1. Hava İndirme Tümeni Phantom timi, CRCP 116/8.

30 Üsteğmen Bruce E. Davis, 306. Avcı Uçağı Kontrol Filosu, USAMHI ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

31 Er Ralph Cook, Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/47.

kılavuz çavuşu şöyle hatırlıyordu: “Ricât emri geldiğinde bodrumdaki Hollandalılar için, bilhassa da genç olanlar için oldukça endişelenmiştim. Bizim silahlarımız vardı, onların ise yoktu. Biz gidiyorduk, onlar ise orada kalmaya devam edecekti.”³²

Karargâh personeli on kişilik gruplara ayrıldı ve bunlara başlarındaki komutanları ateş emri vermediği sürece asla ateş etmemeleri gerektiği söylendi. Tam yola çıkmak üzerelerdi ki General Urquhart ortaya çıkıp elindeki fincanı viskiyle doldurdu ve tıpkı bir uğurlama toplantısındalarmış gibi elden ele dolaştırdı. Planör pilotu bir papazı da “Göklerdeki Babamız” duasını okuttu.³³

43. Tümen’den bazı birlikler, o gece nehrin saldırı niyetiyle geçilmekte olduğu izlenimi yaratmak maksadıyla Driel’in dört kilometre kadar batısındaki Heteren Köyü’nden bir aldatma taarruzu icra ettiler. Ardından saat 21.00’da 30. Kolordu topçuları baraj ateşine başladı ve savunma bölgesinin kenarlarındaki tüm noktaları ateş altına aldı. Bir kılavuz şöyle yazıyordu: “2. Ordu yoğun bir şekilde ateş açmaya başladı. Ömrümde böyle bir gürültü duymamıştım, *Jerry*’lerin yaptığı her atışı bastırıyorlardı.”³⁴ Açılan topçu ateşlerinin yoğunluğu Almanları geniş kapsamlı bir nehir geçiş hareketinin desteklenmekte olduğuna ikna etmişti; İngilizlerin ricât etmekte değil, hava indirme tümenini takviye etmekte olduğunu sandılar.³⁵

Oosterbeek’te bulunan siviller için bombardıman korkunçtu. Bodrum katlarına sığınan insanlar korkuyla döşeklerinin altına kıvrıldılar. Kimliği belirsiz bir günlük yazarı şöyle diyordu: “Düşen bir top mermisiyle evimizin arkasında koca bir çukur açıldı. Kapılar ve pencereler âdeta kıyılıyordu. Tavanda büyük delikler oluştu. Vitrin kapakları şarapnellerin etkisiyle kevgire döndü; abajurlar, sandalye kılıfları... Her şey paramparçaydı. Şöminenin üzerinde asılı duran Kraliçe Juliana ve Prens Bernhard’ın çocuklarıyla birlikte çekilmiş fotoğrafı sanki olanlar çok sıradanmış gibi bana bakıyordu.”³⁶

32 Çavuş Stanley Sullivan, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, CRCP 114/12.

33 Üstçavuş Les Frater, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/21.

34 H. E. L. Mollett günlüğü, GAA 1557/27.

35 Yüzbaşı Ritter von Schramm, BArch-MA MSG2 2403, s. 4.

36 İsimsiz günlük, NIOD/244/1400.

Şiddetli yağmur ve karanlık görüş şartlarını öylesine zayıflatmıştı ki kimi paraşütçülerin nehir kıyısına varması üç saati buldu. İstihkâm-cıların çektiği beyaz şeritler bile zar zor görünüyordu. Askerlere kay-bolmamaları için önlerindeki süngü kınını yahut gömlek eteklerini tutmaları emredildi. Birisi durduğunda mutlaka herkes bir önündekine tosluyordu. Botlarının üzeri sarılı olduğundan ve ses disiplinine riayet ettiklerinden yapraklara düşen yağmur damlalarının sesleri ile zaman za-man savunma bölgesinin hemen yakınlarındaki Almanların kendi ara-larında düşük sesle yaptıkları konuşmaları işitebiliyorlardı. Yürüyüş gü-zergâhı üzerindeki her sapakta mutlaka bir planör pilotu çavuş duruyor ve herkesin doğru yolu izlediğinden emin oluyordu. Binbaşı Blackwood şöyle yazıyordu: “Kanatlardan mütemadiyen işaret fişekleri yükseliyor ve yorgunluktan bitap düşmüş sıra sıra yürüyen askerler parlak ışıklar sönene kadar kendilerini yere bırakıp kımıldamadan bekliyordu.”³⁷

Polonyalıların da aralarında bulunduğu diğer birlikler Smaczny’nin bölüğünün mevzilerinin yanından geçerken onların neden ayrılmadığı-na şaşırıp kalıyor; 8. Bölük personeli ise artçı emniyet kuvvetini teşkil edeceklerin izah ediyordu. Almanlar normalde asla yapmadıkları bir şey yapıp gece yarısı havan saldırısına başladı. Pek çok asker düşmanın niyetlerini anladığından endişe ediyordu. O an neredeyse herkes siper-lerinin dışında ve açık arazide bulunduğundan zayıf kaçınılmazdı. Hudut Alayı’na mensup bir er bu atışlara verilen kurbanlardan birini asla unutamayacaktı: “Geçtiğimiz yolun kenarında yaralı bir arkadaşı-mız yatıyor ve ‘Anne!’ diye ağlıyordu. Hepimiz çok üzülmüştük ama kimse ona yardım edecek durumda değildi.”³⁸

Yarbay Payton-Reid İskoç Kraliyet Hudut Muhafızları’ndan geriye kalanları Neder Rijn’e götürürken, artık “karanlıkta içerisinde yaşam olmayan hayalet bir ev gibi görünen”³⁹ Hartenstein’in yanından geçti. Bu tür ölüm manzaralarına tanık olarak ilerleyen herkes karamsarlığa bürünüyordu. Nehir kıyısına giderken de hayatını kaybedenler oldu. Üsteğmen Bruce Davis raporunda şunları yazıyordu: “Bir yolu takiben çitlerin berisinde yürürken bir Alman makineli tüfeğinin atışlarıyla ka-pattığı açık bir araziye rastladık. Yatıp sürünerek ilerlerken son derece

37 Blackwood, NIOD 244/1237.

38 Er Henry Blyton, Hudut Alayı, CRCP 109/27.

39 Yarbay R. Payton-Reid, CRCP 112/15.

parlak bir ışık gökyüzüne yükseldi; fakat bizi görmemişlerdi. Tekrar ağaçların arasına daldık. Dinlenmek için bir süre durduk ve tam çömeliyorduk ki arkamda duran adam yüz üstü yere düştü. Bir şey görüp kasten yere yattığını sanım; fakat kendisini tutup çevirdiğim de öldüğünü gördüm. Birkaç adım yakınımda hayatını kaybeden on dördüncü asker o oldu, öncekilerin hepsi havan saldırılarında ölmüştü.”⁴⁰

Myers komutasındaki Kraliyet İstihkâmcıları nehir kıyısındaki ben-de yaklaşırken tüm gruplara yere yatıp işaret gelene kadar beklemelerini emretti. Bir kılavuz şöyle aktarıyordu: “Çayıra uzandık ve bota binme sıramızın gelmesini bekledik. An itibarıyla şiddetli bir yağmur vardı ve bulutlar alçaktı; bana göre düşmana görüntü vermemizi engelleyen yegâne şey de buydu. *Jerry* durmadan işaret fişekleri atıyor ve havan atışlarıyla nehir kıyısını yokluyordu.”⁴¹ Diğer bazıları ise çamurun içinde yatıyordu. Byam’ın anlattığına göre “Arka arkaya dizilerek uzunca bir kol oluşturmuş askerler düşmanın havan atışlarından korunmanın en etkili yolu olduğu düşüncesiyle yere kapanmış, âdeta toprağı kucaklıyordu.”⁴²

Her ne kadar hızlıca kararlaştırılmış olsa da *Berlin* Harekâtı gerek planlama gerekse icra bakımından üst düzey bir örnekti. 43. Tümen’in Kraliyet İstihkâm Taburu Komutanı Yarbay Mark Henniker kendi personelinin yanı sıra 20. ve 23. Kanada İstihkâm Savaş Bölüklerini de emrine almıştı. Kanadalılarda üzerinde Evinrude kıçtan takma motoru monteli olan yirmi bir adet düz tabanlı ahşap hücum botu vardı, İngiliz istihkâmcıların botları ise keten bezinden mamuldü. Henniker’e taşıyacağı personel sayısında dair herhangi bir bilgi verilmemişti, üstelik bindirme noktasının kesin yerini de bilmiyordu. Emir, “sahil boşalana kadar görev devam edileceği” yönündeydi.⁴³ Daha sonradan hendek ve kanalları geçmek için köprü kurma ekipmanına ihtiyaçları olacağını öğrendiler.

Tüm bu sorunların üstesinden gelindikten sonra ilk bot saat 21.20’de suya indi ve dikiş yerlerindeki bir sökükten önemli miktarda su almaya başladı. Ardından sıradaki bot suya indi, o da üzerine isabet eden bir havan mermisiyle battı. Bu botun mürettebatını bir daha

40 Davis, USAMHI ve FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

41 Mollett, GAA 1557/27.

42 Guy Byam, British Broadcasting Corporation, *War Report*, s. 252.

43 Binbaşı M. L. Tucker, 23. Kanada İstihkâm Savaş Bölüğü, CRCP 117/39.

gören olmadı. Üçüncü bot ise nispeten başarılıydı. Mürettebat, kendilerine dur emri verilene kadar on beş karşılıklı sefer yapacaktı. İlk parti botlar saat 21.40'ta kuzey kıyılarına ulaştı ve askerler gruplar halinde koşarak botlara binmek üzere suya daldılar. Hafifçe dalgalanan nehrin yüzeyi, kıyıdaki kereste deposunda başlayan yangının alevleriyle aydınlanıyordu. Solda ve sağda Bofors uçaksavar topları düzenli aralıklara izli mermiler atarak savunma bölgesinin ve biniş noktasının yan hudutlarını işaretliyor, bu sayede botların gideceği yeri tarif etmiş oluyordu. Nehirdeki şiddetli akıntıdan ötürü botlara binmek hiç de kolay değildi, sağanak yağmur da kıçtan takmalı motorlara sayısız zorluk çıkarıyordu. Motorlar sık sık tekliyor; bu da botların akıntıyla sürüklenmesi ve tekrar rotaya girmek için daha fazla mücadele vermesi anlamına geliyordu.

Alman makineli tüfekleri nehir yüzeyine yalayıcı atışlar yapmaya çalışıyor; fakat nispeten yüksekte bulunduklarından bu işlem yatay bir düzlemde atış yapmak kadar kolay olmuyordu. Kanadalı istihkâmcıların sesleri coşkulu ve cesaret vericiydi; botlarında taşıdıkları askerlerin korkularını yatıştırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Kanada botlarından birinin motoru yağmurdan ötürü çalıştırılamadı. İstihkâmcı, arkadaki iki askere tüfek dipçikleriyle kürek çekmelerini söyledi. Kürek çekenlerden birisi ön tarafta duran ve hiç de yaralı gibi görünmeyen askerin neden kürek çekmediğini sorunca asker sakince geriye döndü ve, “Benim bir kolum yok,” dedi.⁴⁴

Pek çok bota ya bir havan mermisi ya da makineli tüfek isabet ettiğinden, Onbaşı Korob ve beraberindeki bir Polonyalı paraşütçü nehri yüzerek geçmeye karar verdiler. İki adam büyükçe bir kütük⁴⁵ buldular ve tüm güçleriyle buna tutup ayaklarını çırpmaya başladılar. Bunlardan başka pek çok asker de Neder Rijn'i kendi başlarına geçmeyi seçti. Kadro silahlarını yanlarında götürmeye çalışanların çoğu boğularak can verdi. Bir muhabere üstөгmenі olan Lewis Golden, emrindeki bölüğe kendisiyle birlikte yüzecek biri olup olmadığını sorunca yalnızca Bölük Astsubayı Cliff ile Golden'in habercisi Hibbitt yanıt verdi. Golden şöyle yazıyordu: “Kamufraj elbiselerimizin gömleğini, pantolonunu, üst fanilasını ve botlarımızı çıkardık. Fakat ben beremi kafama sıkıca geçirmiştim; zira içerisinde gümüş sigara tabakam vardı

44 Er Arthur Shearwood, 11. Paraşüt Taburu, CRCP 113/24.

45 Onbaşı Władysław Korob, CRCP 132/40.

ve onu kaybetmek istemiyordum. Silahlarımızı nehre fırlattık ve suya atlayıp yüzerek uzaklaştık.”⁴⁶ Hibbitt pek de iyi bir yüzücü değildi ve ara ara bocaladığında diğer ikisi ona yardım ediyordu; fakat bir an onu ellerinden kaçırdılar ve haberci nehirde kaybolup gitti.

Bota binmek için uzun bir kuyruğun gerisinde bekleyen üç planör pilotu⁴⁷ nehir kıyısının aşağı kesimlerinde küçük bir bot buldu. Botun içinde iki sivil gencin cansız bedenleri vardı. Cesetleri çıkarmadan bota bindiler ve tüfek dipçikleriyle kürek çekmeye başladılar, lâkin bot batmaya başladı. Cesetler nehre karışıp nehir yüzeyine çıktı ve üç pilot botu süratle terk etti. Tekrar kıyıya yüzdüler ve burada Kanada botlarına binmek üzere sıraya girdiler. Bir başka grup ise daha şanslıydı. Makineli tüfek mermileriyle delinerek ciddi bir hasar almış ve terk edilmiş bir taarruz botu buldular. Birkaç subay bir grup askeri de yanlarına aldıkları sonra bota binip açıldılar. Bottakilerin bir kısmı tüfek dipçiklerini kullanarak var güçleriyle kürek çekerken kalanlar da miğferlerinden istifade ederek içeri dolan suyu tahliye ediyordu. Yorgunluktan harap ve bitap düşmüş halde kıyıya ulaşana kadar birkaç dakikada bir yer değiştirerek bu şekilde ilerlemeye devam ettiler.

Bazı askerler yürüyebilecek durumda olan yaralıların botlara binmesine yardım etmek⁴⁸ maksadıyla suyun içerisinde bekliyor, nihayet tüm yolcular bindikten sonra botu suya indiriyor ve kendileri de tutunarak botla beraber karşıya geçiyordu. Bot düşman ateşine maruz kaldığında da bırakıp yolun kalan kısmını kendi kendilerine yüzerek tamamlıyordu.

Gece koyulaştıkça halen tahliye edilmeyi bekleyen yüzlerce askerin endişe düzeyleri de giderek artıyordu. 23. Kanada İstihkâm Savaş Bölüğü raporuna göre “Asıl sıkıntı tanyeri ağarmaya başlayınca ortaya çıkmıştı.”⁴⁹ Her bir geçiş daha da tehlikeli hale geliyordu. Havan mermilerinin düştüğü yerlerden fıskiye benzeri tazyikli sular yükseliyor, bot enkazları ve canlarını kurtarmaya çalışan askerler yapılan atışların kaydettiği isabeti ortaya koyuyordu. Botların istihkâmcı mürettebatı tereddüt etmeksizin görevlerine devam ediyordu. Fakat “botlardaki

46 Lewis Golden, *Echoes from Arnhem*, Londra, 1984.

47 Çavuş Roy Hatch, Planör Pilotu Alayı, CRCP 116/26.

48 Onbaşı George Potter, 1. Paraşüt Taburu, CRCP 110/18.

49 Tahliye raporu, 23. Kanada İstihkâm Savaş Bölüğü, CRCP 117/39.

yolcuların sayısını sabit tutmak mümkün değildi. Askerler panikle botlara hücum ediyor, zaman zaman botların alabora olmasına sebebiyet veriyordu. Botların batmasını engellemek maksadıyla çoğu zaman pataklanmaları veya silahla tehdit edilmeleri gerekiyordu... Güneşin doğuşu ile birlikte göreve son verip onlara kurtarmadan gideceğimizden çok korkuyorlardı.”

Sosabowski, bir subayın bota binmek üzere birbiriyle boğuşan bir grup İngiliz askerine nasıl “Geri çekilin! İngiliz gibi davranın!”⁵⁰ dediğini kendi adamlarından duymuştu. Öte yandan 1. Paraşüt Taburu’ndan Onbaşı Harris de bir grup Polonyalının aynı şekilde boğuştuğuna tanıklık etmişti. “Şüphesiz, kendi ülkelerinde harp esirlerinin başına gelenlerden ötürü Almanlara esir düşmeye hiç niyetleri yoktu.”⁵¹ Harris tüfeğini suya attı ve postalları ile üniformasını çıkardı. Maaş cüzdanını ve çakmağını içine koyduğu beresini kafasına sıkıca geçirdi ve iç çamaşırlarıyla suya daldı. Açlık ve yorgunluktan ötürü zayıf düşmüştü ve şiddetli akıntının kendisini sürükleyeceğinden korkuyordu; fakat bir şekilde karşı kıyıya ulaşmayı başardı.

“Daha fazla asker taşımının bot mürettebatı için intihar anlamına geleceğinin kesin olarak anlaşılmasıyla birlikte” Yarbay Henniker saat 05.45’te harekâtın durdurulmasını emretti. Fakat 23. Kanada İstihkâm Savaş Bölüğü’nden Üsteğmen Russell Kennedy şafak söktükten sonra da görevine devam etti. Topçular sis mühimmatı ile geçişi perdelemeye çalıştılar ama nemli havada bu çabalar pek sonuç vermiyordu. Kennedy sondan bir önceki geçişinde geride kalıp yüzmek isteyen olursa diye Almanlardan ele geçirilmiş bir miktar can yeleğini de yanına aldı. “Bu şekilde iki tur daha attı ve kullanmak isteyenlere yüz kadar can yeleği bıraktı. Her iki turunda da botu askerle dolu olarak döndü. Bu iki turdan ilkinde beş zayıat verdi. İkincisinde ise üzerine mermi isabet etmeyen asker yok gibiydi, pek çoğu da hayatını kaybetmişti. Yapmaya çalıştığı şey yürek isterdi; fakat daha fazla denemesine de müsaade edilemezdi.”⁵²

50 Tümgeneral Stanislaw Sosabowski, *Freely I Served*, Barnsley, 2013, s. 188 ve HKNTW, s. 394.

51 Onbaşı Thomas Harris, 1. Paraşüt Taburu, CRCP 110/7.

52 Tümgeneral R. P. Pakenham-Walsh, *History of the Corps of Royal Engineers*, Cilt. 9, Chatham, 1958 s. 320.

Artçı görevini yürüten Smaczny'nin⁵³ 8. Bölüğü ile Üsteğmen Pudelko komutasındaki bir başka grup⁵⁴ gece boyunca, daha önceden kendilerine söz verildiği gibi, bir habercinin gelip bulundukları mevzileri terk etme emrini iletmesini bekledi. Haberci öldü mü yoksa karanlıkta yönünü mü kaybetti yahut bu işten sorumlu subay haberciyi göndermeyi mi unuttu bilmeksizin beyhude bekliyorlardı. Smaczny, şafak söküp de artık bölüğünün görevini yerine getirdiğine dair hiçbir şüphe kalmayınca askerlerine geri çekilme emri verdi. Pudelko da aynısını yaptı; fakat bu gruplar nehre vardıklarında gördüler ki artık çok geçti. Görünürde çok az sayıda bot vardı ve çamurlu zeminin üzerinde cansız bedenler yatıyordu. Pudelko suyun içindeyken öldürüldü, Almanlar kıyıya indiğinde diğer pek çok asker de esir düştü. 3. Tabur Papazı Peder Hubert Misiuda yaralıları botlara taşıyordu ve geride kalanları öylece bırakmayı kabul etmedi: "Peder, geride kalan üç gün boyunca muharebe sahasını dolaşarak can vermekte olanların günah çıkarmasını sağladı, yaralıları pansuman yaptı, şehitlerin kaydını tuttu, künye levhalarını topladı. Kendisi dahi sinir krizi geçirmenin eşiğindeyken günler ve geceler boyunca inancını kaybedenlere moral verdi."⁵⁵

Bir Polonyalının aktardığına göre saat 06.00'da "geride kalan son bot da geliyordu. Alman roketlerinin parıltısı öylesine kuvvetliydi ki yalnızca nehir kıyısında bekleyen bizleri değil, karşı tarafta bekleyen ve artık kendilerine örtü sağlayabilecek tek vasıta olan su yoluna doğru sürünenleri de aydınlatıyordu."⁵⁶ Uzaktaki adamlarını gören Hafif Topçu Alayı'nın Alay Astsubayı işe koyulmanın tam zamanı olduğuna karar verdi. Boğulmakta olan üç adamı görünce üzerinde ne varsa çıkarıp suya daldı. Driel'e vardığında "bir kadın bluzu ve fanila benzeri bir pantolonla"⁵⁷ Binbaşı J. E. F. Linton'u gördü. Ahaliden köylüler ve çiftçiler neler olduğunu anlar anlamaz yüzerek gelip durmadan titreyen bu adamlara vermek üzere kıyafetler getirdiler. Nehri anadan üryan vaziyette geçen askerler çıplaklarından utanırken,⁵⁸

53 *Polscy spadochroniarze*, s. 326, CBW.

54 Mieczysław Chwastek, *Polonya Paraşüt Tugayı 3. Tabur*, CRCP 132/36.

55 Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze*, s. 342, CBW.

56 PISM A.v.20 21/36 14.

57 Alay Astsubayı Siely, 1. Hafif Topçu Alayı, MPRAF.

58 Payton-Reid, CRCP 112/15.

kendilerine kıyafet ve tahta ayakkabılar veren kadınlar bu durumu umursamıyordu.

Binbaşı Geoffrey Powell güney kıyısına ulaştığında geriye dönüp geldikleri yere baktı. “Birkaç saniye seyre daldım ve birden artık karşıda olduğumu fark ettim. İnanılmaz bir histi. Oradan nasıl olup da canlı çıkabildiğimi aklım almıyordu.”⁵⁹ Nehirden çıkan askerler çamurlu bir su yolu boyunca çekilmiş beyaz renkli kılavuz şeritlerini takip ettiler. Yorgun bir paraşütçü tir tir titriyor olmasına rağmen hoş bir sesle “*When the Lights Go On Again*”⁶⁰ şarkısını söylemeye başladı. Farklı sesler birer birer bu askere katıldı, sanki birkaç yüz insan hep bir ağızdan şarkı söylüyordu.

1. Hava İndirme Tümeni’nin kaçmakta olduğunu nihayet fark eden Almanlar, Driel’i hedef alan topçu atışları yaptılar. Üsteğmen Hay, köye doğru ilerlerken 43. Tümen’den bir yüzbaşı ile konuşmak üzere durdu. “Tanrı aşkına!” dedi yüzbaşı, “Burada durma. Çok tehlikeli.”⁶¹ Hay ister istemez güldü, son bir haftadan fazla süredir bulunduğu en güvenli yer burasıydı. Binbaşı Cain Driel’e vardığında kendisini karşılayan Tuğgeneral Hicks dibine kadar girip iyice baktı ve, “Pekâlâ, en azından tıraş olmuş bir subay var,” dedi. Cain gülümsedi, “Beni iyi yetiştirdiler komutanım.”⁶²

Driel’de toplanılan avluda hayatta kalarak nehri geçmeyi başaranlara romla zenginleştirilmiş birer fincan çay ikram edildi ve omuzlarına atmaları için battaniyeler dağıtıldı. Yaralıları taşımak üzere içinde sedyeler olan kırk kadar cip hazır bekliyordu. Diğerleri ise pansuman yerine kadar uzun bir yürüyüş yapacak ve burada kamyonlara bindirilecekti. Çoğu asker o kadar yorgundu ki yürürken dahi uyuyakalıyorlardı.

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu’na göre o gün 1. Hava İndirme Tümeni’ne mensup 1741, Polonyalı paraşütçülerden 160, Dorsetler’den 75 ve planör pilotlarından da 422 personel tahliye edilmişti.⁶³ Ertesi gece de bir grup asker kaçıp nehri geçti. İskoç Kraliyet Hudut

59 Binbaşı G. Powell, 156. Paraşüt Taburu, CRCP 113/18.

60 Frater, CRCP 116/21.

61 Üsteğmen Neville Hay, 1. Hava İndirme Tümeni Phantom timi, CRCP 116/8.

62 Binbaşı Robert Cain, Güney Stafford Alayı 2. Tabur CRCP 13/44.

63 O gece tahliye edilenlerin sayısı için bkz. FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/ Kutu 20.

Muhafızları Alayı'nın 7. Tabur Komutanı Yarbay Payton-Reid şöyle yazıyordu: "Geriye dönebilen mevcudumuz dört subay ve yetmiş iki askerdî."⁶⁴ Bu sayı, dokuz gün önce karaya ayak bastıklarında aldıkları içtimadaki tabur mevcudunun neredeyse onda biri kadardı.

Kuzey kıyısında bırakılan gruplardan birine mensup bir İngiliz subayı, durumun ne kadar umutsuz olduğunu görünce etrafındaki askerlere teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını söyledi. Beyaz bir mendil salladı; fakat Almanlar bunun karşılığında ateş açıp bu subayı oracıkta öldürdü.⁶⁵

Almanlar geride kalıp çamurlu nehir kıyısında toplaşanların üzerine yürürken, Polonyalı bir asker gördükleri karşısında dumura uğradı. Kollarını birbirine kenetlemiş ve dip dibe duran dört İngiliz paraşütçü ayağa kalktı, içlerinden biri elindeki el bombasının pimini çekti fakat bombayı atmadı. "Patlama gerçekleşti ve adamların dördü de yere serildi."⁶⁶ Üsteğmen Smaczny nehre yaklaşırken bölüğünden geriye kalan yirmi asker ya vardı ya yoktu. Birdenbire çıgıllara eşlik eden darbeli atış sesleri duydular. Almanlar, Smaczny ve adamlarının yanı sıra kalabalık bir İngiliz paraşütçü grubunun da etrafını çevirmişti. Polonyalı üsteğmen askerlerine derhal silahlarını yere bırakmalarını emretti. Neyse ki Polonyalıların gri bereleri başlarında değil ceplerindeydi ve bu sayede kolayca teşhis edilemediler.⁶⁷

Alman muhafızlar esir aldıkları bu kalabalık grubu yürütürken bir süre sonra durdu. Bir Alman subayı bağırarak tüm Polonyalıların öne çıkmasını söyledi. Almanların ve bilhassa da SS kuvvetlerinin Polonyalıları duyduğu nefretin bilincinde olan bir İngiliz subayı kırmızı beresini Smaczny'ye uzattı ve kötü bir Almancayla, "Burada Polonyalı yok," diye bağırıldı. Smaczny ve adamları üzerlerindeki paraşütçü ceketlerini çıkarmalarının emredileceğinden korkuyordu; böylece üniformalarındaki Polonya beyaz kartalı sembolü açığa çıkacaktı. Fakat tam o sırada 30. Kolordu topçusu nehrin güneyinden yeni bir

64 Yarbay Robert Payton-Reid, KOSB, MPRAF.

65 Kisielewski (haz.), *Polscy spadochroniarze*, s. 342, CBW.

66 Chwastek, CRCP 132/36.

67 Üsteğmen Albert Smaczny, 1. Polonya Paraşüt Tugayı 3. Tabur 8. Bölük Komutanı, CRCP 132/44.

bombardıman başlattı ve muhafızlar alelacele grubu yürütmeye devam etti.

Nehrin kuzey yakasında toplanmış olan esirlerden bazıları sonradan sonraya, “Acaba yüzerek nehri geçme riskini almalı mıydık?” diye kendi kendilerine sordular. O gece kaç kişinin boğulduğunu söylemek zordu. Nehrin akış yönünde yaklaşık yirmi beş kilometre mesafede bulunan Rhenen’den bir kaynak şöyle diyordu: “Ölü İngiliz askerleri Neder Rijn’den aşağı akıntıyla sürükleniyordu. Delikanlılar kayık kancalarıyla askerleri sudan çekip kıyıya çıkarıyor; Kızıl Haç görevlileri de buraya geliyor ve sivil mezarlığına defnetmek üzere cansız bedenleri toplayıp götürüyordu. Bu bir rutin haline gelmişti.”⁶⁸

68 Jan Blokker, *Achter de laatste brug*, Amsterdam, 2012, s. 99.

Oosterbeek, Arnhem, Nijmegen

26 Eylül Salı

Silahlar susmuştu. Üzerinde hâlâ camı olan pencereler artık düşen top mermileriyle sarsılmıyordu. Schoonoord Otelinde bulunan planör pilotu birliği papazı o sabahı şöyle hatırlıyordu: “Farklı bir şeyler vardı. Başlangıçta ne olduğunu anlayamadım ama sonradan fark ettim. Her taraf olağandışı bir şekilde sessizdi.”¹ Aziz Peder daha sonra dışarıyı seyreden sähhiye birliği astsubayının yanına geldi ve haberleri de ondan aldı. 30. Kolordu topçularının yoğun atışlarından yaptıkları çıkarımın aksine o gece 2. Ordu nehrin kuzey yakasına geçmemiş; bunun yerine 1. Hava İndirme Tümeni’nden geriye kalan birlikler Neder Rijn’in diğer tarafına çekilmişti. Bunun kötü bir haber olduğunu kabul etmekle birlikte şöyle devam ediyordu: “Ardından moraller yükselmeye başladı. Savaş bitmişti ve hâlâ hayattaydık. Öte yandan Hollandalı kadın ve erkekler ise çok mutsuzdu. Onların talihsizliği bizimkinin çok ötesindeydi.”

İngilizlere yardım etmiş olan Hollandalılar içi bu son derece tehlikeli bir durumdu. Almanlar bunları tespit etmeye kararlıydı. C. B. Labouchere şöyle yazıyordu: “Ertesi sabah uyandığımızda her yer sessizdi. Son dokuz günde hiç tecrübe etmediğimiz bir sessizlikti bu. Tek bir silah sesi dahi duyulmuyordu.”² Alman makamları Oosterbeek halkına derhal evlerinden çıkmalarını emretti. SS kuvvetleri ise tenis kortlarından kurtardıkları yüz elli Alman harp esirini yan yana dizip Hartenstein’da görev almış olan tüm sivilleri teşhis etmelerini istediler. Uzun boyundan ve kıyafetinden ötürü ne kadar dikkat çekici

1 Muhterem Papaz G. A. Pare, Planör Pilotu Alayı, CRCP 117/1.

2 C. B. Labouchere, ‘Herinneringen aan de slag om Arnhem’, GAA 2869/15.

olduğunun farkında olan Labocuhere ifşa edilmekten nasıl kurtulabileceğini düşünüyordu. “İçi valiz ve battaniye dolu bir el arabasını iten iki yaşlı kadın gördüm. Kadınları iki yanıma aldım, battaniyeleri omuzladım ve el arabasının üzerine doğru eğilip olduğumdan iki kat daha yaşlı görünmek için elimden gelen tüm çabayı sarf ederek yürümeye devam ettim.” Labouchere bu şekilde Arnhem’in en uzak kenarındaki Velp’te bulunan karısı ile kızına kavuştu -normalde hiçbir sivilin şehri terk etmesine müsaade edilmiyordu – ve çatışmalardan kaçan on altı kişinin çoktan onun evine yerleşmiş olduğunu gördü.

Taarruz Topu Tugayı’nın³ hayatta kalmayı başaran az sayıdaki mürettebatı, kundağı motorlu toplarının motorlarını ısıtıyor ve İngiliz harp esirlerinden oluşan bir yürüyüş kolunun görüntüsünü aldıkları o sabah taarruza hazırlanıyordu. Savaşın nihayet bittiğine inanamıyor, şaşkın gözlerle etrafa bakıyorlardı. Tüm diğer siviller gibi evinden çıkması emredilen Kate ter Horst da çocuklarını ve valizlerini bir el arabasına yerleştirdi ve beraberinde bir arkadaşı ile tam olarak nereye gittiğini bilmeden yola koyuldu. Bir grup Hollanda SS’i mensubu etraftaki kadınlara “Gördünüz mü? Kutlamalara çok erken başlamıştınız.”⁴ diye sataşmaktan büyük keyif alıyor gibiydi. Kadınlardan birisi felsefi bir eda ile şunları yazıyordu: “Bir an dönüp arkama baktım; evimden alev ve duman yükseliyordu. Evimizi terk ettiğimizi hissediyorduk ama hayatlarımız hâlâ bizimdi.”

Küçük gruplara ayrılan SS mensupları harap olmuş evlerde kalmış olabilecek sivilleri kontrol ediyordu. Albay Warrack “Ara sıra sanki birileri teslim olmaya direniyormuş gibi küçük çaplı çatışma sesleri duyuyorduk.”⁵ diye yazıyordu. Bir grup paraşütçü o kadar yorulmuştu ki tahliye esnasında uyuya kalmış, sonra da uyanır uyanmaz çatışmaya devam etmişti. Öte yandan hem bir pansuman istasyonuna götürülmemiş hem de yaraları çok ağır olduğundan nehrin karşısına da geçirilememiş askerler çoğunluğu teşkil ediyordu.

Birisi Almanca “Orada kimse var mı?”⁶ diye bağırdığında, Jan Eijkelhoff üç yaralı İngiliz askeri ile birlikte bir evin bodrum katında

3 Wilhelm Rohrbach, CRCP 132/18.

4 Oosterbeek, *Niet te vergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946, s. 60.

5 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı Günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/ Kutu 35.

6 Jan Eijkelhoff, CRCP 125/3.

saklanıyordu. “Evet,” diye karşılık verdi askerler, ardından iki Alman askeri merdivenden aşağı indi. İçlerinden birisi bağırdı: “Esir alınıdınız! Eller yukarı!” Çılgına dönmüş gibiydi; zira yaralı İngilizlere paralı askerler oldukları gibi ithamlarla ağzına ne geliyorsa söyleyerek hakaret ediyordu. Eijkelhff, yaralılarından birinin bu Alman’ı sakın sakın dinledikten sonra cebinden bir sigara paketi çıkarıp ona nasıl uzattığını anlatıyordu. Alman o kadar şaşırılmıştı ki konuşmayı kesmiş ve ağzı yarım açık vaziyette öylece kalmıştı.

Almanlar gün ortasına gelindiğinde Oosterbeek’te üç yüz asker bulmuşlardı⁷ ve bu sayı akşama doğru ikiye katlanacaktı. Yaralılar taşındı ve daha sonra toplanmak üzere kaldırımlara bırakıldı. Güzelim Oosterbeek köyü çatışmalar sonucunda devrilmiş ağaçlar ve sokak lambası direkleriyle, tuğla yığınlarıyla kaplı; yollarında bomba çukurları açılmış ve elektrik telleri yerlere inmiş vahşi bir yere dönmüştü. Havada yanık ve kesif bir barut kokusu hakimdi. Duyulan tek güzel koku bombalarla parçalanmış köknar ağaçlarından akan reçineden geliyordu. Hermann Göring Tümeni’nden Yarbay Fullriede o sabah Oosterbeek’i ziyaret etti. Günlüğüne şöyle yazacaktı. “İngiliz ve Alman askerlerinin cesetleri her tarafa yayılmıştı. Ağaçlar, İngilizlerin askerlerine ulaştırmaya çalıştığı ikmal sandıklarının renkli paraşüt bezleriyle süslenmiş gibiydi. İçerinde yanarak can vermiş mürettebatıyla iki Panther tankımız da öylece ortada duruyordu.”⁸

Yürüyecek durumda olan esirler bir araya toplandı. 10. Paraşüt Taburu’ndan bir çavuşun naklettiğine göre Alman subayları İngiliz esirlere ciddi ciddi, “Savaş sizin için bitti,” diyordu. Bir subay, yüzünde fena sıyrıklar olan ve koyu mavi renkli tuhaf bir üniforma giyen saçlı başı dağılmış, ufak tefek bir adamı dikkatlice süzdükten sonra, “Fransız istemiyorum, yalnızca İngilizler,” deyince adam çıktı, “Ben lanet bir *Froggie* değilim. Denizciyim.” Alman subayı alaycı bir şekilde, “Yani şimdi bana Ren’i denizaltıyla geçip buraya geldiğini mi söyleyeceksin?”¹⁰

7 Oosterbeek’te bulunan İngiliz askerlerin sayısı hakkında bkz. B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, 26.9.44, saat 11.45, BArch-MA RH 19 IX/90, 129.

8 26.9.44, Fullriede Günlüğü, BArch-MA MSG2 1948.

9 Çavuş Ralph Sunley, 10. Paraşüt Taburu, CRCP 113/29.

10 Muhabereci Victor Reed, 1. Paraşüt Tugayı, CRCP 110/20.

diye yanıtladı. Bu ufak tefek İngiliz esir Deniz Havacılık Komutanlığı'na mensup bir teknisyendi ve birlik nakil uçakları ile aynı hava meydanında görevliydi. Arnhem'e yapılacak bir havadan ikmal esnasında sandıkları uçaktan aşağıya itmesi teklif edilmiş, o da bu görevi kabul etmişti. Fakat uçak isabet alıp düşmeye başlayınca mürettebatla birlikte paraşütle atlamaktan başka şansı kalmamıştı. Yüzündeki sıyrıklar da iniş esnasında çalılıklara düşmesinden ötürüydü.

Tıraşsız, uykusuzluktan gözleri kızarmış, yaralarının üzerinde kirli bandajlar sarılı olan ve kirli üniformalar içerisindeki esirler muhafız gözetiminde Arnhem'e götürüldüler. Yürürken Almanların propaganda amacıyla çekim yapan kameraman ve fotoğrafçılarına denk gelince şarkılar söylüyor, sırtıyor veya iki parmaklarıyla zafer işareti yapıyorlardı. Orta yaşlı bir Hollandalı kadın bu esir gruplarından birinin yanından Nuh Nebi'den kalma bisikletiyle geçerken "Tanrı Kralı Korusun"¹¹ marşını İngilizce dilinde avazı çıktığı kadar bağırarak söyleyince coşkulu bir tezahürat koptu. Hatta bazı askerler kendilerini esir alanları tahrik etmek maksadıyla "Enternasyonal" ve "Kızıl Bayrak" marşlarını bile söylediler. Almanlar, İngilizlerin böylesine güç bir durumda dahi inadına espi yapma azmi karşısında şaşırıp kalıyordu. Bir planör pilotu, yüz yüze geldiği bir Alman askeri göğsüne Mauser tüfeğini doğrultunca cebinden aynasını¹² çıkarıp Alman'ın sakalını kontrol etmiş, sonra da hiç istifini bozmadan o akşam şehirde dans gösterisi olup olmadığını sormuştu.

Esirlerden bazıları sorgulanmak üzere ayrıldı. Alman istihbarat subayları, esirlerin ev adresleri ve aile yakını bilgilerini alabilmek için Kızıl Haç görevlisi gibi davranıyor, gafil gördüklerine de çaktırmadan askerî sorular soruyordu. Yorgun askerlerin tabiri caizse gardları düşmüştü, üstelik hayatta olduklarını ailelerinin bilmelerini istiyorlardı. Bu nedenle de çoğu zaman isim, rütbe ve kod numarasının ötesinde bilgiler veriyorlardı.

Albay Warrack, kalan doktorlarını Almanların tüm yaralıları Apeldoorn'da bulunan kışlaya götürmek istediği konusunda ikaz etti. Binbaşı Frazer "Schoonord'da kalan tüm hastaları gün boyu dolaşarak yolculuk esnasında zarar görmemeleri için kırık kemiksi olanların sargılarını güzelce sağlamlaştırdı. Şüphesiz, bu hareketiyle pek çok askerin uzuv

11 Onbaşı James Jones, 1. Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/52.

12 Üstçavuş George Baylis, CRCP 116/13.

ve kemiklerini kurtarmış oldu.” Warrack, Skalka ve diğer Alman tabiplerin yardımından ötürü hem şaşırmış hem de memnuniyet duymuştu. Raporunda şöyle yazıyordu: “Almanlar baştan sona saygılı bir tutum sergilediler ve bize yaptıkları muamele kesinlikle olması gereken şekildedir.”¹³

O sabahın erken saatlerinde Bittrich’in Arnhem’in kuzey ucunda bulunan karargâhını ziyaret eden Model’in gece olup bitenlere dair hiçbir fikri yoktu. “Bittrich, buradaki işler ne zaman biter?”¹⁴ diye sordu. O da henüz gelişmelerden haberdar değildi. Daha sonradan söylediğine göre savaş boyunca nadiren elini yüzünü yıkamış veya tıraş olmuştu, çoğunlukla bir sandalyede yahut komuta aracında uyuyordu. “Sayın Mareşal, dün ve önceki gün daha önce hiç savaşmadığımız gibi savaştık. Elimizde ne varsa düşmana attık,” dedi. Tam bu sırada bir motosikletli haberci geldi ve İngilizlerin muharebeye kesip ricat ettiğini söyledi.

“Tanrıya şükür!” diye inledi Model. Bittrich artık mesajını geçebilirdi: “Neder Rijn’in Arnhem batısı bölgesinde kalan kuzey yakası düşmandan temizlenmiştir.”¹⁵ Artık kuvvetlerini Batavya’daki Ren güneyine kaydırabilirdi; fakat önce Knaust ve Harzer’i Demir Haç Şövalye Nişanı ile taltif etmek için Model’den müsaade istedi. Bir yandan da hasar analizi yapıyordu. Verilen 3.300 zayıttan 1.100’ü ölüydü.¹⁶ İngiliz kayıpları ise tahminlerine göre 1.500 ölü’nün yanı sıra 1.700’ü yaralı olmak üzere 6.458 esirdi. Ölen İngilizlerin sayısı üç gün sonra 1.880’e yükselecekti.¹⁷

Almanlar elde ettikleri zaferden ötürü son derece tatmin olmuş görünüyordular. Bir Luftwaffe subayının yazdığı mektupta şöyle deniliyordu: “SS bir kez daha kendini harika bir şekilde ispatladı ve 1. İngiliz Paraşüt Tümeni’nin tarumar edilmesinde belirleyici bir rol oynadı.”¹⁸ Krafft’ın adamlarından biri olan SS Kıdemli Eri Bangard ise, “Arnhem’deki başarı düşmanlarımıza Almanya’nın hâlâ savaşın sonucuna ilişkin karar verici

13 1. Hava İndirme Tümeni Tıbbi Hizmetler Direktör Yardımcısı günlüğü, FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/Kutu 35.

14 Bittrich röportajı, GA-CB 2171/24c.

15 BArch-MA RI 19 IX 12/271.

16 Tahmini Alman zayıtı için bkz. B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi, BArch-MA RH 19 IX/90, 125.

17 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi 29.9.44, BArch-MA RH 19 IX/90, 167.

18 Erwin, 28.9.1944, WLB-SS.

konumda olduğunu kanıtladı,” diyordu.¹⁹ Velp’de bulunan Hohenstaufen Tümeni’nden biri de Hollandalılardan oluşan bir topluluğa, “Noel’de Paris’e dönmüş olacağız!”²⁰ diye caka satıyordu. Wehrmacht Yüksek Komutanlığı’nın harp ceridesinin tutulmasından sorumlu subay, Müttefiklerin Almanya’nın Mayıs 1940’ta yaptığı gibi Hollanda’da kesin sonuçlu bir zafer elde etmeye çalıştığını; fakat “Alman tarafının savaşma azminin bir kez daha üstün geldiğini”²¹ iddia ediyordu.

Model ve Bittrich ise kutlama veya rehavete kapılma havasında değillerdi. B Ordu Grubu, 363. Piyade Tümeni’ni Neder Rijn’in kuzey yakasına sevk ediyor ve düşmanın “tekrarlayabileceği hava indirme harekâtlarına”²² karşı yeni mürettep birlikler teşkil ediliyordu. Model de 9. Panzer Tümeni’nin tamamı ile 116. Panzer Tümeni’nin bir bölümüne derhal hareket edecek şekilde hazır bulunmalarını emretti. Führer karargâhından Müttefikleri Batavya bölgesinden dışarı atmaya yönelik bir emir geldiği takdirde karşı taarruz görevinde kullanılabilirlerdi.

Berlin Harekâtı esnasında Driel’de bulunmamasından ötürü 1. Hava İndirme Tümeni subaylarının General Browning’e sempatisi kalmamıştı. Browning’in yaptığı tek şey Tümgeneral Urquhart’ı alıp Nijmegen’deki karargâhına getirmesi için şahsi cipinin göndermek olmuştu. Urquhart ıslak kıyafetleri ve tıraşsız yüzü ile pasaklı bir şekilde erkende karargâha geldi ve Browning’i beklemek durumunda kaldı. Şöyle yazıyordu: “Nihayet ortaya çıktığında her zaman olduğu gibi iki dirhem bir çekirdekti. Sanki savaşın ortasında istirahat ettiği yatağından yeni kalkmış değil de az önce bir tören geçidini tamamlamış gibiydi. Ben de canlı davranmaya çalıştım ve ‘Tümenim an itibarıyla harekât bölgesinden neredeyse tamamen tahliye edilmiş durumdadır. Vazifemizi yerine getiremeden döndüğümüz için üzgünüm.’ diye tekmil verdim.” Browning ona bir içki ikram etti ve, “Elinizden geleni yaptınız,” dedi, “Şimdi gidip biraz dinlenin.” Urquhart bunu “baştan sona verimsiz bir görüşme” olarak tanımlıyordu.²³

19 SS-Kıdemli Eri K. H. Bangard, 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu, CRCP 131/9.

20 Lucianus Vroemen, CRCP 121/26.

21 Yüzbaşı Wilhelm Ritter von Schramm, OKW, BAarch-MA MSG2 2403, s. 4.

22 26.9.44, 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen*, BAarch-MA RS3-9, s. 3–4.

23 Tümgeneral R. E. Urquhart (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008, s. 179–80.

Aynı günün ilerleyen saatlerinde Charles Mackenzie ve beraberindeki bir subay arkadaşı Driel'den yola çıkmış, kendilerini Nijmegen'e götürecek cip ve kamyonetlerin olduğu noktaya doğru yorgun argın yürüyorlardı. "Nadiren konuşuyorduk," diye hatırlıyordu Mackenzie, "Söyleyecek pek bir şey yoktu."²⁴

Polonyalı paraşütçüler için herhangi bir ulaşım vasıtası temin edilmemişti. Nijmegen'e kadar bütün yolu yürümek zorundaydılar. Toplam 1.625 subay ve askerinden geriye 1.283 kişi kalmış olan Sosabowski, Browning'den kendilerinin de kamyonetlere alınmasını rica etti; fakat Browning öfkeli bir karşılık verdi. Daha sonradan Sosabowski'yi böylesine önemli bir anda basit detaylarla kendisini meşgul etmekle suçlayacaktı.²⁵ Sosabowski'nin 24-25 Eylül gecesi kendi taburlarını geride tutup Dorsetler'e nehri geçirttiğine dair bir söylenti de yaydı. Halbuki, o gece saat 21.45'te Sosabowski'ye botları Dorsetler'e teslim etmesini Tümgeneral Thomas emretmişti.

82. Hava İndirme Tümeni cerrahı Yüzbaşı Robert Franco, Nijmegen'e vardıklarında 1. Hava İndirme Tümeni'nin hayatta kalmayı başaran personelinin görme fırsatı buldu. "Yüzlerine bir kez baktığınızda olup biten her şeyi anlıyordunuz," diyordu.²⁶ Tahliye edilen ilk gruplar sabahın erken saatlerinde Nijmegen'e vardığında Amerikalı Üsteğmen Paul Johnson da oradaydı. "İlk önce birer fırt rom çektiler, ardından sıcak yemeklerini yiyip çaylarını içtikten sonra yazıcıların oturduğu uzunca bir masaya sırayla gidip isim, rütbe ve birliklerini kaydettirdiler. Daha sonra her birine bir yatak tahsis edildi ve geceyi orada geçirip ertesi gün de istedikleri saate kadar istirahat edebilecekleri söylendi. Ne tayfaydı ama... Kirli ve sırlıklamdılar. Yüzleri tıraşsız ve boş boş bakıyorlardı. Fakat ne sinmiş ne de mağlup olmuş gibilerdi. Moralleri yüksekti, disiplinleri de öyle. Nehri geçerken tüm kıyafetlerini kaybedip çıplak kalmış olanlar dahi bir an önce sıranın önüne geçip sıcak bir yatağa kavuşmak için acele etmiyordu."²⁷

Johnson, on Amerikalıdan oluşup avcı ve avcı-bombardıman uçakları ile kara birlikleri arasındaki irtibatı temin etme göreviyle 1. Hava

24 Yarbay Charles Mackenzie, 1. Hava İndirme Tümeni Kurmay Başkanı, CRCP 108/3.

25 PISM A.v.20 31/60.

26 Yüzbaşı Robert Franco, 2/505/82, CRCP 104/33.

27 Üsteğmen Paul B. Johnson, FAAA, NARA RG331/ KAYIT 253/Kutu 1.

İndirme Tümeni emrine verilmiş olan timin komutanı olarak, 2. Ordu'nun hava desteğinden sorumlu karargâh subayı ile ertesi gün Nijmegen'de bir toplantı yaptı. "Kendisine VHF setlerimizle ilgili sorunlardan bahsettiğimizde son derece şaşırılmıştı... Görünüşe göre uçaklar hiçbir zaman bizimle aynı frekansa girememişti."²⁸

General Browning tümenin dönüşünü ve Tuğgeneral Bricks'in bir gün önceye rastlayan kırk dokuzuncu doğum gününü kutlamak maksadıyla o akşam bir parti verme konusunda ısrarcıydı. Ne Urquhart ne de Hicks o şartlar altında "şampanya tadacak"²⁹ havadaydı. "O kadar yemeği yemek şöyle dursun, tabakların karşısına geçip bakmak bile zül gelmişti," diye yazıyordu Urquhart. Browning Horrocks'u da davet etmişti. Urquhart ne zamandır Horrocks'a 30. Kolordu'nun neden bu kadar geciktiğini sormak istiyordu; fakat Horrocks'un deyim yerindeyse kendine has bir uyuşturma yeteneği olduğunu fark etti. "Karşısındakini elleriyle, bakışlarıyla ve ses tonuyla etki altına almak onun işiydi, sonra da kurbanına yavaş yavaş sokuluyordu." Urquhart'a göre Browning'in o akşam uyguladığı "uyuşturma tekniği huzur verici olmaktan çok uzaktı" ve Kulüp Rotası'ndaki yolculuklarının neden bu kadar uzun sürdüğünü soracak fırsatı asla bulamadı.³⁰

Tahliye edilen tümen personeli Nijmegen'de bulunan kırmızı tuğlalı üç adet okul binasına yerleştirilip kaydedildi. Çoğu asker kendilerine sunulan yemek, sıcak çay ve yataklardan elde edebileceği azami faydayı almaya çalışıyordu. Kimileri kırk sekiz saat boyunca uyumuştı. Diğer bazıları ise verdikleri zayıttan ötürü şoke olmuştu. "Birileri '1. Tabur nerede?' diye sora sora dolaşıyordu, gözleri yaşlı bir onbaşı 'İşte hepsi bu kadar.' diye cevapladı. Yanında sayıları iki elin parmaklarını geçmeyen üstü başı dağınık bir grup asker vardı."³¹ Hafif Topçu Alayı'nın mevcudu o kadar azalmıştı ki Er Christie'nin de "ağlayası gelmişti."³² Hackett komutasındaki 4. Paraşüt Tugayı'nın mevcudu ise toplamda 2 binin üzerinden dokuz subay ve 260 ere kadar inmişti.³³

28 Age.

29 Tuğgeneral P. H. W. Hicks, 1. Hava İndirme Tugayı, CRCP 112/3.

30 Urquhart, *Arnhem*, s. 184-5.

31 Üstçavuş Stanley Sullivan, 21. Müstakil Paraşüt Bölüğü, CRCP 114/12.

32 Er Robert Christie, 1. Paraşütçü Hafif Topçu Alayı, CRCP 113/45.

33 Yüzbaşı R. Temple, 4. Paraşüt Tugayı Karargâhı, CRCP 117/36.

Kraliyet Süvari Alayı'ndan bir astsubay paraşütçülerin geldiği anlara tanık olmuştu. "Berbat görünüyordlardı. Kirli ve mahvolmuş vaziyetteydiler; iyi bir banyodañ sonra tıraş olup uyumaları gerekiyordu."³⁴ Bazı askerler Muhafız Zırhlı Tümeni'ne öfkeyle bağırıyordu: "Ne yani, şimdi mi geliyorsunuz?", "Yolculuk güzel miydi?", "Nerede kaldınız be birader!"³⁵

Bir paraşütçü, İrlandalı bir muhafız erine, "İyice dinlendin mi bari ahbap?" diye çıkıştı. "Tanrı aşkına!" dedi İrlandalı, "D-Day'den beri durmadan savaşıyor biz değil miyiz? Geçen cumadan bu yana savaşmaya benzemez."³⁶ Özel kuvvetlere ve hava indirme birliklerine tanınan ayrıcalıklar, sıradan alaylara çoğu zaman tanınmıyordu. Bir Muhafız subayının dediğine göre tank mürettebatı paraşütçülere bağırarak sataşıyordu: "Bazı herifler ne şanslı, tek bir harekâta katıl, sonra da İngiltere'ye eve dön."³⁷

Birlikler arasındaki bu rekabet zamanla da kaybolmuyordu. 1984 yılında yapılan Arnhem Muharebelerinin kırk sekizinci yıldönümü etkinliklerinde, (harekât esnasında yarbay olan) Tümgeneral Frost yumruğunu sıkıp Muhafız Zırhlı Tümeni'nin gelmesi gereken Nijmegen'e doğru uzatarak "Siz buna savaşmak mı diyorsunuz?"³⁸ diye haykıracaktı.

Market Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmıştı; fakat Garden ayağı uzuyor da uzuyordu. Almanların Veghel ve Koevinger dolaylarında Cehenem Otobanı'na icra ettikleri saldırılar, 8. ve 12. Kolorduların yolun her iki tarafından yaptıkları girmelerden ötürü sona ermek üzereydi. 327. Planör Piyade Alayı personeli ertesi gün Veghel'de ilk banyolarını yapabildi. Bu alaya mensup olan şair Louis Simpson şöyle yazıyordu: "Sıcak yemeği, temiz çorabı ve kuru battaniyeyi verdin mi askere; gerek kalmaz dahasına, sanar kendini cennette."³⁹

Eylül'ün son haftası itibarıyla hâlâ faal olan belli başlı muharebe sahaları Nijmegen kuzeyinde Batavya, doğuda Groesbeek tepeleri ve güneydoğuda da Mook'du. Mook hâlihazırda "kırık cam ve tuğla ile için için yanan harap binalardan ibaret bir kasabaydı." 325. Planör Alayı'nın 1.Taburunun tıbbi yardım istasyonu da bu harap evlerden

34 Onbaşı William Chennell, 2HCR, CRCP 114/47.

35 Yüzbaşı Roland Langton, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/4.

36 Binbaşı Edward Tyler, İrlandalı Muhafızlar 2. Tank Taburu, CRCP 115/33.

37 Charles Farrell, *Reflections 1939-1945*, Edinburgh, 2000, s. 106.

38 Stuart Hills, *By Tank into Normandy*, Londra, 2003, s. 175.

39 Louis Simpson, *Selected Prose*, New York, 1989, s. 95-6.

birinde bulunuyordu. Şafakla birlikte başlayan Alman taarruzu ansızın yükselip kaybolabilecek “alçak ve yoğun bir sis” arasından gelmişti ve Gavin de düşmanı ara ara dürtmesi gerektiğinin bilincindeydi. Elinde tam mevcuduyla kendi tümeninin yanı sıra İngiliz tank ve topçularının desteği de vardı. Mook civarında Den Bark yerel direniş örgütünün sağladığı isabetli istihbarattan da faydalanıyordu. 325. Alay’dan bir çavuş ileri harekâta başlamadan önce son sigaralarını içtikleri anı şöyle anımsıyordu: “Sakallar uzamış, yüzler kirlenmişti. Yol kenarına dizilmiş İngiliz tankları rölantide bekliyordu. Bir grup yaya asker kol düzeninde gelip çalılıkları aşarak tankların üstüne çıktı.” Birileri elinde tüfeği ve uzun boyuyla arzı endam eden Gavin’i fark etti ve haber kuktan kulağa yayıldı: “General Jim burada.”⁴⁰

Daha kuzeyde ise 82. Tümen Reichswald’da Almanların takviye kuvvetleriyle temas ediyor; fakat nihayet Beek ve Groesbeek arasındaki bölgeyi düşmandan temizleyip Den Heuvel veya Şeytan Tepesi’ni emniyete alarak avantajlı konuma geçiyordu. Burada şiddetli bir çatışma yaşanmış, yaralıları tahliye etmek de mümkün olmamıştı. Bir çavuş şöyle diyordu: “Şeytan Tepesi’ni alırken karnından yaralanan beş askerim bir ağaca dayanıp oturarak beklemek zorunda kaldı. Ölmeleri on iki-on beş saat kadar sürdü ve bu süre boyunca gıkları dahi çıkmadı.”⁴¹

İsrarla taarruzi gece devriyeleri çıkarılması emri veren Gavin’e itaat eden bir çavuş, takımıyla birlikte Den Heuvel ormanlarındaki bir çiftlik evini kontrole gitti. “Bir Alman subayı kendi dilinde öfkeyle bir şeyler söyleyerek kapıya çıktı ve onu esir aldık. Karargâha götürüp sorguladığımızda öğrendik ki adam bir bölük komutanıydı ve bizi kendisine gönderilen takviye kuvvetler zannetmiş, gürültü yaptığımız için de paylamaya çıkmıştı.”⁴² 505. Alay’dan bir paraşütçü ise farklı bir sürprizle karşılaşacaktı. Siperinde daldığı derin uykudan uyanınca tepesinde dikilen iriyarı bir Alman silueti gördü. O kendisini öldürmeden önce tüfeğine uzanıp Almanı vurmaya yeltenecekti ki adamın ona bir kâğıt uzattığını fark etti. Bir yüzü Almanca bir yüzü İngilizce olan bu kâğıt, teslim olan Almanlara kötü muamele yapılmayacağını taahhüt eden bir beyanname idi.⁴³

40 Çavuş J. C. Reynolds, 325. Planör Piyade Alayı, JMGP, Kutu 15.

41 Çavuş Frank C. Taylor, A/1/508/82, CRCP 105/37.

42 Çavuş Theodore Finkbeiner, H/504/82, CRCP 102/24.

43 Age.

Takviye gelen Alman kuvvetlerinin pek azında harita vardı, bulundukları yere dair bir fikri olanların sayısı da fazla değildi. 505. Alay'dan bir paraşütçü, bu takviyelerden üçünün kendi takımının sorumluluk bölgesine doğru ellerini kollarını sallaya sallaya gelişini seyrediyordu. "Karşılarını çıktık ve silahlarına davranmak gibi bir hata yaptılar. Oracıkta vuruldular; iki yaralı ve bir ölü. Yaralılara bizim sıhhiyeciler baktı."44 Az sonra yakınlardaki bir çiftlik evinden Hollandalı bir adam ile karısı çıkageldi ve ölü Alman askerini el arabasıyla götürüp ambarlarının arkasındaki araziye gömdüler.

Meindl komutasındaki 2. Paraşüt Kolordusu da topçularla takviye edilmişti. İngiliz Lancaster uçakları nadiren yaptıkları bir gündüz baskını için Cleve semalarında bombalar bırakarak uçarken, bu takviye Alman topçuları Amerikan mevzilerine renkli sis mühimmatı atarak uçakların kim olduğunu bilmeksizin aşağıdaki hedefleri vurmasını beklediler. Böylesine sık ağaçların bulunduğu bir bölgede topçu ve havan bataryalarının yerini tespit etmek oldukça zordu. Bir üstegmen şöyle diyordu: "Sektörlerden birinde Almanlar yüksek bir sis mühimmatı yığınının gözetleme mevzii olarak kullanmıştı. 'İnleyen Minnie'lerin (yani Nebelwerfer roketlerinin) geldiği yeri aptal gibi bir türlü tespit edemiyorduk. Nihayet bir tank bulup bu sis mühimmatı yığınının havaya uçurduk. *Kraut*'ların otuz-kırk metre kadar havaya uçup paraşütsüz inişini izlemek nasıl da keyifliydi."45 Almanlar iki gün sonra Berg en Dal bölgesine tanklarla bir karşı taarruz başlatınca, Sherwood Gönüllüleri ne kadar değerli bir birlik olduklarını bir kez daha kanıtladı. C Bölüğü dört tank imha etmişti. Bunlardan birisi geri geri kaçarak bir eve giren Panther tankıydı; fakat Sherman'ın nişancısı "ev alevlere teslim olup düşman tankının üzerine çökene kadar tank topu atmaya devam etmişti."46

Gavin'in adamları o garip sinir krizi vakalarına neden olan birkaç ağır baraj ateşine maruz kalmıştı. Bunların en yoğun anlarından birinde genç bir paraşütçü şu sözleri tekrarlayıp durdu: "Dertleri ne bunların? Bizi öldürmeye mi çalışıyorlar?"47 Bir noktadan sonra daha fazla dayanamayıp cepheden tahliye edilmesini garanti edecek şekilde

44 Er Joe Tallett, C/I/505/82, EC-UNO.

45 Üsteğmen Sam H. Bailey, 505/82, CRCP 104/4.

46 Hills, *By Tank into Normandy*, s. 187.

47 Er Robert S. Cartwright, HQ/1/505/82, CRCP 104/17.

kendini ayağında vurdu. 505. Alay’a mensup olup sevgilisinden “veda mektubu”⁴⁸ almış olan bir delikanlı ise deminkinin tam aksine “bir keskin nişancı kendisini vurup öldürene kadar intihar edercesine her türlü tehlikeli işe gönüllü olarak girişmişti.”

Yaralanan Amerikan paraşütçüleri tedavi edilmek üzere halen Nijmegen’dek Bebek Fabrikası’na götürülüyor; fakat düşmandan hatıra olarak almak istedikleri eşyalara olan arzuları burada da dinmiyordu. Bir gün Batavya’da yaralı olarak ele geçirilen bir SS askeri sedye üzerinde buraya getirildi. 508. Alay’dan bir yaralının aktardığına göre, “Uzun boylu ve yüzü tıraşsız bir asker gelip sedyesinin etrafında dolanmaya başlayana kadar adam gayet sakindi.”⁴⁹ SS askerinin başlangıçta yalnızca huzuru kaçırmıştı; fakat gelen paraşütçü postalına uzanıp bıçağını çekince adam korkudan tir tir titremeye başladı. “Paraşütçü, bıçağıyla Alman’a yaklaştı ve üniformasının manşetindeki Waffen-SS şeridini kesip hatıra olarak aldı.” Hem paraşütçüler hem de planörcü piyadeler Almanlara ve bilhassa da Hollandalılara ait bu tür eşyaları alıp evlerine gönderirdi. Tahta ayakkabılar özellikle revaçtaydı; fakat ordu posta servisinin bunları nasıl toplayıp gönderdiğine dair bir kayıt bulunmuyordu.

Nijmegen’de kalan sivil halk için değişen pek bir şey yoktu. Martijn Louis Deinum şöyle yazıyordu: “Yine Almanların topçu saldırılarına maruz kalıyoruz. İngilizlerin havadaki faaliyetleri son derece yoğun; fakat uçaklar çekip gittiğinde Alman uçakları gelip şehri bombalamaya devam ediyor. Artık bu gürültüye alışık olduğumuzdan daha az korkuyoruz ama berbat görünüyor ve çok fazla kilo veriyoruz.”⁵⁰ Deinum biraz erken konuşmuştu. “Akşam ağır bir Alman bombardımanı başladı. Korkunçtu...İnsan kendisini öyle savunmasız hissediyor ki...Sonra alçaktan uçaktan uçakların sesleri gelmeye başladı. Sinirler gitgide geriliyor, kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Bombalar patlıyor, infilakla beraber çıkan rüzgâr bile hissediliyordu. Kırılan camların ve çöken binaların seslerini işitiyorduk.” Führer karargâhının emriyle *Lufwaffe* elde mevcut tüm vasıtalarla Nijmegen Köprüsü’nü bombalıyordu. Hitler bu işe kafayı öylesine takmıştı ki saldırılardan hemen sonra başarı durumunu öğrenmek maksadıyla

48 Çavuş James T. Steed, F/505/82, CRCP 105/5.

49 Er James R. Allardyce, 1/508/82, CRCP 105/25.

50 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

Mareşal von Rundstedt'in karargâhını⁵¹ aradı. Rundstedt'in kurmay başkanı ertesi akşam Model'in karargâhını arayarak "istihkâmcıların Nijmegen Köprüsü'nü havaya uçurup uçuramayacaklarını" sordu.⁵² Harekât başkanına göre o kadar fazla patlayıcı gerekiyordu ki bunları küçük botlarla taşımanın imkânı yoktu. Luftwaffe, bir hava aracının patlayıcı yüklü bir başka hava aracını taşıyıp hedefin tam üzerine gelince bırakması şeklinde "sırtlama"⁵³ olarak tanımlanabilecek saldırılar da denedi ama bunlar başarılı olamadı.

Gece yarısından hemen sonra, Oosterbeek'te kalan son İngiliz yaralıları da Market Garden zaman çizelgesine göre iki gün önce 30. Kolordu tarafından ele geçirilmiş olması gereken Apeldoorn Kışlası'na nakle edildi. Kalan sıhhiyeciler ve Hendrika van der Vlist'in de aralarında olduğu altı Hollandalı hemşire bu yaralılara refakat ediyordu. Tuğgeneraller Lathbury ve Hackett ile Binbaşı Digby Tatham-Warter da dahil olmak üzere bir grup yaralı ise St. Elisabeth Hastanesi'nde bırakıldı. Bunların tamamı, Almanlar henüz kimliklerini teşhis edemedi, Piet Kruijff ve yeraltı örgütlenmelerindeki arkadaşları tarafından buradan kaçırılacaktı.

Albay Warrack, "makul ve iş bitirici bir adam"⁵⁴ olarak tanımlayacağı Apeldoorn Kışlası'ndaki Alman kıdemli sıhhiye personeli Yarbay Zingerlin ile çoktan tanışmıştı. Zingerlin'in sorumluluğunda iki bin kadar Alman yaralı vardı; bunların çoğu Wehrmacht'ın el koyup askerî hastane haline getirdiği Kraliçe Wilhelmina'ya ait Het Loo Sarayı'nda bulunuyordu. Warrack ve Zingerlin, İngiliz yaralıların yerleştirileceği yeri birlikte seçtiler ve Kraliyet Kara Kuvvetleri Sıhhi Hizmetler Birliği personeli burayı temizledikten sonra ilk parti yaralılar için yerlere hasırlar serdiler. Bir süre sonra Oosterbeek'ten getirilen yaralılar binayı doldurmuştu. Birliklerinin ortasında bir İngiliz hastanesinin bulunmasından şüphelenen SS mensupları da gelip detaylı bir arama yaptı.

51 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi 27.9.44, saat 01.05, BArch-MA RH 19/IX90/140.

52 B Ordu Grubu Karargâhı harp ceridesi 27.9.44, saat 23.30, BArch-MA RH 19IX/90,146.

53 26.9.44, JMGP, Kutu 1.

54 FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/ Kutu 35.

Hâlâ 2. Ordu'nun Ren Nehri'ni geçeceği umudu taşıyan Warrack yaralıların Hollanda'da tutulmaya devam etmesi için akla gelebilecek her türlü cinliğe başvurdu. Almanlar kendi yaralılarını sığır vagonları ile gönderirken bile yaralılarının yalnızca derli toplu hasta vagonlarıyla nakledilebileceği konusunda ısrarcıydı. Kendi ekibinin elinde hiçbir şey kalmadığından ve Almanların da yalnızca kâğıt bandaj temin edebiliyor olmasından dolayı, Mareşal Model'in Müttefiklere tıbbi yardım malzemesi ikmali için izin vermesini dahi talep etti. Amsterdam'dan üç sıhhiye timi ile battaniye ve yardım malzemesi getirileceğinin sözünü aldı. Hatta ileri derece tedavi gerektiren bazı vakaların Hollanda hastanelerine sevk edilmesini bile sağladı ki bu hastanelerden biri Apeldoorn'daki St. Joseph'ti.

Ölümçül şekilde yaralanmış olan can vermesi her zaman kolay olmuyordu. St. Joseph hastanesinde tedavi gören Cumberland'deki Carlisle şehrinden bir genç, görevliler röntgen çekmek için kendisini yattığı yerden kaldırırken öyle bir çığlık attı ki yattığı yere geri bırakmak zorunda kaldılar. Durumu aniden ve süratle kötüleşmeye başlamıştı. Ardından bir Alman hemşire Er Andrew Milbourne bu gencin ölmek üzere öldüğünü söyledi. O gece bir grup asker koğuştaki sohbet ederken yaralı genci duydu: "Boğuk ve çatallı bir sesle 'Tanrı Kralı Korusun' marşının ilk mısralarını söylemeye çalışıyordu. Koğuştaki bir ölüm sessizliği çıktı."⁵⁵ Can vermekte olan gencin üzerine eğilmiş içgüdüsel olarak yardım etmeye çalışan Milbourne'un tüyleri, bir yandan kulağında çınlayan marşın sesiyle diken diken olmuştu. Geri kalan herkes donup kalmış, çıt çıkarmıyordu. Hemşireler gelip yaralıyı yandaki koğuştaki götürünce Milbourne de doğrulup onunla beraber gitti. Hâlâ milli marşlarını söylemeye çalışıyordu. Yarım saat kadar sonra da son nefesini verdi.

55 Er Andrew Milbourne, 1. Paraşüt Taburu, CRCP 110/13.

Arnhem'in Tahliye Edilmesi ve Yağma

Eylül 23'ten Kasım 1944'e

Mareşal Model, Oosterbeek'in yalnızca üç kilometre doğusunda bulunan Arnhem halkını cezalandırmak için muharebenin sona ermesini beklemeyecekti. Anna van Leeuwen 23 Eylül Cumartesi günü günlüğüne şöyle bir not düşmüştü: "Panik dolu söylentiler yayılıyor; Arnhem tamamen boşaltılacaktı."¹

Muharebe boyunca İngiliz yaralıları evlerini açan yahut onlarla ilgilenenlerin yargısız olarak infaz edilmekte olduğuna dair rivayetler kulağa yayılıyordu. Kimliği belirsiz bir günlük yazarına göre "üç aile çocuklarıyla birlikte vurulmuştu."² Bir başkası ise şöyle yazıyordu: "Evimiz İngiliz askerleriyle doluydu. Almanlar gelip onları bulduğunda, mobilyacı Bay Engelsman ile Dr. Van Zwol'un de aralarında bulunduğu on kişi yan yana duvara dizilip infaz edildi."³ Almanların şehrin çatışma yaşanan bölgelerini "temizlemekte" olduğunu da duyuyorlardı: "Evlerin bodrum katlarına el bombaları atılıyor ve içeridekilerin çığlıklarına aldırın olmuyordu. Bunun sonucunda çok sayıda sivil zayıat verildi."⁴ Yakın dönemde yapılan araştırmalar muharebe boyunca yalnızca Arnhem'de 188 sivilin⁵ hayatını kaybettiğini ve bunların kırk

1 Anna van Leeuwen, GAA 1557/1053.

2 İsimsiz günlük, NIOD 244/1040.

3 İsimsiz günlük, GAA 1557/163; diğer bazı versiyonlarında 'ahalden bir doktorun yanı sıra dört kişiden daha' bahsedilmektedir, H. Lensink, NIOD 244/313.

4 Lensink, NIOD 244/313.

5 Sivil zayıat hakkında bkz. Reinier Salverda, 'Beyond a Bridge Too Far: The Aftermath of the Battle of Arnhem (1944) and its Impact on Civilian Life', Jane Fenoulhet, Gerdi Quist and Ulrich Tiedau (haz.), *Discord and Consensus in the Low Countries 1700–2000*, Londra, 2016, s.110.

kadarının Almanlar tarafından yargısız olarak infaz edildiğini göstermektedir. Şehrin tahliyesi esnasında yaşanan zorluklar, Müttefiklerin yaptığı top atışları ve hava saldırıları ile diğer faktörler de yukarıdaki rakama 2 bin kadar daha sivil ölüm eklemektedir.

Almanlar, şehrin tahliye edilmesi emrinin *NSB* mensuplarının başını çektiği yerel otoriteler tarafından verildiği izlenimini yaratmak istiyordu. Halbuki tahliye emri kasaba liderine Hohenstaufen Tümeni İnzibat Bölük Komutanı Üsteğmen Helmut Peter⁶ tarafından iletilmişti. Hatta üstü kapalı olarak, tahliye gerçekleşmezse “halı bombardımanı seçeneğinin devreye sokulabileceği”⁷ tehdidinde bulunulmuştu.

Hohenstaufen Tümen Komutanı SS Albayı Harzer, daha sonradan bu emrin bizzat Mareşal Model tarafından verildiğini ısrarla iddia edecekti. Söylediğine göre Arnhem ve çevresinin boşaltılmasındaki maksat “halı bombardımanı, topçu ateşleri ve meskûn mahal muharebeleri esnasında daha fazla sivil zayıt verilmesinin önüne geçmekti.”⁸ Bu tahliye işlemi yaklaşık 150 bin insanın evlerini terk etmesi anlamına geliyordu. Harzer, kasaba liderinin tahliye kararından kısa bir süre sonra komuta yerine geldiğini ve “Arnhem halkının tahliyesinin mümkün olan en insani şekilde nasıl yapılabilmesine dair görüşüp uzlaştıklarını” hatırlıyordu. Bu tür insani kaygılar pek de inandırıcı değildi. Karar, şehirdeki savaşın sona ermesinden iki gün sonra alınmıştı ve altında yatan gerçek sebepler kısa bir süre sonra en zalim yüzüyle kendini gösterecekti. Harzer, Almanlar tarafından Hollanda valisi olarak atanmış olan Seyss-Inquart’ın makamına 23 Eylül günü gönderdiği mektubunda tahliye işleminin üç gün içerisinde “askerî yollarla” gerçekleştirileceğine dair emrini verdiğini yazıyordu. Tahliye kararının ardından yaşananların mesuliyetinden kurtulmaya çalışan Harzer, savaştan sonra 28 Eylül itibarıyla Arnhem’in kendi sorumluluğunda olmadığını da öne sürecekti.

Tahliye kararı yalnızca hasta ve yaşlılar için korkunç bir gelişme değildi. Şehirde saklanan Alman firariler *Waffen-SS*’in kendilerini yakaladığında döverek öldüreceklerini biliyordu; zira onlar kurşunla

6 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen*, BArch-MA RS3-9/28.

7 P. R. A. van Iddekinge, *Arnhem 44/45. Evacuatie, verwoesting, plundering, bevrijding, terugkeer*, Arnhem, 1981, s. 52.

8 Harzer mektubu, 13.10.75 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen*, BArch-MA RS3-9/5, s. 3.

9 9. SS Panzer Tümeni *Hohenstaufen*, BArch-MA RS3-9/29, s. 1.

infaz edilmeyi hak etmiyorlardı. “Dalgıç” olup halk tarafından saklanan Yahudiler ve yine muharebe esnasında birliklerinden ayrı düşüp gizlenmek zorunda kalan onlarca İngiliz askeri de en az firari Almanlar kadar korkuyordu. Yiyecek bir şeyleri olmayan ve yabancı dil de bilmeyen İngiliz askerleri öylece bırakılamazdı. Aileler sivil elbiseler giydirip bunları yanına alıyordu ama hiç kimsenin İngilizlere verece verecek yedek ayakkabısı yoktu. Bu yüzden de postallarını değiştiremiyor ve ifşa oluyorlardı. Bazı siviller ise İngiliz üniforması giyerek yardım talebinde bulunan SS mensupları¹⁰ tarafından avlanıyor, ardından sorgulamaya alınıp saklanan İngiliz paraşütçülerinin yerlerini söylemeye zorlanıyordu. Oosterbeek’te esir alınan İngiliz askerleri kasabadan yaya olarak geçirilip¹¹ Almanya’daki esir kamplarına sevk edilmek üzere tren istasyonuna götürülürken; Hollandalı siviller, Almanlar tarafından onlara bakmaları halinde dahi vurulmakla tehdit edilmelerine rağmen, dayanışma işaretleri yapıyor veya tezahürat ediyordu.

Bir süre sonra bu tahliye işleminin de “*Vergeltungsmassnahmen gegen die Zivilbevölkerung*” yani “Sivil Halka Yönelik Cezalandırıcı Hamleler”¹² kapsamında gerçekleştirildiği ortaya çıktı. Kasaba liderinin yardımcısı “herkesin kendi imkânlarıyla şehri terk edeceğini”¹³ duyurdu. Ulaşım vasıtası temin edilmeyecek; yatan hastalar atlarla çekilen düz römorklarla Otterloo’ya götürülecekti. “Ulaşım vasıtası temin edilmeyeceği” duyurusu, ele geçirdikleri ciplerdeki kanatlı at simgelerinin üzerine siyah haçlar çizip çılgınca bir o yana bir bu yana süren Almanlar için geçerli değildi. Görünüşe göre bunlardan bazıları da sarhoştı. LKP yeraltı örgütlenmesinden Albert Horstman, biri gelin diğer de damat gibi giyinmiş iki Alman askerinin bir cipe atlayıp dükkân vitrinlerindeki malları yağmaladığını görmüştü.¹⁴

Tahliye işlemi Arnhem merkezi ile başladı.¹⁵ Ayrılmayı reddeden herkes infaz edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktı. Kaderin bir cilvesi olarak, tahliyenin başladığı günün sabahında Arnhem’deki su sorunu giderilmişti. Bununla birlikte şehir merkezinin büyük bir kısmı

10 Pieter van Aken, Wolfheze, CRCP 126/24.

11 Lensink, NIOD 244/313.

12 WBfH.Nd., 24.9.44, BArch-MA RS3-9 5.

13 Arjen Schermer, NSB kasaba lideri yardımcısı, CRCP 121/17.

14 Albert Horstman, LKP, CRCP 120/28.

15 Lensink, NIOD 244/313.

halen alevler içerisindeydi yahut için için yanıyordu. SS, “İngilizlerin vandallığı”¹⁶ diyerek bu yangınlardan onları sorumlu tutuyor; fakat Hollandalıların yangınları söndürmesine de müsaade etmiyordu.¹⁷ (Büyük bir risk olarak yangınların vereceği tahribatı azaltmaya çalışan gönüllüler, savaş sonrasında saçma ve adaletsiz bir şekilde işbirlikçilik yapmakla suçlanacaktı.) Evleri alev aldığı takdirde süratle terk edebilmek maksadıyla muharebe boyunca günlük kıyafetleriyle uyumuş olan şehir merkezi sakinleri, tehlikenin büyüğü geçtiği halde evlerini terk ediyor olmaktan ötürü son derece üzgündü.

Arnhem’in doğu sınırlarında yaşayan bir kadın o günü şöyle anlatıyordu: “Şehrin merkezinden gelenler banliyölerde sığınacak bir yer arıyordu. O gece sona ermeden tüm şehrin terk edilmesi gerektiği ve ahalinin Zutphen’e ya da Apeldoorn’a kadar yürümek zorunda olduğu söyleniyordu. Saat 17.00 gibi duvarlara ilanlar asıldı ve şehir merkezinin en geç sabah sekize kadar boşaltılacağı duyuruldu. Her çeşit ulaşım şekliyle binlerce insan şehirden dışarıya akın ediyordu. Yürek burkan bir manzaraydı. Şehri terk edenlerin hepsi Velp’e geldi. Bu kadar insanın nasıl olup da kalabilecek bir yer bulacağı anlaşılacak gibi değildi. Daha bir önceki gece doğurduğu bebeğini el arabasına koymuş götüren bir kadın gördüm.”¹⁸ Velp yolu yanıp harap olmuş askerî araçlarla kaplıydı.

Aynı kadın ertesi gün, yani 24 Eylül Pazar günü için ise şunları yazmıştı: “Sabah dört gibi daha fazla insan şehirden ayrılmaktaydı... Saat 11.00’da tüm şehrin terk edilmesi gerektiğine dair yeni bir duyuru yapıldı ve Apeldoorn yolunun açık olduğu söylendi.”¹⁹ Emirler ağaçlara ve binalara asılıyordu. Kalın ve koyu renkli bir dumanın gökyüzü kapladığı, yanık kâğıt parçaları ve küllerin “siyah karlar” gibi yağdığı o günü kimileri “Eski Ahit’teki Huruç”²⁰ a benzetiyoordu. Almanlar bu “sözüm ona işbirlikçiliğe bir misilleme olarak” daha fazla evi ateşe verdiler.

Bir telefon mühendisi olan Nicholas de Bode ise gördüğü manzarayı şöyle tasvir ediyordu: “Yaşlı bir kadın bir elinde içinde kuşuyla

16 SS-Kıdemli Eri K. H. Bangard, 16. SS Mekanize Eğitim ve Takviye Taburu CRCP 131/9.

17 İsimsiz günlük, NIOD 244/1040.

18 Age.

19 Age.

20 Johannes van Hooff, CRCP 120/25.

bir kafes, diğer koltuk altında da bir yastık ve kırmızı renkli kadifeye sarılmış bir aile fotoğrafı albümü ile dolanıp duruyordu.”²¹ De Bode, kadına neden yiyecek ya da kışlık kıyafet değil de bunları aldığını sordu. Kadın, bu kuşun hayatındaki tek canlı varlık olduğunu söyledi. Albümü kaybederse bütün ailesini kaybetmiş gibi olacaktı; en sevdiği yastığı olmadan da uyuyamazdı. Bir başka yaşlı kadını ise ayaklarına teker takılmış sıradan bir ev sandalyesi üzerinde birisi iterek götürüyordu. “Böyle insanlar onlarca veya yüzlerce değil, binlerceydi. Nereye gideceklerine dair de hiçbir fikirleri yoktu.” Gözyaşı dökmüyorlardı ama de Bode’ye göre “yüreklерinden yaralılardı.”

Anna van Leeuwen, Wolfheze’deki akıl hastanesini terk edip ip gibi arka arkaya dizilmiş yürüyen kalabalık hasta grupları görmüştü. “Maalesef çoğu yayaydı; yürüyemeyecek durumda olanlar da el arabasında taşınıyordu. Ruhsal durumu çok kötü olanlar kaçmasın diye halatlarla bağlanmıştı.”²² Albert Horstmann ise “Şık bir kürk ile yüksek topuklu ayakkabılar giymiş, hüngür hüngür ağlayarak Ede’ye yürüyen” bir kadın görmüş; ayrıca “kır sakallı yaşlı bir adamın ansızın yolun kenarına düşüp ölüşüne ve bunun beraberindeki çocukları ve torunları nasıl kedere boğduğuna” tanıklık etmişti.²³

Yetişkinler sivil olduklarını belli etmek maksadıyla pazubentler takıyor veya beyaz bayraklar taşıyor yahut çoğu zaman olduğu gibi bir süpürge sapına yastık kılıfı geçirip bunu kullanıyorlardı. Çocuklar yağmur altında ebeveynleriyle beraber sürükleniyordu. Onlar da büyüklerini taklit ederek bir çubuğun etrafına mendil dolayıp sallıyordu. Voskuil ailesi 26 Eylül’de Oosterbeek’i terk etmeye zorlanmıştı, evin bir el bombası ile ağır yaralanan annesi Bayan Voşkuil el arabasında taşınıyordu. Yaralı İngilizler evlerinde çıkarılırken bir SS mensubu etrafa bakıp kopmuş elektrik tellerini, devrilmiş ağaçları ve kırık dalları işaret etmiş ve, “İngilizlerle arkadaşlık etmenin sonucunu görüyorsunuz, değil mi?” dedi. Başka bir yerde bir anne çocuğunun ikiye bölünmüş bir cesede bakmakta olduğunu gördü. Kadın, çocuğunun bu görüntüden ötürü örseleneceğinden endişe ederken çocuk dönüp, “Bak anne, yarım

21 Nicholas de Bode, PTT mühendisi, CRCP 120/11.

22 Anna van Leeuwen, GAA 1557/1053.

23 Horstman, CRCP 120/28.

bir adam,”²⁴ dedi. Ardından cesedin üzerinden atlayıp ucunda beyaz bir mendil bağlı çubuğunu omzuna dayadı ve yürümeye devam etti.

Pek çok kişi eşyalarını beyaz bir çarşafa doldurup bohça etmiş sırtında götürüyordu. Küçük çocuklar da kucakta taşınıyor; zira bebek arabaları patates gibi gıda ve ihtiyaç maddelerini taşımak için kullanılıyordu. Köpekler genellikle bisikletlerin arkasına yerleştirilmiş kutularda gidiyor ve bisikletler elle sürülüyor, üzerlerine binilmiyordu. El arabalarını alabilmiş nispeten şanslı olanlar hasır sepetlerde tavuk ve tavşan taşıyor; hatta nadiren de olsa arabalarının arkasına bir keçi bağlayabiliyordu. Arnhem kuzeyinden ilerlerken acınası durumdaki mezarlığın yanından geçtiler; mezar taşları baş aşağı duruyordu ve top mermileriyle dağılan mezarlardan dışarı kemikler çıkmıştı.

Hayvanat bahçesi görevlisi Anton van Hooff’a göre, “Arnhem’i terk etmekte olan insanların en büyük sorunlarından biri de besledikleri hayvanlardı. Pek çoğu hayvanları şehrin dışına kadar yanlarında götürmüş, sonra da iplerini çözüp serbest bırakmıştı. Hayvanlar kendilerini takip edebilirse ediyor, aksi takdirde öylece bırakılıyordu. O sabah saat 11.00’da yanlarında küçük bir köpekle bir grup insan geldi. Hayvancağız yorgunluktan düşüp kalmak üzereydi. Tam hayvanat bahçesinin önündeyken bir Alman askerinden köpeği vurmasını istediler. Asker köpeği alıp bir ağaca bağladı ve ateş etmeye başladı; fakat yalnızca bacağından yaralayabildi.”²⁵ Nihayetinde Anton van Hooff’un babası yaralı hayvanı ısrarla isteyip alacak ve bacağına saracaktı.

Herkes kendisinden bekleneni yapıyor değildi. Bir anne yanına küçük oğlunu alıp gidebildiği kadar gitmiş, sonra da bir yol kenarında yorgun düşüp kalmıştı. Oğlu o anları yıllar sonra şöyle hatırlıyordu: “Birdenbire lüks bir araba durdu. Arabadan inen Alman subayı bizi selamladı ve arabasına davet etti. ‘Elbette!’ diye ayağa fırladım.”²⁶ Bu subay, kadın ve oğlunu ilerideki kasabaya kadar götürmüştü. Bununla birlikte Almanların çoğu halktan pek hoşlanmıyordu. “Hermann Göring Tümeni”nden iki asker, yolda gördükleri zavallı bir kabile ile ‘Ha ha! İngilizler geldiğinde ne de mutluydunuz!’ diye bağırarak alay etmişti.”²⁷

24 Jan Voskuil, CRCP 125/22.

25 Anton van Hooff, CRCP 120/26.

26 İsimsiz günlük, GAA 1557/163.

27 İsimsiz kaynak, NIOD 244/1400.

Böylesine büyük bir kalabalığın bu sonsuz yürüyüş esnasında nasıl olup da karınlarını doyurup başlarını sokacakları bir yer bulabileceğini kimse bilmiyordu. Etraftaki tüm köylerin yiyecek stokları tükenmişken yemek kuponları hiçbir işe yaramazdı. Oosterbeek ve Batavya'da devam eden muharebelerden ötürü kimse batıya veya güneye gidemiyordu; bunun sonucunda da 35 bin kadar sivil doğuda yer alan Velp'e doluytu. "Geri kalanlar başka başka yerlere gitmeye çalıştı. Almanlar ölüleri gömmek için yirmi ila altmış yaş aralığındaki tüm erkekleri topluyordu... Az sayıda cesur insan evlerinin ne durumda olduğunu görmek üzere Arnhem'e dönmeyi denedi; fakat bunlar da Almanlar tarafından yakalanarak ölüleri gömmek üzere zorla çalıştırıldı."²⁸ Alman devriyeleri mülteci kabilelerini durdurup IJssel Nehri boyundaki savunma hatlarında çalıştırmak üzere de eli ayağı tutanları ayırıyordu. *Todt* Teşkilatı kontrolünde iş yaptırılan bu insanlar yorgunluk veya hastalık sebebiyle çalışamayacak hale gelene kadar çalıştırılıyor; ardından da yanlarına yiyecek veya ulaşım vasıtası verilmeden öylece serbest bırakılıyordu.

Perşembe günü itibarıyla Velp'e yerleşen insan sayısı elli bini buldu. Ardından Neder Rijn'in kuzey yakasının tamamen boşaltılacağına dair bir emir geldi; bu da yerinden edilmiş insan sayısının tahminen 200 bine varacağı anlamına geliyordu. Fakat iç kesimlerdeki köy ve kasabalar zaten yeterince kalabalıktı; zira Almanlar Kuzey Denizi kıyılarında yaşayan insanları da göçe zorlamıştı.

Kimileri tahliye emrini yok sayarak Arnhem'de kalmayı seçti. Gerhardus Gysbers²⁹ adındaki bir sahaf, dükkanının camı çerçevesi yere inmiş ve kitapları sokağa saçılmış olmasına rağmen yerini terk etmiyordu. Öte yandan, Willemskazerne binasının karşısındaki okulun yanında bulunan babasının evi hasarsız duruyordu. Gysbers şöyle yazıyordu: "Her şey 17 Eylül akşamüzeri bıraktığım gibiydi. Etler hâlâ tabaklardaydı, çatal ve bıçaklar da tabakların iki yanında duruyordu. Bunlara eklenen tek şey irice bir kedinin masa boyunca uzanan cansız bedeniydi." Kedilerin ölmesi veya evleri terk etmesi bir farklılık yarattı mı bilinmez, onlardan oluşan boşluğu dolduran birileri vardı. "Gözünüzün gördüğü her yer farelerle doluydu." Gizlice Arnhem'e dönmeyi başaran bir vatandaş, Almanların yaptığı korkunç bir şakaya denk geldi. On bir

28 İsimsiz günlük, NIOD 244/1040.

29 Sahaf, CRCP 120/20.

adet vitrin mankeni ağaçlara asılmıştı.³⁰ Sonradan anlaşıldı ki Neder Rijn kuzeyindeki Hollandalıları zorla göç ettirmekteki maksat, Müttefiklere yardım etmelerinden ötürü halkı cezalandırmanın yanı sıra kimseye görünmeden bütün şehri rahatça yağmalayabilmektir.

Müttefiklerin hava indirme harekâtının ilk haftasında dahi bölgedeki Hollandalılar Amerikalı ve İngilizlerin yağmasına maruz kalmıştı. Martijn Louis Deinum, Nijmegen'deki Amerikalı paraşütçülerle ilgili şöyle yazıyordu: "Bazıları harika insanlardı. Fakat aralarında bu kadar çok çürük yumurta olması da utanç vericiydi. Zira her şeyi yapıyorlardı."³¹ Bu talana bazen subaylar dahi iştirak ediyor, Hollandalılar için hayatlarını riske atmış olmalarından ötürü bunu kendilerine hak görüyorlardı. Nijmegen'de bulunan 508. Alay'dan bir grup askerin canı bir şeyler içmek istemiş, fakat fiçinin tıpasını çıkaramayınca "Üsteğmen Lamb etraftakilere açılmalarını söyleyip 45'lik Colt tabancasıyla iki kurşun sıkmış, askerlerde fiçi üzerindeki kurşun deliklerinden fişkıran birayı mataralarına doldurmuştu."³²

Diğer bazıları ise daha kıymetli ve dayanıklı eşyalara ilgi duyuyordu. Tuğgeneral McAuliffe'in karargâh subaylarından biri şöyle yazıyordu: "Askerlerin bazıları Hollanda'nın elmas diyarı olduğunu duymuştu ve Amerika'ya ısl ısl parıldayan elmaslarla dönme hayalleri kuruyorlardı. Hollanda'da bulunan pek çok çelik kasa bu sebepten ötürü roketatarla havaya uçuruldu."³³ 101. Tümen'den bir onbaşı da şunları hatırlıyordu: "Bazı arkadaşlar bankaların kasa dairesini roketatar atışlarıyla açıp, ciddi miktarda Hollanda parasını 'hürriyet!' kavuşturmuştu. General Taylor taburumuza gelerek bunun ittifak ruhuna uygun olmadığını söyledi."³⁴ Müttefikler, savaşın sonunda yalnızca Nijmegen bölgesinde yapılan yağmadan ötürü müştereken 220 bin Sterlin (2018 yılı için bu tutar 9 milyona tekabül etmektedir) tazminat ödeyecekti.³⁵

30 NIOD 244/1400.

31 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

32 Woodrow W. Millsaps, H, III/508/82, EC-UNO.

33 Yüzbaşı Harrell, CRCP 96/7.

34 Onbaşı Ray Lappegard, CRCP 97/12.

35 Sean Longden, *To the Victors the Spoils: D-Day and VE Day: The Reality Behind the Heroism*, Londra, 2007, s. 238.

İngiliz askerî makamları kendi askerlerinin boş evleri yağmalamasını engellemek maksadıyla dövizler hazırlamak³⁶ zorunda kalmıştı. Halk yeteri kadar eziyet çekmişti; fakat pek çok asker savaş ortamında kolayca elde edebileceği bu avantadan faydalanma arzusunun karşı koyamıyordu. Arnheim'deki karayolu köprüsünde bulunan 3. Paraşüt Taburu'na mensup son derece açık sözlü bir asker sonradan şöyle diyecekti: "Mevzuata aykırıydı ama herkes bunu yaptı. Elemanlar bir yığın kıymetli eşya getirdi. Ben de dört çekmece dolusu şık mutfak eşyası aldım, sanırım değerleri yüz Sterlin kadar ederdi. Kız kardeşim evlenecekti ve bunun harika bir düğün hediyesi olacağını düşündüm."³⁷ Esir kampına düşme ihtimalini göz ardı edecek olsak bile onca eşyayı nasıl götüreceği bir muammaydı. Zaten askerler çoğu zaman yağmaladıkları şeyleri bir yerlerde bırakmak zorunda kalıyordu.

Savaş süresince Hollandalı siviller de yağma yaptı ve onların düşüncesi ise şöyleydi: "Biz almazsak Almanlar alacak." Arnheim'de bulunan Hotel de Zon'daki tüm çarşaf ve nevresim takımlarını Hollandalı ev kadınları almıştı. Fakat bu görece sınırlı faaliyetler Almanların öfkelerini İngilizlere destek veren şehir halkına yönlendirmesiyle birlikte neredeyse tamamen yok oldu. Vali Seyss-Inquart, Reich Mareşali Göring'in 14 Ağustos 1943 tarihli şu genelgesine dayanarak bütün Arnheim'i imparatorluk malı ilan etti: "Düşmanın Reich topraklarındaki sivil halka karşı terörizm faaliyetleri bulunması halinde Führer, 'düşmanın terörist faaliyetleri sonucunda zarar gören mobilya, ev eşyası, yatak takımı, kıyafet, vb. her türlü varlığın yerine konması maksadıyla işgal edilen bölgelerde yine düşmana ait olan tüm özel ve kamusal mülkiyete ayırım yapılmaksızın el konulacağı' kararını almıştır."³⁸ Hollanda'daki işgal kuvvetlerine yine Göring tarafından gönderilen bir başka yazı ise Alman gaddarlığını kendince makul bir zemine oturtmaya çalışıyordu: "Hollanda halkının bu gelişmelere (Almanya'nın Müttefiklerce bombalanması) karşı takındığı tavır işgal edilen başka hiçbir ülkede görülmediği kadar çarpıcı olup Reich topraklarına yapılan terörist saldırılardan duyulan kindar ve kötücül hazı alenen ortaya koymaktadır."³⁹

36 Herman Jeanssen koleksiyonu, RAN 764/7.

37 Er Arthur Watson, 3. Paraşüt Taburu C Bölüğü CRCP 111/32.

38 İsimli günlük, NIOD 244/1040.

39 RvOD, s. 622-3.

Hastaneler ve ilkyardım istasyonları dahi yağmalanıyordu. *NSB* kasaba lideri yardımcısı Arjen Schermer, Diaconessenhuis'te başlarında harp ekonomisi birimini temsil eden bir yarbay bulunan dört kişilik bir subay grubu görmüştü. Görevleri "Arnhem'de bırakılıp kullanılacak durumda olan her türlü malzemeyi Almanya'ya göndermek, kalanları da Vali Seys-Inquart'ın tasarrufuna bırakmaktır."⁴⁰ Schermer, yerinden edilen insanların işlerine yarayabilecek battaniye ve yiyecek gibi malzemeleri bu emrin kapsamında hariç tutarak Kızıl Haç'a teslim etmek için müsaade istedi. Rahibe Christina van Dijk de St. Elisabeth Hastanesi'nin tahliyesinden birkaç gün önce Alman askerlerin gelip tüm bandajları çaldığını hatırlıyordu. "Kutular dolusu kadın pedini aldıklarında ise kendimizi gülmekten alamamıştık."⁴¹

Yağmalama işi kâğıt üzerinde düzenliydi. Almanlar bahçelere gömülmüş olabilecek gümüş ve diğer kıymetli madenleri aramak üzere uzun metal çubuklar taşıyordu. Evlerin en son kat tuğla ve sıvaları dahi kaldırılarak sahte duvarlar içerisine gizlenmiş olabilecek değerli tablolar aranıyordu. Arnhem genel olarak son derece zengin bir bölgeydi ve çelik kasalar hiç de emniyetli değildi. Mahalli Nazi Partisi yetkilileri ve *Todt* Teşkilatı mensupları tarafından yönetilen *Räumungskommando* veya sözüm ona "Tahliye Görev Kuvveti" devreye sokuldu ve ardından fabrikaların, dükkanların ve evlerin temizlenmesini (ve yapıların üzerini kapatmak maksadıyla ateşe verilmesini) müteakip Alman bürokrasi⁴² anlayışının gereğince ne var ne yok listelenerek kayıt altına alındı.

Fakat işler nadiren Nazilerin planladığı gibi ilerledi. *Räumungskommando* mensubu olup Essen ve Düsseldorf'taki bombalamalarda eşyalarını kaybeden ailelerin kayıplarını yerine koymaya çalışan Vestfalyalı bir görevlinin yazdığı mektup, yağmanın yine şahsi bir fırsat olarak görüldüğünü ortaya koyuyordu: "Sevgili Emmy, sana Arnhem'den en içten selamlarımı gönderiyorum. İstedğin kürk mantoyu mümkün olan en hızlı şekilde sana ulaştıracağım. An itibarıyla en önemli isteğini yerine getirmiş durumdayım; fakat daha göndereceğim çok şey var. Gördüğünde

40 Schermer, CRCP 121/17.

41 C. A. Dekkers ve L. P. J. Vroemen, *De zwarte herfst. Arnhem 1944*, Arnhem, 1984, s. 107.

42 Tj. de Boorder ve W. Kruidenink, *Rovers plunderen Arnhem. Een verhaal van Oorlog, Ballingschap, Vernieling en Massale Roof*, Arnhem, 1945.

inanamayacaksın. Bir büyük telsiz ve altı tane de radyo buldum, sen ve Ingrid için de iç çamaşırları. Yine senin için bir sabahlık ve bir de pele- rin ayarladım. Damasko kumaştan bir masa örtüsü, harika bir yatak, bir elektrikli ütü ve bir de elektrikli su ısıtıcı. Kısaca özetleyecek olursam hayal edebileceğin her şeyi alıyorum. Et konserveleri ve tereyağı bile var. Yani Emmyciğim, görüyorsun ya cennette gibiyiz. Burada yattığımız ya- taklar harika, böylesi Almanya'da asla bulunamaz.”⁴³ Noel yaklaşmaktay- ken tüm Wehrmacht subay ve astsubayları ile *Todt* Teşkilatı mensupları ailelerine göndermek üzere birer hediye buluyordu.

SS Genel Komutanı Heinrich Himmler'in Nazi Parti Sözcüsü Martin Bormann'a yazdığı bir mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Nazi Partisi'ne mensup bazı çapulcuların daha büyük hedefleri vardı. Nazi Partisi bölge başkanlarından “tahliye komandoları”nın kıymetli tablolar dokunmamaları istenmişti. “Düsseldorf Bölgesi Parti Başkanı Temmler birkaç haftadır Arnhem'deki başlıca bankaların şubelerini do- laşarak kasaları açmaya çalışıyormuş ve Vali (Seys-Inquart) tarafından bunu yapmaktan menedilmiş. Temmler daha sonra 2. Paraşüt Tümeni Komutanı Korgeneral (Walter) Lackner'e yanaşmış ve kendisine birkaç kaynakçı vermesini istemiş. General de paraşütçülerinin kasa patlatma elemanı olmadığını söyleyerek bu talebi geri çevirmiş.”⁴⁴ İnzibat kuv- vetlerinin kayıtlarına göre Temmler'in altı lider ve üç yüz görevliden oluşan ekibi Amsterdamsche Bank, De Nederlandsche Bank ve Rot- terdamsche Bank bankalarının kasalarını patlatarak açmayı başarmış, dördüncü bir bankanın kasasını da aynı şekilde açmaya yeltenmişti. Kıymetli tablolar, değerli metaller ve milyonlarca Alman markına teka- bül eden yüksek miktarda nakit böylece çalınmıştı. “Eksik bir listede dahi otuz dört adet tablodan bahsedilmekteydi.”⁴⁵

Temmler kendine içinde Hollandalı kızların çalıştığı bir ev kurdu ve bu kızlara gümüş eşyalar, tekstil ürünleri ve yiyecek gibi hediyeler verdi. “Yatak odasının duvarı zevksiz çıplak fotoğraflar ve gamalı haç

43 GAA 1557/244.

44 Arnhem'in yağmalanması hakkında Himmler'den Bormann'a telem yoluyla gön- derilen mektup, 23.2.45, BArch-MA N756 390/B.

45 Arnhem'den çalınan ve Jacob Ochtervelt tarafından çizilen eski bir Hollanda şaheseri olan The Oyster Meal tablosu, kökeni nihayet teyit edildikten sonra Londra Kent Konseyi tarafından sahibinin kızına Kasım 2017'de teslim edildi. Lord Mayor of London returns Nazi-looted Old Master', *Art Newspaper*, 6.11.2017.

sembolleriyile kaplıydı.” Lüks bir hayat yaşıyordu; ziyafetler verirdi ve üç adet kuyruklu piyanosu vardı. Himmler böylesine utanç verici davranışların Nazi itibarını zedeleyeceğinden endişe ediyordu: “Askerlerimiz üstün bir cesaretle en şiddetli muharebelerde çarpışırken, bu genç adamlar aynı gayreti Arnhem’de soygun yapmak için sarf ediyor.”

Mülkiyeti korumaya yönelik teşebbüsler beyhudeydi. Jonkheer Bonificia de Jonge, muharebenin sona ermesinden üç gün sonra şarap mahzeninin zarar görmesini engellemek maksadıyla evi için imzalı bir koruma emri çıkarmak⁴⁶ üzere garnizon komutanına gitti. Görüşmeden istediği sonucu alamayınca ailesiyle birlikte bir arabaya sığdırdıkları kadar eşya alıp evlerinden ayrıldılar. Ertesi gün Dennennoord yağmalandı. Alman askerleri geldi ve fırlamış fiyatlardan satmak üzere herkesin gözü önünde hayvan yemlerini çaldı. Hayvanat bahçesi müdürü Johannes van Hooff, SS Yüzbaşı Dornstein’a gidip öfkeyle şikâyetle bulununca aldığı karşılık yalnızca bezgin bir “*Es ist Krieg*” yani, “savaş böyledir”⁴⁷ oldu.

Hollandalılar bu utanmaz hırsızlıklardan yine de hissizce yakıp yıkarak yok etme uygulamaları kadar etkilenmemişti. Almanların yaptıkları bütün dünyaya duyulan sebepsiz bir nefretin göstergesiydi, “*Germania contra mundum*.”⁴⁸ Olanlara tanık olan birisi şöyle yazıyordu: “Etrafımızdaki sayısız *Moffen* terk edilmiş evlere giriyor ve istedikleri her şeyi alıyordu. Sandalye, masa, gardırop gibi istemedikleri şeyleri de baltalarıyla parçalıyorlardı.” Alman askerleri De Zon Oteli’ni işgal ettiklerinde mahzendeki şaraplardan içebildikleri kadar içmiş, kalan şişeleri de kimse keyfini çıkaramasın diye kırmışlardı. “Yayıklar dolu su tereyağı sokaklara sıvanmıştı. Dükkanlardaki pekmez küpleri ve un çuvaları yerlere dökülmüştü. ‘Alman beyefendiler’ bu pisliğin üzerinde yürüyor sonra da ayaklarını odalardaki mobilyalara siliyordu. Dükkan vitrinleri de kasten parçalanıyor ve sergilenen ürünler çalınıyordu. Bir V&D mağazasına giren tank dükkânının içini yerle bir etmişti.”⁴⁹ Naziler, Sovyetlere göre çok daha medeni olduklarını düşünmekten keyif alırlardı; fakat Arnhem’de yaptıkları kötülükler ve verdikleri hasar Kızıl Ordu’nun 1945 yılında Almanya’da yapacağından pek farklı değildi.

46 Jonkheer B. C. de Jonge, AAMH 50 No 635.

47 Johannes van Hooff, CRCP 120/25.

48 “Almanya tüm dünyaya karşı.” (ç.n.)

49 Lensink, NIOD 244/313.

Erkekler Adası

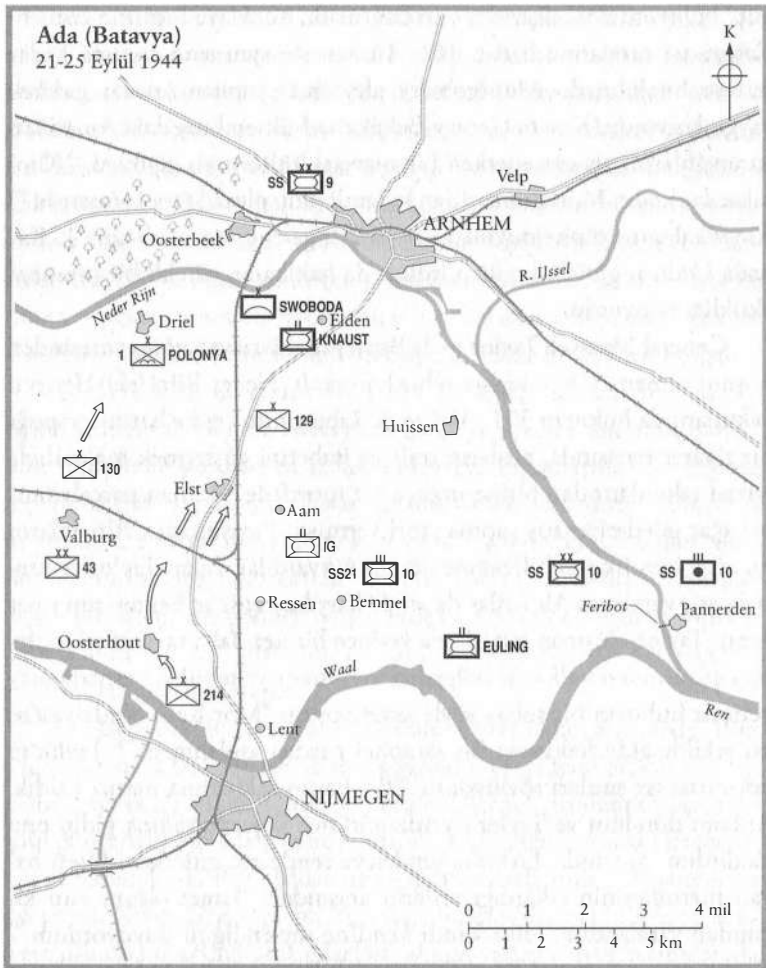
Eylül'den Kasım 1944'e

Waal ve Nederj Rijn nehirleri arasında kalan Batavya bölgesi “Erkekler Adası” olarak anılmaya başladı; zira buradaki kadınların büyük çoğunluğu tahliye edilmişti. Deniz seviyesinin altında kalan bahçeler ve bataklarla kaplı bu kurtarılmış bölgenin tamamen su altında kalmasını engelleyen tek şey çevresindeki su yollarıydı. Amerikalı bir paraşütçünün deyişiyle “zemin bir bilardo masası kadar düzdü”¹ ve paraşütçüler, bölge halkını ne kadar severlerse sevsinler, hava gitgide kötüleşmeye başladığından burada görev yapmaktan hoşlanmıyorlardı. Bir mevzi kazdıkları zaman ansızın tabanına su sızıyor ve hızla yükselerek içini dolduruyordu.

Bölgeye gönderiliş amaçlarını yerini getirdiklerini düşünen Amerikan askerleri, artık burada sıradan piyadeler gibi kullanılmamaları gerektiğine inanıyordu. Montgomery'nin kendilerine bel bağlamasına sinir olan komutanları da öyle. Montgomery'nin İngiliz ve Kanada unsurlarının yanı sıra Amerikan kara birliklerinin de komutasını devralmak konusunda daima ısrarcı olmasından ötürü, Amerikalı generaller onun bu durumu istismar ettiğini düşünüyordu. Tuğgeneral Jim Gavin şöyle yazıyordu: “Market Garden ile ilgili tuhaf şeylerden birisi, tarihte ilk defa Amerikan tümenlerinin yabancı bir ordunun emri altına girmiş olmasıydı.”² Son derece öfkeli olan General Brereton ise tümenlerinin zayıf oranının yüzde otuz beşe kadar yükseldiği konusunda Eisenhower kargâhını ikaz ediyordu. “Bu oran yerine konulması imkânsız olan, son

1 Joseph F. Brumbaugh, I/508/82, EC-UNO.

2 JMGP, Kutu 15.

derece yüksek eğitim düzeyli 7.382 hava indirme personeli anlamına gelmektedir...Sürekli olarak yaya piyadeler gibi kullanılmaları, önümüzdeki baharın sonlarına kadar hava indirme harekâtlarında görev almalarını imkânsız hale getirmektedir.”³

Bu generallerin en öfkeli ise 18. Hava İndirme Kolordusu Komutanı Korgeneral Ridgway olsa gerekti. “Montgomery’nin kendilerini 1 Kasım itibarıyla bölgeden çıkaracağına dair vaadini inanılması

3 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 19.

güç” buluyordu.⁴ Gelişmeler onu doğruladı. 82. Hava İndirme Tümeni Kasım ayı ortalarına kadar, 101. Tümen ise aynı ayın sonuna kadar serbest bırakılmadı. Montgomery aleyhinde yapılan şakalar giderek yaygınlaşıyordu. Kral 6. George Belçika’ ve Lüksemburg’daki Amerikan karargâhlarını ziyaret ederken bir mareşal üniforması giymişti. “Kimi şakacılar kralın Montgomery’den kıdemli olup olmadığını soruyordu.”⁵ Amerikalıların şüphe duymak için yeterli gerekçeleri vardı ama 1. Kanada Ordusu gibi 2. İngiliz Ordusu da hakikaten sürekli bir personel eksikliği çekiyordu.

General Maxwell Taylor’ın da Batavya’daki uzayan görev süresinden hoşnut olmamak için kişisel sebepleri vardı. Neder Rijn’deki Heteren yakınlarında bulunan 501. Alay’ın 3. Taburunun cephe hattına yaptığı bir ziyaret esnasında, atışların tesir ve isabetini göstermek amacıyla havan takımlarından birine uzakça bir mesafede bulunan parçalanmış bir ağaç gövdesine atış yapma emri vermişti. Paraşütçüler, Almanların bu atışa karşılık verebileceğine dair onu uyardılar. Fakat Taylor’ın ısrarıyla atış yapılırken Almanlar da ateşle karşılık verdi ve herkes tam siper yaptı. Taylor, düşman ateşi fasıla verince bir kez daha tavsiyeleri dinlemeyip yerinden kalkarak bölgeden ayrılmaya yeltendi. O esnada olay yerinde bulunan bir subay şöyle aktarıyordu: “Mor Kalp Madalyası’nı bu şekilde aldı; kalçasına bir şarapnel parçası saplanmıştı.”⁶ Taylor’ın koruması ise şunları söylüyordu: “Bir havan saldırısına maruz kaldık. Arkamı döndüm ve Taylor’ı yerde görünce koşarak yanına gidip onu kaldırdım. Sırtımda Taylor’la sendeleye giderken düşen havan mermilerinin çıkardığı seslerin arasından, ‘Lanet olsun, tam kıcımdan yaralandım!’ diye kendi kendine söylendiğini duyuyordum.”⁷ Şüphe yok ki General kendisine yapılabilecek şakaları çoktan tahmin edebiliyordu. Taylor, asrları tarafından pek sevilmez ve ona Ridgway ile Gavin gibi hayranlık duyulmazdı.

501. Alay Heteren’e ilerlerken bölüklerden birisi Almanların sahara hastanesi olarak kullandığı bir tuğla fabrikasını ele geçirdi. İçeride hâlâ cerrahi operasyonlardan kalan uzuv parçaları vardı ve bunların

4 CBHC, Kutu 4, Klasör 14.

5 14.10.44 Age.

6 Onbaşı Richard L. Klein, CRCP 97/11.

7 Stevan Dedijer, *Princeton Alumni Weekly*, 21.12.94, EC-UNO.

temizlenmesi gerekiyordu. Aç bir domuz da etrafta dolanıyordu.⁸ Almanlar bu kadar yakinken kimse ateş edip domuzu vurmak istemediğinden, sivildeyken mezbahada çalışan bir asker hayvanı alaşağı etmeye gönüllü oldu. Asker bir darbe indirince hayvan yere düştü; ardından tam üzerine çökecekti ki domuz sıçrayıp kalktı ve koşarak fabrikadan uzaklaşmaya başladı. Asker de peşine takıldı. Almanlar bu sahneyi şaşkınlıkla izlediler fakat ateş etmediler. Domuz fabrikaya döndü ve askerlerden biri 45'lik tabancasını çekip hayvanı yere serdi. Bunun üzerine Alman topçusu ateş açtı. Askerlerden bazıları domuzu yemeye pek de hevesli değildi, kim bilir bu hayvan bugüne kadar ne ile beslenmişti.

82. Hava İndirme Tümeni'nin 508. Paraşütçü Piyade Alayı da 50. İngiliz Tümeni ile birlikte Batavya'da görev yapıyordu. Bir elma bahçesinde tertiplenmişlerdi ve en azından meyveler olgunlaşmıştı, bu sayede ishal olma riski azalıyordu. Dwayne Burns şöyle yazıyordu: "Yirminci yaş günümü oradaki mevziimde kutladım." İçinde bulundukları mevziler "çamurlu koca çukurlardan" ibaretti. Evden kendisine hediye olarak şık bir kalem seti gönderilmişti. Başçavuş Scanlon, "Burns, ölürsen bunu alabilir miyim?" diye sordu. "Tabii ki," dedi Burns, "Tetiği çeken sen değilsen neden olmasın."

Tek eğlenceleri it dalaşı yapan uçakları seyretmekti; zira Neder Rijn bölgesinde hava faaliyeti son derece yavaştı. Orgeneral Student'in oğlu olan avcı uçağı pilotu Üsteğmen Hans-Dietrich Student'in uçağı 28 Eylül günü Arnhem semalarında vuruldu ve Student hayatını kaybetti. Burns, havadaki iki P-51 Mustang uçağını seyrediyordu. "Yaşamak bu olsa gerek. Çıkıp biraz uçuyor, bu sırada birkaç Alman öldürüyor, sonra eve dönüp kız arkadaşınla güzel bir akşam yemeği yiyor, ardından da sıcak yatağına yatıp uyuyorsun. Böyle savaşa kurban olayım. Bunların üzerimizde bir ay önce yaptığımız atlayış esnasında giydiğimiz kıyafetlerle çamur içerisinde oturduğumuzdan haberi bile olmadığına dair her türlü bahse varım." Tam bu sırada uçaklardan birisi bir uçaksavar mermisiyle vuruldu ve alevler içerisinde yere çakıldı. Paraşütçüler, "aşağıda durup güvenle yere basmanın" çok daha iyi olduğuna bir anda ikna oluverdiler.

8 Carl Cartledge, 501/101 EC-UNO.

9 Dwayne T. Burns, F/II/508/82, EC-UNO.

Hem 101. hem de 82. Tümen geceleri Neder Rijn kıyısında devriye görevleri icra ediyordu; zira Almanlar sık sık kauçuk botlarla baskın kuvvetleri gönderiyordu. 506. Alay'ın E Bölüğü bu gece devriyelerinden birinde bir grup Alman'a çattı. Her iki tarafta süratle birbirine el bombaları fırlattı ama bunların pek bir etkisi olmadı. Amerikalıların başındaki üsteğmen bağırdı: "Süngü tak!"¹⁰ Fakat süngüsü yanında olan tek kişi kendisiydi. Ekibindeki paraşütçülerden biri olan Earl McClung içinde şöyle geçirdi: "Akı başında hiç kimse o şingırdayan şeyi bir gece devriyesine çıkarken yanına almaz." O ve arkadaşları süngüyü sadece siper kazmak için kullanırdı. Üsteğmen kendi süngüsünü tüfeğinin ucuna taktı ve yerinden sıçradı; fakat birkaç adım attıktan sonra düşman ateşinden ötürü yere yatıp kapanmak zorunda kaldı. Kimsenin kendini takip etmemesinden ötürü öfkeliydi. McClung karanlığa sığınarak kimliğini belli etmeksizin seslendi: "Üsteğmenim, süngüsü olan tek kişi sizsiniz. İsterseniz siz ilerleyin biz de ateşlerimizle sizi destekleyelim." Bu sözler "devriyedekiler arasında bir iki kikirdemeye sebep oldu."

Daha batıda bulunan Opheusden'de bir Alman bölüğü 506. Alay'ın tuttuğu mevzilere doğru ilerliyordu. Karargâh Bölüğü'nden Yüzbaşı Sweeney şöyle yazıyordu: "Bizim Amerikan havanlarından birinin mermisi, yere yatmış bekleyen bir grup Almanın üzerine düştü. Bunlardan biri yerinden fırladı ve çıldırmış gibi mevzilerimize doğru koşmaya başladı. Eli bileğinin az üzerinden kopmuştu ve suyun bahçe hortumundan fışkırdığı gibi kan fışkırıyordu. Kan kaybından öleceği ortadaydı. Tabur cerrahımız Yüzbaşı Madden ileri atılıp bu zavallı düşman askerini yakaladı. Amerikalı bir sıhhiye subayının askerin yaralı koluna basbayağı turnike uygulamakta olduğu fark edilince ateş kesildi ve Yüzbaşı Madden kendisine minnettar olan Alman'ı sakince bizim saflarımıza yönlendirip tedavi edilmesini sağladı."¹¹ Amerikalı bölük komutanına göre bu "düşmanın teslim olma kararını şüphesiz etkilemişti."

Havanlar, her iki tarafın askerleri için de neredeyse her durumda kurşunlara kıyasla çok daha ölümcül yaralanmalara sebep oluyordu. 501. Alay Komutanı Albay "Jump" Johnson nehir kenarındaki bentler boyunca mevzileri kontrol etmekte iken havan mermileri düşmeye başlayınca her zamanki aldırılmaz tavrını sergilemeye devam ederken,

10 Er Earl McClung, 3/E/II/506/101, EC-UNO.

11 Yüzbaşı Patrick J. Sweeney, H, 506/101, CRCP 98/40.

subaylar ve askerler yere yatıp kapandılar. Bu durum Johnson'u gülümsetti; fakat Peder Sampson'ın aktardığına göre "sıradaki merminin adresi belliydi."¹² Albay Johnson, yerini alacak olan Yarbay Julian Ewell'a son söz olarak, "Julian, evlatlarıma iyi bak," diyebildi.

Amerikalı paraşütçüler İngilizlerin "Ada"daki taktiklerini hiç beğenmiyordu. Er Donald Burgett, Cornwall Dükü Hafif Piyade Alayı'nın 5. Taburu tarafından icra edilen bir taarruzu şöyle tasvir ediyordu: "Açık arazide omuz temasında yan yana diziliyor, kalçadan atış tekniğiyle şarjörleri boşaltıyor, sonra da tüfeklerini doldurup aynı şekilde ateş ederek ilerlemeye çalışıyorlar."¹³ Ardından hasret dolu bir hayranlıkla şöyle devam ediyordu: "Bu taarruz şekli Amerikan İç Savaşı'nın kanlı muharebeleriyle birlikte tarihin tozlu sayfalarına karışıp gitti." Amerikalılar gibi İngilizler de ölen askerlerin tüfeğini süngü takılı vaziyette cansız bedeninin başına dikerek daha sonra kaldırılmak üzere cenazenin yerini işaretliyordu.

"Ada'da bulunmanın Amerikalı paraşütçüler açısından bir diğer mahzuru ise İngiliz askerî makamlarının kumanyaları hazırlarken Avustalya'dan getirtilen bol miktarda kuru koyun eti kullanıyor olmasıydı. Amerikalılar taze pişirilmiş et peşindeydi. 508. Alay'dan bir paraşütçün daha sonradan şöyle bir itirafta bulunacaktı: "Zavallı Hollandalıların gıda kaynaklarını yiyip bitirdik. Çoğu evin yanında tavşan kafesi vardı, epey bir tavşan yedik."¹⁴ İngiliz kumanyalarında sevdikleri tek şey romdu. Rengi ve kıvamı kalın bir motor yağına benzese de sert içki sevenler bu romla takas edilmek üzere çok kıymetli şeyler önerebiliyordu. 505. Alay'dan bir astsubay şöyle yazıyordu: "Bizim askerlerden biri kafayı buldu ve makineli tabanca ile ava çıktı. Ardından kucağında iki evcil tavşanla şarkılar söyleyerek geldi ve ayılana kadar mevziinde nezaret altında tutuldu."¹⁵

Amerikalı askerler her şeyden çok bifteğin hayalini kuruyordu; bu yüzden 7.62 mm'lik makineli tüfeklerle çok sayıda sığır öldürölüp

12 Francis L. Sampson, *Look Out Below!*, Washington, DC, 1958 s. 93.

13 Burgett, alıntılıandığı yer David Bennett, *A Magnificent Disaster: The Failure of Market Garden: The Arnhem Operation, September 1944*, Philadelphia, PA, 2008, s. 8.

14 Brumbaugh, EC-UNO.

15 Üstçavuş William L. Blank, 505/82, CRCP 104/8.

oracıkta kesilip parçalandı. Peder Sampson, “Pek çok inek parolayı söylememesinden ötürü bifeğe dönüştürüldü.”¹⁶ diye yazıyordu. Hollandalı çiftçilerin şikayetlere giderek artınca General Taylor bu işi yasakladı ve sığır öldürenlere beş yüz ABD doları para cezası¹⁷ getirildi. Yarbay Ewell, Johnson’un ölümünü müteakip görevi devraldıktan kısa bir süre sonra üç taburunu da ziyaret edip bu haberi duyurdu. Yarbay Ballard, taburunun elde ettiği taze et miktarının bolluğunu şöyle izah etmeye çalışıyordu: “Sığırlar 88 mm’lik uçaksavarlarla vuruldu, domuzlar mayına bastı ve tavuklar da durduk yere öldü, kim bilir belki de yorgunluktan.”¹⁸ Tam bu sırada bir domuzu önlerine katmış cıyaklata cıyaklata kovalayan dört paraşütcü ortaya çıkıverdi. Ewell, Ballard’a şöyle dedi: “Sanıyorum şimdi de bana bu domuzun adamlarınıza saldırdığını söyleyeceksiniz.”

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu’nun yayımladığı bir günlük bültene göre ise Avrupa’daki Amerikan askerî makamlarını asıl meşgul eden şey çok daha ciddi bir suçtu: “Askerî personelin düşmandan ele geçirilmiş banknotlar, esir değiş tokuşu için istenen rüşvet paraları, karaborsacılık ve benzeri şekillerde elde edilen gelirler gibi kanunsuz kaynaklardan kendilerine nakdi varlık temin ettiğine dair raporlar karar-gâhımıza sunulmuştur.”¹⁹ Amerikan askerleri bol miktarda yüz Belçika franklık banknot toparlamıştı ve “çok sayıda sahte Müttefik Kuvvetler Fransız Frangı²⁰” dolanımdaydı. Bazı paraşütcüler boş zamanlarında para piyasalarıyla ilgileniyor ve hatta “külçe altın işiyle iştigal ediyordu.” Bununla birlikte, paraşütcüler silah arkadaşlarının ihtiyaçları üzerinden para kazananları da affetmezdi. Üsteğmen La Riviere’in aktardığına göre yapılan incelemelerde bir askerin morfin çaldığı anlaşılmıştı. Adamın bunu kara borsada sattığı neredeyse kesindi. “*Rivers*” olarak da bilinen üsteğmen, bu hırsızın inzibatlara teslim edilmeden önce kendi

16 Sampson, *Look Out Below!*, s. 94.

17 Üstçavuş William L. Blank, 82. Hava İndirme Tümeni gaziler Röportajı, Kutu 2, USAMHI.

18 Sampson, *Look Out Below!*, s. 94.

19 FAAA, NARA RG331/Kayıt 254/Kutu 18.

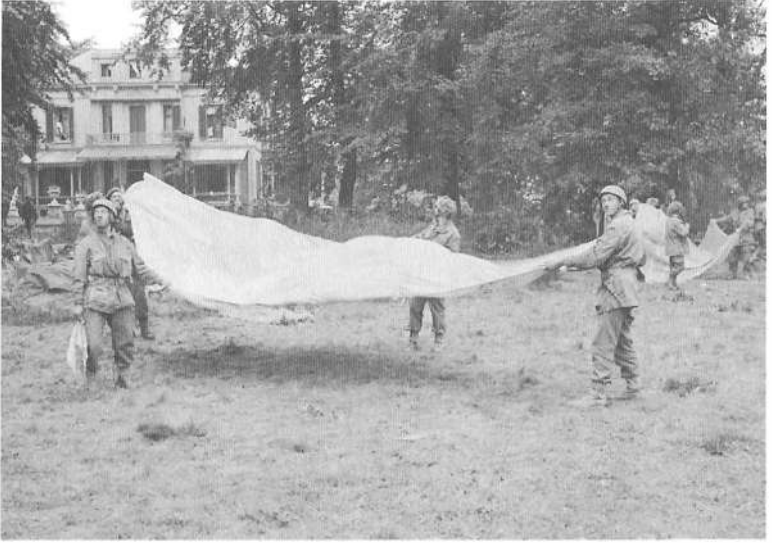
20 Banknotları ABD tarafından basılan ve işgal altındaki Fransa’da çok kısa bir süreliğine kullanılan para birimi. General de Gaulle’ün kontrolü ele aldıktan sonra bu banknotları sahte ilan edip süratle savaş öncesi Fransız frangına dönmesiyle birlikte hızlıca yok olmuştur. (ç.n.)

41. Hudut Alayı 1. Taburu'nun C Bölüğü, 21 Eylül günü Oosterbeek savunma bölgesinin batı kanadına Almanlar tarafından yapılacak bir saldırıyı püskürtmeye hazırlanıyor.

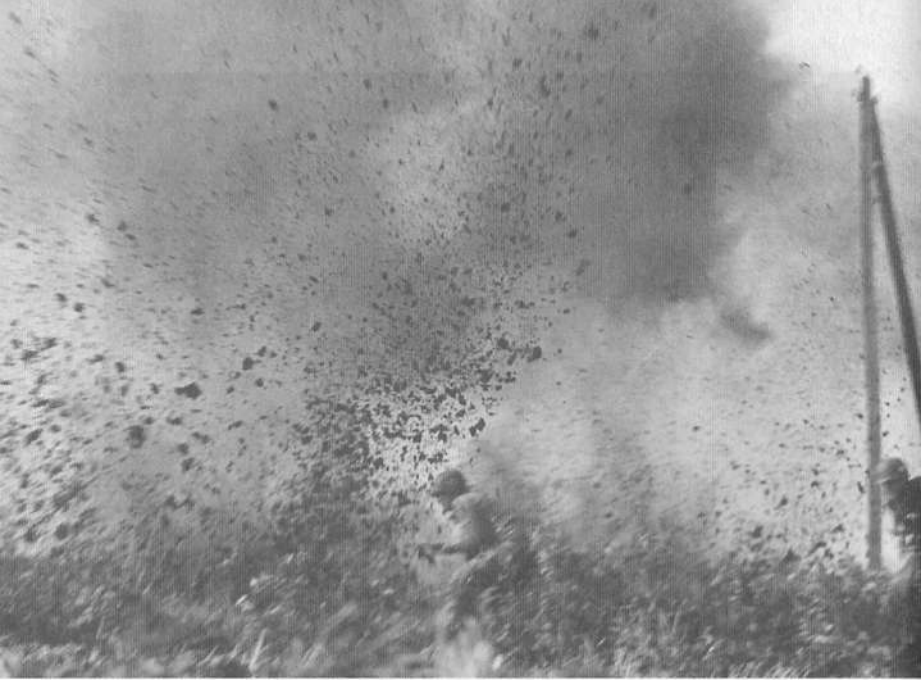
42. Von Swoboda Hava Savunma Tugayı'na mensup bir Luftwaffe uçaksavar mürettebatı, Amsterdamseweg semalarında RAF ikmal uçaklarını ateş altına alıyor.

43. Paraşütçüler, ikmal sandıklarını savunma bölgesi içerisine atmaları için RAF pilotlarına çaresizce işaret gönderiyor.

44. *Hohenstaufen* Tümeni'ne ait olup Dreijenseweg'de bulunan bir Waffen-SS yarı tırtıllı aracı, arkada görünen ağaçlara takılmış olan paraşütlü ikmal sandıklarını ele geçiriyor.

45. Cehennem Otobanı yakınlarında topçu ateşine maruz kalan Amerikalı paraşütçüler.

46. Schoonoord Otelı'ndeki yürüyebilecek durumda olan yaralılar 20 Eylül günü esir alınıyor.

47. Brinkmann Muharebe Grubu, Frost taburunun Arnhem köprüsünde mağlup edilmesinin ardından, Nijmegen'den bastırmakta olan İngiliz birliklerine karşı koymak üzere güney yönünde Batavya'ya doğru ilerliyor.

48. (Soldan sağa) Arnhem ve Nijmegen arasındaki Batavya bölgesi yahut "Ada"da bulunan Waffen-SS, Alman kara kuvvetleri ve Luftwaffe unsurlarından oluşan karma bir grup.

49. Almanlar 24 Eylül günü Arnhem ve civarındaki bölgeleri cebren tahliye ettirmeye başlamıştır. Hollandalıların Müttefiklere verdiği desteğe bir misilleme olan bu hamle sayesinde Almanlar hiçbir engelle karşılaşmadan şehri yağmalayabilmiştir.

50. Kanada birlikleri harap edilip terk olunmuş Arnhem şehrini nihayet 14 Nisan 1945 günü hürriyetine kavuşturuyor.

51. 1944-45 Kıtık Kışı'nın genç bir kurbanı.

takımındaki arkadaşlarından adamakıllı bir sopa yediğini söyleyerek devam ediyordu: “meğer adam azılı bir suçluymuş.”²¹

İnanması güç olsa da halkın bir kısmı “Ada”daki İngiliz askerlerinin Amerikalılara kıyasla melek gibi olduğunu düşünüyordu. Bunlardan birisi daha sonradan şöyle yazacaktı: “Bütün evlere İngiliz askerleri yerleşmiş, hâlâ bölgede kalan Hollandalı erkekler kendi evlerinde misafir durumuna düşmüştü. Bu durumdan rahatsız değildiler; zira birbirlerini anlamasalar da karşılıklı olarak iyi niyet gösteriliyordu. Almanlardan korktuğumuz gibi onlardan korkmuyorduk. Çok kibardılar ve durduk yere hayatımızı zorlaştırmıyorlardı. Bize sigara ve yiyecek ikram ettiler, hiçbirimizin yıllardır yemeği pirinci dahi verdiler. Biz de onlara yumurta ve süt temin ediyorduk, ikramlarımızı kibarca kabul edip karşılığında para ödemek istiyorlardı. Bu durumun yalnızca birkaç gün süreceğini sanmıştık ama tam yedi ay böyle devam etti.”²² Güzelce geçinip giden bu insanlara vurulan en büyük darbe, Almanların harap olmuş Oosterbeek demiryolu köprüsünün hemen doğusunda bulunan bentleri 2 Aralık 1944 yılında havaya uçurması olacaktı. Bu olay bütün Batavya bölgesinde ciddi su baskınlarına neden oldu.

Market Garden Harekâtı’ndaki başarısızlığa erken gelen sonbaharın dinmeyen yağmurları da eklenince İngiliz askerlerinin morali dibe vurdu. 11. Zırhlı Tümen 30. Kolordu’nun doğu kanadında bulunan bir sektörü devraldığında, muhtemelen bir İngiliz subayı tarafından kaleme alınmış, beş satırlık şu esprili şiirin yazılı olduğu kâğıtlar elden ele dolaşmaya başladı:

Çöktüm Maas’ın kıyısına,
Dedim ne bu yaygara.
Terk edip cananımı gençliğimin baharında,
Kim bilir nereye geldim kalkıp da
Geziyorum kıçımda vıcık vıcık çamurla.²³

Almanlar, kış dönemini bir şey yapmadan bekleyerek geçirmeye hazırlanan İngilizlerin “sabah sekiz, akşam beş” anlayışıyla askerlik yaptığını düşünüp bunu küçümserdi. “*Bei Nacht will der Tommy schlafen*”,

21 Üsteğmen Richard G. La Riviere, H/3/504/82, CRCP 103/7.

22 J. W. Lammert, NIOD/244/629.

23 11hArmoured Division, TNA WO 171/4184.

yani “Tommy geceleri uyumayı sever.”²⁴ diyorlardı. Montgomery akla gelebilecek en elverişsiz araziye seçmişti; suya doymuş uçsuz bucaksız bataklıklar ve önlerine türlü türlü engeller çıkaran Ren Nehri. Tek bir çıkar yol vardı; bahar beklenecek, ardından Maas Nehri geçilerek doğruya doğru devam edilip Reichswald’a varılacaktı. Fakat burası da tankların manevra yapabilmesi için çok sınırlı imkanlar sunuyordu.

Hâlâ Nijmegen’de bulunan insanlar sanki cephe hattında yaşıyor gibiydi. Martijn Louis Deinum, günlüğüne şöyle yazıyordu: “Sanki hâlâ savaşın ortasında gibiyiz. Alman topçusu fasıla vermeksizin saldırmaya devam ediyor ve henüz güvende hissedemiyoruz.”²⁵ Belli ki kendi deyişiyle “İngilizlerin iyimser kayıtsızlığına” bir anlam veremiyordu.

Alman saldırıları Waal üzerindeki iki köprüye odaklı olarak devam etti. İngilizler karayolu köprüsünün etrafını gece bombardımanları ve “sırtlama” şeklindeki hava taarruzlarına karşı projektör ve uçaksavarlarla donatmıştı. Fakat Almanların en çarpıcı teşebbüsü kurbağaadamlarla gerçekleşecekti. İngilizler, Almanların icra ettiği başarısız bir keşfin ardından bu tehdidin farkına vardılar ve düşmanın yaklaşma istikametlerini 76 mm’lik tanksavar topları ile kapattılar. Eğitimlerini Venedik’te almış olan Alman 65. Amfibi Görev Kuvveti’ne mensup on iki kurbağaadam, SS Tuğgeneralı Harmel’in Pannerden’de bulunan komuta yerinde harekât emrini aldı. Harmel bu ekibi “düşmanın köprü üzerindeki emniyet kuvvetlerinin tamamen teyakkuz halinde olduğuna”²⁶ dair ikaz etti. Her biri dörder kurbağaadamdan oluşan üç tim, 28 Eylül gecesi birer adet yarım tonluk deniz mayını akıntı yönünün tersine olacak şekilde köprülere on kilometre uzaklıktaki bir noktadan suya indirdi. Akıntının şiddeti işlerini zorlaştırdı ve mayınlardan yalnızca birisini doğru şekilde konumlandırabildiler. Bu mayın, demiryolu köprüsünün bir kısmını tahrip etse de karayolu köprüsü herhangi bir hasar vermedi. On iki kurbağaadamdan yalnızca ikisi akıntıdan istifade ederek düşmana yakalanmadan geri dönmeyi başarabildi ve esir alınan onundan üçü yaralarından ötürü hayatını kaybetti.²⁷

24 TNA WO 171/4184.

25 Martijn Louis Deinum günlüğü, NBMG 5.3.20548.

26 GA-CB 2171/1.

27 Bu olayın İngiliz gözünden anlatımı için bkz. TNA WO 171/4184.

82. Hava İndirme Tümeni'nin kendine özgü gizli silahı 504. Paraşütçü Piyade Alayı'ndan Er Theodore H. Bachenheimer'di.²⁸ Almanya doğumlu bir Yahudi olan yirmi bir yaşındaki bu genç kendi kendine casus olmuştu. Savaşın başlarında Almanya'da birlikte yaşadığı anne ve babası ile ABD'ye göç edip Hollywood'a yerleşmişti. Bachenheimer İngilizceyi halen Alman aksanıyla konuşuyordu ve ABD vatandaşlığını Fort Bragg'de eğitim görürken almıştı. 504. Alay Anzio'da iken, Bachenheimer istihbarat toplamak maksadıyla düşman saflarına sızarak Alman askerleriyle beraber sahra mutfağında yemek kuyruğuna bile girmiş ve bundan ötürü Gümüş Yıldız madalyasıyla taltif edilmişti.

Müttefiklerin henüz Nijmegen'de hiçbir birliği yokken, Bachenheimer 18 Eylül günü demiryolu istasyonuna geçip buradaki lokantada yemek yemekte olan bir grup Alman askerinin arasına karışmış ve Hollandalı bir demiryolu mühendisinin yardımıyla şehrin anons cihazına erişim sağlamıştı. İstasyondaki tüm Alman askerlerinin teslim olacağına dair bir emir yayımladıktan sonra makineli tabancasını cihazın mikrofona tutup ateşledi ve bunun üzerine kırk kadar Alman panikle kaçışarak istasyonu terk etti. Nijmegen'in ele geçirilmesini müteakip de sorgulanmak üzere Alman askeri kaçırma odaklandı. Bachenheimer, yeraltı direnişinin mahalli önderlerinden biri olan "*Zwarte Jan*" yani "Kara John" lakaplı Jan Postulart'la dirsek temasında çalışıyordu.

Albay Tucker'ın emir subayının²⁹ anımsadığına göre Gavin, Bachenheimer için, "Bu gayrinizami faaliyetlerinden ötürü divanıharpte yargılanması mı gerekiyor, yoksa subaylığa mı terfi ettirilmeli bilmiyorum," demişti. Yazar ve savaş muhabiri Martha Gellhorn, sevgilisi Jim Gavin'e yaptığı bir ziyaret esnasında kaleme aldığı ve Collier's dergisinde yayımlanan yazısında Bachenheimer'ın çalışma yerinden "Nijmegen'deki eski bir okulda, tıka basa doldurulmuş küçük bir oda"³⁰ olarak bahsediyordu. Bachenheimer burada casus şebekesinin elde ettiği bilgileri alır, Alman muhbirleri dinler, esirleri sorguya çeker, Hollanda yeraltı örgütlenmesiyle birlikte çalışır ve istihbarata ihtiyaç duyan Alman ve İngiliz subaylarını kabul ederdi. Gellhorn şöyle yazıyordu: "Fevkalade kabiliyetli ve ciddi bir adam olan Bachenheimer için hiçbir detay önemsiz yahut

28 504/82, CRCP 101/6.

29 Yüzbaşı Louis A. Hauptfleisch, 504/82, CRCP 102/29.

30 Collier's, 23.12.44.

onun boyunu aşacak kadar kapsamlı değildir. Üstelik tevazuundan da ödün vermez. Bachenheimer'in savaşıklık kabiliyetleri olağanüstüdür ama aslına bakılırsa o tam bir barış insanıdır."

Bachenheimer Alman hududunun ötesine geçip Cleve ve Betuwe'ye gitti. Yerel direniş örgütünün Tiel yakınlarında bulunan karargâhı Ebbens ailesine ait bir meyve çiftliğinde konuşluydu ve ailenin tamamı SS tarafından esir alınıp infaz edilmişti. Bachenheimer da Almanlar tarafından esir alındı ve 22 Ekim gecesi muhtemelen kaçmaya yeltenirken vuruldu ama neredeyse kimse buna inanmamıştı. Kurşun kafasının arkasından boynuna doğru girmişti. Hikâyenin en esrarengiz kısmı ise cansız bedeni bulunduğu Bachenheimer'in üzerinde bir Amerikan yardımcı pilot üniforması olmasıydı.

Gellhorn, ziyareti esnasından topçu saldırılarına maruz kalmakta olan Nijmegen'e dair kayda değer izlenimler edinmişti. "Hollandalılar kırılan cam parçalarını her sabah çaresiz bir ihtimamla süpürüyor; fakat bunları taşıyacak arabaları olmadığından, top mermisi izleriyle dolu cadde boyunca dikilmiş ve yapraklarını dökmekte olan sonbahar ağaçlarının altında derli toplu cam ve enkaz öbekleri yükseliyor." Yazar, halkın kendince derecelendirdiği hainlere yaptığı muamele karşısında ise biraz kafa karışıklığı yaşamıştı. "Polis ve yeraltı direniş örgütü mensupları, şehirdeki Alman casuslarını ve işbirlikçileri bulup yakalamakla meşgul. İşbirlikçiler, top mermilerinden ötürü duvarları çiçek bozuğu gibi dökmüş olan büyük okul binasına götürülüyor. Burada tutuldukları esnada diğer insanlar ne yiyorsa onlara da aynı şeyler veriliyor ve usulünce yargılanmaları için Hollanda hükümetinin dönüp göreve başlaması bekleniyor. Okul binasına kirli insanlardan yayılan o tanıdık ve kesif koku hâkim...Hollandalılar buradakilere kötü muamele etmiyor ve bu tutsaklar çok sıkı bir kontrol altında da tutulmuyor. Ne tür insanların tutuklandığını görünce şaşırmamak elde değil, en çok da gün gibi ortada olan sefaletlerine şaşıyorsunuz. Küçücük bebekleriyle yataklarında uzanan, hasta görünüşlü, kederli genç kadınların bulunduğu odalar var. Bunlar Alman askerleriyle ilişki yaşayan ve şimdi de Alman bebekleri doğurmuş olan kadınlar. Almanlarla ticari faaliyetlerde bulunmuş, Nazi Hollanda hükümetine yardım etmiş, ispiyonculuk yapmış yahut bir şekilde gerçek Hollanda halkına ve ülkesine zarar vermiş nispeten yaşlı insanlar da bir başka odada tutuluyor. Odalardan birinde

donuk bakışlı ve merhametsiz bir rahibe kalıyor, beraberinde ise hem Almanların mutfaklarında çalışıp onlara yemek yapmış, hem de masalarına meze olmuş iki sersem ev kızı var.”³¹

Oosterbeek'teki son paraşütçüler de teslim olduktan sonra, Hohenstaufen Tümeni Almanya topraklarında bulunan Siegen'e ilerledi. Model, 28 Eylül günü 9. ve 116. Panzer Tümenlerinin her ikisi de Alman kara kuvvetlerine mensup olan komutanlarını 2. SS Panzer Kolordusu marifetiyle icra edeceği Batavya'yı el geçirme harekâtı konusunda bilgilendirdi. Bittrich bu plandan memnun değildi ve çok geçmeden böyle bir arazide taarruza kalkışma fikrinden duyduğu endişelerinde haklı çıktı. Her iki tümen de Arnhem'e ulaşmakta güçlük çekti. 116. Panzer Tümeni ister istemez Aachen civarındaki muharebelere karışmış ve ardından Müttefik avcı-bombardıman uçaklarının saldırılarıyla yavaşlatılmıştı. Model, tüm birlikleri görev yerine ulaşamamış olsa da taarruzun ertelenmesi önerisini reddetti.

İki tümen, çöken sisin sağladığı gizlemeden istifade ile 1 Ekim günü saat 06.00'da Elst'e doğru ilerlemeye başladı; fakat Harmel'in raporuna göre “düşmanın gayretli mukavemetinden ötürü yalnızca önemsiz kazanımlar elde edilebildi.”³² 506. Ağır Panzer Taburu'nun Royal Tiger tankları taarruzun bütünü boyunca isteksiz bir görüntü verdi. İrlandalı Muhafızlar 9. Panzer Tümeni'nin Aam'a yaptığı saldırıyı durdurmayı başardı. İngiliz topçusu, tam da Bittrich'in endişe ettiği gibi açık arazide taarruz eden Almanlara ağır zayıat verdirdi. Frundsberg Tümeni'nin kaybı o kadar fazlaydı ki 4 Ekim itibarıyla Harmel Muhare Grubu olarak anılır oldular. Ertesi gün Bittrich taarruzun sona erdirilmesini teklif etti. Model harekâtın devam ettirilmesinde ısrarcıydı; fakat Amerikalıların 8 Ekim günü Aachen'de kaydettikleri ilerleme Rundstedt'i 116. Panzer Tümeni'ni geri çekmeye mecbur bıraktı. “Ada”daki Alman birliklerinin takviye edilmesini sekteye uğratmayı amaçlayan Müttefik bombardıman uçakları, Frost'un elde bulundurmak için kahramanca bir mücadele ettiği Arnhem karayolu köprüsünü yerle bir etti. Kimilerine göre bu hamle, Market Garden Harekâtı'nın artık kesin bir şekilde başarısız olduğunun göstergesiydi.

31 Age.

32 SS Tuğgenerali Harmel, FMS P-163.

Model'in taarruzunun sona ermesiyle birlikte Almanlar Arnhem doğusundaki IJssel Nehri boyunca savunma mevzileri hazırlamaya başladı. Çok sayıda yarı aç yarı tok Sovyet tutsak buralarda çalıştırılıyor ve genç bir Hollandalının aktardığına göre halk bunları acıyan gözlerle seyrediyordu: "Lokantadaki nene Ruslara gizlice şişeler dolusu bira verdi ama adamlar kapakların nasıl açılacağını bile bilmiyordu. Şişelerin boynunu kırıp biraları öyle içtiler. Epey de aç görünüyorlardı. Kendilerine verdiğimiz yumurtaların yanı sıra kalıp sabuna deli oluyorlar, bir çırpıda yiyip bitiriyorlardı. Daha yeni ölmüş bir atı da vücudu hâlâ sıcakken kesip parçaladılar ve öylece yediler."³³

Neder Rijn kuzeyindeki muharebelerin ardından 1. Hava İndirme Tümeni'ne mensup yaklaşık beş yüz asker hâlâ bölgede gizleniyordu. Binbaşı Digby Tatham-Warter silah bırakılmasını istedi. Böylece geride kalan İngilizler yeraltı örgütü mensuplarıyla birlikte gerilla kuvvetleri olarak hareket edip nehri geçmeye yönelik herhangi bir yeni teşebbüsü destekleyebilirdi. Fakat Müttfikler, Market Garden Harekâtı'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Hollanda topraklarında Ren Nehri'ni geçmeye yönelik her tür planlamadan vazgeçmişti.

Arnhem'in Almanlar tarafında zorla tahliye ettirilmesi, bölgede saklanmakta olan İngilizlerin esir alınmaktan kurtulmak ve kendilerine yardım eden ailelerin cezalandırılmasını engellemek maksadıyla batıya doğru ilerlemek zorunda olduğu anlamına geliyordu. Piet Kruijff önderliğindeki Arnhem yeraltı direniş örgütü, Tuğgeneraller Lathbury ve Hackett'in de aralarında olduğu çok sayıda askeri Arnhem ve Oosterbeek'ten kaçırdı. Kruijff, Yüzbaşı Gilbert Sadi-Kirschen komutasında 15 Eylül'den beri batıda faaliyet göstermekte olan bir Belçika Özel Hava Servisi (SAS) timiyle çoktan irtibat halindeydi. Birlikte, Bill Wildeboer önderliğindeki Ede yeraltı direniş örgütü ile iş birliği yaparak İngiliz askerlerini civardaki köylere sakladılar. Bir süre sonra bölgede o kadar çok İngiliz askeri birikti ki artık orada bulunmaları tehlikeli hale gelmişti. SAS timi, görüşlerini almak için Moor Park'ta bulunan Özel Kuvvetler karargâhı ile temas kurarken; yeraltı örgütlenmesi PGEM elektrik şirketinin telefon şebekesini kullanarak Nijmegen'deki İngiliz istihbaratı

33 Johannes van Hooff, CRCP 120/25.

ile görüştü. 22 Eylül gecesi mümkün olan en fazla sayıda askerin Neder Rijn'den karşıya geçirilerek bölgeden kaçırılması için *Pegasus* Harekâtı³⁴ adında bir plan tasarlandı. 101. Hava İndirme Tümeni'den Amerika-lı askerler nehir geçiş noktasını himaye ederken Amerikalı muharebe istihkâmcıları botları kullandı ve toplamda 138 paraşütçü ile uçakları vurulmuş hava kuvvetleri personeli bölgeden tahliye edildi.

Askerî personelin tahliyesinden sorumlu istihbarat birimi olan MI9 teşkilatından Airey Neave, aşağı yukarı aynı sayıda personelle bir ay kadar sonra *Pegasus-II* Harekâtı'nı icra etmeye karar verdi.³⁵ Fakat maalesef bu görev kuvveti nehrin kuzeyindeki ormanlık bölgede bir Alman birliğine çattı ve teşebbüsleri felaketle sonuçlandı. Bu olaydan sonra toplu tahliyelerden kaçınıldı. Arnhem muharebelerinin ardından başlayan ve son derece sert geçen kış ayları boyunca küçük gruplar bölgeden çıkarılmaya devam etti; yaraları tamamen iyileştikten sonra 1 Şubat'ta bölgeden ayrılmayı başaran Tuğgeneral Hackett da bunların arasındaydı.

Hackett ve Albay Graeme Warrack, Batavya'nın halen Alman işgali altında bulunan batı ucuna doğru uzanan ve denize yakın olan kesimleri üzerinden, yeraltı direniş örgütü mensupları vasıtasıyla münferit olarak Neder Rijn'in karşısına geçirildiler. Hackett, işinin ehli kılavuzlarının söylediklerini harfiyen yerine getirmekte bir sorun görmüyordu. Şöyle yazmıştı: "Tekrardan çocuk olmak gibiydi, sanki kalabalığın arasında birisi eli tutmuş götürüyordu. Olaylara müdahale edecek yahut yaptıkları işin mahiyetini merak edip sorgulayacak durumda değildim."³⁶

Waal Halici'nin suyollarını ve bataklık noktalarını iyi bilen yerli kayıkçılar, Kanada ordusu tarafından temin edilen elektrikli kanoları kullanarak işgal altındaki Hollanda ile özgür Hollanda arasında ulaşım hizmeti veriyordu. Hackett rüzgârlı bir gecede karşıya geçirilmek üzere bu kanolardan birine bindirildi ve sazla kaplı suyolları boyunca uzun

34 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 2.

35 Colditz Kalesi'nden kaçmayı başaran ilk subay olan Airey Neave, MI9 teşkilatının itici gücü haline geldi ve savaştan sonra Nürnberg'de Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nde görev aldı. Milletvekilliği yaptı ve İrlandalı cumhuriyetçiler tarafından 1979 yılında Avam Kamarası'na bombalı araçla yapılan suikast eyleminde hayatını kaybedene dek Margaret Thatcher'ın gözde danışmanlarından biriydi.

36 General Sir John Hackett, *I was a Stranger*, Londra, 1977, s. 188.

bir yolculuğun ardından şafak sökmeden hemen önce güney kıyısına ayak bastı. Şansına, o sektörün kontrolünden Hussarlar sorumluydu ve Kuzey Afrika Cephesi'nde birlikte çarpıştığı silah arkadaşları kendisini karşılamak üzere oradaydı. "Nihayet onların arasında olduğumu bilmenin verdiği rahatlık tarif edilemezdi. Bütün ordu genelinde onlar kadar iyi tanıdığım ve sevdiğim bir başka alay daha muhtemelen yoktu." Küçük rıhtımın kenarındaki evde ise "tüm heybeti, neşesi ve samimiyetiyle o koca adam, Graeme Warrack" vardı. Hackett'ın neredeyse iki katı olan Warrack ayağa fırladı, "İşte! İşte nihayet küçük adam da burada!"³⁷

37 Age, s. 197.

Kıtlık Kışı

Kasım 1944 – Mayıs 1945

Harold Nicholson, 28 Eylül günü Winston Churchill'in Avam Kamarası'nda harekâtın sonlandırılmasına ilişkin yorumlarını paylaşacağı konuşmayı dinlemeye gitti. Günlüğüne şöyle yazmıştı: "Onun yerinde olsam Arnhem'deki teslim olma kararımızı nasıl açıklardım diye düşünüyordum. Bir taraftan savaşın genel gidişatının yanında bunun nispeten düşük ehemmiyete sahip alt başlıklardan biri olduğunu fark ettirmek gerekiyordu, öte yandan askerlerin gergin ve endişeli ailelerine bunu basit bir olaymış gibi aksettirmemek lazımdı. Winston, "Beyhude değil" sözü evlerine geri dönenlerin övünç madalyasıdır. Hayatını kaybedenlerin mezar taşlarına yazacağımız yazı da "Beyhude değil" olacaktır." diyerek ustalıkla bu açmazın üstesinden gelmeyi başardı."¹

Alınan bir yenilginin ardından en uygun yüz ifadesini takınmaya çalışan Müttefik komuta kademesinin üst düzey mensuplarının o şartlarda dahi kendilerini kutlayıp suçu başkalarına atma çabasında oluşu akıl alır gibi değildi. General Brereton, Ekim ayında "2.Ordu'nun Arnhem'e el atmakta gecikerek Neder Rijn üzerinde kalıcı bir köprü-başı tesis edememiş olmasına rağmen, Market Garden Harekâtı'nın parlak bir zafer olduğunu"² iddia etti. Burada her türlü başarısızlığın sorumluluğu üstü kapalı olarak 30. Kolordu ve Horrocks'a yükleniyor, 1. Müttefik Hava İndirme Tümeni ise varestede tutuluyordu.

Horrocks'a gelince, o da Urquhart ve askerlerini suçluyordu. Savaştan sonra şöyle diyecekti: "1. Hava İndirme Tümeni iyi bir iş

1 Nigel Nicholson (haz.), *Harold Nicholson Diaries 1907–1963*, Londra, 2004, s. 301–2.

2 FAAA, NARA RG331/Kayıt 256/ Kutu 34; ve Market Harekâtı Anlatımı, Karargâh FAAA, 9.10.44, NARA RG498 290/56/2/3, Kutu 1466.

çıkaramadı ve planları hatalıydı. Bir tümen olarak nasıl muharebe edileceğini bilmiyorlardı. Brereton ve Tümgeneral Williams'ın kendisine pek az alternatif sunmuş olduklarının bilincindeki Dempsey de sorunu Urquhart'ın planlarında arıyordu: "1. Hava İndirme Tümeni'nin başarı şansı çok düşüktü; zira kendi planları yeterli değildi. Tümen gibi bir tümen değillerdi. Personel cesurdu ama taktik kabiliyetleri zayıftı ve yere indiklerinde düzenli bir muharebeyi nasıl icra edeceklerinden bihaberdiler."³ Urquhart, kendisinden beklenileceği gibi, herhangi birini suçlayıp işleri daha da berbat etmek istemedi. Raporunu şöyle sonlandırdı: "Harekâtın Market ayağı tam bir başarı sayılamaz ve hedeflendiği gibi bitirilememiştir. Zayıf yüksektir, bununla birlikte herkes alınan risklerin makul düzeyde olduğu konusunda hemfikirdir. Yine herkesin gelecekte benzer koşullarda yeni bir harekâta gönüllü olarak katılmak isteyeceği konusunda şüphe yoktur. Pişmanlık söz konusu değildir."⁴

Harekâtın nasıl olup da böyle ilerlediğini görünüşe göre ne kimse biliyor ne de sormaya cesaret edebiliyordu. Eisenhower, Brereton'a şöyle yazmıştı: "Kurmaya heyetinizin mükemmeliyeti hava, kara ve hava indirme unsurları arasındaki fevkalade insicam ile ispat olunmuş ve bu sayede sahada azami bir taktik tesir elde edilmiştir."⁵ Bir iltifatın hakikatten böylesine uzak olması sık görülen bir durum değildi.

Montgomery, son sözün kendisine değil onlara ait olacağını bilmeksizin kendi planını dayatarak Müttefik hava kuvvetlerini kontrolü altına almaya şartlanmıştı. Ardından, nihayet uzunca bir süredir arzuldığı şekilde sahadaki bir birliğin başına getirilen Browning, Tümgeneral Williams'ın uçaklarını Arnheim ve Nijmegen köprülerine yaklaştırmayı reddetmesi karşısında hiçbir şey yapamadı. Bu gelişme, ağır silahlara sahip olmayan hava indirme birliklerinin tek avantajı olan baskın prensibinden istifade etmesini imkânsız kıldı. Brereton'un karargâhı bile daha sonradan şu itirafta bulunacaktı: "İniş ve harekât sahasında işgal edilecek mevzilere varış arasında geçen süre iki ila üç saat arasındaydı ve bu normalin üzerindeydi. (Aslına bakılırsa bu süre yaklaşık altı saati bulmuştu). Dolayısıyla, Arnheim'de baskın etkisinden faydalanılamadı."⁶

3 Horrocks röportajı 15.5.46 LHCM 15/15/130.

4 1. Hava İndirme Tümeni'nin Market Harekâtı'na dair raporu, FLPP.

5 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 1.

6 FAAA, NARA RG331/Kayıt 253/Kutu 34.

Kendince bazı haklı gerekçeleri olan Williams, harekât sahasına yeterli miktarda kuvvet sevk etmenin tek yolu olan uçak başına günlük iki sorti yapılması talebini de reddetmişti. Bundan ötürü Browning'in başarısızlıktaki sorumluluğun büyük bir kısmını üstlenmesi gerekiyordu; zira doğrudan Montgomery'ye gidip ortada böyle tahditler varken harekâtın bütünüyle tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini söylememiştir.

Esasen Market Garden Harekâtı askerî mantığa temelden aykırıydı; zira ne herhangi bir şeyin ters gitmesini öngörüyor, ne de düşmanın olası karşı hamlelerini dikkate alıyordu. Almanların vereceği en bariz karşılığın Nijmegen'deki iki köprüyü havaya uçurmak olması beklenirdi. Model'in de askerî mantığı bir kenara bırakarak bunu yapmamış olması, Market Garden Harekâtı'nın başarıya ulaşabileceğine dair umudun belki de tek dayanağıydı. Yetersiz muhabere ve hava-yer irtibatının tesis edilememesi gibi diğer aksilikler de bu Müttefik planının mantıksızlığına tuz biber ekmişti. Kısaca özetleyecek olursak, düşmanla temasın sağlanmasından itibaren bütün planların suya düşeceğini salık veren o kadim prensip harekâtın genelinde göz ardı edilmişti. Bu aşırı özgüven "Murphy Kanunları"nı bir kez daha haklı çıkarıyordu. Hakikaten de Shan Hackett'in çok sonradan ifade ettiği gibi "ters gidebilecek ne varsa ters gitmişti."⁷

Montgomery ise planı değil hava şartlarını suçluyor, hatta Arnhem'e giden yolun onda dokuzunu kat etmiş olmalarından ötürü harekâtın yüzde doksan oranında başarılı olduğunu dahi öne sürüyordu. Bu sözler Eisenhower'ın yardımcısı havacı Orgeneral Arthur Tedder'in şu küçümsenede bulunmasına neden oldu: "Bu mantıkla bir uçurumdan aşağı atlayıp yere üç-beş santimetre kala durmaya çalışan birisi daha da yüksek bir başarı oranı elde edebilir."⁸ Montgomery'nin harekâtın sonucuna ilişkin yaptığı bu iyimser değerlendirmeyi duyan Prens Bernhard'ın ise şöyle dediği rivayet ediliyordu: "Ülkem bir Montgomery zaferini daha kaldıramaz."⁹ Bununla birlikte, Mareşal hiç değilse 1. Hava İndirme Tümeni'ne kesinlikle hak ettikleri şekilde bir sitayişte bulunacaktı. Uçağına binip İngiltere'ye dönmeden hemen önce Urquhart'a verdiği açık

7 Hackett'tan Michael Howard, yazar ile söyleşi, 16.12.15.

8 Vincent Orange, Tedder: *Quietly in Command*, s. 289, alıntılanıldığı yer Rick Atkinson, *The Guns at Last Light*, New York, 2013, s. 286.

9 Prince Bernhard, CRCP 92/9.

mektubu şu sözlerle sonlandırıyordu: “Gelecek yıllarda ‘ben Arnhem’de savaşmışım’ demek büyük bir gurur kaynağı olacaktır.”¹⁰

Almanlar İngiliz başarısızlığını, bilhassa da “*Überraschungserfolg*”¹¹ yani “baskın etkisi”ni yitirmiş olmalarını tam bir profesyonellikle tahlil ediyordu.¹² Arnhem planının en büyük kusuru, Yarbay von der Heydte’nin de daha sonradan ifade ettiği gibi ilk gün bölgeye inen İngiliz paraşüt tugayının yeteri kadar güçlü olmaması ve nehrin iki tarafına dağılarak inmiş olmasıydı. Heydte, sözlerini “Arnhem’de akullara ziyan bir şekilde çuvalladılar.”¹³ diye bitiriyordu. Williams tarafından öne sürülen, Neder Rijn’in güney kıyılarının köprüye yakın bölgelerinde paraşütçü ve planörlerin inişi için elverişli noktalar bulunmadığı görüşüne ne Alman ne de Hollandalı subaylar katılıyordu. Üstelik, Orgeneral Student’in de belirttiği gibi hava savunma bataryalarının mevcudiyeti fazla abartılmıştı. Student şunu ekleyerek bitiriyordu: “Sonuç olarak, İngilizler hava indirme birliklerinin en güçlü silahı olan baskın etkisinden faydalanamadılar. Düşmanımız Arnhem’de bu kozu oynayamadı ve bu onlara bir zafere mal oldu.”¹⁴ O ana kadar Montgomery’nin generalliğine büyük bir saygı duyan Bittrich’in de Arnhem’in ardından fikri değişmişti.¹⁵

Horrocks komutasındaki 30. Kolordu’nun Belçika sınırının hemen ötesindeki Meuse-Escaut Kanalı’ndan başlayarak kuzeye doğru tek bir mihver üzerinde yüz üç kilometre boyunca ilerleyip Arnhem’e varmasını beklemek kelimenin tam anlamıyla tehlikeye davet çıkarmak demektir. Hava üstünlüğü elde edilmiş dahi olsa, böyle bir hareket tarzı Alman komuta heyetinin “*Husarenstück*” yani “akılsızca planlanmış bir zırhlı birlik baskını” olarak reddedeceği bir fikirdi. Öngörülen ilerleme hızı herhangi bir aksaklığı kaldırabilecek gibi değildi. Üstelik, aksi yönde son derece sağlam kanıtlar olmasına rağmen, Montgomery Almanların hızlıca karşılık vererek etkili bir savunma icra edebilecek kabiliyete sahip olmadığına inanmaya ısrarla devam etmişti. Nijmegen

10 Alıntılındığı yer Tümgeneral R. E. Urquhart (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008, s. 189.

11 9. SS Panzer Tümeni, BArch-MA RS3-9/5, s. 82.

12 BArch-MA RS3-9/5, s. 80; FMS P-163; FMS C-001.

13 TNA WO 208/4140 SRM 1195.

14 ALDS.

15 Bittrich röportajı, GA-CB 2171/24c.

muharebelerine bir Muhafız Mekanize Piyade teğmeni olarak katılmış olan General David Fraser daha sonradan şöyle yazacaktı: “Market Garden Harekâtı net bir şekilde boşu boşuna yapılmıştı. Hakikaten kötü bir fikirdi; planlama çok kötüydü ve maalesef icracıların olağanüstü iradeleri sayesinde zararın ancak bir kısmı telafi edilebildi.”¹⁶

Sosabowski’nin askerleri için ise bu harekât iki kat daha üzücüydü. Ekim’in ilk haftasında “Varşova’nın düştüğüne yönelik o kara haberi aldılar. Yorgunluk ve kederin birliklerin üzerine gerçek anlamda düşmesi bu gelişmeyle birlikte gerçekleşti.”¹⁷ Görünüşe göre onlardan başka Polonya’nın akıbetiyle ilgilenen kimse de yoktu.

Polonyalı Stanley Nosecki ve tanksavar bölüğündeki arkadaşı Gasior birlikte İngiltere’deki üslerine döndüler. Harekâttan önceki baraka arkadaşlarından kendileri haricinde sağ kalan olmadığını öğrendiler. İspanya İç Savaşı’na katılmış ve Fransız lejyonunda da görev almış olan Gasior (bunun bir takma isim olduğu neredeyse kesindir) ansızın bir öfke ve üzüntü patlaması yaşadı: “Ölüyoruz ve kimse yardım etmiyor. Varşova’daki kardeşlerimiz de ölüyor ve onlara da yardım eden yok. Bu boş barakada çokça keder ve ümitsizlik saklı, burada durmasak daha iyi. Haydi terk edelim burayı.”¹⁸

Üssün içinde dolaştıkları esnada siyahi bir askerin kullandığı bir Amerikan ordusu kamyonu onları görünce durdu. Polonyalı olduklarını fark eden şoför onları Northampton’a kadar götürmeyi teklif etti ve, “Biraz güzel vakit geçirmeyi hak ediyorsunuz kardeşlerim,” dedi. İki Polonyalı Northampton’a vardıklarında bir otele girdiler. “Burada RAF mensubu bir çavuş, onun güzel karısı ve güzide bir hanımefendi olan kayınvalidesi ile tanıştık.” Arnhem ve Oosterbeek hakkında sohbet ettiler, Çavuş’un RAF camiasında bu harekâtla ilgili çokça rivayet duymuş olması kuvvetle muhtemeldi. Akşam yemeğini birlikte yiyip ardından da bara geçtiler. O saatten sonra Nosecki ve Gasior’un üsse dönmeleri zordu ve otelde kalmaya karar verdiler. Bu ikiliden birisi, kuvvetle muhtemel Gasior, gecenin sonunda o “güzide hanımefendi”

16 David Fraser, *Wars and Shadows: Memoirs of General Sir David Fraser*, Londra, 2002, s. 241–2.

17 PISM A.v.20 31/34.

18 Stanley Nosecki, PISM A.v.20 31/38 26.

ile yatmıştı. Polonya barakasının üzücü ve kasvetli havasından bir süreliğine kaçarak aldıkları bu kısa mola ve bu esnada tanıştıkları kişilerin kibarlığı, iki askerin akıl sağlığını yerine getirmeyi başarmıştı.

Tümgeneral Sosabowski'nin kullanılıp bir kenara atılmış ve yüz üstü bırakılmış gibi hissetmek için askerlerinden çok daha fazla sebebi vardı. Ne Horrocks ne de Browning onu İngiliz kurmay ve komuta heyetine karşı takındığı eleştirel tavırdan ötürü affediyordu. Sosabowski, Browning'e Polonya hükümetinin kendisini Yıldızlı *Polonia Restituta* Nişanı ile taltif etmek istediğini söyleyince şu tepkiyle karşılaşmıştı: "Açık konuşacağım, geldiğimiz noktada Polonyalılardan bir ödül almayı kendi adıma bir talihsizlik addederim. Sizinle ve tugayınızla münasebetimin son haftalarda pek de iyi olmadığının farkında olmalısınız; aslında bunu tuhaf bir ilişki olarak da tanımlayabilirim."¹⁹ Sosabowski, buna mukabil derhal bir mektup kaleme alıp "...şayet görüşlerim herhangi bir zamanda sizi rahatsız edecek bir üslup veya ifade ile dile getirilmiş ise..."²⁰ diyerek özür diledi.

Browning'in kırıngınlığı geçmiyordu. Sosabowski'nin açık bir şekilde kendisini tenkit etmesini bir itaatsizlik göstergesi olarak algılamıştı. 24 Eylül gecesi gerçekleştirilen nehir geçiş harekâtında Sosabowski'nin adamlarını bile bile geride tutup esirgediğine inanmaya devam etti. Halbuki, Polonyalılara botları Dorsetler'e vermeleri emredilmişti. Browning'in Sosabowski'ye dair düşünceleri, sürgündeki Polonya hükümetinin Normandiya Çıkarması'na kadar Polonya Paraşüt Tugayı'nı emrine vermekte nazlandığı Montgomery'e de intikal etti. Montgomery, 17 Ekim günü Mareşal Brooke'a bir mektup yazarak bu anlaşmazlığı daha da ileri bir noktaya götürdü: "Polonya Paraşüt Tugayı görevinde son derece başarısızdı ve bazı askerler canlarını feda edecek şekilde bir savaş vermekten geri durdular. Bu tugayı emrimde istemiyorum ve onları İtalya'da bulunan diğer Polonya birliklerinin yanına göndereceğinizi düşünüyorum."²¹ Bu öfkeyle atılmış bir iftiradan ibaretti. Bununla birlikte, Browning'in biyografisini kaleme alan yazara göre Müttefiklerle ilişkilerden sorumlu olan İngiliz Genelkurmay Başkan

19 2.10.44, Korgeneral F. A. M. Browning'den Sosabowski'ye, PISM A.v.20 31/60.

20 Age.

21 17.10.44, alıntılındığı yer Richard Mead, *General 'Boy': The Life of Lieutenant General Sir Frederick Browning*, Barnsley, 2010, s. 164.

Yardımcısı Korgeneral Sir Ronald Weeks'e bir mektup yazarak "kılıcını çeken"²² aslında "Boy"un ta kendisiydi.

Browning 24 Kasım günü yazdığı bu mektupta şunlara değinmişti: "Polonya Paraşüt Tugayı'nın harekât için hazırlanmaya başladığı temmuz ayında bile Tümgeneral Sosabowski birlikte çalışması zor biri olduğunu belli etmişti. Bu zorluk yalnızca emri altına gireceği komutanları değil, ilişki içerisinde olduğu diğer hava indirme birliklerinin plan subaylarını da alakadar ediyordu. Başında beri yaptığı itirazlar ve çıkardığı zorluklara baktığımda, tugayının muharebeye hazır olmadığına dair mutlak bir izlenim edinmiştim."²³ Bu doğru değildi. Sosabowski, paraşüt eğitimi açısından kendisine pek az fırsat tanınmasına rağmen, tugayının hazırlık seviyesinden tamamen emindi.

Browning şöyle devam ediyordu: "Bu subay, harekâtın tabiatı gereği acil olarak icra edilmesi gerektiğini idrak etmekte zorlanmış, her şeyin kendisi ve tugayı için yapılmaması halinde harekâta alması gereken rolü üstlenmekte gönülsüzlük gösterip tartışma yaratacağını belli etmiştir."²⁴ Browning'in mektubunda ne Valburg'da icra edilen toplantı esnasında Sosabowski'nin gelişinden itibaren Horrocks ve Thomas tarafından sergilenen onur kırıcı davranışlardan, ne de Sosabowski'nin Dorsetler'i Westerbouwing'den karşıya geçirmenin riskleri konusunda yaptığı uyarılarda haklı çıktığından bahsediliyordu. Browning'in şikâyetinde bulunabileceği tek konu, Sosabowski'nin paraşütçülerini Nijmegen'e geri götürmek maksadıyla kamyon talep etmiş olması olabilirdi. "Bu subay, (o esnada Nijmegen'den Eindhoven'a uzanan yolu açık tutmak üzere çetin bir mücadele vermekte olan) ben ve karargâh personelimi, askerlerinin ulaşımı için ihtiyaç duyduğu birkaç kamyon gibi basit meselelerle meşgul etmiş, verilen emirleri sorgulamadan ve bahane üretmeden yerine getirmesi konusunda kendisini sert ve net bir şekilde ikaz etmeye şahsımı mecbur bırakmıştır. Bu subayın harekât boyunca takındığı tavırdan ötürü yaptığım eleştirilere, hem 30. Kolordu hem de 43. Tümen komutanları aynen iştirak edecektir."

Browning'in kendisini görevden aldırma gayesiyle attığı adamlardan haberdar olan Sosabowski, kendisine yöneltilen suçlamaların neler

22 Age, s. 165.

23 PISM A.v.20 31/60.

24 Age.

olduğunu bilmek istiyordu. Ne var ki Polonya Genelkurmay Başkanı General Kazimierz Sosnkowski'nin dahi ona pek bir yardımı dokunamazdı. Sosabowski, Kasım ayının ikinci haftasında son derece hayali bir görev olan takviye birlikler denetmenliği gibi bir makama getirildi. Bu gelişme karşısında küplere binen Polonya Paraşüt Tugayı isyanın eşiğine gelince personeli yatıştırma görevi yine Sosabowski'ye düştü. Genelkurmay Başkanı General Kopanski, bir dizi verimsiz görüşme ve toplantının ardından, Buckingham Sarayı Bulvarı'nda bulunan Rubens Otel'i'nde konuşlu Polonya karargâhından 7 Aralık günü Sosabowski'ye hitaben bir mektup yazarak şöyle dedi: "Suç sizde olsun ya da olmasın İngilizlerle münasebetiniz sonucunda, açıkça söylemek gerekirse, çözümü mümkün olmayan sorunlar doğmuştur. Sizi tugayın başında tutmaya devam etmek tugayın kendisine zarar verebilecektir; zira birliğinizin 21. Ordu Grubu teşkilatından çıkarılması mevzubahistir. Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi teçhizat, ikmal, eğitim imkanları ve hatta bir dereceye kadar takviye kuvvetler konusu dahi İngilizlerin tasarrufundadır."²⁵ Bu çirkin olaylar silsilesi işte böyle hazin bir sonla nihayete ermiş oluyordu.

Browning ve Horrocks'un çıkıntılık yapan Sosabowski'yi Market Garden hezimetinin günah keçisi ilan etmeye çalıştığını söylemek abartılı olsa da ona yönelik davranışlarının utanç verici olduğu kesindi. Arnhem'deki bozgunun ardından Browning hava indirme kolordusu başında daha fazla tutulmadı ve Amiral Lord Louis Mountbatten komutasındaki Güneydoğu Asya Komutanlığı'nın kurmay başkanlığı görevine atandı. 1. Hava İndirme Tümeni'nden geriye kalan personel de Almanların Mayıs 1945'te teslim olmasının ardından halen Norveç'te bulunan 350 bin kadar Alman askerini silahsızlandırmak üzere bölgeye sevk edilene kadar hiçbir muharebeye katılmadı ve Ağustos 1945'te resmen lağvedildi.

Montgomery'nin Arnhem'de onu bunu suçlama dönemi fazla uzun sürmedi. Market Garden Harekâtı'ndaki başarısızlığın yeteri kadar destek alamamasından kaynaklandığına dair iddiaları Eisenhower karargâhını tatmin etmemişti. Emri altındaki iki Amerikan hava indirme tümenine komuta etmeye devam etmek istemesi ise işleri hepten çığırından çıkardı. Montgomery'nin en büyük düşmanı yine kendisiydi. Scheldt Halici'nin kuzey kesiminin ele geçirilmesine hâlâ gerekli

25 PISM A.v.20 31/60.

önceliği vermiyor ve bu nedenle Antwerp Limanı atıl kalmaya devam ediyordu. 15. Ordu'ya mensup 60 bin Alman askerinin Scheldt'den karşıya geçip eylül ayında Cehennem Otobanı'na yapılan taarruzlara iştirak etmiş olduğu gerçeği, Mareşal'in Amerikan subayları nezdindeki itibarına gölge düşürüyordu.

Orgeneral Tedder daha sonradan şöyle diyecekti: "Monty Antwerp'i bir kenara bırakmaya kalktı. İke kendisine son derece kararlı olduğunu gösterene kadar buraya hiç aldırılmıyordu."²⁶ Eisenhower 5 Ekim günü Versay'da bir toplantı düzenledi. Mareşal Brooke de toplantıya katılacağı için Montgomery'nin bu defa kurtulma şansı yoktu. Amiral Ramsay, Eisenhower ve Brooke'un üstü kapalı şekilde verdiği destekle Antwerp'e el atmaya karar verdi ve toplantıda hazır bulunan Amerikalı generallerin önünde Montgomery'yi payladı. Montgomery öfkeliydi. Söz sırası kendine gelince Eisenhower'a dönerek "Ramsay'in hangi güce dayanarak hakkında hiçbir şey bilmediği ve tarafımdan icra edilen harekâta dair size böyle cüretkâr yorumlarda bulunabildiğini kendi adıma sormanızı arz ediyorum. Gerçek şu ki Kanada Ordusu'nun taarruzu iki gün önce başladı ve bu gece gelen raporlara göre ilk güne nazaran gayet de iyi gidiyorlar...Harekâtın gidişatı ile bizzat alakadarı...Antwerp'in en kısa zamanda gemi trafiğine açılması için gerekli olan her şeyi yapmakta olduğuma emin olabilirsiniz."²⁷ Fakat düşmanı mevzubahis bölgeden atmak için bir ay kadar uğraşıldı ve bunun temin edildiği 8 Kasım'dan sonra da Scheldt Halici'nin kuzey kesimindeki mayınları temizlemek için yaklaşık üç hafta daha süreye ihtiyaç duyuldu. İlk gemilerin limana girmesi 28 Kasım'ı buldu ve bu Antwerp'in ele geçirilmesinden tam on iki hafta sonrasına tekabül ediyordu.

Eleştirileri gereğince cevaplandığı düşünülen Montgomery, Ruhr'u ele geçirmek üzere gerçekleştirilecek olan harekâtın komutasını tek başına elinde bulundurması gerektiğine dair düşüncesini yineledi; böylece Ardenlerin kuzeyindeki tüm Amerikan kuvvetlerini de emrine istemiş oluyordu. Eisenhower'in otoritesine yönelik bu meydan okuma 16 Ekim günü bertaraf edildi. Başkomutan, Montgomery'ye yazdığı mektupta emirlerine karşı gelinirse meselenin daha üst makamlara intikal ettirileceğini söylüyordu. Montgomery'nin derhal boyun eğmekten

26 FCPP, Kutu 24.

27 Montgomery'den Eisenhower'a, 9.10.44, DDEP, Kutu 83.

başka seçeneği kalmamıştı. Müttefik genelkurmay başkanları heyeti ona karşı Eisenhower'ı desteklemezden geri durmazdı. İngiliz-Amerikan ilişkileri için ne büyük talihsizliktir ki Mareşal tüm bunlara rağmen hâlâ dersini almamıştı.

Alman generaller Montgomery'nin emrindeki kuvvetlerin sıklet merkezini kuzeyde oluşturmak istemekte hatalı olduğunu düşünüyor, tıpkı Patton gibi onlar da bölgedeki çok sayıda kanal ve Maas, Waal ve Neder Rijn gibi geniş nehirlerin burayı savunması en kolay yer haline getirdiğine inanıyordu. General von Zangen şöyle yazıyordu: "Doğudan batıya uzanan nehir yataklarının oluşturduğu engellerin varlığından ötürü bu arazi mevzilerde tutunabilmek adına elverişli fırsatlar sunuyordu."²⁸ İngilizlerin Amiens' de esir aldığı Korgeneral Eberbach'ın ise esaret altındayken arkadaşlarına şöyle dediği rivayet ediliyordu: "Harekâtlarının odak noktası tamamen hatalıydı. O bölgenin çıkışı daima Saar üzerindedir."²⁹ Saar, Montgomery tarafından Patton komutasındaki 3. Ordu'nun ileri harekâtının durdurulmasının talep edildiği yeri.

Market Garden Harekâtı'nın başarısız olması İngilizlerin moralini bozmuştu. Hollandalılar açısından ise bu yalnızca Neder Rijn'in kuzey yakasındaki evlerini terk etmeye zorlanan 180 bin sivilin değil tüm ülke halkının olumsuz etkilenmesi anlamına geliyordu. Savaşın oluşturduğu tablolar zaten yeterince kötüydü. Arnhem artık "ölü bir şehirdi."³⁰ Şehre gizlice geri dönmeyi başaran Andries Pompe-Pastuma şöyle yazıyordu: "Ben şehri gördüm! Yanmış mahalleler, topa tutulmuş evler, kuruyup kalmış ağaçlar ve her tarafta tam bir yıkım. Caddeleri tanıyamıyordum ve hepsi boştu, bomboş. Etrafta sadece askerî araçlar dolaşıyordu. Kasvet. Lanet olası *Moffen* her şeyi alıp götürdükten sonra geri kalanları *Todt* Teşkilatı aldı."³¹ Alman topçu saldırılarından ve yangınlardan çok fazla zarar gören Nijmegen'de 2.200 sivilin hayatını kaybettiği, 5.500 kadarının kalıcı olarak sakatlandığı ve on bin kişinin de

28 General Gustav von Zangen, FMS B-475.

29 CSDIC, TNA WO 208/4177.

30 Hollanda resmi kayıtlarına göre Market Garden Harekâtı esnasında 3600'den fazla sivil hayatını kaybetmişti. Bunlardan 200'ü Arnhem'de, 100'ü Wolfheze'de ve yine 200'ü Oosterbeek'te bulunuyordu. Cornelis Doelman, *Arnhem. Stad der bezitlozen*, Arnhem, 1945, s. 21.

31 Andries Pompe-Postuma, GAA 1557/1022.

Kıtlık Kışı

— Cephe hattı, Aralık 1944

KUZAY DENİZİ

yaralandığı tahmin ediliyordu.³² 22 bin kadar ev tamamen harap olmuş veya dörtte üç oranında hasar almış, yalnızca 4 bin ev zarar görmeden kurtulabilmişti.

Naziler, Müttefiklere yardım etmiş olmalarından ötürü Hollanda halkının genelinden intikam almak istiyordu, bunun için de baskı ve açlık silahlarına başvurdular. Sürgündeki Hollanda hükümeti 25 Eylül tarihli gizli bir raporla “demiryolu grevlerine misilleme olarak kadın ve çocukların kaçırıldığını yahut greve katılanların evlerinin ve mallarının tarumar edildiğini”³³ de öğrendi. Vali Seyss-Inquart tarafından verilen Hollanda’nın Alman kontrolü altındaki herhangi bir bölgesinde hiçbir gıda maddesi dağıtılmayacağına dair talimat yalnızca demiryolu grevini sonlandırmak için geçici bir tedbir değildi, bu uygulama grevden sonra da yürürlükte kalmaya devam etti.

Yalnızca Rotterdam’da on yedi ila kırk yaş arası kırk bin erkek³⁴ daha zorla çalıştırılmak üzere Almanya’ya gönderildi; bunlarla birlikte savaş süresince bu şekilde alıkonulan Hollandalı sivil sayısı 400.000’e çıkıyordu. Müttefiklere yardım edip onlarla birlikte cesurca savaşan pek çok yeraltı direniş örgütü mensubu Almanlar tarafından infaz edildi. İşgal süresince üç bin kadar insan vurularak öldürüldü ve bunların arasında en büyük pay Market Garden harekâtı ile ilişkili olanlara aitti. Hendrika van der Vlist 2 Ekim günü Apeldoorn sokaklarında işkencenin boyutunu gözler önüne seren cansız bedenler gördü; kıyafetlerine asılmış küçük levhalarda “Terörist”³⁵ yazıyordu. Ortaklıkta hiç erkek yoktu. Ya Hollanda’nın diğer bölgelerindeki yaklaşık 250 bin insan gibi³⁶ saklanıyorlardı ya da *Todt* Teşkilatı tarafından zorla çalıştırılmak üzere götürülmüşlerdi. Almanların çalıştırmak üzere erkekleri alıkoymasına işlemine “*Razzia*” deniyordu. Sanki askerlik çağında olan tüm erkeklerin kendi kontrollerinde olmasını temin etmek istiyor gibiydiler.

Hollanda Başbakanı Pieter Gerbrandy, Londra’da bulunan Kraliçe Wilhelmina’nın zoruyla 28 Eylül günü Winston Churchill’e bir mektup yazdı. Gerbrandy, Arnhem’de verilen mücadeleyi layıkıyla anarak

32 RAN B248.

33 TNA FO 371/39330.

34 TNA WO 208/4156.

35 HvdV, s. 134.

36 HKNTW, s. 513.

saygısını ifade ettikten sonra, mektubuna harekâtın Hollanda halkı açısından doğurduğu sonuçlara değinerek sürdürüyordu: “Demiryolu grevine iştirak eden pek çok kişi ve yeraltı direniş örgütlerine mensup kimseler infaz edildi ve edilmekte; en sert karşılığa ise bunların aile fertleri maruz kalıyor. Büyük şehirlerde kıtlık tehlikesi var. Bu ifade yeteri kadar açık değilse açlığın eli kulağında da diyebilirim. Almanlar liman tesisleri, iskeleler, fabrikalar, enerji santralleri, köprüler gibi yapıları da çok geniş bir etki alanı çerçevesinde harap etmekte.”³⁷

Sürgündeki Hollanda hükümeti, İngilizlerden Almanlara bir çağrı yaparak Hollanda’daki vahşete son verilmesini istemelerini talep ediyor; fakat Dışişleri Bakanlığı ısrarla buna yanaşmıyordu: “Hem Almanlar üzerinde muhtemelen hiçbir etkisi olmayacağından, hem de çok sık yapıldıkları takdirde uluslararası beyannamelerin ciddiyetine gölge düşüreceklerinden bu tür sınırlı uyarılara daima karşı olmuşuzdur.”³⁸ İtiraf etmeye çekindikleri şey ise Müttefiklerin askerî stratejisinin, Arnhem mağlubiyetinin ardından, artık Hollanda’yı hürriyetine kavuşturmak gibi bir maksadının kalmamış olmasıydı. O saatten sonra tüm dikkatler doğuya çevrilmişti. Generaller, tüm bölgelerde çekilen her türlü çileye son vermenin hedeften şaşmaksızın Almanları mümkün olan en kısa zamanda mağlup etmeye bağlı olduğu düşünüyordu. Yaklaşan sert kış için İngiliz ve Kanada ordularına öncelik verilmiş de olsa, taşarak genişlemiş olan Neder Rijn’i fazla zayıt vermeden geçip Alman savunma hatlarına taarruz etmenin ne kadar zor olabileceği de ortadaydı.

Lahey, Amsterdam ve Rotterdam şehirleri kıtlığa karşı en savunmasız yerlerdi; zira buraların nüfusu yüksekti ve insanların yiyecek bulabilmek için nispeten fazla yürümleri gerekiyordu. Sonuç olarak da 1944-1945 kışında hayatını kaybedenlerin yüzde sekseni bu üç şehrin sakinleri olacak ve bunların arasında Rotterdam başı çekecekti. Almanların elde mevcut tahıl, yumurta, mandıra ürünü ve canlı hayvanların neredeyse tamamına el koyması sonucunda kalan tek yiyecek şeker pancarı ile patatesten yapılan berbat bir püre olmuştu. Üstelik bir süre sonra patates temin etmek de hayli güçleşti. Lale soğanları dahi ancak kara borsada bulunabilir oldu. Şehir merkezlerinde yaşayanlar bisiklet ve çocuk arabalarıyla kırsala gidip yiyecek aramak, yanlarına aldıkları

37 TNA WO 208/4156.

38 Age.

kıymetli eşyaları çiftçilerle takas etmek zorunda kalıyordu. Akşam olup yollar derin kar ve buza teslim olunca da dönüş yoluna çıkmadan önce geceyi geçirmek üzere yatacak bir yer bulmaları³⁹ gerekiyordu.

İlk başlarda hayatta kalmanın tek yolu takastı. “Purocular ve diğer pek çok dükkân takas merkezlerine dönüşmüştü; fakat bir süre sonra takas edecek bir şey kalmadı ve açlık galip geldi. İnsanlar durup dururken takatsizlikten yere yıkılıveriyordu.”⁴⁰ Amsterdam’da tifo, Rotterdam’da da difteri salgınları başladığı haberi Londra’ya kadar ulaştı. Tüberküloz hastalığından ölüm oranı iki katına çıktı. Açlık ve vitamin eksikliğine bir de soğuk hava eklenince bağışıklık sistemleri gitgide zayıfladı. “A vitamini eksikliğinden ötürü el ve ayaklarımızda göz göz yaralar açılıyordu; bu korkunç ve dayanması zor bir şeydi.”⁴¹

Londra’da sürgünde bulunan hükümet, gıda maddesi taşıyan İsveç gemilerinin ülke limanlarına yanaşmasına müsaade edilmesi için girişimler⁴² başlatmak istedi. Churchill Almanların bunları doğrudan kendilerine alacağını söyledi ama genelturmay başkanları hükümetin bu önerisine itiraz etmiyordu. Eisenhower ile görüşerek bir plan hazırladılar; fakat ilk gemilerin ulaşması Ocak 1945’i buldu. O şartlarda dahi SHAEF, Almanların bu tarafsız gemileri kendi harekâtlarını perdellemek üzere kullanabileceğinden endişe ediyordu.

Kış ilerledikçe günlük alınan kalori miktarı önce 800’den önce 400’e, ardından da 230’a kadar düştü. Çok yakın bir gelecekte dahi yiyecek bulunamayabileceğine dair endişeler öylesine arttı ki zenginler “malum sebeplerden ötürü”⁴³ fakirlerin yemek karnelerini satın alıyordu. Yalnızca vücut ağırlığının üçte birinden fazlasını kaybettikleri doktor raporuyla sabit olan kişiler kiliselerin yaptıkları ekstra yiyecek yardımından⁴⁴ faydalanabiliyordu. Sürekli şeker pancarı tüketmek ishal ve kusmaya neden oluyor, bu da insanları daha da zayıflatıyordu. Bir rapora göre “erkekler kadınlara kıyasla açlıktan beş kat daha fazla

39 J. S. H. Weinberg koleksiyonu, Klasör 10, RHCE 10166:94.

40 Age.

41 Age.

42 William I. Hitchcock, *Liberation: The Bitter Road to Freedom 1944–1945*, Londra, 2009, s. 103–7.

43 TNA WO 202/838.

44 Elsa Caspers, *To Save a Life*, Londra, 1995, s. 12; ve J. S. H. Weinberg koleksiyonu, Klasör 10, RHCE 10166:94.

etkileniyor,”⁴⁵ bir başkası ise açlığa kurban gidenlerin yüzde yetmişinin erkek⁴⁶ olduğunu söylüyordu. Bu bilgiler Leningrad Kuşatması verileriyle yapılan ve erkeklerinin kadınlara oranla çok daha az yağ depolayabildiğini gösteren çalışmalarla örtüşüyordu.

Soğuk, insanları mobilya, zemin parkesi, kapı ve pervazları söküp parçalayarak yakmaya mecbur bıraktı. Terk edilmiş evler talan ediliyordu. Yağma yaparken yakalananlar bir tahtaya “*Ik ben een plunderaar* (Ben bir yağmacıyım)”⁴⁷ yazmaya zorlanıyor ve ardından bu kişiler vurularak infaz ediliyordu. Yazı yazdıkları tahta ölü bedenlerinin üzerine bırakılıyor ve böylece diğerlerine gözdağı veriliyordu. Tabut yapımında ahşap yerine karton kullanılmaya başlandı.

Kim olduğu bilinmeyen bir Laheyli şöyle yazıyordu: “Durum öylesine müşküldü ki ölenler gömülemiyor ve on dört ila on sekiz gün kadar dışarda bekletilmek durumunda kalıyordu. Tabut kalmamıştı, cenaze nakli de söz konusu değildi. Hayatta kalanlar için evlerde durmak çoğu zaman imkansızdı, ceset kokusuna dayanamıyor ve dışarıya çıkmak zorunda kalıyorlardı. Küçük çocuklar öldüğünde ailelerine cenazelerini mezarlığa kendi imkânlarıyla götürmeleri söyleniyordu.”⁴⁸

Amsterdam’da durum nispeten iyiydi. Bir hukuk öğrencisi olan Jan Peters şöyle aktarıyordu: “Cenazeler bisiklet ve el arabalarıyla toplanıyor ve mezarlığa götürülüyor, burada da birbirleri üzerine gömülüyordu. Aileler mezarlığa alınmıyordu. Mezarlık değil de toptancı hali gibiydi, maksat hepsini bir çukura doldurup bir an önce defin işlemini tamamlamaktı. Haftalarca gömülmeden dışarda bekleyen cansız bedenler vardı. Cenaze görevlilerin iflahı kesiliyordu. Onlara bir miktar avanta ödemeniz gerekiyordu ve biraz şeker ya da tereyağınız varsa cenazeniz için ahşap bir tabut bulma şansınız da hâlâ var demekti.”⁴⁹

Peters şöyle devam ediyordu: “Bu şartlar altında ve kara borsa fiyatlarıyla, başta yaşlılar ve küçük çocuklar olmak üzere, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi olağandı. Almanlar kendi kendine hareket

45 SHAEF Hollanda misyonu, 15.5.45, TNA WO 202/838.

46 S. H. A. M. Zoetmulder koleksiyonu, RHCE 10086:6.

47 Ian Gardner, *Deliver Us from Darkness*, New York, 2013, s. 61.

48 Laheyli mektubu, 9.5.45, J. S. H. Weinberg koleksiyonu, Klasör 10, RHCE 10166:94.

49 Mektup, 1.3.45, Jan Peters, S. H. A. M. Zoetmulder koleksiyonu, RHCE 10086:3.

edebilen ve edemeyen ne varsa kontrol altına alabilmek maksadıyla bütün ulaşım vasıtalarına el koymuştu. Açlığın en önemli sebeplerinden biri de buydu. İnsanların sokakta yürürken veya Umumi Aşevlerinde sıra beklerken yavaşça yere çöktüğüne ve yığıldığına defalarca şahit oldum. Sokaklar berbat sesleriyle şarkılar söyleyen dilencilerle doluydu. İnsanlar kapı kapı dolaşıp bir dilim ekmek veya bir adet patates için yalvarıyordu. Madalyonun öteki yüzünde ise Jorjaan bölgesindeki giderek büyüyen kara borsa vardı. Kimi sokaklar akıl almaz fiyatlara rağmen bir şeyler alabilmek için kutuları didik didik ederek âdeta birbirini ezen insanlarla doluydu. Kafeteryalarda ise daha büyük işler dönüyordu. Her şeyi ama her şeyi satın alabilirdiniz. Sokak köşelerinde erketede bekleyenler oluyor ve polis hiçbir şeye karışmıyordu. Onlar da bebek arabayla Wieringermeer'e yaptıkları uzun yolculuktan henüz dönmüş insanların patateslerini çalmakla meşguldü.”⁵⁰ Alman yetkililer ve subaylar kara borsada zaman zaman voliyi vuruyordu. Yarbay von der Heydte'ye göre, Hollanda'daki kahve kara borsası SS'in kontrolündeydi.⁵¹

Açlık etkisini artırdıkça her türlü fiziksel ve ahlaki direniş yok oluyordu. Rotterdam'daki Wehrmacht mensupları işlerini görmek için bir geneleve gidip para ödemek zorunda olmamakla övünüyorlardı. Alman deniz kuvvetlerine mensup bir astsubaya göre “yarım somun ekmek karşılığında Hollandalı kızlara istedikleri her şeyi yaptırabilirlerdi.”⁵²

Giderek tırmanmakta olan insani krize dair daha güvenilir bilgiler Londra'ya ulaştıkça, İngiliz makamlarının üzerindeki duruma müdahale edilmesine yönelik siyasi baskı da artıyordu. Bunu hiç değilse olası bir toplumsal kalkışmayı engellemek maksadıyla yapmak zorundalardı. Montgomery, sürgündeki Hollanda hükümetinin kendisini gerekli adımları atmamakla suçladığını duyunca Eisenhower'a bir mektup yazdı: “Durum ortada. Batı Hollanda'da Almanlara saldırmak için gerekli birlikler emrimde değil. Almanlar Batı Hollanda'dan çekilip doğuya giderlerse onlarla savaşmam gerekecek. Fakat bir yandan doğuya gidip Almanlarla savaşırken öte yandan da Batı Hollanda'ya müdahale edecek imkânım yok. Bu işlerden yalnızca birini yapabilirim, ikisini birden değil...Kısacası neden günah keçisi ilan edildiğimi anlamıyorum.

50 Age.

51 Heydte, CSDIC, TNA WO 208/4140 SRM 1189.

52 Üstçavuş Hoffmann, TNA WO 208/4156.

Tabii, atılan her çamuru üzerime çekme konusundaki kabiliyetimi saymazsak!”⁵³

Hollanda’nın düşmandan arındırılmış bölgelerinde ve Belçika’da da anlık kıtlıklar yaşanmıyor değildi. Sivillerin, Müttefik askerlerinin aldığı kaloringin yalnızca üçte birini alabildiğini gündeme getirerek şubat ayında SHAEF’i gıda maddesi dağıtmaya zorlayan Montgomery’nin bu konuda hakkını teslim etmek gerekiyordu. Açlıktan kıran aileler, çocuklarını ayaklarından bağlayıp Müttefik kışlarındaki yemekhanelerin çöp konteynerlerinden aşağıya sallandırıp yemek artıklarını toplatıyordu. Hatta bazıları yiyecek karşılığında kendi bedenlerini sunuyordu. Almanlarla düşüp kalkmış ve saçları kazınmış genç kadınlar ortada dolanıyor fakat herkes tarafından reddediliyordu. Pek çoğu fuhşa geriye dönmeye mecbur bırakıldı.

Almanların gaddar mukabeleleri devam ederken, yeraltı örgütlerinin mensuplarından birisi şöyle yazıyordu: “Almanlar taktik durumları kötüye gittikçe daha da sert davranmaya başladılar.”⁵⁴ Hollanda yeraltı direniş örgütü 7 Mart 1945 günü Alman üniformaları giyip Apeldoorn-Arnhem yolunda bir araç kaçırmaya karar verdi. Gelip geçen araç sayısı fazla değildi, rastgele durdurdukları bir BMW’nin içinden SS Korgenerali Hanns Albin Rauter çıktı. Rauter çıkan çatışmada yaralandı ve yanındakiler hayatını kaybederken, o da ölü taklidi yaparak kurtulmaya çalıştı. Ardından olay yerine gelen bir Alman devriyesi tarafından kurtarılıp hastaneye götürüldü. Saldırıyı yapanlar kaçmıştı. Pusu harekâtının doğasını bir kenara bırakan Himmler bu olayı Reinhard Heydrich’in Prag’da uğradığı suikasta bir misilleme olarak değerlendirdi ve karşılığında beş yüz Hollandalı esirin infazını emretti. Nihayetinde bu sayının yarısı kadar bir infaz gerçekleştirildi. Bunların 117’si saldırının gerçekleştirildiği yere otobüslerle götürüldü ve Arnhem muharebeleri esnasında Rauter Muharebe Grubu bünyesinden görev yapan yeşil üniformalı Nazi polisleri tarafından sıraya dizilip vurularak infaz edildi.⁵⁵

53 Montgomery’dan Eisenhower, 20.2.45, TNA WO 32/16168.

54 Caspers, *To Save a Life*, s. 121.

55 Rauter, Almanların teslim olmasının ardından mayıs ayında İngiliz inzibatları tarafından tutuklanana dek hastanede kaldı. İngilizler onu Hollanda makamlarına teslim etti ve Lahey’de yargılandıktan sonra 24 Mart 1949 günü Scheveningen cezaevinde idam edildi.

Mart ayında Londra'da yaşanan Hollanda'ya yardım etmeye yönelik gelişmelerde komünizmin etkisinden duyulan endişenin rolü büyüktü; fakat Seyss-Inquart'ın gerçek anlamda baskı altına alınabildiği ana kadar Hollanda'ya ikmal maddesi dağıtılmasına yönelik herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Montgomery'nin 24 Mart 1945 günü Ren Nehri'ni Wesel'den geçmesinin ardından, 1. Kanada Ordusu sola kanat kırıp Almanları ve özellikle de Seyss-Inquart'ı Batı Hollanda bölgesinde Grebbe Hattı'nın ötesinde köşeye sıkıştırdı. Arnhem denen şehirden geriye kalan kısım bundan on gün sonra ele geçirildi; fakat büyük şehirlerde halen açlıktan kırılmakta olan 3 milyon 600 bin sivil bulunuyordu. Kızıl Ordu Berlin'e saldırmaya hazırlanırken, Seyss-Inquart Hollanda yeraltı örgütlenmeleri üzerinden pazarlık teklifleri iletti. Kendi canını kurtarmak için Hollanda'yı bir şekilde tekrar tarafsız hale getirebilecek münferit bir anlaşma elde edebileceğine inanıyordu. İnfazları durdurup işgal altındaki bölgelere gıda maddesi girişine müsaade edebileceğini söyledi ve Müttefiklerin ateş kesmesi halinde kendisinin de aynısını yapacağını taahhüt etti. Fakat olur da saldırırlarsa, Almanlar bentleri yıkarak ülkeyi sular altında bırakacaktı. Bu diplomatik teşebbüs açlıktan kırılan şehirlere gıda yardımı göndermenin tek fırsatı olduğundan, Müttefikler görüşmelere başlayabileceklerini söylediler.

Montgomery'nin kurmay başkanı Tümgeneral Freddie de Guingand ve bazı üst düzey Kanadalı subaylar 28 Nisan günü Amersfoort yakınlarında Alman yetkililerle bir araya geldi. Eisenhower karargâhı, Kızıl Ordu'nun en yetkili askerî makamı olan *Stavka*'nın kurmay başkanı General Aleksey Antonov'u bu görüşmeden haberdar etti. Stalin, bu gelişme karşısında Hollanda'daki Alman birliklerinin doğuya sevk edilebileceğinden endişe diyordu. Fakat batılı Müttefikler, "Almanların birliklerini bulundukları yerden göndermesine imkân sağlayabilecek herhangi bir güzergâh bulunmamasına rağmen"⁵⁶ her ihtimale karşı böyle bir hareket tarzını yasaklayıcı bir anlaşma yapacaklarını söyleyerek Stalin'in endişelerini giderdi. Stalin, bu defa da Amerikalıların ve İngilizlerin kendisini hariç tutarak bir barış yapmak isteyebileceği düşüncesiyle General İvan Susloparov'u Kızıl Ordu temsilcisi olarak Eisenhower karargâhına gönderdi ve tüm toplantılara katılmasını istedi.

56 TNA WO 106/4420.

De Guingand'a Montgomery'nin istihbarat başkanı Tuğgeneral Bill Williams eşlik etti. Toplantı odasına ilk gelen Alman'ın girişini ve Nazi selamı verdiği anları şöyle aktarıyordu: "Freddie bu selama karşılık vermek istemedi; hatta el de sıkışmadı... Rusları memnun etmek için onlardan bir temsilci göndermelerini istemiştik. Bu iş için en uygun adamlarını göndermişlerdi. Adam iki buçuk metre kadar vardı, görünüş olarak son derece etkileyiciydi ama tam bir budalaydı. Bir Alman'ın bu dev gibi adamın hemen dibinde oturduğunu fark ettiği an yüzünün aldığı ifadeyi asla unutamam."⁵⁷ Almanlar toplantının ardından Seyss-Inquart ile detayları görüşmek üzere geri döndü ve ona iki gün sonraki toplantıya katılmak mecburiyetinde olduğunu söyledi. Almanların ikmal maddesi dağıtan uçaklara ateş açmayacağı, Müttefiklerin de Hollanda'da ulaştıkları noktadan daha fazla ilerlemeyip her türlü bombardımanı keseceğine dair geçici bir anlaşma sağlanmıştı. Ertesi gün, Amerikan B-17 ve İngiliz Lancaster filoları en fazla hasar görmüş şehirlerin yakınlarındaki önceden belirlenmiş atma bölgelerine geldi ve toplamda beş yüz ton kadar gıda maddesi aşağıda bulunan tesellüm heyetlerince alınmak üzere havadan bırakıldı. Müttefik hava kuvvetlerine ait bombardıman uçaklarının bölgeden çekilmesini müteakip yapılacak olan ikmal de dahil olmak üzere, deniz ve havadan ulaştırılmak üzere toplam 10,4 milyon adet kumanya⁵⁸ hazırlanmıştı.

Eisenhower'ın kurmay başkanı General Walter Bedell Smith, 30 Nisan günü saat öğlen biri vurmadan hemen önce Amersfort'un sekiz kilometre kadar yakınında bulunan Achterveld'e vardı. O ve Seyss-Inquart buradaki iki kapılı köy okulu binasında buluşacak, heyetler giriş için farklı kapıları kullanacaktı. Gerekli tertiplenme 1. Kanada Kolordusu tarafından sağlanmış ve muhafızlar yerleştirilmişti. Ana caddeyi makam araçları doldurmuş ve bu etkileyici manzara karşısında meraklı köy halkı sokaklara dökülmüştü. Toplantı yerine ilk gelenler Freddie de Guingand, Bill Williams ve General Susloparov oldu. Kanadalıların gözlemi şöyleydi: "Ruslar, mağazadan yeni çıkmış gibi parlak apoletli üniformalarıyla tüm dikkatleri üzerine çekiyordu. Hoş ve güzel giyimli bir kadın tercümanla birlikte şık üniformasıyla yakışıklı bir teğmeni gören kalabalık kelimenin tam anlamıyla gözlerini alamadı."⁵⁹

57 Tuğgeneral E. T. Williams, FCPP, Kutu 24.

58 TNA WO 208/4420.

59 TNA WO 106/ 4420.

Almanlar Amersfoort'tan geldi ve arabalarından atlayarak indi. "Başında Seyss-Inquart'ın bulunduğu heyet hep birlikte köy okuluna girdi. Etraftaki tüm subayların, diğer rütbeden askerlerin ve köylülerin gözü bu trajedinin başrol oyuncularındaydı. Nefret edilen Hollanda Valisi Seyss-Inquart diğerlerinin biraz önünden ağır aksak yürüyordu. İki yanında, siyah üniformaları gümüş yaka işaretleriyle bezeli SS subayları vardı. Gıda maddesi dağıtımı konusu soğuk ve gerçekçi bir tonda tartışılıyor, görüşmelerden duyulan rahatsızlık giderek belirginleşiyordu. Müttefikler, en zalim savaş suçlularından biri olan bu adamla kendi tasarruflarının dışında gelişen birtakım koşullardan ötürü oturup konuşmak zorunda kalmıştı."⁶⁰

Williams, hatırladıklarını daha sonradan şöyle aktaracaktı: "Bedell başlangıçta sert çıktı. Fakat ardından, bu bizi ne kadar iğrendirse de karşısındakileri etkilemek için Alman kökenlerinden bahsetmeye başladı. Seyss-Inquart buna pek aldırmayınca Bedell tekrar sertleşti...Prens Bernhard toplantıya direniş örgütlerinin Seyss-Inquart'tan çaldığı bir arabayla gelmişti. Rastlantı bu ya Seyss-Inquart da bu arabanın aynılarından bir tane daha vardı ve toplantı yerine yine bu arabaya binerek beraberinde bir kadınla gelmişti. Kadın Bernhard'ın arabasını görür görmez, çalındığı esnada içinde bulunan kendisine ait üç adet bohçayı bağıra çağıra istemişti."⁶¹

Toplantının resmî sonuç raporunda şu ifadeler yer alıyordu: "Batı Hollanda'ya gıda maddesi sevk edilmesine yönelik düzenlemeler konusunda anlaşmaya varılmıştır. Gıda konvoylarının güvenle intikalini temin etmek için gerekli olan günlük geçici ateşkesler mahalli komuta heyetlerince planlanacaktır ve sorunun çözümünü daha da kolaylaştırmak adına cephe boyunca genel bir ateşkes de ilan edilebilecektir. Seyss-Inquart teslim olmaya dair kesin bir taahhütte bulunmamıştır; fakat şartların elverişli olması halinde bu teklifi kabul etmeye hazır olduğuna dair genel bir kanaat edinilmiştir."⁶²

Alman subaylarının Kızıl Haç trenleri ile ülkelerine kaçıyor olmasına rağmen, Student'in görevini devralmış olan Orgeneral Johannes

60 Age.

61 FCPF, Kutu 24.

62 TNA WO 106/4420. Anlaşma için ayrıca bkz. 1. Kanada Kolordusu, 6.5.45. TNA 205/1073.

Blaskowitz ordu başka yerlerde direnirken kendilerinin teslim olmasının doğru olmadığını hissediyordu. Bedell Smith, Seyss-Inquart'ı daha sonra değil hemen teslim olmaya ikna etmek istiyor ve bu maksatla baş başa bir görüşme yapmak konusunda ısrarcı davranıyordu. Aralarında şöyle bir konuşma geçti:

“Farkında mısınız bilmiyorum ama size son bir şans vermiş oluyorum.”

“Evet, bunun farkındayım.”

“Aksi takdirde sonuçlar, bilhassa da sizin açınızdan, çok ciddi olacak. Burada neler yaptığınızı en iyi siz biliyorsunuz. Hollanda halkının size karşı olan hisleri ortada. Biliyorsunuz işte, muhtemelen vurularak infaz edileceksiniz.”

“Bu gerçek ruhumu daraltıyor.”

“Evet, genelde böyle olur.”⁶³

General Blaskowitz 5 Mayıs günü, yani Hitler'in intiharından beş gün sonra, Oosterbeek'in hemen batısında bulunan Wageningen'deki bir otelde Hollanda'daki tüm Wehrmacht kuvvetlerinin teslim olduğuna dair taahhütnameyi imzalayacaktı.⁶⁴

Ertesi hafta gemiler, uçaklar ve kamyonlarla ülke âdeti gıdaya boğuldu. Siviller, Kanadalı askerleri karşılamak üzere sokaklara döküldü. Bir raporda şöyle iddia ediliyordu: “Gıda sorunu beklendiği kadar ciddi değil. Kıtlik belirgin değil, tekrar ediyorum değil. Şehir merkezlerinde yetersiz beslenme söz konusu; fakat kırsal kesimde buna dair bir emare yok. Yetersiz beslenme özellikle Rotterdam'da dikkat çekici boyutta.”⁶⁵ Bazı subaylar sürgündeki Hollanda hükümetinin açlık sorununu

63 Seyss-Inquart vurulmadı ama Nürnberg'deki Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamasının ardından savaş suçu işlediğine kanaat getirildi ve 16 Ekim 1946 günü asılarak idam edildi. Walter Bedell Smith, *Eisenhower's Six Great Decisions: Europe 1944-45*, New York, 1956, s. 199; D. K. R. Crosswell, *Beetle: The Life of General Walter Bedell Smith*, Lexington, KY, 2010/s. 193.

64 Polonya'da SS tarafından işlenen suçları sert bir şekilde eleştirmesinden ötürü Hitler'in kendisine hiç güvenmediği Blaskowitz'in, affedileceğine bilmesine rağmen, Nürnberg'de cezaevinde iken intihar ettiği söylenir. Ölümüne dair şüpheler ortadan kalkmış değildir. SS mensupları tarafından pencereden aşağı atıldığı da rivayet edilmektedir.

65 TNA WO 208/4420.

abarttığını düşünmüşlerdi. Bu görüş, kendilerini karşılamak üzere sokağa çıkan insanlardan edindikleri izlenime dayanıyordu. Fakat SHAEF tarafından Hollanda'ya gönderilen görev kuvvetinin başındaki isim şunları söylüyordu: "Müttefik birlikleri, ülkeye girdikleri andan itibaren coşkulu tezahüratlar ve flamalarla karşılanıp, gülümseyen çehrelerin eşliğinde kırsal kesimi geçip ilerlemeye devam ettiler. Fakat bu yanıltıcı bir tabloydu; zira açlıktan ölüm döşeğinde yatmakta olan kadınlar ve erkeklerin sokağa çıkıp neşeyle bayrak sallayacak hali yoktu."⁶⁶

Açlıktan hayatını kaybedenlerin sayısına dair tahminler 16 ila 20 bin⁶⁷ arasında değişmektedir; fakat yetersiz beslenme koşullarının beraberinde getirdiği hastalıklardan ölenlerin sayısını tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte, SHAEF tarafından gönderilen gıda yardımları olmasa ülkedeki ölüm oranlarının katlanarak artacağı da kesindir. Rotterdam ve Amsterdam'a giren birlikleri karşılamaya çıkan, özellikle de nispeten fakir bölgelerde yaşayan bir deri bir kemik kalmış insanların toplama kamplarında tutulanlara benzedikleri gözlenmiştir.⁶⁸

Mutluluk ve rahatlama hissi duymak için hürriyet tek başına yeterli değildi. Pek çok Hollandalı, Müttefiklerin kendilerine yardım etmekte neden bu kadar geciktiğini anlayamıyordu. 1942 yılında gerçekleştirilen Kuzey Kutbu Harekâtı'nda Alman istihbaratının Hollandalı casusları yakalayıp işkence ettikten sonra öldürmesine seyirci kalarak bu süreci berbat bir şekilde yöneten SOE'ye dair soru işaretleri de yok değildi. Batavyalılar ve Neder Rijn'in kuzey kıyılarında yaşayanlar ise 1944 yılı güz ve kış aylarında yaşanan ve kendilerini kurtarmaya yönelik herhangi bir adım atılmaksızın köy ve kasabalarını yerle bir eden

66 Tümgeneral J. G. W. Clark, SHAEF İki haftalık raporu Nu. 16, 15.5.45 TNO WO 202/838.

67 Hitchcock, *Liberation*, s. 122; 18,000, Ian Buruma, *Year Zero: A History of 1945*, Londra, 2013.

68 Uzun vadeli risklerin etkilerin neler olabileceğini kimse bilmiyordu; fakat yakın zamanda yapılan bir araştırmaya "2. Dünya Savaşı'nın sonunda yaşanan kıtlık döneminde hamile olan Hollandalı kadınlardan doğan kız çocuklarının şizofreniye yakalanma riskinin ortalamanın üzerinde olduğunu" göstermektedir. Bundan daha önce yapılmış bir başka çalışmada ise lale soğanıyla beslenenlerin buğdayla karnını doyuranlara göre daha yüksek hayatta kalma oranlarına sahip olduğu; paraşütle atılan Amerikan ekmeklerini tüketenlerin ise hızlıca çölyak hastalığına hızlıca yenik düştüğü tespit edilmiştir. Helen Thomson, *Guardian*, 22.8.2015.

manasız topçu bombardımanı yarışını sürdüren Müttefikleri kolay kolay bağışlayamazdı.

Zorla göç ettirilen Arnhem ve Oosterbeek sakinleri 1945 yılının yaz aylarında harap olmuş evlerine döndüklerinde, “*Theirs is the Glory*” filmi- nin çekimleri için savaşın tekrar canlandırılmakta olduğuna şaşkınlıkla şahit oldular. Tıpkı evinde misafir ettiği yaralıları yaptığı gibi Mezmur 91’i okuyan Kate ter Horst ve muharebelerde bizzat bulunmuş olan diğer bazı kişiler filmin çekiminde de yer alıyordu. Bilhassa da Alman üniformaları giyen Hollandalı genç adamlar bu işten zevk alıyor ve oynadıkları rol sayesinde kazandıkları yiyeceklerin keyfini çıkarıyordu.

Şehirlerdeki enkazı kaldırıp bazı elzem hizmetleri tekrar işler hale getirmeye yönelik mahalli iş birliği yeterli değildi. 1945 yazında Arnhem’e yardım için ülkenin geri kalanına çağrı yapıldı. Amsterdam, Arnhem’i deyim yerindeyse evlat edindi ve şehri tekrar inşa etmek⁶⁹ üzere buradan işçi ve ustalar gönderildi. Belediye reisi Matser’in tanıtım becerileri sayesinde bu hikâye kulaktan kulağa yayıldı ve ülkenin her yerinden yardım gelmeye başladı. Arnhem’in yeniden inşası nihayet 1969 yılında tamamlandı.

Market Garden Harekâtı’nın ardından Hollanda halkında iyileştirilmesi gereken pek çok yara açılmış olsa da kendileri için savaşan Müttefik askerlerine harekât esnasında ve sonrasında gösterdikleri kadirşinaslık, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından pek çok duygu yüklü hatıra bırakmıştı. Fakat sivillerin ve askerlerin yazdığı onca kahramanlık hikâyesinin yanında bir olay ayrıca dokunaklıydı.

Paraşüt Alayı’na mensup olup Market Garden Harekâtı’ndan yalnızca beş gün önce evlenmiş bir üsteğmen, yoğun topçu bombardımanının etkisiyle bir sinir krizi geçirmişti. Kendisiyle aynı durumda olan iki sıhhiyeciyile birlikte Oosterbeek’in batı hudutlarında bulunan genişçe bir çiftlik evinin bodrum katındaki küçük bölmeye sığındılar. Daha büyük olan bölmede ise evin sahibi olan Heijbroek ailesi saklanıyordu. Korkudan ne yapacağını şaşırılmış olan bu üç asker harekât boyunca orada kaldı ve birliklerine dönmek üzere hiçbir teşebbüste bulunmadı.

69 Yeniden inşa çalışmaları hakkında bkz. Doelman, *Arnhem*, s. 2; ve Reinier Salverda, ‘Beyond a Bridge Too Far: The Aftermath of the Battle of Arnhem (1944) and its Impact on Civilian Life’, Jane Fenoulhet, Gerdi Quist ve Ulrich Tiedau (haz.), *Discord and Consensus in the Low Countries 1700–2000*, Londra, 2016.

Urquhart komutasındaki birliğin Neder Rijn'i geçerek ricat ettiği 26 Eylül günü hâlâ o bodrum katında bekliyorlardı. Heijbroek ailesi büyük bir risk alıyordu. Eğer bu İngiliz askerleri evlerinde bulunursa kendileri de infaz edilecekti. Almanlar Oosterbeek'teki sivillere tahliye emrini yayımlayınca, aile İngilizlere evden gitmeleri için yalvardı. Evin oğlu üç askeri nihayet ikna etti ve Neder Rijn'in güney yakasına geçip Müttefik saflarına katılmak üzere gece yarısı nehir kıyısına vardılar. İki sıhhiyeciyüzerek nehri geçmeyi başardı yeni evli üsteğmen şiddetli akıntıya kapılıp boğuldu.

Üsteğmenin dul kalan eşi savaş bittikten iki yıl sonra Oosterbeek'e gitti. Muhtemelen o iki sıhhiyecinin birinden bazı bilgiler edinmişti; zira doğruca Heijbroek ailesini ziyaret etti. Bir şekilde olaylar gelişti ve sonunda kadın merhum eşini nehir kıyısına götüren o gençle dünya evine girdi.⁷⁰

70 Bu anekdot hakkında bkz. Yarbay Th. A. Boeree belgeleri, GA-CB 2171/47.

Bibliyografya

- Alanbrooke, Mareşal Lord, *War Diaries 1939–1945*, Londra, 2001.
- Allport, Alan, *Browned Off and Bloody-Minded: The British Soldier Goes to War 1939–1945*, New Haven, 2015.
- Ambrose, Stephen E., *Band of Brothers*, New York, 1992.
- *Citizen Soldiers*, New York, 1998.
- Amsterdam, *Amsterdam tijdens den Hongerwinter 1944–1945*, Amsterdam, 1946.
- Atkinson, Rick, *The Guns at Last Light*, New York, 2013.
- Barr, Niall, *Yanks and Limeys: Alliance Warfare in the Second World War*, Londra, 2015.
- Bauer, Cornelis, *The Battle of Arnhem*, New York, 1968.
- Bedell Smith, Walter, *Eisenhower's Six Great Decisions: Europe 1944–45*, New York, 1956.
- Bekker, C. D., *K-Men: The Story of the German Frogmen and Midget Submarines*, Londra, 1955.
- Belchem, David, *All in the Day's March*, Londra, 1978.
- Bennett, David, 'Airborne Communications in Operation Market Garden', *Canadian Military History*, Cilt 16, Sayı 1, Kış 2007.
- *A Magnificent Disaster: The Failure of Market Garden: The Arnhem Operation, September 1944*, Philadelphia, PA, 2008.
- Bennett, Ralph, *Ultra in the West*, New York, 1980.
- Bentley, Jr, Stewart W., *Orange Blood, Silver Wings: The Untold Story of the Dutch Resistance during Market Garden*, Milton Keynes, 2007.
- Bestebreurtje, A. D., 'The Airborne Operations in the Netherlands in Autumn 1944', *Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift*, Cilt 92, Nu. 6, 1946.
- Blair, Clay, *Ridgway's Paratroopers: The American Airborne in World War II*, New York, 1985.
- Blokker, Jan, *Achter de laatste brug*, Amsterdam, 2012.
- Blumenson, Martin (haz.), *The Patton Papers 1940–1945*, New York, 1996.
- Blunt, Roscoe C., *Foot Soldier: A Combat Infantryman's War in Europe*, Cambridge, MA, 2002.

- Boeree, Th. A., *De slag bij Arnhem en 'het verraad van Lindemans'*, Oosterbeek, tarihsiz.
- Bollen, Door Hen ve Jansen, Herman, *Het manneneiland. Kroniek van de gebeurtenissen in de Over-Betuwe van september 1944 tot juni 1945*, Zutphen, 1982.
- Boorder, Tj. de and Kruidenink, W., *Rovers plunderen Arnhem. Een verhaal van oorlog, ballingschap, vernieling en massale roof*, Arnhem, 1945.
- Booth, T. Michael and Spencer, Duncan, *Paratrooper: The Life of James M. Gavin*, New York, 1994.
- Boscawen, Robert, *Armoured Guardsman: A War Diary, 6 June–April 1945*, Barnsley, 2001.
- Bradley, Omar N., *A Soldier's Story*, New York, 1964.
- Brereton, Lewis H., *The Brereton Diaries*, New York, 1946.
- British Broadcasting Corporation, *War Report: A Record of Dispatches Broadcast by the BBC's War Correspondents with the Allied Expeditionary Force, 6 June 1944–5 May 1945*, Londra, 1946.
- Buckley, John, *Monty's Men: The British Army and the Liberation of Europe*, Londra, 2013.
- Buckley, John and Preston-Hough, Peter (haz.), *Operation Market Garden: The Campaign for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016.
- Burgett, Donald R., *The Road to Arnhem*, New York, 2001.
- Burriss, T. Moffatt, *Strike and Hold*, Washington DC, 2000.
- Buruma, Ian, *Year Zero: A History of 1945*, Londra, 2013.
- Butcher, Harry, *Three Years with Eisenhower*, Londra, 1946.
- Caspers, Elsa, *To Save a Life*, Londra, 1995.
- Chatterton, George, *The Wings of Pegasus*, Londra, 1982.
- Christopherson, Stanley, *An Englishman at War*, Londra, 2014 .
- Clark, Lloyd, *Arnhem*, Londra, 2009.
- Critchell, Laurence, *Four Stars of Hell*, New York, 1947.
- Crosswell, D. K. R., *Beetle: The Life of General Walter Bedell Smith*, Lexington, KY, 2010.
- Dagboeken, *Niet te vergeefs, Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946.
- Deenen, Tienus, Kamp, Aloys and Stalpers, Frank, *De Beerzen in oorlogstijd 1940–1945*, Middelbeers, 1994.
- Dekkers, C. A. and Vroemen, L. P. J., *De zwarte herfst. Arnhem 1944*, Arnhem, 1984.
- D'Este, Carlo, *Eisenhower: Allied Supreme Commander*, New York, 2002.
- Devlin, Gerard M., *Paratrooper*, New York, 1979.
- Didden, Jack, 'A Week Too Late?', alıntılандığı yer John Buckley ve Peter Preston-Hough (haz.), *Operation Market Garden: The Campaign for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016, s. 74–98.
- Didden, Jack and Swarts, Maarten, *Einddoel Maas. De strijd in zuidelijk Nederland tussen September en December 1944*, Weesp, 1984.
- Doelman, Cornelis, *Arnhem. Stad der bezitlozen*, Arnhem, 1945.
- Dover, Victor, *The Sky Generals*, Londra, 1981.

- Dyrda, Binbaşı Jerzy, 'Przemilczana odprawa w historiografii bitwy o Arnhem', *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Say 1 (127), 1989, s. 125–37.
- Eisenhower, Dwight D., *Crusade in Europe*, Londra, 1948.
- Essame, Hubert, *The 43rd Wessex Division at War 1944–1945*, Londra, 1952.
- Farrell, Charles, *Reflections 1939–1945: A Scots Guards Officer in Training and War*, Edinburgh, 2000.
- Fenoulhet, Jane, Quist, Gerdi and Tiedau, Ulrich (haz.), *Discord and Consensus in the Low Countries 1700–2000*, Londra, 2016.
- Foot, M. R. D. (ed.), *Holland at War against Hitler: Anglo-Dutch Relations 1940–1945*, Londra, 1990.
- *SOE in the Low Countries*, Londra, 2001.
- Fraser, David, *Wars and Shadows: Memoirs of General Sir David Fraser*, Londra, 2002.
- Frost, John, *A Drop Too Many*, Barnsley, 2008.
- Gardner, Ian, *Deliver Us from Darkness*, New York, 2013.
- Gavin, James M., *On to Berlin*, New York, 1985.
- Gerritsen, Bob ve Revell, Scott, *Retake Arnhem Bridge: Kampfgruppe Knaust, September–October 1944*, Renkum, 2014.
- Giskes, H. J., *London Calling North Pole*, Londra, 1953.
- Golden, Lewis, *Echoes from Arnhem*, Londra, 1984.
- *There is War*, kişisel olarak yayımlanmıştır, 2012.
- Govers, Frans, *Corridor naar het verleden, Veghel. Een snijpunt in Oost-Brabant 1940–1945*, Hapert, 1983.
- Greelen, Lothar van, *Verkauft und verraten. Das Buch der Westfront 1944*, Welsermühl, 1963.
- Gregg, Victor, *Rifleman*, Londra, 2011.
- Guingand, Tümgeneral Sir Francis de, *From Brass Hat to Bowler Hat*, Londra, 1979.
- Gunning, Hugh, *Borderers in Battle*, Berwick on Tweed, 1948.
- Hackett, General Sir John, *I was a Stranger*, Londra, 1977.
- Hagen, Louis, *Arnhem Lift*, Londra, 1993.
- Hamilton, Nigel, *Monty: The Field Marshal 1944–1976*, Londra, 1986.
- Hastings, Max, *Armageddon*, Londra, 2004.
- Heaps, Leo, *The Grey Goose of Arnhem*, Londra, 1976.
- Heide-Kort, Ans van der, *Zij komen . . . Dollé Dinsdag 5 september–Bevrijding mei 1945*, Driebergen-Rijsenburg, 1989.
- Heintges, Jos (haz.), *Son en Breugel 1944–1994*, Eindhoven, 1994.
- Hills, Stuart, *By Tank into Normandy*, Londra, 2003.
- Hinsley, F. H., *British Intelligence in the Second World War*, Cilt 3, Bölüm 2, Londra, 1988.
- Hirschfeld, Gerhard, *Nazi Rule and Dutch Collaboration: The Netherlands under German Occupation 1940–1945*, Oxford, 1988.
- Hitchcock, William I., *Liberation: The Bitter Road to Freedom 1944–1945*, Londra, 2009.

- Horne, Alistair ve Montgomery, David, *The Lonely Leader: Montgomery 1944–1945*, Londra, 1994.
- Horrocks, Brian, *A Full Life*, Londra, 1960.
- *Corps Commander*, Londra, 1977.
- Iddekinge, P. R. A. van, *Arnhem 44/45. Evacuatie, verwoesting, plundering, bevrijding, terugkeer*, Arnhem, 1981.
- *Door de lens van De Booy. Een Arnhemse reportage 1944–1954*, Utrecht, 1999.
- Ingersoll, Ralph, *Top Secret*, Londra, 1946.
- Jary, Sydney, *18 Platoon*, Bristol, 1998.
- Jong, Dr L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, Cilt 10a: *Het laatste jaar*, Amsterdam, 1980.
- Keizer, Madelon de and Plomp, Marijke (haz.), *Een open zenuw*, Amsterdam, 2010.
- Kerkhoffs, Bert, *Arnhem 1944. Slag van de tegenslag*, Lahey, 1994.
- Kern, Erich, *Buch der Tapferkeit*, Starnberger See, 1953.
- Kerry, A. J. and McDill, W. A., *The History of the Corps of Royal Canadian Engineers*, Cilt 2, Ottawa, 1964.
- Kershaw, Robert, *It Never Snows in September*, Londra, 1976.
- *A Street in Arnhem*, Londra, 2014.
- Kisielewski, Jerzy (haz.), *Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy*, Newtown, 1949.
- Klaauw, Bart van der ve Rijnhout, Bart, *Luchtbrug Market Garden*, Amsterdam, 1984.
- Klijn, Margo, *De stille slag. Joodse Arnhemmers 1933–1945*, Westervoort, 2014.
- Koskimaki, George E., *Hell's Highway: A Chronicle of the 101st Airborne in the Holland Campaign*, Philadelphia, PA, 2003.
- Lamb, Richard, *Montgomery in Europe 1943–45*, Londra, 1983.
- Lammerts, Jan, *Oosterbeek, September 1944*, Vereniging Vrienden van het Airborne Museum, Oosterbeek, 1988.
- Longden, Sean, *To the Victors the Spoils: D-Day and VE Day: The Reality behind the Heroism*, Londra, 2007.
- Love, Robert W. ve Major, John (haz.), *The Year of D-Day: The 1944 Diary of Admiral Sir Bertram Ramsay*, Hull, 1994.
- Lunteren, Frank van, *The Battle of the Bridges*, Oxford, 2014.
- MacDonald, Charles B., *The Siegfried Line Campaign*, OCMH, Washington DC, 1963.
- Mackay, Binbaşı E. M., 'The Battle of Arnhem Bridge', *Royal Engineers Journal*, Aralık 1954, IWM Belgeleri 22796.
- McManus, John C., *September Hope*, New York, 2012.
- Margry, Karel, *De bevrijding van Eindhoven*, Eindhoven, 1982.
- Martens, Allard ve Dunlop, Daphne, *The Silent War: Glimpses of the Dutch Underground and Views on the Battle for Arnhem*, Londra, 1961.
- Mawson, Stuart, *Arnhem Doctor*, Staplehurst, 2000.
- Mead, Richard, *General 'Boy': The Life of Lieutenant General Sir Frederick Browning*, Barnsley, 2010.
- Middlebrook, Martin, *Arnhem 1944: The Airborne Battle*, Barnsley, 1994.

- Neillands, Robin, *The Battle for the Rhine 1944*, Londra, 2005.
- Nichol, John ve Rennell, Tony, *Arnhem: The Battle for Survival*, Londra, 2011.
- Nicolson, Nigel, *The Grenadier Guards 1939–1945*, Cilt 1, Aldershot, 1945.
- (haz.), *The Harold Nicolson Diaries 1907–1963*, Londra, 2004.
- North, John, *North-West Europe 1944–5*, Londra, 1953.
- Oosterbeek, *Niet te vergeefs. Oosterbeek September 1944*, Arnhem, 1946.
- Orde, Roden, *The Household Cavalry at War*, Aldershot, 1953.
- Overmans, Rüdiger, *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg*, Münih, 2000.
- Pakenham-Walsh, Tümgeneral R. P., *History of the Corps of Royal Engineers*, Cilt 9, Chatham, 1958.
- Paul, Daniel ve St John, John, *Surgeon at Arms*, Londra, 1958.
- Peatling, Robert, *No Surrender at Arnhem*, Wimborne Minster, 2004.
- Peaty, John, 'Operation MARKET GARDEN: The Manpower Factor', alıntılı olduğu yer John Buckley ve Peter Preston-Hough (haz.), *Operation Market Garden: The Campaign for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016, s. 58–73.
- Pereira, J., *A Distant Drum*, Aldershot, 1948.
- Pogue, Forrest C., *Pogue's War: Diaries of a WWII Combat Historian*, Lexington, KY, 2001.
- Powell, Geoffrey, *The Devil's Birthday*, Londra, 1984.
- *Men at Arnhem*, Barnsley, 1998.
- Presser, J., *Ashes in the Wind: The Destruction of Dutch Jewry*, Londra, 1968.
- Reddish, Arthur, *A Tank Soldier's Story*, kişisel olarak yayımlanmıştır, tarihsiz.
- Revell, Scott, Cherry, Niall ve Gerritsen, Bob, *Arnhem: A Few Vital Hours*, Renkum, 2013.
- Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, *Het proces Rauter*, Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 's-Gravenhage, 1952.
- Ritchie, Sebastian, 'Learning the Hard Way: A Comparative Perspective on Airborne Operations in the Second World War', *Royal Air Force Air Power Review*, Cilt 14, Nu. 3, Sonbahar / Kış 2011, s. 11–33.
- *Arnhem: Myth and Reality: Airborne Warfare, Air Power and the Failure of Market Garden*, Londra, 2011.
- *Arnhem: The Air Reconnaissance Story*, RAF Havacılık Tarihi Başkanlığı, 2015.
- 'Airborne Operations from Normandy to Varsity', *Journal of the Royal Air Force Historical Society*, Cilt 59, 2015, s. 76–106.
- 'Learning to Lose? Airborne Lessons and the Failure of Operation Market Garden', alıntılı olduğu yer John Buckley ve Peter Preston-Hough (haz.), *Operation 'Market Garden: The Campaign for the Low Countries, Autumn 1944*, Solihull, 2016, s. 19–36.
- Rosse, Earl of and Hill, E. B., *The Story of the Guards Armoured Division*, Barnsley, 2017.
- Rositer, Mike, *We Fought at Arnhem*, Londra, 2012.
- Ryan, Cornelius, *A Bridge Too Far*, New York, 1974.

- Salverda, Reinier, 'Beyond a Bridge Too Far: The Aftermath of the Battle of Arnhem (1944) and its Impact on Civilian Life', alıntılanığı yer Jane Fenoulhet, Gerdi Quist ve Ulrich Tiedau (haz.), *Discord and Consensus in the Low Countries 1700-2000*, Londra, 2016.
- Sampson, Francis L., *Look Out Below!*, Washington DC, 1958.
- Schneider, Karl, 'Ein Sieg der Menschlichkeit', *Der Landser*, Nu. 847, Mart 1993, s. 67-8.
- Schretlen, Trees, *Nijmegen '44-'45. Oorlogsdagboek van Trees Schretlen*, Groesbeek, 2014.
- Schrijvers, Peter, *The Crash of Ruin: American Combat Soldiers in Europe in World War II*, New York, 1998.
- Seth, Ronald, *Lion with Blue Wings: The Story of the Glider Pilot Regiment 1942-1945*, Londra 1955.
- Shulman, Milton, *Defeat in the West*, Londra, 1988.
- Simpson, Louis, *Selected Prose*, New York, 1989.
- Sims, James, *Arnhem Spearhead*, Londra, 1978.
- Sosabowski, Tümgeneral Stanislaw, *Freely I Served*, Barnsley, 2013.
- Stainforth, Peter, *Wings of the Wind*, Londra, 1988.
- Stasiak, Władysław Klemens, *Go! Album wspomnień' spadochroniarza*, Wap., Bati Almany, 1947.
- *W locie szumia, spadochrony. Wspomnienia z' ołnierza spod Arnhem*, Varşova, 1991.
- Stevenson, Üsteğmen John, 'Arnhem Diary', *Reconnaissance Journal*, Cilt 4, Nu. 1, Sonbahar 1947.
- Strong, Kenneth, *Intelligence at the Top*, Londra, 1968.
- Tedder, Lord, *With Prejudice: The War Memoirs of Marshal of the RAF Lord Tedder GCB*, Londra, 1966.
- ter Horst, Kate A., *Cloud over Arnhem, September 17th-26th 1944*, Londra, 1959.
- Tieke, Wilhelm, *Im Feuersturm letzter Kriegsjahre. II. SS-Panzerkorps mit 9. u. 10. SS-Division 'Hohenstaufen' u. 'Frundsberg'*, Osnabrück, 1976.
- Tooley, RA, Yarbay I. P., 'Artillery Support at Arnhem', *Field Artillery Journal*, Nisan 1945.
- Urquhart, Tümgeneral R. E. (ve Wilfred Greatorex), *Arnhem*, Barnsley, 2008.
- Vandeleur, J. O. E., *A Soldier's Story*, Londra, 1967.
- Vlist, Hendrika van der, *Die dag in September*, Bussum, 1975.
- Waddy, John, *A Tour of the Arnhem Battlefields*, Barnsley, 2011.
- Warrack, Graeme, *Travel by Dark*, Londra, 1963.
- Weigley, Russell F., *Eisenhower's Lieutenants: The Campaign of France and Germany 1944-1945*, Bloomington, 1990.
- Woollacott, Robert, *Winged Gunners*, Harare, Zimbabwe, 1994.
- Zee, Henri A. van der, *The Hunger Winter: Occupied Holland 1944-45*, Lincoln, NB, 1982.

Teşekkürler

Hikâyeye bolca yeni materyal ve insan hatırası katılmayacaksa Market Garden Harekâtı'na dair yeni bir kitap yazmanın pek bir anlamı olmazdı. Sonuçta beklediğimden çok daha fazla kaynak ve anının mevcut olduğu ortaya çıktı; bunları temin ederken her safhada bana yardım eden tüm insanlara sonsuz şükranlarımı sunarım.

Hem Amerikan hem de İngiliz arşivlerinden derlediği notlarını son derece cömert bir şekilde benimle paylaşan Rick Atkinson'a çok şey borçluyum. Beni Cornelius Ryan belgelerini bünyesinde barındıran Ohio Üniversitesi'nin Alden Kütüphanesi'ndeki Mahn Arşiv ve Özel Koleksiyonlar Merkezi'ne gönderen de Rick'tir. Ryan'ın araştırmacı ve röportörlerden oluşan muhteşem bir ekibi vardı ve ona sayısız materyal sundular; Ryan bunların bazılarını hiçbir zaman kullanmadı. Burada yaptığım çalışmalarda fark yaratmamı sağlayan dönemin Elyazmaları Bölümü Müdürü Douglas McCabe'e son derece müteşekkirim.

Amerika Birleşik Devletlerindeki diğer arşivcilerin yardımları ve paylaştığı bilgiler paha biçilemeyecek ölçüde kıymetlidir. College Park'taki Ulusal Arşivlerde görevli Dr. Tim Nenninger'e, Carlisle-Pennsylvania'daki ABD Ordusu Askerî Tarih Enstitüsü görevlisi Dr. Conrad Crane ve çalışma arkadaşlarına, New Orleans Ulusal İkinci Dünya Savaşı Müzesi müsaadeleriyle New Orleans Üniversitesi Eisenhower İkinci Dünya Savaşı Arşiv ve Sözlü Tarih Koleksiyonu Merkezi çalışanları Lindsey Barnes ve Taylor Benson'a bir kez daha teşekkür ederim.

Hollanda'ya gelecek olursak, tartışılmaz bilgisıyla sürekli olarak 1944'ten bu yana nelerin değişip nelerin aynı kaldığına dikkat çekmek suretiyle bize muharebe sahasını gezdiren ve yanlış anlaşılmış pek

çok noktayı düzelteren Robert Voskuil'e hususi olarak teşekkür etmek istiyorum. Araştırmalarıma büyük katkıları olan arşivciler arasında Nederlands Instituut vor Oorlogs Dokumentatie-Amsterdam'da görevli Hubert Berkhout, Arnhem'deki Gelders Archief'te bulunan koleksiyonların şefi Geert Maassen, Nijmegen'deki Regionaal Archief çalışanları Derek Prins ve Freek Huitink, Eindhoven Regionaal Historisch Centrum hizmet koordinatörü Jan Suijkerbuijk, Groesbeek Nationaal Bevrindings Müzesi müdürü Rense Havinga ve Oosterbeek'teki Hartenstein Hava İndirme Müzesi görevlileri Marieke Mertens ile Tim Streefkerk de mevcuttur. Bunun haricinde H. C. Moolenburgh son derece nazik bir şekilde King Kong efsanesine dair araştırmalarını paylaşmış, Oosterbeek'teki Bourgraaf ailesi de yüce gönüllülük göstererek Piet van Hooydonk'un el yazması günlüğünü ödünç vermiştir. Her birine ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

Polonya kaynakları için Polonya Enstitüsü ve Sikorski Müzesi'nde görevli Dr. Andrzej Suchitz'e, Londra'daki Polonya Yeraltı Hareketleri Çalışma Grubu'ndan (Studium Polski Podziemnej w Londynie) Bayan Jadwiga Kowalska'ya, Polonya Ordu Müzesi'den Slawomir Kowalski'ye ve Londra'daki Polonya Kültür Derneği POSK mensuplarına teşekkür ederim.

Almanya'da Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg-im-Breisgau'dan Bayan Elfriede Frischmuth'a, Berlin'deki Feldpost Archiv'den Gunnar Goehle'ye ve Stuttgart'taki Württembergische Landesbibliothek'ten Sammlung Sterz'in arşivcisi Bayan Irina Renz'e kıymetli yardımları için teşekkür borçluyum. Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen'den Dr. Jens Westemeier Waffen-SS'e dair kendi araştırmalarını cömertçe paylaşmış ve Feldpost kaynaklarının büyük uzmanı Dr. Clemens Schwender de önemli materyaller temin etmiştir.

Felemenkçe kaynaklarda Angelique Hook, Almanca kaynaklarda Angelica von Hase ve Lehçe arşiv materyallerinde Anastazja Pindor ile çalışmak hem çok keyif olmuş hem de çok önemli faydalar sağlamıştır. Onların bu araştırma ve tercümelerde sergiledikleri tecrübe ve profesyonellik kelimenin tam anlamıyla fark yaratmıştır. Robert Voskuil'le birlikte metnin son haline de göz atıp önemli düzeltmelerde bulunmuştur; hâlâ bir hata mevcutsa bu elbette tamamen benim sorumluluğumdadır.

Yine Savunma Bakanlığı'nın havacılık tarihi birim başkanı Sebastian Cox'a ve özellikle *Arnhem: Myth and Reality* and *Arnhem: The Air Reconnaissance Story* adlı eserin yazarı çalışma arkadaşı Dr. Sebastian Ritchie'ye teşekkür ediyorum. Planlama sorumlulukları gibi çetrefilli bir konuda tamamen hemfikir olmamamıza rağmen, Market Garden Harekâtı'na dair son derece kıymetli tavsiyelerde bulunup önemli detaylar sunmuş ve düşüncelerimi netleştirmemi sağlamışlardır.

Profesör Dr. Sir Michael Howard, bana yıllar boyunca hava indirme ve özel kuvvetler harekâtına dair çok şey öğreten merhum Prof. Dr. M. R. D. Foot, Profesör D. Allan Millet, Mareşal Lord Bramall, John Howes, Michael Bottenheim, Harry de Quetteville, Maurice Kanareck, Korgeneral Mark Carelton-Smith, Korgeneral Sir John Lorimer, Menzies Campbell (Pittenweem Baronu Campbell) ve Tümgeneral Roy Urquhart'ın kızı Judith Urquhart'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda isme de öneri, gözlem ve tavsiyeleri için müteşekkirim. Dikkat çekici katkı ve tavsiyelerde bulunan eski dostum Sir Max Hastings'in yanı sıra Louise Baring de tarafıma kitaplar ödünç verme nezaketinde bulunmuştur.

Penguin Yayınevi'nden Venetia Butterfield'in teşvikleri, Daniel Crewe'nin usta editörlüğü ve yirmi yıl önce *Stalingrad* adlı eserimin kapağında olduğu gibi bu kitapta da eşsiz bir sanat yönetmeni olduğunu ortaya koyan John Hamilton'a kapak tasarımı için şükranlarımı sunarım. Peter James'in redaktörlüğünde bir kez daha çalışmanın da son derece güven verici olduğunu söylemem gerekir. Penguin ABD'den Kathryn Court ve Victoria Savanh da her yazarın isteyeceği türden bir editörlük sergilemişlerdir. Eserin tanıtımında ilham verici planlama ve icrası ile Alex Hippiusley-Cox'la çalışmaktan ötürü de kendimi şanslı hissetmekteyim. Otuz beş yıldır edebî menajerliğimi yapmakta olan Andrew Nurnberg de her zamanki yine harika bir iş çıkarmış, olağanüstü ekibiyle birlikte tüm yabancı yayıncılarımla mükemmel bir ilişki kurup korumamı sağlamıştır. Robin Straus da ABD'deki tüm faaliyetleri baştan sona kusursuz bir şekilde yürütmüştür.

Son ve sonsuz teşekkür ve sevgilerimi ise her zaman en yakınım-daki editörüm olup evvela benimle evlenmeyi kabul eden, daha sonra da bunca zaman yanımda olan Artemis Cooper'a sakladım. Bu kitap ona adanmıştır.

Dizin

A

Aachen 42, 115-6, 167, 202, 280, 517

Aa Nehri 173, 180, 285

ABD Alayları

325. Planör Alayı 323, 403, 426-7, 488

327. Planör Alayı 72, 240, 488

501. Paraşüt Alayı 138, 173, 180, 371

502. Paraşüt Alayı 134, 173, 177, 233, 285, 298, 400

504. Paraşüt Alayı 113, 134, 137, 296-7, 426-7, 515

505. Paraşüt Alayı 105, 290

506. Paraşüt Alayı 136, 138-9, 172-3, 176, 399, 401, 454

508. Paraşüt Alayı 71, 112, 184-5, 246, 509

ABD Hava Kuvvetleri birlikleri (USAAF)

8. Hava Kuvveti 64, 105, 120, 223

9. Hava Kuvveti 91

9. Birlik Nakil Unsuru Komutanlığı 60, 64-5

ABD Kara Kuvvetleri birlikleri

321. Planör Topçu Taburu 401

326. Hava İndirme İstihkam Taburu 135, 177

376. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu 326

377. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu 241, 400-1

456. Paraşütçü Sahra Topçu Taburu 323

ABD ordusu birlikleri

1. Ordu 55, 58-9

3. Ordu 17, 20-1, 71, 530

12. Ordu Grubu 21-2, 25

1. Müttefik Hava İndirme Ordusu bkz. SHAEF

18. Hava İndirme Kolordusu 302, 323, 507

19. Kolordu 83

ABD Tümenleri

17. Hava İndirme Tümeni 51n

82. Hava İndirme Tümeni 50-1, 56, 65, 70-1

82. Hava İndirme Tümeni ve planlama 76, 93, 106

82. Hava İndirme Tümeni ve hazırlıklar 113, 117

82. Hava İndirme Tümeni, nehir geçişi ve iniş 130-3, 138-9

82. Hava İndirme Tümeni temas halinde 169, 186, 244-5

82. Hava İndirme Tümeni ve Nijmegen ile Waal 287, 292-3, 308-18, 359, 376, 403, 426-7,

- 440, 486, 489, 506, 509-10
 101. Hava İndirme Tümeni 39, 51, 60, 65, 71, 108
 101. Hava İndirme Tümeni, nehir geçişi ve iniş 123, 131-40, 170-4
 101. Hava İndirme Tümeni temas halinde 231-2, 239-40, 248, 252, 290-1, 300-1, 325
 101. Hava İndirme Tümeni ve savaş yorgunluğu 426
 101. Hava İndirme Tümeni ve yağma 501, 506, 510, 519
 Abwehr (Alman askeri istihbaratı) 82
 Abwehr ve Englandspiel 46
 Abwehr ve "King Kong" 82n
 Adolf Hitler 317
 Albay Graeme Warrack 155, 159, 519
 Albay Howard Johnson 180
 Albay John Michaelis 233
 Albay Reuben H. Tucker 113
 Albay Robert Sink 136
 Albay Roy E. Lindquist 189
 Albay Theodor Boeree 84
 Albay Walther 104, 373
 Albert Horstman 97, 213, 263, 459, 496
 Albertus Uijen 28, 95, 188, 190, 254, 293, 330
 Alman muharebe grupları
 Chill 40-1, 72
 Greschick 325-6
 Huber 400, 402, 423, 454
 Knaust 210, 272, 381, 405, 433, 454, 461
 Walther 89, 103, 143, 400, 423, 425
 Alman Ordusu ayrıca bkz. Waffen-SS
 Alman ordusu birlikleri
 B Ordu Grubu 40, 42, 81, 96, 102, 146, 148, 167, 201, 244, 425, 433, 450, 463, 485
 15. Ordu 41, 86, 116, 166, 175, 232, 420, 529
 88. Kolordu 40-1, 169
 Feldt Kolordusu 167, 246
 Alman tümenleri
 12. Piyade Tümeni 115
 59. Piyade Tümeni 175, 231, 298, 328
 85. Piyade Tümeni 40-1
 116. Panzer Tümeni 115, 485, 517
 176. Piyade Tümeni 40
 245. Piyade Tümeni 169, 423
 406. Landeschützen Tümeni 167
 712. Piyade Tümeni 399
 719. Piyade Tümeni 41
 107. Panzer Tugayı 115, 167, 252, 300, 302, 306, 325-6, 373, 400, 402, 423, 425-6
 280. Taarruz Topu Tugayı 280
 503. Ağır Panzer Taburu 202, 384, 411
 506. Ağır Panzer Taburu 202, 280, 433, 450, 462, 517
 171. Topçu Alayı 384, 411
 30. Makineli Tüfek Taburu 433, 457
 Amersfoort 153, 218, 226, 538, 540
 Amersfoort toplama kampı 83-4, 152, 204
 Amiral Sir Bertram Ramsay 20
 Amsterdam 28, 44, 56, 80-1, 116, 169, 202, 422, 479, 493, 533-5, 542-3
 Anavatan Kuvvetleri (Armia Krajowa) 74
 Antwerp 7, 23, 26, 34-5, 39-1, 52-3, 59, 67-8, 115, 462, 529
 Antwerp Limanı 7, 23, 26, 34, 67, 529
 Apeldoorn 85, 203, 210, 217, 447, 464, 483, 492-3, 497, 532, 537
 Armee Blanche bkz. Belçika Direnişi

Armia Kraoiwa bkz. Anavatan Kuvvetleri
 Arnhem

Market Garden esnasında Arnhem
 41, 53, 75, 116-9, 126-8, 144-
 53, 156-7, 159-67, 193-214,
 216, 220-1, 228-31, 270-8, 318-
 20, 331-42, 350, 353, 377-84,
 459-61, 482-8, 521-8

Arnhem'deki zayıat 530-2

Arnhem'in tahliyesi 494-9

Arnhem'e verilen hasar 496-500

Arnhem'in toparlanması 542-3

B

Batavya 7, 9, 15, 99, 129, 139, 166,
 346, 366, 371, 381, 384, 405, 414,
 423, 433, 436, 454, 460, 462, 484-
 5, 488, 491, 500, 506, 508-9, 513,
 517, 519

BBC 28, 135, 263, 287, 314, 469

Beek 96, 128, 184, 247, 323-5, 344,
 376, 404, 428, 489

Belçika Direnişi 24, 35

Bemmel 359

Berg en Dal 184, 296, 324, 490

Best 169, 173, 178-9, 231-3, 236-7,
 285, 299-300

Binbaşı Alec Gregory Hood 288

Binbaşı Berndt-Joachim Freiherr von
 Maltzahn 252

Binbaşı Bodo Ahlborn 292

Binbaşı Brian Urquhart 87

Binbaşı Charles Douw van der Krap
 97, 347

Binbaşı Chester M. Hansen 25, 37

Binbaşı Dennis Munford 199

Binbaşı Dick Winters 176, 239, 290

Binbaşı Digby Tatham-Warter 162,
 193, 275, 338, 492, 518

Binbaşı Douglas Crawley 164, 335

Binbaşı Freddie Gough 94, 156, 196,
 335

Binbaşı Geoffrey Powell 266, 341, 477

Binbaşı Hans Jungwirth 454

Binbaşı Henry Stanley 289

Binbaşı James Grafton 456

Binbaşı J.E. Blackwood 47

Binbaşı John Trotter 307

Binbaşı John Waddy 225, 227, 264, 449

Binbaşı Julian Cook 297, 306, 310,
 360, 428

Binbaşı Max Sutherland 141

Binbaşı Peter Lewis 160

Binbaşı Richard Lonsdale 228, 353

Binbaşı Robert Cain 258, 340, 354-5,
 384, 477

Binbaşı Tony Hibbert 161-2, 214,

Binbaşı Victor Dover 163

Birinci Müttefik Hava İndirme
 Ordusu 5

Bocholt (Almanya) 202-3, 281

Boxtel 173, 175, 231, 423

Brüksel 15, 23, 26, 28, 34-5, 37-8, 40-
 1, 54-5, 57, 59, 67-8, 78, 90-1, 248

C

Cehennem Otobanı 9, 15, 108, 298,
 300-1, 325-6, 329, 358, 361, 371,
 373, 399-400, 403, 405, 423, 426,
 454-5, 459, 488, 529

Christiaan Antonius Lindemans ("King
 Kong") 82n

Cleve 120, 167, 185, 254, 490, 516

Cora Baltussen 369-70

Ç

Çavuş Paddy McCrory 298

Çavuş Peter Robinson 307

D

Daphne du Maurier 49, 184, 287
 Deelen hava meydanı 114, 129
 Den Heuvel ("Şeytan Tepesi") 297,
 376, 427, 489
 Dennennoord 385, 430, 505
 Doetinchem 100, 146, 281
 Doktor Marius van der Beek 96
 Dreijeroord Oteli ("Beyaz Saray") 278,
 343, 386
 Dwayne T. Burns 112, 118, 135, 185,
 247, 509

E

Edward R. Murrow 137-8
 Eerde 401, 403, 424-5, 454
 Eindhoven 28-9, 32, 38, 43-4, 56, 89-
 90, 105, 108, 150, 169, 177, 191-2,
 231, 236-9, 241, 251-2, 285, 300-3,
 323, 362, 371, 450
 Elden 434, 461
 Elst 97, 156, 166, 359, 367, 371, 381,
 405, 433-6, 454, 457, 461, 517
 Er Theodore H. Bachenheimer 515

F

Falaise Cebi 17, 210

G

General Dwight D. Eisenhower 20-2,
 26-8, 48, 53, 56-60, 64, 67-9, 87,
 191, 218, 331, 420-2, 506, 522-3,
 528-30, 534, 536, 538-9
 General Friedrich Christiansen 43, 82,
 149, 152-3, 203, 433-4
 General George C. Marshall 49
 General Hans Wolfgang Reinhard 40,
 78, 169, 179
 General Henry ("Hap") Arnold 51, 77
 General Ivan Susloparov 538-9

General Wladyslaw Sikorski 73
 Gent 34, 134
 Granville 22, 26, 67
 Grave 90, 187-8, 285, 287, 422
 Grebbeberg 152, 204
 Groesbeek 76-7, 105, 137, 182-9, 191,
 246-7, 288, 321, 325, 427, 440, 488-9
 Groesbeek tepeleri 76, 185, 191, 488

H

Harekâtlar
 Bagration 74
 Berlin 459, 461, 472, 485
 Comet 52-4, 56, 62, 68, 70, 86,
 114, 121, 156
 Linnet 48, 61
 Market Garden 66, 69, 232, 357,
 415, 422, 456, 461-2, 513, 517-
 8, 521, 523, 525, 528, 530, 532,
 543, 551, 553
 Pegasus 519
 Sabot 23
 Harry Montfroy 97
 Hartenstein Oteli 8, 200, 220, 227,
 229, 267, 346, 348, 392, 408, 445,
 462
 Hechtel 77, 91, 191
 Heeswijk 329
 Helmond 325, 400, 402, 426
 Hendrika van der Vlist 115, 219, 279,
 350-1, 417, 448, 464, 492, 532
 Heumen 187, 323
 Hollanda
 Hollanda'nın Almanlar tarafından
 işgali ve ele geçirilmesi 28-9, 41-5,
 115-6, 485, 503-4
 Hollanda ve Market Garden 57-8,
 80-2, 123-5
 Sürgündeki Hollanda hükümeti 28,
 32, 422, 532-3

Hollanda Direnişi bkz. Hollanda yeraltı örgütlenmesi

Hollanda Kraliyet Ordusu 83, 422

Hollanda yeraltı örgütlenmesi 32, 45, 82, 86

I

Ijsselmeer (Zuyder Zee) 57, 111

Ijssel Nehri 97, 500, 518

İ

İngiliz Alay ve Taburları

Kraliyet Süvari Alayı 23, 24, 326, 367, 375, 406-8, 435, 488

4./7. Dragoon Muhafızları 371, 406, 419, 433-4, 461

19. Hussar Zırhlı Süvari Alayı'nın 15. Taburu 285, 299-300, 325

44. Kraliyet Tank Alayı 325, 400, 424

Sherwood Gönüllü Süvari Alayı 17-8, 34-5, 78-9, 404, 426, 428, 490

Hafif Topçu Alayı 155, 158, 199, 208, 222, 389, 394-6, 414, 433, 463, 466, 476, 487

64. Orta Topçu Alayı 395, 414, 430, 434, 463-4

Coldstream Muhafızları 38, 111, 288, 297, 323-4, 428

İrlandalı Muhafızların 2. Zırhlı Taburu 131, 141, 191, 250, 252, 297-8, 365

İrlandalı Muhafızların 3. Taburu 88, 111, 316, 360,

İrlandalı Muhafızlar 38, 89-90, 130, 231, 285, 320, 327, 517

Galli Muhafızlar 23-4, 38,

Güney Staffordlar 225, 255, 257, 259-60, 277, 340, 348, 354-5, 383-4

6. Durham Hafif Piyadeleri 78

7. Somerset Hafif Piyade Alayı 405, 434

Cornwall Dükü Hafif Piyade Alayı 406, 419, 511

1. Paraşüt Taburu 159, 255, 383, 428, 475

2. Paraşüt Taburu 157

3. Paraşüt Taburu 211, 213, 216, 219, 229, 255, 502

10. Paraşüt Taburu 264, 482

11. Paraşüt Taburu 47, 223, 228, 255, 257, 260, 277, 340, 353, 383, 398, 410, 418, 464

156. Paraşüt Taburu 258, 263, 340, 388

21. Tanksavar Alayı 290, 304, 326, 360

16. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu 163-4, 218-9, 260, 415

181. Paraşütçü Sahra Sıhhiye Taburu 220, 432

21. Müstakil Paraşüt Bölüğü (Kılavuzlar) 125, 154, 226, 342, 398, 409, 449

1. Kraliyet Paraşütçü İstihkam Birliği 139

Phantom Timi 341, 452, 469

İngiliz Ordusu 57, 166, 301, 508

21. Ordu Grubu 27, 67, 86, 528

2. Ordu 273, 301, 333, 346, 398, 413, 421, 436, 455, 462, 464, 467, 470, 480, 487, 493, 521

8. Kolordu 301, 402, 426

12. Kolordu 59, 301, 488

30. Kolordu 52, 55, 57, 59, 67, 77, 88, 90-1, 105, 107-9, 163, 176, 191, 207, 214, 301, 306, 320-1, 323, 325, 328, 333, 371, 392, 395, 397-9, 402, 407-8, 423, 430, 444-5, 448, 454-5, 457, 463, 470, 478, 480, 487, 492, 513, 521, 524

İngiliz Tugayları

32. Muhafız Tugayı 400, 425

1. Paraşüt Tugayı 70, 93-4, 114, 122, 156, 160, 162, 163, 196, 209, 215, 333

4. Paraşüt Tugayı 93, 215, 217, 222, 263, 266, 277-8, 340, 391, 487

1. Hava İndirme Tugayı 76, 92, 94, 125, 159

130. Piyade Tugayı 419, 441

İngiliz Tümenleri

1. Hava İndirme Tümeni 242, 249, 258, 282, 287, 297, 320, 343, 346, 356, 367, 370-1, 382, 393, 395, 398, 405, 415, 420-1, 423, 433, 436, 439, 441-3, 455, 458-9, 461, 469, 477, 480, 485-6, 518, 521-3, 528

6. Hava İndirme Tümeni 93

Zırhlı Muhafız Tümeni 126

11. Zırhlı Tümen 18-9, 23, 34, 110, 513

43. Wessex Tümeni 17, 405, 423, 442

50. Northumbria Tümeni 461

52. (Lowland) Hava İndirme Tümeni 421

İşbirlikçilik ayrıca bkz. NSB

J

Jan Penseel 44, 97

Jedburgh timleri 124, 163, 190, 207, 275

Jonkheer Bonifacius de Jonge 410, 430, 467

Josef V. Stalin 137, 538

K

Kanada Ordusu 26, 67, 508, 529, 538

Kara borsa 512, 533, 535-6

Kate ter Horst 163, 340, 416, 481, 543

“Kırmızı Nokta Ekspresi” (Red Ball Express) 37

Kıtlık Kışı 6, 9, 15, 422, 521

Korgeneral Brian Horrocks 18, 107

Korgeneral Courtney H. Hodges 21

Korgeneral Eugen Meindl 167, 244, 376

Korgeneral Frederick (“Boy”) Browning 49

Korgeneral George C. Patton 17, 20-1, 48, 56, 58, 68-9, 71, 321, 421, 530

Korgeneral Hans von Tettau 152, 203, 258, 266, 279, 282, 345, 382, 384, 411, 433-4

Korgeneral Heinrich Eberbach 530

Korgeneral Heinz-Hellmuth von Wühlisch 43, 81, 102, 153, 422

Korgeneral Henry Crear 26

Korgeneral Kurt Chill 40

Korgeneral Lewis H. Brereton 48

Korgeneral Omar N. Bradley 20-2, 25-7, 37, 48-50, 53, 56, 69, 83, 420-1

Korgeneral Sir Miles Dempsey 26, 52, 55-6, 58-62, 65, 70, 77, 91, 110, 301-2, 436, 455, 461-2, 522

Korgeneral Walter Bedell Smith 22, 64

Korgeneral Walter Poppe 231, 400

Kraliçe Wilhelmina 464, 492, 532

Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF)

Bombardıman Komutanlığı 91, 104, 120, 191

Büyük Britanya Hava Savunma Komutanlığı 91

2. Taktik Hava Kuvveti 91, 120, 402, 425

RAF Ulaştırma Komutanlığı 437

Kulüp Rotası bkz. Cehennem Otobanı

Kurmaya Albay Hans Georg von Tempelhoff 145

Kurt İni 39, 115, 168, 322

L

Lahey 44, 81, 152, 169, 422, 533, 537
Landelijke Knokploegen ayrıca bkz.

Hollanda yeraltı örgütlenmesi

Leopoldsborg 38, 107, 302, 361, 426

Liege 26, 41, 50

Londsdale kuvvetleri 355

Louis Simpson 72, 240, 488

Luftwaffe 9, 37, 39, 43, 57, 66, 82, 85,
91, 93, 96, 105, 117, 120, 147, 149,
160, 165, 167, 168, 200, 202, 204,
218, 223, 267, 271, 302, 326, 342,
350, 360, 381-2, 411, 433, 484, 492

Luftwaffe Alayları

2. Paraşüt Alayı 423

6. Paraşüt Alayı 78, 233, 327, 423,
454

Von Hoffman Paraşüt Alayı 143

1. Paraşüt Eğitim Alayı 242

Becker Muharebe Grubu 323-4, 376

Henke Muharebe Grubu 86, 245

Hermann Muharebe Grubu 323

6. Luftwaffe Taburu (özel görev kuvveti) 39

Worowski Taburu 384-5, 411

Luftwaffe Tümenleri, paraşütçü

Hermann Göring Tümeni 87, 90,
175-6, 190, 384-5, 433, 482, 499

3. Avcı Uçağı Tümeni 117, 147

2. Paraşüt Tümeni 504

3. Paraşüt Tümeni 244, 376

5. Paraşüt Tümeni 244

M

Maas Nehri 26, 49, 187, 285, 514

Maastricht 26, 40, 47, 50, 85, 95

Maas-Waal Kanalı 187, 249, 308, 426

Mareşal Gerd von Rundstedt 39, 103,
115, 167-8, 405, 450, 492, 517

Mareşal Sir Alan Brooke 56

Mareşal Sir Bernard Montgomery 20-
2, 26-8, 37, 47-8, 50-1, 53-60, 62,
66-70, 74, 77, 82, 86-7, 98, 109-10,
232, 287, 331, 365, 382, 386, 420-
1, 445, 462, 506-8, 514, 522-4, 526,
528-30, 536-9

Mareşal Walter Model 41-2, 81-3, 85,
96, 100-3, 117-8, 127, 145-6, 148,
166-8, 201-3, 220, 242-5, 270, 282,
296, 298, 321-3, 358-9, 365, 371,
376, 381, 389, 399, 402, 405, 412,
420, 422, 433, 450, 462, 484-5, 492-
5, 517-8, 523

Martha Gellhorn 183, 515

Martijn Louis Deinum 115, 188, 190,
245, 295, 363-4, 426, 491, 501, 514

Mook 187, 244, 247, 297, 323-4, 426,
450, 488-9

Moor Park 62, 75, 106, 112, 263, 518

N

Neder Rijn 57, 64, 75-6, 82, 84-5, 93,
99, 139-40, 152, 156, 166, 205, 208,
211, 216, 243, 356, 366, 370-1, 382,
384, 405-6, 408, 423, 433-4, 436,
439, 443, 445-6, 460, 463, 465, 471,
473, 479-80, 484-5, 500-1, 508-10,
518-9, 521, 524, 530, 533, 542, 544

Neerpelt 88, 103

Nicholas de Bode 98, 497-8

Nijmegen 9, 15, 46, 52, 55, 56, 61, 65,
67, 76-7, 83, 90, 93, 95, 98, 105, 109,
115, 120, 126, 129, 137, 151, 156,
164, 166-7, 170, 184, 188-91, 194,
201-2, 204-5, 221, 242-3, 245-6, 249,
252-4, 269, 275, 282, 285, 287-91,
293, 295-7, 302-4, 315, 319-22, 329-
33, 336, 346, 356, 358-60, 362-4,

367, 371, 376, 382, 395, 400, 405-6, 408, 422-3, 426, 439, 443-5, 450, 457, 480, 485-8, 491-2, 501, 514-6, 518, 522-3, 525, 527, 530
 Normandiya 17-8, 22, 24, 37, 39, 41-2, 48, 50, 65-6, 70-1, 74, 78-9, 84-5, 101-2, 112-3, 118, 130, 134, 137, 152, 159, 171, 177, 233, 245, 270, 402, 454, 526
 NSB (Hollanda Nasyonal-Sosyalist Hareketi) 30, 32-3, 80, 84, 95-6, 170, 180, 186, 238-9, 263, 301, 364, 495-6, 503

O

OKW (Wehrmacht Yüksek Komutanlığı) 22, 168, 485
 Onbaşı Alfred Ringsdorf 272, 379, 434
 Onbaşı Baskeyfield 354
 Oosterbeek 9, 15, 81, 83, 99, 102, 115, 117, 128, 144, 146, 160-3, 169, 199-200, 202, 204, 216, 219, 229, 257, 260, 263, 278, 332-3, 338-40, 345, 347-8, 352-3, 367, 377, 382-5, 390, 392, 394, 396, 406, 412, 414, 416, 419, 423, 428-30, 432, 436, 448, 451-2, 455, 458, 462-3, 465, 468-70, 480-2, 492, 494, 496, 498, 500, 513, 517, 525, 530, 541, 543, 544
 Oosterhout 359, 371, 405-6, 433
 Orgeneral Alfred Jodl 102, 115-6, 168, 359
 Orgeneral Johannes Blaskowitz 540-1
 Orgeneral Kurt Student 39-40, 41, 42, 77, 96, 103-4, 129, 144-5, 166, 173, 175, 231, 244, 328-9, 334, 371, 399, 401, 420, 425, 509, 524, 540
 Orgeneral Sir Arthur Tedder 57, 59, 523, 529
 Orgeneral Sir Trafford Leigh-Mallory 47

P

PAN (Hollanda Partizan Hareketi) 238, 299, 301
 Pannerden (geçiş noktası) 205, 243, 332, 359, 514
 Peder Bernard Egan 193, 274
 Peder Francis L. Sampson 123, 171, 182, 362, 402, 511-2
 Peder Pare 392
 Peder Wilhelmus Peterse 253, 329
 Piet Kruijff 97, 99, 460, 492, 518
 Pilot Yüzbaşı David Lord 269
 Polonya ayrıca bkz. Varşova
 Prens Bernhard 7, 28, 98-9, 470, 540

R

Rahibe Christine van Dijk 127, 165, 394
 Reich İşgücü Hizmetleri (RAD) 243
 Reich Mareşali Hermann Göring 39, 43, 87, 90, 105, 168, 502
 Reichskommissar Dr. Arthur Seyss-Inquart 43, 81, 495, 502, 532, 538-41
 Reichswald 77, 105, 189, 191, 244, 287, 360, 376, 405, 427, 428, 489, 514
 Ren Nehri ayrıca bkz. Neder Rijn
 Ressen 359, 371, 405, 433
 Roermond 420
 Rotterdam 44, 56, 80-2, 116, 202, 347, 422, 532-4, 536, 541-2

S

Saar 56, 68, 530
 Savaş yorgunluğu 414
 Schijndel 235, 298, 328-9, 371, 373, 399-400, 424
 Schoonoord Oteli 9, 115, 146, 219, 220, 279, 348, 350, 352, 391, 431, 464, 480

SHAEF (Müttefik Sefer Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı) 64, 86, 263, 420, 534-5, 537, 542
 Siegfried Hattı 21, 53, 57, 350
 Sionshof Otelı 184, 245, 288
 Slangenburg Kalesi 100, 146
 SOE (İngiliz Özel Kuvvetler İdaresi) 46, 81, 97, 542
 Son 5, 8, 66, 95, 136, 169, 172-3, 175-6, 178-9, 186, 191-2, 231, 233, 236-7, 240, 248-50, 252, 254, 280, 285, 300, 306, 325-6, 328, 338-9, 358, 394, 400, 410, 465, 468-9, 480, 506
 SS Albayı Walter Harzer 100-1, 130, 149, 150, 166, 194, 204, 221, 270-1, 296, 368, 382, 411-3, 447, 454, 495
 SS Binbaşısı Paul Helle 84, 152, 204, 218
 SS Binbaşısı Sepp Krafft 116, 144
 SS Binbaşısı Viktor Gräbner 130, 149, 160, 166, 194, 201, 207, 221
 SS Genel Komutanı Heinrich Himmler 39, 81, 83, 153, 504-5, 537
 SS Kıdemli Eri Bangard 118, 144, 484
 SS Korgenerali Hans Albin Rauter 44, 45, 81-4, 96, 102, 115, 152-3, 322, 537
 SS Korgenerali Hans Jüttner 151
 SS Korgenerali Wilhelm Bittrich 84-6, 100-2, 117, 161, 166-7, 201, 203-4, 214, 221, 242-3, 271; 296, 358, 371, 381-2, 405, 433, 447, 450, 461, 484, 485, 517
 SS (Schutzstaffel) ayrıca bkz. Waffen-SS 46
 Gestapo 81, 170
 SD (Sicherheitsdienst) 82n
 SS Tuğgenerali Heinz Harmel 100, 318, 359

SS Yarbayı Hans Lippert 204, 217, 341, 345, 382, 411
 SS Yüzbaşısı Hans Möller 150, 200, 204, 205, 216, 257, 258, 270, 348, 350, 450
 SS Yüzbaşısı Karl-Heinz Euling 243, 292, 316-7, 320, 322, 358-9
 Stanley Nosecki 73, 525, 563
 St. Oedenrode 8, 173, 175, 177-8, 235-6, 298, 326, 373, 400, 425, 436, 443, 454
 Stratejik Hizmetler Bürosu bkz. Jedburgh
 Sunninghill Park 60

T

Tafelberg Otelı 82, 99, 145, 146, 264, 352, 392, 415
 Todt Teşkilatı 500, 503, 504, 530, 532
 Tuğgeneral Anthony C. McAuliffe 60, 123, 402
 Tuğgeneral Ben Walton 441, 455-6, 458
 Tuğgeneral Floyd L. Parks 51, 60, 62, 367
 Tuğgeneral Friedrich Kussin 146, 149, 202, 263, 563
 Tuğgeneral Gerald Lathbury 93, 156, 157, 162, 196, 200-1, 215, 219, 260, 446, 492, 518
 Tuğgeneral Harold Pyman 126, 436, 439
 Tuğgeneral James M. Gavin 7, 51, 60, 76, 105, 113, 124, 137, 183-4, 189, 191, 242, 245-6, 248-9, 252, 287-90, 296, 304, 307, 323-5, 403-4, 426, 489, 506, 508, 515, 546-7
 Tuğgeneral John ("Shan") Hackett 53, 122, 227-8, 264, 340-2, 436, 446, 460, 487, 492, 519, 547

Tuğgeneral Norman Gwatkin 111, 251, 320, 324, 365
 Tuğgeneral Philip ("Pip") Hicks 76, 92, 122, 159, 215-6, 218, 227, 386, 393, 410, 429, 436, 468-9, 477, 487
 Tümgeneral Allan Adair 89, 111, 251, 288, 290, 304, 306, 320, 366, 400
 Tümgeneral Francis de Guingand 48, 51, 52, 420, 538, 539, 547
 Tümgeneral Ivor Thomas 176, 249, 405, 440-4, 454-5, 459, 475, 486, 527
 Tümgeneral Kenneth Strong 87, 550
 Tümgeneral Leslie Hollinghurst 64
 Tümgeneral Maxwell Taylor 7, 51, 65, 71, 132, 135-6, 175, 178, 236-8, 300, 325-6, 400-3, 459, 489, 501, 508, 512, 551
 Tümgeneral Miles Graham 58, 387
 Tümgeneral Matthew Bunker Ridgway 50, 302, 323, 507-8
 Tümgeneral Paul L. Williams 23, 54, 60, 62, 64-7, 87, 137, 523-4, 539, 540
 Tümgeneral "Pip" Roberts 19, 394, 432
 Tümgeneral Robert 14, 21, 34, 67, 91, 104, 114, 120, 136, 154, 178-9, 183, 215, 233, 238, 241, 258, 277, 290, 340, 354-5, 374, 383-4, 395, 420, 451, 477-8, 486-7, 490, 546, 548-50, 552, 556-7
 Tümgeneral Robert ("Roy") Urquhart 8, 52, 54, 60, 62, 64, 70, 76, 87, 91-4, 98, 106, 122, 159-62, 200, 215, 219-20, 255, 262, 266, 280, 333, 340-1, 346, 387, 394, 406, 414, 416, 435-6, 439, 446-7, 458-9, 461, 463, 467-8, 470, 485, 487, 521-2, 524, 544, 550, 557
 Tümgeneral Stanislaw Sosabowski 7, 52, 54-55, 60, 73-6, 356-7, 367, 369-70, 406-8, 418, 437-45, 458, 475, 486, 526-8, 550

U

Utrecht 30, 80, 191

Ü

Üstçavuş Dudley Pearson 278, 341, 446
 Üstçavuş John J. White 119
 Üsteğmen Albert Smaczny 407, 419, 451, 466, 468, 476, 478
 Üsteğmen Bruce E. Davis 216, 223, 267, 346-7, 397, 409, 462-3, 469, 471-2
 Üsteğmen Edward Wierzbowski 119, 178-80, 231-3, 285, 286, 300
 Üsteğmen Gustav Jedelhauser 102, 145
 Üsteğmen Harvey A. Todd 163, 207-8, 274-5, 283, 377
 Üsteğmen Jerzy Dyrda 367, 439-44, 547
 Üsteğmen John Stevenson 156, 388, 412, 429, 453
 Üsteğmen Lewis Golden 94, 473, 474, 547
 Üsteğmen Paul B. Johnson 346
 Üsteğmen Richard G. La Riviere 315, 513
 Üsteğmen Stuart Hills 17-8, 34, 77-8, 428, 488, 490, 547
 Üsteğmen Tony Jones 317, 363

V

V-2 füzeleri 46
 Valburg 406, 419, 433-4, 436, 439-41, 443, 458, 527
 Valkenswaard 8, 89-90, 103, 143, 250
 Valkhof 243, 253, 292, 295, 303, 305-6, 316-7, 358, 363
 Van Limburg Stirum Okulu 198, 334
 Varşova 72, 74-5, 114, 168, 347, 356, 367, 463, 468, 525
 Varşova Ayaklanması 72, 74, 114, 347

Veghel 173, 175, 178, 180, 182, 285,
328, 371, 399-403, 423, 425, 454, 488
Velp 220, 334, 481, 485, 497, 500
Voskuil ailesi 498
Vreewijk Otel 352
Vught toplama kampı 45, 129, 144, 166

W

Waal Nehri 67, 205, 291-2, 296-7,
306-7, 314, 316, 321-2, 404
Waffen-SS 9, 100, 117, 151, 229, 337,
350-1, 380, 430, 435, 447, 449, 491,
495
 Waffen-SS karargâhı 101
 2. Panzer Kolordusu 382
Waffen-SS birlikleri
 SS Muhafız Taburu Northwest bkz.
 Helle Muharebe Grubu
 16. SS Eğitim ve Takviye Taburu bkz.
 Krafft Muharebe Grubu
Waffen-SS Muharebe Grupları
 Brinkmann 334-5, 367
 Eberwein 411
 Helle 204, 217-8, 280
 Krafft 341, 387
 Lippert 341, 411
 Möller 348
 Reinhold 243, 253, 292
 Spindler 150, 161, 164, 258, 263-4,
 462
Waffen-SS Tümenleri -
 9. SS Panzer Tümeni Hohenstaufen
 7, 84-7, 100-1, 129, 149-50, 160,
 166, 194, 203-5, 207, 221, 270,
 340, 348, 382, 411, 446-7, 485,
 495, 550
 10. SS Panzer Tümeni Frundsberg
 85, 87, 100-1, 103, 116, 129-30,
 151, 166, 190, 197, 203, 205,

214, 221, 242-3, 272, 281, 288,
296, 305, 322, 336, 359, 381,
434-5, 517, 550

34. SS Avcı Tümeni Landstorm
Nederland 83

Wageningen 152, 541
Walcheren 53, 54, 60, 104
Walter Cronkite 241
Wesel 27, 50, 51, 56, 59, 538
Westerbouwing 384, 411, 439, 443-4,
457-8, 527
Winston Churchill 18, 20, 27, 51, 162,
521, 532
Wolfheze 96-7, 117, 128, 140, 144,
148-9, 156, 159, 172, 199, 215, 224,
266, 277-80, 282, 341, 344, 382,
496, 498, 530
Wouter van der Kraats 99
Wyler 323, 324

Y

Yağma 6, 252, 494, 535
Yahudiler 44-5, 125, 258, 343, 350,
398, 515
Yarbay Arthur Marrable 352, 432, 448,
449
Yarbay Benjamin H. Vandervoort 289-
90, 317-8
Yarbay C. D. Renfro 91, 108, 126, 191
Yarbay Charles Mackenzie 70, 97, 106,
122, 162, 215, 227-8, 262-3, 406-8,
435, 445, 467, 486
Yarbay David Dobie 159-60, 199, 255,
257
Yarbay Derek McCardie 255
Yarbay Derick Heathcoat-Amory 341
Yarbay Eddie Myers 406, 458
Yarbay Ewell Julian 297, 306, 310, 360,
401, 428, 511, 557

- Yarbay Friedrich Henke 86, 242, 245, 294, 561
- Yarbay Friedrich von der Heydte 39, 77, 103-4, 327, 372, 423-5, 454-5, 524, 536
- Yarbay Fritz Fullriede 25, 90, 102, 104, 152, 175, 316, 385, 434, 482
- Yarbay George Chatterton 122, 140, 184, 287, 297, 546
- Yarbay George Lea 255
- Yarbay Gerald Tilly 455, 456
- Yarbay Giles Vandeleur 130, 306, 310, 312, 365
- Yarbay Harry Kinnard 180, 329
- Yarbay Hubert von Swoboda 9, 271, 368, 434, 507
- Yarbay J.O.E Vandeleur 88, 111, 130, 141-3, 191, 250, 252, 310-2, 365-6, 550
- Yarbay John Fitch 160, 200, 219, 257, 260
- Yarbay John Frost 53, 139, 157, 230, 281, 333
- Yarbay Joyn Grayburn 194, 333
- Yarbay Louis G. Mendez 112
- Yarbay Patrick Cassidy 132, 133
- Yarbay Robert Cole 179, 233
- Yarbay Robert Loder-Symonds 215
- Yarbay Robert Payton-Reid 154, 478
- Yarbay "Sheriff" Thompson 339
- Yarbay Sir Richard Des Voeux 263, 342
- Yarbay Steve Chappuis 233
- Yüzbaşı Arie Bestebreurtje 124, 183, 289, 317, 362
- Yüzbaşı Donald Love 141, 250, 365
- Yüzbaşı Edward Newbury 106, 185, 249, 422, 435
- Yüzbaşı Eric Mackay 136, 139-40, 158, 163, 198-9, 209, 273-5, 334-5, 548
- Yüzbaşı Henry Keep 307
- Yüzbaşı Jacobus Groenewoud 163, 275
- Yüzbaşı Jimmy Logan 274, 335
- Yüzbaşı LeGrand K. Johnson 299
- Yüzbaşı Lionel Queripel 266
- Yüzbaşı Lord Carrington 318-9
- Yüzbaşı Ludwik Zwolanski 370
- Yüzbaşı Robert Franco 290, 486
- Yüzbaşı Robert Jones 178
- Yüzbaşı Roland Langton 111, 360, 365, 488
- Yüzbaşı Stuart Mawson 162, 228, 262, 352, 445, 548
- Yüzbaşı T. Moffatt Burriss 134, 187, 297, 319, 546

Z

Zuyder Zee bkz. IJsselmeer

"İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir bölümü, kuşağının tartışmasız en iyi tarihçilerinden biri olan Sir Antony Beevor'ın anlatım yetenekleriyle hayat bulmak için bekliyordu. Elinizdeki bu kitap bekleyişi sonlandırdı ve okurları hiç de hayal kırıklığına uğratmayacak. Beevor'ın, askerler ve siviller, kadınlar ve erkekler gibi sıradan insanların savaş deneyimlerini aktaran yeni kaynakları ortaya çıkarma becerisi kendisini eşsiz kılıyor. Beevor'ın, yorulmaksızın araştırdığı ve akıcı şekilde yazdığı bu mükemmel kitap, konusunda uzunca bir süre mihenk taşı olacak."

– Saul David, *Daily Telegraph*

Yıl 1944. *Overlord* Harekâtı'yla Kıta Avrupası'na tarihin en büyük amfibi harekâtını gerçekleştiren Müttefikler köprübaşlarını emniyete almış, Avrupa içlerine emin adımlarla ilerlemektedir. Harekâtın görece olumlu gelişmesiyle

Müttefik saflarında savaşın çabucak biteceğine dair umutlar yeşermiş, askerler Noel'de memlekete dönme hayallerine kapılmışlardır. Bu hayal,

Nazi Almanyası'na nakavt darbesi indirmek isteyen Müttefik Yüksek Komutası'nı da etkisi altına almıştır ki, derhâl bir plan hazırlanır. Mareşal Montgomery'nin cüretkâr fikri, Aşağı Ren ve ötesine uzanan köprüleri ele geçirerek Ruhr havzasından Almanya içlerine ilerlemektir.

Müttefik uçakları 1944 Eylül'ünde işgal altındaki Hollanda semalarında belirdiğinde, Alman tarafı neyle karşılaşacağını anlar ve Hitler'in İtfaiyecisi lakaplı Mareşal Model ile General Kurt Student derhâl bir savunma tertipler.

Avcılar şimdi avlarını beklemektedir. Almanların çetin direnişi Müttefik akınlarını pek çok yerde durduracak ve karşı taarruzlarla harekâtın beli kırılacaktır. Hem coğrafi hem de stratejik önem arz eden Hollanda ve bilhassa da Arnhem'deki sert çarpışmalar, savaşın seyrini değiştirmese de uzamasına yol açar ve böylelikle milyonlarca insanın daha hayatını kaybetmesine neden olur.

Yakın dönemin en önemli İngiliz tarihçilerinden Antony Beevor, pek çok övgüye mazhar olan çalışması *Arnhem*'de bu cüretkâr harekâtı büyük bir ustalıkla kaleme alıyor. Beevor; Flaman, İngiliz, Amerikan, Leh ve Alman arşivlerinde çoğunlukla gözden kaçan detayları yakalayarak, General Kurt Student'in bizzat "Almanya'nın Son Zaferi" olarak adlandırdığı muharebenin dehşetengiz atmosferini okurun bizzat solumasını sağlıyor.

Kronik

kronikkitap.com

kronikkitap

ISBN: 978-625-6989-76-4

9 786256 989764